

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
დ. უზნაძის სახელობის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტი

დ. უზნაძე

უროპეული

გამომცემლობა „მეცნიერება“

თბილისი

1977

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
დუხნაძის სახელობის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტი

დ უხნაძე

ტოპი

VI

გამომცემლობა „მეცნიერება“

თბილისი

1977

წინამდებარე წიგნი წარმოადგენს ქართული ფსიქოლოგიური სკოლის დამაარსებლის დ. უზნაძის ძირითად ნაშრომს, რომელშიც ჩამოყალიბებულია განწყობის ფსიქოლოგიის ძირითადი დებულებანი.

მეორე გამოცემა

რედაქტორი საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
აკადემიკოსი ა. ფ რ ა ნ გ ი შ ვ ი ლ ი

წინასიტყვაობა

წინამდებარე შრომის ძირითადი იდეა — იდეა განწყობის შესახებ — პირველად ამ ოცდახუთი წლის წინათ იყო ჩემ მიერ ფორმულირებული („Impersonalia“, „ჩვენი მეცნიერება“, № 1, 1923 წ.). მას შემდეგ ეს იდეა დღემდე განუწყვეტლივ და ნელის თანდათანობით ვითარდებოდა. უფრო სწრაფი ნაბიჯით წავიდა ის წინ განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც მის დამუშავებაში ჩემმა მოწაფეებმა და თანამშრომლებმა იწყეს მონაწილეობის მიღება. 1933 და 1943 წ. გამოქვეყნდა ორი კრებული — „მასალები განწყობის ფსიქოლოგიისათვის“, სადაც უნივერსიტეტის ფსიქოლოგიის ლაბორატორიაში ჩატარებული გამოკვლევები იყო ერთად თავმოყრილი.

ამჟამად საკმაოდ ფართო ლიტერატურა მოიპოვება განწყობის მრავალფეროვანი პრობლემატიკის შესახებ, და მე შესაძლებლობა მეძლევა მკითხველს განწყობის თეორიის ძირითადი დებულებები მივაწოდო, როგორც ეს ჩვენი კვლევა-ძიების დღევანდელ საფეხურზე შესახება, საჭიროდ მიმაჩნია აღვნიშნო, რომ ამ შრომაში ყველა ჩემს თანამშრომელს უდევს წილი, რამდენადაც საკითხი განწყობის პრობლემატიკას ეხება. მე ვსარგებლობ შემთხვევით, რათა მათ ყველას განსაკუთრებული მადლობა მოვახსენო, მეტადრე ნ. ელიაშვილს და ა. ფრანგიშვილს, რომელთაც ამ წიგნის საბოლოო ტექსტის დადგენის საქმეში უახლოესი დახმარება გამიწიეს.

ავტორი

შესავალი

განვითარების საკითხი ფსიქოლოგიაში

1. ფსიქიკური, როგორც ცნობიერი პროცესი. ფსიქიკის მრავალფეროვანი შინაარსი ტრადიციულად სამს მთავარ ჯგუფშია გაერთიანებული: შემეცნება, გრძნობა და ნებელობა ფსიქიკის ყველაზე უფრო ძველის, ყველაზე უფრო ცნობილი კლასიფიკაციის ძირითადი ერთეულებია. მიუხედავად იმისა, რომ ფსიქოლოგიის ისტორიაში არაერთი ცდაა ცნობილი, რომელიც ფსიქიკის მოვლენათა განსხვავებული კლასიფიკაციების შემუშავებას ეხებოდა, დღესდღეობით მაინც ეს ძველად ძველი კლასიფიკაციაა ძალაში.

იქ, სადაც ახალი კლასიფიკაციის შემუშავებას ცდილობენ. საკითხი ამ ძირითად რომელობათა კანონიერებას როდი ეხება, — იქ ლაპარაკია მხოლოდ იმის შესახებ, რომ ფსიქიკურ მოვლენათა კლასიფიკაციის ცდას სხვა უფრო ძირითადი ხასიათის საფუძველი უნდა მოეძებნოს, ვიდრე ეს ჩვეულებრივ იგულისხმება. „აქტები“ იქნება ეს თუ „შინაარსები“, „ფუნქციები“ თუ „მოვლენები“. სულერთია, საკითხი აქ ყველგან თვალსაზრისს ეხება, რომელიც ზემოთ აღნიშნულ ტრადიციულ რომელობათა განსხვავების საფუძვლიანობას არ უარყოფს. იგი მხოლოდ ძირითად, დაუყვანად კატეგორიათა ცხადყოფას ესწრაფვის.

რა არის ყველა ამ ჯგუფისათვის სპეციფიკური, რაც მათ ფსიქიკის მოვლენათა ძირითად კატეგორიებად აქცევს? უდავოა, მხოლოდ ერთი რამ, სახელდობრ, ის, რომ მათთვის ყველასათვის ცნობიერებაა დამახასიათებელი: შემეცნება ისე როგორც გრძნობაცა და ნებელობაც ცნობიერ მოვლენათა კატეგორიებს შეადგენენ. ამ თვალსაზრისით, ფსიქიკა და ცნობიერება ერთმანეთს ფარავენ: ფსიქიკური ყველაფერი ცნობიერია და ის, რაც ცნობიერია, ფსიქიკურია.

როგორ მოჩანს ამ კონცეფციის ფარგლებში ფსიქიკის განვითარების საკითხი? თუ ვიგულისხმებთ, რომ ფსიქიკური სინამდვილე მხოლოდ იქა გვაქვს, სადაც ცნობიერი პროცესები დასტურ-

დება, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ ფსიქიკა მთლიანად მკვეთრად გამოეყოფა ყველაფერს, რაც მოკლებულია ცნობიერებას — ყველაფერს მატერიალურს — და სინამდვილის თავისთავადს, დამოუკიდებელს, სრულიად დახშულ არეს ქმნის. ამ შემთხვევაში ფსიქიკურსა და მატერიალურს შორის ძირითადი, შეუთანხმებელი წინააღმდეგობა უნდა ვიგულოთ, და ბუნებრივია იფიქროს კაცმა, რომ შეუძლებელია მათ შორის რაიმე კავშირი არსებობდეს, შეუძლებელია ისინი რაიმე გავლენას ახდენდნენ ერთეერთზე.

ფსიქიკის ამ კონცეფციის ნიადაგზე ფსიქიკურისა და მატერიალურის ურთიერთობის საკითხი მხოლოდ პარალელისტურად შეიძლება გადაწყვეტილიყო. ე. წ. ფსიქოფიზიკური პარალელიზმი ფსიქიკის ამგვარი გაგების ბუნებრივსა და, შეიძლება ითქვას, სრულიად კანონიერ დანასკვს წარმოადგენს. მაშასადამე, ამ კონცეფციის თანახმად გამოდის, რომ ფსიქიკური იმთავითვე, როგორც ცნობიერი იგულისხმება, რომ შეუძლებელია ფსიქიკის განვითარების ისეთი საფეხური წარმოვიდგინოთ, რომ ის ცნობიერებას სრულიად მოკლებული იყოს, რომ არაცნობიერი ფსიქიკა შინაგან წინააღმდეგობას (contradictio in abstracto) შეიცავს.

ჩვენ ვხედავთ, რომ ფსიქიკის ეს კონცეფცია ფსიქიკური განვითარების პრობლემას მთლიანად განზე ტოვებს: რამდენადაც ფსიქიკურად მას მხოლოდ ცნობიერი მიაჩნია. იგი იძულებული ხდება დაასკვნას, რომ ფსიქიკის ისტორია შესაძლებელია მხოლოდ ცნობიერების აღმოცენებით იწყებოდეს, რომ ცნობიერების გარეშე მისი ძიება სრულიად ფუქად უნდა ჩაითვალოს.

რაკი ცნობიერ სულიერ ცხოვრებაში ჩვენ მხოლოდ შემეცნების, გრძნობებისა და ნებელობის პროცესებს ვხვდებით, საფიქრებელია, ამ კონცეფციის მიხედვით, რომ მთელი ფსიქიკური ცხოვრების შინაარსს სწორედ ესენი ამოსწურავდნენ: სხვა ცნობიერი პროცესი ჩვენ არ ვიცით, და, მაშასადამე, არც სხვა რამ ფსიქიკური პროცესია შესაძლებელი არსებობდესო.

ასეთია ბურჟუაზიულ მეცნიერებაში ერთი, ყველაზე უფრო გავრცელებული, გაგება ფსიქიკისა.

2. ფსიქიკური, როგორც არაცნობიერი. ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში ცნობილია მეორე მიმართულება, რომელიც არსებითად სხვაგვარად წყვეტს ჩვენს საკითხს. ამ მიმართულების მიხედვით, არ შეიძლება ითქვას, ჩვენს სულიერ ცხოვრებას ჩვენი ცნობიერება ამოწურავდეს. პირიქით, ცნობიერი სულიერი ცხოვრება მხოლოდ უმნიშვნელო მონაკვეთს შეადგენს მთელი ჩვენი ფსი-

ქეის აქტივობისას. არსებობს მეორე, ყოველ შემთხვევაში არა ნაკლებ მნიშვნელოვანი არეც ფსიქიკური ცხოვრებისა, რომელიც ქვეცნობიერი ის ან არაცნობიერი ის სახელით არის ცნობილი და ჩვენი ფსიქიკის მთელი აქტივობის მნიშვნელოვან ნაწილს ფარავს. მაშასადამე, იმისათვის რომ რაიმე მოვლენა სულიერ მოვლენად ჩაითვალოს, სრულიად არაა აუცილებელი, ის უთოდ ცნობიერიც იყოს.

მოკლედ, გამოდის, რომ ფსიქიკა ორს დიდ მონაკვეთს შეიცავს: ერთს — ცნობიერ სულიერ მოვლენათა და მეორეს — არაცნობიერ სულიერ მოვლენათა მონაკვეთს, და ორივე ფსიქიკის თანაბრად აუცილებელ კომპონენტს წარმოადგენს.

შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ ფსიქიკური ცხოვრების ამ კონცეფციის მიხედვით, ფსიქიკა თავისი აქტივობის პროცესში განვითარების ორს საფეხურს გაივლის, რომელთაგანაც პირველი არაცნობიერის საფეხურია, ხოლო შემდგომი — ცნობიერი სულიერი ცხოვრების საფეხური. შეიძლებოდა კაცს მართლაც ასე ეფიქრა. მაგრამ ფსიქოლოგიის ეს მიმართულება სრულიადაც არ მსჯელობს ასე. მისი აზრით, ცნობიერი და არაცნობიერი სფერო სულიერი ცხოვრებისა არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება როგორც განვითარების ეტაპები წარმოვიდგინოთ, სახელდობრ, როგორც ეტაპები ფსიქიკური ცხოვრების განვითარებისა.

მართალია, ჩვენ ვგაქვს შემთხვევები, რომ რაიმე ფსიქიკური განცდა არაცნობიერი სფეროდან ცნობიერში გადადიოდეს. მაგრამ ეს არაა აუცილებელი გზა, რომელსაც ყველა ფსიქიკური განცდა გაივლის. პირიქით, არაა იშვიათი მოვლენა, რომ საწინააღმდეგო ვითარებამაც იჩინოს თავი — რაიმე ცნობიერმა პროცესმა არაცნობიერ სფეროში გადაინაცვლოს.

მაშასადამე, არ შეიძლება ითქვას, რომ არაცნობიერი უთუოდ განვითარების საფეხურია, რომელსაც, როგორც შემდგომი ეტაპი, ცნობიერების საფეხური სდევს თან. რომ ეს ასეა, ეს არაცნობიერი შინაარსის არსებითი განხილვიდანაც ნათლად ჩანს. მართლაც და, რა უნდა ვიგულოთ არაცნობიერად? როგორ უნდა დახასიათდეს, როგორც გარკვეული რომელობა, ეს არაცნობიერი?

ვთქვათ, სუბიექტს რაიმე სურვილი აღმოუცენდა, რომელიც მას თავისთვის შეუფერებლად მიაჩნია, შეიძლება, ამა თუ იმ მიზეზის გამო. სასირცხოდაც. რა ხდება ასეთ შემთხვევებში? არაცნობიერის ფსიქოლოგია განდევნის ცნებას მიმართავს. ის ფიქრობს, რომ სუბიექტი ამ სურვილს თავისი ცნობიერების ზღუ-

დეთაგან არაცნობიერისაკენ დევნის, რომ იგი მას საბოლოოდ კი არ სპობს, არამედ არაცნობიერის წიაღში მალავს. ეს განდევნილი სურვილი ამიერიდან არაცნობიერი ხდება — ის სუბიექტის მიერ ცნობიერად აღარ განიცდება; მაგრამ ეს არ ნიშნავს, თითქოს იგი ძირიან-ფესვიანად დაკარგულიყოს. ის მაინც რჩება და მაინც აქტივობს სუბიექტში, ოღონდ ისე, რომ სუბიექტმა მის შესახებ არაფერი იცის. ასე ჩნდება არაცნობიერი არის ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილი.

ბუნებრივად იბადება საკითხი: რა ემართება ასეთს ფსიქიკურ შინაარსს არაცნობიერს მდგომარეობაში?

უნახოთ ჯერ, რა ხდება. საწინააღმდეგო მიმართულებით მოძრაობის შემთხვევაში, ე. ი. იმ შემთხვევაში, როდესაც რაიმე ფსიქიკური განცდა, პირიქით, არაცნობიერი მდგომარეობიდან ცნობიერ მდგომარეობაში გადადის. პასუხი ნათელია: საკმარისია განცდა ცნობიერი შეიქნეს, რომ იგი ჩვეულებრივი ცნობილი ფსიქიკური განცდის სახით, ელქვათ, შუშის ემოციონალური განცდის სახით, წარმოდგეს ჩვენ წინაშე.

მაშასადამე, ნათელია, რომ ე. წ. არაცნობიერი განცდა, როგორც თავის აღმოცენებამდე, ე. ი. სანამ არაცნობიერი შეიქნებოდეს, ისე მას შემდეგაც, რაც არაცნობიერ მდგომარეობას თავს დააღწევს, ჩვეულებრივს ცნობიერ პროცესს წარმოადგენს.

არაცნობიერის ფსიქოლოგია ფსიქიკის არაცნობიერ მდგომარეობას მხოლოდ უარყოფითად, ე. ი. მხოლოდ როგორც ცნობიერებას მოკლებულს, როგორც არაცნობიერ მდგომარეობას განსაზღვრავს. დადებითი დახასიათებისათვის მას არაფერი გააჩნია; იგი მას. მხოლოდ როგორც არაცნობიერს სახავს. რომელიც, იქცევა თუ არა ცნობიერ ფსიქიკურ შინაარსად, ჩვეულებრივი ცნობიერი განცდების სახით გვევლინება. არაცნობიერის ფსიქოლოგია არაცნობიერს მხოლოდ უარყოფითად აღნიშნავს — მხოლოდ როგორც არაცნობიერს. მისი დადებითი დახასიათება მას არსად არა აქვს ნაცადი. უნდა ვიფიქროთ, რომ მას არცა აქვს ამის შესაძლებლობა.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ არაცნობიერის ცნება ახალს არაფერს იძლევა ჩვენთვის ამჟამად საინტერესო საკითხის, სახელობრ, განვითარების საკითხის გადასაჭრელად. არაცნობიერი პროცესი ფსიქიკის განვითარების საფეხურს როდი წარმოადგენს, საფეხურს, რომელიც წინ უსწრებს და ამზადებს ცნობიერი ფსიქიკური განცდების აღმოცენებას. არაცნობიერი, ისე როგორც ცნობიერიც —

ორივე განვითარების ერთისა და იმავე დონის წარმომადგენლად შეიძლება ჩაითვალოს, ხოლო განვითარების განსხვავებული საფეხურების წარმომადგენლებად ისინი ვერ გამოდგებიან. მოკლედ. არაცნობიერების ცნება განვითარების ფაქტის დასასაბუთებლად ფსიქოლოგიაში ვერ გამოდგება.

ამრიგად. ნათელი ხდება, რომ ბურჟუაზიული ფსიქოლოგისათვის, რომელიც ფსიქიკურს მხოლოდ სუბიექტურში — ცნობიერში თუ არაცნობიერში — კვრეტს, ფსიქიკის განვითარების თვალსაზრისი სრულიად უცხოა. რა თქმა უნდა, არსებობს არაერთი ცდა, რომელიც ამ თვალსაზრისის გატარებას ცდილობს — არა ერთი ცდა, რომელიც ონტოგენეზურისა და ფილოგენეზური ფსიქიკური განვითარების შესახებ ლაპარაკობს. მაგრამ ამ შემთხვევაში ყველგან ცნობიერი ფსიქიკურ პროცესების შემდგომ განვითარებაზეა ლაპარაკი. ხოლო რაც შეეხება საკითხს, თუ განვითარების რა საფეხურები უსწრებენ წინ ამ ცნობიერი პროცესების აღმოცენებას, როგორ მზადდება მათი წარმოშობა და აქტიურ მდგომარეობაში გადასვლა, ეს საკითხი ბურჟუაზიულ მეცნიერებას ყოველთვის ყურადღების გარეშე რჩებოდა. თითქოს იმთავითვე იგულისხმებოდა, რომ ცნობიერი სულიერი ცხოვრება ისევე პირველადია, ისევე თავისთავადი და გამოუყვანელია, როგორც ფიზიკური, მატერიალური სინამდვილე. იმთავითვე იგულისხმებოდა. რომ სული, რომელიც შემეცნების, გრძნობისა და ნებელობის აქტებში იჩენს თავს, დამოუკიდებელი რეალობაა, და მისი წინასაფეხურებზე დაყვანის აზრი თავში არავის მოუვიდოდა.

ყოველ შემთხვევაში, მეცნიერების ისტორიაში ფსიქიკის, როგორც ასეთის, ასე ვთქვათ, წინა ისტორია არასდროს სერიოზული შესწავლის საგანი არ ყოფილა.

3. ფსიქიკის განვითარების დასაბუთება. სულ სხვა სურათი გადაიშლება თვალწინ, თუ საქმის ვითარებას მატერიალისტური თვალსაზრისით შევხედავთ. თუ ვიგულისხმებთ, რომ ფსიქიკა სინამდვილის განვითარების ერთ-ერთ საფეხურს წარმოადგენს, რომ იგი განვითარების პროცესში ჩართული რეალობაა, უეჭველია, სრულიად ბუნებრივი იქნება ვიფიქროთ, რომ შეუძლებელია იგი ცნობიერების ფარგლებით იყოს შეზღუდული, რომ დაუსაბუთებელი იქნებოდა აზრი, რომლის მიხედვითაც ცნობიერი ფსიქიკური მოვლენების აღმოცენებას წინ არ უსწრებს საფეხური ცნობიერებას მოკლებული ფსიქიკური რეალობისა.

რომ ეს მოსაზრება უსაფუძვლო არაა, ეს ნათლად ჩანს იმ ფი-

ლოსოფიური დასაბუთებიდან, რომელსაც ვ. ლენინი აძლევს ამ აზრს... „მატერიალიზმმა და ემპირიოკრიტიციზმში“ სრულიად მკაფიოდ არის ნათქვამი „... გარკვევით გამოსახულ ფორმაში შეგრძნება დაკავშირებულია მატერიის მხოლოდ უმაღლეს ფორმებთან (ორგანული მატერია), და შეგრძნების მსგავსი უნარის არსებობა თვით მატერიის შენობის საფუძველში შეიძლება ვივარაუდოთ“-ო¹. ჩვენ ყურადღებას ვაქცევთ უკანასკნელ ფრაზას — შეგრძნების მსგავსი უნარი თვით მატერიის შენობის საფუძველში შეიძლება ვიგულოთო.

უფრო დაწვრილებით ლენინი აღარ დაბრუნებია ამ საკითხს. ყოველ შემთხვევაში, მისი ფსიქოლოგიური გამოყენება მას არ უცდია. სამაგიეროდ, მისი ფილოსოფიური შინაარსი უაღრესად მნიშვნელოვანია, და მარქსისტული ფსიქოლოგიის ერთ-ერთს უდავოდ გადაუდებელ ამოცანას ამ ფილოსოფიური თეზისის ფსიქოლოგიურ კვლევაში გამოყენება შეადგენს. უნდა დაისვას საკითხი ფსიქიკის განვითარების შესახებ და მაშ მისი იმ საფეხურების შესახებაც, რომელნიც წინ უსწრებენ ცნობიერი უსაჩიკური პროცესების აღმოცენებას.

როგორ უნდა წარმოვიდგინოთ ეს „შეგრძნების მსგავსი უნარი“? რას გულისხმობს ლენინი, როდესაც შეგრძნების მსგავსი უნარის შესახებ ლაპარაკობს?

შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ ლენინს აქ მხედველობაში აქვს შეგრძნება სწორედ იმ აზრით, რა აზრითაც იგი ფსიქოლოგიაშია, ჩვეულებრივ, გამოყენებული. მაგრამ მცირეოდენი დაკვირვებაც საკმარისია, რათა დავრწმუნდეთ, რომ ეს სულ ასე არაა. ლენინი ამ ცნებას — შეგრძნების ცნებას — უფრო ზოგადი, არა სპეციფიკურ-ფსიქოლოგიური აზრით ხმარობს. რომ ეს მართლა ასეა, ეს პირდაპირ ჩანს მისი შემდეგი სიტყვებიდან: „მატერიალიზმი... პირველად მოცემულობად მატერიას იღებს, ხოლო მეორად მოცემულობად — ცნობიერებას, აზროვნებას, შეგრძნებას“-ო². უეჭველია, „შეგრძნება“ აქ, ასე ვთქვათ, ფართო აზრით იხმარება — იმავე აზრით, როგორც „ცნობიერება“ და „აზროვნება“. მაშასადამე, „შეგრძნების მსგავსი“-ო, რომ ამბობს ლენინი, — ეს იმას ნიშნავს, რომ იგი აქ რაღაც „ცნობიერების და აზროვნების“

¹ В. И. Л е н и н, Материализм и эмпириокритицизм. Партиздат ЦК ВКП (б). 1936 г., стр. 30.

² იქვე, გვ. 29.

მსგავსს გულისხმობს. ის, ასე ვთქვათ, ფსიქიკური თუ ფსიქიკურის მსგავსი რაღაც, მატერიის საფუძველში რომ უნდა ვიჯულოთ, ყველა ამ ფსიქიკური ფაქტის მსგავსია, მაგრამ სწორედ ამიტომ სრულიად არც ერთ მათგანს არ ემთხვევა. შეგრძნება ამ შემთხვევაში რაღაც პროცესია, რომელიც „ცნობიერების, აზროვნების, შეგრძნების მსგავსი“ კია, მაგრამ ნამდვილად არც ერთი მათგანი არ არის.

ამრიგად, ლენინი ამ შემთხვევაში პირდაპირ მიუთითებს, რომ ფსიქიკა არა მარტო ცნობიერ პროცესებს („ცნობიერებას, აზროვნებას, შეგრძნებას“) შეიცავს, არამედ განვითარების უფრო მარტივ წინასაფხურებსაც.

როგორია ეს წინასაფხურები?

აი საკითხი, რომელიც მხოლოდ კონკრეტული ფსიქოლოგიური კვლევის შედეგად უნდა გადაწყდეს. დღემდე, შეიძლება ითქვას, იგი მთლიანად მეცნიერული ყურადღების გარეშე იდგა. ამიტომ ბურჟუაზიული მეცნიერების მინალწევართა შორის ჯერ კიდევ ვერაფერს შევხვდებით ისეთს, რაც ჩვენი საკითხის პასუხად შეიძლება გამოდგეს. საკითხი ჩვენს წინაშე არსებითად პირველად ასმის, და საჭიროა მისი გადაწყვეტის გზები იქნეს მოძებნილი.

ქვემოთ ჩვენ ვეცდებით ფსიქიკის ეს ადრეული საფეხური შევიწავლოთ, რომელიც ცნობიერების აღმოცენებას უსწრებს წინ და განწყობის სახელწოდებით უნდა იქნეს აღნიშნული.

ზოგადი მოძღვრება განწყობის შესახებ

I. განწყობის პრობლემის დაყენება

1. წონის ილუზია და მისი ტრადიციული ახსნის ცდის უკმა-
რობა. ვთქვათ, ცდისპირს მივცეთ ამოცანა განმეორებით, რამ-
დენიმეჯერ ასწიოს ხელში წყვილი არათანასწორი სიმძიმის საგა-
ნი — უფრო მძიმე მარჯვენა ხელში, უფრო მსუბუქი კი მარცხენა-
ში. ამ ამოცანის განმეორებითი შესრულების შედეგად ცპ-ს (ცდის-
პირს) უმუშავდება ჩვევა მარჯვენა ტვირთის ასაწევად უფრო ძლი-
ერი კუნთური იმპულსის მობილიზაციისა, ვიდრე წყვილის მეორე
წევრის ასაწევად. თუ ცდის საკმარისი რაოდენობით განმეორე-
ბის შემდეგ ცპ-ს მივეციტთ ორივე ხელში თანაბარი წონის საგანთა
წყვილი, მას ეს საგნები არატოლი სიმძიმისად მოეჩვენება, სა-
ხელდობრ: საგანი მარჯვენა ხელში — უფრო მსუბუქად, ვიდრე
მარცხენაში. და აი ეს, ამ პირობებში აღმოცენებული ილუზიაა,
რომ ფსიქოლოგიაში წონის ილუზიის სახელწოდებით შეიქნა ცნო-
ბილი.

დგება საკითხი: როგორ უნდა აიხსნას ეს ილუზია?

პირველი ცდა ამ ილუზიის ახსნისა ასეთი იყო: იმის გამო,
რომ მარჯვენა ხელით უფრო მძიმე საგნის აღებას ვერჩევით, ტვირ-
თის აწევისას ეს ხელი — მოცემული ცდის პირობებში — უფრო
ძძლავრი იმპულსის მობილიზაციას ახდენს ხოლმე, ვიდრე მარ-
ცხენა ხელი. მაგრამ, რადგან ამ შემთხვევაში ფაქტიურად თანა-
ბარი წონის საგნების აწევა გვიხდება, მარჯვენა ხელი, უფრო მძი-
მის ასაწევად მობილიზებული იმპულსის წყალობით, უფრო სწრა-
ფად და ოლად „მოწყვეტს“ ხოლმე საგანს ადგილიდან, ვიდრე
მარცხენა ხელი, და ტვირთი მარჯვნივ უფრო მსუბუქად „მიფრენს
ჩვეით“. ვიდრე მარცხნივ.

მასშასადამე, წინამდებარე ილუზიის ფსიქოლოგიური საფუძ-
ველი, ამ თეორიის თანახმად, ტვირთის აწევის სისწრაფის განც-
დაში უნდა ვიგულოთ: როდესაც იგი სწრაფად აიწევა, თითქოს

„ნიდრენსო“ ზევით, იგი მსუბუქი გვეჩვენება, და, პირიქით, როცა იგი ნელა იწვევა ზევით, მაშინ როგორც შედარებით მძიმე ტვირთი განიცდება.

ასეთია ამ ილუზიის ერთ-ერთი თეორია. ის მოკლედ შემდეგში გამოიხატება: ორი ტვირთის წონაში განსხვავების განმეორებითი განცდის საფუძველზე ჩვენში მუშავდება შესატყვისი მოტორული მიდრეკილება ან განწყობა, რომელიც თანაბარ ტვირთთა შედარებისას „ზევით აფრენის“ შთაბეჭდილებას იმ ხელში აპირობებს, რომელიც უფრო მძიმე ტვირთის აწევასაა მიჩვეული, და „დასაყრდენზე მიწებებისას“ — იმაში, რომელიც ნაკლებ მძიმე სხეულს სწევდა. სწორედ ეს „ზევით აფრენისა“ და „დასაყრდენზე მიწებების“ განცდება რომ „წონის ილუზიას“ განსაზღვრავენ. ეს განცდები რომ არ ყოფილიყო, წონის ილუზიაც არ იქნებოდა. მაგრამ არც ეს განცდები იქნებოდნენ, რომ მათთვის შესატყვისი „მოტორული განწყობის“ გამომუშავების ფაქტს არ დაესწრო წინ.

მაშასადამე, წინასწარ ცდებში გამომუშავებული „მოტორული განწყობა“ აპირობებს „ზევით აფრენისა“ ან „დასაყრდენზე მიწებების“ ფაქტს, ე. ი. ფაქტს, რომელიც თავის მხრივ ილუზორულ განცდას ქმნის, თითქოს სხეული, მაგალითად, მარცხნივ, უფრო მსუბუქი იყოს, ვიდრე მარჯვნივ. ასეთია მთელი აზრი ამ თეორიისა, რომელიც გ. მიულერს ეკუთვნის.

მაგრამ განა სწორია ეს? შესაძლოა განა მივიჩნიოთ, რომ წონის ილუზიის აღმოცენებაში „ზევით აფრენისა“ და „დასაყრდენზე მიწებების“ განცდებს ეგოდენ უდიდი მნიშვნელობა ჰქონდეთ?

ამ საკითხისათვის პასუხის გასაცემად ჩვენ მიემართეთ ცდაჲა ძველ რიგს, რომლებშიც „ზევით აფრენისა“ ან „დასაყრდენზე მიწებების“ ფენომენი სრულიად გამორიცხული იყო, მაგრამ შედარების შესაძლებლობა, წონის ილუზიის ცდების პირობების ანალიზიურად, მაინც ხელს გვრჩებოდა.

ამ მიზნისათვის მარტივი გზა ავირჩიეთ, სახელდობრ, იგივე ცდები ჩვენ სხვა გრძობად მოდალობათა სფეროში გადავიტანეთ და, ამგვარად, ექსპერიმენტული საგნების სიმძიმის მხრივ შედარების (ხელით გასინჯვის საშუალებით) შესაძლებლობა გამოვრიცხეთ. მიულერის თეორია რომ მართალი ყოფილიყო, ე. ი. „ზევით აფრენის“ ან „დასაყრდენზე მიწებების“ მოვლენები რომ ეგოდენ გადამწყვეტ როლს თამაშობდნენ ილუზიის აღმოცენებისათვის, ცხადია, მაშინ ჩვენს ახალ ცდებში, სადაც ეს მოვლენები სრულიად გამორიცხული იყო, ილუზიას ადგილი აღარ უნდა ჰქონოდა.

ვნახოთ, გამართლდა ეს, თუ არა?

2. ცდები წოლვის აღქმის სფეროში. ჯერ კიდევ 1929 წელს გამოქვეყნებული იყო შედეგები ჩვენი ცდებისა, რომლებითაც განზრახული გვქონდა შეგვემოწმებია შარპანტიეს ფენომენის ანალოგიური ილუზიის აღმოცენების შესაძლებლობა წოლვის შეგრძნებათა არეში¹. შედეგებმა ჩვენი მოლოდინი გაამართლეს: შარპანტიეს ილუზიის ანალოგი აღმოჩენილ იქნა პასიური წოლვის შეგრძნებათა არეში, სადაც კუნთურ იმპულსებზე, და, მაშასადამე, ტვირთის „ზევით აფრენაზე“ ლაპარაკიც კი არ შეიძლება.

მაგრამ თუ ამ ცდებში საქმე მაინც არა ჩვენთვის უშუალოდ საინტერესო ილუზიებს, არამედ შარპანტიეს ილუზიას ეხებოდა, ჩვენს შემდეგ ცდებში საკითხი უკვე პირდაპირ იყო დასმული. ჩვენ ჩავატარეთ ცდები, რომლებიც თავის მიზნად წოლვის არეში ორი შთაბეჭდილების შედარებას ისახავდა.

ცდისპირს ბარესთეზიომეტრით ერთიმეორის შემდეგ ორი წოლვითი გაღიზიანება ეძლევა — ჯერ ძლიერი, შემდეგ სუსტი. ეს მეორდება 10—15 ჯერ, რათა მას ამ ცდების პროცესში შესაფერი განწყობა განუმტკიცდეს, — განწყობა ჯერ ძლიერისა და შემდეგ სუსტი გაღიზიანებისადმი (განწყობის განმტკიცებისათვის განკუთვნილ ცდებს საგანწყობო ცდებს ვუწოდებთ). ამათ მოსდევს ე. წ. კრიტიკული ცდა, ე. ი. ცდა, რომელმაც უნდა გადაჭრას საკითხი ახალ შთაბეჭდილებებზე განწყობის გავლენის შესახებ. ცდა მდგომარეობს იმაში, რომ ცპ-ი წნევის განსხვავებული შთაბეჭდილების მაგიერ ორს თანაბარი ინტენსივობის შთაბეჭდილებას ღებულობს.

ამ ცდების შედეგები გვიჩვენებს, რომ ცპ-ს ეს შთაბეჭდილებები, როგორც წესი, არათანაბარი ინტენსივობისად ეჩვენება, სახელდობრ: პირველი გამღიზიანებელი უფრო სუსტი ეჩვენება, ვიდრე მეორე. ცხრილი 1, რომელიც ჩვენი ცდების შედეგებს შეიცავს, გვითვალისწინებს, რომ ასეთ ილუზორულ აღქმათა რიცხვი საგრძნობლად აღემატება ადეკვატურ აღქმათა რიცხვს.

ცხრილი 1

	+	-	=	?
წოლვის ილუზია % %	45,6	25,0	15,0	14,4

¹ ა. ბოკოროვილი, სიმძიმის ანალოგი ილუზიის წახების არეში. უნივერსიტეტის მოამბე, 1927 წ.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვეულებრივ, ანალოგიურ ცდებში ჩვენ სხვადასხვაგვარ ილუზიებთან გვაქვს საქმე: უფრო ხშირად გვხვდება ილუზია, რომელსაც კონტრასტულს ვუწოდებთ და რომელიც შემდეგში მდგომარეობს: ცპ-ი კრიტიკული ცდის საგნებს, ე. ი. ტოლ ექსპერიმენტულ გამლიზიანებლებს არატოლად აფასებს, სახელდობრ: საგანი იმ მხარეზე, რომელზედაც საგანწყობო ცდებში უფრო ძლიერი გამლიზიანებელი ეძლეოდა (უფრო ძლიერი წნევა ამ ჩვენ ცდებში, უფრო დიდი მოცულობის საგანი და სხვ. — სხვა ქვემომოტანილ ცდებში), ფასდება როგორც უფრო სუსტი ან უფრო მცირე მოცულობის მქონე და ა. შ., ზოლო საგანი მეორე მხარეზე, პირიქით, — როგორც უფრო ძლიერი ან უფრო დიდი გამლიზიანებელი.

მაგრამ სხვაგვარ ილუზიებსაც აქვთ ადგილი: გამლიზიანებლები გვეჩვენება არათანასწორღირებულოვანად არა ასიმეტრიულ, არამედ სიმეტრიულ მიმართებაშიც, ე. ი. კრიტიკულ, ტოლ გამლიზიანებელთა შორის უფრო ძლიერად ის გამლიზიანებელი გვეჩვენება, რომელიც იმ მხარეზეა, სადაც საგანწყობო ცდებშიც უფრო ძლიერი გამლიზიანებელი გვეძლეოდა. ამგვარ ილუზიებს ჩვენ ასიმეტრიულს ვუწოდებთ, რადგან ვგულისხმობთ, რომ ეს ილუზიები კრიტიკულ ცდებზე საგანწყობო ცდების უშუალო და პირდაპირი ზეგავლენითაა გაშუქებული (ცხრ. № 1-ში „+“-ით კონტრასტულ ილუზიათა რიცხვი აღინიშნება, „—“-ით — ასიმეტრიულთა რიცხვი, „=“-ით ადეკვატურ შეფასებათა და „?“-ით გაურკვეველ შეფასებათა რიცხვი. ქვემომოტანილ ცხრილებში ეს ნიშნები ყველგან ამ მნიშვნელობას ინარჩუნებენ).

ჩვენ ვხედავთ, რომ კრიტიკულ ცდებში, მოქმედი თანაბარი გამლიზიანებლების შეფასებით 70%-ზე მეტ შემთხვევაში, ჩვენს ცდისპირებთან ილუზორულ აღქმას აქვს ადგილი. მაშასადამე, ექვს გარეშეა, რომ მიუხედავად იმისა, რომ აქ „ზევით აფრენის“ ან „დასაყრდენზე მიწებების“ განცდებზე ლაპარაკიც კი არ შეიძლება.

3. სმენის ილუზიები. შემდგომი ჩვენი ცდები სმენის შთაბეჭდილებებს ეხება. ცდები შემდეგი წესით მიმდინარეობდნენ: საგანწყობო ცდებში ცპ-ი ჩვეულებრივი Fallap parat-ის საშუალებით, სმენითს გამლიზიანებლებს წყვილ-წყვილად ლებულობდა; ამასთანავე წყვილის პირველი წევრი საგრძნობლად უფრო ძლიერი იყო, ვიდრე ამავე წყვილის მეორე წევრი. ამ ცდების 10—15-

ჯერ განმეორების შემდეგ კრიტიკული ცდები მიმდინარეობდა, რომლებშიც ცპ-ს წყვილი თანაბარი ინტენსივობის მქონე სმენითი გამღიზიანებლები ეძლეოდა და მათი შედარება ევალეობდა. ამ ცდების შედეგები ნაჩვენებია მე-2 ცხრილში.

ჩვენ ვხედავთ, რომ აქ ილუზიათა რიცხვი შემთხვევათა 76 %-ს აღწევს. საჭიროა აღინიშნოს, რომ აქ ისევე, როგორც წნევის ილუზიების ცდებშიც (ცხრილი 1), ასიმულაციურ ილუზიათა რიცხვი საკმაოდ დიდია, ხოლო კონტრასტულ ილუზიათა რიცხვი, შედარებით, უფრო დაბალია, ვიდრე სხვა შემთხვევებში, სადაც იგი ხშირად 100 %-ს აღწევს.

ცხრილი 2

	+	-	=	?
სმენითი ილუზიები % %	57,0	19,0	21,0	3,0

ეს უნდა აიხსნებოდეს იმ გარემოებით, რომ აქ ორსავე შემთხვევაში ამოცანა სუქცესიურ შთაბეჭდილებათა შედარებას ეხებოდა, ე. ი. ცპ-ი ლებულობდა შესადარებლად გამღიზიანებლებს ერთიმეორის შემდეგ და არა სიმულტანურად, ე. ი. ერთდროულად. ჩვენ კი არაერთხელ გვქონია შემთხვევა დავრწმუნებულყავით, რომ ცდების ამ წესით ჩატარების შემთხვევაში ასიმულაციურ ილუზიათა რიცხვი კონტრასტულ ილუზიათა ხარჯზე მატულობს.

ამ ცდების შედეგად მიღებული ციფრები არავითარ ეჭვს არ ტოვებენ, რომ მიუღერის ილუზიის ანალოგს სმენითი შთაბეჭდილებების არეშიც აქვს ადგილი.

4. ილუზიები სინათლის აღქმის არეში. მე ჯერ კიდევ 1940 წ. გამოვთქვი მოსაზრება, შესაძლებელია ე. წ. სინათლის ადაპტაციის შემთხვევაში დადასტურებული ფენომენი სინათლის თუ სიბნელის დასაწყისი გადაფასებისა მოვლენათა იმავე კატეგორიას ეკუთვნოდეს, რასაც ჩვენ მიერ ზემოთ აღწერილი განწყობის ილუზიებიც-მეთქი².

ამ მოსაზრების შესამოწმებლად მაშინ ჩვენს ლაბორატორიაში დაყენებული იყო შემდეგი ცდები. ცპ-ს ეძლეოდა შესადარებლად ორი წრე — ერთი ბნელი, მეორე — ნათელი. საგანწყობო

² Д. У з н а д з е, К вопросу об основном законе смены установки. Психология, вып. 9, стр. 316—335, 1936

ცდვაში (10—15 ექსპოზიცია) ცპ-ს ამ წრეთა ექსპოზიციას გარკვეული თანრიგით ვაწოდებდით: ჯერ ბნელ წრეს, შემდეგ — ნათელს. კრიტიკულ ცდაში იგი ორს თანაბარი სინათლის წრეს ღებულობდა. ცპ-ი აღარებდა მათ ერთმანეთს სინათლის მხრივ. შეფასების შედეგები, როგორც ამას ცხრილი 3 ვეჩვენებს, არავითარ ეჭვს არ ტოვებენ, რომ კრიტიკულ ცდებში, საგანწყობო ცდების ზეგავლენით, წრეები არათანაბარი სინათლისა ჩანან: 73% მეტს შემთხვევაში ჩვენს ცპ-ებს ისინი საგრძნობლად განსხვავებული ეჩვენებათ.

ამგვარად, ილუზიებს აქაც აქეთ აუვლილი.

ცხრილი 3

	+	-	=	?
განაუბულობის ილუზიები	56,6	16,6	21,6	3,2

5. რიცხობრივი მეტნაკლებობის ილუზიები. საჭიროა აღინიშნოს, რომ შესაფერის პირობებში რიცხობრივ მიმართებათა ურთიერთშედარების დროსაც ანალოგიური ილუზია იჩენს თავს. ცპ-ს ეძლევა საგანწყობო ცდებში ორი წრე: ერთში წერტილების თვალსაჩინოდ მეტი რიცხვია მოთავსებული, ვიდრე მეორეში. მან უნდა აღნიშნოს, რომელ მხარეზე უფრო დიდია წერტილების რიცხვი. ექსპოზიციათა რიცხვი აქაც 10—15-ს შუა ირხევა.

კრიტიკულ ცდაში მიწოდებული წრეები წერტილების თანაბარ რიცხვს შეიცავენ. მაგრამ ცდისპირი, როგორც წესი, ამას ვერ ამჩნევს. შემთხვევათა დიდ უმრავლესობაში მას ეჩვენება, რომ წერტილები ერთ-ერთ წრეში უფრო მეტია, ვიდრე მეორეში, სახელდობრ, იმ წრეში, რომელშიც საგანწყობო ცდებში იგი წერტილთა ნაკლებ რიცხვს ხედავდა.

ამრიგად, ილუზია აქაც იჩენს თავს.

6. მოცულობის ილუზია. თუ მიუღწერის მოსაზრებათა თანახმად. შარპანტიეს ილუზიას საფუძვლად მოტორული განწყობის ნიადაგზე აღმოცენებული „ზევით აფრენის“ განცდა უდევს, მაშინ გამღიზიანებელთა საწინააღმდეგო თანმიმდევრობა უნდა აღეკვატურად აღიქმებოდეს, ე. ი. თუ ცპ-ს ხელთ ვაძლევთ ორს, თანაბარი მოცულობის, მაგრამ განსხვავებული სიმაღლის ბურთს, დავალებით, შეადაროს ეს ბურთები ერთიმეორეს მოცულობის მხრივ, ილუზია არ უნდა ჩნდებოდეს, რადგან ამ შემთხვე-

ვასი ბურთების შედარებისას არავითარ „ზევით აფრენას“ არა აქვს ადგილი. მაგრამ, როგორც შემთხვევა მქონდა აღმენიშნა მოხსენებაში ფსიქოლოგთა ინტერნაციონალურ მე-8 კონგრესზე, ეს მოსაზრება არ მართლდება. პირიქით, ჩნდება სრულიად გარკვეული ილუზია, რომლის თანახმად ნაკლები სიმძიმის ბურთი უფრო ფართო მოცულობის ჩანს, ვიდრე მეტი წონის ბურთი, ე. ი. თავს იჩენს შარპანტიეს ილუზიის ანალოგიური ფენომენი.

ამ ილუზიის უფრო ზუსტი შემოწმებისათვის ჩვენ იგი გავანარტივეთ და მოცულობის ილუზიაზე დავიყვანეთ. ამისათვის შემდეგნაირად მოვიქცეთ: ცპ-ს ერთდროულად ვაძლევდით ხელთ ორს ხის ბურთს: უფრო დიდს — ერთ ხელში და უფრო პატარა მოცულობისას — მეორეში. ცპ-ის ამოცანა მდგომარეობდა ამ ბურთების მოცულობათა შეფასებაში: თითოეულ შემთხვევაში მას უნდა აღენიშნა, სახელდობრ, რომელ ხელში აქვს მოცულობით უფრო დიდი ბურთი (მაგალ., „მარჯვნივ — უფრო დიდი...“). 10—15-ჯერ, ერთი და იმავე წესრიგით (მარჯვნივ უფრო დიდი ბურთი, მარცხნივ — უფრო პატარა) განმეორებითი ექსპონიციის შემდეგ, კრიტიკულ ცდამი შესადარებლად მას ორი თანაბარი მოცულობის ბურთს ვაძლევდით.

ცდების შედეგები სრულიად გარკვეულად გვიჩვენებს, რომ ამ პირობებში ცპ-ბი ვერ ამჩნევენ ბურთების ტოლობას: როგორც წესი, ბურთები აღიქმებიან როგორც უტოლო და შემთხვევათა დიდ უმრავლესობაში — კონტრასტულადაც, ე. ი. უფრო დიდად ეჩვენებათ ბურთი იმ ხელში, რომელშიც საგანწყობო ცდებში უფრო მცირე მოცულობის ბურთი ეძლეოდათ.

იმის გამო, რომ მოცულობა აღიქმება არა მარტო ჰაბტურად, არამედ ოპტიკურადაც, ბუნებრივად უნდა გაჩენილიყო ამ ცდებში მხედველობის მოდალობაში გადატანის აზრი.

ჩვენ ვაწოდებდით ცპ-ბს ტაქისტოსკოპურად წყვილ-წყვილად წრებზე, რომელთა შორისაც ერთი საგრძნობლად უფრო დიდი იყო, ვიდრე მეორე, და ვავალეზდით შედარებინათ ისინი ერთმანეთთან და აღენიშნათ, რომელი უფრო დიდი იყო. ამგვარ ექსპონიციათა საკმაო რაოდენობის (10—15) შემდეგ ჩვენ გადავდიოდით კრიტიკულ ცდებზე: ტაქისტოსკოპში ვაჩვენებდით ორ თანაბარ წრეს და ვავალეზდით ცპ-ს მათ ურთიერთშედარებას მოცულობის მხრივ.

ამ ცდების შედეგები ჩვეულებრივი აღმოჩნდა: ცპ-ები ილუზიურად აღიქვამდნენ ბურთებს; ამასთან ერთად, როგორც წესი,

ილუზიები თითქმის ყოველთვის კონტრასტული იყვნენ, უფრო იშვიათად კი მათ ასიმილაციური ხასიათი ჰქონდათ. ჩვენ მოგვყავს ამ ცდების მონაცემები — ამგვარ პირობებში ილუზიათა რიცხვი თითქმის ყოველთვის 100%-ს აღწევს.

ამგვარად, ეჭვს გარეშეა, რომ ჩვენთვის საინტერესო ილუზიის ანალოგები, როგორც ჰაპტურს, ისე ოპტიკურ სფეროშიც, გვხდება.

7. „გაცრუებული მოლოდინის“ თეორია. ყველა ზემოხსენებული რომ შევაჯამოთ, სრულიად ცხადი გახდება, რომ ს ი მ ძ ი ს ი ლ უ ზ ი ა მხოლოდ სახესხვაობას წარმოადგენს რომელიც საერთო ილუზიისას, რომელიც, იმ გრძნობათა მოდალობების მიხედვით, რომლებშიც ვლინდება, შესაფერის გარეგან გამოხატულებას ღებულობს: ტაქტილურ არეში იგი წნევის ილუზიად გვევლინება, ოპტიკურში — მოცულობის ილუზიად, კუნთურში — წონის ილუზიად და ა. შ. არსებითად კი იგი ერთიან ილუზიად რჩება. რომლის არსის გაგებისათვის ცალკეულ გრძნობად მოდალობაა თავისებურება არსებითს როლს არ ასრულებს. ამიტომ სრულიად ცხადია, რომ ი ლ უ ზ ი ი ს ა ხ ს ნ ი ს ი ს ვ ა კ რ ც ე ლ ე ბ უ ლ ი ც დ ა, რ ო მ ე ლ ი ც მ ი უ ლ ე რ ი ს თ ე ო რ ი ი ს სა ხ ე ლ ი თ ა ა ც ნ ო ბ ი ლ ი, ყალბია. მაშასადამე, საჭიროა ახალი უფრო მართებული თეორია იქნეს აგებული.

და, აი, უპირველეს ყოვლისა, დგება საკითხი: რას ვნახულობთ, ჩვენი ცდების პირობებში, ცალკეულ მოდალობათა მოქმედებაში ისეთს, რომ ყველა ჩვენ მიერ დადასტურებული ანალოგიური ილუზიის საფუძვლად იყოს შესაძლებელი მივიღოთ.

ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში ვხვდებით ერთს თეორიას, რომელიც თითქოს სრულიად აკმაყოფილებს ჩვენ მიერ დასმულ კითხვას.

ესაა ე. წ. „გაცრუებული მოლოდინის“ თეორია, რომელიც ზემოთაც ვახსენეთ გაცკრით. ახლა მას უფრო ახლოს უნდა გავეცნოთ. საჭიროა აქვე დავუროთ, რომ ამ თეორიის დამუშავებისას წონის ილუზიების ჩვენ მიერ დადასტურებული ანალოგები, რასაკვირველია, ჯერ კიდევ არ იყო ცნობილი.

„გაცრუებული მოლოდინის“ თეორია ცდილობს ახსნას ს ი მ ძ ი ს ი ლ უ ზ ი ა (მაშასადამე, მისი ანალოგებიც) შემდეგნაირად: ტვირთების განმეორებითი აწევის შედეგად (ან, როგორც ჩვენ შეგვეძლო დაგვემატებია — შედეგად მხედველობითი, სმენითი ან სხვა რომელიმე განმეორებითი შთაბეჭდილებისა) ცპ-ს უმუშავ-

დება მოლოდინი, რომ მას განსაზღვრულ ხელში ყოველთვის უფრო მძიმე საგანი აქვს, ვიდრე მეორეში, და, როდესაც კრიტიკულ ცდაში ის ამ ხელში აღარ ღებულობს მძიმე საგანს, მისი მოლოდინი ცრუდება და მიღებული საგანი მას უფრო მსუბუქად ეჩვენება, ვიდრე მეორე ხელში, ასე აღმოცენდება, ამ თეორიის თანახმად, წონის კონტრასტული ილუზია და, შესაფერის პირობებში, ამ ილუზიის ჩვენ მიერ აღმოჩენილი ყველა ანალოგიც.

ექვს გარეშეა, რომ ამ თეორიას მიუღწერის თეორიასთან შედარებით, გარკვეული უპირატესობა აქვს, რამდენადაც იგი ამ ილუზიათა გამოვლენის შესაძლებლობას ყველგან ცნობს, სადაც კი აზრი აქვს „გაცრუებული მოლოდინის“ შესახებ ლაპარაკს. და მართლაც, ცდები გვიჩვენებს, რომ ჩვენთვის საინტერესო ილუზია არ იფარგლება ერთი რომელიმე გრძობადი მოდალობით — მას საგრძნობლად უფრო დიდი გავრცელებულობა აქვს.

ამისდა მიუხედავად, ამ თეორიის მიღება მაინც შეუძლებელი ჩანს. უპირველეს ყოვლისა, იგი ნაკლებ დამაკმაყოფილებელია იმდენად, რამდენადაც არ იძლევა პასუხს ჩვენი ილუზიების პრობლემის არსებითს საკითხზე, მაგალითად, საკითხზე იმის შესახებ, თუ, სახელდობრ, რატომ აღმოცენდება ხოლმე ერთ შემთხვევაში კონტრასტული ილუზია, მეორეში კი — ასიმეტრიული. „გაცრუებული მოლოდინის“ თეორია არსებითად საკმარისად თვლის, თუ ნართებულად იქნა მითითებული მოვლენათა ის სფერო, რომელსაც შეიძლება მივაკუთვნოთ ჩვენთვის საინტერესო ფაქტები, ე. ი. თუ ეს ფაქტები სწორად იქნა სუბსუმირებული. მაგრამ განა ეს კმარა? უდავო არაა, რომ მოვლენათა სწორი სუბსუმირება ჯერ კიდევ არ ნიშნავს მათ ახსნას.

ზ. განწყობა როგორც საფუძველი ყველა ამ ილუზიისა. „გაცრუებული მოლოდინის“ თეორია მაინც საჭიროა შემოწმდეს და, თუ მოხერხდა, შემოწმდეს ექსპერიმენტული გზით. მხოლოდ ამ შემთხვევაში იქნება შესაძლებელი ამ თეორიის მისაღებობის შესახებ საბოლოო დასკვნა გამოვიტანოთ.

ჩვენ დავაყენეთ სპეციალური ცდები, რომელთაც უნდა გამოერკვიათ საკითხი „გაცრუებული მოლოდინის“ თეორიული მნიშვნელობის შესახებ. ამ შემთხვევისათვის გამოვიყენეთ ჰიპნოზური ძილის მდგომარეობა, რამდენადაც იგი განსაკუთრებით ხელსაყრელ პირობებს გვაძლევს ჩვენი საკითხის გადასაჭრელად. ამ პირობებს რაკორტის ფაქტი ქმნის — ცნობილი ფაქტი, რომლის შესაძლებლობაც ჰიპნოზური ძილის მდგომარეობაში დასტუოდება. წინასწარ ჩვენ ჰიპნოზური ძილის მდგომარეობას ვუქმ-

წილით ცდისპირებს და ამ მდგომარეობაში მათზე ჩვენს ჩვეულებრივს საგანწყობო ცდებს ვატარებდით: ვაძლევდით ხელში საგანწყობო ბურთებს — ერთს დიდს, მეორეს პატარას — და მათთან რაპორტის საფუძველზე ვავალბდით შეედარებინათ ეს ბურთები (10—15 ექსპოზიციის შემდეგ) ერთიმეორისათვის სიდიდის მხრივ. ცდების დამთავრების შემდეგ, მიუხედავად ჩვეულებრივი პოსტჰიპნოზური ამნეზიის ფაქტისა, სპეციალურად შთავაგონებლით მათ, რომ სრულიად დავიწყებოდათ ყველაფერი, რასაც ძილის დროს აკეთებდნენ. შემდეგ ცდისპირი მეორე ოთახში გაგვყავდა, იქ ვალვიძებდით და რამდენიმე ხნის შემდეგ ფხიზელ მდგომარეობაში ჩვენს კრიტიკულ ცდებს ვაწარმოებდით, ე. ი. ვაძლევდით ხელთ მოცულობით ტოლ ბურთებს და ვავალბდით შეედარებინათ ისინი ურთიერთისათვის და ეთქვათ, თუ როგორი იყვნენ ისინი. ჩვენი ცდისპირები თითქმის ყველა შემთხვევაში უტოლობას უჩვენებდნენ, — სახელდობრ, ისინი ამბობდნენ, რომ ბურთი მარცხნივ (ე. ი. იმ ხელში, რომელშიც საგანწყობო ცდებში, ჰიპნოზური ძილის დროს, ეძლეოდათ დიდი ბურთი) საგრძნობლად უფრო მცირეა, ვიდრე ბურთი მარჯვნივ.

ამგვარად. ჰიპნოზურ ძილში ჩატარებული, საგანწყობო ცდების ზეგავლენით აღმოცენებული მოცულობის ილუზიის ფაქტი უდავოდ ამტკიცებს, რომ ეს ილუზია ისეთ პირობებში ვაჩნდა, სადაც არავითარ მოლოდინზე არ შეიძლებოდა ლაპარაკი. ზომ სრულიად უდავოა, რომ ჩვენს ცდისპირებს არავითარი წარმოდგენა არ ჰქონიათ იმის შესახებ, თუ რა ემართებოდათ მათ ჰიპნოზური ძილის დროს, როდესაც მათზე საგანწყობო ცდებს ვატარებდით. მაშასადამე ვერც რაიმე „მოლოდინი“ ექნებოდათ მათ.

ამრიგად, ამ ექსპერიმენტებში დამტკიცებულად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ საგანწყობო ცდების შედეგად სუბიექტს ერთგვარი წინაგანი მდგომარეობა ექმნება, რომელიც, თუმცა მის ცნობიერებაში წარმოდგენილი არ არის, მაგრამ მაინც დიდ გავლენას ახდენს ცნობიერების პროცესების რიგზე და, ამრიგად, მნიშვნელოვან ფაქტორად იქცევა, რომელიც სუბიექტის ქცევას განსაზღვრავს.

მაშასადამე, იმისათვის, რომ ავხსნათ საგანწყობო ცდების გავლენის ფაქტი სუბიექტის ქცევაზე, სრულიად არ არის საჭირო მოლოდინის ცნებას მივმართოთ — იმ ფენომენის ცნებას, რომელიც როგორც ცნობიერების მდგომარეობაა ცნობილი და ამ შემთხვევაში მის ასახსნელად ვერ გამოდგება.

ამრიგად, „გაცრუებული მოლოდინის“ თეორია ჩვენი ილუზიების მოვლენათა ასახსნელად უსუსურია, და მაშასადამე უფრო ადეკვატური თეორია სხვა მიმართულებით უნდა ვეძიოთ.

ყველა ზემოთ აღნიშნული ექსპერიმენტიდან ნათლად ჩანს, რომ წინასწარი ცდები, რომელთაც ჩვენ საგანწყობოს ვუწოდებთ, სრულიად აუცილებელია ამ ცდების პირობებში (ილუზიების აღმოცენებისათვის): საკმარისი რაოდენობის საგანწყობო ცდების გარეშე ილუზია არასოდეს არ ჩნდება. ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ საგანწყობო ცდებს რაღაც აქვთ ისეთი, რაც მათ ილუზიათა აღმოცენების აუცილებელ ფაქტორად აქცევს. ექვს გარეშეა, ეს ცდები ერთგვარ მდგომარეობას უნდა იწვევდნენ სუბიექტში, რაც აუცილებელ წინამძღვარს წარმოადგენს ილუზიების აღმოცენებისათვის.

როგორია ეს მდგომარეობა? უდავოა, რომ იგი არ უნდა იყოს ცნობიერების გარკვეული შინაარსი — რომელიმე ფაქტი, რომლის დადასტურებაც შესაძლებელი იქნებოდა ცნობიერებაში.

ჩვენი პოსტპიპნოზური შთაგონების ცდები, როგორც ეს ზემოთაც დავინახეთ, გვიჩვენებს, რომ ამ შემთხვევაში სპეციფიკურ მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე, რომელიც გადამწყვეტ გავლენას ახდენს სუბიექტის ცნობიერებაზე. ამ მდგომარეობის უახლოესი დახასიათება იმ როლით განისაზღვრება, რომელსაც იგი ცნობიერების მუშაობისათვის ასრულებს.

ჩვენ ვიცით, რომ იგი — ეს როლი — იმაში გამოიხატება, რომ მოკერული მდგომარეობა გადამწყვეტ გავლენას ახდენს ჩვენი ცნობიერების მოქმედებაზე, სახეს უცვლის მის შესატყვის შინაარსებს, მიიშვავსებს მათ, როგორც ამას ყველა ზემომოტანილ ცდებში ჰქონდა ადგილი. ეს გარემოება საკმაო საბუთს გვაძლევს ამ მდგომარეობის აღსანიშნავად ტერმინი „განწყობა“ შევინარჩუნოთ, ტერმინი, რომელიც, თუმცა სხვა გაგებით, მაგრამ დღეს უკვე საკმაოდ მტკიცედ არის მეცნიერებაში დამკვიდრებული. მართალია, დღემდე იგი მეცნიერულ ტერმინად, ამ სიტყვის ზუსტი გაგებით, ჯერ კიდევ ვერ ჩაითვლება, რადგანაც მისი შინაარსის გახსნის სერიოზული ცდები ჯერ არსად ჩანს.

წინამდებარე გამოკვლევას ამ ხარვეზის შევსება აქვს მიზნად დასახული და ამიტომ აქ განწყობის ცნების არსებითი შინაარსის გაშლაა ნაცადი. ჯერხნობით კი პოსტპიპნოზური შთაგონების ზემოხსენებული ცდების საფუძველზე, ჩვენ დადგინდით ვთვლით, რომ განწყობა არ წარმოადგენს ისეთ ცნებას, რომელშიც ჩვენი

ცნობიერების რაიმე კონკრეტული ფენომენი იყოს განზოგადებული. პირიქით. იგი უფრო ერთგვარ რეალურს, აქტიურ მდგომარეობას გამოსახავს, რომელიც თუმცა ცნობიერების გარეშეა, მაგრამ მაინც გარკვევით მისი პროცესების მოქმედებას განსაზღვრავს.

ამრიგად, ვფიქრობ, ჩვენი ცნებიდან სრულიად ნათელი ხდება, რომ ორი მოცულობით თვალსაჩინოდ განსხვავებული ბურთის განმეორებითი მიწოდების შედეგად, ცდისპირს ერთგვარი შინაგანი მდგომარეობა ექმნება, რომელიც, ასიმილაციის პროცესის შუალობით, ცნობიერების უახლოეს შინაარსს განსაზღვრავს. ამ მდგომარეობას, მე ვიმეორებ, განწყობა შეიძლება ვუწოდოთ. მისი აქტივობა იმაში გამოიხატება, რომ კრიტიკულ ცდებში, ორი მოცულობით ტოლი ბურთი არაადეკვატურად. სახელდობრ, როგორც უტოლო აღიქმება, და ეს გრძელდება, სანამ განწყობა არ ჩაქრება.

საჭიროა განსაკუთრებით ხაზი გაესვას, რომ განწყობა ამ შემთხვევაში რაოდენობით (კვანტიტატურ) მიმართულებს ეხება. სახელდობრ, მიწოდებულ საგანთა მოცულობის მიმართებებს. მაშასადამე, საკითხი ეხება აქ განწყობის არა აბსოლუტური სიდიდებს, არამედ სიდიდეთა ურთიერთმიმართებებს.

იმის გამო, რომ სიმძიმის ცენტრი ამ შემთხვევაში სწორედ ამ ურთიერთმიმართებაში მდებარეობს, ცხადი ხდება, რომ განწყობისათვის მნიშვნელობა არა აქვს, თუ რა საგნობრივი შინაარსი აქვთ ურთიერთმიმართების წევრებს: საკითხი ეხება არა იმას, თუ რა არის უფრო დიდი ან პატარა, არამედ იმას, თუ როგორია ერთი წევრი მეორესთან შედარებით — უფრო დიდია იგი, თუ უფრო პატარა.

თუ ვცანით, რომ ეს მართლაც ასეა, მაშინ უნდა მივიღოთ, რომ ჩვენს ცდებში არსებითს როლს ის კი არ თამაშობს, თუ რა მასალას ვიყენებთ — ორი გამლიზიანებლის კანზე დაწოლის სიძლიერის შეფასებას ვცდილობთ, თუ გამლიზიანებელთა წონისას, მოცულობისას, თუ სხვა რამეს. არსებითია ყველა ამ შემთხვევაში მხოლოდ მიმართება, დამოუკიდებლად იმისა, თუ როგორია მისი რეაქტები.

ამ მოსაზრებათა შესამოწმებლად ჩვენ მიერ შემდეგი ცდები იყო მოწყობილი, ჩვენ ვაძლევდით ცდისპირებს ჩვეულებრივს საგანწყობო ბურთებს: მათ უნდა შეედარებინათ ისინი ერთმანეთ-

თან მოცულობის მხრივ. საგანწყობო სერია, მაშასადამე, ჩვეულებრივი წესით მიმდინარეობდა. ახალი მომენტი მხოლოდ კრიტიკულ ცდებში იქნა შეტანილი. ჩვეულებრივ, კრიტიკულ ცდებში ჩვენი ცდისპირები ხელში ორს ტოლ ბურთს ღებულობდნენ, რომელნიც უმცირესი საგანწყობო ბურთის ტოლები იყვნენ. ცდათა ამ სერიაში კი შეტანილი იყო, კრიტიკულის სახით, ისეთი ბურთები, რომლებიც მოცულობით უდიდეს საგანწყობო ბურთზე უფრო დიდები იყვნენ. ასე მოვიქვეცით ცდათა ერთ სერიაში. მეორე სერიაში — კრიტიკული ბურთები სხვა ფიგურებით შევცვალეთ — კუბებით, ხოლო ოპტიკურ სერიაში — სხვა ფიგურათა რიგით.

ამ ცდების შედეგებმა დაადასტურეს ჩვენი ზემოხსენებული მოსაზრება: ცდისპირებს ეს კრიტიკული სხეულებიც უტოლოდ ეჩვენებოდათ. ვინაიდან კრიტიკულ ცდებში ამ შემთხვევაში სრულადად სხვა ოდენობა მონაწილეობდა, სახელდობრ, ბურთები, რომლებიც მოცულობით განირჩეოდნენ საგანწყობოთაგან, — უფრო დიდები იყვნენ, ვიდრე რომელიმე ამათგანი და სხვა მასალაზე მიღებული განწყობის პრიზმაში იყვნენ აღქმული, — უეჭველი ზღაპარია, რომ თვითონ მასალას ჩვენს ცდებში მნიშვნელობა არა აქვს, და განწყობა მხოლოდ უ რ თ ი ე რ თ მ ი მ ა რ თ ე ბ ა ზ ე მ უ შედეგადაა, — მაშასადამე, ისეთ რამეზე, რაც მუდამ იმადვე რჩება, როგორც უნდა შეიცვალოს მასალა და როგორ გრძნობად მოდლობასაც უნდა ეხებოდეს იგი.

ეს დაკვირვება უფლებას გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ სწორედ ამავე გარემოებას აქვს ადგილი მიუღწერის ცდებში. ისე როგორც ყველა ჩვენ მიერ დადასტურებულ შემთხვევაშიც. აქ ყველგან განწყობა არა „ზევით აფრენის“, „დასაყრდენზე მიწებების“ ან რომელიმე სხვა ანალოგიური ფენომენის ნიადაგზე იქმნება. არამედ მხოლოდ ცვალებადი რელატივის ურთიერთმიმართებაზე.

აქედან უდავოდ შეიძლება დავასკვნათ, რომ ყველა ზემოაღწერილ შემთხვევაში განწყობის აქტივობასთან გვაქვს საქმე: და, თუ ჩვენი ქცევის ამ თავისებურისა და, როგორც ჩანს, მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტორის შესწავლას დავისახავთ მიზნად, ანალოგიური ცდების ნიადაგზე საკმაოდ დიდი მასალის დაგროვებას შევძლებთ.

ფ. ფიგურათა მიმართების ცდები. ჩვენი საკითხის კვლევას ჩვენ მეორე მხრიდანაც შეგვიძლია მივუდგეთ. დაეუშვათ, რომ ჩვენ ვაწარმოებთ საგანწყობო ცდებს მნიშვნელოვნად განსხვავე-

ბული მოცულობის ფიგურათა წყვილების რიგით³. მაგალითად. ცლისპირს ტაქისტოსკოპურად ვაწოდებთ თანამიმდევრობით, უროიერტოს შემდეგ, ფიგურათა მწკრივს: ჯერ სამკუთხედებს — დღსა და პატარას, შემდეგ კვადრატებს, ექვსკუთხედებსა და სხვა ფიგურათა რიგს, ვაწოდებთ წყვილ-წყვილად, იმავე თანრიგით. ერთი სიტყვით, საგანწყობო ცდები აგებულია ისე, რომ ცლისპირი განმეორებით მხოლოდ ფიგურათა გარკვეულ ურთიერთმიმართებას ღებულა, სახელდობრ. მარჯვნივ უფრო დიდ ფიგურას, მარცხნივ მომცროს. თვითონ ფიგურები კი არასოდეს არ მეორდებიან — ისინი ცალკე ექსპოზიციას იცვლებიან. ცხადია, ცდების ამგვარი დაყენებისას მუდმივი მხოლოდ ურთიერთმიმართება (დიდი — პატარა) რჩება, დანარჩენი ყველაფერი იცვლება. მაშასადამე, ცპ-ს განწყობა ამ ურთიერთმიმართებაზე უმუშავდება და არა სხვა რამეზე. კრიტიკულ ცდებში კი იგი ღებულობს ტოლ ფიგურათა წყვილს (მაგ., წრეებს, ელიფსებს, კვადრატებს და სხვ.), რომელთა წევრებიც ერთიმეორეს უნდა შეადაროს.

როგორია ამ ცდების შედეგები? ამათგან ჩვენ აქ მხოლოდ ისეთებზე შევჩერდებით, რომლებიც უშუალო ინტერესს წარმოადგენენ ჩვენ მიერ დასახული პრობლემის თვალსაზრისით.

სახელდობრ, აღმოჩნდა შემდეგი: ყოველთვის, როცა საგანწყობო ფიგურები განუწყვეტილად იცვლება, მაგრამ მათი მიმართება ხელუხლებელი რჩება, ჩვეულებრივი ილუზიის ფაქტი ყოველ ექვს გარეშე ჩანს. ცპ-ბი, როგორც წესი, კრიტიკული ფიგურების ტოლობას ვერ ამჩნევენ. ილუზიათა დომინირებულ ფორმად აქაც კონტრასტული ილუზია რჩება.

მაგრამ საჭიროა აღინიშნოს, რომ კონკრეტული მასალიდან აბსტრაქციის პირობებში, განწყობის მოქმედება, როგორც წესი, უფრო ნაკლებ ეფექტური ჩანს, ვიდრე საგანწყობო და კრიტიკულ ფიგურათა მსგავსების ან სრული შესატყვისობის პირობებში. მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ კრიტიკულისა და საგანწყობო ცდების ფიგურათა შესატყვისობის შემთხვევაში ჩვენ ისევ ამ ფიგურათა ურთიერთმიმართების შეფასებასთან არ გვქონდეს საქმე. ამოცანა ასეთ შემთხვევაშიც არსებითად იგივე რჩება. ხოლო მისი ნაკლები ეფექტიანობა თავისთავადაც გასაგები ხდება.

³ ზ. ხოჯაეა. ფიგურის ფაქტორი განწყობის მოქმედებაში. სტალინის სახელმძღვანელო თბილისის სახ. უნივერსიტეტის შრომები. XVII, 1941.

10. კონტრასტის ილუზიის პრობლემა. მაგრამ აქ ერთი საკითხი კიდევ დგება, რომელიც მანამ უნდა გადაწყდეს. სანამ საბოლოოდ მივიღებდეთ, რომ ამ ცდებში მართლა განწყობასთან გვაქვს საქმე. ეს არის შემდეგი: როდესაც განწყობაზე ვლაპარაკობთ, იგულისხმება. რომ ეს გარკვეული მდგომარეობაა. რომელშიც თითქოს წინასწარ წყდება ამოცანა, ცპ-ის წინაშე რომ დგას — თითქოს წინასწარ იგულებფა მასში ის მიმართულება, რომლითაც ნამდვილად უნდა გადაწყდეს ამოცანა. ჩვენს ექსპერიმენტებში მოსამზადებელს ან საგანწყობო ექსპოზიციითა პროცესში განწყობა იმ მიმართულებით ყალიბდება, რომ, მაგალითად, ბურთი მარცხნივ ეურო დიდი ჩანს, ვიდრე ბურთი მარჯვნივ. მაგრამ შემდეგ ექსპერიმენტული ბურთების კრიტიკული ექსპოზიცია გვიჩვენებს, რომ ეს ვარაუდი უმეტეს შემთხვევაში არ მართლდება. პირიქით, სრულიად წინააღმდეგ — ბურთი მარცხნივ უფრო დიდი კი არა, უფრო პატარა გვეჩვენება, ვიდრე ბურთი მარჯვნივ.

ამრიგად, კონტრასტული ილუზიების ფაქტი — ეგოდენ ხშირი ჩვენს ცდებში — ექვს ქვეშ აყენებს ჩვენს ვარაუდს, რომ აქ, ამ ცდებში სწორედ განწყობა იკვლევა და არა სხვა რამ.

საკითხავია, როგორ უნდა გავიგოთ ჩვენს ცდებში ისეთი ილუზიის აღმოცენება, რომელიც ნავარაუდევია განწყობის მიმართ კონტრასტულია. უპირველეს ყოვლისა, ექვს გარეშეა, რომ ამ ცდებში სწორედ განწყობის აქტივობასთან უნდა გუქონდეს საქმე. როგორც უკვე ზემოთაც აღვნიშნეთ, ილუზიების აღმოცენების ფაქტს მხოლოდ იმ შემთხვევაში აქვს ადგილი, როდესაც ტოლი ობიექტების ექსპოზიციას არატოლი ობიექტების მრავალგზისი ექსპოზიცია უსწრებს წინ — ამ წინასწარი ცდების გარეშე ილუზიები, ჩვეულებრივ, არ იჩენენ თავს. მაშასადამე, ყოველ ექვს გარეშეა, რომ ეს ექსპოზიციები სრულიად აუცილებელ პირობას წარმოადგენენ ილუზიის აღმოცენებისათვის, და ერთადერთი, რაც ამ შემთხვევაში შეგვეძლო დაგვეშვა, ეს არის შემდეგი: სავანწყობო განმეორებითი ცდების ზეგავლენით, სუბიექტში კვლავ უტოლო ობიექტების აღქმის მზაობა მტკიცდება. ჩვენ შეგვეძლო ეს მზაობა სრულიად უეჭვოდ როგორც განწყობა განგვეხილა, საქმე რომ გუქონდა არა მის მიმართ კონტრასტულს, არამედ მასთან შეთანხმებულს, ასიმულაციურ ილუზიებთან.

სპეციალური ცდები, რომელიც ამ შესაძლებლობის შესამოწმებლად დავაყენეთ, შემდეგში მდგომარეობდა: ცპ-ბი ღებულობდნენ საგანწყობო ობიექტების სახით წრეებს, რომელნიც თანდა-

თან სულ უფრო და უფრო განსხვავდებოდნენ ურთიერთისაგან თავისი ფარ:თობის სიდიდით: ჩვენ ვიწყებდით 25 და 26 მმ. დიამეტრიანი წრეების ექსპოზიციით, ამას მოსდევდა ექსპოზიცია 24 და 26 მმ. დიამეტრის წრეებისა და ბოლოს 22 და 26 მმ. ამ ცდების შედეგები შეჯამებულია მე-4 ცხრილში.

ც ხ რ ი ლ ი 4

გამლიზიან.	—	+	—
25—26	58%	28%	14%
24—26	33,7%	50%	16,3%
22—26	25,1%	58%	16,6%

ჩვენ ვხედავთ, რომ რეაქციები, რომელსაც ჩვენი ცხ-ბი მათზე მოქმედ გამლიზიანებლებზე იძლევიან, იმით განსხვავდებიან, რომ მათში ნაწილი ასიმილაციურია, ნაწილი კი კონტრასტული (გარდა იმისა, რომ ზოგი ტოლდაც აფასებს მათ). საინტერესოა ამ რეაქციათა განაწილება: ჩვენ ვხედავთ, რომ ეს რეაქციები რაოდენობრივ მით უფრო განირჩევიან ერთიმეორისაგან, რაც უფრო დიდია განსხვავება საგანწყობო ობიექტთა შორის, და ამასთანავე (ეს კი განსაკუთრებით საინტერესოა) ეს განსხვავება ილუზიათა ორსავე სახეობისთვის ურთიერთსაწინააღმდეგო მიმართულებით ნაწილდება: რაც უფრო დიდია განსხვავება ამ წრეთა შორის. მით უფრო მაღალია (ასიმილაციურებთან შედარებით) კონტრასტულ ილუზიათა მაჩვენებელი და, პირიქით, რაც უფრო მცირეა განსხვავება საგანწყობო ფიგურათა შორის, მით უფრო მაღალია ასიმილაციურ ილუზიათა რიცხვი. აქვე განსაკუთრებით ხაზი უნდა გაესვას, რომ ჩვენს ცდებში საგანწყობო ფიგურათა სიდიდეების ისეთი ურთიერთმიმართება გვხვდება, რომელიც განსაკუთრებულ უპირატესობას წარმოადგენს სწორედ ასიმილაციური ილუზიების გამოვლენისათვის. ესაა 25 და 26 მმ. დიამეტრიანი წრეების ურთიერთმიმართება. ამ მიმართების შემთხვევაში ასიმილაციურ ილუზიათა რიცხვი შემთხვევათა 58%-ს უდრის. საერთოდ, მხედველობაში მისაღებია, რომ, რაც უფრო დაბალია საგანწყობო ფიგურათა სიდიდეების განსხვავება, მით უფრო მაღალია ასიმილაციურ ილუზიათა რიცხვი. ეს დაკვირვება ამ შემთხვევაში საინტერესოა იმ მხრივ, რომ ყოველ ექვს

გარეშე აყენებს ჩვენს ცდებში ისეთი განწყობის არსებობის ფაქტს, რომელსაც უშუალო მოქმედება, არსებითად, მხოლოდ ასიმილაციურად შეუძლია.

მაგრამ, მეორე მხრივ, ამავე ცდებში ჩვენ საქმე გვაქვს არა მარტო ასიმილაციურ ილუზიებთან. არა! არც კონტრასტულ ილუზიათა რიცხვია აქ იშვიათი მოვლენა. პირიქით, უმეტეს შემთხვევაში, სახელდობრ, საგანწყობო ობიექტთა შორის შედარებით შალაღი განსხვავების შემთხვევაში, — ეს ილუზიები არა თუ უპირატესს, არამედ სრულიად განსაკუთრებულ ადგილს იკერენ, რამდენადაც ასეთ შემთხვევებში ასიმილაციური ილუზიებისათვის თითქმის სრულიად აღარ რჩება ადგილი. ეს მდგომარეობა ამოცანას აყენებს ჩვენ წინაშე გამოვარკვიოთ, თუ როგორაა შესაძლებელი, რომ განწყობის არსებობისას ჩვენ სწორედ ამ განწყობის საწინააღმდეგო კონტრასტულ ილუზიათა შემთხვევებს ვღებულობთ.

მაშ, საკითხი ასე დგას: როგორ გავიგოთ ჩვენი ცდების მონაცემებიდან ის შემთხვევები, სადაც მოსალოდნელი ასიმილაციური ილუზიების მაგივრად კონტრასტის ილუზიები ვლინდება? ზემოთ ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ამ მდგომარეობას ადგილი აქვს უპირატესად იმ შემთხვევაში, როცა საგანწყობო ცდებში ცპ-სათვის მიწოდებული ობიექტები მკვეთრად განსხვავდებიან ერთიმეორისაგან — როდესაც, ვთქვათ, ოპტიკურ ცდებში, ექსპერიმენტული ბურთები ან წრეები მკაფიოდ არატოლი მოცულობის არიან. როგორ უნდა გავიგოთ ამგვარი ფაქტები?

თუ ვცანიოთ, რომ კონტრასტული ილუზია განსაკუთრებით ხშირად ისეთ შემთხვევებში ჩნდება, როდესაც საგანწყობო ობიექტთა შორის რაიმე მხრივ მკვეთრი განსხვავებაა დადასტურებული, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ არსებული განწყობის რეალიზაციის შემაფერხებელი ფაქტორის აქტიუობა სწორედ ამ პირობებში მკლავნდება. როდესაც ცპ-ზე განმეორებით მოქმედებს ორი მკვეთრად განსხვავებული ობიექტი, ცხადია, მას შესაფერისი განწყობა ან მზაობა გამოუმუშავდება, ხელში სწორედ მკვეთრად განსხვავებული ობიექტები მიიღოს. მაგრამ, აი, ახლა იგი ღებულობს მოცულობით არა განსხვავებულს, არამედ ტოლ საგნებს. ეს მდგომარეობა, უნდა ვიფიქროთ, იმდენად მკაფიოდ განირჩევა იმისაგან, რის მიმართაც ცპ-ს განწყობა ჰქონდა შემუშავებული, იმდენად განსხვავდება იმისაგან, რისი ხელში მიღების მოლოდინიც მას ჰქონდა, რომ იგი უძლური ხდება აღიქვას მიწოდებული ობიექტები ამ განწყობის საფუძველზე. ამისი ბუნებრივი შედეგი შე-

იძლება მხოლოდ ერთი იყოს: ცდისპირმა უნდა აღკვეთოს ეს სრულიად შეუფერებელი განწყობა და ცადოს მოქმედი შთაბეჭდილება ადეკვატურად აღიქვას. მაგრამ თუ ჩვენ მივიღებთ, რომ საერთოდ. როგორც ეს დასაბუთებული გვექნება ქვემოთ, ალქმა, შესაძერისი განწყობის გარეშე, არ არსებობს, მაშინ გასაგები გახდება, რომ აღკვეთილი, არაადეკვატური განწყობის ნაცვლად, სუბიექტში ახალმა, სიტუაციის მიმართ უფრო ადეკვატურმა, განწყობამ უნდა იჩინოს თავი.

ჩვენ ვხედავთ, რომ ეს მართლაც ასე ხდება, ოღონდ არა მაშინვე. არამედ მხოლოდ რამდენიმე ხნის შემდგომ. მანამდე კი ახალი განწყობა, აღმოცენებული ნაცვლად არსებული მკაფიოდ შეუფერებელი განწყობისა, ამ უკანასკნელის საწინააღმდეგოა, და ცპ-ი სიტუციას აღიქვამს ამ ობიექტურად დაუსაბუთებელი კონტრასტული განწყობის საფუძველზე. ეს განწყობა, ჩვეულებრივ, შედარებით მალე ქრება. და ცპ-ს ისეთი განწყობა უმტკიცდება, რომელიც მასზე მოქმედი გამლიზიანებლების ადეკვატური აღქმის შესაძლებლობას იძლევა. ასე ვლინდება ცპ-ში მასზე მოქმედი შთაბეჭდილებების მიმართ თანდათანობითი შეგუების პროცესი.

უნდა ითქვას, რომ ეს მოსაზრება კონტრასტული ილუზიის წარმოშობის შესახებ მეტად თუ ნაკლებად ხელოვნური ანაგების შთაბეჭდილებას ტოვებს. მაგრამ არსებობს საწინააღმდეგო მიმართულებით მოქმედი მოსაზრებებიც, და ჩვენც აუცილებლად აქვე უნდა შევეხოთ მათ.

საქმე ისაა, რომ ამ შენითხვევაში პრობლემატურია, პირველ რიგში, ილუზიის კონტრასტულობის ფაქტი. მართლაც და, საიდან ჩნდება ეს კონტრასტი, როდესაც განწყობის მოქმედება არსებითად მხოლოდ მის ასიმილაციურ გავლენაში იჩენს თავს? ამ შენითხვევაში, ერთ გარემოებას აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა. საქმე ისაა, რომ აქ, ამ ცდებში, ჩვენ მხოლოდ რაოდენობრივ მიმართებებთან გვაქვს საქმე: აქ ყველგან ამოცანა შედარებაშია — წოლვის ალის, წონის, მოცულობის მხრივ, ე. ი. ისეთ მოვლენთა შედარებაში, რომელთა გამოხატვაც მხოლოდ რაოდენობრივი მაჩვენებლებით შეიძლება. მაგრამ ცნობილია, რომ რაოდენობრივი მოვლენების ურთიერთმიმართება შეიძლება კონტრასტული ხასიათის იყოს. სინამდვილის სხვა რომელიმე სფეროსთვის კი ეს კატეგორია, ე. ი. კონტრასტის კატეგორია. სრულიად გამოუსადეგარია. ამიტომ საფიქრებელია. რომ, თუ ჩვენ განწყობის კვლევის წარმოება არა რაოდენობრივის, არამედ რომელობითი მიმართებების არე-

ში ეკადეთ, მოსალოდნელია, ჩვენ წინაშე სულ სხვა სურათი გადამალოს.

ქვემოთ, ჩვენ არა ერთხელ გვექნება შემთხვევა ურთიერთისაგან რომელობით განსხვავებულ მოვლენათა სამკვიდროსადმი მიმართულ განწყობათა შესახებაც ვილაპარაკოთ. აქ კი ამ კატეგორიის ფაქტთა ექსპერიმენტული შესწავლის ერთ-ერთი შემთხვევის დასახელებით დავკმაყოფილდებით.

ვთქვათ, ცპ-ი ლათინური შრიფტით კითხვას მივჩნით და ცოტა ხნის შემდეგ, დროდადრო, რომელიმე რუსული სიტყვებიც მივაწოდეთ, ოღონდ ინდიფერენტული (ლათინურად საერთო შრიფტით შედგენილი სიტყვები მაგ. (Bor). აღმოჩნდება, რომ ცპ-ი ერთხანს ამ რუსულ სიტყვებსაც ლათინურად კითხულობს⁴.

ეშვს გარეშეა, რომ აქ ლათინური სიტყვების კითხვის პროცესში შესატყვისი განწყობა აქტივირდება — ლათინურად კითხვის განწყობა — და როდესაც ცპ-ს რუსულ სიტყვას აწვდიან, ე. ი. სიტყვას, მისთვის კარგად ცნობილ ენაზე, იგი ამ სიტყვასაც ლათინურად კითხულობს და თავისი შეცდომის შემჩნევას მხოლოდ რამდენიმე ხნის შემდეგ იწყებს.

ამ ცდებიდან ცხადი ხდება, რომ ამოცანის გადაჭრის პროცესში, რომელიც აქ ცპ-ის წინაშე დგას, კონტრასტის ილუზიათა აღმოცენების შემთხვევები სრულიად გამორიცხულია, და ცპ-ი ადეკვატური კითხვისადმი შეგუების ყველა საფეხურს გაივლის, გარდა კონტრასტის ილუზიის საფეხურისა. აქედან უდავო ხდება, რომ ჩვენ სხვა ყველა ანალოგიურ ცდაშიც ნამდვილად განწყობის აქტიუობის ფაქტთან გვაქვს საქმე, და ამიტომ კონტრასტული ილუზიების შემთხვევები, რომელიც რაოდენობრივი შინაარსის ცდებში გვხვდება, მხოლოდ და მხოლოდ როგორც იმავე განწყობის ჩვეულებრივი ასიმილაციური მოქმედების პროდუქტი უნდა იქნეს კვალიფიციკრებული.

ამრიგად, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ განწყობის გამოყვლინის ფაქტი რომელობითი შინაარსის ცდებში სრულიად უდავოდ ზღის იმას, რომ რაოდენობრივს ცდებშიც, სადაც კონტრასტული ხასიათის ილუზიები გვხვდება, ნამდვილად იმავე განწყობის აქტივობასთან გვაქვს საქმე.

⁴ ზ. ხოჯაევა. განწყობის სიმტკიცე და ფაზური ხასიათი კითხვის ჩვევის მოქმედებაში. „ფსიქოლოგია“, III, გვ. 509—538.

მაშასადამე, შეიძლება საბოლოოდ დადასტურებულად ჩავთვალოთ, რომ განწყობა სინამდვილის იმ კატეგორიას განეკუთვნება, რომელიც თავის გამოვლენის შესაძლებლობას სულ სხვადასხვა პირობებში — როგორც რომელიმე, ისე რაოდენობით განსხვავებულ პირობებში პოულობს.

II ბანუოზის ზოგადი ხასიათი

1. ორგანიზმის, როგორც მთელის, აქტივობის შესწავლის შესაძლებლობის შესახებ. თუ თვალს გადავაკვლით ყველა იმ შემთხვევას, რომელშიც ზემოთ განწყობის მონაწილეობა დავადასტურეთ, მაშინ დავინახავთ, რომ არ არსებობს არც ერთი, სინამდვილისადმი სუბიექტის მიმართების ცოტად თუ ბევრად მნიშვნელოვანი სფერო, რომ ეს მონაწილეობა გამორიცხული იყოს. სინამდვილესთან მიმართებას ჩვენ ვამყარებთ, უწინარეს ყოვლისა, ჩვენი რეცეპტორების მეოხებით, და მათ შორის უპირატესი მნიშვნელობა, რასაკვირველია, დისტანტურ რეცეპტორებს აქვთ, ე. ი. რეცეპტორებს, რომელნიც, პირველ რიგში, მხედველობისა და სმენის შთაბეჭდილებებს აპირობებენ. ჩვენ მიერ ზემოთ დადასტურებული მოცულობის ილუზიის ფაქტები, ისევე, როგორც სმენის ილუზიებიც, რეცეპტორთა ამ კატეგორიას მიეკუთვნება. მაგრამ განწყობის მოქმედება ეხება აგრეთვე კონტაქტურ რეცეპტორებსაც და, მათ შორის, უპირველეს ყოვლისა, ტაქტილურსა და კუთხურ გრძნობათა რეცეპტორებს. განწყობის ილუზიები, როგორც ვიცით, ამ გრძნობად მოდალობებშიც დასტურდება. უწინარეს ყოვლისა, ესაა მიულერიის წონის ილუზია და ჩვენ მიერ გამოკვლეული ტაქტილური ილუზიები. რაც შეეხება დანარჩენ კონტაქტურ გრძნობებს — გემოსა და ყნოსვას, — უნდა ვიფიქროთ, რომ ანალოგიური ილუზიები იქაც შეგვეძლო დაგვედგინა; მაგრამ, რამდენადაც მათ შედარებით უმნიშვნელო როლი აქვთ სინამდვილესთან ჩვენს, ადამიანურ ურთიერთობაში, ჩვენ შეგვეძლო ისინი სრულიად უყურადღებოდ დაგვეტოვებინა. მაგრამ ილუზიათა გამოყენების წრე ამით სრულიად არ შემოიფარგლება: როგორც ვიცით, ეს ილუზიები არა მარტო რაოდენობითი, არამედ რომელიმე მიმართებების შეფასების დროსაც გვხვდებიან. საკმარისია ნოვიგონოთ ზემოთ ჩვენ მიერ აღნიშნული ცდები ინდიფერენტულ შრიფტზე, რომ ეს ნათელი გახდეს. მაგრამ რას გვეუბნება ყოველივე ეს?

თუ მივიღეთ, რომ ჩვენი ილუზიები გარკვეულ პირობებში აღამიანური გრძნობების ყველა მოდალობაში ალოცენდება, მაშინ ცხადია, ამ ილუზიებს ზოგადი ხასიათი აქვთ და ისინი პირობადებულნი არიან არა რომელიმე ჩვენი ორგანოს თავისებური მოქმედებით, არამედ მთელი ორგანიზმის, როგორც მთლიანის, აქტიუობის კანონზომიერებით. მოკლედ, ჩვენ უნდა ვალიაროთ, რომ ამ ილუზიათა ფაქტებში ცოცხალი ორგანიზმის, როგორც რალაც ერთიანისა და განუყოფელი მთლიანის, კანონზომიერება ხდება აშკარა. ამ თვალსაზრისით, ექვს გარეშეა, რომ ამ ილუზიათა შემთხვევებში ჩვენ ისეთ ფენომენებთან გვაქვს საქმე, რომელთაც ბევრად დიდი მნაშენელობა აქვთ, ვიდრე რომელიმე სხვა ჩვეულებრივს ფსიქიკურ ფენომენს.

მაშასადამე, უდავოა, რომ პირველად განწყობის ეს ილუზიების ცდები იძლევიან სტიმულს დავსვათ საკითხი ცოცხალი ორგანიზმის, როგორც მთლიანის, აქტიუობის შესწავლის შესაძლებლობის შესახებ და მოვავროვოთ ამისათვის საკირო მასალა.

2. განწყობის ირადიაციის პრობლემა. — თუ ჩვეუკვირდებით ჩვენი ილუზიების ფენომენებს, დავინახავთ, რომ არსებითად შეუძლებელია ისინი როგორც ლოკალური ხასიათის მოვლენები იქნენ ვაგებული. მართალია, მიუღერი ისევე. როგორც. საერთოდ, ყველა თანამედროვე ფსიქოლოგი, რომელსაც კი განწყობის შესახებ უხდება აზრის გამოთქმა, იხილავს მას, როგორც ფსიქიკის ერთ-ერთს ჩვეულებრივ პროცესს, მაგრამ ამ ფენომენის უფრო დაკვირვებითი სპეციალური შესწავლა, როგორც ამას ქვემოთ დავინახავთ, არაღითარ ექვს არ ტოვებს, რომ ეს თვალსაზრისი მოძველდა და განწყობის მოვლენებში სინამდვილის უდავოდ ახალ სფეროსთან გვაქვს საქმე, რომლის შესწავლაც ფსიქიკური ცხოვრების ვაგებისათვის უეჭველად დიდ ინტერესს წარმოადგენს.

სპეციალური ცდები, რომელიც ამ საკითხის გაშუქებისთვის ჩავატარეთ, სრულიად ამართლებენ ამ მოსაზრებას.

ამ ცდებს საფუძვლად შემდეგი მოსაზრება დაედო: თუ დავეშვიოთ, რომ განწყობა ჩვეულებრივს ლოკალურ პროცესს წარმოადგენს, რომელიც სადღაც ჩვენს ფსიქოფიზიკურ ორგანიზმში მიმდინარეობს, მაშინ, ცხადია, იგი უნდა ეხებოდეს მის ისეთ სფეროებს. რომელნიც უშუალოდ მონაწილეობენ საგანწყობო ცდებში, იმ დროს, როდესაც ორგანიზმის სხვა სფეროები განწყობის მიერ ხელუხლებელი უნდა რჩებოდნენ. ასე, მაგალითად, თუ განწყობა აქტივირებულია ერთს — მარცხენა ან მარჯვენა — ხელში ან ერთ-

ერთს რომელსამე თვალში, ამ ორგანოთა წყვილის მეორე წევრი განწყობის გავლენის გარეშე უნდა დარჩეს. ამრიგად, მათში განწყობის აქტივირებისათვის ჩატარებული უნდა ყოფილიყო სპეციალური საგანწყობო ცდები. მაგრამ, თუ დავუშვით, რომ წყვილ ორგანოთა რომელიმე წევრზე საგანწყობო ცდების ჩატარება სრულიად საკმარისია წყვილის მეორე წევრშიც განწყობის შექმნისათვის, მაშინ ეს მოგვეცემა არგუმენტს იმ წინასწარი მოსაზრებისათვის, რომ განწყობა შედარებით მთლიანს და არა ვიწროდ შემოღარგულ ლოკალურ პროცესს წარმოადგენს.

ეს საკითხი უარყოფითადაა გადაჭრილი სტეფენსის ცდებში. იგი ცდილობს დაამტკიცოს, რომ „მოტორული“ განწყობა, რომელსაც ეს ავტორი შეისწავლიდა, წმინდა ლოკალურ ფენობენს წარმოადგენს და, ერთ ხელში გამოწვეული, მხოლოდ ამ ხელშივე რჩება და მეორეზე არ გადადის. ამასვე გულისხმობს, ალბათ, ახიცი, რომელიც, ლაპარაკობს რა განწყობის სპეციფიკური სახის, ე. წ. „სენსორული განწყობის“ მიღების აუცილებლობაზე, ხაზს უსვამს, რომ „მოტორული განწყობა“ არ ვრცელდება კორესპონდულ ორგანოზე, რის თქმაც, მისი აზრით, არ შეიძლება სენსორული განწყობის შესახებ. სტეფენსის აზრით, განწყობა როგორც პერიფერიული ხასიათის პროცესი უნდა გავიგოთ, და ამიტომ არაფერია განსაცვიფრებელი იმაში, რომ განწყობა იმ არეთი შემოღარგლება, სადაც იგი სპეციალურად შემუშავდა.— ერთი კორესპონდული ორგანოდან მექანიკურად მეორეზე არ გადადის.

დასაწყისში, როდესაც განწყობის ილუზიათა კვლევას მოეციდეთ ხელი, ორჯერ მოგვიხდა ჩვენი ცდების შედეგების სისწორის შემოწმება. ჯერ ჩვენი კვლევის ჩვეულებრივი თანმიმდევრობით ჩავატარეთ ცდები კორესპონდულ ორგანოებზე განწყობის ირადიაციის შესამოწმებლად, სახელდობრ, საგანწყობო ცდებს ერთ რომელიმე ხელში ვატარებდით. მაგალ, მარჯვენაში, ტოლ ბურთებს კი, როგორც კრიტიკულთ, მარცხენაში ვაძლევდით. ცდების შედეგები, რომელიც, შეჯამებულია მე-5 ცხრილში, სრულიად გარკვეულად გვიჩვენებს, რომ განწყობა — გარეშე სპეციალური საგანწყობო ცდებისა — თავისთავად ვრცელდება ერთი ორგანოდან მეორეზე: ილუზიურ აღქმათა რიცხვი ამ შემთხვევაში მარცხენა ხელში 84% აღმოჩნდა (ცხრილი 5) და ამათ შორის 60% კონტრასტულ ილუზიას შეადგენდა.

ცხრილი 5

ცდების რიცხვი	+	-	=
85	60%	23,5%	16,5%

ამრიგად, ეკვი არაა, რომ მოტორული განწყობა, ფიქსირებული ერთ კორესპონდულ ორგანოში, მექანიკურად გადადის მეორეში.

სტენდენსია და სხვათა შრომების გაცნობამ, რაც შედარებით გვიან მომიხდა, მაიძულა, ჩვენს მეხუთე ცხრილში შეჯამებული ცდების შედეგების შესამოწმებლად, კვლავ განმეორებია იგივე ცდები. ჩვენი დავალებით ცდები ჩაატარა ერთ-ერთმა ჩემმა თანამშრომელმა (ბ. ხაჭაპურიძემ), და ამ ცდებში მიღებული შედეგები შეჯამებულია მე-6 ცხრილში.

აქ ჩვენ ვხედავთ, რომ ჩვენი ცდები არ იფარგლება ერთი რომელიმე ხელიდან მეორე ხელზე გადასვლის შემთხვევებით, არამედ ორსავე შესაძლებლობას ეხება — ირადიაციის შესაძლებლობას მარჯვენა ხელიდან მარცხენაზე ისევე, როგორც პირიქით — მარცხნიდან მარჯვენაზე.

ცხრილი 6

ცდათა რიგი	+	-	=
მარჯნიდან მარცხნივ	56%	32%	12%
მარცხნიდან მარჯნივ	64%	24%	12%

ცხრილი გვიჩვენებს, რომ ამ საკონტროლოდ დაყენებული ცდების შედეგები სავსებით ადასტურებს მეხუთე ცხრილში მოტანილი შედეგების სისწორეს.

უწინარეს ყოვლისა, საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ილუზორულ აღქმათა რაოდენობა ორსავე კრიტიკულ ცდაში ერთგვარია: იგი — როგორც მარცხნივ ირადიაციის, ისე მარჯვნივ ირადიაციის შემთხვევაში — 88%-ს უდრის. განსხვავება მხოლოდ კონტრასტულ და ასიმეტრიურ ილუზიათა განაწილებას ეხება, მაგრამ უფრო საგულისხმოა ის გარემოება, რომ ეს მონაცემები სრულიად შეესატყვისება ცხრ. 5-ში შეჯამებულ მონაცემებს. განსაკუთრებით, ეს ითქმის ამ ცდებში მეტად დამახასიათებელ, კონტრასტულ ილუზიათა რიცხვის შესახებ. ყოველ შემთხვევაში, ჩვენი ცდების შედე-

გები სრულიად ადასტურებენ სტეფენისის შეცდომას, და ჩვენს დებულებას ერთი კორესპონდული ორგანოდან მეორეში (ამ შემთხვევაში ერთი ხელიდან მეორეში) ირადიაციის შესაძლებლობის შესახებ უდავოდ ამართლებენ. შემდგომი ჩვენი კვლევითი პრაქტიკის ვითარებაში ეს საკითხი — ერთი ორგანოდან მეორეზე განწყობის ირადიაციის შესაძლებლობის შესახებ — საბოლოოდ გადაჭრილად ითვლება და ჩვენ მას აღარ ვუბრუნდებით. ჩვენ ვაყენებთ ცდებს მხოლოდ თითოეულ კერძო შემთხვევაში განწყობის ირადიაციის ხარისხის გამოსარკვევად. მაგრამ მხედველობაში უნდა გიქონიოთ, რომ ირადიაცია სპეციალურად ერთს რომელსამე მოდალობაში კი არ ახასიათებს განწყობას, არა — იგი მას საერთოდ ახასიათებს. ჩვენ მიერ სპეციალურად ამ თვალსაზრისით ყო ჩატარებული ცდები ჩვენი გრძნობების სხვადასხვა მოდალობაში.

უპირველეს ყოვლისა, საჭირო იყო გამოკვლევა: ხდება თუ არა ერთ თვალში ფიქსირებული განწყობის ირადიაცია მეორე თვალზეც. ამ მიზნით ცდების შემდეგი ვარიაცია იქნა ჩატარებული. ცდისპირი ერთ თვალს (მარცხენას) ხუჭავს, მეორეთი კი — მარჯვენათი — ტაქისტოკოპში ნაჩვენებ გამლიზიანებლებს აკვირდება. საგანწყობო ცდებში მას ორს, სიდიდით განსხვავებულ წრეს ვაძლევთ, ხოლო კრიტიკულ ცდაში — ორ თანაბარ წრეს, ოღონდ ეხლა ამ თანაბარ წრეებს მარცხენა თვალით უნდა უყუროს და ასე შეადაროს ისინი ერთიმეორეს. ამრიგად, ეს ცდები გულისხმობენ განწყობის გავრცელებას (ირადიაციას) ერთ თვალიდან მეორეზე.

ცხრილი 7

ცპ-თა რიცხვი	+	-	=
86	69,8%	7%	23,2%

ცხრილი მე-7, რომელიც ამ ცდების შედეგებს შეიცავს, გვიჩვენებს, რომ ირადიაციის ფაქტი ამ შემთხვევაშიც იჩენს თავს: 76,8% საკმაოდ მაღალი მაჩვენებელია, რათა აღარავითარი ეჭვი არ გვეპარებოდეს მხედველობის მიმართაც ირადიაციის ფაქტის მართებულებაში.

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ განწყობა, რომელიც ფიქსირებული იყო წინასწარ წყვილეული ორგანოს ერთს რომელსამე წევრში, მეორეზეც ვრცელდება, მიუხედავად იმისა, რომ ეს

უქანასკნელი შეიძლება სრულიად გამორიცხული იქნეს საგანწყობო ცდებში მონაწილეობიდან.

მაგრამ აქვე დგება ახალი საკითხი: შემოიფარგლება განწყობის ირადიაციის ფაქტი მხოლოდ კორესპონდული ორგანოს საზღვრებით, თუ მისი გავრცელებულობის ფარგლები მნიშვნელოვნად უფრო ფართოა? საფიქრებელია, რომ ეს საკითხი დადებითად უნდა გადაწყვეს, თუ განწყობის მდგომარეობა ორგანიზმის რომელიმე ცალკე ნაწილის ლოკალური მდგომარეობა კი არა, მისი, როგორც მთლიანის, მდგომარეობაა. ამ საკითხისათვის მიმართულ ცდათა შედეგები ჩვენთვის განსაკუთრებულ ინტერესს წარმოადგენენ, რამდენადაც ისინი მოწოდებული არიან განწყობის ძირითადი თავისებურების საკითხი საბოლოოდ გადაჭრან.

1) ცდების ერთ სერიაში ჩვენ ამგვარად ვიქცევით: ცპ-ს ხელთ ვაძლევთ 15—25-ჰერ წყვილს ხის ბურთს: მარჯვენაში — მეტი მოცულობის ბურთს, მარცხენაში კი — ნაკლები მოცულობისას. ამ საგანწყობო სერიის შემდეგ კრიტიკულ ცდას ტაქსიტოსკოპით გაყენებთ: ცპ-მა ოპტიმალურად უნდა შეადაროს ერთიმეორეს ორი სიდიდით ობიექტურად თანაბარი წრე. ამ ცდების შედეგებმა უნდა გადაწყვიტოს ჩვენთვის აქ საინტერესო საკითხი, სახელდობრ, უნდა გვიჩვენოს, ახდენს თუ არა ზემოქმედებას ჰაპტურ სფეროში შექმნილი განწყობა მხედველობით აღქმათა მიმართების შეფასებაზე? ან უფრო ზუსტად: შემოიფარგლება ხელებში ფიქსირებული განწყობა მხოლოდ ხელების არეთი, თუ იგი მხედველობას სფეროსაც ითრევს თავისი გავლენის სფეროში?

ამ ცდების შედეგები შეჯამებულია მე-8 ცხრილში.

აქ ჩვენ ვხედავთ, რომ შედეგები კარგად ადასტურებს ჩვენს მოსაზრებას განწყობის ირადიაციის შესაძლებლობაზე ისეთს უროლიერთისაგან დაშორებულ სფეროებშიც კი, როგორც ჰაპტური და ოპტიკური სფეროებია. როგორც ვხედავთ, ირადიაციას ადგილი აქვს შემთხვევათა არა ნაკლებ 56,4%-ისა. ეს საკმაოდ მაღალი მაჩვენებელია იმისათვის, რომ ამგვარი ფენომენის ფაქტიურ სინამდვილეში ეჭვი არ შევიტანოთ.

ცხრილი 8

ცდათა რიცხვი	+	-	=
71	48%	8,4%	22,5%

მაგრამ ეს კიდევ არ კმარა! ამ ცდებში კრიტიკული ობიექტების როლს ასრულებენ ფიგურები, რომელნიც ურთიერთისავე, დახლოებით, 1—2 მმ-ით განსხვავდებიან. სახელდობრ, როცა საგანწყობო სერიაში დიდი მოცულობის ბურთი ცპ-ს მარჯვენა ხელში ეძლევა, ხოლო მცირე მოცულობისა — მარცხენა ხელში, მაშინ კრიტიკულ ცდებში მარჯვნივ უფრო დიდ წრეს ვაწოდებთ, მარცხნივ კი — უფრო პატარას. ამისდა მიუხედავად, ამ პირობებში მიღებულ კონტრასტულ ილუზიათა რიცხვი ყველა შემთხვევათა 48%-ს აღწევს. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს მაჩვენებელი გაიზარდებოდა, რომ კრიტიკულ ცდებში, ჩვეულებისამებრ, თანაბარი გამლიზიანებლები მიგვეწოდებია. ყოველ შემთხვევაში, უდავოა, რომ ამ პირობებში მიღებულ, კონტრასტულ ილუზიათა 48% ისეთ მაჩვენებელს წარმოადგენს, რომ ილუზიის უდავო ფაქტიურობაში არავითარ ეჭვს არ ტოვებს.

2) მაგრამ თუ ჩვენ დავსვამთ საკითხს ირადიაციის პირუკუ მიმართულებით, ე. ი. მხედველობითი სფეროდან ჰაპტურის მიმართულებით გავრცელების შესაძლებლობის შესახებ, მაშინ იმ ცდების სერიიდან, რომელიც ჩვენს ლაბორატორიაში ჩატარდა⁵, ცხადად ჩანს, რომ ამ შემთხვევაშიც ირადიაციის ფაქტთან გვაქვს საქმე. მართალია, საექსპერიმენტო კრიტიკულ ობიექტთა ტოლობის კონსტატაციის რიცხვი აქაც, ისევე როგორც საერთოდ, ირადიაციის ყველა ცდაში, შედარებით დაბალია, მაგრამ მაინც ცხადია, რომ განწყობის ირადიაცია — ერთად, კონტრასტულის და ასიმილაციური ილუზიების ჰარბობის ფორმით — ყველა შემთხვევათა 46%-ზე მეტ შემთხვევაში დასტურდება.

მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ იმ ცდებში, რომელთაც ირადიაციის მდგომარეობის შემოწმება ყველა გრძნობად მოღალობაში ევალდებოდა (ჰაპტური გრძნობიდან ოპტიკურზე და პირიქით, კუნთურიდან ჰაპტურზე და პირიქით, ოპტიკურიდან კუნთურზე და პირიქით), ცპ-ებს ყურადღების მიპყრობა არა ექსპერიმენტულ ობიექტთა მასალაზე, არამედ მათ ურთიერთმიმართებებზე მოეთხოვებოდა. ასეთ შემთხვევებში კი, როგორც უკვე იყო აღნიშნული, ილუზორულ აღქმათა რიცხვი ცოტაოდენ მცირდება, და უნდა ვიფიქროთ, ამ ცდებში ილუზორულ ჩვენებათა რიცხვის შემცირება ამით თუ აიხსნება. ამისდა მიუხედავად, ეს რაოდენობა

⁵ ნ. აღამაშვილი. განწყობის ილუზიის ინტერმოდალური ტრანსპოზიცია. თბილისის სტალინის სახ. უნივერსიტეტის შრომები. XVII, 1941.

მაინც საკმაოდ მაღალია, რომ სრული საბუთი გვექონდეს გადაჭრიდ, ვილაპარაკოთ ჩვენი ილუზიის სხვადასხვა მიმართულებით ირადიაციის ფაქტის შესახებ.

3) შემდგომ, ინტერესს წარმოადგენს საკითხი — ნდება თუ არა ირადიაცია ფიქსირებული განწყობის კუნთური სფეროდან პაპტურში. და პირიქითაც, და თუ ხდება, საკითხავია, რა სიძლიერია, ხდება ეს. სპეციალურად ამ მიზნისათვის ჩატარებული ცდების შედეგები წარმოდგენილია აქვე: მე-9 ცხრილში.

ცხრილი 9

ირადიაცია %	+	-	=	გაურკვეველი
1. ოპტ-დან პაპტურზე	13,2	33,3	26,6	26,6
2. კუნთ-პაპტურზე . .	46,6	6,6	13,3	33,3
3. პაპტ-კუნთურზე . .	13,3	13,3	20,0	53,3
4. ოპტ-კუნთურზე . .	26,6	6,6	13,3	53,3
5. კუნთ-ოპტიკურზე . .	20,0	33,3	26,6	10,6

ჩვენ ვხედავთ, რომ განწყობის ირადიაციის მაჩვენებლები ამ შემთხვევაში საკმაოდ მაღლა დგანან: კონტრასტულ და ასიმილაციურ ილუზიათა საერთო ჯამი (53%) არც ისე მცირეა.

ეს უფრო უდავო შეიქნება, თუ ყურადღებას მივაქცევთ ჩვენი ცხრილის მონაცემების განაწილებას, განსაკუთრებით კი კონტრასტულ ილუზიათა რიცხვს — ყველაზე უფრო სიმპტომურ მაჩვენებელს ამ რაოდენობით ცდებში.

4) შემდგომი საკითხი ეხება განწყობის ირადიაციას პირიქით — პაპტური სფეროდან კუნთურში. იგივე მე-9 ცხრილი გვეუბნება, რომ ამასაც აქვს ადგილი, ოღონდ შემთხვევათა უფრო მცირე რაოდენობით (26,6% კონტრასტულ და ასიმილაციურ ილუზიათა რიცხვი ერთად). მაგრამ, თუ მხედველობაში მივიღებთ გაურკვეველ პასუხების შედარებით მაღალ პროცენტს (სულ 53,3%), გასაგები გახდება, რომ ილუზიების 26,6% ამ პირობებში სრულიად საკმარისად მიგვაჩნია, რათა დავასკვნათ, რომ განწყობის ირადიაცია აქაც ხელთ გვაქვს, ისევე როგორც მოწინააღმდეგე შემთხვევებშიც, სადაც, როგორც დავინახეთ, ირადიაციათა რაოდენობა 53%-ზე მეტს უდრის.

5) რაც შეეხება განწყობის ირადიაციას ოპტიკურიდან კუნთურ-

რის მიმართულებით (ცხრილი 9), თვალთვალთ გვეცემა გაურკვეველ პასუხთა რიცხვი. რომელიც აქაც ძალიან მაღალია (53,3%). უნდა ვაჯიჩქროთ, რომ ეს გარემოება გავლენას ახდენს ირადირებული ილუზიების მაჩვენებლების სიმალლეზე, და ირადიაციის შემთხვევათა საერთო რაოდენობა აქ 33,2%-ს ვერ აქარბებს. თუ ვავიღვალისწინებთ, რომ შემთხვევათა რიცხვი, სადაც ილუზიები სულ არ აღმოჩნდა, შედარებით მცირე რაოდენობისაა (13,3%), მაშინ უდავო შემთხვევათა 32,2% ამ პირობებში როგორც საკმაოდ მაღალი მაჩვენებელი უნდა შეფასდეს.

6) დაბოლოს, თუ განვიხილავთ განწყობის ირადიაციის მონაცემებს პირობით, — კუნთური სფეროდან ოპტიკურზე, — ჩვენ დავინახავთ. რომ ამათი მაჩვენებელი საკმაოდ მაღალია (ცხრილი 9). ირადიაციის შემთხვევათა საერთო რაოდენობა აქ 53%-ს უდრის, მაშინ როდესაც ირადიაციის უქონლობის შემთხვევათა მაჩვენებელი შედარებით დაბალია — 26,3%. ეს ჩვენ უფლებას გვაძლევს გარკვევით ვამტკიცოთ, რომ სიმძიმეთა სხვაობაზე შემუშავებული განწყობა ოპტიკურ სფეროზეც ვრცელდება და აქ ტოლი ობიექტების უტოლოდ აღქმას აპირობებს.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ ყველა ეს ცდა განწყობის ერთი გრძნობადი სფეროდან მეორეში ირადირების ფაქტის არსებობას ყოველ ექვს გარეშე აყენებს. შთაბეჭდილება ისეთია, რომ აქ განხილულ გრძნობად მოდალობებს, რომელთაც თავისი სახეობის ქმნადობის ისტორიაში დიფერენციაციის სრულიად გარკვეული დონისათვის მიუღწევიათ, თავისი ერთიანობა არსებითად ნაიჭ არ დაუკარგავთ: ისინი ახლაც ერთიანი მთლიანის ორგანოებს წარმოადგენენ, ერთიანი მთლიანისა, რომელიც მათ (ამ ორგანოებს), როგორც სახმარ იარაღებს, გამოიყენებს მის წინაშე აღძრულ ამოცანათა გადასაჭრელად.

8. განწყობის გენერალიზაცია. ახლა ჩვენ განწყობის კიდევ ერთ ოვისებას უნდა შევხვით — თვისებას, რომლის შესახებაც უკვე ზემოთაც გვექონდა შემთხვევა გველაპარაკნა.

ჩვენ ეს-ესაა დავინახეთ, რომ განწყობის ერთ-ერთს ძირითად ნიშნად მისი ირადიაცია უნდა ჩაითვალოს. მაგრამ განწყობაში ამ უკანასკნელის გვერდით კიდევ ჩანს ერთი თვისება, რომელიც, ეტყობა, ახლო დგას ირადიაციის უნართან. მე მას გენერალიზაციას ვუწოდებ.

როდესაც სუბიექტს რომელიმე ფიქსირებულ განწყობას გამოუმუშავებთ, — ვთქვათ, განწყობას, რომ ბურთი მარჯვნივ უფრო

მცირეა, ვიდრე ბურთი მარცხნივ, — მაშინ კრიტიკულ ცდებში აღ-
მოჩნდება, რომ ეს განწყობა ძალაში რჩება მთელ რიგ საგანთა მი-
ზართ, რომელთაც ბურთთან ძალიან ცოტა რამ აქვთ საერთო, მაგ.,
კუბებისა და მრავალწახანავოვანი ფიგურების მიმართ. განწყობის
ეს თვისება უფრო ნათლად ჩანს ტაქსისტოსკოპურ ცდებში, სადაც
კრიტიკულ ფიგურათა ვარიაცია ბევრად უფრო ადვილია. როდესაც
ზემოთ განწყობის მოქმედებაში ფიგურის ფაქტორის შესახებ
გვექონდა ლაპარაკი, მაშინ ჩვენთვის აქ საინტერესო ფაქტების მო-
ნათესავე მოვლენებსაც გავეცანიტ⁶. 1) ჩვენ დავინახეთ, რომ ორი
წრის სიდიდის სხვაობაზე ფიქსირებული განწყობა ისეთ კრიტი-
კულ ფიგურათა ასიმბლაციას ახდენს, რომ მათ სულ ცოტა რამ
აქვთ წრეებთან საერთო. როგორც ვიცით, ეს იმდენად შორს მი-
დის, რომ შეგვიძლია დაბეჭითებით ვთქვათ, რომ ამ შემთხვევაში
განწყობა ფიქსირდება არა მოცემულ ფიგურათა ურთიერთ-
მიმართებაზე, არამედ ურთიერთმიმართებაზე, საერთოდ⁷.

თუ ამ მონაცემებს დავეყრდნობით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ
ამ შემთხვევაში ფიქსირებული განწყობის გენერალისაციის
ფენომენთან გვაქვს საქმე. ეს უფლებას გვაძლევს ვაღიაროთ, რომ
აბსტრაქციას კონკრეტული მასალიდან, რაც ზემოთ დავადასტუ-
რეთ, საფუძვლად სწორედ ეს გენერალისაციის ფენომენი უდევს.

4. განწყობა არ არის ცნობიერების ფენომენი. ჩვენ დავრწმუნ-
დით, რომ განწყობა, რომელიც სუბიექტის რეცეპტორული ორგა-
ნოების საშუალებით მიღებულ მასალას ეხება, უნდა განხილულ
იქნეს არა როგორც ამ ორგანოთა სპეციალური ფუნქცია, არამედ
როგორც ინდივიდის საერთო მდგომარეობა. ირადიაციისა და გე-
ნერალისაციის ფაქტები, რომლებზედაც ჩვენ ზემოთ შევაჩერეთ
ყურადღება, ადასტურებენ და განსაზღვრავენ ამ დებულებას.

დგება საკითხი: როგორ უნდა გავიგოთ ეს მდგომარეობა?

თუ იგი — განწყობის ეს მდგომარეობა — ცნობიერების ფე-
ნომენის წარმოდგენს, მაშინ იგი ერთ-ერთ მოვლენად უნდა ჩავ-
თვალოთ, რომელიც სხვა მრავალ მოვლენასთან ერთად არსებობს
ცნობიერებაში. მაგრამ ჩვენ დავინახეთ, რომ განწყობის სრული
მიკუთვნება ამგვარ მოვლენათა კატეგორიისათვის შეუძლებელია.
იგი უფრო სუბიექტის საერთო მდგომარეობას უნდა წარმოადგენ-

⁶ ზ. ხოჯავა. განწყობის მოქმედება მასალის აბსტრაქციის პირობებში.
სტალინის სახ. თბ. უნივერსიტეტის შრომები. IX. 1939.

⁷ ნ. ელიავა. განყენებულ მიმართებაზე შექმნილი განწყობის აღკვეთის
პროცესი. სტალინის სახ. თბ. უნივ. შრომები, XVII, 1941.

დეს, რომელიც არა მის ცალკეულ ორგანოებს, არამედ მის, როგორც მთლიანობის, მოქმედებას ეხება.

ამ საკითხისათვის მასალის მისაღებად ჯობს კვლავ ექსპერიმენტს მივმართოთ. ზემოთ ჩვენ უკვე გვქონდა შემთხვევა პოსტჰიპნოზური შთაგონების ცდები „მოლოდინის“ საკითხის, როგორც ჩვენი განწყობის საფუძვლის საკითხის, გადასაქრელად გამოგვეყენება. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ იგივე ცდები გარკვეულ პასუხს გვაძლევს, პირველ რიგში, სწორედ ჩვენ მიერ ახლა დასმულ კითხვაზე.

ჩვენ უკვე ზემოთ აღვნიშნეთ, თუ როგორ მიმდინარეობდა ეს ცდები. ცპ-ს, მას შემდეგ, რაც იგი ღრმა ჰიპნოზურ ძილშია გადასული, ვაწვდით ხელთ ბურთებს — ერთს დიდს, მეორეს — მცირეს — და ვავალებთ მას შეადაროს ისინი ერთიმეორეს და თქვას, რომელია მათში უფრო დიდი. ამ საგანწყობო ცდების საქმოდ მრავალგზისი განმეორების შემდეგ ცპ-ი მეორე ოთახში გადაგვყავს, აქ ჰიპნოზური მდგომარეობიდან განთავისუფლების შემდეგ მასზე კრიტიკულ ცდებს ვატარებთ, ე. ი. ვაძლევთ ხელთ ტოლ-ბურთებსა და თან ვავალებთ შეადაროს ისინი ერთიმეორეს⁸.

ზემოთ ჩვენ ამ ცდებს სხვა თვალსაზრისით შევვხებით, მაგრამ მიღებული შედეგები დიდ ინტერესს წარმოადგენენ აგრეთვე ახლა წამოყენებული საკითხის თვალსაზრისითაც. საქმე იმაშია, რომ, თუმცა ცპ-ბმა სრულიად არაფერი იციან იმ საგანწყობო ცდებისა, რომელიც მათზე ჰიპნოზურ ძილში ყოფნის დროს ჩატარდა, ისინი მაინც ამკლავებენ ჩვეულებრივ ილუზიას: ერთ-ერთი ბურთი მათ მეორესზე დიდი ეჩვენებათ, და ეს უდავოდ საგანწყობო ცდების ზეგავლენით ხდება.

საჭიროა აღვნიშნოს, როგორც ეს უკვე ზემოთაც იყო თქმული, რომ, მიუხედავად ამგვარი შემთხვევისათვის ჩვეული პოსტჰიპნოზური ამნეზიის ფაქტისა, ჩვენ მაინც ვახდენდით ცპ-ზე შთაგონებას, რომ მათ სრულიად არაფერი ეხსომებოდათ იმის შესახებ, რასაც ჰიპნოზურ ძილში აკეთებდნენ. მაშასადამე, უდავოა, რომ, მიუხედავად იმისა, რომ ცპ-ებს ცნობიერად არაფერი ახსოვდათ ჰიპნოზურ ძილში ყოფნის დროს ჩატარებული საგანწყობო ცდების შესახებ, ისინი ფაქტიურად მაინც ამ ცდების გადამწყვეტი ზეგავლენის ქვეშ იმყოფებოდნენ.

⁸ დ. უზნაძე. პოსტჰიპნოზური შთაგონების თეორიისათვის. ფუნქციონერ. დაავად. ინსტიტუტის შრომები, I. 1936.

სრულიად ცხადია, რომ საგანწყობო ცდების შედეგად მათში ერთგვარი მდგომარეობა გამოიქვეყნა, რომელიც, თუმცა მათი ცნობიერების ფარგლები გარეთ რჩება, მაინც ინარჩუნებს უნარს მათზე გადაწყვეტი ზეგავლენა მოახდინოს: რომ არ ჩაგვეტარებინა ეს საგანწყობო ცდები, კრიტიკული ექსპოზიციების ტოლ ბურთებს ისინი, როგორც წესი, ადეკვატურად აღიქვამდნენ.

ამრიგად, უდავო ხდება, რომ ჩვენში უთუოდ არსებობს ერთგვარი მდგომარეობა, რომელიც თვითონ ცნობიერების შინაარსს არ წარმოადგენს, მაგრამ მაინც აქვს ძალა მასზე გადაწყვეტი ზემოქმედება მოახდინოს. ჩვენს ცდებში ეს მდგომარეობა საგანწყობო ექსპოზიციათა ზემოქმედების შედეგად მუშავდება, და კრიტიკული ტოლი ბურთების უტოლოდ აღქმა ამ ცნობიერების გარეშე ნაგულისხმები მ დ გ ო მ ა რ ე ო ბ ი ს აქტივობის შედეგად უნდა ჩაითვალოს.

მოკლედ, ამ ცდების შედეგების საფუძველზე შეგვიძლია გადაჭრით ვაღიაროთ, რომ ჩვენი ცნობიერების მდგომარეობანი არა უთუოდ სხვა ცნობიერი პროცესების ზეგავლენის ქვეშ მიმდინარეობენ — მათ შეიძლება ისეთი პროცესებიც განსაზღვრავდნენ, რომლებსაც არა აქვთ გარკვეული ადგილი ცნობიერებაში, და, მაშასადამე, ცნობიერ ფსიქიკურ ფაქტებს არ მიეკუთვნებიან. ჩვენ უნდა ვცნოთ, როგორც ეს ჩვენი ცდებიდან ჩანს უდავოდ, რომ გარდა ცნობიერი ფსიქიკური პროცესებისა. „ცნობიერების ვარეშენიც“ არსებობენ და ისინი ხშირად მეტად არსებითი როლის შესრულებას კისრულობენ.

ჩვენ შემთხვევაში ამ როლს, როგორც დავინახეთ, განწყობა ასრულებს, განწყობა, რომელიც ჩვენს ცპ-ებს წინასწარ ჰიპნოზურ ძალში უფიქსირდებათ. ეს განწყობა ჩვენს ცდებში არც ერთხელ არ ყოფილა რომელიმე ჩვენი ცპ-ის ცნობიერების შინაარსად განცდილი. მიუხედავად ამისა, იგი გარკვეულად მოქმედებდა მათი ცნობიერების შემდგომ შინაარსზე: ობიექტურად ტოლი ბურთები მათ მიერ როგორც გარკვეულად უტოლონი განიცდებოდნენ.

ამრიგად, შეგვიძლია დადასტურებულად ჩავთვალოთ, რომ ცნობიერი განცდები შეიძლება ჩვენი განწყობის გარკვეული ზეგავლენის ქვეშ იმყოფებოდნენ, განწყობისა, რომელიც თავის მხრივ არაერთაზრ შემთხვევაში ჩვენი ცნობიერების შინაარსად არ ჩაითვლება.

5. არაცნობიერის ცნება ზედმეტი ცნებაა. ზემონათქვამი უფლებას გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ცნობილი მოძღვრებისათვის ადა-

მიანის ფსიქოკაში არაცნობიერის პოზიტიური როლის შესახებ რალაც არსებითი მნიშვნელობის საბუთი უნდა მოიპოვებოდეს. მაგრამ ამ მოძღვრების ახლო გაცნობა გვიჩვენებს, რომ ეს საბუთი ყოველ შემთხვევაში ბოლომდე გააზრებული არაა, და ამიტომ მთელი კონცეფცია ნაკლებ დამაჯერებელს, ხელოვნურ ნაგებობას წარმოადგენს. ფროიდის მოძღვრების ყველაზე უფრო სუსტ პუნქტს არაცნობიერის შესახებ უთუოდ შემდეგში უნდა ვკვრიტდეთ: მისი აზრით, განსხვავება ცნობიერსა და არაცნობიერ პროცესებს შორის ძირითადად მხოლოდ იმაზე დაიყვანება, რომ ეს პროცესები არსებითად მარტო იმით განსხვავდებიან ურთიერთისაგან, რომ პირველს მათგანს ცნობიერება ახლავს თან, მეორეს კი არა. რაც შეეხება მათს შინაგან ბუნებასა და სტრუქტურას, ამ მხრივ მათ შორის განსხვავება არაფერია.

საიქონის ასეთი გადაწყვეტა თითქოს გასაგებს ხდის მოძღვრებას, რომლის მიხედვითაც არაცნობიერ პროცესებს, ეგოდენ დიდ როლს რომ ასრულებენ, მაგალ., ფსიქიკურ დაავადებათა შემთხვევებში, შეუძლიათ ცნობიერი შეიქნენ ჯერ ფსიქოანალიტიკოსისათვის და შემდგომ კი, გარკვეულ პირობებში, თვით ავადმყოფისთვისაც. ფროიდის მოძღვრების თანახმად, ავადმყოფის განცლებში არსებითად ახალი არაფერი ხდება: ხდება მხოლოდ ის, რომ, ვთქვათ, რომელიღაც შინაარსი არ იყო აქამდე ცნობიერების სხივებით გაშუქებული. ახლა იგი ამ სხივებით შუქდება, და ეს გარემოება სრულიად საკმარისი ხდება იმისათვის, რომ ავადმყოფი ერთბაშად ჯანმრთელ ადამიანად გადაიქცეს.

ამ მოძღვრების თანახმად, მთელი საქმე მხოლოდ ავადმყოფის წარსულზე დაიყვანება, — რომელიღაც განცლებზე, რომელთაც ჰქონიათ ოდესმე, ან, შეიძლება, ჰქონოდათ მის ცნობიერებაში აღგლი. მაგრამ პირველ შემთხვევაში დავიწყებული იქნენ, ხოლო მეორეში — იმთავითვე „განდევნილი“ იქედან. ჩანს, რომ „გაცნობიერება“ ამ შემთხვევაში მხოლოდ „გახსენებას“ ნიშნავს, და შთაბეჭდილება იქმნება, რომ ცნობიერების დავიწყებული შინაარსები ცნობიერების გარეშეც განაგრძობენ სიცოცხლესა და მოქმედებას: და ამრიგად სუბიექტის ქცევაზე გარდამწყვეტ გავლენას ახდენენ.

შეიძლება ითქვას, რომ ყველაზე უფრო არსებითს წყაროს, საიდანაც ფროიდის მოძღვრების ყველა ძირითადი სიძნელე გამომდინარეობს, არაცნობიერების სწორედ ეს კონცეფცია წარმოადგენს.

შეორეს მხრივ, ჩვეულებრივ ფიქრობენ, რომ ფროიდის მთავარ დამსახურებას მეცნიერების წინაშე მაინც სწორედ ეს მოძღვრება წარმოადგენს არაცნობიერის შესახებ. მე მგონია: რომ მოხერხდებოდეს არაცნობიერების ცნების განთავისუფლება ცნობიერი ცხოვრებისთვის ჩვეული ფსიქიკური შინაარსისაგან, რომ მოხერხდებოდეს მისთვის სხვა უფრო შესაფერი შინაარსის მოძებნა, მაშინ ხელთ გვექნებოდა იარაღი, რომელიც მოგვეცემდა საშუალებას უფრო ღრმად ჩავეწვდომოდით საქმის ნამდვილ ვითარებას.

ჩვენ დავინახეთ, რომ განწყობის ცნება სწორედ იმ კონცეპტს წარმოადგენს, რომელიც ყველაზე უკეთ უდგება ამ ამოცანის გადაჭრის მიზანს. განწყობა, როგორც ჩვენ ეს პოსტპიპანოზური შთაგონების ცდებში ვნახეთ, სუბიექტის მდგომარეობაა, რომელიც არ წარმოადგენს თავისთავად ცნობიერების შინაარსს, მაგრამ მაინც გადამწყვეტ ზეგავლენას ახდენს მის მუშაობაზე. ამ შემთხვევაში მდგომარეობის ნამდვილი ვითარება შემდეგი სახით უნდა წარმოვიდგინოთ: ჩვენი წარმოდგენები და აზრები, ჩვენი გრძნობები და ემოციები, ჩვენი ნებელობის აქტები ფსიქიკური ცხოვრების შინაარსს წარმოადგენენ და, ჩვეულებრივ, როდესაც ადამიანთან ეს ფსიქიკური პროცესებია იჩენს თავს, მათ როგორც წესი ცნობიერება ახლავთ თან: ჩვენ ვიცით, რომ წარმოდგენა გვაქვს, რომ ვაზროვნებთ, რომ ნებისყოფის აქტებს ვასრულებთ; და ამდაგვარ განცდათა გარდა სხვა შინაარსი ცნობიერებას არ გააჩნია.

მაგრამ შეცდომა იქნებოდა გვემტკიცებინა, რომ ამით უკვე ყველაფერი ამოიწურება, რაც დამახასიათებელია ცოცხალი არსებისათვის, საერთოდ. და, განსაკუთრებით, ადამიანისათვის — რა თქმა უნდა, მისი ფიზიკური ორგანოების ჩაუთვლელად. ცნობიერ პროცესებს გარდა, ადამიანში კიდევ არსებობს რაღაც, რაც თვიღონ ცნობიერების შინაარსი არაა, მაგრამ მასზე გარკვეულ გავლენას ახდენს — განსაზღვრავს, გარკვეული მიმართულებით წარმართავს მას. ჩვენ ვნახეთ, რომ ამას განწყობა შეიძლება ვუწოდოთ, განწყობა, რომელიც ყოველ ცოცხალ არსებაში, მის სინამდვილესთან ურთიერთდამოკიდებულების პროცესში ვლინდება.

ჩვენ ვიცით ჩვენი ცდებიდან, რომ განწყობა ნამდვილად არსებობს და რომ იგი ცნობიერების შინაარსის ფორმის მიუღებლად აქტივობს: იგი ცნობიერების გარეშე მიმდინარეობს, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, გარდამწყვეტ გავლენას ახდენს ცნობიერი ფსიქიკური ცხოვრების მთელ შინაარსზე.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ მოძღვრება არაცნობიერის შესახებ, არსებითად, ადამიანის ფსიქიკური ცხოვრების სწორ წარმოდგენას ემყარება, რამდენადაც მართებულად უსვამს ხაზს, რომ ცნობიერი პროცესები სრულიადაც არ ამოწურავენ ფსიქიკის მთელ შინაარსს. მაშასადამე, აუცილებელი ხდება ვცნოთ არსებობა ისეთი პროცესებისაც, რომელნიც, ასე ვთქვათ, ცნობიერების გარეშე მიმდინარეობენ და, არსებითად, მთელს მის მოძრაობას განსაზღვრავენ.

ჩვენ დავინახეთ, რომ განწყობის ცნება, როგორც ის ჩვენი პოსტპიპსოზური ცდების შედეგადაც ჩამოყალიბდა, მშვენიერად უდგება ამ მოთხოვნილებას. ამ შემთხვევაში ჩნდება აზრი, რომ არაცნობიერის ცნება უკუგდებულ უნდა იქნეს და მის ნაცვლად აბოზიტური შინაარსის მქონე ცნება, სახელდობრ, განწყობის ცნება იქნეს შემოღებული. მაშინ გასაგები იქნება, რომ განწყობის გარეშე, საერთოდ, არავითარი დასრულებული, კონკრეტული ფსიქიკური პროცესი არ უნდა არსებობდეს, რომ იმისათვის, რომ ცნობიერებამ რომელიმე გარკვეული მიმართულებით დაიწყოს მუშაობა, წინასწარ განწყობის აქტივობა უნდა იქნეს აღიარებული, რომელიც მოწოდებულია იმისათვის, რომ ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში ამ ცნობიერების მიმართულება წარმართოს.

III. ბარუაჯიული ფსიქოლოგიის დოგმატიკური წინამძღვრები

1. უშუალოების პოსტულატი. — თუ ვცანით, რომ ფსიქოლოგიურად ჩვენი ქცევის საფუძველი საერთოდ ყოველთვის რომელიმე გარკვეული განწყობაა; თუ, მაშასადამე, მივიღებთ, რომ იგი ფაქტიურად ყოველთვის წინ უსწრებს ჩვენი ქცევის აქტებს, მაშინ უნდა ვაღიაროთ, რომ ცნობიერი ფსიქიკური აქტების კავშირი სინამდვილესთან უშუალო ხასიათის არაა, რომ ეს კავშირი განწყობის ფაქტორის მონაწილეობითაა გაშუალებული. ამ შემთხვევაში ჩვენ უნდა ვცნოთ, რომ სუბიექტის სინამდვილესთან ურთიერთობის შემთხვევაში, პირველ რიგში, მისი განწყობა აქტუალიზირდება შესაფერისი მიმართულებით, და მთელი მისი ქცევა, ურთიერებას შინაარსებითურთ, სწორედ ამ განწყობის საფუძველზე ჩნდება და ვითარდება. მაშასადამე, ჩვენ უნდა ვაღიაროთ, რომ ფსიქიკური შინაარსებისა და აქტების მიმართება სინამდვილისადმი უშუალო ხასიათის არაა და რომ ის სუბიექტის განწყობითაა გაშუალებული.

წინააღმდეგ ამისა, ბურჟუაზიული ფსიქოლოგია უდავოდ მთლიანად წინასწარ შეუქმნებელს, კრიტიკულად გაუაზრებელს, დოგმატურ წარნამძღვარს ეყრდნობა, რომლის აზრიც იმაში მდგომარეობს, რომ ვითომ ობიექტური სინამდვილე უშუალო ზეგავლენას ახდენდეს ფსიქიკაზე და თავის მოქმედებას ამ უშუალო კავშირით განსაზღვრავდეს. თავისთავად იგულისხმება, რომ ამ წარნამძღვარის საფუძველზე დაუსაბუთებელის, ყალბი პრობლემებისა და მათი გადაჭრის უნაყოფო ცდების მთელი რიგი უნდა აღმოცენებულიყო.

ვცადოთ უფრო ახლო დავახასიათოთ ჩვენი მეცნიერების ეს დოგმატიკური წარნამძღვარი!

ბუნებისმეტყველების სწრაფი და ნაყოფიერი განვითარება სხვათა შორის იმითაც იყო პირობადებული, რომ აქ ერთ-ერთი თვალსაზრისი ბატონობდა, რომელიც შემდგომ ფორმულირებული იყო როგორც „დახშული კაუზალობის“ პრინციპი (Prinzip der geschlossenen Naturkausalität). ამ პრინციპის ძირითადი აზრი ამ შემთხვევაში იმის აღიარებაში მდგომარეობდა, რომ ვითომ ფიზიკური შედეგი შეიძლება მხოლოდ და მხოლოდ ფიზიკური მიზეზის ზემოქმედებით იქნეს აქტივირებული, რომ ამ მოვლენათა შორის მხოლოდ უშუალო კავშირის დადასტურება შეიძლებოდა, რომ ერთის მეორეზე ზემოქმედებისათვის არავითარ საჭიროებას არ წარმოადგენდეს გამაშუალებელ წევრად რომელიმე სხვა მოვლენა. ჩაითვალოს, რომელიც ფიზიკურ მოვლენათა კატეგორიას არ ეკუთვნის. უნდა ვიფიქროთ, რომ ჩვენი დროისთვის დამახასიათებელი, ბუნებისმეტყველების განვითარების სწრაფი ტემპი სრულიად გაუგებარი იქნებოდა. რომ არ ყოფილიყო დარწმუნებულობა იმაში, რომ ფიზიკურს მოვლენებს უშუალო კავშირში იმყოფებთან ურთიერთთან და ამ კავშირით განისაზღვრებთან.

ამრიგად, იგულისხმებოდა, თითქოს ბუნებისმეტყველება განვითარების სწრაფი ტემპი ფიზიკურ მოვლენათა შორის უშუალო კავშირის ფაქტს ეყრდნობოდა. ამ პირობებში საკვირველი არ იყო, რომ უშუალობის ეს პრინციპი სხვა მეცნიერებათა სფეროშიც იქნა გადმოტანილი იმ იმედით, რომ ეს გარემოება მეცნიერებათა ამ დარგებშიც სწრაფი განვითარების პროცესს დაედებოდა საფუძველად.

ეკვს გარეშეა, რომ ფსიქიკური ცხოვრების მოვლენები ერთგვარ დაბრკოლებას უქმნიან მათ შორის უშუალო კავშირის არსე-

ბობის იღვის მიღებას. მათ ხომ მხოლოდ იმდენად აქვთ აზრი, რამდენადაც გარე სიტუაციის თავისებურებებს აშუალებენ, რომელნიც თვითონ ფსიქიკური სინამდვილის ფაქტს არ წარმოადგენენ. მიუხედავად ამისა, ბურჟუაზიულ ფსიქოლოგიაშიც იყო ნაცადი კვლევა-ძიების საფუძვლად მოვლენათა იგივე უშუალო კავშირის პრინციპი დაედოთ, — ამ შემთხვევაში თვით ფსიქიკურ მოვლენათა შორის უშუალო კავშირის არსებობის პრინციპი. ამ თვალსაზრისის თანახმად, ამ მოვლენათა სამყაროში რაიმე ცვლილების მიზეზი არა სადმე, მათ გარეშე უნდა ეძებნათ, არამედ მათშივე, იმის გამო, რომ ფსიქიკური მოვლენები ფსიქიკური მიზეზებითვე მიაჩნდათ პირობადებულნი.

ამ თვალსაზრისის თეორიული დასაბუთება მოცემულია ზემოთ დასახელებულს „ბუნების დახშული კაუზალობის პრინციპში“, რომელიც, როგორც ცნობილია. გულისხმობს, რომ ფსიქიკურის სიფუძველს ფსიქიკური მიზეზების აქტივობა წარმოადგენს. მაგრამ ფაქტიურად ეს თვალსაზრისი ახალი არაა: იგი ჯერ კიდევ პერბარტის მიერ იყო გამოყენებული მეცნიერებაში. როგორც ვიცით, იგი ცდილობდა მთელი ფსიქიკური ცხოვრება, მთელი მისი შინაარსი, წარმოდგენათა ურთიერთზე მოქმედებით აეხსნა. დამახასიათებელია, რომ ამ ურთიერთზე მოქმედებას, პერბარტის მიხედვით, წმინდა მექანიკური ხასიათი აქვს. მძლავრი წარმოდგენა იმარჯვებს ნაკლებად მძლავრზე და განდევნის ამ უკანასკნელს ცნობიერების ფარგლებიდან. ამიტომ საკითხი იმის შესახებ, თუ რა წარმოადგენს თითოეულ მოცემულ მომენტში ჩვენი ფსიქიკის შინაარსს, მთლიანად დამოკიდებულია სუბიექტში არსებული ცალკეული წარმოდგენების ინტენსივობის მხრივ ურთიერთმიმართებაზე. აქედან გასაგები ხდება, რომ პერბარტთან საქმე ნამდვილად მხოლოდ წარმოდგენათა მექანიკას ეხებოდა.

უშუალობის პრინციპი, შესაძლოა, უფრო გამოკვეთილად ე. წ. ასოციაციონისტურ ფსიქოლოგიაში იყო წარმოდგენილი. მეცნიერების ამ მიმართულების წარმომადგენელთა ძირითადი დებულების თანახმად, ჩვენი ფსიქიკის მთელი შინაარსი წარმოდგენათა უშუალო კავშირით, მათ შორის არსებული ასოციაციით განისაზღვრება: საკმარისია ჩვენს ცნობიერებაში ამ კავშირის რომელიმე წევრი გაჩნდეს, რომ მას მაშინვე მეორე, მასთან რაიმე მხრივ დაკავშირებული წარმოდგენა მოჰყვეს. ჩვენი ფსიქიკის მთელი შინაარსი წარმოდგენათა ამგვარი კავშირის საფუძველზე აიგება.

აქედან გასაგები ხდება, რომ, ასოციაციონისტების შეხედუ-

ლებათა თანახმად, ჩვენი ფსიქიკის მთელი შინაარსი ფსიქიკურ მოვლენათა შორის განმტკიცებული ასოციაციის საფუძველს ემყარება — ფსიქიკური შედეგი ფსიქიკური მიზეზის საფუძველზე წარმოიქმნება, ფსიქიკური მოვლენები და პროცესები სინამდვილის კვლავ ფსიქიკურ სფეროზე მოქმედებენ.

ვუნდტი, რომელიც, როგორც ცნობილია, ოპოზიციაში ედგა როგორც პერბარტის ფსიქოლოგიას, ისე ასოციაციონისტურსაც, იდეალიზმის ყალბ პოზიციებს ემყარებოდა და ამიტომ არა მარტო პრაქტიკულად განაგრძობდა უშუალოდ პოზიციებზე დაყრდნობას, არამედ მათთვის ერთგვარი ფილოსოფიური დასაბუთების მიცემასაც კი ცდილობდა. იგი ფიქრობდა, რომ ერთადერთი უდავო დაკვირვება, რომელიც ადამიანს გააჩნია, ეს არის დაკვირვება „ცნობიერების ერთიანობის“ შესახებ, ე. ი. ფსიქოლოგიური მოვლენების ურთიერთშორასი უშუალო კავშირის ფაქტის შესახებ: ფსიქიკური პროცესები თვითონ არიან ურთიერთშორის შეკავშირებული, თვითონ ახდენენ უშუალოდ ზეგავლენას ერთიმეორეზე. ფსიქოლოგია, როგორც ემპირიული მეცნიერება, მოვალეა, ვუნდტის აზრით, დაეყრდნოს ამ უდავო ფაქტებს და ეცადოს ყველა საინტერესო მოვლენა ამ ფაქტების მიხედვით ახსნას: ეს იმას ნიშნავს, რომ ფსიქიკის მოვლენათა საფუძველად მან ფსიქიკურივე ხასიათის მიზეზები უნდა იგულისხმოს; ერთი სიტყვით, ფსიქიკური ფაქტების ახსნა ასეთისავე ფსიქიკური ფაქტების ფარგლების შიგნით უნდა მოძებნოს. ამ საზღვრების გადალახვის ყოველი ცდა, ე. ი. ყოველი ცდა ფსიქიკური მოვლენების ახსნა მათი ფარგლების გარეშე მოიძებნოს, ვუნდტის მიხედვით, არამეცნიერულ და ამიტომ უნაყოფო ცდად უნდა ჩაითვალოს. მაშასადამე, გამოდის, რომ ვუნდტის იდეალისტური კონცეფციის თანახმად, ფსიქიკა გაგებულ უნდა იქნას როგორც ერთმანეთთან დაკავშირებულ და ერთიმეორეზე მოქმედ მოვლენათა ერთობლიობა.

არსებითად, ეს თვალსაზრისი დღემდე რჩება ძალაში და იდეალისტთა წრეში მომხრეებს დღესაც უგამონაკლისოდ პოულობს. თანამედროვე ბურჟუაზიულ თეორიათა შორის ყველაზე უფრო გავლენიანი თეორია ე. წ. გეშტალტთეორია, გარკვეულად განაგრძობს ფსიქიკურ მოვლენათა ურთიერთკავშირის უშუალოდ თვალსაზრისზე დგომას. ამ ფსიქოლოგიური თეორიის ძირითადი დებულება, როგორც ცნობილია, შემდეგში მდგომარეობს: ადამიანის განცდათა არეში არა კერძო პროცესები ახდენენ ურთიერთზე გავლენას და ამ გზით რთულ განცდებს ქმნიან, არამედ, პირი-

ქით, სწორედ ეს უკანასკნელნი განსაზღვრავენ კერძო, ცალკეულ ფსიქიკურ პროცესებს, რომელნიც ჩვენს ცნობიერებაში მიმდინარეობენ. მაგრამ ორივე ეს პროცესი, როგორც რთული მთლიანი, ისე კერძოული პროცესებიც, ფსიქიკურ მოვლენათა სამყაროს ეკუთვნიან.

მაშასადამე, ფსიქიკური მიზეზობრიობის პრობლემა, გეშტალტ-თეორიის პრინციპების თანახმად, კვლავ ფსიქიკური პროცესების უშუალო ურთიერთკავშირის ალიალების საფუძველზე წყდება. ჩვენ ვხედავთ, რომ უშუალობის იდეა აქაც ძალაში რჩება.

მაგრამ ბურჟუაზიულ ფსიქოლოგიაში სხვა მიმართულებაც არსებობს, რომელიც უარყოფს ფსიქიკურ და ფიზიკურ ფენომენტთა შორის პარალელიზმის პრინციპს — ყველა ზემოხსენებული თეორიის საფუძვლად მდებარე პრინციპს. იგი შესაწყნარებლად თვლის ფსიქიკურ და ფიზიკურ მოვლენათა შორის ურთიერთმოქმედების იდეას. ამ თეორიის თანახმად, არაფერი არ გვიშლის ხელს ვიფიქროთ, რომ შეიძლება ამ მოვლენათა კატეგორიებს შორისაც მიზეზობრივი კავშირი არსებობდეს, ე. ი. ვცნოთ, რომ ფიზიკური სინამდვილე ზემოქმედებას ახდენს ფსიქიკურზე და მასში პროცესთა რიგს იწვევს, ისე როგორც პირიქითაც.

ჩვენი საკითხისათვის ეს თეორია ახალს არაფერს იძლევა. უშუალობის თვალსაზრისი აქაც ძალაში რჩება. აქ წინასწარაა მიღებული უშუალო, პირდაპირი კავშირის იდეა ისეთ სხვადასხვაგვარ ფენომენტთა შორის, როგორცაა ფიზიკური და ფსიქიკური მოვლენები. ე. წ. ურთიერთმოქმედების თეორიები არა რაიმე ძირითადში ან პრინციპულში განსხვავდებიან პარალელისტური თეორიებისაგან, არამედ მხოლოდ შუალობითში და მეორეხარისხოვანში, და აზრი ამ მოვლენათა კავშირის უშუალო ხასიათის შესახებ ამ თეორიებშიც დოგმატურად მიღებულ პოსტულატად რჩება.

მაგრამ, საერთოდ, ცნობილია, რომ ადამიანი, ისევე როგორც სხვა ცოცხალი არსებაც, თითოეულ მოცემულ მომენტში თავისი განვითარების არსებულ საფეხურს მხოლოდ გარემოსთან ურთიერთმოქმედების პროცესში აღწევს. უშუალობის თეორიის თვალსაზრისით კი ეს დებულება სრულიად არ გამოხატავს საქმის ნამდვილ ვითარებას. პირიქით, ის ამტკიცებს, რომ არსებითად ადამიანი კი არაა, მისი ფსიქიკა იმყოფება გარემოსთან ურთიერთმიმართებაში, რომ წარმართველ ძალას მხოლოდ ის წარმოადგენს, რომ, არ-

სებოლად, ადამიანის მთელ ისტორიას სხვა არაფერი ქმნის, გარდა ფსიქიკისა.

ეს წმინდა იდეალისტური დებულება მეტად დამახასიათებელია მთელი ბურჟუაზიული ფსიქოლოგიისათვის და საინტერესოა, რომ იგი მის ძირითად, კარდინალურ დებულებათა რიგში შედის. რასაკვირველია, სუბიექტის სრული იგნორირება და მისი მონაწილეობის გარეშე ადამიანის ფსიქიკური ცხოვრების შესახებ მეცნიერების აგების შეუძლებლობის ფაქტი ვერც ბურჟუაზიულ მოაზროვნეებს დარჩებოდათ შეუმჩნეველი. ჭერ კიდევ ჰეგელმა სრულიად გარკვეულად დასვა ეს საკითხი და შეძლებისდაგვარად მისი გადაჭარაც სცადა; იგი ამტკიცებდა, რომ სუბიექტი არსებითად „ცნობიერების ანუ თვითცნობიერების“ მეტს არაფერს წარმოადგენს. და როდესაც იგი ფსიქიკის გარემოსთან ურთიერთმიმართების შესახებ მსჯელობდა, ამით მას არსებითად იმის თქმა უნდოდა, რომ ამ ურთიერთობის სუბიექტი თვითონ ადამიანია — და არა ცალკეული ფსიქიკური პროცესები — რამდენადაც იგი თავისთავად არაფერს წარმოადგენს, გარდა „ცნობიერებისა ან თვითცნობიერებისა“.

ვუნდტიც ამავე გაგებით ცდილობდა ამ პრობლემების გადაჭრას. იგი ამტკიცებდა, რომ მეცნიერული ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით სუბიექტი თავისთავად მხოლოდ ფსიქიკურ მოვლენათა ერთობლიობას წარმოადგენს. სუბიექტის სხვანაირი გაგება, მისი აზრობა, მეცნიერებაში სუბსტანციის ძველი ცნების აღდგენას გამოიწვევდა, რაც, სრულიადაც ვერ წასწევდა წინ ფსიქიკური ცხოვრების ფაქტების მეცნიერულ შესწავლას.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ ვუნდტიც თავის დამოკიდებულებას ჩვენთვის საინტერესო პრობლემის მიმართ ძველი, იდეალისტური ფილოსოფიის პოზიციების მიხედვით აყალიბებდა.

ჩვენ წინაშე წამოჭრილი პრობლემის თვალსაზრისით, თითქოს ყველაზე უფრო მეტ ინტერესს ვ. შტერნის პოზიცია იმსახურებს. მისი ე. წ. „პერსონალისტური ფსიქოლოგიის“ პრინციპები ძირითადში ცუდად ეთანხმება ყოველ ცდას პერსონის ცნება ფსიქიკური ფაქტების ერთობლიობის იდეამდე იქნეს დაყვანილი. მაგრამ შტერნი, ფსიქიკურ მოვლენათა გარდა, სხვას ვერაფერს ხედავს. რადგანაც მთელი სინამდვილე მისთვის, თუ ფიზიკურ გარემოს მხედველობაში არ მივიღებთ, ტრადიციული ფსიქიკური მოვლენებით ამოიწურება. ამიტომ იგი, როგორც ყოველი იდეალისტი, ბოლოსდაბოლოს, იძულებული ხდება მაინც მხოლოდ

პერსონის მიერ რეგულირებული ფსიქიკური პროცესების ერთობლიობის იდეას დაუბრუნდეს. რამდენადაც შტერნს არ მოეპოვება ზუსტი მითითება სხვა რამ განსხვავებული არის ფაქტიური არსებობის შესახებ, რაც პიროვნების ცნების სპეციფიკური შინაარსის მოცემას შეძლებდა, იგი იძულებული ხდება კვალად ფსიქიკური ფენომენებით შემოისაზღვროს, ოღონდ დამატებით მათ მეტაფიზიკურ ცნებათა არსენალიდან ამოღებული განსაზღვრებანი დასძინოს.

2. ემპირისტული პოსტულატი. — ემპირიული ფსიქოლოგიის ასეთსავე ნაკლებად შემოწმებულ წარნამძღვართა რიგს ეკუთვნის კიდევ ერთი დებულება, რომლის თანახმადაც ადამიანური ცხოვრების საფუძვლად ერთგვარი, წმინდა ემპირისტული ბუნების პრინციპი უნდა ვცნოთ, პრინციპი, რომელიც ცოცხალი არსების მთელი სიცოცხლისა და ქცევის მიმართულებას წარმართავს. ამ ემპირისტული პრინციპის აზრი შემდეგზე დაიყვანება: ცხოველურ ორგანიზმსა და გარემოს შუა ღრმა უფსკრული იგულისხმება, რომელიც საშუალებას არ აძლევს ცოცხალ ორგანიზმს ამ გარემოს მონაცემები უშუალოდ გამოიყენოს. რათა მან რისამე მისთვის აუცილებლის გამოყოფა შესძლოს გარემოდან, — რისამე მისი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად შესაფერისისა, ე. წ. „ცდათა და შეცდომათა“ რიგს უნდა მიმართოს და ეს „ცდები და შეცდომები“ მანამ განაგრძოს, სანამ შემთხვევითი ისეთი რამ არ ჩაუვარდება ხელთ, რაც სწორედ მის მოთხოვნილებას შეეფერება. ამისდამინედვით ცხოველის სიცოცხლის მთელი ისტორია ექსპერიმენტული ლაბირინტის სახით უნდა წარმოვიდგინოთ, რომელშიაც, მაგალითად, ვირთავვა სწორედ ასეთ „ცდათა და შეცდომათა“ რიგის შედეგად პოულობს ორიენტაციას. ამ თვალსაზრისით, გარემო, რომელშიც უხდება ცხოველს ცხოვრება, უზარმაზარ ლაბირანტსა ჰგავს, სადაც ორიენტაციას ის მხოლოდ ცდათა დიდი რაოდენობის საშუალებით ახერხებს, ცდათა დიდი რაოდენობისა, რომელსაც, სხვათა შორის შეცდომათა არანაკლები რიცხვი ახლავს თან. ამისდა მიხედვით, ცხოველის ცხოვრებისა და განვითარების პირობები ყოველ მოცემულ საფეხურზე, მრავალი წინამორბედი თაობის მთელ რიგ „ცდათა და შეცდომათა“ პროდუქტს წარმოადგენს.

ასეთია ემპირისტული წარნამძღვრის თვალსაზრისი, რომელიც საფუძვლად უდევს თანამედროვე ფსიქოლოგიას. ძნელი არ იქნებოდა იმის ჩვენება, თუ რაოდენ გაბატონებული ადგილი უჭირავს ამ თვალსაზრისს ჩვენს მეცნიერებაში, მაგრამ მე არ ვფიქრობ აქ

ამაზე შეჩერებას. მე მინდა მხოლოდ მკითხველის ყურადღება იმ ცდებს მივაპყრო, რომელიც განკუთვნილი იყო იმისათვის, რომ ჩვენს მეცნიერებაში ემპირისტული წარმადღვრის ბატონობა ოდნავ მაინც შეერბილებინა. ამ შემთხვევაში მე მხედველობაში მაქვს „გეშტალტთეორიის“ მოძღვრება სინამდვილისადმი ჩვენი შემეცნებითი მიმართების თავისებური ფორმის ე. წ. წვდომის ან Einsicht-ს (Insight) შესახებ. ამ ცნებაზე განსაკუთრებით კელერი ჩერდება, რომელმაც, რამდენადაც ვიცით, პირველად შემოიტანა იგი მეცნიერებაში. ის მიუთითებს ამ შემეცნებითი გზის აქტივობაზე ანთროპოიდებთან იმ შემთხვევაში, როცა მხედველობის არეში მყოფი საკვების დაუფლება სპეციალურად ამ მიზნით კონსტრუირებული ამოცანის გადაწყვეტას მოითხოვდა, რამდენიმე უშედეგო ცდის შემდეგ ანთროპოიდები ერთბაშად ფლობდნენ ამოცანას და წყვეტდნენ მას „ერთხელ და სამუდამოდ“, ცდათა თანმიმდევარი განმეორების გარეშე.

კელერის აზრით, ამ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს ცხოველის მიერ ამოცანის დაუფლების არა თანდათანობითს პროცესთან, არამედ მისი გადაწყვეტის საშუალების ერთბაშად აღმოჩენის ფაქტთან. იგი თვლის, რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს თავისებური წვდომის (Einsicht) აქტთან, რომელიც მკვეთრად განსხვავდება ადამიანისათვის დამახასიათებელი აზროვნების დისკურსიული გზისაგან.

ავტორი არსებითად არ ცდილობს მოგვეცეს წვდომის აქტის შემდგომი, უფრო მიახლოებითი დახასიათება, რომელიც მისი ჭეშმარიტი შინაარსის გახსნას შესძლებდა; და საკვირველი არაა, რომ შემდგომი ძიებანი არაფერს იძლევიან არსებითს, რაც აზროვნების ამ თვისებური გზის გაშლის საფუძვლად შეიძლებოდა გვეგულისხმებოდა. ამიტომ, რომ დღემდე მეცნიერება ამ ცნების მხოლოდ ჩვეულებრივი შემეცნებითი მოვლენების პროცესებზე დაყვანის ცდებით კმაყოფილდება.

„წვდომის“ ბუნების შესახებ მეცნიერული აზროვნების ასეთი შედეგი ჩვენს პირობებში თავისთავად მოულოდნელი არაა. რამდენადაც ფსიქოლოგიური მეცნიერების განკარგულებაში ჯერხნობით მხოლოდ ჩვენი ცნობიერების ჩვეულებრივი მოვლენების — ამ შემთხვევაში, შემეცნებითი პროცესების — შესახებ მოიპოვება აზრი, ძნელი წარმოსადგენია, ამგვარ დაკვირვებებს ადეკვატური კვალიფიკაცია მოენახოს. ხოლო, თუ ჩვენ ვაღიარეთ, რომ ცნობიერების ჩვეულებრივ მოვლენებს გარდა, ჩვენ კიდევ გვაქვს რა-

ლაც. რაც, თუმცა, ცნობიერების შინაარსი არაა, და, საერთოდ მისი ფარგლების გარეშეა საძიებელი, მაგრამ მაინც მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს მას, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს გარემოება შესაძლებლობას მოგვცემს ახალი თვალსაზრისით ვიმსჯელოთ *Ein-sicht*-ის მსგავს მოვლენებზე, დავასაბუთოთ მისი არსებობის ფაქტი და, რაც განსაკუთრებით საგულისხმოა, მისი გარკვეული რეალური შინაარსის გამოვლენაც ვცადოთ. თუ ვაღიარებთ, რომ შესაფერის პირობებში ცოცხალ არსებას განწყობის აქტივაციით რეაგირების უნარი აქვს, თუ მივიღებთ, რომ სწორედ ამ განწყობის სახით სინამდვილის თავისებური ახსახვის ახალ სფეროსთან გვაქვს საქმე, მაშინ გასაგები გახდება, რომ სწორედ ამ მიმართულებით უნდა ვეძიოთ ცოცხალი არსების კავშირის ნამდვილი ბუნება გარემოს იმ პირობებთან, რომელშიც მას თავისი ცხოვრების წარმართვა უხდება.

განწყობის ცნების ჭეროვნად გაცნობის ცდა ქვემოთ შესაძლებლობას მოგვცემს დავრწმუნდეთ, რომ მისი სახით სინამდვილის თავისებური ახსახვის ფაქტთან გვაქვს საქმე, რამდენადაც ეს სინამდვილე აქტიური სუბიექტის ამა თუ იმ ქცევის აუცილებელ პირობას წარმოადგენს.

IV. აქტივობის ძირითადი პირობები

ჩვენ ორი ძირითადი პირობიდან გამოვდივართ, რომლის გარეშეც ადამიანის, თუ სხვა რამ ცოცხალი არსების, ქცევა სრულიად შეუძლებელი იქნებოდა. ესაა, უპირველეს ყოვლისა, ფაქტი ქცევის სუბიექტში რაიმე მოთხოვნილების არსებობისა და შემდეგ — სიტუაციისა, რომელშიც ეს მოთხოვნილება შეიძლება დაკმაყოფილდეს. ესაა ყოველი ქცევის და, მაშასადამე, მისადმი განწყობის აღმოცენების ძირითადი პირობა. შევჩერდეთ საგანგებოდ, რათა უფრო ახლოს გავეცნოთ ორივე ამ პირობას.

1. მოთხოვნილება. მეცნიერებაში ჩვენ საკმაოდ ხშირად გვხვდება ეს ტერმინი — მოთხოვნილება. განსაკუთრებით ხშირად იყენებენ მას ეკონომიურ მეცნიერებათა დარგში. მაგრამ ჩვენ აქ მართო იმ მნიშვნელობას როდი ვგულისხმობთ, რომელიც ამ ცნებას სპეციალურად ეკონომიურ მეცნიერებათა პოზიციებიდან ეძლევა. ამ შემთხვევაში ჩვენ მხედველობაში გვაქვს ამ სიტყვის უფრო ფართო მნიშვნელობა — არა მართო ეკონომიური. თუ წარმოვიდგენთ, რომ ორგანიზმი რაიმე საჭიროებას განიცდის, მაგალი-

თად, ეკონომიურ კეთილდღეობას ან რომელიმე სხვა ღირებულებას ესწრაფვის — პრაქტიკულს თუ თეორეტიკულს, სულ ერთია, თვით აქტივობას, როგორც ასეთს, თუ დასვენებას და ა. შ.: — ყველა ამ შემთხვევაში, შეიძლება ითქვას, უთუოდ ამა თუ იმ მოთხოვნილება ან გააქვს საქმე. ერთი სიტყვით, „მოთხოვნილება“ ფსიქო-ფიზიკური ორგანიზმის ყოველ მდგომარეობას შეიძლება ეწოდოს, რომელიც, საჭიროებს რა გარემოს შეცვლას, ამისათვის აუცილებელი აქტივობის იმპულსებს იძლევა.

ამასთანავე უნდა გვახსოვდეს ისიც, რომ ამ შემთხვევაში აქტივობა არა მხოლოდ როგორც მოთხოვნილების დაკმაყოფილების საშუალებათა უზრუნველყოფის ხერხი უნდა იქნეს გაგებული, არამედ ამავე დროს როგორც წყაროც, რომელიც თვით იძლევა უშუალოდ მათი დაკმაყოფილების შესაძლებლობას.

საჭიროა განვასხვავოთ მოთხოვნილებათა ორი ძირითადი სახე — სუბსტანციონალური მოთხოვნილებები და ფუნქციონალური მოთხოვნილებები.

პირველ შემთხვევაში ჩვენ მხედველობაში გვაქვს მოთხოვნილებები, რომელთა დასაკმაყოფილებლად სუბსტანციონალური რამ არის საჭირო, — საჭიროა საგნობრივი რამ, რაც მოთხოვნილებას დააკმაყოფილებდა. ასე, მაგალითად, შიმშილის მდგომარეობა გარკვეული სუბსტანციონალური მოთხოვნილების მაგალითს წარმოადგენს: შიმშილი რომ მოიკლა, აუცილებელია გვქონდეს, მაგალითად, პური. ამ შემთხვევაში პურის მოთხოვნილება უნდა კვალიფიცირებულ იქნეს როგორც სუბსტანციონალური მოთხოვნილების მაგალითი.

მაგრამ ეს კატეგორია ვერ ამოწურავს ყველა ჩვენს მოთხოვნილებას. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ცოცხალ ორგანიზმში თავს იჩენს მისწრაფება ამა თუ იმ სახის აქტივობისადმი, როგორც ასეთისადმი. ორგანიზმში თავს იჩენს არა მარტო რისამე სუბსტანციონალურის მოთხოვნილება: იგი ისწრაფვის აქტივობისაკენაც, როგორც ასეთისაკენ — იგი საჭიროებს მოქმედებას თავისთავად. ეს იმას ნიშნავს, რომ ცოცხალი ორგანიზმის ბუნებრივი მდგომარეობა სრულიადაც არაა უმოძრაობა. პირიქით, ცოცხალი ორგანიზმი მუდმივი აქტივობის მდგომარეობაშია. იგი წყვეტს მას მხოლოდ დროებით და პირობითად. ეს მაშინ ხდება, როცა ორგანიზმი იძულებულია მიმართოს დასვენებას, თუმცა მოქმედების აბსოლუტური შეწყვეტა მასში არც აქ ხდება: ორგანული პროცესები ამ შემთხვევაშიც განაგრძობენ თავის აქტივობას. იმ პირო-

ბებთან დაკავშირებით, რომელშიც ორგანიზმს თითოეულ მოცემულ ნომენტში უსდება ცხოვრება, მას მოქმედებისადმი მოთხოვნილება უჩნდება, მოთხოვნილება ამა თუ იმ მიმართულებით ფუნქციონისა. ამ სახის მოთხოვნილებებს ჩვენ ფუნქციონალურს ვუწოდებთ⁹.

ცხოველის მოთხოვნილებათა მთელ მრავალფეროვნებას ეს ორი ძირითადი ჯგუფი ამოწურავს. მაგრამ იგი იმ მოთხოვნილებათა ძირითად კატეგორიებსაც შეიცავს, რომელნიც ადამიანს მისი სოციალური ცხოვრების პირობების განვითარებასთან ერთად უჩნდება. კულტურა მთელ რიგს ახალ მოთხოვნილებებს წარმოშობს და, რაც უფრო ვითარდება იგი, მით უფრო ფართო ხდება ამ მოთხოვნილებათა წრე.

როგორც მაგალითი ისეთი მოთხოვნილებისა, რომელიც წმინდა ადამიანურ მოთხოვნილებად შეიძლება ჩაგვეთვალო, ე. წ. თეორეტიკული მოთხოვნილება უნდა დავასახელოთ, მართალია, ლიტერატურაში ხშირია შემთხვევა, რომ ცნობისმოყვარეობის მდგომარეობას მაიმუნშიც აღნიშნავენ, მაგრამ, ზუსტად რომ ვილაპარაკოთ, რა თქმა უნდა, ასეთი ანთროპომორფიზაციისათვის არავითარი საფუძველი არ არსებობს. ჩვენ, ალბათ, ქვემოთ მოგვეცემა შემთხვევა ანალოგიურ საკითხებში უფრო დაწვრილებით გავერკვეთ. აქ კი მე მინდოდა აღმენიშნა, რომ მოთხოვნილებათა თავისებურ ჯგუფს, რომელიც ადამიანში გამომჟღავნდება, უთუოდ თეორეტიკული მოთხოვნილებებიც შეადგენენ.

მაგრამ წარმოადგენენ თუ არა ეს მოთხოვნილებები არსებითად რასმე ახალს იმ ძირითადი დაჯგუფების თვალსაზრისით, რომელიც ჩვენ ზემოთ დავსახეთ, ე. ი. სუბსტანციონალურია თეორეტიკული მოთხოვნილება თუ ფუნქციონალური?

თუ თეორეტიკული მოთხოვნილების ცნებას ჩავუფიქრდებით, ვნახავთ, რომ აქ საქმე ეხება შემთხვევებს, სადაც ამოცანის თეორეტიკული გადაწყვეტის წინაშე მდგომი სუბიექტი შეჩერდება, შეწყვეტს იმ მანიპულაციებს, რომელსაც იგი ამოცანაზე მუშაობის პროცესში მიმართავს და თავისი მსჯელობის სპეციალურ ობიექტად თვითონ ამ ამოცანას აქცევს. ასე ჩნდება, როგორც ქვემოთაც დავინახავთ, ობიექტივაციის მომენტი, რომელიც ამოცანისადმი თეორეტიკული მიმართების დაწყების შესაძლებლობას ქმნის¹⁰.

⁹ იხ. ჩვენი „ზავვის ფსიქოლოგია“. ტფილისი, 1948.

¹⁰ დ. უზნაძე. ყურადღების არსის პრობლემისათვის. „ფსიქოლოგია“, IV. 1947.

საკითხავია: რასთან გვაქვს ამ შემთხვევაში საქმე? რა კატეგორიას უნდა მივაკუთვნოთ ის მოთხოვნილება, რომელსაც აქ ვიკმაყოფილებთ? ფუნქციონალურ მოთხოვნილებებზე ლაპარაკი აქ, ალბათ, უსაფუძვლო იქნებოდა — თეორეტიკული აზროვნების აქტები ამა თუ იმ ფუნქციონალური მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას როდი ისახავენ მიზნად. ისინი, ეს აქტები, სრულიად გარკვეული მიზნებისათვის გვესაჭიროება, — ვთქვათ, იმ საკითხის გადასაჭრელად, თუ რაში მდგომარეობს ამოცანა, ან რა წესების გამოყენება იქნებოდა მის გადასაჭრელად ყველაზე უფრო მიზანშეწონილი, და არა იმისთვის, რომ უბრალოდ ჩვენი შემეცნებითი ფუნქციების ამოქმედების შესაძლებლობა მოგვცემოდა.

ექვს გარეშეა, რომ საგნისადმი თეორეტიკული მიმართვის ამოცანა მოთხოვნილებათა მეორე კატეგორიასთან უფრო ახლო დგას, ვიდრე პირველთან. ამ უკანასკნელი კატეგორიის, ე. ი. ფუნქციონალური მოთხოვნილების ამოცანათა გადაწყვეტისას, არსებითად, თეორეტიკული მუშაობის არავითარი მოთხოვნილება არა გვაქვს: ამ შემთხვევაში მოქმედი მოთხოვნილება სრულიად არ მოითხოვს გაცნობიერების პროცესებს, ხშირად აუცილებელს სუბსტანციონალურ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების შემთხვევაში. და ეს არცაა საკვირველი: სუბსტანციონალურ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების დროს ყოველთვის შეიძლება აღიძვრას საკითხი, როგორ და რამდენად შესწევს უნარი მოცემულ მასალას დააკმაყოფილოს არსებული მოთხოვნილება. ეს კი უკვე ისეთი საკითხია, რომელიც, სანამ მის პრაქტიკულ გადაჭრას შევუდგებოდეთ, მანამ მოითხოვს თეორეტიკულ პლანში გადაწყვეტას.

ამრიგად, თეორეტიკული მოთხოვნილება არსებითად მხოლოდ როგორც ჩვენი სუბსტანციონალური მოთხოვნილებების გართულება წარმოიშევა. რამდენადაც იგი განწესებულია მუდამ მხოლოდ იმისათვის, რომ ამ უკანასკნელთა დაკმაყოფილება უზრუნველყოს, ჩვენ შეგვეძლოს გვეთქვა, რომ იგი, არსებითად, მხოლოდ სუბსტანციონალურ მოთხოვნილებათა შემდგომ განკითხვას, ან გართულებას წარმოადგენს.

მართალია, ჩვენ ვიცით არა ერთი შემთხვევა, რომ თეორეტიკული მოაზრება ფუნქციონალური მოთხოვნილების მოსაგვარებლად არის ხოლმე საჭირო. მაგრამ ამას, ჩვეულებრივ, მხოლოდ მაშინ აქვს ხოლმე ადგილი, როცა რაიმე დაბრკოლება ჩნდება, რომელიც ამ მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისათვის აუცილებელი აქტების შესრულებას აძნელებს. ამ შემთხვევაში ამ სიძნელე-

თა მიზეზის გამორკვევის ამოცანა დგება, და თეორიული მოაზრება სწორედ ამისთვის ხდება საჭირო.

მაგრამ განა ეს ფუნქციონალური ხასიათის ამოცანაა?

ცხადია, რომ არა! სრულიად ნათელია, რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს სიტუაციასთან, რომელშიც სუბიექტის პირდაპირი მიზნების განხორციელებისათვის — მისი ფუნქციონალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისათვის — მათი დამაბრკოლებელი მიზეზების გამორკვევა ხდება აუცილებელი.

ამრიგად, ნათელია, რომ თეორიული ხასიათის მოთხოვნილებებს შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ფუნქციონალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების შემთხვევაშიც. მაგრამ ეს არ გვაძლევს, რა თქმა უნდა, უფლებას ამის გამო ისინი თვითონაც ფუნქციონალური შინაარსის მოთხოვნილებებად დავსახოთ. თეორიული მოთხოვნილება შეიძლება გაჩნდეს როგორც სუბსტანციალური, ისე ფუნქციონალური მოთხოვნილების დაკმაყოფილების შემთხვევაშიც.

ამგვარად, ჩვენ ვხედავთ, რომ სუბიექტის აქტივობის ერთ-ერთ ძირითად პირობას ამ სუბიექტში რაიმე განსაზღვრული მოთხოვნილების აქტივობა წარმოადგენს, რომელიც, შესაძლოა ან სუბსტანციონალური იყოს და ან ფუნქციონალური. განვითარების ადამიანურ საფეხურზე ჩვენ ახალი სახის მოთხოვნილების გამოვლენის მოწმენიც ვხდებით. ეს ე. წ. თეორიული მოთხოვნილებაა, რომელიც როგორც ვხედავთ, უფრო სუბსტანციონალურ მოთხოვნილებათა კატეგორიას უნდა მიეკუთვნოს, ვიდრე ფუნქციონალურისას.

2. სიტუაცია. განწყობის გარკვეული მიმართულებით გამოვლენის აუცილებელ პირობას, გარდა მოთხოვნილებისა, მისი შესატყვისი სიტუაციის არსებობაც წარმოადგენს. თუ არა გვაქვს ფაქტი სიტუაციისა და მოთხოვნილების თანაზიარი და შეძლებისდაგვარად შეთანხმებული მოქმედებისა სუბიექტზე, მაშინ არც იმისთვის გვექნება საფუძველი, რომ მასში განწყობის აღმოცენების შემთხვევა და, მაშასადამე, შესაფერი მოქმედებისათვის მზადყოფნა ვიგულისხმოთ.

რა თქმა უნდა, მოთხოვნილება შეიძლება არსებობდეს სიტუაციის გარეშეც, რომელიც მის დაკმაყოფილებას შესაძლებლად გახდიდა. მაგრამ ასეთ შემთხვევაში მას არ შეიძლება დასრულებული, ინდივიდუალურად განსაზღვრული ხასიათი ჰქონდეს. იგი ასეთ ხასიათს მხოლოდ არსებული, მისთვის შესატყვისი სიტუაციის

ზემოქმედების შედეგად ლებულობს. მოთხოვნილება კონკრეტულ ფორმას პოულობს, იგი ინდივიდუალურად განსაზღვრულ მოთხოვნილებად ხდება, რომლის დაკმაყოფილებაც მხოლოდ მოცემული სიტუაციის კონკრეტულ პირობებშია შესაძლო. სანამ ასეთი სიტუაცია არაა, მოთხოვნილება ინდივიდუალობას მოკლებული რჩება. მაგრამ საკმარისია ამ მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად საჭირო სიტუაცია გაჩნდეს, რომ სუბიექტში კონკრეტულად მოხაზული განწყობა აღმოცენდეს და მან (სუბიექტმა) სრულიად გარკვეული მიმართულებით მოქმედების იმპულსი იგრძნოს.

ამრიგად, განწყობის აღმოცენებისათვის, გარდა მოთხოვნილებისა, შესატყვისი სიტუაციაც აუცილებელია, სიტუაცია, რომლის პირობებშიც განწყობა სრულიად განსაზღვრულ, კონკრეტულ ხასიათს მიიღებდა. მაშასადამე განწყობის განმსაზღვრელ, ობიექტურ ფაქტორად სწორედ ამგვარი სიტუაცია უნდა ჩავთვალოთ.

ჩვენ ვხედავთ, რომ განწყობა არა მარტო მოთხოვნილების და არა მარტო ობიექტური სიტუაციის არსებობის საფუძველზე წარმოიშობა: იმისათვის, რომ იგი აღმოცენდეს როგორც განწყობა განსაზღვრული აქტივობის მიმართ, აუცილებელია, რომ მისი დაკმაყოფილების პირობების შემცველი სიტუაცია და მისი დაკმაყოფილების მოთხოვნილება ურთიერთს დაემთხვენ.

აქ საინტერესო იქნებოდა შევხებოდით ლევიჩის მოძღვრებას ე. წ. „გამომწვევი ხასიათის“ შესახებ (Aufforderungscharakter), რომელიც, მისი აზრით, შეიძლება ამა თუ იმ წარმოდგენას ჰქონდეს. ავტორი ფიქრობს, რომ საჭირო საგნებთან და მოვლენებთან ურთიერთობის შემთხვევებში ისინი მეტად თუ ნაკლებად „გამომწვევი ხასიათის“ ლებულობენ. ამით მას იმის თქმა უნდა, რომ, როდესაც ჩვენში რომელიმე გარკვეული მოთხოვნილება აღიძვრის, მასთან მიმართებაში მყოფი ობიექტები და მოვლენები ჩვენს მიმართ ერთგვარ ძალას იძენენ: ისინი გვაიძულებენ ვიძოქმედოთ გარკვეული მიმართულებით, თითქოს მოგვიწოდებენ მოქმედების გარკვეული აქტები შევასრულოთ, მაგალ. პური იზადავს მშიერს სტაცოს მას ხელი და შეჭამოს; ლოგინი იზიდავს დაქანცულ ადამიანს წასში მოისვენოს. მაგრამ ეს გამომწვევი და წარმმართველი ძალა მხოლოდ გარკვეულ პირობებში ვლინდება, სახელდობრ მაშინ, როდესაც სუბიექტს შესაფერისი მოთხოვნილება აქვს. საკმარისია ეს უკანასკნელი დაკმაყოფილდეს, რომ საგნებმა და მოვლენებმა თავისი „გამომწვევი“ ძალა დაკარგონ.

ლევიჩის ეს მოძღვრება იმ მხრივაც საინტერესოა, რომ იგი

სწორი დაკვირვების შედეგს წარმოადგენს, რომლის თანახმადაც საგნები და მოვლენები, როდესაც იგინი რომელიმე აქტუალური მოთხოვნილების დაკმაყოფილების სიტუაციის კომპონენტებად გაზოდიან, ამ მოთხოვნილების სუბიექტის მიმართ თითქოს მართლაც ძალად იქცევიან: იგინი თითქოს იზიდავენ თავისკენ სუბიექტს, ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით.

როგორც დავინახეთ, ამას მხოლოდ იმ შემთხვევებში აქვს ადგილი, როდესაც ამა თუ იმ სუბიექტში რაიმე გარკვეული მოთხოვნილებაა მოცემული. მაგრამ მართო მოთხოვნილების ფაქტი არ კმარა: როდესაც მოთხოვნილების ფაქტთან ერთად მისი დაკმაყოფილების სიტუაციაც მოიპოვება, მაშინ — და მხოლოდ მაშინ — როგორც ზემოთ დავრწმუნდით, სუბიექტში გა ა ნ წ ყ ბ ა აღიძვრის, რომელიც მას გარკვეული ქცევის აქტისაკენ მოუხმობს. ლ ე ვ ი ნ ი ს „გამომწვევ ხასიათს“ მხოლოდ იმ შემთხვევაში ექნებოდა აზრი, თუ მას საფუძვლად აზრთა ეს მიმდინარეობა დაედებოდა.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ გარკვეული მიმართულებით განწყობის აღმოცენებისათვის სუბიექტური და ობიექტური ხასიათის პირობებია აუცილებელი: საჭიროა არსებობდეს როგორც მოთხოვნილება, ისე სიტუაციაც, რომელშიც იგი შესაძლებელია დაკმაყოფილდეს.

ესაა ორი ძირითადი პირობა, რომელიც აბსოლუტურად აუცილებელია რომელიმე განსაზღვრული განწყობის აღმოცენებისათვის.

რასაკვირველია, სუბიექტურისა და ობიექტური პირობების გარეშე, საერთოდ, არავითარი აქტივობა არ შეიძლება არსებობდეს. მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩვენ არა მართო ამას ვამტკიცებთ: ჩვენ აქ იმ გარემოებასაც უნდა მივაქციოთ ყურადღება, რომ განწყობის აღმოცენების ნამდვილსა და აუცილებელ პირობად თა ა ქ ო ს ო რ ი ე ე ამ ფაქტორის ერთიანობა უნდა ვიგუღვოთ. ჩვენს შემთხვევაში ეს ერთიანობა შემდეგში ხორციელდება: მოთხოვნილება, რომელიც სუბიექტში არსებობს, სრულიად გარკვეულ, კონკრეტულ მოთხოვნილებად მხოლოდ მას შემდგომ იქცევა, რაც ობიექტური სიტუაცია რაიმე კონკრეტული ვითარების ფორმით გამოიკვევა, რომელიც ამ მოთხოვნილების დაკმაყოფილების შესაძლებლობას ქმნის. ორივე მომენტი — სიტუაციაცა და მოთხოვნილებაც — როგორც ურთიერთთან კავშირსა და დამოკიდებულებაში წყოფი კონკრეტული ფაქტები განისაზღვრება.

1. ფიქსაციის ფაქტორი. ჩვენ ვნახეთ, რომ საჭიროა განვასხვაოთ ორი ძირითადი ფაქტორი, რომელიც განწყობის აღმოცენებისათვისაა აუცილებელი. მაგრამ ამასთან ერთად არ შეიძლება ანგარიში არ გაუწიოთ იმ გარემოებასაც, რომ გამორიცხული არაკიდევ არსებობდეს რაიმე სხვა ფაქტორიც, რომელიც მართალია, პირველადი წარმოშობის არაა, მაგრამ, მიუხედავად თავისი მეორე რიგში აღმოცენებისა, მაინც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს განწყობის შემდგომ განვითარებაზე. ამ შემთხვევაში მე მხედველობაში მაქვს შემდეგი: მას შემდეგ, რაც განწყობის აღმოცენებისათვის აუცილებელი ფაქტორების საფუძველზე რომელიმე მისი ფორმათაგანი წარმოიქმნება, შეიძლება მოხდეს, რომ განსაკუთრებული პირობების ზეგავლენით, ისინი — ეს ფორმები — იმდენად განმტკიცდნენ, იმდენად გაფიქსირდნენ, რომ ერთ ხანს ახალს, მათთან ასლო მდგომარ განწყობის ფორმას აქტუალიზაციის შესაძლებლობა არ მისცენ. ამ შემთხვევაში ადეკვატური განწყობის მაგიერ ყოველთვის რომელიმე ძველი, მტკიცედ ფიქსირებულ განწყობა გაიღვიძებს; იგი არ მისცემს ახალს, მოცემული სიტუაციის მიმართ ადეკვატურ განწყობის წარმოქმნის შესაძლებლობას და, ამრიგად, მის ადგარს თვითონ დაიკავებს.

ამგვარ განწყობას ჩვენ ფიქსირებულს ვუწოდებთ, და ექვს ვაჩვენებ, რომ სწორედ ეს განწყობის ფიქსაციის ფაქტი უნდა ედოს საფუძველად ახალ ფაქტორს, რომელიც სუბიექტის აქტივობის შემდგომ მსვლელობაზე უთუოდ მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს.

განწყობის ფიქსაცია შეიძლება შემდეგ პირობებში მოხდეს: ვთქვათ, რომელიმე განსაზღვრული სიტუაციის პირობებში ჩემში ამ პირობების შესატყვისი განწყობა აღმოცენდა, ჩემი ქცევის აქტზე ზეგავლენა მოახდინა, შეასრულა თავისი როლი და შემდეგ თავისი მოქმედება შეწყვიტა. მაგრამ რა ხდება ფაქტიურად მასში ამის შემდეგ? ქრება იგი სრულიად უკვალოდ, ისე, თითქოს იგი არც ყოფილიყოს ოდესმე, თუ როგორღაც მაინც განაგრძობს არსებობას და, ამრიგად, ინარჩუნებს უნარს ჩვენს ქცევაზე ერთგვარი გავლენა მოახდინოს?

თუ სწორია ზემოთ ექსპერიმენტულად დამტკიცებული დებულება, რომ განწყობა პიროვნების ან სუბიექტის, საერთოდ, მთლიან პოლიფიკაციას წარმოადგენს, მაშინ სრულიად უდავოა, რომ,

შეასრულებს თუ არა განწყობა თავის როლს, მაშინვე ადგილი უნდა დაუთმოს მეორეს, უფრო აქტუალურ განწყობას. მაგრამ „ეს“ არ ნიშნავს, რომ ამით იგი საბოლოოდ და ერთხელ და სამუდამოდ უნდა გამოვიდეს მწყობრიდან. პირიქით, თუ მოხდა ისე, რომ სუბიექტი იმავე სიტუაციაში და იმავე განზრახვებით მოექცა, როგორც წინათ, მაშინ მისი წინანდელი განწყობა უნდა განახლდეს, და ეს გაცილებით უფრო სწრაფად უნდა მოხდეს, ვიდრე ეს ახალი განწყობის სრულიად ახალი სიტუაციის პირობებში აღმოცენებისათვის იქნებოდა საჭირო.

ეს უფლებას გვაძლევს ვაღიაროთ, რომ ერთხელ აქტივირებული განწყობა, საერთოდ რომ ვთქვათ, არ ქრება — იგი ინარჩუნებს მზაობას ხელახალი აქტუალიზაციისათვის და მაშინვე იჩენს თავს, რა წამს ამის შესაფერი პირობები აღმოცენდება.

თავისთავად იგულისხმება, რომ ეს მზაობა ყოველთვის თანაბარი არაა. უნდა ვიფიქროთ, რომ იგი მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია განწყობის სიმტკიცეზე, რომელიც, როგორც წესი, საგანწყობო ექსპოზიციათა განმეორების რიცხვით განიზომება: რაც უფრო ხშირად მეორდება ეს ექსპოზიციები — თითოეულ ცხსთვის მისი ოპტიმუმის ფარგლებში — მით უფრო მტკიცედ ფიქსირდება განწყობა, და აქტუალიზაციის მით უფრო ძლიერი უნარი ვაძომუშავდება მასში.

მეორე მხრივ, ჩვენს ცდებში საბოლოოდ გამოირკვა ისიც, რომ არსებობს განწყობის მოქმედების ერთეული შემთხვევები, როდესაც ისინი, ყოველი განმეორების გარეშეც კი, მნიშვნელოვან კვალს ტოვებენ; სახელდობრ, მათ საფუძვლად მდებარე განწყობები ცდების განმეორების გარეშე ფიქსირდებიან და, ამრიგად, აქტუალიზაციის თვალსაჩინო უნარს იძენენ. ყველა ასეთ შემთხვევაში საკმარისია ამოქმედდეს აქტუალურის მსგავსი სიტუაცია, რათა იმწამსვე განწყობის აქტივაცია მოხდეს, და სუბიექტიც შესაფერისად მოიმართოს.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ არის ბოლო შემთხვევა, როცა საგანწყობო ცდების ხშირი განმეორების გამო ან მათი მაღალი პიროვნული წონის გამო, განწყობა იმდენად ადვილად აგზნებადი ხდება, რომ იგი არაადეკვატური გამღიზიანებლების ზემოქმედების პირობებშიც კი აქტუალიზირდება და ამით ადეკვატური განწყობის გამოვლენის შესაძლებლობას სპობს.

რა თქმა უნდა, აუცილებელი არაა, რომ ფიქსირებული განწყობის მოქმედების პირობებში მოცემული სიტუაციის ადეკვა-

ტური განწყობა ყოველთვის იჩრდილებოდეს და სხვა ამასთან ახლოზელით, მაგრამ მაინც მისგან განსხვავებული ფიქსირებული განწყობით შეიცვლებოდეს. საქმე ისა, რომ არაფერი გვიშლის ხელს დავუშვათ, რომ შესაძლებელია ისეთი შემთხვევებიც იყოს, რომ სუბიექტს საქმე ჰქონდეს სიტუაციასთან, რომელიც სრულიად იდენტურია, ფიქსირებული განწყობის მოცემული ფორმა რომ შექმნა და, იმასთან. ამგვარ შემთხვევებში, რასაკვირველია, აქტუალიზირებული ფიქსირებული განწყობა სრულიად დაემთხვეოდა მოცემული შემთხვევისათვის განწყობის ადეკვატურ ფორმას.

ამგვარად, ცხოვრების წვეულებრივს, არაექსპერიმენტულ პირობებში, არა მარტო ისეთ შემთხვევებს ვხვდებით. სადაც ადგილი აქვს მოცემული სიტუაციისთვის ადეკვატური განწყობის შენაცვლებას მასთან ახლობელი ფიქსირებული განწყობით, არამედ ისეთებსაც, სადაც ფიქსირებული განწყობა ადეკვატურის იდენტური აღმოჩნდება.

მეორე მხრივ, შეიძლება ადგილი ჰქონდეს შემთხვევებს, როდესაც აქტივაცია ხდება არა იმ განწყობებისა, რომელნიც როდისმე, მოცემული ინდივიდის ცხოვრების განმავლობაში, იყვნენ ფიქსირებული, არამედ იმ განწყობათა, რომელნიც ამ ინდივიდის გვარის ისტორიაში იყვნენ ოდესმე ფიქსაციკაქმნილი. მე არა ერთხელ მქონია, სხვა ადგილას, შემთხვევა ამგვარი აქტივობის გაზოვლენის ფაქტები ბავშვის ცხოვრებაშიც აღმენიშნა, სადაც ფართოდაა ცნობილი შემთხვევები, რომ ბავშვი ამა თუ იმ მოქმედებას მხოლოდ იმტომ მიმართავს, რომ მასში, მისდა უნებურად, მძლავრ მისწრაფება იჩენს ხოლმე თავს: ბავშვში ფუნქციობის მოთხოვნილება ილვიძებს, მოთხოვნილება აქტივობისა თავისთავად¹¹. ეს მოთხოვნილება, რომელსაც მე, როგორც ზემოთაც აღვნიშნე, ფუნქციონალურ ტენჯენციას ვუწოდებ, უნდა ვიფიქროთ, ფიქსირებული განწყობის მეკვიდრეობით განმტკიცებულ ფორმას წარმოადგენს. რომელიც, შეიძლება ითქვას თაობიდან თაობაზე გადადის.

2. სენსორული რომელობის საკითხი. განწყობის აღმოცენებისათვის, როგორც ჩანს, სრულიად საკმარისია გვექონდეს რაიმე მოთხოვნილება, რომელიც გვაძლავს საერთოდ ჩვენი ძალების აქტივაცია მოვახდინოთ, და — სიტუაცია, რომელიც ამ მოთხოვნილების დაკმაყოფილების საშუალებებს გვაძლავს. როგორც ზემოთაც დავრწმუნდით, ეს ძირითადი, აუცილებელი პირობებია გან-

¹¹ დ. უზნაძე. „ბავშვის ფსიქოლოგია“, თბილისი, 1947.

წყობისა და, მაშასადამე, ყოველი ჩვენი ქცევის აღმოცენებისაც.

მაგრამ ეს არ კმარა! უდავოა, რომ შეუძლებელია გვერდი ავუქციოთ კიდევ ერთ პირობას, რომლის გარეშეც სუბიექტი მოკლებული იქნებოდა განწყობის შემუშავების ყოველგვარ შესაძლებლობას. მე მხედველობაში მაქვს შემდეგი: იმისათვის რომ ცოცხალ ორგანიზმში სიტუაციამ რაიმე რეაქცია გამოიწვიოს, უცქველია, მას ამ ორგანიზმზე გარკვეული ზემოქმედების მოხდენისა და მასში რაიმე საპასუხო პროცესის გამოწვევის ძალა უნდა ჰქონდეს. მაგრამ ეს, რა თქმა უნდა, სრულიად შეუძლებელი იქნებოდა, ეს ორგანიზმი რომ შესაფერისი, სიტუაციის ზემოქმედების გამაშუალებელი ორგანოებით, ე. წ. რეცეპტორებით არ ყოფილიყო უზარუნველყოფილი.

ჩვენ რეცეპტორები — ე. წ. გრძნობის ორგანოები — გვაკავშირებენ გარე სამყაროსთან, რომელზეც, მათ გარეშე, არავითარი წარმოდგენა არ გვექნებოდა, მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ მხოლოდ რეცეპტორებია საკმარისი, რათა აღამიანს ეს წარმოდგენა გაუჩნდეს. მართალია, ჩვენი რეცეპტორების სტრუქტურის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ისინი მოწყობილი არიან შესატყვისად იმ ფუნქციებისა, რომელთაც ასრულებენ: თვალი მხედველობისათვისაა მოწყობილი, ყური — სმენისათვის. მაგრამ ის, რასაც ვხედავთ, ან რაც გვესმის — ეს უკვე არაა თვალის ან ყურის საქმე. ეს დამოკიდებულია სხვა რამეზე, რაც ამ ორგანოების გარეშე იმყოფება — იმ მოთხოვნილებებზე, რომელნიც მოცემულ მომენტში დომინანტურად უნდა ჩაითვალოს სუბიექტისათვის, და სიტუაციაზე. რომელშიც მას მოქმედება უხდება. ჩვენი სმენითი ან მხედველობითი წარმოდგენები, ისევე, როგორც სხვა რეცეპტორული ფუნქციებიც, მთლიანად ამ ფაქტორების ამა თუ იმ შეხამებაზეა დამოკიდებული.

მაგრამ, მეორე მხრივ, უდავოა ისიც, რომ ყოველი ჩვენი რეცეპტორთაგანი მხოლოდ თავის სპეციფიკურს, მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელ ენერგიას ავითარებს: თვალებით მხოლოდ მხერა შეიძლება და ყურებით — სმენა. როგორც ცნობილია, ეს ფუნქციები მთლიანად რეცეპტორების სტრუქტურაზე არიან დამოკიდებული: სრულიად არ არსებობს ისეთი პირობა, რომელიც აძლებდა, მაგ., თვალს — ესმინა, და ყურს — ეჭვრიტა: როგორც ცნობილია. მხედველობა და სმენა — შესატყვისი ორგანოების სტრუქტურული ფუნქციებია. იგივე ითქმის სხვა რეცეპტორების მიმართაც. მოკლედ რომ ვთქვათ, ექვს გარეშეა, რომ ჩვენი სენსო-

რული ორგანოს ფუნქცია, უშუალოდ, მისი სტრუქტურის საქმეა.

ამიტომ გასაგებია, რომ იმ შემთხვევაში, როდესაც ვახერხებთ რომელიმე ჩვენი რეცეპტორის მოქმედებას მისი წარმმართველი განწყობის გარეშე მივუსწროთ — მაგ., გაღვიძების მომენტში — ერთხანს მოწმენი ვხდებით სპეციფიკური განცდებისა, რომელთათვისაც გაგვიჭირდებოდა რისამე აღქმა გვეწოდებია, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი მაინც ასე თუ ის გარკვეული, ვთქვათ, სმენითი თუ მხედველობითი განცდებია. მათთვის იმიტომ არ შეიძლებოდა აღქმები გვეწოდებია, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს განცდებთან, რომლებიც თითქმის სრულიად მოკლებულნი არიან გარე ლოკალ-ზაცუას: ამ შემთხვევაში, ჩვენ, მაგ., გვესმის ბგერა, როგორც ჩვენი სმენის ორგანოს ერთგვარი მდგომარეობა, მოკლებული გარეგან ვრცელ განსაზღვრულობას. ამ განცდას არ შეიძლება სმენითი აღქმა ვუწოდოთ იმიტომ, რომ იგი არაა აღქმა, ე. ი. არა განცდა რისამე, რაც ჩემს გარეთ ხდება, არამედ, თითქოს მხოლოდ თვით ჩემი სმენის ორგანოს მდგომარეობაა. ჩვენ ვამჩნობინებთ ამ შემთხვევაში შეგრძნებაზე ვილაპარაკოთ ამ სიტყვის სპეციფიკური მნიშვნელობით.

ჩვენ ვამტკიცებთ, მაშასადამე, რომ შეიძლება ვნახოთ შემთხვევები, როდესაც ჩვენ მართლაც ერთგვარი „შეგრძნებები“ გვაქვს — ობიექტურ ლოკალიზაციას და საგნობრივ განსაზღვრულობას მოკლებული სენსორული განცდები.

მაგრამ ეს ჩვენი ორგანოებისა და საერთოდ ცნობიერების ჩვეულებრივი მოქმედების დროს კი არ ხდება, არამედ ძილისგან გაღვიძების მომენტში, როდესაც ჩვენ ჭერ კიდევ საესებით არ გადავსულვართ ფსიზლობის მდგომარეობაში, ან ძლიერი დაღლილობის დროს, როდესაც ჩვენი ფსიქიკური მოქმედების ტემპი შენელებული ან სრულიად დამუხრუჭებულია. ნორმალური ფსიქიკური ცხოვრების დინარებაში ეს განცდები არ მოიპოვება, და ჩვენ აქ მოწმენი ვხდებით უკვე არა შეგრძნების, როგორც ასეთის, არამედ აღქმის აქტივობის. ეს კი იმიტომ ხდება, რომ ჩვენი ფსიქიკა არასოდეს არ მუშაობს, თუ ამის საჭიროება და პრაქტიკული აუცილებლობა არ არსებობს.

VI. ბანაუოზის მდგომარეობის სახასხვაობანი

1. ფიქსირებული განწყობა. თუ არსებობს მოთხოვნილება, რომელიც დაკმაყოფილებას მოითხოვს, და სიტუაცია, სადაც ეს

5. დ. უზნაძე

შესაძლებელია, ცოცხალი ორგანიზმი, გარკვეულ, მიზანდასახულ ქცევას მიმართავს. მაგრამ, როგორც დავრწმუნდით, ეს ქცევა, პირველ რიგში, განწყობაში ისახება და შემდგომ დაძვინკვებლისათვის მისაწვდომი ქცევის შინაგან და გარეგან აქტებად იშლება. ახლა ჩვენ წინაშე საკითხი დგას, თუ როგორ და რა ფორმებში ხდება განწყობის ჩასახვის ეს პროცესი.

ჩვენს ცდებში, ჩვეულებრივ, საქმე ექსპერიმენტული ობიექტების ექსპოზიციითაა რიგით (საგანწყობო ცდებით) იწყება. ამის შემდეგ კრიტიკულ ცდებზე გადავდივართ, რათა დავინახოთ, თუ როგორ იმოქმედა მათზე წინამორბედმა საგანწყობო ცდებმა.

მაშ, რაში მდგომარეობს ამ საგანწყობო ცდების როლი? ზემოთ ჩვენ უკვე გვქონდა ლაპარაკი ფიქსაციის ფენომენის შესახებ, რომელიც ცდისპირისათვის საგანწყობო ობიექტების განმეორებითი მიწოდების შედეგს წარმოადგენს. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ამ ცდების მრავალგზისი განმეორების შედეგად ცპ-ს ყოველი ცალკეული ექსპოზიციისას აღმოცენებული განწყობა უფიქსირდება, როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაში განმეორება გადამწყვეტ როლს უნდა ასრულებდეს. ისაა, რომ შესაძლებლობას გვაძლევს ყოველი ცალკეული ექსპოზიციის შედეგად განმეორებით აღმოცენებული განწყობის ფიქსაცია მოვახდინოთ. ამიტომ ამ განმეორებლას საგანწყობო ცდებს შეიძლება საფიქსაციოც ვუწოდოთ.

სხვა საკითხია, თუ როგორაა შესაძლებელი, რომ ამ შემთხვევაში განმეორება ფიქსაციის პროცესის ხელის შემწყობი ფაქტორის როლს ასრულებს. აქ ამ საკითხს ჯერჯერობით არ შევეხებით. აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ საგანწყობო ობიექტების ერთხელობრივი ექსპოზიცია, უმრავლეს შემთხვევაში, საკმარისი არ არის იმისათვის, რომ ამ ექსპოზიციის შესატყვისი განწყობა ცპ-სთვის იმდენად დომინირებული გახადოს, რომ შემდგომ მიწოდებულ ტოლი ობიექტები მის საფუძველზე აღიქმებოდნენ და, მაშასადამე, უტოლონი ჩანდნენ. ამიტომ ექსპოზიციითაა რიცხვი იმდენად უნდა გაიზარდოს, რომ უფლება მოგვეცეს საკმარისად მტკიცედ ფიქსირებულ განწყობაზე ვილაპარაკოთ.

2. დიფუზური განწყობა. მაგრამ საგანწყობო ცდები არაა უსაბედოდ და ყოველთვის საფიქსაციო. ზოგიერთ შემთხვევაში ისინი სრულიად სხვა როლს თამაშობენ. საქმე ისაა, რომ არაა გამორიცხული, რომელიმე ინდივიდუალურად განსაზღვრული განწყობის აღმოსაგენებლად სუბიექტზე სიტუაციის ზეგავლენის ერთადერთი შემთხვევაა. საკმარისი. აღმოჩნდეს. უნდა ვიფიქროთ, რომ რომე-

ლიმე ახალი განწყობის აღმოცენების დასაწყის სტადიებში იგი ერთბაშად როდი ყალიბდება, როგორც ინდივიდუალურად გამოკვეთილი ფაქტი. ზოგიერთ შემთხვევაში საჭირო ხდება ცოტად თუ ბევრად ხანგრძლივი პროცესი, რათა იგი გარკვეული სახით, როგორც ასეთი, ჩამოყალიბდეს, რათა იგი განაწევრდეს, როგორც მდგომარეობა, რომელიც ქვეყნის არსებული პირობებისათვის სპეციფიკურად და ადეკვატურად უნდა ჩაითვალოს.

მაშასადამე, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ თავისი პირველი ჩასახვისას, განწყობა, ჩვეულებრივ, შედარებით ჭერ კიდევ არადიფერენცირებული, არაინდივიდუალიზირებული მდგომარეობაა. და აი, ამისათვის, რომ იგი გადიფერენცირდეს, როგორც განსაზღვრული, ამ პირობებისათვის ადეკვატური განწყობა, შესაფერისი გამლიზიანებლების განმეორებითი მიწოდება ხდება აუცილებელი. ამგვარ შემთხვევებში საგანწყობო ცდების განმეორებას სრულიად გარკვეული, საფიქსაციოთაგან განსხვავებული, მიზანი ესახება, სახელდობრ, არა ფიქსაცია განწყობისა, არამედ ჭერ მხოლოდ მისი დიფერენციაცია.

ეს განსაკუთრებით აუცილებელი ხდება ახალი, სუბიექტისათვის ჭერ უცნობი განწყობის ჩასახვისას. როდესაც ასეთ შემთხვევებში სუბიექტზე რომელიმე ახალი, პირველად ნახული ობიექტი მოქმედებს, მაშინ მის მიერ გამოწვეული განწყობა, ჩვეულებრივ, დიფუზურს, გაურკვეველ ხასიათს უნდა ატარებდეს. ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ იგი ჭერ კიდევ არ უნდა იყოს საკმარისად დიფერენცირებული, და ამის გამო სუბიექტი ობიექტის ზუსტ დიფერენციაციას ჭერ კიდევ ვერ უნდა ახდენდეს. მხოლოდ შემდგომ, ამავე ობიექტის განმეორებითი ზემოქმედების რაოდენობის ზრდასთან ერთად, მის მიერ გამოწვეული განწყობა თანდათან უნდა დიფერენცირდებოდეს და მოცემული ობიექტისათვის სპეციფიკური განწყობის სახით ყალიბდებოდეს.

მაშასადამე, საგანწყობო ცდები არა მარტო საფიქსაციოა, არამედ სადიფერენციაციოცაა.

რა თქმა უნდა, პრაქტიკულად, ყოველთვის არაა ადვილი საგანწყობო ცდების ამ სახეობათა ურთიერთდიფერენციაცია. მიუხედავად ამისა, მათი განსხვავება მაინც აუცილებელია, იმიტომ რომ შესაძლებელია ზოგჯერ ისეთ შემთხვევებთან გვეჭონდეს საქმე, რომ საკითხი გარკვეულად განწყობის დიფერენციაციას ეხებოდეს და არა ფიქსაციას, და მაშინ, ცხადია, ეს განსხვავება პირველ რიგში უნდა იდგეს თვალწინ.

დაბოლოს, ჩვენი ცდების შედეგები გვიჩვენებენ, რომ საგან-წყობო ცდების განმეორება ყოველთვის როდია აუცილებელი არა თუ განწყობის დიფერენციაციისათვის, არამედ არც მისი ფიქსაციისათვის. განწყობის კვლევის მრავალრიცხოვანი ცდების პრაქტიკაში ჩვენ არა ერთხელ გვქონია შემთხვევა მთელი რიგი დაგვე-დასტურებია მოვლენათა, რომელნიც ამ დაკვირვების სისწორეს ამტკიცებენ. ასე, მაგ., არის შემთხვევები, როდესაც საკმარისია სუბიექტმა მხოლოდ ერთხელ დაიჭიროს ხელში უტოლო ბურთების ჩვეულებრივი წყვილი, რათა მას მათი ურთიერთმიმართების შესატყვისი განწყობა გამოუმუშავდეს და თანაც საკმაოდ დიდი ხნითაც.

ამრიგად, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ განწყობის ფიქსაციისათვის, ზოგიერთი შემთხვევაში, სრულიად არაა აუცილებელი ცპ-ს განმეორებით მივაწოდოთ ხოლმე საგანწყობო ობიექტები.

მაგრამ, თუ ეს ასეა, და განწყობის ფიქსაციისათვის ზოგჯერ მხოლოდ ერთადერთი ექსპოზიციაც საკმარისია, მაშინ შეიძლება დადგეს საკითხი საერთოდ საგანწყობო ობიექტების განმეორებითი მიწოდების როლის შესახებ. თუ არის შემთხვევები, რომ განწყობის მტკიცე ფიქსაციისათვისაც კი საკმარისია ერთხელობრივი ექსპოზიცია, მაშინ შეგვიძლია ვიფიქროთ, რომ ამ ცდების განმეორების პრინციპული აუცილებლობა საერთოდ არც კი უნდა არსებობდეს. თუ ჩვენ ვცნობთ, რომ ყოველი ცალკეული ექსპოზიცია გარკვეული ძალის კვალს ტოვებს, მაშინ შეგვეძლო გვეთქვა, რომ ამ კვალის იმ დონემდე გაღრმავებისათვის, რომ იგი შესამჩნევი გახდეს, სწორედ განმეორებათა გარკვეული რიცხვი იქნებოდა საჭირო.

მაგრამ ამის მტკიცება ძნელია! საქმე ისაა, რომ შთაბეჭდილების ძალა, რომელსაც ყოველი ცალკეული ექსპოზიცია ტოვებს, ინდივიდის მდგომარეობასთან დაკავშირებით იცვლება: ხომ არის შემთხვევები, რომ ერთადერთი ექსპოზიციაც სრულიად საკმარისია იმისათვის, რომ მოხდეს განწყობის ფიქსაცია, რომელიც სხვა შემთხვევაში ექსპოზიციათა დიდი რიცხვის შედეგადაც კი შეუძლებელია. მეორე მხრივ, ჩვენმა ცდებმა გვიჩვენეს, და ეს არა ერთხელ, რომ შეიძლება ცპ-ში განწყობის არავითარი ფიქსაცია არ მოხდეს, რა გინდ დიდიც არ უნდა გავხადოთ ექსპოზიციათა რიცხვი. მაგრამ, ჩანს, ეს მისი შემთხვევითი მდგომარეობა უნდა

იყოს, იმიტომ რომ სხვა დროს იმავე პირს განწყობა შედარებით მცირერიცხოვან საგანწყობო ცდების შედეგად უფიქსირდება.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ არ არსებობს საგანწყობო ცდების განმეორებათა ერთი, ზუსტად განსაზღვრული საზომი, აუცილებელი იმისათვის, რომ სუბიექტში განწყობის ფიქსაცია მოხდეს. მაშასადამე, არ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ განწყობის ფიქსაციის ფაქტი ცალკეულ შთაბეჭდილებათა ზემოქმედების შედეგად დარჩენილ კვალთა სუმაციის თეორიაზე დაყრდნობით უნდა აიხსნას. ამ შემთხვევაში, მნიშვნელოვანს, შეიძლება ითქვას, გარდამწყვეტ როლს თვითონ ცპ-ის, როგორც მთლიანი ცოცხალი არსების, მდგომარეობა ასრულებს.

VII. განწყობის აგზნებადობა

1. ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობა. შეცდომა იქნებოდა დაგვესკვნა, რომ განმეორება, როგორც ასეთი, საზოგადოდ არავითარ როლს არ თამაშობს ამ შემთხვევებში. უთუოდ არის ერთგვარი, თუმცა არა ზუსტად დადგენილი, მაგრამ მაინც მტკიცე საზომი განმეორებათა, რაც აუცილებელია ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში განწყობის ფიქსაციისათვის. თუ ყოველი ცალკეული ცპ-ის მონაცემებს ამ თვალსაზრისით განვიხილავთ, საკმაოდ მდიდარ მასალას მივიღებთ, რომელიც აქ არსებულ ტიპიურ განსხვავებათა დადგენის შესაძლებლობას მოგვცემს.

ცდები ამისათვის სრულიად მარტივია: საგანწყობო ობიექტების (ვთქვათ, — ბურთების), მოცულობის მხრივ, შედარების თითოეული შემთხვევის შემდეგ, ცპ-ი ჩვენებას იძლევა კრიტიკულ ობიექტთა მოცულობის ურთიერთმიმართების შესახებ. საგანწყობო ექსპოზიციათა რიცხვი თანდათანობით იზრდება მანამდე, სანამ ცპ-ს ამ ობიექტების უტოლობის ილუზია არ გაუჩნდება.

ამრიგად, ჩვენ გვეძლევა შესაძლებლობა დავადგინოთ, საგანწყობო ცდების რა რაოდენობაა საჭირო იმისათვის, რომ ილუზია პირველად გაგვიჩნდეს. ილუზიის აღმოცენებისათვის აუცილებელი საგანწყობო ცდების რაოდენობრივი მონაცემების საფუძველზე ჩვენ შეგვიძლია ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობის ხარისხი დავადგინოთ. ცდები გვიჩვენებს, რომ ცპ-ები ამ მხრივ მნიშვნელოვნად განირჩევიან ურთიერთისაგან. არის შემთხვევები, რომ კრიტიკული ობიექტების ილუზორულად აღსაქმელად ერთი საგანწყობო ექსპოზიციაც კი საკმარისია; მაგრამ ისეც ხდება, რომ ამის-

თვის საგანწყობო ექსპოზიციათა შედარებით მაღალი რიცხვიც არ კმარა.

ზოკლედ, ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობა წარმოადგენს თვისებას, რომელიც, ინდივიდუალურად, საკმაოდ ვრცელ ჯარჯლებში ცვალებადობს.

მაგრამ ილუზიის აღმოცენებისთვის აუცილებელი საგანწყობო ცდების მინიმუმის მითითება კიდევ არ ნიშნავს განწყობის აგზნებადობის მთლიან დახასიათებას. საქმე ისაა, რომ ამ ცდების გარძელება გვიჩვენებს, რომ განწყობის ოპტიმალური ფიქსაციისათვის აუცილებელი მაქსიმუმი ექსპოზიციათა სრულიად არ ემთხვევა ამ უკანასკნელთა საზღურბლო რიცხვებს, ე. ი. არის შემთხვევა, რომ განწყობა, რომლის პირველდასაწყისი აგზნებისათვის ექსპოზიციათა უმნიშვნელო რაოდენობაც საკმარისია, თავისი ოპტიმალური ფიქსაციისათვის საგანწყობო ცდების დიდ რაოდენობას მოითხოვს — ბევრად უფრო დიდს, ვიდრე მინიმალურად ფიქსირებული განწყობისათვისაა საჭირო.

ერთი სიტყვით, ცდების შედეგად ირკვევა, რომ განწყობის აგზნებადობის ქვედა ზღურბლი სრულიად არ ემთხვევა მისი აგზნებადობის ოპტიმალურ ზღურბლს. ამ დაკვირვების შედეგად უდავო ხდება, რომ ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობის ყოველი ზღურბლი დამოუკიდებელ სიდიდეს წარმოადგენს, და მისი დადგენა ჩვენი ცპების სხვადასხვა თვალსაზრისით დახასიათების შესაძლებლობას გვაძლევს.

2. ლიფუზური განწყობის აგზნებადობის საკითხი. ცპ-ში ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობის ხარისხის დადგენა — ეს ყველაფერი როდია. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ფიქსაციის თვალსაზრისს გარდა, განწყობის მიმართ სხვა თვალსაზრისიც შეიძლება არსებობდეს, და ამ თვალსაზრისის უყურადღებოდ დატოვება შეუწყნარებელი იქნებოდა. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს განწყობის დიფერენციაციის თვალსაზრისი. მართალია, მისი გამოყენების ასპარეზი შედარებით ვიწროა: იგი მხოლოდ არა საბოლოოდ ჩამოყალიბებულ განწყობათა შემთხვევებს შეიცავს. მაგრამ იქ, სადაც ასეთებს შეიძლება ადგილი ჰქონდეს, უეჭველად დიდად საინტერესო იქნებოდა შეგვესწავლა მათი თანდათანობითი ცვალებადობის პროცესი — სულ უფრო და უფრო გარკვეული დიფერენციაციისკენ მიმავალი განვითარების პროცესი. ეჭვს გარეშეა, როგორც ამას ჩვენი მრავალრიცხოვანი ცდებიც მიუთითებენ, მიღე-

ბული შედეგები ჩვენი ცპ-ბის დიფერენციაციის საკითხში მნიშვნელოვნად დაგვეხმარებოდა.

VIII. ფიქსირებული განწყობის ექსპერიმენტული ჩაქრობის პროცესი

ახლა ჩვენ წინაშე დგება საკითხი, როგორ მიმდინარეობს განწყობის ჩაქრობის პროცესი, ხოლო არა დროის ფაქტორის ზეგავლენის. არამედ, პირველ რიგში, ამისათვის სპეციალურად მიღებული ზომების შედეგად. ჩვენ ქვემოთ დავინახავთ, რომ დროის ფაქტორის ზემოქმედების ქვეშ დარჩენილი ფიქსირებული განწყობა სუსტდება, ბოლოს სრულიად ქრება და მოცემული პირობებისათვის ადეკვატურ განწყობას უთმობს ადგილს. ჩვენი საკითხი კი ამას როდი ეხება: ჩვენ გვაინტერესებს ვიცოდეთ, რა მოხდება, თუ მივიღეთ სპეციალური ზომები იმისათვის, რომ ექსპერიმენტულ პირობებში შექმნილი განწყობა ჩაქრეს?

1. ექსპერიმენტული მეთოდოლოგია. მეთოდოლოგია, რომელიც ამ მიზნისათვის გამოიყენება, მარტივია. იგი მდგომარეობს კრიტიკულ ექსპოზიციითა განმეორებაში იმ მომენტამდე, ვიდრე არ მივიღებთ სწორ პასუხთა საკმაო რიცხვს კრიტიკულ ობიექტთა შორის არსებული ურთიერთმიმართების შესახებ.

რა ოქმა უნდა, ამ ობიექტების ტოლობის დადასტურების ერთი შემთხვევა არაა საკმარისი იმისათვის, რომ ცდები დასრულებულად ჩაითვალოს. ცდები შეიძლება დამთავრებულად მხოლოდ ამ ტოლობის ხუთჯერ ზედიზედ დადასტურების შემდეგ ჩავთვალოთ, როგორც ეს თავის დროზე იყო ამ საკითხის სპეციალურ გამოკვლევაში ნაჩვენები¹². ცპ-ი ხშირად საკმაოდ გრძელსა და, ზოგიერთ შემთხვევაში, რთულ გზას გაივლის, სანამ კრიტიკული ობიექტების ტოლობის აღიარებას მიაღწევდეს. სპეციალური შრომა, რომელიც ამ საკითხს მიეძღვნა, საკმაო მასალას გვაძლევს იმისათვის. რომ ნათელი სურათი მივიღოთ საქმის ნამდვილი ვითარების შესახებ¹³. გამოირკვა, რომ აქაც ისე, როგორც ფიქსირებული განწყობის ბუნებრივი ჩაქრობის შემთხვევებშიც, მისი ლიკვიდაციის პროცესი მთელ რიგ გარკვეულ საფეხურებს გაივლის, სანამ სრული რეალიზაციის მდგომარეობას მიაღწევდეს.

მაშ, როგორ მიმდინარეობს ფიქსირებული განწყობის ლიკვი-

¹² ნ. ე. ლ. ი. ა. ვ. ა. განყენებულ მიმართებაზე შექმნილი განწყობის აღკვეთის პროცესი. თბ., სახ. უნივ. შრომები, XVII, 1941.

¹³ ზ. ხ. ა. კ. ა. ბ. უ. რ. ი. ძ. ე., განწყობის შეცვლის ფაზური ხასიათი. მასალები განწყობის ფსიქოლოგიისათვის. I, 1938.

დაციის პროცესი ჩვენ მიერ ზემოთ აღწერილ ექსპერიმენტულ პირობებში?

პირველ რიგში უნდა გვახსოვდეს, რომ ჩვენ აქ საქმე გვაქვს რაოდენობით მიმართებებზე ფიქსირებულ განწყობასთან, — სახელდობრ, მიმართებაზე — „უფრო დიდი“ ან „უფრო პატარა“. ეს გარემოება მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ არ შეეცდეთ. — არ ვიფიქროთ, რომ ამ ცდების შედეგებს საერთო მნიშვნელობა აქვთ და ისინი განწყობის მოქმედების ყველა შემთხვევაზე ვრცელდება. და აი, ჩვენ ვხედავთ, რომ კრიტიკული ობიექტების მიწოდების განმეორებათა პროცესში, ცპ-ი აღიქვამს მათ, როგორც უტოლოებს, სახელდობრ, — ობიექტი, ვთქვათ, მარჯვნივ უჯრო დიდი ეჩვენება, ვიდრე ობიექტი მარცხნივ. საინტერესოა, რომ, როგორც უკვე ზემოთაც მივუთითეთ, საგანწყობო ცდებში მარჯვნივ მას ყოველთვის უფრო მცირე სიდიდის ობიექტი ეპყრება, ვიდრე მარცხნივ. მაშასადამე, ამ შემთხვევაში, ცპ-ი მსხვერპლი ხდება ილუზიისა, რომელიც, როგორც კონტრასტული უნდა შეფასდეს.

ა) კონტრასტული ილუზიების ფაზა. თუ ამ ობიექტების ექსპოზიციები განვაგრძობთ, ცპ-ი ერთხანს ამავე კონტრასტული ილუზიის ზეგავლენის ქვეშ დარჩება. არის ისეთი შემთხვევებიც კი, რომ ამ ილუზიათა რიცხვი უწყვეტს, დაუბოლოებელ მწკრივს იძლევა. ჩვენი ხანგრძლივი გამოცდილების მიხედვით, როცა კონტრასტულ ილუზიათა რიცხვი სამს ან მეტს აღწევს, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ასეთ შემთხვევაში განწყობის მოქმედების პირველი ეტაპი ან პირველი ფაზა გვაქვს.

მიღებული შემთხვევების ანალიზი გვარწმუნებს, რომ ამ ეტაპთან ჩვენ მხოლოდ იმ შემთხვევაში გვაქვს საქმე, როდესაც კონტრასტულ ილუზიათა მწკრივი თავიდანვე დასტურდება. ეს აუცილებელია სპეციალურად აღინიშნოს, იმიტომ რომ ხშირად ვხვდებით შემთხვევებს, როცა პირველი ორი-სამი ექსპოზიცია სრულიად არ გვაძლევს ილუზიას, ხოლო კონტრასტულ ილუზიათა მწკრივი, და ამასთან საკმაოდ გრძელიც, მხოლოდ მესამე მეოთხე ექსპოზიციიდან იწყება. რამდენადაც ილუზია აქ საკმაოდ ხანს მეორდება, უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ შემთხვევაში განწყობის მტკიცე მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე. ესაა ფიქსირებული განწყობის მოქმედების დასაწყისი ფაზა — ყველაზე უფრო მყარი და მტკიცე ფაზა.

ბ) ასიმეტრიული ილუზიების გამოვლენის ფაზა. უშუალოდ

ამის შემდეგ განწყობის მოქმედების შემდგომი, მეორე ფაზა იწყება — ფაზა, რომელიც ჩაქრობის მკაფიო ნიშნებით ხასიათდება. კრიტიკულ ობიექტთა მრავალგზისი განმეორების შედეგად თავს იჩენს ფიქსირებული განწყობის შერყევის დასაწყისი სტადია: განწყობა ერთგვარად სუსტდება, და ცპ-ი, კონტრასტულ ილუზიას გვერდით, ასიმულაციური ილუზიების მოცემასაც იწყებს. უნდა ვიფიქროთ, რომ ჩვენ აქ განწყობის რეგრესული განვითარების მეორე ფაზასთან გვაქვს საქმე — ფაზასთან, რომელიც არსებითად პირველად ანელავნებს ჯერ კიდევ მოქმედი ფიქსირებული განწყობის ძვრის მომხდარ ფაქტსა და ამის მომდევნო შესუსტებას.

უნდა აღინიშნოს, რომ განწყობის რეგრესული განვითარების ეს ფაზა მისი ჩაქრობის ყველა შემთხვევაში როდი იჩენს თავს. უფრო ხშირად იგი განწყობის დაავადებისას გვაქვს, მაგრამ, ზოგჯერ სრულიად აანბრთელ ინდივიდებშიც გვხვდება.

უფრო ხშირია შემთხვევა, რომ რეგრესული პროცესი, თავის თანდათანობით განვითარებასთან ერთად, ასიმულაციური ილუზიათა რიცხვის მნიშვნელოვან ზრდასაც იძლევა. საქმე იქამდე მიდის, რომ თანდათანობით ასიმულაციური ილუზია ბატონობას იწყებს კონტრასტულ ილუზიაზე, რომელიც თავის მხრივ სუსტდება, ბოლოს ქრება და თავის ადგილს მთლიანად წმინდა ასიმულაციური ილუზიებს უთმობს. იდეალურ შემთხვევაში ყოველივე ეს რამდენიმე ცალკეულ ფაზად იშლება, და ამის შედეგად განვითარების რამდენსამე დამოუკიდებელ საფეხურს ვღებულობთ.

გ) ტოლობის ჩვენების ფაზა. განვითარების ამ საფეხურზე ფიქსირებული განწყობა ჯერ კიდევ აქტიურ მდგომარეობაში იმყოფება — იგი ჯერ კიდევ იჩენს თავს და ამით ობიექტური სინამდვილის ადეკვატური ასახვის შესაძლებლობას გმორიცხავს: ცპ-ი განაგრძობს ფიქსირებული განწყობის ქვეშ ყოფნას. მაგრამ აი, ჩვენ მოწმენი ვხდებით ახალი ფაზის დაწყებისა ფიქსირებული განწყობის რეგრესული განვითარების პროცესში: ცპ-ი დროდადრო ამჩნევს, რომ მას ნამდვილად არა უტოლო, არამედ ტოლ კრიტიკულ ობიექტებთან აქვს საქმე. ამას სულ უფრო და უფრო ხშირად ხედავს, დაბოლოს, რამდენიმე ხნის შემდეგ, სრულიად გადადის მათი ურთიერთტოლობის აღიარებაზე. ესაა ფიქსირებული განწყობის რეგრესული განვითარების ახალი ფაზა: უაზა, რომელიც არსებითად მთელ ამ პროცესს ამთავრებს.

რა თქმა უნდა, თეორიულად, განწყობის განვითარების რეგრესული მსვლელობის სტადიათა გაცილებით მეტი რიცხვის დაშ-

ვება შეგვეძლო. მაგრამ ფაქტიურად, ჩვეულებრივ, ჩვენ მხოლოდ ამ სამი ფაზის გამოვლენის მოწმენი ვართ.

ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს იმას, რომ ფიქსირებული განწყობის ლიკვიდაცია შეიძლება მიღწეულ იქნას მხოლოდ ყველა ამ სამი ფაზის განვლის შედეგად. არის არა ერთი შემთხვევა, რომ ფიქსირებული განწყობის ლიკვიდაცია მხოლოდ ერთი ან ორი ფაზის განვლითაც სრულდება.

განწყობის ჩაქრობაში, ეტაპების მიმდინარეობის სისრულისა და წესის მიხედვით, ჩვენ შემდეგ შემთხვევებს განვასხვავებთ.

2. სტატკური განწყობა: ტლანქი და პლასტიკური. როგორც გამოირკვა, ცპ-თა შორის მოიპოვება გარკვეული რიცხვი, რომელიც, სავანწყობო ცდების მოცემული რაოდენობის პირობებში, ფიქსირებულად განწყობის მოქმედების პირველი ეტაპის საზღვრებს გერ სცილდება: რაგინდ ხშირადაც უნდა მივაწოდოთ მათ კრატკული ობიექტების ექსპოზიცია, ისინი მაინც ვერ აჩინებენ მათ ტოლობას. უნდა ვიფიქროთ, რომ მოცემულ შემთხვევაში ჩვენ საქმე ვვძღვებით ინდივიდებთან, რომელთაც განწყობის განსაკუთრებით უძრავი, ინერტული ანუ სტატკური ფორმების სიჭარბე ახასიათებთ.

მართალია, განწყობის კვლევის მრავალი წლის პრაქტიკის განმავლობაში ჩვენ უცვლელად ერთსა და იმავე დასკვნამდე მივიღოთ, რომლის მიხედვითაც ნორმალურ ცპ-თა შორის ეს ტიპი მცირერიცხოვნად უნდა იქნეს ცნობილი. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იგი მაინც დამოუკიდებელ ერთეულად უნდა ჩაითვალოს, რომელიც, როგორც ქვემოთაც დავინახავთ, ქარაქტეროლოგიურად ადამიანთა სრულიად თავისებურ ჯგუფს აერთიანებს.

თეორიულად ამ ჯგუფს შეიძლება ცპ-თა ორი თავისებური კატეგორია მივაკუთვნოთ: 1) ადამიანები, რომლებიც დაუსრულებლივ რჩებიან კონტრასტულ ილუზიათა მსხვრეპლნი, ე. ი. ინერტული, ანუ სტატკური განწყობის ადამიანებს წარმოადგენენ, და 2) ადამიანები, რომელთაც დროდადრო, კონტრასტულ ილუზიათა გვერდით, ასიმილაციურიც უჩნდებათ და, მაშასადამე, ფიქსირებული განწყობა, მართალია, სრულად არ აღეკვეთებათ, მაგრამ მაინც შედარებით მალე უსუსტდებათ.

მაგრამ ამ ჯგუფის გვერდით ჩვენ ვხედავთ მეორესაც, რომელიც, რამდენადაც ცდების დაწყებისთანავე ილუზიის ჩაქრობის შესამე ეტაპზე იმყოფება, საკმაოდ მკვეთრად განსხვავდება პარველისაგან. ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ საქმე

გვაქვს პირებთან, რომლებიც გამიზიანებელთა შეფასების დროს ილუზიების გვერდით სრულიად სწორ პასუხებსაც გვაძლევენ. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ წინაშე ცდისპირება არიან, რომლებსაც არ შეუძლიათ ისეთივე სიმტკიცის განწყობა განავითარონ, როგორც ზემოხსენებული ჯგუფის პირებს აქვთ: მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მათი განწყობა იმდენად სტატუტურია, რომ არ აძლევს მათ შესაძლებლობას, საბოლოოდ მოქმედი გამიზიანებლების სწორ შეფასებას მიაღწიონ.

ამრიგად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ, თუ პირველ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს მყარ ანუ მტკიცე სტატუტურ განწყობასთან, ან, მეორე ჯგუფის შემთხვევაში ამას ადგილი აღარ აქვს, და ჩვენს წინაშე, მართალია, სტატუტურის, მაგრამ გაცოლებით ნაკლები სიმტკიცის მქონე განწყობის პირები დგანან.

პირველი ჯგუფის პირთა განსაკუთრებით დამახასიათებელ თვისებად განწყობის სიტლანქე უნდა ჩაითვალოს. ეს შეიძლება იმ დაკვირვების საფუძველზე დავასკვნათ, საიდანაც კარგად ჩანს, რომ ობიექტური აგენტების ზემოქმედება სრულიად უძლეურია ოდნავაც კი შეცვალოს საგანწყობო ცდების პროცესში ფიქსირებული განწყობის ხასიათი.

სამაგიეროდ, ცპ-თა შორის მეორე ჯგუფიც მოიპოვება, რომელსაც, მართალია, არასოდეს არ შესწევს ძალა კრიტიკულ ცდებში მიწოდებულ ობიექტთა ტოლობა საბოლოოდ დაადასტუროს, მაგრამ განვითარების ერთგვარი პროცესის გავლენა უნარი მაინც აქვს: ეს პირები თავიდან განწყობის ჩაქრობის პროცესის მეორე ეტაპისათვის დამახასიათებელ მონაცემებს იძლევიან, შემდეგ — შესაძვე ეტაპისათვის დამახასიათებელს, და საქმე უკვე ამით ამოიწურება — ისინი აღარ ვითარდებიან და უძლეური ჩანან კრიტიკული ობიექტების ტოლობის დადასტურებას მიაღწიონ. უეჭველია, რომ ამ შემთხვევაში, მართალია, განწყობის ისეთ სიტლანქესთან არა გვაქვს საქმე, როგორც პირველი ორი ჯგუფისათვისაა დამახასიათებელი, მაგრამ მაინც არ შეიძლება ითქვას, რომ აქ ნორმალური პლასტიკურ-დინამიკური განწყობის შემთხვევა გვქონდეს.

3. დინამიკური განწყობა: პლასტიკური და ტლანქი. ცპ-თა შემდგომს, მესამე ჯგუფს ახასიათებს კრიტიკული ცდების მიმდინარეობის შემდეგი სახე: თავიდან განწყობის ჩვეულებრივ კონტრასტულ ილუზიებს ვხვდავთ, ამას მოსდევს კრიტიკულ ობიექტთა ტოლობის კონსტატაციის ცალკეული შემთხვევები, და დასასრულ, ცპ-ი საბოლოოდ მათი ტოლობის აღიარებაზე ჩერდება. ეს იმას

ნაშნავს. რომ განწყობა, რომელიც ფიქსირებული იყო ამ მიზნისათვის განკუთვნილ სპეციალურ ცდათა პროცესში, თანდათანობით სუსტდება და შემდგომ ნელნელა, საბოლოოდ, მოცემულ სიტუაციისათვის ადეკვატურ განწყობას უთმობს ადგილს. საჭიროა განსაკუთრებით გაესვას ხაზი, რომ ამ შემთხვევაში ადეკვატური სიტუაცია არა ერთბაშად შედის ძალაში, არამედ ის ამას თავისი თანდათანობითი ჩაქრობის საფეხურთა განვლის შედეგად ახერხებს.

მაშასადამე, აქ უკვე აღარ შეიძლება ვილაპარაკოთ განწყობის სიტუაციის ან მისი სტატიკურობის შესახებ. აქ ჩვენ საქმე გვაქვს განწყობის თვისებასთან, რომელსაც როგორც მის პლასტიკურობას ვახასიათებთ — რამდენადაც ტოლობის საბოლოო დადასტურებამდე მისვლა უშუალოდ როდი ხდება, არამედ წინამორბედი საფეხურების გავლის შედეგად, — და როგორც დინამიკურობას, რამდენადაც სუბიექტი რომელიმე წინამორბედ ეტაპზე კი არ ჩერდება, არამედ მიწოდებული კრიტიკული ობიექტების ტოლობის საბოლოო დადასტურებას აღწევს.

საგანწყობო ცდებში გამოძეშავებული მდგომარეობის ლიკვიდაციას და მოცემული პირობებისათვის ადეკვატური განწყობის შექმნას ჩვენი ცპ-ბის შემდეგი ორი ჯგუფიც აღწევს. ესენი გადადიან კრიტიკული ობიექტების ადეკვატურ შეფასებაზე ან პირდაპირ, პირველივე ეტაპიდან, ან იწყებენ ამას მესამე ეტაპიდან და აქედან პირდაპირ ამ ობიექტების ტოლობის დადასტურებას იძლევიან. ორივე ამ ჯგუფის დამახასიათებელი თვისება ისაა, რომ ისინი კრიტიკული ობიექტების ტოლობის აღიარებას აღწევენ, მაშასადამე, განწყობის ცდების გავლენისაგან თავისუფლებიან: მაგრამ ამას ისინი ახერხებენ არა თანდათანობით — ერთი საფეხურიდან მეორე საფეხურზე გადასვლის გზით, არამედ ერთბაშად — ნახტომით — იმ ეტაპიდან, სადაც თავიდანვე ღვანან, პირდაპირ, კრიტიკული ობიექტების ტოლობის დადასტურების გზით.

ჩვენ ვხედავთ. რომ ორივე ამ ჯგუფის განწყობა დინამიკურია, რამდენადაც მაინც ადეკვატური განწყობის გამოვლენის შესაძლებლობას იძლევა. ხოლო, რამდენადაც პლასტიკურობას მოკლებულია, ჩვენ შეგვეძლო იგი, როგორც ტლანქი განწყობა დაგვეხასიათებინა.

3. ფიქსაციის უნარს მოკლებულობა. დასასრულ, ჩვენ მოწმენივბდებით ცპ-თა სრულიად თავისებური ჯგუფის არსებობისა, რომლისთვისაც დამახასიათებელი ისაა, რომ იგი, ყველა სხვა ჯგუფის-

გან განსხვავებით, სრულიად არ ემორჩილება საგანწყობო ცდების გავლენას, სრულიად არ ახდენს ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში აღმოცენებული განწყობის ფიქსაციას და, ამიტომ ყოველთვის ექსპერიმენტული ობიექტების სწორ შეფასებას იძლევა.

ჩვენ ვხედავთ, რომ საგანწყობო ცდების ჩვეულებრივი რაოდენობა არაა ამ პირებისათვის საკმარისი, რათა მათში სათანადო განწყობის ფიქსაცია მოხდეს. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ისეთ პირებთან, რომლებიც მოკლებული არიან შინაგან წარმმართველ ძალას, თითქოს გარედან მომდინარე შთაბეჭდილებათა სრულ განკარგულებაში იმყოფებოდნენ და, ამრიგად, უკიდურესი ექსტრავერტული ობიექტით ხასიათდებიან.

IX. ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობა ხანგრძლივი ექსპოზიციების შედეგად

1. კრიტიკული ობიექტების ხანიერი ექსპოზიციის ცდები. ჩვენ დავინახეთ, რომ განწყობის ჩაქრობის პროცესი ჩვენი ცდების პირობებში გარკვეული წესით მიმდინარეობს: აღმოჩნდა რიგი ეტაპები, რომელიც ფიქსირებულმა განწყობამ უნდა გაიაროს, ვიდრე მისი სრული ლიკვიდაცია მოხდებოდეს. მაგრამ შესაძლოა, რომ განწყობის ლიკვიდაციის ამ წესს მხოლოდ ჩვენი ცდების პირობებში ჰქონდეს ადგილი, რომ მისი ამ ეტაპებით მიმდინარეობა სრულიად არ იყოს სავალდებულო, რომ, მოკლედ, განწყობის ლიკვიდაციის ხასიათი იმ პირობების მიხედვით იცვლებოდეს, რომლებშიც ის მიმდინარეობს.

ამის შესამოწმებლად ჩვენ სათანადოდ შეეცვალეთ ჩვენი ჩვეულებრივი ცდები. საგანწყობო ცდების წესი იგივე დარჩა, რაც ჩვეულებრივ; ცვლილება მხოლოდ კრიტიკულ ექსპოზიციებს შეეხო: კრიტიკული ობიექტების ხანმოკლე ექსპოზიციის მაგიერ, ჩვენ ხანგრძლივად ვტოვებდით მათ ცკ-ბის თვალწინ (ან ხელთ) — მანამ, სანამ ისინი მათი ტოლობის საბოლოო დადასტურებას ვერ მოახერხებდნენ. ექსპოზიციათა ხანგრძლივობის საკითხი სპეციალურ ცდებში შეისწავლებოდა, სადაც გაირკვა, რომ ოპტიმალურად უნდა ჩაითვალოს ექსპოზიციათა ხანგრძლივობა ერთ წუთამდე (ამ პერიოდში განწყობა უქრებათ ჩვენი ცკ-ბის 55%, ე. ი. 22 კაცს 40-დან). უფრო ხანგრძლივი ვადა საჭირო ხდება ცკ-თა შედარებით მცირე რიცხვისათვის 1'—2' 7,5%-სათვის; 2'—3'—12,5%; 4'—5'—10%; საბოლოოდ, ჩვენს ცდებში, ექსპოზიცია,

ჩვეულებრივ ერთი წუთი გრძელდებოდა. რა მივიღეთ ამ ცდების შედეგად?¹⁴.

1) საგანწყობო ექსპოზიციის მიღების შემდეგ, ცპ-ი ლებულობს კრიტიკულ ობიექტებს, რომლებიც მის ხელთ რჩება ერთი წუთის განმავლობაში და გვაძლევს ჩვენებას მათი ურთიერთმიმართების შესახებ. ცდისპირთა ჩვენებები დაახლოებით ასეთია: თავიდან ჯერ კონტრასტული ილუზია ვლინდება, რომელიც ძალაში რჩება საკმაოდ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში. შემდეგ ცპ-ს ობიექტები ტოლბად ეჩვენება, მაგრამ ეს ჩქარა გაივლის და, ცპ-ს ჰგონია, რომ „ეხლა ბურთი მარცხნივ უფრო დიდი გახდა“ (ასიმულაციური ილუზია — 10''). შემდეგ ისევ ტოლობის შემთხვევა, რომელიც კვლავ ერთბაშად გაივლის: „ეხლა მარჯვნივ უფრო დიდი ხდება“, — და ეს კონტრასტული ილუზია გრძელდება 15'', რის შემდეგაც ცპ-ი კრიტიკული ბურთების ტოლობას უკვე საბოლოოდ ადასტურებს.

ამრიგად, ცპ-ი სამ გარკვეულ ეტაპს გაივლის, სანამ მასზე მოქმედი ობიექტების ტოლობას საბოლოოდ დაადასტურებდეს: ჯერ ხანგრძლივი კონტრასტული ილუზია გამოვლინდება, ამას მოსდევს ტოლობის ხანმოკლე შთაბეჭდილება და ასიმულაციურ ილუზიათა რიგი და, დასასრულ, — რიგი ტოლობისა და კონტრასტული ილუზიების შემთხვევებისა, რის შემდეგაც ფიქსირებული განწყობის ლაქვიდაცია უკვე საბოლოოდ ხდება.

2) ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის სხვა ტიპებიც გვხვდება. მეორე ტიპი წარმოგვიდგება შემთხვევათა ასეთი სახით: თავიდან მოქმედებს შედარებით ხანგრძლივი კონტრასტული ილუზია; შემდეგ ტოლობის შემთხვევები ჩაერევა, მაგრამ კონტრასტული ილუზია მაინც ჯერ კიდევ რეაქციითა დომინირებულ ფორმად რჩება, და, დასასრულ, ტოლობის შემთხვევები იწყებენ ბატონობას და თანდათანობით რეაქციითა საბოლოო ფორმად იქცევიან. ამ შემთხვევებში ჩვენ საქმე გვაქვს რეაქციის ისეთ ტიპთან, რომელიც წინამორბედი ფორმისაგან მხოლოდ იმით განირჩევა, რომ იქ სრულიად არაა მეორე ეტაპი — ასიმულაციური ილუზიების ეტაპი — მოცემული, და მთელი პროცესი ორი ეტაპით ამოიწურება — კონტრასტულ ილუზიათა ეტაპითა და ეტაპით, სადაც ასეთსავე

¹⁴ ქ. მ დ ი ვ ა ნ ი. განწყობის ლიკვიდაციის პროცესი ხანგრძლივი ექსპოზიციის პირობებში. თბ. სახ. უნივ. შრომები, X VII.

ილუზიებს ვარდა, ტოლობის დადასტურების შემთხვევებიც გვხვდება.

3) ცპ-ი № 15 რეაქციის ასეთ ტიპს იძლევა: მიწოდებული წრეები მას უტოლოდ ეჩვენება (45''): ჯერ წრე მარცხნივ ეჩვენება გაცილებით უფრო დიდად, შემდეგ იგი მცირდება და სიდიდით მარჯვენა წრეს უახლოვდება. დასასრულ, ეს პროცესი ჩერდება და ცპ-ი აღნიშნავს — „წრეები ტოლები გახდნენ“-ო.

ამ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს მხოლოდ კონტრასტული ილუზიის თანდათან შეზღუდვის პროცესთან ამ ილუზიის სრულ ლიკვიდაციამდე.

4) დასასრულ, ამგვარი შემთხვევებიც იყო: 15 საგანწყობო ექსპოზიციის შემდეგ მაშინვე ჩნდება ილუზია და იგი უცვლელ ექსპოზიციის მთელი დროის განმავლობაში უცვლელი რჩება. ერთ-ერთი ცპ-ის ჩვენება ასეთია: „მარჯვნივ დიდია... მარჯვნივ... მარჯვნივ... მაინც მარჯვნივ, მაგრამ ისე არა, როგორც წინათ... ისევე ისე... ესლა კვლავ მარჯვნივ დიდია, ოდნავ დიდი!.. მაინც მარჯვნივ უფრო დიდია...“ ჩვენ ვხედავთ, რომ ამ შემთხვევაში ფიქსირებული განწყობის საბოლოო ჩაქრობაზე ლაპარაკი არ შეიძლება.

თუ ახლა ამ ცდისპირების მონაცემებს ექსპერიმენტული ობიექტების ხანმოკლე ექსპოზიციების შემთხვევებში შევამოწმებთ, დავინახავთ, რომ სურათი აქაც არსებითად იგივეა. ხანგრძლივი ექსპოზიციის ცდებში ცპ-ბი ფიქსირებული განწყობის ლიკვიდაციის ეტაპთა მონაცვლეობის ისეთსავე თანმიმდევრობას იძლევიან, როგორსაც კრიტიკულ ობიექტთა ხანმოკლე განმეორებითი ექსპოზიციების ცდებშიც.

2. „გარდასვლის განცდები“ ამ ცდებში. ერთადერთი, რასაც აქ განსაკუთრებით უნდა გაესვას ხაზი, შემდეგია: ხანგრძლივი ექსპოზიციის ცდებში ჩვენ შესაძლებლობა გვაქვს თვალი ვადევნოთ, თუ რა ეპართება ექსპერიმენტულ ობიექტებს ამ პირობებში, მაშინ როდესაც ხანმოკლე ექსპოზიციების ცდებში ამ შესაძლებლობას მოკლებული ვართ — ექსპოზიციათა ხანგრძლივობა იქ იმდენად მცირეა, რომ შეუძლებელია ადევნო თვალი, რაც ამ დროს ხდება.

სამაჯიეროდ, კრიტიკული ობიექტების ხანგრძლივი ექსპოზიციების ცდებში ჩვენ ვნახეთ შემდეგი: ცპ-ები თითქოს მოწმენი ხდებიან ექსპერიმენტულ ობიექტებში მიმდინარე პროცესების გარკვეული დინამიკურობისა, სახელდობრ: მაშინ როდესაც კრიტიკულ ობიექტთა ხანმოკლე ექსპოზიციების ცდებში, როგორც წესი, მათ შორის მხოლოდ სიდიდის მხრივ განსხვავებას ვადას-

ტურებთ — ვამბობთ, რომ ერთი ბურთი, ან წრე უფრო დიდი ჩანს, ვიდრე მეორე; — აქ, ამ ცდებში, ჩვენ ხშირად მოწმენი ვხდებით იმისა, რომ ეს ობიექტები იცვლებიან სიდიდის მხრივ, რომ ისინი „იბერებიან“ ან და „იკუმშებიან“. თუ ხანმოკლე ექსპოზიციების ჩვეულებრივ ცდებში ე. წ. „გარდასვლის განცდა“ (Uebergangserlebnis) მხოლოდ იშვიათად, როგორც გამონაკლისი ჩნდება, ხანგრძლივი ექსპოზიციების ცდებში იგი თითქმის წესად იქცევა.

განვიხილოთ რამდენიმე მაგალითი, თუ როგორ განიცდის ცპ-ი ამ მოვლენებს¹⁵.

ასეთი ჩვენება მრავალი გვხვდება: ცპ-თა 62,25% იმ წრის შეკუმშვის პროცესს აღიქვამს, რომელიც თავში მეორეზე უფრო დიდი ეჩვენებოდა. შემდეგ ცპ-ბი ამბობენ: სიდიდით ერთმანეთს უახლოვდებიან და, დასასრულ, სრულიად ტოლები ხდებიანო.

თუ ახლა უფრო ახლოს დაუუკვირდებით იმ ეტაპების განაწილებას, რომელთაც ამ ცდების პროცესში გაივლიან ცპ-ბი, დავინახავთ, რომ სურათი ძირითადად ამ შემთხვევაშიც იგივე რჩება, რაც ხანმოკლე ექსპოზიციების ცდების პირობებში იყო. ერთადერთი, რაც ჩვენს ყურადღებას იპყრობს, ეს არის ტლანქი განწყობის მაჩვენებლების შედარებით მაღალი (67,5%) და პლასტიკური დაბალი პროცენტი (32,5%), რასაც ხანმოკლე ექსპოზიციებისას ადგილი არა აქვს.

უნდა ვიფიქროთ, რომ ტლანქი განწყობის შემთხვევათა საკმაოდ დაკვირვებით წარმოებული ანალიზი კარგად აგვიხსნიდა ამ გარემოებას. როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ცპ-ბი თავის დაკვირვებებში ხშირად ხაზს უსვამდნენ „გარდასვლის განცდის“ არსებობას. ეს გარემოება საკმაოდ კარგად ამტკიცებს, რომ იქ, სადაც შეიძლება მოგვეჩვენოს, თითქოს ტლანქი განწყობის ფორმა გვექონდეს, სინამდვილეში პლასტიკური განწყობის თავისებურ ფორმასთან გვაქვს საქმე, რომელსაც შეიძლება კაცმა „ფარული პლასტიკურობის“ ფორმაც უწოდოს¹⁶. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში ჩვენ ვგულისხმობთ სწორედ იმ მრავალრიცხოვან შემთხვევებს, რომელ-

¹⁵ ოქმი № 6. „წრე მარჯნივ ჭერ იბერება. თავის საზღვრებიდან გამოდის, თითქოს იშლება გარეთ. იგი თანდათან უფრო დიდი ხდება... შემდეგ პატარავდება. როცა ყურადღებით ვაკვირდებით, წრე პატარავდებოდა, ვიწროვდებოდა. რამდენსაც ვუყურებ, სულ უფრო პატარავდება... თითქოს მშორდება... შემდეგ წრეები თანახარი ხდებიან“.

¹⁶ იხ. ქ. მ დ ი ვ ა ნ ი, Op. cit.

თაც ცდებში ვხვდებით და რომელნიც სწორედ იმით ხასიათდებიან, რომ კრიტიკული ობიექტების სიდიდეთა განცდამა ცპ-ები თითქოს შინაგანი მოძრაობის ფაქტებს ადასტურებენ. ერთი სიტყვით, ვინაიდან ტლანქი განწყობის ფენომენის დაკვირვებისას „გარდასვლის განცდის“ შემთხვევები ასე ხშირად აღინიშნება, საბუთი გვეძლევა ვიფიქროთ, რომ აქ ჩვენ უფრო განწყობის პლასტიკურ ფორმასთან ვვაქვს საქმე, ვიდრე ტლანქ ფორმასთან.

მართალია, პლასტიკურობას აქ ფარული ხასიათი აქვს — იგი თავს იჩენს მხოლოდ იმ შემთხვევათა დაკვირვებაში, რომელიც ხანგრძლივი ექსპოზიციების ცდებს ეხება. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მისი არსებობის ფაქტი ყოველ ექვს გარეშეა. შეიძლება ჩვენი ხანგრძლივი ექსპოზიციების სწორედ ეს, მათთვის სპეციფიკური თავისებურება იყოს, რაც მათ უფლებას აძლევს, განწყობის შემსწავლელი მეთოდების არსენალში დამოუკიდებელი ადგილი დაიკავონ.

ამრიგად, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობა დროში გაშლილი პროცესის ხასიათს ატარებს. ის ატარებს ამ პროცესის ხასიათს არა მარტო კრიტიკული ობიექტების ხანმოკლე ექსპოზიციების ცდებში, არამედ აგრეთვე იქაც, სადაც ეს ობიექტები მათ ხანგრძლივად ეძლევათ.

რათა დავრწმუნდეთ, რომ ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობა, არსებითად, ხანგრძლივი ბუნების მოვლენაა, რომ თავისი ბუნებით იგი დენადი პროცესია, ჩვენ უნდა ვნახოთ, როგორაა საქმე, როდესაც იგი მხოლოდ და მხოლოდ ხანგრძლივი დროითი ინტერვალების გავლენის ქვეშ მიმდინარეობს, ე. ი. როდესაც ეს განწყობა თვითონ „ბუნებრივი სიკვდილით“, გარედან სპეციალური ზეგავლენის გარეშე, კვდება.

X. ფიქსირებული განწყობის ბუნებრივი ჩაქრობის პროცესი

1. ფიქსირებული განწყობის სტაბილობისათვის. ჩვენ დავრწმუნდით, რომ ფიქსირებული განწყობა ერთგვარ წინააღმდეგობას უწევს თავისი ლიკვიდაციის პროცესს, რომ იგი მას მხოლოდ ნელის თანდათანობით გაივლის, სანამ, ბოლოს, დროის მონაცემ ნაკვეთში, სავსებით არ შესწყვეტს თავის არსებობას. მაგრამ იბადება კითხვა: ხომ არაა ფიქსირებული განწყობის ლიკვიდაციის ეს ფაქტი მხოლოდ ბუნებრივი შედეგი იმ გარემოებისა, რომ ამისათვის სპეციალური ზომები იყო მიღებული, სახელდობრ: სუბიექტზე კრიტიკული გამღიზიანებლების განმეორებითი ხანგრძლივი

ზემოქმედება, ვიდრე ფიქსირებული განწყობის მოქმედების შეწყვეტამდე?

ამ კითხვას რომ ვუპასუხოთ, უნდა ისეთი პირობები შევქმნათ. ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობისათვის, რომ იგი უშუალოდ, დროის ფაქტორის გავლენის ქვეშ, ზღებოდეს, და ვნახოთ, რა დაემართება მას— ხომ არ აქვს მას ტენდენცია ამ გავლენის გამო თავისი აქტივობა შესწყვიტოს? ერთი სიტყვით, ჩვენ თვალი უნდა ვაღვენოთ ფიქსირებული განწყობის აქტივობას დროის გარკვეულს, ცოტად თუ ბევრად ხანგრძლივ მონაკვეთებში, იმისათვის რომ დავადგინოთ, თუ როგორ მიმდინარეობს მისი ბუნებრივი ლიკვიდაციის პროცესი. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ჩვენ წინ დგას საკითხი: რაოდენ სტაბილურია ფიქსირებული განწყობა, და როგორ ქრება იგი დროის მიმდინარეობაში?

ამ საკითხმა პირველად ჯერ კიდევ ფენხერის ინტერესი გამოიწვია: შემდეგ კი იგი სპეციალურად სტეფენსის მიერ იყო დასმული. „მოტორული განწყობა“, რომელზედაც ეს ავტორი ლაპარაკობდა, შეიძლება, მისი აზრით, დროის საკმაოდ ხანგრძლივ პერიოდშიც ძალაში რჩებოდეს. მაგრამ ამ საკითხის სპეციალურ კვლევას იგი არ შესდგომია. ეს პირველად ჩვენს ლაბორატორიაში იყო ნაცადი¹⁷.

ცხ-ებს 3—4—5 დღის განმავლობაში უფიქსირებდნენ განწყობას (15—16 ექსპოზიცია). კრიტიკული ცდები დროის სხვადასხვა ინტერვალების შემდეგ ხდებოდა (1 დღე, 2—3 დღე, 1—2 ზვე). ცდები მხედველობის ილუზიებზე იყო დაყენებული ტაქისტოსკოპის შუალობით.

ცხრილი 10 ამ ცდის შედეგებს შეიცავს. ჩვენ ვხედავთ, რომ აღნიშნულ პირობებში ფიქსირებული განწყობა 2—3 თვის შემდეგ

ცხრილი 10

ინტერვალები	+	-	=
1. იმავე დღეს . . .	54	12	34
2. ერთი დღის შემდეგ	75	5	20
3. 2—3 დღის შემდეგ	75	5	20
4. 2—3 თვის შემდეგ	62	12	26

¹⁷ ბ. ხ ა კ ა პ უ რ ი ძ ე. განწყობის შეცვლის ბუნებისათვის. 1938 (საკანდიდატო დისერტაცია).

კაც კი არ ქრება (ფიქსაციის პირველი დღიდან). ციფრები გვიჩვენებენ, რომ დრო, რა თქმა უნდა, მოქმედებს ფიქსირებული განწყობის ხარისხზე, მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ყველა შემთხვევაში მისი მოქმედება ერთნაირი არაა. ჩვენს ცპ-ებს შორის, ამ მხრივ, ხშირად მეტად დიდი განსხვავება აღინიშნება: მაშინ როდესაც ზოგიერთს ფიქსირებული განწყობა თვეობით ენახება, სხვებს იგი შედარებით ადრე უქრებათ. საერთოდ კი ჩვენ ვხედავთ, რომ ფიქსირებულ განწყობას სტაბილობის საკმაო ხარისხი აქვს, თუმცა ამასთანავე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ცალკეული ინდივიდები ამ მხრივ მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ურთიერთისაგან.

განწყობის სტაბილობის საკითხი იმ საკითხების რიგს ეკუთვნის, რომელნიც თავის მკვლევარებს მოელიან, მკვლევარებს, რომლებიც უფრო დიფერენცირებულად შეძლებენ შეისწავლონ ეს მოვლენა, ვიდრე ეს განწყობის შესწავლის პირველი პერიოდის ზემოთ ციტირებულ შრომაში იყო მოხერხებული — მაშინ მკვლევარის წინაშე ჯერ კიდევ ამ მოვლენის მხოლოდ ფაქტიური მართებლობა იყო გამოსარკვევი.

მაგრამ ჩვენ ახლაც შეგვიძლია დავაყენოთ საკითხი, თუ სახელობრ. როგორ ქრება ფიქსირებული განწყობა დროის ცოტად თუ ბევრად ხანგრძლივი მონაკვეთის ზეგავლენით.

2. ფიქსირებული განწყობის ბუნებრივი ლიკვიდაციის პროცესი. თუ დავაკვირდებით ფიქსირებული განწყობის მდგომარეობას დროის განსაზღვრული მონაკვეთის პროცესში, ჩვენს წინ სრულიად ვარკვეული სურათი გადაიშლება. ჩვენ დავინახავთ, რომ ფიქსირებული განწყობა ჩაქრობის გარკვეულ საფეხურებს გაივლის და რამდენიმე ხნის შემდგომ სრული ლიკვიდაციის მდგომარეობა-საც აღწევს. ნათელია, რომ ჩვენს წინაშე, არსებითად, იგივე სურათია. რაც განწყობის ლიკვიდაციის ექსპერიმენტულ პირობებში. ეს გარემოება შესაძლებლობას გვაძლევს დავსვათ საკითხი ბუნებრივ პირობებში განწყობის ლიკვიდაციის პროცესის საფეხურების შესახებ.

პირველ დღეებში ფიქსირებული განწყობის აქტივობის გაბატონებულ ფორმას კონტრასტული ილუზია წარმოადგენს, ე. ი. სივსებით იგივე სურათი, რაც ექსპერიმენტულ პირობებში ფიქსირებული განწყობის ლიკვიდაციის შემთხვევაში გვაქვს. ამ მხრივ, როგორც ეს მოსალოდნელიც იყო, განწყობის ლიკვიდაციის გზებს შორის განსხვავება არა ჩანს.

კონტრასტული ილუზიების ბატონობის ამ საფეხურს ასიმილაციური ილუზიების საფეხური მოსდევს. რა თქმა უნდა, აქ არაა ისეთი მდგომარეობა, რომ შეგვეძლოს ვთქვათ, თითქოს საქმე მხოლოდ წმინდა ასიმილაციური ილუზიების საფეხურთან გვექონდეს. როგორც ექსპერიმენტულ პირობებში განწყობის ლიკვიდაციის ჩვეულებრივ მსვლელობაში, ისე აქაც, შეიძლება მხოლოდ ვანწყობის ამ ფორმის გამოვლენის ან, ზოგჯერ, დომინირების შესახებ ვილაპარაკოთ. მაგრამ ესეც საკმარისია, რათა აღინიშნოს, რომ აქ ნამდვილად ლიკვიდაციის პროცესის ახალ ფაზასთან გვაქვს საქმე. კერძოდ, ამ ფაზის შესახებ შეიძლება ითქვას, რომ განწყობის ჩაქრობის ბუნებრივ მსვლელობაში იგი შედარებით უფრო წმინდა სახითაა წარმოდგენილი, ვიდრე განწყობის ექსპერიმენტულად ლიკვიდაციის შემთხვევებში: აქ იგი უფრო ხშირად გვხვდება, ვიდრე იქ.

დასასრულ, საქმე აქაც იმით მთავრდება, რომ ილუზიების გვერდით კრიტიკულ ობიექტთა ტოლობის დადასტურების შემთხვევებიც იწყება, ვიდრე, დასასრულ არ მივალწევთ მდგომარეობას, როდესაც ილუზია სრულიად ქრება და თავის ადგილს კრიტიკული ობიექტების სტაბილური შეფასების შემთხვევებს უთმობს.

როგორც განწყობის ექსპერიმენტული ლიკვიდაციის შემთხვევებში, ისე აქაც ხდება, რომ ზოგიერთ სუბიექტს განწყობა უფრო ხანგრძლივად რჩება ძალაში, ვიდრე სხვებს. ეს ის შემთხვევებია, როდესაც ფიქსირებული განწყობა ექსპერიმენტულად დადასტურებულ მაქსიმალურ ვადაში (2—3 თვე) არ ქრება. უნდა ვიფიქროთ. რომ უფრო ხანგრძლივი ვადის შემდეგ განწყობის ლიკვიდაციას აღბათ აქაც ექნებოდა ადგილი.

ამგვარად, ფიქსირებული განწყობა შეიძლება ლიკვიდირებულ იქნას არა მარტო ექსპერიმენტულ, არამედ თავისი არსებობის ბუნებრივ პირობებშიც, და ამასთან — ორსავე შემთხვევაში ერთგვარად, სახელდობრ: აქაც და იქაც ლიკვიდაციის პროცესი ფაზებად მიმდინარეობდეს, რომელნიც ზუსტად განსაზღვრული წესით მისდევენ ერთიმეორეს. ყოველ შემთხვევაში, ამ გარემოებას ძალა აქვს რაოდენობითს მიმართებებზე ფიქსირებული განწყობის შემთხვევებში.

XI. კრიტიკული აქსოვიციის მოქმედების საკითხისათვის

1. კრიტიკულ ცდათა ფიქსაციური ზეგავლენა. ჩვენ დავინახეთ, რომ რიგი კრიტიკული ცდების შემდგომ, ფიქსირებული გან-

წყობა ქრება, იხშობა და მოცემული პირობების მიმართ ადეკვატურ განწყობას უთმობს ადგილს. მართალია, ყოველთვის ასე არ ხდება. როგორც ვიცით, შესაძლოა სტატიკური ფიქსირებული განწყობის შემთხვევებსაც ჰქონდეთ ადგილი. მაგრამ ნორმალურ პირობებში ეს შედარებით იშვიათად ხდება — როგორც წესი, ჩვეულებრივ, ფიქსირებული განწყობის მხოლოდ დინამიკურ ფორმასთან გვაქვს საქმე. სხვანაირად, ეს იმას ნიშნავს, რომ კრიტიკული ექსპოზიციების საკმარისი რაოდენობის შემდეგ ცპ-ი ილუზიებისაგან თავისუფლდება და სწორი შეფასებების მოცემას იწყებს. მაგრამ შემდგომი ცდები გვიჩვენებს, რომ რამდენიმე ხნის შემდეგ — ზოგჯერ უფრო ადრე და ზოგჯერ უფრო გვიან, — ილუზიები კვლავ იღვიძებენ და ცპ-ბის ჩვენება კვლავ არაადეკვატური ხდება, საკმარისია მოვიგონოთ განწყობის სტაბილობის ექსპერიმენტები, რომ ეს გარემოება უდავო შეიქნეს ჩვენთვის. და აი, ბუნებრივად იბადება კითხვა: როგორ გავიგოთ ეს ვითარება?

ამ საკითხის გადასაწყვეტად — საკითხის, რომელიც უდავოდ დიდი პრინციპიალური მნიშვნელობის საკითხია — სპეციალური ცდები ჩავატარეთ, რათა კრიტიკული ცდების შედეგად აღმოცენებული საქმის ვითარება სათანადოდ გაგვეშუქებინა. ჩვენი საკითხი აქ ასეთია: როგორ მოქმედებს ცპ-ზე ამ ცდებში მიწოდებული კრიტიკული ობიექტების ტოლობის განმეორებითი დადასტურება? ხომ არ ფიქსირდება ამ გარემოების, ე. ი. კრიტიკული ობიექტების განმეორებითი ზემოქმედების გამო, ტოლობის განწყობა და, შემდგომ ექსპოზიციებში, ამ მიზეზის გამო, ტოლად ხომ არ აღიქმებიან ეს ობიექტები?

ამ საკითხის გადასაწყვეტად დაყენებულ ცდებში¹⁸, ჩვეულებრივ, კრიტიკულ სერიაში მიწოდებული ობიექტების ტოლობის ხლთჯერ დადასტურების შემდეგ, ცპ-ები სიდიდით ურთიერთისაგან ოდნავ განსხვავებულ ფიგურებს ლებულობდნენ, სახელობრ — წრეებს 20-21 მმ, 20-22 მმ, 20-23 მმ და 20-24 მმ დიამეტრით და აგრეთვე კვადრატებს — 15—16 მმ, 15—17 მმ, 15—18 მმ და 15-19 მმ. უფრო ზუსტად — ექსპერიმენტები მიმდინარეობდნენ შემდეგი წესით: საგანწყობო ცდებში ცპ-ები ლებულობდნენ წყვილ კონტურულ წრეს (20—36 მმ) 15-ჯერ. ამას მოსდევდა კრიტიკული ცდები — წყვილი ტოლი კონტურული წრე

¹⁸ ა. ა ე ა ლ ი შ ვ ი ლ ი, კრიტიკულ ექსპოზიციათა განმეორებითი როლის საკითხისათვის განწყობის ცდებში. ფსიქოლოგია, I, 1942.

(20—20 მმ). ამ წრეების ტოლობის ხუთჯერ დადასტურების შემდეგ. ცპ-ებს შეუნაცვლებდნენ ტოლ კრიტიკულ წრეებს უტოლო წრეებით (20—21 მმ). თუ წრეები კვლავ ტოლებად ეჩვენებოდათ, კვლავ ცვლიდნენ მათ ჯერ 20—22 მმ წრეებით, შემდეგ 20—23 მმ და, ბოლოს, 20—24 მმ-იანით.

რა იქნა მიღებული ამ ცდების შედეგად? კრიტიკული წრეების წყვილის 20—21 მმ-ის ექსპოზიციაზე მიღებულ იქნა პასუ-

ცხრილი 11

ილუზ.		აღკვებ.
აბს.ლ. რ.	4	42
% %	8,6	91,4

ხები, რომლებიც შეჯამებულია ცხრ. 11-ში, ჩვენ ვხედავთ, რომ 46 ცპ-ს შორის მხოლოდ 4-ს გაუჩნდა ილუზია, ხოლო დანარჩენმა 42-მა ცპ-მა, ყველამ სრულიად ადეკვატური პასუხები მოგვცა.

ცდების შემდგომ სერიაში ცპ-ებს ერთიმეორისაგან 2 მმ-ით განსხვავებული წრეები მიაწოდეს. აქ უფრო თვალსაჩინო შედეგები იქნა მიღებული: აღმოჩნდა, რომ ამ შემთხვევაში ყველა 11-მა პირმა, რომელიც დაშვებული იყო ცდებზე (ამ სერიაში მონაწილეობდნენ მხოლოდ ის პირნი, რომელთაც წინა ცდებში თავიდანვე, ან ოდნავ მერყეობის შემდეგ, ხუთჯერადი ილუზია მოგვცეს) კრიტიკული წრეების უტოლობა დაადასტურეს.

ექვი რომ არ დარჩეს, თითქოს აქ ფიგურის ფაქტორი თამაშობდეს რაიმე როლს, გავეცნოთ სხვა ფიგურაზე, სახელდობრ, კვადრატებზე, ჩატარებული ცდების შედეგებს. ამ ცდებმა კვადრატების 1 მმ-იანი განსხვავებით (15—16 მმ) სწორედ ისეთივე შედეგები მოგვცა, რაც წრეებმა დიამეტრის ისეთისავე განსხვავებით. სახელდობრ, 3 კაცმა ილუზია მოგვცა, ხოლო 43 კაცმა ფიგურათა ურთიერთმიმართება სრულიად სწორად შეაფასა. რაც შეეხება ერთიმეორისაგან 2 მმ-ით განსხვავებულ კვადრატებს (15—17), ამ შემთხვევაში მიღებული მონაცემები გვიმოწმებენ, რომ ილუზიების შემთხვევები აქ გამონაკლისია (3 კაცი 43-დან), ხოლო სწორი შეფასება, როგორც წესი, სულ არ გვხვდება. ჩვენ არ მოგვყავს მონაცემები, რომელნიც სხვა სერიებში მივიღეთ ამავე საკითხზე (შევსებული წრეები კონტურულის ნაცვლად პირველ სე-

რიაში და კონტურული კვადრატები, შევსებულის ნაცვლად, წინა სერიაში): არსებითად, ისინი წინამორბედი ცდების მონაცემებს იმეორებენ და მნიშვნელოვანს მათ არაფერს არ უმატებენ.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ კრიტიკულ ცდებში ტოლობის განმეორებითი ჩვენება ჭერ კიდევ არ ნიშნავს, რომ ამ ტოლობის ფიქსაცია უთუოდ უნდა მოხდეს.

მაგრამ ეს დასკვნა მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნებოდა სარწმუნო, თუ რომ ჩვენ შევძლებდით დაგვემტკიცებია, რომ კრიტიკული ობიექტები სწორედ იმიტომ აღიქმებიან ადეკვატურად, რომ ცპ-ებს ტოლობის ფიქსირებული განწყობა არა აქვთ, და არა იმიტომ, რომ კრიტიკული ობიექტების უტოლობა მეტად მკაფიოა და ამიტომ მათი ასიმილაცია ტოლობის ფიქსირებული განწყობის ნიადაგზე შეუძლებელია.

აუცილებელია, ეს დასკვნა შევამოწმოთ!

ვთქვათ, რომ ჩვენ გვაქვს სპეციალურად ტოლობაზე ფიქსირებული განწყობა, და ასეთი განწყობის მქონე ცპ-ს კრიტიკულ ობიექტებად ჩვენთვის ამ შემთხვევაში საინტერესო ფიგურები (წრეები, ურთიერთშორის 1—2 მმ რადიუსით განსხვავებული) მივაწოდეთ. თუ ეს განწყობა მართლაც უძლური აღმოჩნდა ამ განსხვავების ასიმილაცია მოახდინოს, მაშინ მიწოდებულ ფიგურათა უტოლობის შესახებ სწორი შეფასება უნდა მივიღოთ: თუ არა და, ეს ფიგურები ტოლად უნდა იქნენ აღქმული. ამის შემოწმება არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენს. მაგრამ ეს არცაა საჭირო. ჩვენ გვაქვს ცდები, საიდანაც ჩვენ მიერ დასმულ საკითხზე პირდაპირი პასუხის გაცემა შეგვიძლია¹⁹.

ამ ცდებში ცპ-ებს უფიქსირდებოდათ განწყობა გეომეტრიული ფიგურების (წრეების, კვადრატების) ტოლობაზე, ხოლო შემდეგ მათ აჩვენებდნენ, კრიტიკული ობიექტების სახით, ფიგურებს, რომლებიც განსხვავდებოდნენ ურთიერთისაგან სიდიდით 1,5 მმ-ით და 1 მმ-ით (წრეები 25—24 მმ დიამეტრისა და კვადრატები 21—22 მმ გვერდებით). ცდების შედეგები სრულიად შეესატყვისება ჩვენ მიერ ზემოხსენებულ ვარაუდს, სახელდობრ: საერთო რიცხვი იმ პირთა, რომელნიც საგანწყობო ცდების ზეგავლენით, თუნდაც ერთ რომელსამე კრიტიკულ ფიგურებზე მაინც ილუზიას იძლევიან, 30-ს, ე. ი. ცპ-თა საერთო რიცხვის (42 ცპ) 70,1%-ს აღწევს.

¹⁹ რ. გ. ნათაძე, ტოლობაზე განწყობის გამომუშავების საკითხისათვის, თ.ს. უნ. შრომები, XVII. 1941.

მაშასადამე, არავითარი ექვი არ შეიძლება ვიქონიოთ, რომ შესაფერისი განწყობის არსებობისას, ფიგურათა შორის 1-2 მმ-ით განსხვავება არავითარ როლს არ თამაშობს: იგი ხელს უშლის ფიქსირებული განწყობის საასიმილაციო გავლენის გამომჟღავნებას.

ეს იმას ნიშნავს, რომ, რაკი ზემოაღწერილ ცდებში ფიგურათა შორის 1—2 მმ განსხვავება შეუძინველი არასოდეს არ დარჩენილა, რაკი ეს განსხვავება იქ არასოდეს ასიმილირებული არ ყოფილა. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ შემთხვევაში სათანადო განწყობის ფიქსაციის შესახებ ლაპარაკი დაუსაბუთებელი იქნებოდა.

ამრიგად, შეიძლება დადგენილად ჩავთვალოთ, რომ ჩვენს ცდებში ტოლი წრეების როგორც არატოლთა განმეორებითი აპერცეფცია, სრულიად არ თამაშობს საგანწყობო ექსპოზიციათა როლს და სრულიად არ აფიქსირებს ახალს, ამის შესატყვისი განწყობას. სანამ ტოლი ფიგურები, როგორც არატოლნი, აღიქმებიან, მოქმედებას განაგრძობს საგანწყობო ცდებში ფიქსირებული იგივე განწყობა. ხოლო, როდესაც ცპ-ი იწყებს მათს, როგორც ტოლებს, აღქმას. მაშინ ამას ტოლობაზე ფიქსირებული განწყობა კი არ უდევს საფუძვლად, არამედ აქტუალური ვითარების შესატყვისი ადეკვატური განწყობა.

მაშასადამე, ყოველ ექვს გარეშეა, რომ კრიტიკული ექსპოზიცია არავითარ ახალ განწყობას არ აფიქსირებს. იგი მხოლოდ ხელს უწყობს მოცემული სიტუაციის ადეკვატური განწყობის გამოვლენას.

მაგრამ, როგორც ეს ზემოთაც იყო ნაჩვენები, კრიტიკული ცდების შეწყვეტის შემდეგ, ცოტა ხნის გასვლისას, ამ ცდების განმეორებითი მიწოდება კვლავ ჩვეულებრივ საგანწყობო ილუზიების გამოწვევას იწყებს. საკითხავია, როგორ გავიგოთ ეს?

ექვი არაა, რომ კრიტიკულ ექსპოზიციათა ზეგავლენის შედეგად ფიქსირებული განწყობა საბოლოოდ არ ქრება: ჩანს, იგი მხოლოდ დროებით იხვევს უკან, მისთვის სრულიად შეუსაბამო კრიტიკულ ექსპოზიციათა განუწყვეტელი ზემოქმედების შედეგად, და ადგილს უთმობს ამ ექსპოზიციათა ადეკვატურ განწყობას. მაგრამ იმ შემთხვევაში, როცა საფიქსაციო ცდებში ჩამოყალიბებული განწყობა საკმარისად მტკიცეა, ეს მხოლოდ დროებით ხდება — კრიტიკულ ექსპოზიციათა მუდმივი, განუწყვეტელი ზემოქმედების გავლენის გამო. მაგრამ საკმარისია ამ კრიტიკულ ექსპოზიციათა განუწყვეტელი მოქმედების პერიოდმა განვლოს, რომ ფიქსაციის ძალამ კვლავ თავი იჩინოს — კვლავ დაიბრუნოს უნარი მისთვის

შესატყვისი, ჩვეულებრივი განწყობის ილუზიების გამოწვევისა. ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ ექსპერიმენტებში განწყობის სტაბილობაზე ჩვენ ვღებულობთ მონაცემებს, რომელნიც ფიქსირებული განწყობის ხანგრძლივი ცხოველმყოფელობის ფაქტს მოწმობენ. მაგრამ ეს ცხოველმყოფელობა ზღვარდებულია. რამდენიმე ხნის შემდეგ — ზოგ შემთხვევაში უფრო ადრე, ზოგჯერ კი უფრო გვიან — ფიქსირებული განწყობა მაინც ქრება და წინააღმდეგობას აღარ უწევს ახალ, საქმის ვითარების შესატყვისი განწყობათა აღმოცენების შემთხვევებს.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ კრიტიკულ ექსპოზიციითა განუწყვეტელი ზემოქმედების გამო, ფიქსირებული განწყობა უკანა პლანზე გადადის, და ადგილს უთმობს აქტუალური სიტუაციის ადეკვატურ განწყობას. ვინაიდან ეს ხდება მანამ, სანამ სიტუაციის ადეკვატური განწყობის ფიქსაცია განმტკიცდებოდეს, ამიტომ საკვირველი არაა, რომ ერთგვარი დროის მონაკვეთის განვლის შემდეგ შეიძლება ძველი ფიქსირებული განწყობა გაცოცხლდეს და კვლავ სუბიექტის ქცევის სათანადო აქტები განსაზღვროს.

2. ასიმეტრიის პრობლემისათვის. ამასთან დაკავშირებით აუცილებელია, აქვე დამატებით, კიდევ ერთი გარემოება აღინიშნოს! ჩვეულებრივ დაკვირვებიდან და, განსაკუთრებით, სპეციალური ცდებიდან ცნობილია, რომ ადაპიანი მთლად ასიმეტრიულად აგებული არაა. ჩვენი ასიმეტრიულობის ყველაზე უფრო ცნობილ შემთხვევას ჩვენი ხელების ფუნქციონალური არათანაბარდებულოვანება წარმოადგენს. იგივე ითქმის სხვა წყვილულ ორგანოთა შესახებაც, თუმცა უნდა ითქვას, რომ აქ — თვალების, ყურების, ფეხების არათანაბარდებულოვანება ნაკლებ თვალსაჩინოა. უეჭველად, ყველა ამ შემთხვევაში ფუნქციონალურ უთანაბრობას საფუძვლად ცოტად თუ ბევრად ცხადი მორფოლოგიური განსხვავებულობა უდევს.

სპეციალური გამოკვლევა ასიმეტრიის საკითხისათვის მისი ვაკრელებულობის საოცარ ფაქტებს ამჟღავნებს. როცა ჩვენს ცდებში ცპ-ი ორს თანაბარ შთაბეჭდილებას ღებულობს (მხედველობით, ჰაბტურს, ან რომელიმე სხვას) ურთიერთშედარების მიზნით, ირკვევა, რომ შემთხვევათა მნიშვნელოვანი რიცხვი იჩენს თავს, რომელშიც შედარება ასიმეტრიულად წარმოებს, და მი-

წართების რომელიმე წევრი, როგორც წესი, ამა თუ იმ მხრივ გადაფასდება²⁰.

მაშასადამე, არ შეიძლება დარწმუნებული იყო, თუ რით განისაზღვრება თითოეულ ცალკე შემთხვევაში ცპ-ის ჩვენება — საქმის ეთარების ობიექტური შეფასებით, თუ მხოლოდ თვით სუბიექტის თავისებურებით, მისი ასიმეტრიულობით.

ამგვარად, თავისთავად ისმის საკითხი ბუნებრივი ასიმეტრიის აქტივობის ხარისხის შესახებ ჩვენი ცდების იმ ნაწილში, რომელშიც კრიტიკული ობიექტების ურთიერთშედარება ხდება.

წყვილულ ორგანოთა ასიმეტრიის მოვლენათა გვერდით, ანალოგიური ფაქტები შემჩნეულია აქაც, სადაც ამ მოვლენების მორფოლოგიური საფუძველი, როგორც ჩანს, არ არსებობს. მაშასადამე, აუცილებელი ხდება ვილაპარაკოთ ფუნქციონალური ასიმეტრიის შესახებაც. ამ უკანასკნელის დეტალური შესწავლა გვიჩვენებს, თუ რაოდენ ფართოდაა იგი ცოცხალ ორგანიზმებში გავრცელებული.

მართლაც: სპეციალური გამოკვლევანი — განსაკუთრებით, ფსიქო-ფიზიკურ ექსპერიმენტულ ძიებათა სფეროში — ამოწმებენ, თუ რაოდენ იშვიათია სხვადასხვა სენსორული წყაროებიდან მომდინარე შთაბეჭდილებების ტოლობის ადეკვატური შეფასების შემთხვევა. ექსპერიმენტულად დადგენილად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ადამიანი, საერთოდ, უტოლობის მოვლენებს უფრო ადვილად ამჩნევს და სწორად აფასებს, ვიდრე ტოლობის მოვლენებს. ეს ფაქტები გვიჩვენებს, რომ ადამიანი მოწყობილია აღიქვას გარემო უფრო ასიმეტრიულად, ვიდრე, პირიქით, — სიმეტრიულად, რომ. საერთოდ, მას ფსიქიკურად უფრო ასიმეტრიის მოვლენებში სადმი აქვს მიდრეკილება, ვიდრე სიმეტრიის მოვლენებისადმი.

როგორ გავიგოთ ეს? რათა ამ საკითხს ვუპასუხოთ, ჩვენ შევცდებით ჯერ გამოვარკვიოთ, ხომ არ შეიძლება ხელოვნურად, ექსპერიმენტულად, შევექმნათ ადამიანს მასზე მოქმედ შთაბეჭდილებათა ასიმეტრიული აღქმის მიდრეკილება. ჩვენ ვიცით, რომ საგანწყობო ცდებში ყველგან სწორედ ცპ-თა ექსპერიმენტულად სტიმულირებულ ასიმეტრიასთან გვაქვს საქმე. როცა მთელ რიგ საგანწყობო ექსპოზიციათა შედეგად ცპ-ს შესაფერი განწყობა

²⁰ ბ. ი. ხ ა ქ ა პ უ რ ი ძ ე. სენსორული ასიმეტრია და ფიქსირებული განწყობა. საქ. მეცნ. აკად. საზოგად. მეცნიერებათა განყოფ-ის სესიის მოხსენებათა თეზისები. 1943.

უფიქსირდება, კრიტიკულ ცდებში, დროის გარკვეული პერიოდის განმავლობაში, იგი აღქმის მტკიცე ასიმეტრიულობას ამჟღავნებს: ორი ტოლი ობიექტიდან ერთ-ერთი მას უფრო დიდად ეჩვენება.

ამ შემთხვევაში შთაბეჭდილება ზუსტად ისეთივეა, როგორც მაშინ, როდესაც საქმე იმ პირებთან გვაქვს, რომელთაც სპეციალურ ღონისძიებათა გარეშეც ასიმეტრია ახასიათებთ. ეს გარემოება საბუთს გვაძლევს დავსვათ საკითხი — ხომ არ ეყრდნობა ასიმეტრიის მოვლენა ორსავე შემთხვევაში ერთსა და იმავე საფუძველს?

ექვს გარეშეა, რომ არც ჩვენი ექსპერიმენტული ასიმეტრიის შემთხვევაში და არც ბუნებრივი ასიმეტრიის შემთხვევაში არ არსებობს ორგანული ხასიათის დეფექტი, რომელიც საფუძველად დაედებოდა ჩვენი დაკვირვების ქვეშ მყოფი სუბიექტების აღქმის ასიმეტრიულობას. არც ერთ დასახელებულ შემთხვევაში ასიმეტრიულობა ორგანული წარმოშობის არაა, დაცხადად ჩანს, რომ ექსპერიმენტულ ასიმეტრიას საფუძველად განწყობა უდევს, რომელიც ჩვენი საგანწყობო ექსპოზიციების ზემოქმედების შედეგად არის ფიქსირებული.

უნდა ვიფიქროთ, რომ „ბუნებრივი“ ასიმეტრიის შემთხვევებშიც ანალოგიურ მოვლენებთან გვაქვს საქმე. მართალია, აქ საგანწყობო ექსპოზიციებს სპეციალურად და განზრახ არავინ არ აწვდის სუბიექტს, როგორც მას ჩვენ ცდებში აქვს ადგილი. მაგრამ გამორიცხული არაა, ადამიანის ცხოვრების ჩვეულებრივ პირობებში ზოგჯერ ისეთმა სიტუაციამ იჩინოს თავი, რომ მან მის განწყობაზე ისეთივე მაფიქსირებელი გავლენა მოახდინოს, როგორსაც ჩვენი საგანწყობო ცდების შემთხვევაში აქვს ხოლმე ადგილი. მართალია, უკანასკნელ შემთხვევაში ამ მიზნით ცპ-ზე მრავალგზისი განმეორებითი ზემოქმედების ხერხს მივმართავთ ხოლმე, მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ განწყობის ფიქსაციისათვის ეს ხერხი აუცილებლობას არ წარმოადგენს: არსებობს ხომ ისეთი შემთხვევებიც, როცა განწყობის ფიქსაციისათვის სიტუაციის ერთჯერადი ზემოქმედებაც საკმარისი ხდება. უნდა ვიფიქროთ, რომ ცხოვრებაში არა ერთგზის გვხვდება შემთხვევა, როცა ეს თუ ის განწყობა განმეორებითი ზემოქმედების გარეშეც გვიმტკიცდება.

ამრიგად, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ყოველი ჩვენგანი თავისი ცხოვრების განმავლობაში ფიქსირებულ განწყობათა უთვალავ რაოდენობას ატარებს, რომელნიც ყოველ ხელსაყრელ შემ-

ოხვევაში აქტივიზაციის და ჩვენი ფსიქიკის მუშაობას შესაფერი მიმართულებით წარმართავენ.

შემდგომ უნდა აღვნიშნოთ, რომ კრიტიკულ ექსპოზიციითა ზემოქმედების შედეგად, როგორც ვიცით, ფიქსირებული განწყობა ბოლოს და ბოლოს განზე დგება და ეს გარემოება შესაძლებლობას ანიჭებს ძალაში შევიდეს სიტუაციის ადეკვატურ განწყობას. ამიერიდან სუბიექტის განცდები ამ უკანასკნელით განისაზღვრება და მისი ჩვენებანი სავსებით არსებულ სიტუაციას ეთანხმებიან. ასე ხდება ხოლმე ჩვენს ჩვეულებრივ საგანწყობო ცდებში: რამდენიმე კრიტიკული ექსპოზიციის შემდეგ ძალაში შედის მოცემული სიტუაციის ადეკვატური განწყობა, ხოლო ის განწყობა, რომელიც ექსპერიმენტულ პირობებში იყო ფიქსირებული, მოცემულ მომენტში სრულიად აღიკვეთება.

რალა ზღბა ასიმეტრიის შემთხვევებში, ე. ი. იმ შემთხვევებში, როდესაც არა ექსპერიმენტულად, არამედ „ბუნებრივად“ ფიქსირებულ განწყობასთან გვაქვს საქმე? როგორ მოქმედებენ ამ შემთხვევაში კრიტიკული ცდები? იგივე ეფექტი აქვთ მათ, რაც ექსპერიმენტულ პირობებში, თუ მოცემულ შემთხვევაში ისინი როგორმე სხვანაირად გამოვლინდებიან?

ერთადერთი, რაც ამართლებს საკითხის ამგვარ დაყენებას, ისაა, რომ აქ ფიქსირებული განწყობები შეუძლონებელია და ამიტომ ჩვენთვის უცნობი წარმოშობისა არიან. მაგრამ უდავოა, რომ მიუხედავად ამ გარემოებისა, ისინი მაინც ჩვეულებრივ ფიქსირებულ განწყობად რჩებიან, და, მაშასადამე, შესაფერის პირობებში მათ ამ განწყობების ბედი უნდა გაიზიარონ.

ეს იმას ნიშნავს, რომ არავითარი საბუთი არაა, ბუნებრივად ფიქსირებული განწყობებისათვის სხვა ბედი ვიგულოთ, ვიდრე ექსპერიმენტულად მოქმედთათვის; თუ ტოლ კრიტიკულ ობიექტთა საკმარისად ხანგრძლივი ზემოქმედების შედეგად, ექსპერიმენტულ პირობებში ფიქსირებული განწყობა იჩქმალება, და ძალაში აქტუალური განწყობა შედის, უდავოა, იგივე უნდა მოხდეს ბუნებრივად ფიქსირებული განწყობის შემთხვევაშიც — ამ პირობებში ისიც უნდა გამოვიდეს მწყობრიდან და ადგილი დაუთმოს მოცემული სიტუაციის ადეკვატურ განწყობას.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ კრიტიკულ ცდებში ასიმეტრიის აღარაფერი რჩება, — ასიმეტრიისა, რომელიც მანამდე ეგოდენძძლავრად გვაგრძობინებდა თავს: აქ არა აქვს მნიშვნელობა, როგორ ცხ-თან გვაქვს საქმე, ისეითან, რომელიც გარკვეულ ასიმეტ-

რიას გვიჩვენებს, თუ ისეთთან, რომელიც სრულიად სიმეტრიული გვგონია.

ყოველივე ეს გვაფიქრებინებს, რომ ჩვენს ცდებში ასიმეტრიულობის მოვლენები სრულიადაც არ უნდა თამაშობდნენ ისეთ როლს, რომ მათთვის სპეციალური ანგარიშის გაწევა იყოს საჭირო.

XII. განწყობა რომელიმე განსხვავებული მასალის მიმართ

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ განწყობის ჩვეულებრივი ცდების დროს მხედველობაში რაოდენობრივი მიმართებები გვაქვს და რომელიმე თხის ხასიათის ასპექტებს ამ შემთხვევაში ყურადღების გარეშე ვტოვებთ. იბადება კითხვა: ხომ არ უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ ექსპერიმენტებს სპეციფიკური ხასიათი აქვთ რაოდენობრივი მიმართებისათვის და, ამიტომ მათი გამოყენება სხვა კატეგორიის, კერძოდ, რომელიმე თხის ხასიათის, მოვლენათა მიმართ არაა მოსახერხებელი?

ამ საკითხის გამოსარკვევად მივმართოთ შემდეგს: ვნახოთ, ხომ არ გამოგვადგება ჩვენი ცდების ანალოგიური ხერხი რომელიმე მასალის შემთხვევაშიც? ვცადოთ ამ ხერხის გამოყენება რომელიმე მოვლენათა სფეროშიც და ამ გზით გამოვარკვიოთ. რა თავისებურებებთან გვაქვს საქმე მოვლენათა ამ ორი სხვადასხვა კატეგორიის შემთხვევაში.

1. ტოლობის განწყობის ცდები. ვიდრე წმინდა რომელიმე მასალაზე ჩატარებული ცდების შედეგებს განვიხილავდეთ. შევეხოთ ჩვენი ლაბორატორიის ერთ-ერთ გამოკვლევას, რომელსაც პირდაპირი მნიშვნელობა აქვს აქ დასმული საკითხისათვის²¹.

ცპ-ს ეძლევა ისეთ გამლიზიანებელთა რიგი, რომ ფიქსირებული განწყობა არა განსხვავებაზე, არამედ ტოლობაზე შეუძლებელია ამის შემდეგ. მას კრიტიკულ ცდაში შესაძარებლად ორი არააბოლი ობიექტი ეძლევა. რა ხდება ასეთ შემთხვევაში? აქ თითქოს ხელთ არის ყველა პირობა იმისათვის, რომ კრიტიკულ ცდაში ფიქსირებული განწყობის მოქმედება გამოვლინდეს. რასაკვირველია, — და ეს პირველ რიგში აქ უნდა აღინიშნოს — განწყობის კონტრასტის მიმართულებით მოქმედების შესაძლებლობა აქ სრულიად გამოირიცხება: თუ ცპ-ს ამ შემთხვევაში მართლა რაიმე განწყობა უფიქსირდება, ეს შეიძლება მხოლოდ მოცემული ობიექტების ტო-

²¹ რ. ნ ა თ ა ძ ე, ტოლობაზე შექმნილი განწყობის საკითხისათვის. სტალანის სახელობის თბილისის სახ. უნივერსიტეტის შრომები, X VII.

ლობის განწყობა იქნეს, რომლის ნიადაგზეც კრიტიკული ცდის ანატოლი ობიექტები, როგორც ტოლი უნდა იქნენ აღქმული.

ვიდრე ამ ცდების შედეგების განხილვაზე გადავიდოდეთ, უნდა შევეხოთ ერთ გარემოებას. ტოლობის მიმართებას განსაკუთრებული აღგილი უკირავს სხვა მიმართებათა რიგში. საქმე ისაა, რომ ფაქტიურად, ჩვენს გარშემო მიმდინარე მოვლენები ყოველთვის მეტად თუ ნაკლებად თვალსაჩინოდ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ბუნებრივ მოვლენათა სამყაროში ტოლობის დადგენა შესაძლებელია მხოლოდ ობიექტივირებულ მოვლენათა შეფასების შედეგად. ე. ი. ისეთ მოვლენათა მიმართ, რომელთაც ჩვენ გარკვეული მიზნით ვაკვირდებით — რომელიმე მოვლენის სხვა მოვლენებთან და თავისთავთან მიმართების განსაზღვრების მიზნით. ფაქტიურად, ტოლობის დადგენა შესაძლებელია მხოლოდ იგივეობის, ე. ი. თავისთავთან მიმართების დადგენის სახით, — და ეს იმით, რომ მოვლენათა ბუნებრივ მიმდინარეობაში ყოველთვის ე. წ. „ინდივიდუაციის პრინციპი“ (Principium individuationis) ბატონობს. აქ ორი, ზუსტად ურთიერთის ტოლი საგანი ან მოვლენა შეუძლებელია.

ამიტომაც ერთნაირი, ე. ი. აბსოლუტურად ტოლი საგნების არსებობა მხოლოდ ხელოვნურს, ადამიანის ხელით შექმნილ მოვლენათა სფეროში თუა შესაძლებელი.

მაგრამ თუ ეს ასეა, მაშინ ვასაგებია, რომ ტოლობის მიმართების დაკვირვება გაცილებით უფრო ძნელია, ვიდრე უტოლობისა. ამიტომ არაფერია საკვირველი, რომ ტოლობის განწყობის ფიქსაცია, ცდების განმეორების გზით, თავისებურ დაბრკოლებებს ხვდება, დაბრკოლებებს, რომელიც სრულიად უცხოა „დიდი — პატარა“-ზე განწყობის ფიქსაციის ცდებისათვის. ამიტომ, ტოლობის ვანცდის განმეორების უზრუნველსაყოფად მიღებულ იქნა სპეციალური ზომები: ექსპერიმენტატორი განწყობის ფიქსაციის გასაადვილებლად ცპ-ის ყურადღებას საგანგებოდ საგანწყობო ობიექტების ტოლობაზე მიმართავდა.

მე არ შევეხები სხვა ზომებს, მიღებულს განწყობის ამ პირობებში ფიქსაციის გასაადვილებლად, და შევჩერდები კრიტიკულ გამღიზიანებელთა საკითხზე. კრიტიკული ობიექტები ამ შემთხვევაში, როგორც აღვნიშნეთ, არა ტოლი, არამედ განსხვავებული სიდიდის უნდა ყოფილიყვნენ. ამიტომ პირველ რიგში აქ საკითხი კრიტიკულ ობიექტთა განსხვავების შესახებ იბადება.

ცხადია, ეს განსხვავება საზღურბლო განსხვავებას მხოლოდ

უმნიშვნელოდ უნდა აღემატებოდეს, ვინაიდან დიდი განსხვავების შემთხვევაში ტოლობის განწყობა, მკვეთრი შეუფერებლობის გამო, მის ასიმილაციას ვერ მოახერხებს. აღმოჩნდა, რომ საესეებით ზელსაყრელია 1,5 მმ განსხვავებული წრეების და 1 მმ განსხვავებული კვადრატების გამოყენება. მაგრამ გამორიცხული არაა შესაძლებლობა, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში საჭირო შეიქნეს განსხვავების გადიდება.

ამიტომ ცდები ჩვეულებრივად შემდეგი სახით მიმდინარეობდნენ: წინასწარ, საგანწყობო ცდების დაწყებამდე, კრიტიკული ფიგურების დემონსტრაცია წარმოებდა, და იმ შემთხვევაში, თუ ცპ-ი განსხვავებას ვერ შეამჩნევდა მათ შორის. უფრო დიფერენტული სიდიდეებით ვსარგებლობდით.

ცდების შედეგად გამოიჩევა, რომ ცპ-თა 70%-ს ტოლობის ფიქსირებული განწყობა გამოუმუშავდა — კრიტიკული ცდის არატოლ კვადრატებს და წრეებს ისინი ტოლად აღიქვამდნენ.

მაშასადამე, ჩვენი ჩვეულებრივი ცდების ანალოგიურ პირობებში შეიძლება გაჩნდეს ახალი — ტოლობის განწყობის — ილუზია. ეს გარემოება ტოლობის მიმართებაზე ჩატარებული ექსპერიმენტის ყველაზე მნიშვნელოვან შედეგს წარმოადგენს. ამაშია მისი განსხვავება ჩვეულებრივი ცდებისაგან.

იბადება კითხვა, რა მდგომარეობა გვაქვს აქ განწყობის იმ თვისებათა მხრივ, რომელიც გამოვლინებულ იქნა განწყობის ჩვეულებრივ ცდებში. ჭერ ერთი, აღმოჩნდა, რომ განწყობის ავზნებადობის კვლევა ტოლობის შემთხვევაშიც ჩვეულებრივი გზით ხერხდება, ე. ი. ისევე, როგორც რაოდენობრივი განსხვავების ცდებში. მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ტოლობის შემთხვევაში ავზნებადობის მაჩვენებლები გაცილებით უფრო მაღალია, როგორც ეს მოსალოდნელიც იყო: როგორც აღვნიშნეთ, ამ შემთხვევაში ყოველთვის მხედველობაში უნდა გვქონდეს, რომ განწყობის ფიქსაცია გაცილებით უფრო ძნელად და უფრო დაგვიანებით ხერხდება, ვიდრე მაშინ, როდესაც საქმე სიდიდეთა განსხვავებასთან გვაქვს: ტოლობის განწყობის ფიქსაციისათვის საჭირო ექსპოზიციათა მინიმუმი 12—15 აღწევს, და ესეც საუკეთესო შემთხვევაში. ზოგჯერ ფიქსაცია მხოლოდ 25—30 ექსპოზიციის შემდეგ ხერხდება.

ვნახოთ, როგორ მიმდინარეობს ტოლობაზე შექმნილი განწყობის ჩაქრობის პროცესი! ეს განსაკუთრებით საინტერესოა იმ გარემოებასთან დაკავშირებით, რომ ჩვეულებრივი ცდების დროს;

განწყობის ჩაქრობის ფაზობრივ მიმდინარეობაში მნიშვნელოვან როლს კონტრასტის ილუზია ასრულებს — ფენომენი, რომლის შესაძლებლობაც ამ შემთხვევაში გამორიცხულია.

თუ ჩვეულებრივი ცდების შედეგებიდან კონტრასტულ ილუზიების გამოვრიცხავთ, დარჩება ორი შესაძლებლობა: ასიმილაციური ილუზიები და ადეკვატური პასუხები. ტოლობის განწყობის ცდებშიც სწორედ ამ ორ შესაძლებლობას ვხვდებით. აქ ყველაზე ხშირია უსასრულო ასიმილაციური ილუზია, ან რამდენიმე ილუზია და შემდეგ მკვეთრი გადასვლა ადეკვატურ აღქმაზე.

მაგრამ ეს არ არის რეაქციის ერთადერთი ტიპი. ამ ცდებში ვხვდებით სხვა შემთხვევებსაც: ცპ-ი არ იძლევა ილუზიათა უსასრულო რიგს, დრო და დრო თავს იჩენს ადეკვატური აღქმა, შემდეგ რეაქციების ასეთი მონაცვლეობა საბოლოოდ უთმობს ადგილს ადეკვატურ აღქმას. აქ საქმე ისეთ მოვლენასთან გვაქვს, რომელიც ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის ჩვეულებრივი პროცესის შესამე ეტაპს მოგვაგონებს.

ამგვარად, ტოლობაზე ჩატარებულ ცდებში ფაზების ის სიუხვე არ გვაქვს, რომელიც განწყობის ჩვეულებრივ ცდებში გამოვლინდა, და ეს ცდების პირობების თავისებურებით უნდა იქნეს ახსნილი. მაგრამ მიუხედავად ამისა, საფუძველი არა გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ტოლობაზე შექმნილი განწყობა ერთბაშად, ყოველი თანდათანობითი გადასვლის გარეშე, ხდებოდეს. მესამე ფაზის არსებობა ამ შემთხვევაშიც ეჭვს გარეშეა. აღსანიშნავია, რომ ცდების მონაცემების მიხედვით, შედარებით უფრო მაღალია სტატიკური განწყობის, ე. ი. უსასრულო ილუზიის მაჩვენებელი (შემთხვევათა 20%).

განსაკუთრებით საყურადღებოა ტოლობაზე ფიქსირებული განწყობის სტაბილობის საკითხი.

1) 15—20 წუთის შემდეგ ფიქსირებულმა განწყობამ თავი იჩინა შემთხვევათა 38%-ში (ცამეტიდან ხუთ ცპ-თან). ამასთანავე მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებასაც, რომ 13 ცპ-დან 5-ს აღნიშნული პაუზის შემდეგ აღმოაჩნდა ძალიან სუსტი განწყობა: უკვე 1—4 ექსპოზიციის შემდეგ სამი ცპ-ის შემთხვევაში განწყობის მოქმედება სრულიად აღიკვეთა. ყველაფერი ეს ამტკიცებს, რომ ტოლობაზე შექმნილი განწყობა დაბალი სტაბილობით ხასიათდება.

2) რაც შეეხება ასეთი ფიქსირებული განწყობის სტაბილობას უფრო ხანგრძლივი პაუზის პირობებში, უნდა აღინიშნოს, რომ

შილებული მონაცემების მიხედვით, ერთი დღე-ღამის შემდეგ, ფიქსირებული განწყობა, ჩვეულებრივ აღარ იჩენს თავს.

როგორც უკვე იყო აღნიშნული, ჩვენი ექსპერიმენტალური გამოკვლევების მთელი რიგი მონაცემების საფუძველზე დადასტურდა, რომ გარკვეულ მასალაზე (მაგ. წრეებზე) ფიქსირებული განწყობა ყოველივე დაბრკოლების გარეშე ტრანსპონირდება (მაგ. კვადრატებზე), რომ ეს განწყობა, საერთოდ, გენერალიზირდება.

ჩვენ ვიცით, რომ განწყობის ჩვეულებრივ ცდებში განწყობის გენერალიზაციის ფაქტი იმდენად ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენს, რომ ამის გარეშე განწყობის ცდების ნამდვილი არსის წვდომა შეუძლებელია. რათა ნათელი გახდეს, რომ ტოლობის ცდებში — საქმე, არსებითად, ჩვეულებრივ ფიქსირებულ განწყობასთან გვაქვს, საგანგებოდ შევხვით ტოლობაზე შექმნილი განწყობის ტრანსპონირების ცდებს.

ცდები ჩატარდა იმ ცპ-ებთან, რომელთაც ტოლობის ფიქსირებული განწყობა გარკვეულად უმუშავდებათ. გენერალიზაციის ფაქტის შესამოწმებლად ამ შემთხვევაში გამოყენებულ იქნა წრეები და კვადრატები: საგანწყობო ცდაში ხდებოდა განწყობის ფიქსაცია ტოლ წრეებზე. კრიტიკულ ცდაში ცპ-ს ეძლეოდა უტოლო კვადრატები. ამგვარად მოწმდებოდა წრეების ტოლობაზე შექმნილი განწყობის კვადრატებზე გავრცელების შესაძლებლობა.

ცდების შედეგების მიხედვით გამოიკვია, რომ გენერალიზაციის მოვლენა აქაც უდავო ფაქტს წარმოადგენს: წრეების ტოლობაზე შექმნილი განწყობა ვრცელდება კვადრატებზე და პირიქითაც.

„დიდ-პატარას“ მიმართებაზე შექმნილი განწყობის ცდებში გამოვლინებული ფაქტი ტოლობის ცდებშიც დადასტურდა.

ამგვარად, ტოლობაზე დაყენებული ცდების საფუძველზე ირკვევა, რომ აქ არსებითად იმავე შედეგებს ვღებულობთ, რასაც განწყობის ჩვეულებრივ ცდებში ჰქონდა ადგილი.

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ამ შემთხვევაში, არსებითად, განწყობის იმავე ცდებთან გვაქვს საქმე, ოღონდ სხვა საგანწყობო მასალაზე. ტოლობის განწყობის ცდები განსაკუთრებით იმ მხრივ წარმოადგენს ინტერესს, რომ აქ საკითხი იმის შესახებ ისმის, ვრცელდება თუ არა მეტ-ნაკლები სიდიდის მიმართებათა ცდებში მიღებული შედეგები ტოლობის მიმართებაზეც. დღე ასეთი გავრცელების შესაძლებლობა დადასტურდა და გამოიკვია, რომ ფიქსირებული განწყობის ცნების გამოყენება ტოლობის შემთხვევაშიც შესაძლებელია, ბუნებრივად დადგება საკითხი;

ხომ არ შეიძლება ჩვენი ცდების მონაცემების გამოყენება რომელიმე მასალაზე შექმნილი განწყობის დასახასიათებლად; განსაზღვრული აზრით, ტოლობაც ხომ რომელიმე კატეგორიას ეკუთვნის!

ვადვიდეთ ამ საკითხის განხილვაზე.

2. ცდები რომელიმე განსხვავებულობაზე. ჩვენს ლაბორატორიაში რამდენიმე ცდა იყო ჩატარებული, რომელიც რომელიმე მიმართებაზე შექმნილი განწყობის შესასწავლად სათანადო მეთოდის შედგენას ისახავდა მიზნად²². განვიხილოთ ერთ-ერთი ასეთი ცდა. ის პირდაპირ ეხება აქ დასმულ საკითხს.

ზემოთ ჩვენ უკვე გვქონდა შემთხვევა ამ გამოკვლევაში გამოყენებული მეთოდის შესახებ გველპარაკნა. ჩვენ ვნახეთ მაშინ, რომ ეს მეთოდი რომელიმე მასალაზე შექმნილი განწყობის შესასწავლად იყო აგებული და რომ ამისათვის ის საცესებით გამოსადეგი აღმოჩნდა. ახლა საშუალება გვქონდა უფრო დაწვრილებით განვიხილოთ ამ ცდებში მიღებული შედეგები.

ცდა მიმდინარეობდა შემდეგნაირად:

ცპ-ს ტაქისტოსკოპურად ლათინური შრიფტით დაწერილ სიტყვათა რიგები (სულ 30) ეძლეოდა — ხუთ-ხუთი სიტყვა თითოეულ რიგში, მაგ., *посва, топор, пупор* და ა. შ. ამის შემდეგ მას რუსულ სიტყვათა რიგებს (სულ 35 და მეტიც) აწოდებდნენ — რიგში ხუთ-ხუთს ნეიტრალური შრიფტით დაწერილ სიტყვას. ამ უკანასკნელი გარემოების გამო მათი წაკითხვა ლათინურადაც ხერხდებოდა და რუსულადაც. ლათინური შრიფტით დაწერილი სიტყვების რიგი გამოყენებული იყო საგანწყობოდ, ხოლო რუსულით — კრიტიკულად.

ამ მეთოდით შესწავლილი იყო განწყობის აგზნებადობის, სტაბილობისა და განსაკუთრებით მისი ჩაქრობის საკითხი.

პირველ რიგში ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ ამ შემთხვევაში, როგორც მოსალოდნელიც იყო, გარკვეულად ლათინურ სიტყვათა კითხვის განწყობის ფიქსაცია ხდება: სიტყვათა რიგების მიწოდებისას ცპ-ი განწყობილია იკითხოს ლათინურად, როდესაც ამის შემდეგ ტაქისტოსკოპში რუსულ სიტყვათა რიგი

²² ზ. ხოჭავაძე. „განწყობის სიმტკიცე და ფაზური ხასიათი კითხვის ჩვევის მოქმედებაში“. ფსიქოლოგია, III, 1945, ნ. ელიავას ცდები რომელიმე განწყობის შესახებ.

ჩნდება, ცპ-ი ამ სიტყვებსაც წინათ გამომუშავებული განწყობის მიხედვით, როგორც ლათინურად დაწერილ სიტყვებს კითხულობს. მაგ., მისთვის კარგად ცნობილ სიტყვას ტობორ-ს იგი კითხულობს როგორც მონობ-ს, პოჩვა-ს — როგორც ნობა-ს და ა. შ.

ამ ცდების საფუძველზე შემდეგი ირკვევა: განწყობის ფიქსაცია შემთხვევათა 100%-ში ხდება — ე. ი. ყველა ცპ-ს ლათინურად კითხვის განწყობა შეუმუშავდა, რის გამო ისეთი რუსული სიტყვები, როგორიცაა топор, порча და სხვა, როგორც ლათინური სიტყვები იყო აღქმული, მაგრამ რამდენიმე ხნის შემდეგ ცპ-ბი მიხედნენ, რომ მათ საქმე რუსულ სიტყვებთან ჰქონდათ. რასაკვირველია, ასეთ შემთხვევაში ყველა ერთნაირად არ იქცეოდა, რუსულად კითხვას ზოგი იწყებდა უფრო ადრე, ზოგი უფრო გვიან — ერთი რუსულად კითხვაზე ერთბაშად გადადიოდა, მეორე კი — თანდათანობით.

განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის პროცესი აქაც ეტაპებით მიმდინარეობს:

1) ამ მხრივ ყურადღებას იპყრობს პირველ რიგში შემდეგი: განწყობის ჩვეულებრივი ცდების დროს დასაწყისში, როგორც წესი, კონტრასტული ილუზია იჩენს ხოლმე თავს. აქ კი სულ სხვა მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე — კონტრასტის ილუზიის ნაცვლად ჩვეულებრივი ასიმილაციური ილუზია ჩნდება: ცპ-ი რუსულ სიტყვებს ისე კითხულობს, თითქოს ეს ლათინური სიტყვები იყოს.

ზევით ჩვენ სპეციალურად აღვნიშნეთ განწყობის რომელიმე ცდების ეს თავისებურება. ამაშია ერთადერთი განსხვავება ამ ცდებსა და განწყობის ჩვეულებრივ ცდებს შორის. უნდა ვიფიქროთ, ჩვენი თვალსაზრისი კონტრასტული ილუზიის შესახებ აქაც მართლდება: კონტრასტის მოვლენა ისეთი მოვლენაა, რომელიც ინტენსივობის კატეგორიის თავისებურებას წარმოადგენს: სინამდვილის რომელიმე სფერო კონტრასტს არ იცნობს.

2) განწყობის რეგრესული განვითარების მეორე საფეხური მდგომარეობს შემდეგში: პირველად თავს იჩენენ „შერეული ასიმილაციის“ (ხოჯავა) შემთხვევები: ზოგი ასო იკითხება როგორც ლათინური, ზოგი — როგორც რუსული (მაგ. топор იკითხება როგორც მობორან მონორ). მაგრამ ამგვარი „შერეული ასიმილაციის“ შემთხვევები ნაკლები გვხვდება ვიდრე ლათინურად კითხვის შემთხვევები.

ამრიგად, მეორე საფეხურის თავისებურებად უნდა ჩავთვალოთ კითხვა „შერეული ასიმილაციით“. ცპ-თა რაოდენობა, რომე-

ლიც ამ ჯგუფს ეკუთვნის, ე. ი. შერეული ასიმილაციით კითხულობს, 60% აღწევს.

3) შერეული ასიმილაციის შემთხვევებს რუსულად და ლათინურად კითხვის შემთხვევები მისდევს. მაგრამ რუსულად, ე. ი. ადეკვატურად, კითხვის შემთხვევა შედარებით იშვიათია. ამგვარი მდგომარეობის შემთხვევაში ჩვენ რეგრესული განვითარების მესამე საფეხურის შესახებ ვლაპარაკობთ. კითხვის ეს ეტაპი შედარებით უფრო ხშირად გვხვდება, ვიდრე რეგრესული განვითარების მეორე საფეხურის შემთხვევები: მესამე საფეხური დამახასიათებელია ცპ-თა 73,3%-ისათვის, მაშინ როდესაც მეორე საფეხური შემთხვევათა 60%-ში გვხვდება.

4) შემდეგ ეტაპზე ასეთი სურათი გვაქვს: IV საფეხურზე რუსულად კითხვა ჭარბობს: V საფეხურზე — ლათინურად კითხვის შემთხვევებს სწრაფი კორექცია და სიტყვის ადეკვატური კითხვა (30%) მისდევს და ბოლოს, IV საფეხურზე შემდეგი ხდება: ცპ-ი, ამჟღავნებს ტენდენციას რუსული სიტყვის, როგორც ლათინურის, აპერცეფცია მოახდინოს, მაგრამ სწრაფად სძლევს ამ უნებლიე აპერცეფციას და რუსული სიტყვის რუსულად წაკითხვას (შემთხვევათა 40%) ახერხებს.

რომ დავუკვირდეთ განწყობის რეგრესული განვითარების ამ ეტაპებს, ნათელი გახდება, რომ აქ არსებითად საქმე გვაქვს — ყოველ შემთხვევაში პრაქტიკულად — არა ექვს, არამედ მხოლოდ სამ ეტაპთან. საქმე იმაშია, რომ ოთხი უკანასკნელი საფეხური არსებითად განწყობის რეგრესული განვითარების ერთს — მესამე — საფეხურს წარმოადგენს. ამ საფეხურის თავისებურებას ის გარემოება შეადგენს, რომ რუსულად, ე. ი. ადეკვატურად, კითხვა ჭარბობს ლათინურად კითხვის შემთხვევებს. ამის შემდეგ ხდება ფიქსირებული განწყობის სრული ლიკვიდაცია — ე. ი. შეცდომებით კითხვის შეწყვეტა.

თუ დავუშვებთ, რომ განწყობის რეგრესული განვითარება ამ სამ ძირითად ეტაპს წარმოადგენს, ნათელი გახდება, რამდენად ღრმა ანალოგია არსებობს განწყობის ორს სხვადასხვა — რაოდენობრივსა და რომელობითს კატეგორიას შორის, — ნათელი გახდება ის გარემოება, რომ განწყობის მექანიზმი ორივე შემთხვევაში ერთი და იგივეა.

ეს დებულება ძალაში რჩება განწყობის ჩვეულებრივ ცდებში გამოვლინებულ მთელ რიგ თავისებურებათა მიმართაც.

1) მართლაც, რამდენად შეიძლება ლაპარაკი განწყობის სიმ-

ტკიცის შესახებ, როდესაც საქმე რომელობითს კატეგორიას ეხება?

ჩვენ ვიცით, რომ განწყობის სიმტკიცე მდგომარეობს იმაში, რომ განწყობას შეუფერებელი გამღიზიანებლის ზემოქმედებისათვის წინააღმდეგობის გაწევა და თავისი თავის მეტ-ნაკლებად ხელშეუხლებლად შენარჩუნება შეუძლია. თავისთავად ცხადია, განწყობის ეს თვისება პირველ რიგში რეგრესული განვითარების პირველი ეტაპის ხანგრძლივობაში ვლინდება — იმ ეტაპის ხანგრძლივობაში, რომელიც მის ასიმილაციურ უნარს გამოსახავს. მაშასადამე, განწყობის სიმტკიცის ხარისხის შესამოწმებლად და გასაზომად კრიტიკულ ექსპოზიციათა იმ რაოდენობის დადგენაა საჭირო, რომელიც თითოეულ ცალკე შემთხვევაში განწყობის სრული ლიკვიდაციისათვისაა აუცილებელი. ცდების სათანადო მონაცემების მიხედვით, აღმოჩნდა, რომ იმ შემთხვევაში, როდესაც განწყობის ასიმილაციური გავლენა მხოლოდ 5—7 კრიტიკული სიტყვის წაკითხვისას იჩენს თავს, საქმე ზუსტ განწყობასთან გვაქვს (26,9% ცპ-ების მთელი რაოდენობიდან); 8 სიტყვის შემთხვევაში სიმტკიცის საშუალო ხარისხი (55,2%) გვაქვს; და ბოლოს, ასიმილაციური კითხვის 12 სიტყვა სიმტკიცის მაღალი ხარისხის მაჩვენებელს წარმოადგენს (16,7%).

ენახოთ, რა მდგომარეობა გვაქვს აქ სხვა მხრივ — რამდენი საგანწყობო ექსპოზიციას საჭირო ფიქსირებული განწყობის საკმარისი სიმტკიცით გამოსამუშავებლად?

ცდების მონაცემების მიხედვით, განწყობის სიმტკიცე ამ შემთხვევაშიც საგანწყობო ექსპოზიციათა რაოდენობაზე დამოკიდებული, ასე რომ, რომელობითს მასალაზე შექმნილი განწყობის ცდები არც ამ მხრივ განსხვავდებიან განწყობის ჩვეულებრივი ცდებისაგან. გამოირკვა, რომ ხუთი საგანწყობო სიტყვის შემდეგ ასიმილაციური გავლენა 1—2 სიტყვაზე ვრცელდება, 15 საგანწყობო სიტყვის შემდეგ ასიმილირდება 4—5, ხოლო 30-ის შემდეგ — 5—10 სიტყვა.

2) რაც შეეხება რომელობითი განწყობის აგზნებადობის საკითხს, აღმოჩნდა, რომ შესაფერ პირობებში ამ განწყობის აგზნებადობის გაზომვაც ხერხდება. ამ მხრივ ირკვევა, ჭერ ერთი, რომ აგზნებადობა ამ შემთხვევაში ინტერინდივიდუალურად ცვალებადია; მაშინ, როდესაც ერთისათვის საკმარისია ერთი ლათინური სიტყვა, რომ მომდევნო რუსული სიტყვის ასიმილაცია მოხდეს, მეორეს ამისათვის საგანწყობო სიტყვების შედარებით დიდი

რაოდენობა სჭირდება. ამრიგად, რომელობითი განწყობის ავზნება-
ლობა ინტერინდივიდუალურად ვარიაბილურ სიდიდეს წარმოადგენს.

გარდა ამისა, აღმოჩნდა, რომ რომელობითს მასალაზე შექმნი-
ლი განწყობა, რაოდენობრივი მიმართების განწყობასთან შედარე-
ბით, გაცილებით უფრო მაღალი ავზნებადობით ხასიათდება; მა-
შინ როდესაც ერთი ლათინური სიტყვა უკვე საკმარისია შესატყვივ
სი განწყობის ფიქსაციისათვის (შემთხვევათა 80%-ში), რაოდენობ-
რივი მიმართების შემთხვევაში ოპტიკურ სფეროში მხოლოდ ოთხი
განმეორების შემდეგ ჩნდება ფიქსაციის პირველი ნიშნები და ისიც
ძალიან ვიწრო ფარგლებში (შემთხვევათა 29,5%-ში).

ბოლოს, როგორც მოსალოდნელიც იყო, ამ ცდებში შესაძლე-
ბელა აღმოჩნდა განწყობის სტაბილობის კვლევაც.

გამოირკვა შემდეგი:

1) განწყობას ერთი დღე-ღამის განმავლობაში ინარჩუნებს
ცკ-თა 100%. მეორე დღისათვის განწყობა ცკ-თა 60%-ს შერჩა,
უფრო ხანგრძლივი ინტერვალების, მაგ., ერთი თვის განმავლობაში
განწყობა ძალაში დარჩა ცკ-თა 25%-თან.

ამრიგად, რაც უფრო გრძელდება ინტერვალი საგანწყობოსა
და კრიტიკულ ცდას შორის, მით უფრო ნაკლებია იმ ცკ-თა რაოდ-
ენობა, რომელსაც ფიქსირებული განწყობა რჩება. მაგრამ ჩვენ აქ
მხოლოდ ფაქტი გვიინტერესებს — თავისთავად ფაქტი, რომ გან-
წყობის დროში გამძლეობა შესაძლებელი აღმოჩნდა.

2) აღსანიშნავია, რომ საგანწყობოსა და კრიტიკულ ცდას შო-
რის ინტერვალის გადიდებასთან დაკავშირებით, განწყობა თანდა-
თან კარგავს თავის პლასტიკურ ხასიათს: ერთი დღის შემდეგ თავს
ჩვენს რეგრესული განვითარების სამივე ფაზა (I—40%; II—10%
და III—10%), ერთი თვის შემდეგ კი განწყობას სრულიად ეკარ-
გება პლასტიკურობა — იგი განვითარების პირველ ეტაპზე რჩება.

3) განწყობის სტაბილობის საკითხთან დაკავშირებით, კიდევ
ერთი გარემოება არის აღსანიშნავი: ერთი დღის ინტერვალის
შემდეგ ერთი ცკ-ი ლათინურად კითხულობს ზედიზედ 8 რუსულ
სიტყვას, დანარჩენი სამი ცკ-ი 4—5 სიტყვას. ერთი თვის ინტერ-
ვალის შემდეგ კი მაჩვენებლები გაცილებით უფრო დაბალია;
ერთი ცკ-ი ლათინურად მხოლოდ პირველს სამ კრიტიკულ სიტ-
ყვას კითხულობს, დანარჩენი ორი — ორ-ორს.

ამრიგად, მიღებული მონაცემებიდან შემდეგი დასკვნა გამომ-
დინარეობს: „ლათინურისადმი ერთხელ შექმნილი განწყობა გა-
ნაგრძობს არსებობას განსაზღვრული დროის განმავლობაში, მაგ-

რამ ისე, რომ ამ დროითი ინტერვალის გადიდების კვალობაზე მისი მოქმედებაც კანონზომიერად სუსტდება, რაც თავს იჩენს არა მარტო მისი საერთო მასობრივი გავრცელებულობის შემცირებაში, არამედ ამასთანავე ერთად სიმტკიცისა და ფაზური მოქმედების შესუსტებაშიც²³.

3. რომელობით მასალაზე შექმნილი განწყობის თავისებურებები. რა თავისებურება იჩენს თავს რომელობით მასალაზე შექმნილი განწყობის ჩაქრობის პროცესში?

პირველ რიგში ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ ამ შემთხვევაში სრულებით არ ვხვდებით განწყობის ჩაქრობის პირველ ეტაპს — არ იჩენს თავს კონტრასტის ილუზია, რომელიც, როგორც ვნახეთ, რაოდენობრივ მიმართებაზე ფიქსირებული განწყობის ქრობის დასაწყისი სტადიისათვის აღმოჩნდა დამახასიათებელი. ამის ნაცვლად აქ თავიდანვე ასიმპლაციის ილუზიასთან გვაქვს საქმე, როგორც ფიქსირებული განწყობის ზემოქმედების უშუალო ეფექტთან. ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ ამტკიცებს, რომ კონტრასტი მხოლოდ რაოდენობრივ მიმართებათა აღქმისათვისაა სპეციფიკური, რომ რომელობითი თვისებებისათვის, პირიქით, ურთიერთმიმართების მრავალმხრივობაა დამახასიათებელი.

ამრიგად, ნათელი ხდება, რომ კონტრასტის მოვლენა — რაოდენობრივი მიმართების თავისებურებით პირობადებული მოვლენა — არ წარმოადგენს თვით განწყობის სპეციფიკუმს; იგი განწყობის ბუნებით კი არ არის გამოწვეული, არამედ მხოლოდ მასალის თავისებურ ნიადაგზე აღმოცენდება.

ამიტომ მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ განწყობის ჩაქრობის პროცესი, გამოაშკარავებული რაოდენობრივი მასალის შემთხვევაში, არ წარმოადგენს განწყობის სპეციფიკუმს საერთოდ; რომელობით მასალაზე შექმნილი განწყობის ჩაქრობის პროცესი არ შეიცავს კონტრასტის ილუზიათა ეტაპს, ეტაპს, რომელიც თვით განწყობის თვისებით კი არ არის გამოწვეული, არამედ პირობადებულია რაოდენობითი მიმართების თავისებურებით.

რომელობით მასალაზე შექმნილი განწყობის ჩაქრობის პროცესი გაცილებით უფრო მარტივია, ვიდრე ეს რაოდენობრივ მიმართებაზე შექმნილი განწყობის შემთხვევაში წარმოებულ დაკვირვებათა საფუძველზეა მოსალოდნელი. თუ გამოვრიცხავთ კონტრასტულ ილუზიათა საფეხურს, ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის პროცესი შემდეგ სახეს მიიღებს:

²³ ზ. ხოჯაევა, 8, op. cit.

1) დასაწყისში საქმე გვექნება ასიმილაციის ილუზიებთან; რუსული სიტყვები აქ ლათინურად იკითხება; 2) ამას მოსდევს ასიმილაციის ილუზიების და ადეკვატური აღქმის შერევის საფეხური: მაგ., თუ ცპ-ს ლათინურად კითხვის განწყობა აქვს ფიქსირებული, იგი სიტყვა ყურეკ-ს როგორც ჩუპეკს კითხულობს, ე. ი. შერეულად — ნაწილობრივ რუსულად, ნაწილობრივ ლათინურად. ეს არის „შერეული კითხვის საფეხური“ (ამ კერძო შემთხვევაში ცპ-ი მესამე ასოს როგორც ლათინურს კითხულობს, დანარჩენებს კი რუსულად); 3) ამას მოსდევს არსებითად უკანასკნელი საფეხური — რუსულად კითხვის საფეხური.

ექს გარეშეა, რომ რაოდენობრივ მიმართებაზე ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის პროცესი გაცილებით უფრო რთულია, ვიდრე იგივე პროცესი რომელობითი მასალის შემთხვევაში. სამაგიეროდ, რომელობით მასალაზე ფიქსირებული განწყობის შემთხვევაში აღმოჩნდა საფეხური, რომელიც სრულიად არ გვხვდება რაოდენობრივი მიმართების ცდებში. მხედველობაში გვაქვს მეორე — „შერეული ასიმილაციის“ — საფეხური, რომელიც იმაში მდგომარეობს, რომ ცპ-ი ერთსა და იმავე სიტყვას ნაწილობრივ რუსულად და ნაწილობრივ ლათინურად კითხულობს. იგივე საფეხური რომელობით მასალაზე შექმნილი განწყობის სხვა ცდებშიც იჩენს თავს; ასე, მაგ., ჩვენი თანამშრომლის ნ. ელიაძეს ექსპერიმენტში განწყობის გარკვეული შინაარსის სურათზე ფიქსაციის შედეგად, ცპ-ი კრიტიკულ ცდებში ექსპონირებულ ახალ სურათს ისეთავე შერეული ასიმილაციის საფუძველზე აღიქვამს, როგორც ლათინურად კითხვის ცდებში დადასტურდა: იგი ხედავს სურათს, რომელიც არა მხოლოდ კრიტიკულის, არამედ საგანწყობო სურათის ნიშნებსაც შეიცავს.

მოკლედ, რომელობით მასალაზე შექმნილი განწყობის ცდებში ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის ისეთი თავისებური საფეხური ვლინდება, რომელიც კრიტიკულ და საგანწყობო ობიექტთა ნიშნების, თუ შეიძლება ასე ითქვას, შეჯამებულ ასიმილაციის ეფექტს წარმოადგენს.

არათვრი ამის მსგავსი არა გვაქვს რაოდენობრივი მიმართების ცდებში. აქ სულ სხვანაირ მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე: აქ კონტრასტული ილუზიების ეტაპს ასიმილაციურ ან ადეკვატურ აღქმასთან შერეული ილუზიების ეტაპი მისდევს, და ეს მანამდე გრძელდება, სანამ ძალაში სავსებით ადეკვატური ჩვენებების ეტაპი არ შევა. აქ თითოეულ ცალკე შემთხვე-

ვაში თავს იჩენს ან ტოლობის ან უტოლობის („მეტი“, „ნაკლები“) მიმართება. სხვა ჩვენება აქ არ არის და არც შეიძლება იყოს, ვინაიდან რაოდენობრივი მიმართების წევრები ერთმანეთს გამოირიცხავენ: შეუძლებელია, რელაციის წევრები ერთდროულად ტოლიც იყვნენ და არატოლიც.

სულ სხვა საქმე გვაქვს რომელობით მასალაზე შექმნილი განწყობის შემთხვევაში. აქ სულ სხვა მდგომარეობაა. ზევით ვნახეთ, რომ ფიქსირებული განწყობის რეგრესული განვითარების ერთ-ერთ ეტაპზე ძალაში შედის ილუზიის სპეციფიკური ფორმა, რომელიც იმ ორი განწყობისეული მდგომარეობის აქტივობის, ასე ვთქვათ, ინდივიდუალურ გამოვლინებას წარმოადგენს, რომელთაგანაც ერთი საგანწყობო ცდების პროცესში აღმოცენდა, ხოლო მეორე კრიტიკული ცდების ზემოქმედებას შეესატყვისება. ასე, მაგ., როდესაც ცპ-ს კრიტიკულ ცდაში რუსული სიტყვა ყყრეკ ეძლევა, ის კითხულობს მას, როგორც ჩუპეკ-ს, რუსულ რ-ს იგი აღიქვამს, როგორც ლათინურ p-ს. იგივე მოვლენა იჩენს თავს საკმარისად ხშირად, რომელობით მასალაზე შექმნილი განწყობის სხვა ცდებშიც²⁴. მაგ. ცპ-ი აღიქვამს კრიტიკულ ცდაში ექსპონირებულ სურათს, როგორც ახალ ხატს, რომელიც როგორც საგანწყობო, ისე კრიტიკული სურათის ელემენტებს შეიცავს.

როგორ უნდა გავიგოთ ეს ახალი ხატი, — რომელიც თითქოს ორი სხვადასხვა განწყობის ერთდროული მოქმედების შედეგს უნდა წარმოადგენდეს? თუ გავიხსენებთ, რომ ყოველივე განწყობა პიროვნების მთლიანობით მდგომარეობას წარმოადგენს, მაშინ ნათელი გახდება, რომ ნაწარმოებ შედეგზე, რომელიც თითქოს ორი დამოუკიდებლად მოქმედი განწყობის ცალკე მომენტების ნარევეს წარმოადგენს, ლაპარაკიც არ შეიძლება.

მამ როგორ უნდა გავიგოთ ეს მოვლენა? ტექსტის კითხვის ცდებში თავს იჩენს ერთი თავისებური მომენტი, რომელიც სავესებით აშკარად მხოლოდ ამ ცდებში ვლინდება, მაგრამ რომელსაც, მიუხედავად ამისა, მაინც ზოგადი მნიშვნელობა აქვს. მხედველობაში მაქვს შემდეგი გარემოება: როდესაც ცპ-ს ლათინურ სიტყვათა მრავალგზისი საგანწყობო ექსპოზიციების შემდეგ, წასაკითხად რუსული სიტყვა ყყრეკ ეძლევა, და იგი მას როგორც ჩუპეკ-ს კითხულობს, ეს იმას ნიშნავს, რომ ის ამ სიტყვას როგორც გარკვეულ რუსულ სიტყვას როდი აღიქვამს — მიუხედავად

²⁴ შეად. განსაკუთრებით ნ. ელიაშვილის შედეგები.

რმისა, რომ ყველა ასოს, გარდა ერთისა, ან, უკიდურეს შემთხვევაში, პირველ ორს მაინც ის რუსულად კითხულობს. შეერთება ასოებისა (ა-ყ-რ-ე-ჩ), რომელიც მას თვალწინ აქვს, არ შეადგენს მისთვის ნამდვილ სიტყვას, იმიტომ რომ ეს სიტყვა პირველ რიგში ბგერათა მოცემული კომპლექსის მნიშვნელობას წარმოადგენს. ხოლო როცა ასეთი მნიშვნელობა, როგორც ამ შემთხვევაში, არა გვაქვს ან როცა სუბიექტი ვერ ხედავს მას, მაშინ სიტყვა ბგერათა უბრალო კომპლექსად იშლება, ბგერათა კომპლექსად, რომელთაც არსებითად სრულიად არაფერი არ აერთებს. ამიტომ გასაგებია, რომ ასეთ პირობებში თითოეული ცალკე ასო სრულიად დამოუკიდებელ ერთეულად იქცევა, რომელიც შეიძლება წაკითხულ იქნეს ერთი ან მეორე შრიფტის მიხედვით, ისე რომ ამით არაფერი დაირღვეს, გარდა გარკვეული შრიფტით კითხვის განწყობისა. მაგრამ თუ ამ უკანასკნელს ყოველ ცალკე შემთხვევაში მნიშვნელობის აღქმამ ვერ უშველა, მაშინ იგი თანდათან დაკარგავს მოქმედების ძალას და თავის ადგილს სხვა განწყობას დაუთმობს, რომელიც ამა თუ იმ ვითარების გამო წინა პლანზე წამოიწევს.

მოკლედ: როდესაც ასოების კომპლექსს მისი მნიშვნელობის გარეშე ვკითხულობთ, მაშინ რაიმე გარკვეულ ენაზე კითხვისათვის საფუძველი არ ჩნება. ამიტომ ასეთ შემთხვევაში, ადვილად შეიძლება ასოების კომპლექსები ისეთ ცალკეულ ერთეულად დაიშალოს, რომ ზოგი როგორც ერთი ანბანის ასო იქნეს აღქმული და ზოგი კიდევ როგორც მეორე ანბანისა. ჩვენ ვხედავთ, რომ ამ შემთხვევაში სრულიად არა გვაქვს საქმე განწყობის იმ გაორებასთან, რომელზედაც ზემოთ იყო ლაპარაკი.

მაგრამ როგორი მდგომარეობა გვაქვს სხვა შემთხვევაში, მაგალ., სურათების ცდების შემთხვევაში? როგორც აღვნიშნეთ, ზოგჯერ ცპ-ები, საგანწყობო სურათის ექსპოზიციების შემდეგ, ახალ კრიტიკულ ცდებში ექსპონირებულ სურათს, როგორც რთულ ხატს აღიქვამენ, რომელიც საგანწყობო სურათის ელემენტთა გვერდით კრიტიკული სურათის ელემენტებსაც შეიცავს. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ამ შემთხვევაში, სწორედ იმავე მოვლენასთან გვაქვს საქმე, რასთანაც ლათინური შრიფტით კითხვის ცდებში გვქონდა. განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ მაშინ როდესაც ერთ შემთხვევაში საქმე ასოების კომპლექსთან გვაქვს, ამ უკანასკნელი მნიშვნელობის გარეშე, მეორე შემთხვევაში — ნახატთან,

რომელიც რისამე სურათს წარმოადგენს და ამიტომ, როგორც აზრის მქონე მთლიანი უნდა იქნეს აღძრული. ერთი სიტყვით, ამ შემთხვევაში ჩვენ უაზრო ხაზებთან კი არა გვაქვს საქმე, არამედ სურათთან, რომელიც რაღაცას განასახიერებს. ამიტომაც, რომ ამ ცდებში ჩვენ არ ვხვდებით იმ შედეგების ზუსტ განმეორებას, რომლებმაც კითხვის ცდებში იჩინეს თავი.

მაგრამ, განა ნიშნავს ეს იმას, რომ სურათების ცდებში იძულებული ვართ ორი, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი განწყობის ერთდროული არსებობის ფაქტი ვალიაროთ?

თუ სათანადო შემთხვევებს განვიხილავთ, ვნახავთ, რომ ამ კითხვაზე უარყოფითი პასუხი უნდა გავცეთ, როდესაც კრიტიკულ ცდებში სურათს ვხვდავთ, რომელშიც თითქოს საგანწყობოსი და კრიტიკული სურათის ობიექტთა თვისებებია შეჯამებული. ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ მართლა შეჯამებულ სურათთან გვექონდეს საქმე. პირიქით, აღქმული სურათი ერთიანს, სავსებით მთლიან ხატს წარმოადგენს, ხატს, რომელიც არავითარ შემთხვევაში საგანწყობოსი და კრიტიკული სურათის შეჯამებულ გამონახატულებად არ ჩაითვლება.

თუ თვალს გადავაკვლებთ ამ ცდებში მიღებულ შედეგებს, ნათელი გახდება, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს მთლიან, თავისთავადს ხატთან, რომელშიც ანალიზის შედეგად შეიძლება საგანწყობო სურათის ელემენტებიც გავარჩიოთ. მაგრამ, თუ ეს ასეა, მაშინ ყოველივე ექვს გარეშეა, რომ კრიტიკულ ცდებში საქმე ორ სხვადასხვა განწყობის ერთდროულ აქტივობასთან კი არა გვაქვს, არამედ სპეციალური განწყობის ფაქტთან, რომელიც კრიტიკულ ცდებში ექსპონირებული სურათის აღქმას უდევს საფუძვლად.

დასკვნა

ასეთია ძირითადი ცნობები, რომელიც ამჟამად განწყობის შესახებ მოგვეპოვება. რას გვეუბნება ეს ცნობები?

პირველი, უმთავრესი დებულება ასეთია: ცნობიერი ფსიქიკური პროცესების აღმოცენებას უდავოდ წინ უსწრებს მდგომარეობა, რომელიც ვერავითარ შემთხვევაში არაფსიქიკურ, მხოლოდ ფიზიოლოგიურ მოვლენად ვერ ჩაითვლება.

ამ პროცესს ჩვენ განწყობას ვუწოდებთ — გარკვეული აქტივობისაკენ მიმართულს მზაობას, რომელიც ჭერჭერობით შესწავლილი არსად არ ყოფილა.

იმისთვის რომ განწყობა აღმოცენდეს, ცოცხალ ორგანიზმს რაიმე ობიექტურად დასაბუთებული მოთხოვნები უნდა გაუჩნდეს, და ის შესატყვისი ობიექტურ სიტუაციაში უნდა იყოს მოქცეული. ეს განწყობის აღმოცენების ორი აუცილებელი და სრულიად საკმარისი პირობაა: მოთხოვნისა და ობიექტური სიტუაციის გარეშე არავითარი ქცევის განწყობა არ შეიძლება გაჩნდეს, და არ არსებობს შემთხვევა, რომ განწყობის აღმოსაყენებლად დამატებით კიდევ სხვა რამ პირობა იყოს საჭირო.

განწყობა პირველადი, მთლიანი უდიფერენციაციო მდგომარეობაა, რომელშიც სუბიექტურისა და ობიექტურის დაპირისპირების საჭიროება ჯერ კიდევ არ ვანიცდება. ის არაა ლოკალური პროცესი; პირიქით, მისთვის ირადიაციისა და გენერალიზაციის მდგომარეობაა დამახასიათებელი. მიუხედავად ამისა, რაკი განწყობის ექსპერიმენტული კვლევა მაინც ხერხდება, მისი მრავალმხრივ შესწავლისა და დახასიათების შესაძლებლობა ჩნდება.

საწელდობრ, ირკვევა, რომ განწყობა, ჩვეულებრივ, პირველად დიფერენციაციის სახით იჩენს თავს, და მის ჩამოსაყალიბებლად სიტუაციის განმეორებითი შემოქმედება ხდება ხოლმე საჭირო. განსაზღვრულ საფეხურზე, შემდგომი შემოქმედების შედეგად, განწყობა ფიქსირდება, და ამიერიდან მის ფიქსირებულ ფორმასთან გვაქვს საქმე.

განწყობა როგორც რაოდენობრივის, ისე რომელობითი თვალსაზრისით განსხვავებულ ვითარებაზე მუშავდება, მაგრამ არაეპითი განსვლა განწყობის ამ ორ სახეობას შორის, შეიძლება ითქვას, არ დასტურდება. მოქმედების კანონზომიერება ორსავე შემთხვევაში თითქმის ერთნაირია.

ეს კანონზომიერება სხვადასხვა მიმართულებით იჩენს ხოლმე თავს და სხვადასხვა მხრივ ახასიათებს განწყობის მდგომარეობას. ჩვენ ვნახეთ, რომ განწყობის ფიქსაცია ისე როგორც მისი დიფერენციაციაც სხვადასხვა სისწრაფით ხდება (განწყობის აგზნებადობა). ჩვენ ვნახეთ აგრეთვე, რომ ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის პროცესი გარკვეული წესზომიერებით მიმდინარეობს — იგი რამდენიმე საფეხურს გაივლის, სანამ ლიკვიდაციის მდგომარეობას მიაღწევდეს. მაგრამ აქ ინდივიდუალური განსხვავებულებაც იჩენს თავს — განწყობის ლიკვიდაციის მეტნაკლებობის ასპექტით, სტატისტიკური, ან დინამიკური განწყობა ჩნდება, ხოლო მისი მეტნაკლები თანდათანობის თვალსაზრისით — პლასტიკური ან ტლანქი. საგულისხმოა აგრეთვე, რომ გან-

წყობის ფიქსაციის გამძლეობაც განსხვავებულია — იგი ან უფრო სტაბილურია, ან უფრო ლაბილური — ისე, როგორც მისი ტიპოლოგიური სიმტკიცეც თითოეული სუბიექტისათვის — იგი კონსტანტურია ან ვარიაბილური და ა. შ.

ერთი სიტყვით, განწყობა სხვადასხვა მხრივ შეიძლება დაჯასიათდეს, მისი თავისებურება სხვადასხვა მხრივ გამოვლინდეს.

ჩვენ ვხედავთ, რომ ადამიანს, ყოველ შემთხვევაში, მთელი ზფერო აქვს აქტივობისა, რომელიც წინ უსწრებს მის ჩვეულებრივს ცნობიერ ფსიქიკურ ცხოვრებას და რომლის შესწავლაც სრულიად განსაკუთრებულ ინტერესს წარმოადგენს. ამიტომ უეჭველია, რომ ადამიანის ფსიქოლოგიის გაგებაზე ლაპარაკი ფუჭი იქნებოდა, თუ ეს უდავო ფაქტი მხედველობის გარეშე იქნებოდა დატოვებული.

ამჟამად ჩვენს წინაშე ასეთი ამოცანა დგება: რა უნდა ითქვას განწყობის შესახებ ცხოველის შემთხვევაში და, თუ აღმოჩნდა, რომ იგი ამა თუ იმ სახით, თუ ფორმით ცხოველთანაცაა წარმოდგენილი, რა სახისაა იგი ადამიანთან?

I განწყობა ცხოველთან

I. ცხოველთა განწყობის პრობლემისათვის

ჩვენ ვნახეთ, რომ ადამიანთან განწყობის აღმოცენების ძირითად პირობას მისი რომელიმე მოთხოვნილების აქტუალობა და ამ მოთხოვნილების დაკმაყოფილების სიტუაცია წარმოადგენს. რაც შეეხება სხვას, ამისათვის აუცილებელ პირობებს, ისინი ორგანიზმის სტრუქტურაში უნდა ვეძიოთ — ორგანიზმის სტრუქტურაში, რომელიც ამ მოთხოვნილების არა მხოლოდ აღმოცენების, არამედ დაკმაყოფილების პირობებსაც იძლევა. რამდენადაც აქ, ე. ი. განწყობის, როგორც ასეთის, აღმოცენების პროცესში არაფერია ისეთი, რაც მხოლოდ ადამიანისათვის დამახასიათებელს, მისთვის სპეციფიკურ თავისებურებას წარმოადგენდეს, ბუნებრივად ისმის საკითხი, ხომ არ შეიძლება ცხოველებთანაც განწყობის აქტივაციის შესახებ ვილაპარაკოთ.

არა გვაქვს საფუძველი ვიფიქროთ, რომ მოთხოვნილებისა და სიტუაციის ბაზაზე შესატყვისი აქტივობის განწყობა მხოლოდ ადამიანს შეიძლება გაუჩნდეს. პირიქით, რამდენადაც ცნობიერება, რომელსაც მოკლებულია ცხოველი, ეგოდენ მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ადამიანის ცხოვრებაში, უნდა ვიფიქროთ, რომ შესაძლებელია, განწყობას როგორც ასეთს, განსაკუთრებით ღიდი, უშუალო მნიშვნელობა სწორედ ცხოველებთან ჰქონდეს.

რათა დავრწმუნდეთ, რომ განწყობა ცხოველის შემთხვევაშიც უდავო ფაქტს წარმოადგენს, მივმართოთ ჩვენს ჩვეულებრივ ექსპერიმენტს.

ჩვენ საკმარისად მდიდარი გამოცდილება გვაქვს ადამიანთა განწყობის ექსპერიმენტალური შესწავლის საქმეში. ვისარგებლოთ ამით და ვცადოთ ცხოველის განწყობის საკვლევადაც ჩვეულებრივი ცდებისდაგვარი მეთოდისა შევადგინოთ.

მართალია, ჩვეულებრივ ცდებში ჩვენს ცპ-ებთან მეტყველების ფაქტი იგულისხმება, მაგრამ ამ გარემოებას აქ არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს, და მეტყველების გამორიცხვით შედეგების ღირებულება არ დაირღვევა. სამაგიეროდ ამ ახალი ექსპერიმენტების შედეგად ჩვენ მივიღებთ მასალას, რომელიც არა მხოლოდ იმისათვის გამოგვადგება, რომ გადაწყვეტოთ საკითხი ცხოველთან განწყობის ფაქტის არსებობის შესახებ, არამედ აგრეთვე იმისთვისაც, რომ ცხოველის განწყობა იმას შევადაროთ, რაც უკვე ვიცით ამ მხრივ ადამიანის შესახებ.

დღესდღეობით საშუალება გვაქვს განვიხილოთ განწყობის საკითხი ფრინველებთან (კერძოდ შინაურ ქათმებთან), თეთრ ვირთაგვებთან, და ბოლოს, მაიმუნებთანაც. მეთოდოლოგია ყველა ამ შემთხვევაში ძირითადად ერთიდაიგივე რჩება, თუმცა მასში შეტანილია ზოგიერთი ისეთი ცვლილებაც, რომელიც დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა პირობებში და რა ცხოველთან ტარდება ეს ცდები. აქ ჩვენ შეეჩერდებით არა მხოლოდ თითოეულ ცალკე შემთხვევაში მიღებულ შედეგებზე, არამედ აგრეთვე ცდების დაყენების წესზეც.

ყველაზე ადრე ცხოველის ფიქსირებული განწყობის ექსპერიმენტალური გამოკვლევა ჩატარებულ იქნა უდაბლეს მაიმუნებზე ნ. ვოიტონის მიერ¹. ამ ექსპერიმენტების საფუძველზე ავტორმა დადებითი შედეგები მიიღო, მიუხედავად ამისა, ჩვენ აქ მათზე არ შევჩერდებით, ჯერ ერთი იმიტომ რომ ეს გამოკვლევა ჩვენი ლაბორატორიის გარეთ იყო ჩატარებული და, გარდა ამისა, ის გამოყენებულია ავტორის მიერ არა სპეციალური საკითხის გადასაჭრელად, რომელიც აქ გვაინტერესებს, არამედ უფრო ფართო ფარგლებში დაყენებული საკითხისათვის.

აქ უფრო დაწვრილებით იმ გამოკვლევებს განვიხილავთ, რომელიც ჩვენი უშუალო ხელმძღვანელობით იყო შესრულებული.

II. ფრინველზე ჩატარებული ცდები

1. საკითხის დაყენება. პირველ რიგში საკითხი შინაური ქათმის შესახებ დაისვა². აქვს ქათამს განწყობისეული მდგომარეობის

¹ Н. Ю. Воитонис. Форма проявления установки у животных и особенно у обезьян. ფსიქოლოგია, III, 1944.

² ნ. კრელოვიჩი. განწყობის ილუზიები ქათმებთან. ფსიქოლოგია, IV, 1947. გვ. 245—269.

შსგავსი რამ, თუ არა, და თუ აქვს, რამდენად შესაძლებელია მისი ფიქსაცია და როგორია მისი მიმდინარეობა?

2. მეთოდოლოგია. ამ კითხვების გადასაჭრელად შემდეგი ცდა იქნა დაყენებული.

ქათამს ეწლევა დაფაზე დაყრილი საკენკი — ხორბლის მარცვლები. დაფა ორი თანაბარი ნაწილისაგან შედგება — ერთი მუქია, მეორე უფრო ნათელი. მარცვლები დაფის ნათელ ნახევარზე ისეა დაწებებული, რომ მათი აკენკვა არ შეიძლებოდეს. პირიქით, მეორე — მუქ ნახევარზე — ამას წინ არაფერი ელოდება. დაფის ექსპოზიცია მცირე ხნით ხდება, ისე რომ ქათამს ორჯერ-სამჯერ შეუძლია მოასწროს აკენკვა. შემდეგ დაფას იღებენ და ქათამი მას ვეღარ ხედავს. ეს ცდა რამდენჯერმე მეორდება (ე. წ. საგანწყობო ცდები), რის შემდეგაც კრიტიკული ცდა წარმოებს: ქათამს იგივე დაფა ეძლევა, ოღონდ ერთფეროვანი, და საკენკი ორივე დაფაზე თავისუფლად დაყრილი. სად დაიწყებს ქათამი აკენკვას — დაფის მარჯვენა, თუ მარცხენა ნახევარზე, ეს საგანწყობო ცდებზეა დამოკიდებული.

3. განწყობის საკითხი ფრინველთან. ჩატარებული ექსპერიმენტების საფუძველზე დადასტურდა განწყობის ფაქტი ქათამთან და აგრეთვე ის გარემოებაც, რომ განწყობის ფიქსაცია ამ შემთხვევაში მეტი თუ ნაკლები სიმტკიცით ხდება.

მაგრამ აღსანიშნავია, რომ აქ საქმე გვაქვს განწყობის ფიქსაციის ზოგიერთ ისეთ თავისებურებასთან, რომელიც სწორედ ამ ცდების პირობებისათვისაა დამახასიათებელი. სახელდობრ: როგორც აღამიანებთან ჩატარებულ ცდებში გამოირკვა, განწყობის ფიქსაცია არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენს: როგორც წესი, იქ ორი-სამი ექსპოზიციაც საკმარისია, რათა ფიქსაციის ქვედა ზღურბლი იქნეს გადალახული. ქათმებთან ამისათვის საგანწყობო ექსპოზიციათა გაცილებით უფრო დიდი რაოდენობა აღმოჩნდა საჭირო.

ცხადად ჩანს, რომ ამ შემთხვევაში უდავოდ თავისებურ მოვლენასთან გვაქვს საქმე. ეტყობა, განწყობის ფიქსაციის სიძნელე აქ, პირველ რიგში, მისი დიფერენციაციის სიძნელეზეა დამოკიდებული. საგანწყობო ექსპოზიციების დროს რომ ქათმის განწყობის ფიქსაცია მოხერხდეს, წინასწარ მისი დიფერენციაცია უნდა მოხდეს. ამიტომ შეიძლება დავასკვნათ, რომ, მართალია, განწყობის ფიქსაცია ქათმებთან უეჭველი ფაქტია, მაგრამ აქ ეს ფიქსაცია შესამჩნევად იგვიანებს, რაც, როგორც ჩანს, ქათმის განწყობის

დიფერენციაციის სიძნელეზე უნდა იყოს დამოკიდებული. ამიტომ საფიქრებელია, რომ დიფერენციაციის დასრულებისათვის ექსპოზიციითა შედარებით დიდი რაოდენობა უნდა იყოს საჭირო.

ამ ცდების შემდგომი ანალიზი ნათელყოფს განწყობის კიდევ ერთს თავისებურებას. ჩვენ ვიცი, რომ ადამიანებთან ჩატარებულს კვანტიტატურ ცდებში კონტრასტული ილუზიები ქარბობენ, და ასიმულაციური ილუზია შედარებით. იშვიათად იჩენს თავს. ქათმებთან ცდების დროს თითქმის სხვა მდგომარეობა გვაქვს. აქ მეტწილად ასიმულაციური ილუზია ქარბობს, და მისი აღმოცენების პირობები აქ უფრო თვალსაჩინოა, ვიდრე ადამიანებთან ჩატარებულ ცდებში. ასე, მაგალითად, ერთს ჩვენს ქათმთან (ქათამი I) ამ ილუზიების რიცხვი 85% აღწევს. მაჩვენებელი გარკვეულად მაღალია, თუ შევადარებთ ანალოგიურ მონაცემებს ადამიანებთან. გარდა ამისა, ადამიანთა შემთხვევაში ჩვენ ნათლად ვხედავთ, რომ ილუზია გარკვეულ პირობებში ჩნდება, სახელდობრ მაშინ, როდესაც საგანწყობო ობიექტები მკვეთრად არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, ან, უკიდურეს შემთხვევაში. როდესაც განწყობის ფიქსაცია ჯერ არაა დასრულებული. ეს გარემოება, რომელიც პირველად ადამიანის ფიქსირებული განწყობის კვლევის შედეგად ჩნა დადგენილი, ქათმებზე დაყენებულ ცდებში გაცილებით უფრო ხშირად იჩენს თავს.

რაც შეეხება კონტრასტის ილუზიას, აქაც კიდევ ერთხელ მტკიცდება, რომ ამ შემთხვევაში სწორედ განწყობასთან გვაქვს საქმე, განწყობასთან, რომელსაც პირველად ადამიანთან შევხვდით. როგორც წესი, რაც უფრო მტკიცეა ფიქსირებული განწყობა, მით უფრო ხშირია ქათმებთან კონტრასტის ილუზია.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ გარკვეულ პირობებში ქათმებთან განწყობის აღმოცენების ფაქტი და მისი ფიქსაციის შესაძლებლობა ყოველივე ექვს გარეშე უნდა ვცნოთ. მართალია, ეს შესაძლებლობა შესამჩნევად შეზღუდულია და მისი განხორციელება გაცილებით უფრო ნელი ტემპით ხერხდება, ვიდრე ადამიანთან, და უნდა ვიფიქროთ, რომ სწორედ ამ გარემოებითაა პირობადებული ასიმულაციური ილუზიათა მნიშვნელოვნად უფრო მაღალი მაჩვენებელი, ვიდრე ის ადამიანებთან ჩატარებულ ცდებში ჩნა მიღებული. მაგრამ ეს გარემოება სრულიად არ გამორიცხავს იმ პირობებს, რომლებიც კონტრასტული ილუზიების საკმარისად

ხშირ გამოვლინებას უწყობენ ხელს: კონტრასტული ილუზიები თან მისდევენ ასიმილაციურს, თანდათან უფრო და უფრო მტკიცედებიან და ბოლოს სრულიად აღარ უტოვებენ მას ადგილს.

ამ ცდებში ფიქსირებული განწყობის პროცესის კიდევ ერთი თავისებურება იჩენს. თავს მკვეთრად — გაცილებით უფრო მკვეთრად, ვიდრე ადამიანებთან ჩატარებულ ცდებში. მხედველობაში მაქვს შემდეგი: ცდების პროცესში ქათამმა III ერთი დამახასიათებელი თვისება გამოამჟღავნა: 10 დღის ყოველდღიური ცდების შედეგად მისი ქცევა თვალსაჩინოდ შეიცვალა — ქათამმა შეწყვიტა ცდის პირობებზე რეაგირება, სახელდობრ, როდესაც ექსპერიმენტატორი მას აწვდიდა დაფას საკენკით, იგი ზურგს უბრუნებდა მას და უმოძრაოდ იდგა, სანამ ექსპერიმენტატორი თავს არ დაანებებდა მას. ამრიგად, ქათამი 2/1² დღის განმავლობაში შიმშილობდა — ცდების გარეშე მას განგებ არაფერს აკმევდნენ. მიუხედავად ამისა, იგი ისევ ისე იქცეოდა — საექსპერიმენტო დაფას ზურგმებრუნებული ხვდებოდა. მესამე დღეს, საგანწყობო ექსპოზიციების პერიოდში, ქათამი მიუახლოვდა ექსპერიმენტალურ დაფას და შეუდგა კენკვას დადებითი ნახევრიდან, ე. ი. იქიდან, სადაც მარცვალი თავისუფლად იყო გაფანტული. მაგრამ, როდესაც 20 საგანწყობო ექსპოზიციის შემდეგ მას კრიტიკული დაფა მიაწოდეს, იგი მისი დანახვისთანავე თითქოს ერთბაშად გაშეშდა: ასწია თავი და რამდენიმე სეკუნდის განმავლობაში უმოძრაოდ იდგა... შემდეგ მოწყდა ადგილიდან და განზე გადგა.

ჩვენ ვხედავთ, რომ ცდები აქ ქათამთან მხოლოდ ექსპოზიციათა განსაზღვრული რაოდენობის პირობებში მიმდინარეობს ბუნებრივად. როდესაც ექსპოზიციათა რიცხვი ძალიან დიდია, მას რალაც უცნაური ემართება: იგი კარგავს რეაგირების უნარს. სრულიად არ იძლევა რეაქციას, და მისი ამ მდგომარეობიდან გამოყვანა სამი დღის შიმშილსაც კი არ შეუძლია³. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ შემთხვევაში საქმე ცხოველის სპეციფიკურ მდგომარეობასთან გვაქვს და ამ მდგომარეობის ბაზაზე ისეთი ფაქტები იჩენენ თავს, რომელნიც „მოჭარბებისდაგვარ“ მოვლენებს შეიცავენ. ასეთი მოვლენები თავის დროზე დაწვრილებით იყო შესწავლილი კლევინიისა და განწყობის თვალსაზრისით ე. ა. ბ. ა. შ. ი. ძ. ის ნიერ⁴.

³ ნ. კრელაშვილი, op. cit. გვ. 256.

⁴ ე. ა. ბ. ა. შ. ი. ძ. ე. მოჭარბების წვლილი ფიქსირებული განწყობის მოქმედებაში (ხელნაწ.).

როგორც ჩანს, არსებობს ექსპოზიციათა განსაზღვრული რაოდენობა, რომლის გადაჭარბებაც ცხოველის ქცევის სრულ „ჩაშლას“ („срыв“) იწვევს. შესაძლოა, ეს რაოდენობა ექსპოზიციათა იმ ოპტიმუმს ემთხვეოდეს, რომელიც მოცემული ცხოველისათვისაა დამახასიათებელი. ყოველ შემთხვევაში უნდა აღინიშნოს, რომ საკითხი ოპტიმუმის შესახებ აქ გაცილებით უფრო მწვავედ დგება, ვიდრე განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე.

აღწერილი ცდების საფუძველზე ირკვევა საკითხი ქათმების ფიქსირებული განწყობის სიმტკიცის შესახებაც. სახელდობრ, აღმოჩნდა, რომ ქათმის ფიქსირებული განწყობის მოქმედება მხოლოდ 2—3 კრიტიკულ ექსპოზიციასზე ვრცელდება.

რაც შეეხება ამ განწყობის სტაბილობას, გამოირკვა, რომ კონსტანტურ ფორმაში ქათამი განწყობას მხოლოდ 24 საათის განმავლობაში ინარჩუნებს. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ დროის ამ ინტერვალის შემდეგ განწყობა სრულიად აღიკვეთებოდეს. იგი მოქმედებს დაახლოებით სამი დღე-ღამის განმავლობაში, მაგრამ არა კონსტანტურის, არამედ ვარიაბილური განწყობის სახით — იგი ისევ აქტუალური რჩება, მაგრამ შეცვლილ ფორმებში ვლინდება.

ამრიგად, მტკიცდება, რომ ქათმებთან განწყობის აქტივობა, მისი დიფერენციაცია და ფიქსაცია უქველ ფაქტს წარმოადგენს. მაგრამ, ცხადია ისიც, რომ ყველა ეს პროცესი აქ გაცილებით უფრო პრიმიტიულ ხასიათს ატარებს, ვიდრე ამას ადამიანის შემთხვევაში აქვს ადგილი: ქათმის განწყობა, როგორც ჩანს, თავიდანვე ნაკლებად დიფერენცირებულია, და იმისათვის, რომ მისი უფრო მეტი დიფერენციაცია მოხერხდეს და შემდეგ მისი ამ სახით ფიქსაცია, საგანწყობო ექსპოზიციათა შედარებით უფრო დიდი რიცხვია საჭირო. მაგრამ საგანწყობო ექსპოზიციათა რაოდენობის გადიდების მიუხედავადაც ფიქსირებული განწყობა არ ატარებს მტკიცე ხასიათს — იგი სწრაფად, 2—3 კრიტიკული ცდის შემდეგ, აღიკვეთება, და თუ არ მოხდა მისი ხელახალი განმტკიცება, ის კონსტანტური სახით მხოლოდ 24 საათისა, ხოლო ვარიაბილური სახით — 2—3 დღე-ღამის განმავლობაში იჩენს თავს.

III. ცდები თეთრ პირთავკვეთთან

1. ცდების დაყენება. პატარა გალიას ერთი მხრიდან შესავალი აქვს; ხოლო მეორე მხრიდან — ორი გასავალი, თითოეული იხურება მუყაოს ნაპრით — ერთი ნათელი ნაცრისფერით, მეორე —

მნიშვნელოვნად უფრო მუქი ნაცრისფერით. ექსპერიმენტატორი ვირთაგვას გალიაში უშვებს და იმ შემთხვევაში, თუ ვირთაგვა გალიიდან მუქი გასავლით გადის, მას საკვებს აწვდის. ხოლო როდესაც ცხოველი ნათელი გასავლით სარგებლობს, საკვები მას არ ეძლევა. ამ ცდების საკმაო რიცხვის შემდეგ, ორივე გასავალი იხურება — ერთი და იმავე ტონის მუყაოთი. ჩვენ ვიცით, რომ საგანწყობო ექსპოზიციათა გარკვეული რიცხვის შემდეგ ორი ერთფეროვანი მუყაო ვირთაგვას, როგორც არაერთნაირი უნდა მოეჩვენოს: ერთი უფრო მუქი, მეორე — უფრო ნათელი. თუ დავუშვებთ, რომ ვირთაგვას მუქი გასავლის გავლის განწყობა გამოუმუშავდა, ამ ცდაში ის შეეცდება იმ გასავლით გაიაროს, რომელიც მას უფრო მუქად ეჩვენება.

ცდების მეორე სერიაში ნაცრისფერი მუყაოს ნაცვლად გამოყენებულია მუყაოს ორი ნაჭერი, რომელზედაც დახაზულია სხვადასხვა სიდიდის წრეები — ერთზე დიდი, მეორეზე შესამჩნევად უფრო პატარა. პირველი სერიის საგანწყობო ცდებში ვირთაგვა მუქ გასავალში გავლას ეჩვევა: გალიაში შესვლისთანავე ის გალიიდან მუქი გასავლით გამორბის და მაშინვე საკვებს ღებულობს. კრიტიკულ ცდებში მას საშუალება ეძლევა გამოვიდეს ორივე გასავლიდან, რომელნიც ერთი სიმუქის არიან.

2. ცდების შედეგები. შევჩერდეთ ამ ცდების ზოგიერთ შედეგზე. პირველ რიგში ჩვენ გვაინტერესებს, აქვს თუ არა თეთრ ვირთაგვას განწყობა, და თუ აქვს, რამდენად არის მისი ფიქსაცია შესაძლებელი? ჩვენი თანამშრომლის ნ. ჰრელაშვილის მიერ ჩატარებული ექსპერიმენტალური გამოკვლევის საფუძველზე საინტერესო მონაცემები იქნა მიღებული.

ცხრილი 12

საგანწყობო ცდები	კრიტიკული ცდების რაოდენობა	კონტრასტული ილუზიები		ასიმინაციური ილუზიები	
		აბსოლუტ. რაოდ.	%	აბსოლ. რაოდ.	%
1—137	39	6	15	25	64
137—190	38	34	89	4	10

პირველ რიგში გამოირკვა, რომ აქაც ისევე, როგორც ქათმებზე დაყენებულ ცდებშიც, განწყობა შედარებით გვიან ფიქსირდება: ილუზიის ცალკე შემთხვევები მხოლოდ 35-50 საგანწყობო ექსპოზიციის შემდეგ იჩენს თავს.

გარდა ამისა, როგორც ზემოთ მოყვანილი ცხრილიდანაც ჩანს, 137 საგანწყობო ექსპოზიციის ფარგლებში ასიმილაციური ილუზიები ჭარბობენ საგრძნობლად. ეს იმას ნიშნავს, რომ ასიმილაცია უმთავრესად ცდების დასაწყის პერიოდში იჩენს თავს, ე. ი. მაშინ, როდესაც განწყობის ფიქსაცია ჯერ კიდევ არ მომხდარა სავსებით. ამიტომ ბუნებრივია, რომ საგანწყობო ექსპოზიციათა უფრო მაღალი რიცხვის შედეგად (137 და მეტი) თანდათან თავს იჩენს კონტრასტის ილუზია (89%). ასიმილაცია აქაც ძალაში რჩება, მაგრამ ის იშვიათად, გამონაკლისის სახით ჩნდება (10%).

შემდეგ, ამ ცდებში ყურადღებას იპყრობს იგივე გარემოება, რომელიც ქათმებთანაც იყო შემჩნეული. სახელდობრ: როდესაც ცდების რიცხვი მეტისმეტად მაღალია, ვირთაგვების ქცევის ტემპი შესამჩნევად ნელდება: თავს იჩენს ყოყმანი, რეაქცია შენელებულია, და, ბოლოს, ვირთაგვას ეკარგება რეაქციების მიზანდასახულება. ქათმებთან ანალოგიურ პირობებში ჩვენ „ჩაშლის“ ან სრული ნეგატივიზმის შემთხვევები აღვნიშნეთ. ვირთაგვების შემთხვევაში ასეთ მკვეთრ მდგომარეობასთან არა გვაქვს საქმე, მაგრამ არ შეიძლება იმის უარყოფა, რომ აქ საქმე იმავე კატეგორიის მოვლენას ეხება, რაც ქათმებზე ჩატარებული ცდების დროს იყო შემჩნეული. როგორც ჩანს, აქ საკითხი „მოქარბების“ ფაქტს ეხება. ეს მოსაზრება სხვადასხვა მოდიფიკირებული საგანწყობო ცდების შედეგადაც მტკიცდება. სახელდობრ: როდესაც ვირთაგვას გაწვდით არა უცვლელად ერთსა და იმასვე, არამედ მუდამ ცვალებად გამლიზიანებელს, ე. ი. როდესაც საგანწყობო ობიექტთა შეფარდება იცვლება, მაშინ ცხოველი დიდხანს და მტკიცედ ინარჩუნებს რეაგირების უნარს: კონტრასტული ილუზია ძალაში რჩება 20—25 ექსპოზიციის განმავლობაშიც კი და ვლინდება სწრაფი, გადამწყვეტი რეაქციის სახით.

ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ საგანწყობო ობიექტების ცვალებადობის პირობებში განსხვავებულ შედეგებს ვღებულობთ. როდესაც ვირთაგვაზე უცვლელად ერთი და იგივე გამლიზიანებელი მოქმედებს, განწყობის ფიქსაცია არ არის საკმარისად მტკიცე: იგი ძალაში რჩება მხოლოდ 6—9 კრიტიკული ექსპოზიციის განმავლობაში, რის შემდეგაც თავს იჩენს მერყეობა, რეაქციის ტემპის შენელება და ქცევაში მიზანდასახულობის შესუსტება.

სხვა სურათი გვაქვს ექსპოზიციათა ცვალებადობის პირობებში. ასე, მაგალითად, როდესაც ვირთაგვა ერთი და იგივე ობი-

ექტის ნაცვლად საგანწყობოდ სხვადასხვა გამალიზიანებლებს ღებულობს, ილუზია კრიტიკულ ექსპოზიციათა დიდი რიგის გასწვრივ იჩენს თავს: მე-20—25 ექსპოზიციის დროსაც კი კონტრასტულ, ილუზიის მოწმენი ვრჩებით.

საგანწყობო ექსპოზიციათა ცვალებადობის პირობებში აღმოცენებულ განწყობას სხვა თავისებურებაც აქვს: მას ანალოგიურ მიმართებებზე ტრანსპონირების უნარიც გააჩნია. მხედველობაში გვაქვს შემდეგი: განათების ხარისხის მიმართებაზე განწყობის ფიქსაციის შემთხვევაში, აღინიშნება განწყობის ტრანსპონირება ისეთ მიმართებებზეც, რომელთა ექსპონირება საგანწყობო ცდების დროს არც კი ხდებოდა. მაგრამ მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ ეს მიმართება საგანწყობოსაგან, რასაკვირველია, მკვეთრად არ უნდა განსხვავდებოდეს. იმ შემთხვევაში, როდესაც საგანწყობო ექსპოზიციები უცვლელია, ე. ი. როდესაც განწყობა ფიქსირდება ერთი და იგივე საგანწყობო ობიექტების მრავალგზისი განმეორების გზით, ტრანსპოზიციის შემთხვევები თითქმის სრულებით არა გვაქვს.

საყურადღებოა აგრეთვე ისიც, რომ ცვალებადი საგანწყობო ექსპოზიციების გამოყენების შემთხვევაში შემდეგი აღმოჩნდა: 10 საგანწყობო ექსპოზიციის შედეგად ჩნდება კონტრასტული ილუზია, რომელიც ბოლომდე ძალაში რჩება (ტლანქი-სტატიკური განწყობა); 4—5 საგანწყობო ექსპოზიციის შემდეგ კი სულ სხვა სურათი გვაქვს—კონტრასტული ილუზიების გვერდით ქარბად იჩენენ თავს ასიმულაციის შემთხვევებიც.

რაც შეეხება განწყობის სტაბილობის საკითხს, აქ შემდეგი ზონაცემები გვხვდება: რომ მივაწოდოთ ვირთაგვას, რომელსაც წინააღმდეგობით სათანადო ფიქსირებული განწყობა შეუმუშავდა, კრიტიკულ ობიექტთა რიგი, აღმოჩნდება, რომ ფიქსირებული განწყობა ჯერ კიდევ ძალაში რჩება. როგორც წესი, ასეთი მდგომარეობა 1—2 დღის განმავლობაში გრძელდება. მაშასადამე, თეთრი ვირთაგვის ფიქსირებული განწყობის სტაბილობა 1—3 დღე-ღამის ფარგლებით განისაზღვრება.

IV. ცდები მაიოზნებათა

1. ცდების დაყენება. თბილისის ზოოლოგიურ ბაღში ამჟამად ანთროპოიდები არ მოიპოვება. ამიტომ განწყობის ცდები მხოლოდ უმდაბლეს მაიმუნებზე ჩატარდა. ჩვენი თანამშრომლის ნ. ადამა-

შეიღოს მიერ დაყენებულ იქნა განწყობის ცდები კაპუცინების ორ ეგზემპლარზე (ვოვა — 8 წლ. და ვივი — 2,5 წლ.). მეთოდოლოგია, ძირითადად, იგივე იყო, რაც ფიქსირებული განწყობის ჩვეულებრივი ცდების დროს: ცდების პირველ სერიამში, რომელიც მხოლოდ ვოვასთან ჩატარდა, მაიმუნი ორ საგანწყობო ობიექტს ღებულობდა — დიდი ზომისა და ნაკლები ზომის საკვებს. ასეთ ექსპოზიციათა მრავალგზისი განმეორების შემდეგ კრიტიკულ ცდებში ორი თანატოლი ზომის საკვები ეძლეოდა.

ამას გარდა ჩატარდა ცდების მეორე სერიაც — ჯერ ვოვასთან და მერე ვივისთანაც, რომელიც, უნდა ითქვას, პირველი სერიის ცდებს სულ არ იცნობდა.

პირველი თვენახევრის მანძილზე სავარჯიშო ცდები ტარდებოდა. ეს იმ მიზნით ხდებოდა, რომ საჭირო იყო მაიმუნი სხვადასხვანაირი რეაქციის მოცემას — ტოლისა და სხვადასხვა ზომის საკვების შემთხვევებში — შეჩვეულიყო. მას სხვადასხვა ზომის საკვები ეძლეოდა. თვითონ ის უფრო დიდს იღებდა, ხოლო პატარას ცდის ხელმძღვანელი აბარებდა მას. ტოლ საკვებს კი ის ორივეს იღებდა, ერთიმეორის შემდეგ, ამ სავარჯიშო ცდების შედეგად მაიმუნი არათანატოლი საკვებიდან უფრო დიდს არჩევას ეჩვეოდა, ხოლო თანატოლობისას — ორივესი ერთი იმპულსით აღებასა და შექმას.

საგანწყობო ცდების ჩატარება მხოლოდ ამის შემდეგ იწყებოდა: ექსპოზიციები საკმარისად ხანგრძლივი იყო იმისათვის, რომ ორივე საკვების აღება ყოფილიყო შესაძლებელი.

2. ფიქსირებული განწყობის არსებობის შესახებ მაიმუნთან. მიუხედავად იმისა, რომ უკვე წინათ ჩატარებული ცდებიდან ნათლად ჩანს, რომ განწყობა უდავო ფაქტს წარმოადგენს, რომელიც პრინციპში ცხოველთაგანაც ისევე შეიძლება ექსპერიმენტალურად იქნეს შესწავლილი, როგორც ადამიანის შემთხვევაში, მაინც პირველ რიგში საჭიროა დავსვათ კითხვა: მაიმუნთან ჩატარებული ცდების შემთხვევაშიც ნამდვილად განწყობის ფაქტთან გვაქვს საქმე, თუ სხვა რამ მოვლენასთან, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო განწყობასთან?

პირველ რიგში ვნახოთ, რას ვლბებლობთ ამ ცდებში. ფაქტები შემდეგია: როდესაც მაიმუნს ორი ველი ეძლევა საკვებით (საგანწყობო ცდებში), ის ეჩვევა მოცულობით უფრო დიდი საკვები აიღოს. კრიტიკულ ცდაში, როდესაც მას ორივე ველში ტოლი სიდიდის საკვები ეძლევა, მაიმუნი მას იმ მხრიდან იღებს, სადაც სა-

განწყობო ცდის დროს უფრო პატარა ზომის საკვები ეძლეოდა. ყველა ნიშანია იმისა, რომ აქ საქმე მოცულობის ჩვეულებრივ ილუზიასთან გვაქვს, — ილუზიასთან, რომელიც, როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაში მაიმუნის ქცევას განსაზღვრავს. ჩვენ ვიცით, რომ ამ ილუზიას საფუძვლად წინა ცდებში ფიქსირებული განწყობა უდევს. მაშასადამე, უნდა ვიფიქროთ, რომ საქმე აქაც ფიქსირებული განწყობის ჩვეულებრივ ილუზიასთან გვაქვს.

ამ დებულების სისწორე სრულიად არ იქნება საეჭვო, თუ მხედველობაში ვიქონიებთ, რომ ანალოგიურ მოვლენებს, როგორც წესი, ადგილი აქვთ იმ შემთხვევაშიც, როდესაც ფიქსირებული განწყობის კვლევას ადამიანებთან ვაწარმოებთ. კიდევ უფრო დამარწმუნებლად მოგვეჩვენება ეს დებულება, თუ გავიხსენებთ. რომ იგივე მოვლენას სხვა ცხოველებთანაც ვხვდებით — ქათმებთან, ვირთაგვებთან. მიუხედავად ამისა, ავტორი მარტო საჭიროდ თვლის ამ თვალსაზრისით ცხოველის ქცევის სხვა შესაძლებლობაც შეამოწმოს.

პირველ რიგში, შეიძლებოდა საკითხი დაგვესვა: ხომ არ წარმოადგენს ცხოველის კრიტიკული ქცევა საგანწყობო ცდებში აღმოცენებული აქტების განმტკიცების, ფიქსაციისა და მექანიზაციის შედეგს? ეს მოსაზრება, რასაკვირველია, შეიძლება მხოლოდ ასიმილაციური ილუზიებს ეხებოდეს. რაც შეეხება კონტრასტის ილუზიებს, რამდენადაც მათ საგანწყობო რეაქციების საწინააღმდეგო მიმართულება აქვთ, მათზე ამას ვერ ვიტყვი: კონტრასტის ილუზია ხომ იმის საწინააღმდეგოა, რისი განმტკიცება, ფიქსაცია და ამგვარად, მექანიზაციაც საგანწყობო ცდებში ხდება. მაგრამ თუ ეს მოსაზრება არ მართლდება კონტრასტის ილუზიების მიმართ, არა გვაქვს საფუძველი ვიფიქროთ, რომ იგი ძალაში შეიძლება იყოს ასიმილაციური ილუზიების შემთხვევაში: ჩვენ ვიცით, რომ ორივე ეს ილუზია არსებითად ერთი და იმავე კატეგორიის მოვლენებს წარმოადგენს.

მიუხედავად ამისა, მივიღეთ, რომ ასიმილაციური ილუზია ისეთი თავისთავადი მოვლენაა, რომელსაც კონტრასტის ილუზიასთან არაფერი აქვს საერთო. ხომ არ შეიძლება მაშინ ვიფიქროთ, რომ იგი, ე. ი. ასიმილაციის ილუზია, აქ როგორც საგანწყობო ექსპოზიციითა ფიქსაციისა და მექანიზაციის შედეგი უნდა გავგოთ? ეს მოსაზრება სრულიად ბუნებრივი და სავსებით გამართლებული იქნებოდა, თუ რომ ასიმილაციური ილუზიების შემთხვევაში ჩვენ წინაშე, ნამდვილად, იმ რეაქციების უდავო გან-

მეორება გვაქვს, რომელნიც საგანწყობო ცდების დროს იჩენნ-
თავს.

მაგრამ განა ეს ასეა? ამ შემთხვევაში აღმოცენებული რეაქ-
ციების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ აქ საქმე სამგვარ რეაქციასთან
გვაქვს: ჭერ ერთი, კრიტიკული ექსპოზიციების დაწყებისთანავე
ყოველივე მერყეობის გარეშე აღმოცენებულ ასიმილაციურ რე-
აქციებთან, რომელთა შესახებაც სრული საფუძველი გვაქვს
ვთქვათ, რომ აქ სწორედ საგანწყობო ექსპოზიციათა შედეგზე და
არა ამ რეაქციების უბრალო ფიქსაციასა და მექანიზაციაზე შეიძ-
ლება ვილაპარაკოთ. ამიტომ მათი უგულვებელყოფა სავსებით და-
საშვებია.

სამაგიეროდ კიდევ ორი ისეთი შემთხვევა გვრჩება, სადაც
ექვის შეტანაც არ შეიძლება იმაში, რომ საქმე ნამდვილად ახალს,
ადეკვატურს და არა მექანიზებულ, ფიქსაციის შედეგად განმეო-
რებულ რეაქციას ეხება. ამ ორ შემთხვევაში ყურადღებას იქ-
ცევს ის გარემოება, რომ რეაქციას ან წინ უსწრებს, ან თან მის-
დევს აშკარად გამოვლინებული მერყეობის პერიოდი. თვალი რომ
გადავავლოთ ამ რეაქციების სტრუქტურაჲს, დავრწმუნდებით, რომ
მათ არა აქვთ შემთხვევითი ხასიათი, რომ, პირიქით, ორივე შემ-
თხვევაში საქმე გარკვეულად შერჩევის რეაქციასთან გვაქვს, შე-
უძლებელია სხვანაირად ავხსნათ მერყეობის ფაქტი, რომელიც
წინ უსწრებს რეაქციებს ან მათ შემდეგ ხდება.

ამრიგად, ცხადია, რომ მოსაზრება, რომელიც ცხოველთა რე-
აქციებს მექანიზირებული აქტების ფიქსაციის ფაქტით ახსნიდა,
მოკლებულია საკმარის საფუძველს.

შესაძლებელია სხვა მოსაზრებაც: მაიმუნის ქცევას განსაზღვ-
რავს ის გარემოება, რომ საგანწყობო ცდების დროს იგი ეჩვევა
რეაგირებას გამლიზიანებელზე, რომელიც, მაგ., „მარცხნითაა“. მი-
სი რეაქციები, ამგვარად, წარმოადგენენ გარკვეული მიმართუ-
ლებით მოქმედების ჩვევას. მაგრამ, საკმარისია გავიხსენოთ ცხო-
ველის რეაქციის თავისებური სტრუქტურის იგივე ფაქტი, რათა
დავრწმუნდეთ, რომ არც ამ მოსაზრებას აქვს საკმაო საფუძველი:
ნხედველობაში მაქვს ცხოველის ის რეაქციები, რომლებსაც, რო-
გორც ზემოთ ვნახეთ, მერყეობის აშკარა ფაქტები ახლავს თან.
ამ რეაქციების შემთხვევაში საქმე ჩვეულ მოძრაობათა უბრალო
თანმიმდევრობასთან რომ გვქონოდა, მერყეობა არ აღმოცენდუ-
ბოდა. ეს დებულება უდავოდ უნდა იქნეს მიღებული, თუ მხედვე-
ლობაში ვიქონიებთ, რომ ამ ცდების დროს საქმე არა მხოლოდ

ასიმილაციურს, არამედ კონტრასტულ ილუზიებთანაც გვაქვს: კონტრასტი ხომ ჩვეული მიმართულების საწინააღმდეგოდ ლოკალიზირდება ხოლმე.

შეიძლება გვეფიქრა, რომ მაიმუნის მოქმედების მიმართულებას მისი ის მხარე განსაზღვრავს, რომელიც მიღებულ მომენტში აქტივირდება: თუ ეს მარჯვენა ხელია, იგი მიმართული იქნება საკვებზე მარჯვნივ, თუ მარცხენა, მაიმუნი ხელს მოკიდებს საკვებს, რომელიც მარცხნივია. ამ მოსაზრების სასარგებლოდ ზოგიერთი ფაქტი მოწმობს განსაკუთრებით ცდის დასაწყის სტადიაში. მაგრამ საკმარისია გავიღეს დრო და მოხდეს განწყობის ფიქსაცია. რომ მდგომარეობა მკვეთრად შეიცვალოს: მაიმუნის რეაქციები ისეთ ხასიათს იძენენ, რომ ის მხოლოდ ფიქსირებული განწყობის მოქმედებით შეიძლება იქნეს ახსნილი.

დაბოლოს, როგორც ავტორი აღნიშნავს, არის შემთხვევები, როდესაც ცხოველს ვარჯიშის შედეგად ქცევის გარკვეული რითმი შეუმუშავდება ხოლმე. შეიძლება ვთქვათ კაცს, რომ სწორედ ამგვარ რითმთან გვაქვს საქმე ჩვენი ცდების შემთხვევაშიც, მაგრამ საკმარისია დავსვათ ეს საკითხი, რომ იგი უარყოფითად გადაწყვიტოთ. ხომ უდავო ფაქტს წარმოადგენს ის გარემოება, რომ ჩვენს ცდებში მოქმედების გარკვეული რითმის შემუშავებისათვის პირობები არაა: კრიტიკულ ცდებში არაფერია ისეთი, რაც საბაბს მოგვცემდა გვეფიქრა, რომ აქ საქმე მათ რითმულ თანმიმდევრობასთან გვაქვს.

ერთი სიტყვით, არა გვაქვს საბუთი ვიფიქროთ, რომ ცხოველის რეაქციები — კონტრასტული თუ ასიმილაციური — შემთხვევითს აქტებს წარმოადგენენ, რომ ისინი არ არიან დამოკიდებული წინამორბედ ექსპოზიციებზე, რომ ამ უკანასკნელთ საგანწყობო ექსპოზიციების მნიშვნელობა არა აქვთ. ექვს გარეშეა, რომ მაიმუნის განხილული მოქმედება განწყობის ჩვეულებრივ ილუზიებს წარმოადგენენ და მათი აღმოცენება იმავე პირობებში ხდება, როგორშიც ცხოველთა ქცევის სხვა, ჩვენ მიერ გამოკვლეული შემთხვევებიც.

3. ფიქსირებული განწყობა მაიმუნთან. როდესაც მაიმუნს საგანწყობო ცდაში, ვთქვათ, მარჯვენა მხარეზე უფრო დიდი მოცულობის საკვები ეძლევა, და კრიტიკულ ცდაში ორი ტოლი სიდიდის საკვებიდან ის მარცხენა საკვებს ეცემა, ეს იმას ნიშნავს, რომ მარცხენა ველი მას უფრო დიდად ეჩვენება, ვიდრე მარჯვენა (კონტრასტული ილუზია), და ამის გამოა, რომ ის მის დაუფლე-

ბას ესწრაფვის. სხვა ცდების დროს, გარკვეულ პირობებში, შეიძლება მაიმუნს უფრო მიმზიდველად (უფრო დიდად) მარცხნივ მოთავსებული საკვები მოეჩვენოს, ასეთ შემთხვევაში საქმე საწინააღმდეგო — ასიმილაციურ ილუზიასთან გვექნება. ეს დაკვირვება არ ტოვებს ეჭვს იმაში, რომ გარკვეულ პირობებში მაიმუნს განწყობის ისეთივე ილუზია უჩნდება, როგორსაც ჩვენ სხვა ცხოველებთან და, აგრეთვე, ადამიანთანაც ჩატარებული ცდებიდან ვიცნობთ.

ახლა ჩვენ წინაშე დგას ამოცანა უფრო დაწვრილებით გავეცნოთ მაიმუნების ამ რეაქციებს.

პირველ რიგში ხაზი უნდა გაესვას, რომ ისევე, როგორც სხვა — ადამიანის თუ ცხოველის — შემთხვევაშიც, მაიმუნი ორივე სახის რეაქციას იძლევა — ასიმილაციურსაც და კონტრასტულსაც. ამასთანავე აღმოჩნდა, რომ ამ ილუზიების აღმოცენების კანონზომიერება აქ იგივეა, რაც სხვა შემთხვევაშიც — ასიმილაცია თავს იჩენს საგანწყობო გამღიზიანებელთა უმნიშვნელო განსხვავებისა და მათ ექსპოზიციითა უმნიშვნელო რაოდენობის შემთხვევაში.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, როდესაც საკვების რაოდენობრივი განსხვავება 0,5—1,00 მმ უდრის, მაიმუნს უმთავრესად ასიმილაციური ილუზიები უჩნდება (75%—90,3%). მაგრამ შემდეგ, განსხვავების გადიდებასთან ერთად, იზრდება კონტრასტულ ილუზიათა მაჩვენებლები, და მაშინ, როცა ეს განსხვავება 3—6 მმ აღწევს, ამ ილუზიათა მაჩვენებელი ასიმილაციურ ილუზიათა მაჩვენებელს ემთხვევა. შემდეგ ისევე როგორც სხვა შემთხვევაშიც, კონტრასტის ილუზია აშკარა უპირატესობას იძენს, გარკვეულად აღემატება ასიმილაციის შემთხვევებს, და ბოლოს სრულიად გამორიცხავს ამ უკანასკნელთა გამოვლინების შესაძლებლობას (იხ. ცხრილი 13).

ცხრილი 13

განსხვავება სიდიდემი	ასიმილაციური ილუზიები	კონტრასტული ილუზიები	ტოლობა (აღეკვებური აქცია)
0,5 მმ	75,0	8,3	16,6
1,0 "	90,3	6,5	3,2
1,5 "	61,7	28,5	9,4
3,0—6,0 "	47,0	45,0	8,0

იგივე სურათი იშლება ჩვენს წინაშე საგანწყობო ექსპოზიციითა რაოდენობის ვარიირების შემთხვევაშიც (ცხრილი 14). აქ

ჩვენ ვხედავთ, რომ ასიმილაციურ ილუზიათა მაქსიმუმი 1—3 საგანწყობო ექსპოზიციის პირობებში გვაქვს. ამ ექსპოზიციათა რიცხვის გადიდებასთან დაკავშირებით კი კონტრასტის ილუზიათა მაჩვენებელიც შესამჩნევად იზრდება, მაშინ, როდესაც ასიმილაციურ ილუზიათა პროცენტი, პირიქით, კლებულობს.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ. რომ ასიმილაციურ და კონტრასტულ ილუზიათა აღმოცენების კანონზომიერება მაიმუნების შემთხვევაში, ძირითადად, იგივე რჩება, რაც აღამიანთა შემთხვევაში: საგანწყობო ექსპოზიციათა მცირე რაოდენობისა (ოპტიმუმი, როგორც ჩანს, უდრის 2-ს) და საგანწყობო ობიექტთა უმნიშვნელო განსხვავების პირობებში მაიმუნს ასიმილაციური ილუზიები უჩნდება; საგანწყობო ექსპოზიციათა რიცხვის და საგანწყობო ობიექტთა განსხვავების გადიდებასთან დაკავშირებით კი კონტრასტის ილუზიათა სიხშირე თანდათან შესამჩნევად მატულობს.

მაიმუნის ფიქსირებული განწყობის სხვა მხარეებს რომ დავუკვირდეთ, პირველ რიგში აგზნებადობის საკითხზე უნდა შევჩერდეთ. სამწუხაროდ, საშუალება არა გვაქვს ორ მაიმუნზე ჩატარებული ცდების შედეგად მაიმუნის განწყობის ამ მხარის შესახებ საბოლოო დასკვნა გამოვიტანოთ. როგორც მიღებული მონაცემებიდან ჩანს, არის შემთხვევები, როდესაც ექსპოზიციათა რიგის შემდეგ მაიმუნს ფიქსირებული განწყობა უმუშავდება, მაგრამ ზოგჯერ, საგანწყობო ექსპოზიციათა რიცხვის საგრძნობი გადიდების მიუხედავადაც, განწყობის ფიქსაცია არ ხერხდება. განწყობის აგზნებადობის ასეთი უცნაური ლაბილობა თავის გამოხატულებას პოულობს აგრეთვე იმაში, რომ განწყობის ფიქსაცია ზოგჯერ საგანწყობო ექსპოზიციათა ისეთი რაოდენობის პირობებშიც არ ხორციელდება, რომელიც სხვა დროს ამისთვის გარკვევით საკმარისი იქნებოდა.

ცხრილი 14

საგანწყობო ექსპ. რიცხვი	ასიმილაციური ილუზიები	კონტრასტული ილუზიები	ტოლობა
1	9,4	6,2	84,4
2—3	16,1	25,9	58,1
5	10,0	40,0	50,0
10—15	15,0	45,0	40,0

ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობის ასეთი ვარიაბილობა ჩვენ მიერ გამოცვლული მაიმუნების — და, შესაძლებელია, არა მხოლოდ ამ მაიმუნების — დამახასიათებელ თავისებურებას წარ-

მოადგენს. როგორც ჩატარებული ცდებიდან ჩანს, ხშირად საკმარისია ერთი-ორი საგანწყოთა ექსპოზიცია, რომ მაიმუნს საგრძნობლად მტკიცე ფიქსირებული განწყობა შეუქმნავდეს.

ამგვარად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მართალია, მაიმუნის განწყობის აგზნებადობა ძალიან დაბალი კოეფიციენტით ხასიათდება (1—2 ექსპოზიცია), მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იგი გარკვეულად ვარიაბილურ სიდიდეს წარმოადგენს, რომელიც მნიშვნელოვნად ფართო საზღვრებში მერყეობს — ნულიდან ზევით.

ამ გარემოებასთან დაკავშირებით საექვო ხდება ფიქსირებული განწყობის სიმტკიცის შესაძლებლობა ჩვენი მაიმუნების შემთხვევაში. როგორც ვიცით, განწყობის ეს თვისება განუწყვეტელ კონტრასტულ ილუზიათა რიგში ვლინდება. აღმოჩნდა, რომ მაიმუნი ვოვა ერთხელ იძლევა ექვსისა, მეორედ ცხრა კონტრასტული ილუზიის რიგს, ხოლო ოთხ სხვა შემთხვევაში მხოლოდ ერთხელობრივ ილუზიებს. დაახლოებით იგივე ითქმის მეორე მაიმუნის შესახებაც.

ეს იმას ნიშნავს, რომ ჩვენი მაიმუნების შემთხვევაში ფიქსირებული განწყობის სიმტკიცის საკითხი საკვებით გარკვეულია: სიმტკიცე ისევე, როგორც აგზნებადობაც, მყარ სიდიდეს აქ არ წარმოადგენს. იგი ცვალებადია სხვადასხვა შემთხვევაში. ექვი არაა, რომ ამ ცვალებადობის ნამდვილი საფუძველი საკმარისად გარკვეულია — შეიძლება იგი საგანგებო კვლევის საგნად დაისახოს.

ახლა ჩვენი ამოცანაა გამოვარკვიოთ, როგორ მიმდინარეობს მაიმუნთან ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის პროცესი. აქ ჩვენ კრიტიკულ გამლიზიანებელთა განმეორებითი ზემოქმედების ჩვეულებრივ ხერხს მივმართავთ: კრიტიკულ ობიექტთა ექსპოზიცია მეორდება მანამდე, სანამ ფიქსირებული განწყობა არ აღიკვეთება და ადგილს არ დაუთმობს ცდის პირობების ადეკვატურ განწყობას. რას ვღებულობთ ამ ექსპერიმენტების შედეგად?

ჩვენ არ შევუდგებით მიღებული მონაცემების დაწვრილებით განხილვას. აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ ჩვენი მაიმუნები ჩატარებული ცდების პირობებში იშვიათად აღწევენ ფიქსირებული განწყობის სრულ ლიკვიდაციას. თუმცა, რასაკვირველია, კერც იმას ვიტყვით, რომ ეს, საერთოდ, არასოდეს არ ხდებოდეს. როგორც ჩანს, ვარიაბილობის ნიშანი, რომელიც სხვა შემთხვევაში იჩენს ხოლმე თავს, მაგ., აგზნებადობის კვლევის ცდებში, მაიმუნის განსაკუთრებით დამახასიათებელ თვისებებებს წარმოადგენს. მიღებული მონაცემების მიხედვით, საკმარისია ორი-სამი

კრიტიკული ექსპოზიციის ერთ რომელიმე მომენტში, რომ ფიქსირებული განწყობის ლიკვიდაცია მოხდეს. მაგრამ სხვა მომენტში ამისათვის ექსპოზიციითაა გაცილებით უფრო გრძელი რიგია საჭირო. ან და იმავე ფიქსირებული განწყობის ლიკვიდაცია სულ არ ხერხდება.

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ მაიმუნთან ფიქსირებული განწყობის დინამიკურობის ნიშანიც ვარიაბილობის მაღალი ხარისხით ხასიათდება.

რაც შეეხება მაიმუნის განწყობის პლასტიკურობას, უნდა აღინიშნოს, რომ ეს საკითხი გაურკვეველი გვრჩება. საქმე ისაა, რომ ერთ-ერთი, წინამდებარე ცდებში გამოკვლეული მაიმუნი კრიტიკულ გამღიზიანებელთა ტოლობის დადასტურებას ვერც ერთხელ ვერ ახერხებს: ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის შემთხვევები მასთან სულ არ აღინიშნება. რომ შესაძლებელი ყოფილიყო ისეთი პირობების შექმნა, რომელშიც მაიმუნი უკანასკნელ ოჯახში გადასვლას მოახერხებდა, ორივე ცხოველთან დაახლოებით ერთნაირ სურათს მივიღებდით, და სრული უფლება გვექნებოდა გვეთქვა, რომ მათი ფიქსირებული განწყობა არც ისე მოკლებულია პლასტიკურობას, როგორც ეს პირველი შეხედვით ჩანს.

მაგრამ არც ამ პირობებში შეიძლება ითქვას, რომ აქ საქმე ფიქსირებული განწყობის ნამდვილ პლასტიკურობასთან გვეკონდეს, რომელიც ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის პროცესში ყველა თანმიმდევარი საფეხურის გავლას გულისხმობს.

ერთი სიტყვით, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მაიმუნის ფიქსირებულ განწყობას პლასტიკურობა, ვარიაბილობა და დინამიკურობა უმნიშვნელო ინტენსივობით ახასიათებს.

რაც შეეხება მაიმუნის ფიქსირებული განწყობის სტაბილობის საკითხს, აქ შემდეგი აღმოჩნდა: მაიმუნის ფიქსირებული განწყობა თავის აქტივობას საკმარისად ხანგრძლივად ინარჩუნებს. არის შემთხვევა, რომ იგი ძალაში რჩება ერთი კვირის ინტერვალის შემდეგაც. მაგრამ, გამოირკვა ისიც, რომ მაიმუნისათვის სხვა შემთხვევებში დამახასიათებელი ვარიაბილობა აქაც იჩენს თავს: ხშირად მაიმუნი კარგავს უნარს იმოქმედოს იმ განწყობის მიმართულებით, რომელიც მას ჩვეულებრივ უფიქსირდება ხოლმე. სხვა დროს კი, პირიქით, თავს იჩენს მისი ფიქსირებული განწყობის განსაკუთრებული სიმტკიცე, საკვირველი გამძლეობა.

4. ცხოველის ფიქსირებული განწყობის ზოგადი დახასიათება: ძალი რომ გადაევალოთ ცხოველთა განწყობის შესახებ მიღე-

ბულ მონაცემებს, ყურადღებას განსაკუთრებით შემდეგი მიიპყრობს:

1. ექვს გარეშეა, რომ განწყობა არ წარმოადგენს სპეციფიკურ ადამიანურ თავისებურებას. ცდების საფუძველზე ირკვევა, რომ იგი, პირიქით, ცხოველთა სამყაროს ყველა ჩვენ მიერ გამოკვლეულ წარმომადგენელთან გვხვდება. მეტიც შეიძლება ითქვას, სახელდობრ, რომ გარემოზე ამა თუ იმ განწყობის სახით რეაქციის უნარი ცოცხალი ორგანიზმის ყველაზე პირველად დამახასიათებელ თვისებას წარმოადგენს — სულ ერთია, განვითარების რომელ საფეხურსაც უნდა ეკუთვნოდეს იგი. ესაა ცოცხალი ორგანიზმის გარემოს ზემოქმედებაზე რეაქციის ყველაზე უფრო პრიმიტიული და ყველაზე უფრო არსებითი ფორმა.

2. ჩვენ მიერ გამოკვლეულ ცხოველთა განწყობის ანალიზი საკმარისი სიცხადით გვიჩვენებს, რომ განვითარების აღრინდელ საფეხურებზე განწყობას შედარებით დიფუზური ხასიათი აქვს, და, იმისათვის, რომ მისი ფიქსაცია მოხდეს, მან დიფერენციაციის ეტაპთა რიგი უნდა განელოს. კერძოდ, ჩვენ მიერ გამოკვლეულ ცხოველებთან — ქათმებთან, ვირთაგვებთან, ისევე როგორც მაიმუნთანაც — განწყობა, გაცილებით უფრო ხშირად, ვიდრე ადამიანთან, საგრძნობად ნაკლებ დიფერენცირებულ ფორმაში ვლინდება.

3. განწყობის ნაკლები დიფერენცირებულობა თავის გამოხატულებას იმაშიც პოულობს, რომ გამოკვლეულ ცხოველებთან იგი არაა კონსტანტური თავისი გამოვლინების ფორმებში: ასე, მაგალითად, ერთს რომელიმე მომენტში იგი აქტივობის ერთ ფორმაში ვლინდება, მეორე მომენტში კი სხვა ფორმაში იჩენს თავს — შეიძლება სულ მოდუნდეს, ან პირიქით, ძლიერი აქტივობა გამოაჩვენოს. აქ განწყობის მკვეთრად გამოხატულ ვარიაციულობასთან გვაქვს საქმე.

ამრიგად, დამტკიცებულად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ცხოველს გარემოსთან ურთიერთობის პროცესში, პირველ რიგში, სპეციფიკური მდგომარეობა უმუშავდება, რომელსაც ჩვენ განწყობის სახელწოდებით აღვნიშნავთ. მაშასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ ცხოველსა და ადამიანს შორის უთუოდ არის რაღაც საერთო, რაც სხვათა შორის უფლებას გვაძლევს ორივე ცოცხალ ორგანიზმებად ჩავთვალოთ.

მაგრამ ეს სრულიად არ ნიშნავს, რომ ადამიანი და ცხოველი,

ორივე, განვითარების ერთი და იმავე საფეხურის წარმომადგენლებად უნდა ვიგულოთ. პირიქით, მათი განვითარების საფეხურები არსებითად განსხვავდებიან ურთიერთისაგან. ადამიანი სოციალური არსებაა, და მისი სპეციფიკური თავისებურება პირველ რიგში ამ ნიადაგზეა აღმოცენებული. ქვემოთ ჩვენ ვნახავთ, რომ სოციალური ცხოვრების პირობებში ადამიანს საგანგებო უნარი, ე. წ. ობიექტივაციის უნარი უმუშავდება — ობიექტივაციის უნარი, რომელიც განსაკუთრებით დამახასიათებლად უნდა ჩაითვალოს მისთვის. ჩვენ ვნახავთ, რომ სწორედ ამიტომ განწყობა წამყვან როლს აღარ ასრულებს მის ცხოვრებაში — იგი მოხსნილი სახით განაგრძობს მასთან არსებობას, ხოლო წამყვანი როლი ობიექტივაციის ნიადაგზე აქტივირებულ აზროვნებას ეკისრება. მაგრამ უფრო დაწვრილებით ამ საკითხებზე უახლოეს თავში გვექნება საუბარი.

განწყობა ადამიანთაჲ

I. ობიექტივაციის პრობლემა

1. ორი სფერო სინამდვილის ზემოქმედებისა ადამიანზე. რას წარმოადგენს ის, შეიძლება ითქვას, სპეციფიკური თავისებურება, რომელიც ეგოდენ მკვეთრად განასხვავებს ადამიანს ყველა სხვა ცოცხალი არსებისაგან? როდესაც ამ საკითხს ვაყენებთ, პირველ რიგში, რასაკვირველია, აზრი მოგვდის, რომ ადამიანი სოციალური არსებაა და რომ მას, როგორც ასეთს, როგორც სოციალურ არსებას, მეტყველები უნარი აქვს, უნარი, რომელსაც სხვა ცოცხალი არსება ყველა მოკლებულია აბსოლუტურად.

სხვა საკითხია, პირველადს ფენომენს წარმოადგენს ეს უნარი, თუ მეორადს, ე. ი. ისეთს, რომელიც სხვა, უფრო მნიშვნელოვანისა და ძირითადი მოვლენის საფუძველზე აღმოცენდა. ამ საკითხის განხილვის გარეშეც სრული დარწმუნებით შეიძლება ვთქვათ, რომ არ არის არაფერი, გარდა ჩვენს გარეშე არსებული სინამდვილისა, რასაც ძალა შესწევდეს ეგოდენ დიდი გავლენა მოახდინოს ჩვენს ქცევაზე. ეგოდენ განსაზღვროს იგი, როგორც ეს ჩვენი სოციალურობის ნიადაგზე აღმოცენებულ მეტყველებას შეუძლია.

შეიძლება სხვანაირადაც გამოგვეთქვა იგივე აზრი: არ არსებობს არაფერი უფრო დამახასიათებელი ადამიანისათვის, ვიდრე ის ფაქტი, რომ გარესინამდვილე მასზე, როგორც სოციალურ არსებაზე, ორმაგად ახდენს გავლენას — პირდაპირ, უშუალოდ მოქმედი გაღიზიანებისა, და არაპირდაპირ, სიტყვიერი სიმბოლოს საშუალებით, რომელსაც საკუთარი, დამოუკიდებელი შინაარსი არ გააჩნია, და მხოლოდ წარმომადგენელია სხვა რაიმე უცხო გაღიზიანებისა: ადამიანი აღიქვამს ან სინამდვილეში მიმდინარე პროცესების უშუალო გავლენას, ან იმ სიტყვიერ სიმბო-

ლოთა ზემოქმედებას, მათ რომ სპეციფიკურ ფორმაში წარმოადგენენ. მაშინ, როდესაც ცხოველის ქცევას მხოლოდ აქტუალური სინამდვილის ზემოქმედება განსაზღვრავს, ადამიანი ამ სინამდვილეს უშუალოდ არ ემორჩილება. უეჭველია მას შეუძლია გარემოს ფილოს მოვლენათა ზემოქმედებას მხოლოდ მას შემდეგ გასცეს პასუხი, რაც ამ მოვლენების თავის ცნობიერებაში გარდატეხას — მათს გაცნობიერებასა და გააზრებას მოახდენს.

თავისთავად ცხადია, ეს გარემოება ადამიანის ფრიად მნიშვნელოვან თავისებურებას წარმოადგენს, თავისებურებას, რომლის საფუძველზეც, ვინ იცის, შესაძლოა, ფსიქოლოგიურად მთელი მისი უპირატესობა იყოს აღმოცენებული ყველა სხვა ცოცხალი არსების წინაშე.

მაგრამ ახლა დგება საკითხი: რაში მდგომარეობს ეს მისი უნარი, არსებითად რას ემყარება იგი? იმისდა მიხედვით, რაც ჩვენ უკვე ვიცით ადამიანთან დაკავშირებით, ბუნებრივად ჩნდება აზრი იმ როლის შესახებ, რომელიც განწყობას უნდა ჰქონდეს ამ შემთხვევაში. ახლა ჩვენს წინაშე ამოცანა დგას — დავადგინოთ ამ ცნების როლი და ადგილი ადამიანის ცხოვრებაში.

თუ სწორია, რომ გარემოს უშუალო ზემოქმედების პირობებში გაშლილ ქცევას საფუძვლად განწყობა უდევს, შეიძლება დადგეს საკითხი, რა ემართება მას სხვა პლანში — ვერბალური, სიტყვებში რეპრეზენტირებული სინამდვილის პლანში? სოციალურად განსაზღვრული ადამიანისათვისაც თამაშობს რაიმე როლს ჩვენი განწყობა, თუ ამ შემთხვევაში ჩვენი ქცევა სხვა საფუძველზე მიმდინარეობს?

2. ყურადღების პრობლემა. ამ საკითხის გადასაწყვეტად საჭიროა გამოსავალ წერტილად ყურადღების პრობლემა ავიღოთ. უფრო ზუსტად, — საკითხი, თუ როგორ არის შესაძლებელი ყურადღების აქტი, როგორ უნდა წარმოვიდგინოთ იგი.

როგორც ვიცით, ჩვეულებრივ მიღებულად ითვლება, რომ ყურადღება, არსებითად, შერჩევას აწარმოებს, რომ იგი საშუალებას გვაძლევს ჩვენზე მოქმედ შთაბეჭდილებათა რიგიდან რომელიმე ავიღოთ და, ფსიქიკური ენერჯიის კონცენტრაციის გზით, მისი წარმოდგენა მაქსიმალური სინათლითა და სიცხადით მოვახდინოთ. ყურადღებას, ჩვეულებრივ, როგორც ასეთს, სპეციფიკურს შერჩევითს უნარს განსაზღვრავენ.

მაგრამ რომ დავუკვირდეთ ამ განსაზღვრებას, ვნახავთ, რამდენად გაურკვეველია იგი. მეტიც, იგი აღძრავს ისეთ საკითხთა

რიგს, რომელიც წინასწარ უნდა იქნეს გაშუქებული და გადაწყვეტილი, რათა ყურადღების ესა თუ ის განსაზღვრება საზოგადოდ გახდეს შესაძლებელი.

მართლაც, როგორაა შესაძლებელი, ყურადღება ისეთს რამეს მივაპყროთ, რაც ჯერ კიდევ არ გამხდარა ჩვენი ცნობიერების საგანი? იმისთვის რომ რამეზე შეეჩერდეთ, რასმე ყურადღება მივაქციოთ, აუცილებელია, ეს რაღაც უკვე იყოს როგორმე მოცემული. მაგრამ იმისათვის, რომ ეს შესაძლებელი გახდეს, ე. ი. რომ რამე მოცემული გვქონდეს, აუცილებელია, ჩვენი ყურადღება მასზე უკვე იყოს მიპყრობილი. პრინციპულად, რასაკვირველია საკითხს ყურადღების კონცენტრაციის დონის შესახებ აქ არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს: ჩვენი პრობლემა ეხება ყურადღების პირველადს კონცენტრაციას, ხოლო დონეს, რომელსაც ეს კონცენტრაცია აღწევს, ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა არა აქვს.

ამგვარად, ნათელი ხდება, რომ ყურადღების ჩვეულებრივი განსაზღვრება არსებითად ნამდვილ განსაზღვრებას ვერ იძლევა — იგი სრულიად ვერ გვეხმარება იმის გაგებაში, თუ ნამდვილად რას ეწოდება ყურადღება.

რასაკვირველია, ყველაფერი ეს პირველ რიგში, ყურადღების ყველაზე გავრცელებული განსაზღვრების ცდას ეხება. მაგრამ ხომ არსებობს ამ ცნების კიდევ მრავალი სხვა გაგებაც. ითქმას თუ არა უგივე მათ შესახებაც? ვფიქრობ, ძირითადი აზრი, რომელიც აქ მხედველობაში გვაქვს, ყურადღების განსაზღვრების ყოველსავე, მეტად თუ ნაკლებად ცნობილ ცდაზე ვრცელდება. ყველგან, სადაც ნაცადია ეს განსაზღვრება, ყურადღების ძირითად ფუნქციად ერთი და იგივე იგულისხმება — წარმოდგენათა სინათლისა და სიციხადის დონის ამ აღღება. ამ მხრივ ყოველ შემთხვევაში ყურადღების სხვადასხვა გაგებას შორის განსხვავება არ არის. ამიტომ, რამდენადაც საქმე არსებულ გაგებათა ძირითად აზრს ეხება, ზემოთ თქმული შეიძლება საერთოდ ყურადღების განსაზღვრების ყოველსავე დღემდე არსებულ ცდაზე იქნეს გავრცელებული.

რომ დაუფიქრდეთ ამ განსაზღვრებას, ნათელი გახდება, რომ იგი რომელიმე ცალკეულ პროცესს როდი ეხება, უფრო საფიქრებელია, რომ აქ ერთი და იმავე მოვლენის ორი მოცემულობა იყოს ნაგულისხმევი: თითქოს ჩვენზე მოქმედი შთაბეჭდილებები ჩვენს მიერ ორმაგად განიცდებოდნენ: ერთის მხრივ, როგორც მოვლენები, რომელთაც თან არ ახლავს ყურადღების აქტები, მეორეს მხრივ, —

როგორც იგივე მოვლენები, მაგრამ უკვე გაშუალებული სწორედ ამ აქტებით. მაშასადამე, გამოდის, რომ მოვლენათა რიგის განცდა მათი წარმოდგენის სიცხადისა და სინათლის გარეშეც შეგვეძლება: ყურადღების აქტივობის შემთხვევაში კი, შთაბეჭდილებებს ჩვენ ნათლად და ცხადად განვიცდით. ეს რასაკვირველია, არ ნიშნავს, რომ პირველ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ყურადღების მოქმედების დაბალს, ხოლო მეორეში — მაღალ დონესთან. უფრო სწორი იქნებოდა, თუ ვიტყოდით, რომ პირველ შემთხვევაში ყურადღების მოქმედება სრულიად გამორიცხულია.

ამგვარად, ითვლება, რომ არის შემთხვევები, როდესაც ჩვენი ცნობიერება მუშაობს, კერძოდ, აღიქვამს მოვლენათა რიგს ისე, რომ ყურადღება ამასი არავითარ მონაწილეობას არ ღებულობს, ე. ი. აღიქვამს ისეთ მოვლენებს, რომელიც სრულიად მოკლებულია სინათლესა და სიცხადეს. რასაკვირველია, ყურადღების ჩვეულებრივი გაგების შემთხვევაში იგულისხმება, რომ ეს მართლაც შეაძლებელია, რომ ფსიქიკაში შეიძლება ჰქონდეს ადგილი ისეთ მოვლენებსაც, რომელიც სიცხადისა და სინათლის პრედიკატს მოკლებულია სრულიად. მაგრამ არ ვფიქრობთ, მიზანშეწონილი იყოს, ისეთი ფსიქიკური შინაარსის არსებობა ვცნოთ, რომელიც არაფერს არ იძენს იმის გამო, რომ იგი ფსიქიკურ შინაარსად იქცა, და სუბიექტისათვის თითქოს იგი ისევე იმადვე რჩება, რაც მანამდე იყო — უცხო, „უცნაურ“, მისთვის არსებულ შინაარსად.

როგორც ჩანს, უნდა ვაღიაროთ, რომ, როდესაც რაიმე ფსიქიკური შინაარსი არსებობს, მას ყოველთვის ცნობიერების ესა თუ ის ხარისხი ახლავს თან, მიუხედავად ამისა, შეგვიძლია თუ არა აქ ყურადღების მონაწილეობის შესახებ ვილაპარაკოთ. წინააღმდეგ შემთხვევაში არავითარი საბუთი არ გვექნებოდა გვეთქვა, რომ საქმე ნამდვილად ფსიქიკურ შინაარსთან გვაქვს.

შესაძლებელია, ყურადღების ტრადიციულ გაგებას საფუძვლად ის გაუცნობიერებელი აზრი ედოს, რომ ადამიანის ფსიქიკის მუშაობა ორ სხვადასხვა პლანში უნდა იქნეს ნაგულისხმევი: ერთ პლანში იგი მიმდინარეობს ყურადღების მონაწილეობის გარეშე, ხოლო მეორეში — მისი პირდაპირი მონაწილეობით. ამასთანავე, სინათლისა და სიცხადის პრედიკატი, როგორც ეტყობა, ორივე შემთხვევაში, როგორც აუცილებელი უნდა ვიგულისხმოთ. ჩვენს ამოცანას ახლა იმის ნათელყოფა შეადგენს, რომ ცნობიერების მუშაობაში ეს ორი პლანი მართლა არსებობს, და რომ ეს გარემოება მხედველობაში უნდა

იქნეს მიღებული ფსიქიკური ცხოვრების სხვადასხვა საფეხურისა და მათი განვითარების გაშუქების დროს.

3. ფსიქიკის მუშაობის ორი პლანი. საკითხი ჩვენი ფსიქიკური ცხოვრების ამ ორ პლანზე მიმდინარეობის შესახებ დღემდე არსად არ ყოფილა ჩვენს მეცნიერებაში გაცნობიერებული. მაგრამ სხვადასხვა ფსიქიკურ მოვლენათა შესწავლის დროს, მეცნიერებას დებულებათა რიგის მიღება უხდებოდა, რომელნიც, მართალია, არსებითად სწორი არ იყვნენ, მაგრამ ისეთ მომენტებზე მაინც მიუთითებდნენ, რომ მათ შესწავლას შემდეგში ამ მოვლენათა ნამდვილი ბუნების გაშუქება შესძლებოდა.

ნათელი წარმოდგენა რომ ვიქონიოთ, თუ ცნობიერებას მუშაობის რა პლანებზეა აქ ლაპარაკი, შევეცადოთ ჩვენი ქცევის რომელიმე ჩვეულებრივი შემთხვევის ანალიზი მოვახდინოთ. ავიღოთ სულ მარტივი ასეთი შემთხვევა: ვთქვათ, ადამიანი იღვიძებს და მიმართავს ქცევის სრულიად ჩვეულებრივ აქტებს. იწყებს ტანსაცმელის ჩაცმას, იღებს ფეხსაცმელს და აპირებს მის ჩაცმას, მაგრამ უცბად აღმოჩნდება, რომ ფეხი თითქოს თავისუფლად არ ჩადის ფეხსაცმელში, ისე, როგორც ეს ხდებოდა ჩვეულებრივ — რაღაც თითქოს ხელს უშლის ამას. ამგვარ შემთხვევაში წარმოადგენია მომხდარი მოვლენებისადმი ორგვარი დამოკიდებულება: ან სუბიექტი არ აქცევს ყურადღებას ამ, შედარებით, უმნიშვნელო მოვლენას და ცდილობს ფეხსაცმელის ჩაცმა განაგრძოს, ან და მაშინვე სწყვეტს ამ აქტს, რათა გამოარკვიოს, რამ გამოიწვია ეს მოულოდნელი უხერხულობა. ეს მას ამ მიზეზის თავიდან ასაცილებლად, და ფეხსაცმელის ჩაცმის საჭირო აქტის შესასრულებლად სჭირია.

ეს ელემენტარული მაგალითი წარმოადგენს სრულიად ჩვეულებრივ შემთხვევას, რომლის დადასტურებაც ცხოვრების ყოველივე ნაბიჯზეა შესაძლებელი: შეიძლება ითქვას, ადამიანის მთელი ცხოვრება, ბოლოს და ბოლოს, ამგვარ პროცესთა სერეებიდან შესდგება. რომ დაუუკვირდეთ, დავრწმუნდებით, რომ ამ შემთხვევაში ფრიად მნიშვნელოვანსა და არსებით მოვლენასთან გვაქვს საქმე. მოვლენასთან, რომელიც საკმარის შუქსა ჰყვანს ადამიანის ფსიქიკური ცხოვრების თავისებურებას.

საქმე ისაა, რომ ქცევის ამ შედარებით მარტივს, ჩვეულებრივ აქტში ჩვენ შეგვიძლია გამოვავაშკარავოთ ცნობიერების მოქმედების ორი არსებითად განსხვავებული პლანი — „იმპულსური“ და „გაშუალებული“ მოქმედების პლანი. საჭიროა, სპეციალურად შევჩერდეთ

ამ ორი პლანის ანალიზზე, რათა აქ დასმული საკითხის შესახებ ნათელი წარმოდგენა ვიქონიოთ.

4. იმპულსური ქცევის პლანი. პირველს რომ მივმართოთ, ე. ი. „იმპულსური“ ქცევის პლანს, ვნახავთ, რომ მის ფსიქოლოგიურ სპეციფიკუმს, პირველ რიგში, მისი უშუალობა შეადგენს — ის გარემოება, რომ სუბიექტი ისევე როგორც მისი აქტებიც, მთლიანად ქცევის პროცესშია ჩართული. რათა უფრო ნათლად წარმოვიდგინოთ იმპულსური ქცევის ეს სპეციფიკუმი, საკმარისია ცხოველის ინსტინქტური ქცევა ან ადამიანის ჩვეული, მექანიზებული მოქმედებები გავიხსენოთ.

ეჭვი არაა, რომ ამ შემთხვევაში სინამდვილის შესაფერ მონაკვეთთა ასახვის აქტებთან გვაქვს საქმე, და სუბიექტი ამ სინამდვილეს არა მის სრულ მთლიანობითს ერთიანობაში ასახავს ყველა მისი დეტალებით, არამედ მხოლოდ იმ აგენტთა მონაკვეთში, რომელიც გარკვეულ მიმართებაში იმყოფება მისი ქცევის მიზნებთან. გარდა ამისა, ეს ასახავს ამ აგენტებს საკმარისად ცხადად იმისათვის, რომ შესაძლებელი გახდეს მათი გადაქცევა მისი ქცევის ნამდვილ ფაქტორებად. ქათამმა, მაგალითად, უნდა შეამჩნიოს მარცვალი რომ კენკვას შეუდგეს. რასაკვირველია, ქცევის ამ აქტის სტიმულაციისათვის არაა საჭირო მარცვლის ყოველმხრივი და დეტალური გამოკვლევა: საკმარისია დანახვა, რომ ქათამმა მათი კენკვა დაიწყოს, და ეს მისი სიცოცხლის შესანარჩუნებლად სრულიად საკმარისია.

ან დაუფრუნდეთ ჩვენს მაგალითს: როდესაც ადამიანი დილით დგება, ტანთ რომ ჩაიცვას, მისთვის აუცილებელია გამოჰყოს ტანისამოსი ან ფეხსაცმელი გარემოში მყოფ საგანთა წრიდან, ე. ი. მან უნდა შესძლოს მათი აღქმა საკმარისი სიციხადითა და სინათლით. ეს აუცილებელია მისთვის, მაგრამ ამავე დროს მისი ცხოვრების გარკვეული, ჩვეულებრივად მიმდინარე პირობებისათვის საკვებით საკმარისიცაა, ვინაიდან ეჭვს გარეშეა, რომ ყოველივე მიზანდასახულად მიმდინარე ქცევა სუბიექტზე მოქმედ აგენტთა შერჩევის აქტს გულისხმობს, მათზე შესაფერი ფსიქიკური ენერჯის კონცენტრაციასა და მათს საკმარისი სიციხადით ფსიქიკაში ასახვას. წინააღმდეგ შემთხვევაში უნდა გვეცნო, რომ ყოველივე, ამგვარ პირობებში აღმოცენებული ქცევა წარმოადგენს ისეთ ცალკე აქტთა ქაოსს, რომელიც არაერთარ კავშირში არ იმყოფება სუბიექტის მიზნებთან და იმ სიტუაციის თავიანთებურებასთან, რომლის პირობებშიც ეს ქცევა მიმდინარეობს.

მიუხედავად იმისა, რომ აქ ჩვენ საქმე გვაქვს სუბიექტზე მოქ-

შედ აგენტთა შერჩევასთან, ისე როგორც მათზე ფსიქიკური ენერგის კონცენტრაციასთან და ფსიქიკაში მათი ცხადი ასახვის ფაქტთანაც, ჩვენ მაინც არა გვაქვს საკმარისი საფუძველი იმისათვის, რომ ამ აქტებში ყურადღების მონაწილეობის შესახებ ვილაპარაკოთ.

საქმე ისაა, რომ აღქმის ხატის მაგვარ ცნობიერებას შინაარსა და ქცევაში ჩართულ ცალკე აქტებსაც ისეთი თავისებურება ახასიათებს, რომელიც სრულად გამორიცხავს ყოველივე შესაძლებლობას, მათ პირობად ყურადღების აქტი ჩავთვალოთ: ისინი აღმოცენდებიან და მოქმედებას იწყებენ მხოლოდ იმისათვის, რომ მაშინვე, ყოველი შეფერხების გარეშე, ადგილი დაუთმონ მათ მიერ სტიმულირებულს მომდევნო აქტებს, რომელნიც, თავის მხრივ, ასევე შეუჩერებელივ აკეთებენ ამასვე. ისინი ქცევის მთლიან ჯაჭვში ცალკე რგოლებს წარმოადგენენ, იმ ჰიგნალების როლს ასრულებენ, რომელნიც ქცევის პროცესში მომდევნო ნაბიჯების სტიმულაციას ახდენენ. მათ არა აქვთ საკუთარი დამოუკიდებელი ღირებულება, ისინი არ არსებობენ ამ როლის გარეშე თავისთავად ამ ქცევის პროცესიდან გამოყოფილად, რომელშიც მთლიანად, უნაშთოდ არიან ჩართული. იმპულსური ქცევა მიმდინარეობს იმ იმპულსებზე სრული დამოკიდებულების ნიშნის ქვეშ, რომელნიც გარე და შინა გარემოს შეზავებიდან მომდინარეობენ — აქტუალურ სიტუაციაზე უშუალო და აუცილებელი დამოკიდებულების ქვეშ, სიტუაციაზე, რომლითაც იგინი ყოველ ცალკე მომენტში არიან გარშემორტყმული. ერთი სიტყვით, იმპულსური ქცევის აქტების დროს, სუბიექტი მასზე მოქმედი აქტუალური სიტუაციითაა შებოჭილი და ამ სიტუაციაში მოცემული პირობებით განსაზღვრული.

ისმის კითხვა: გარდა იმ სპეციფიკური უნარისა, რომელიც ყურადღების სახელწოდებითაა ცნობილი, რასღა შეუძლია განსაზღვროს ეს პროცესები — პროცესები: 1) ჩვენზე მოქმედ აგენტთა რიგიდან სწორედ ისეთების არჩევით გამოყოფისა, რომ ჩვენი მოცემული ქცევის მიზნებს შეესატყვისებოდნენ. 2) ფსიქიკური ენერგის მათზე კონცენტრაციისა და 3) ამის შედეგად მათი ცნობიერების სი-ცხადის დონის ამადლებისა.

იმ ფსიქოლოგიისათვის, რომელიც მთლიანად უგულებელყოფს ჩვენში ძველი, ტრადიციული მეცნიერებისათვის სრულად უცნობ ძალთა არსებობას, ეს საკითხი გადაუწყვეტელი და გაურკვეველი რჩება. ჩვენი თეორიის თვალთ კი, განწყობის ცნების საფუძველზე, ამ საკითხის გადაჭრა არ წარმოადგენს არავითარს განსაკუთრებულ

სიძნელეს. ჩვენ ვიცით, რომ, ამ თეორიის თანახმად, როდესაც ცოცხალ ორგანიზმს, ან უკეთ, სუბიექტს რაიმე გარკვეული მოთხოვნა უჩნდება, იგი ცდილობს გარესსინამდვილესთან — მოთხოვნის დაკმაყოფილების სიტუაციასთან — გარკვეული დამოკიდებულება დაამყაროს, რათა მასში აღძრული მოთხოვნილებების მოგვარება განხორციელდეს. სინამდვილე, თავის მხრივ, როგორც აქტუალური მოთხოვნილების დაკმაყოფილების სიტუაცია, უშუალო ზემოქმედებას ახდენს არა ცალკე ფსიქიკურის ან ფიზიოლოგიური ხასიათის პროცესებზე, რომელიც ამ მოთხოვნილების მატარებელს ცოცხალ ორგანიზმში მიმდინარეობენ, არამედ ცოცხალ ორგანიზმზე მთლიანად, ქცევის სუბიექტზე, რომელშიც იგი — ეს სინამდვილე — შესატყვისის მთლიანობითს ეფექტს იწვევს. ეს ეფექტი შეიძლება სინამდვილის, როგორც აქტუალური მოთხოვნილების სიტუაციის, მხოლოდ ერთგვარ მთლიანობითს, სუბიექტის ეულ ასახვას წარმოადგენდეს — ასახვას, რომელიც გაგებული უნდა იყოს, როგორც წინაპირობა და გეზი სუბიექტის მიერ გაააშლელი ქცევისა, როგორც განწყობა, რომელიც ქცევას სინამდვილის ასახვის კალაპოტში აყენებს.

თუ ამ დებულებას საფუძვლად მივიღებთ, ნათელი გახდება, რომ ქცევა, როდესაც და სადაც კი უნდა აღმოცენდეს, გარე სინამდვილის ზემოქმედებით განისაზღვრება — არა უშუალოდ, არამედ — და ეს უპირველეს რიგში უნდა გვახსოვდეს — გაშუალებულად, სახელდობრ, სუბიექტის ქცევაში მისი მთლიანობითი ასახვის, სუბიექტის ქცევის განწყობის შუალობით. ქცევის ცალკე აქტები, მთელი ფსიქიკური ცხოვრება, ამისდა მიხედვით, მეორადი წარმოშობის მოვლენას წარმოადგენს.

მამასადამე, გარკვეულ პირობებში მოქმედი სუბიექტის ცნობიერებაში გარემოდან ის შემოდის და საკმარისი სინათლით მხოლოდ ის განიცდება, რაც უკვე მის აქტუალურ განწყობაშია ასახული. ეს იმას ნიშნავს, რომ ის, რაც ყურადღებას, როგორც ფორმალურ ძალას, არ შეუძლია, განწყობის ფუნქციად უნდა ვცნოთ, იმ განწყობის ფუნქციად, რომელიც არა მხოლოდ ფორმალურს, არამედ, აგრეთვე, წმინდა შინაარსობრივ ცნებასაც წარმოადგენს.

ამგვარად გასაგებია, რომ იმპულსური ქცევის პირობებში სუბიექტს შეიძლება საკმარისად ნათელი შინაარსები გაუჩნდეს, მიუხედავად იმისა, რომ ყურადღების აქტის შესახებ ამ შემთხვევაში საკითხის დასმაც კი არ შეიძლება. ჩვენ ვხედავთ, რომ ყველაფერი ეს შეიძლება იმ განწყობის საფუძველზე მოხდეს, რომელიც სუბიექტ-

ტის ქცევას განსაზღვრავს საერთოდ და, კერძოდ მისი ფაქტიკის აქტივობას. ყოველს ცალკე მომენტში აქტუალური განწყობის საფუძველზე სუბიექტის ცნობიერებაში ფსიქიკურ შინაარსთა რიგი აღმოცენდება, რომელიც საკმარისად ნათლად და ცხადად განიცდება, რათა სუბიექტისათვის შესაძლებელი გახდეს ქცევის სიტუაციის პირობებში ორიენტაცია. მართალია, ნათლად და ცხადად მხოლოდ ის განიცდება, რაც სუბიექტის ქცევის სიტუაციასთან უშუალო მიმართებაში იმყოფება. ამიტომ საქმე ისე კი არ არის, რომ სუბიექტი სინათლისა და სიცხადის შუქს ნებისმიერად მიმართავდეს სიტუაციის ამა თუ იმ მომენტზე. სუბიექტი დამოკიდებულია იმ პირობებზე, რომელშიც მოქმედი განწყობა აღმოცენდება და, შესაძლებელია, მოცემულ მომენტში კიდევ ფიქსირდება. თავისთავად ცხადია, ამ შემთხვევაში მხედველობაში გვაქვს მხოლოდ შედარებით მარტივი სიტუაცია, რომლის საფუძველზეც მისი პირობების შესატყვისი განწყობა წარმოიშვება და შემდეგ წარმატებით მიმდინარეობს.

5. ობიექტივაციის პლანი. სულ სხვა მდგომარეობა გვაქვს სიტუაციის გართულების შემთხვევაში, რომელიც სუბიექტის წინაშე მდგომი ამოცანის გადასაქრელად იმ შემთხვევაში ხდება აუცილებელი თუ რომ ქცევის განვითარების პროცესში ესა თუ ის დაბრკოლება აღმოცენდა. ქცევა, ამ პირობებში, აღარ მიმდინარეობს ისე თავიანთად და შეუფერხებლად, როგორც ეს იმპულსური მოქმედების დროს ხდება. გაჩნდება თუ არა დაბრკოლება, ქცევის აქტი, რომელიც უნდა მომხდარიყო — მორიგი რგოლი აქტთა ჯაჭვში — ჩვეულებრივ, აღარ უთმობს ადგილს მომდევნოს, მის მიერ სტიმულირებულ აქტს, ვინაიდან დაბრკოლება სწორედ ამ სტიმულაციის პროცესს ეხება. ამის შედეგად ქცევა ფერხდება, და სათანადო რგოლი, ასე ვთქვათ, აქტთა ჯაჭვიდან გამოვარდება. რამდენადაც იგი არ იწვევს მომდევნო აქტს, მას დროებით ჯაჭვის ერთ-ერთი რგოლის მნიშვნელობა ეკარგება, იგი, ფსიქოლოგიურად დამოუკიდებელ საგნად იქცევა, ობიექტად, რომელსაც თავისთავადი, აქტუალურად მიმდინარე ქცევის პირობებისაგან დამოუკიდებელი არსებობა და ისეთი თავისებურებები აქვს, რომელთა წინასწარ გაცნობიერება აუცილებელია, რათა მათი მიზანშეწონილი გამოყენება, ქცევის პროცესში ხელახლად ჩართვა შესაძლებელი გახდეს.

ამგვარად, დაბკოლებათა აღმოცენებისთანავე ქცევა რომელიმე აქტუალურ რგოლზე ფერხდება. მაგალითად, ფეხსაცმლის ჩა-

ცმის დროს მე ვგრძნობ, რომ ფეხი ფეხსაცმელში არ ჩადის. მაგრამ საბოლოოდ არ ვწყვეტ დაწყებულ ქცევას, არამედ მხოლოდ დროებით ვაჩერებ მას. სამაგიეროდ ჩნდება ქცევის ახალი ფორმა: ფეხსაცმელი, რომლის ხატი ჩაცმის ქცევაში ჩართული აღქმის შედეგად მივიღე და რომელმაც მომდევნო, ჩაცმის ქცევისათვის მიზანშეწონილი, აქტის სტიმულაცია ვედარ მოახერხა, ჩემთვის დამოუკიდებელ ობიექტად იქცევა. მე უნდა გავაცნობიერო მისი თვისებები, დაუუკვირდე მას, რათა მოვიპოვო ჩაცმის გაგრძელების შესაძლებლობა; და მეცხელახლა აღვიქვამ მას: ფეხსაცმელი ჩემი შემეცნებითი აქტების საგნად იქცევა — მე მას ყოველმხრივ ვაკვირდები, ვადარებ ერთმანეთს მის თვისებებს, ემსჯელობ შემჩნეული უხერხულობის შესაძლებელ მიზეზებზე. ერთი სიტყვით, საგნისადმი სპეციალურად შემეცნებითი დამოკიდებულების პროცესი აღიძვრის, დამოკიდებულებისა, რომელსაც საგნის თვისებათა უშუალო პრაქტიკულ გამოყენებასთან საერთო არაფერი აქვს. ახლა ჩვენს წინაშე არა უშუალო, პრაქტიკული, არამედ ელემენტარული თეორიული ქცევის პროცესი მოძრაობს.

ამ უკანასკნელის შედეგებზე დამოკიდებულია ის, თუ როგორ გაიშლება შემდეგში ჩემი ქცევა, რას ვუზამ ფეხსაცმელს, ამ ქცევის წარმატებით დამთავრების მიზნით. უეჭველია, მე მასში საჭირო ცვლილებას შევიტან, ავაცილებ დაბრკოლებებს, რომლებიც აფერხებენ ჩემი ქცევის მიზანდასახულ მიმდინარეობას. ერთი სიტყვით, საგნისადმი თეორიული დამოკიდებულების შედეგად, მე ჯერ ვეცდები ფეხსაცმლის მოწესრიგებისათვის საჭირო პრაქტიკული აქტების შესრულებას და ფეხსაცმლის ჩაცმის, ე. ი. ჩემშიერ შეჩერებული აქტის განხორციელებას მხოლოდ ამის შემდეგ მოვიკიდებ ხელს.

ამგვარად, სიტუაციის გართულების გამო იმპულსური ქცევის პროცესი შეიძლება შეჩერდეს, და მაშინ მისი აქტუალური რგოლი, რომელიც ქცევის მიმდინარეობის პროცესში პირველად პოულობს თავის ფსიქიურ ასახვას, შეიძლება პრაქტიკული ქცევის აქტთა უწყვეტი ჯაჭვიდან გამოვარდეს და ჩემი საგანგებო დაკვირვების საგნად გადაიქცეს, ობიექტად, რომელზედაც ჩემს შემეცნებითს ფუნქციებს მივმართავ, მისი ასახვის იმდენად ნათელი და დეტალური ფორმის მისაღებად, რამდენადაც ეს შეჩერებული ქცევის მიზანშეწონილი დასრულებისათვისაა საჭირო.

ამ აქტის შედეგად ქცევა უფრო მაღალ დონეს აღწევს, დონეს,

რომელიც გაშუალებულია შემეცნებითი აქტებით და თავისუფალია უშუალო იმპულსების მოქმედებისაგან.

ერთი სიტყვით, ქცევა ამ პირობებში სპეციფიკურ ადამიანურ აქტთა დონეს აღწევს, რომელიც თვისობრივად განსხვავდება ყველაფრისაგან, რის მოცემაც შეუძლია ამა თუ იმ ცხოველს თავის არსებობის ჩვეულებრივ პირობებში.

ეს სპეციფიკური აქტი, რომელიც ადამიანის მოქმედებათა ჯაჭვში ჩართულ საგანს ან მოვლენას გამოჰყოფს, შეაჩერებს და დაკვირვების საგანგებო, დამოუკიდებელ ობიექტად აქცევს, შეიძლება ობიექტივაციის აქტის სახელწოდებით აღვნიშნოთ.

თავისთავად ცხადია, ობიექტივაციის ეს აქტი პირველად თვითონ კი არ ჰქმნის ჩვენს გარშემო არსებულ ობიექტური სინამდვილის საგნებს ან ობიექტებს: ეს საგნები, რასაკვირველია, სუბიექტისაგან დამოუკიდებლივ არსებობენ და თვით წარმოადგენენ ყოველგვარი ქცევის აღმოცენების პირობას. ობიექტივაციის ან ობიექტივირების აქტი, პირიქით, გულისხმობს ობიექტთა არსებობას სინამდვილეში, იმ ობიექტთა არსებობას, რომელთათვისაც ადამიანს თავისი აქტების მიმართვა შეუძლია, მათი შემჩნევისა და ამ აზრით მათი ობიექტივირების მიზნით, და შემდეგ — სპეცილური შემეცნებითი, კერძოდ, აზროვნებითი ფუნქციების გამოყენების გზით — გამორკვევას იმისას, თუ რას წარმოადგენენ ისინი.

ამგვარად, ობიექტივაცია კი არ ჰქმნის ობიექტებს, — ისინი უიმიოდაც არსებობენ აქტუალურ ობიექტურ სინამდვილეში, — იგი მხოლოდ იმას ახერხებს, რომ არსებულ ობიექტებს უწყვეტი მდინარებიდან გამოჰყოფს, აჩერებს, ასე ვთქვათ, მათ და ამრიგად, საგნებად აქცევს, რომელზედაც ჩვენ ყურადღების კონცენტრაციას ვაწარმოებთ, ან სხვანაირი გამოთქმა რომ ვიხმაროთ, რომელთა მიმართ ჩვენ ვახდენთ ობიექტივაციას — ვამყარებთ, როგორც ობიექტისადმი, დამოკიდებულებას.

რომ დავუკვირდეთ ამ პროცესს, ვნახავთ, რომ ჩვენი ქცევა, რომელიც ჩართული იყო სინამდვილესთან პრაქტიკული დამოკიდებულების თანმიმდევარ აქტთა ჯაჭვში, ასე ვთქვათ, „გამოითიშება“ ამ ჯაჭვიდან, „თავისუფლდება“ მისგან და თავისთავადს დამოუკიდებელ პროცესად იქცევა. ქცევის ამ „განთავისუფლების“, მისი უფრო მაღალს, ნამდვილ ადამიანურ დონეზე ასვლის პროცესში გადამწყვეტ როლს, უდავოდ, ობიექტივაციის აქტი ასრულებს — აქტი, რომელიც ჯაჭვში ჩართულ რგოლს თავისთავადს,

დამოუკიდებელ საგნად აქცევს, რომლისადმიც ჩვენი შემეცნებითი ფუნქციების აქტივობა მიიმართება. მაგრამ ეჭვი არაა, რომ ეს სწორედ ამათზე შეჩერების, ამათი ფიქსაციის ის აქტია, რომელსაც ჩვეულებრივ ყურადღების სახელწოდებით ცნობილს, სპეციფიკური მოქმედების პირობებში ვხვდებით.

მაშასადამე, ყურადღება არსებითად, როგორც ობიექტივაციის პროცესი უნდა იქნეს გაგებული, — როგორც პროცესი, რომელშიც ჩვენი განწყობის საფუძველზე აღმოცენებულ აღქმათა უწყვეტი წრიდან რომელიმე ერთი გამოიყოფა, შემეცნებითი აქტივობის საგნად და ამის შედეგად ჩვენი ცნობიერების ყველაზე ცხად და აქტუალურ შინაარსად იქცევა.

ამგვარად, ობიექტივაციის აქტი ადამიანის სწორედ თავისებურს, სპეციფიკურ მდგომარეობას წარმოადგენს, მდგომარეობას, რომელსაც მოკლებულია ცხოველი და რომელზედაც ადამიანის მთელი უპირატესობა აიგება. საგანგებოდ არაა საჭირო შეჩერება იმაზე, თუ რა პირობებშია ეს აქტი შესაძლებელი. თავისთავად ცხადია, რომ ასეთი რამ მხოლოდ ადამიანს, როგორც სოციალურ არსებას, შეიძლება ჰქონდეს. საგანი, როგორც ობიექტი, მეორე სუბიექტსაც გულისხმობს, და ამიტომაც ობიექტივაციის აქტი მხოლოდ საზოგადოებრივი ცხოვრების პირობებში შეიძლება აღმოცენდეს.

II. ფსიქიკური ცხოვრების ორი ფორმა

ადამიანის სპეციფიკურ თავისებურებად სამართლიანად სოციალობა და ამ ნიადაგზე აღმოცენებული მეტყველების უნარი ითვლება — მეტყველების უნარი, რომელსაც ყოველი სხვა ცოცხალი არსება მოკლებულია სრულიად. ამასთან ერთად ამ თავისებურებას აზროვნების გართულებულს, მეტყველებასთან დაკავშირებულ ფორმებშიც სჭკრეტენ. რამდენადაც ცხოველი არსებითად საზოგადოების გარეშე ცხოვრობს და არ მეტყველებს, ის არ იძლევა აზროვნებითი ფორმების გამოყენების ნიშნებს — შეიძლება ითქვას, რომ არსებითად ნამდვილი აზროვნება მას არცა აქვს¹. ამ ორი უნარის დამოწმება მხოლოდ სოციალურ არსებასთან, მხოლოდ ადამიანთან შეიძლება, და მისი ცხოვრება, მთელი მისი კულტურა, ძირითადად, ამ ორი უნარის ბაზაზე მიმდინარეობს.

¹ ამ თვალსაზრისით ნათელია, რომ საკითხი ცხოველის „აზროვნების“ შესახებ საგანგებოდ უნდა იქნეს ხელახლა შესწავლილი.

ექვი არაა, რომ მეტყველება და აზროვნება ფსიქოლოგიურად ადამიანის იმ სპეციფიკური თავისებურების ნიადაგზე ჩნდება. რომელიც თავის გამოხატულებას ობიექტივაციის აქტში პოულობს. იგი — ობიექტივაცია — მეტყველებისა და აზროვნების აღმოცენების აუცილებელ ფსიქოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს, ვინაიდან უდავოა, რომ იმისათვის, რომ დავასახელოთ რაიმე, ან გავშალოთ აზროვნება რისამე შესახებ, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა, რომ ეს რაღაც რაიმენაირად მოცემული იყოს ჩვენთვის: მეტყველებისა და აზროვნების გაშლა შესაძლებელია მხოლოდ იმ საგნის მოცემულობის პირობებში, რომელსაც ეს აზროვნება და ეს მეტყველება ეხება. მაშასადამე, ნათელია, რომ მეტყველება და აზროვნება ადამიანის ფსიქიკური ცხოვრების მეორე, უფრო მაღალ დონეზე — ობიექტივაციის დონეზე — მიმდინარეობს.

საჭიროა სპეციალურად აღვნიშნოთ ფსიქიკური ცხოვრების ამ ორი დონის — განწყობისა და ობიექტივაციის დონის — არსებობა. მაშინ როდესაც პირველი, განწყობის დონე, ყოველი ცოცხალი არსებისათვის, კერძოდ, გარკვეულ პირობებში ადამიანისთვისაც დამახასიათებელია, მეორე — ობიექტივაციის დონე — სპეციფიკურია მხოლოდ ადამიანისთვის — იმ არსებისათვის, რომელიც სოციალური ცხოვრების საფუძველებს აგებს და კულტურული არსებობის პირობებს ქმნის.

1. განწყობის დონე. რომ დავუკვირდეთ პირველს — განწყობის დონეს — ვნახავთ, რომ სიცოცხლე ამ დონეზე ცვლილებათა რიგის უწყვეტ ნაკადს წარმოადგენს, ახალის შეუწელებელ ქმნადობას; აქ არაფერი არ მეორდება; აქ იგივეობა შეუძლებელია: განწყობის პლანში სინამდვილის ძირითად პრინციპს ქმნადობის პრინციპი წარმოადგენს, რომელიც გამორიცხავს ყოველგვარ აზრს მოვლენათა უცვლელი იგივეობის შესახებ. ჩვენ ვნახეთ, რომ ცნობიერებაში სინამდვილის მხოლოდ ის მონაკვეთი აისახება, რომელიც ცოცხალი ორგანიზმის აქტუალური მოთხოვნილების დაკმაყოფილებაზე მიმართულ მოქმედებათა მიზანშეწონილი მიმდინარეობისათვისაა საჭირო. თვით ეს სინამდვილე კი, ან რომელიმე მისი მხარე, სუბიექტის ყურადღების გარეშე რჩება; იგი არ წარმოადგენს მის ობიექტს, არ წარმოადგენს საგანს, რომელიც საგანგებოდ იპყრობს მის ყურადღებას.

ერთი სიტყვით, ექვს გარეშეა, რომ სინამდვილე განწყობის პლანში უწყვეტ ცვლილებათა ველად გვევლინება, შეუჩერებელ

მოდრობად, სფეროდ, სადაც გამორიცხულია აზრიც კი მოვლენათა იგივეობის შესახებ. მოკლედ, სინამდვილე ამ პლანში შეუწინებელ ცვლილებათა უსასრულო, უწყვეტ მდინარებას წარმოგვიდგენს.

2. **ობიექტივაციის დონე.** სულ სხვაა სინამდვილის მეორე პლანი, რომელიც ობიექტივაციის პრინციპითაა პირობადებული — პრინციპით, რომელიც მხოლოდ ადამიანთან გვხვდება და მხოლოდ მისთვისაა დამახასიათებელი. რა წამს სინამდვილე — და არა მხოლოდ მის ნიადაგზე შესაძლო აქტივობა — თვითონ იწყებს ობიექტად ქცევას ადამიანისათვის, იგი გამოეყოფა ფაქტორთა წრეს, რომელიც ადამიანის ქცევის უშუალო პირობას წარმოადგენს, და ამის შედეგად დამოუკიდებელს. თავისთავადს საგნად იქცევა, ე. ი. საგნად, რომელზეც სუბიექტის ყურადღება მიიმართება. სხვანაირად რომ ვთქვათ, იგი უწყვეტი მოძრაობის წრეს გამოეთიშება და განმეორებითი დაკვირვების ობიექტად იქცევა.

ამ საფუძველზე აღმოცენდება აზროვნების აქტები, რომელნიც ობიექტივირებული სინამდვილის ყოველმხრივი ასახვის მიზანს ემსახურებიან, განწყობის პლანში მომხდარი ასახვისაგან განსხვავებით, აქ, ობიექტივაციის პლანში, საქმე გვაქვს ისეთ ასახვასთან, რომელიც იგივეობის ლოგიკურ პრინციპს ემყარება — პრინციპს, აუცილებელს ჩვენი აზროვნებითი აქტების რეგულაციისათვის. სახელდობრ: წამოვყავნებთ თუ არა ჩვენ მიერ ობიექტივირებული სინამდვილის მონაკვეთის ერთი რომელიმე მხარის იდეას, ჩვენ იმწამსვე მეორეზე გადასვლა გვიხდება, შემდეგ მესამეზე და ა. შ., სანამ ამყამად ჩვენთვის საინტერესო საგანს მთლიანად არ ამოვწურავთ. მაგრამ გადავდივართ რა ერთი მხრიდან მეორეზე, ჩვენ ზაინც ვერ ვუახლოვდებით ამოცანის დამაკმაყოფილებელ გადაჭრას, თუ არ დავუშვით, რომ თითოეული ჩვენ მიერ განხილული მხარე მთელი ამ ხნის განმავლობაში თავის უცვლელ იგივეობას ინარჩუნებს, იგივეობას, რომელიც მთლიანი საგნის ხატის აღსადგენად ამ მხარეების ნიადაგზე პირდაპირ აუცილებელია: ჩვენ თითოეული მხარის ანალიზსა და იდენტიფიკაციას ვახდენთ იმ დროის განმავლობაში, რომელიც საჭიროა იმისათვის, რომ საგნის, როგორც მთლიანის, აღდგენა მოვახერხოთ.

ერთი სიტყვით, ჩვენი ფსიქიკური ცხოვრების ცოცხალი ნაკადი ობიექტივირებულ მოცემულობად იქცევა და მოძრავი სი-
ცოცხლის მონაკვეთი ჩვენი აზროვნების იდენტიფიცირებულ საგნად ხდება.

1. სიტყვა, როგორც განწყობის ობიექტური ფაქტორი. ჩვენ ვნახეთ, რომ ცხოვრების გართულებულ პირობებში, დაბრკოლებათა თავიდან ასაცილებლად. ადამიანი ობიექტივაციის აქტს მიმართავს, -- აქტს, რომელიც მისი ქცევის შინაგანი და გარეგანი ბუნების მკვეთრ შეცვლას იწვევს. იმის მაგივრად, რომ განაგრძოს ესა თუ ის მოქმედება, იგი დროებით ჩერდება, რათა ჯერ გაიზაროს შექმნილი მდგომარეობა, იმსჯელოს მის შესახებ და მხოლოდ ამის შემდეგ მიმართოს ქცევის იმ აქტებს, რომელთა მიზანშეწონილებაც ამ მსჯელობის, ამ გააზრების შედეგად იქნება დადგენილი.

როგორ მიმდინარეობს მთელი ეს პროცესი? აქაც ასრულებს თუ არა რაიმე როლს განწყობა? აი საკითხი, რომლის გადაჭრაც აუცილებელია მანამ, სანამ ადამიანური აქტივობის ხასიათისა და შინაგანი სტრუქტურის შესახებ საბოლოო აზრს შევიმუშაებდეთ.

ამ საკითხის გადასაწყვეტად ყველაზე უკეთესი იქნება ისევ ჩვენს ჩვეულებრივ ცდებს მივმართოთ. ოღონდ, ცდების პირობები ცოტაოდნავ უნდა შეიცვალოს. საქმე ისაა, რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ არა აქტუალურად მოქმედი სიტუაციის საკითხი გვაინტერესებს, არამედ საკითხი იმ სიტუაციის შესახებ, რომელიც ვერბალურად არის გაშუალებული და ჩვენზე წარმოდგენის პლანში მოქმედებს. მაშასადამე, საქირთა, ამისდამიხედვით, რაღაც ახალი იქნეს ჩვენს ცდებში შეტანილი. სახელდობრ: აქტუალურად მოქმედი სიტუაციის ადგილი წარმოსახულმა. ვერბალურად რეპრეზენტირებულმა სიტუაციამ უნდა დაიკავოს. სხვა მხრივ ცდების სტრუქტურა შეიძლება უცვლელი დარჩეს.

ახალი, ამგვარად შეცვლილი, ცდა შემდეგნაირად მიმდინარეობს: იმის მაგივრად, რომ საგანწყობო ცდაში ცპ-ს საგანწყობო საგნები, მაგ. ბურთები მივცეთ, ჩვენ მას წინადადებას ვაძლევთ წარმოიდგინოს, რომ ერთ ხელში (მაგ. მარჯვნივ) მას დიდი მოცულობის ბურთი აქვს, ხოლო მეორეში — პატარა მოცულობისა.

როგორც ჩვეულებრივ, აქაც საგანწყობო ცდების მრავალგზისი განმეორება (15-ჯერ) ხდება. უნდა ვიფიქროთ, იმ შემთხვევაში, თუ წარმოდგენას განწყობის გამოწვევა შეუძლია, ამ 15 წარმოდგენის შედეგად სუბიექტს შესატყვისი ფაქსირებული განწყობა

უნდა შეუმუშავდეს, და ეს კრიტიკულ ცდებში ტოლი ბურთების ექსპოზიციის დროს უნდა გამოვლინდეს.

ამგვარი ცდები ჩატარებულ იქნა ოპტიკურ სფეროშიც. უკანასკნელ შემთხვევაში ცპ-ს წინადადება ეძლეოდა წარმოესახა ეკრანზე, ერთიმეორის გვერდით, ორი წრე — ერთი გაცილებით უფრო დიდი, ვიდრე, მეორე. ამ წარმოდგენათა 15-ჯერ განმეორების შემდეგ, იმავე ეკრანზე ორი თანაბარი წრის ექსპოზიცია ხდებოდა და ცპ-ს სიდიდის მიხედვით შედარება ევალუბოდა.

ცდების შედეგად გამოვლინდა შემდეგი: ჩვენს ცპ-ებს განწყობის ჩვეულებრივი ილუზია როგორც ჰაპტურს, ისე ოპტიკურ სფეროშიც აღმოაჩნდათ. მაშასადამე, არ უნდა შევიტანოთ ექვი, რომ შეიძლება ცპ-ს სიტყვიერი ზემოქმედების გზითაც შეუმუშავდეს ფიქსირებული განწყობა: საკმარისია მან 15-ჯერ წარმოიდგინოს განსხვავებული მოცულობის ბურთები ან არა ტოლი წრეები, რომ შესაფერი ფიქსირებული განწყობა შეუმუშავდეს, რომელიც მას შემდეგში, დროებით, ხელს უშლის კრიტიკული ობიექტები ადეკვატურად აღიქვას².

მართალია, ასეთ შემთხვევაში, ე. ი. საგანწყობო ობიექტების წარმოსახვის პირობებში, ილუზია გაცილებით უფრო იშვიათად აღმოცენდება, ვიდრე მაშინ, როდესაც საგანწყობო ცდა ობიექტთა აქტუალური ზემოქმედების პირობებში მიმდინარეობს, მაგრამ ამ ილუზიების ფაქტი მაინც ყოველივე ექვს გარეშეა. ჰაპტურ სფეროში ჩვეულებრივი ცდების დროს ილუზია შემთხვევათა 100%-ში აღინიშნება, აქ კი, ე. ი. ილუზიის ვერბალური ზემოქმედებით სტიმულაციის პირობებში, მხოლოდ 71,6 პროცენტში. კიდევ უფრო დაბალია წარმოსახვით გამოწვეული ილუზიების მაჩვენებელი ოპტიკურ სფეროში — აქ იგი ძლივს აღწევს 42,2%.

ამგვარად, ამ ცდების შედეგად მიღებული მონაცემების საფუძველზე ირკვევა, რომ განწყობა შეიძლება წარმოდგენის ნიადაგზეც. — ე. ი. სუბიექტზე ს ი ტ ვ ე რ ი ზ ე მ ო ქ მ ე დ ე ბ ი ს გზითაც იქნეს ფიქსირებული.

მაგრამ ირკვევა აგრეთვე ისიც, რომ განწყობის ფიქსაცია ამ პირობებში უფრო იშვიათად ხდება, ვიდრე ჩვეულებრივი ცდების პირობებში. უნდა ვიფიქროთ, რომ ჩვენი ცპ-ბის საერთო მასაში

² რ. ნ ა თ ა ძ ე. წარმოდგენით სტიმულირებული ფიქსირებული განწყობის საკითხისათვის. ფსიქოლოგია, I, 1942.

ყოველთვის ურევია მეტად თუ ნაკლებად მნიშვნელოვანი პროცენტი ისეთი პირებისა, რომლებთანაც განწყობის ფიქსაცია, სიტყვიერო ზემოქმედების გზით, ვერ ხერხდება. გვაქვს საბუთი ვიფიქროთ, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს სუბიექტებთან, რომელთაც ერთგვარი ანომალია ახასიათებთ — შესაძლოა შემთხვევითი და დროებითი, მაგრამ ზოგჯერ შედარებით მყარი და გამძლეც.

თუ განვიხილავთ ვერბალური ზემოქმედების შედეგად განწყობის ფიქსაციის შემთხვევებს, ვნახავთ, რომ აქ ცპ-ბი განწყობის ფიქსაციის სიცხოველისა და მისი გამომუშავების სიადვილის მხრივ განსხვავდებიან ურთიერთისაგან: მიღებული შედეგების საფუძველზე მტკიცდება, რომ მაშინ, როდესაც ცპ-თა უმრავლესობა ვერბალური ზემოქმედების პირობებში განწყობის სუსტი ფიქსაციის უნარს ამჟღავნებს, ცპ-თა შედარებით უმნიშვნელო რაოდენობა, რომელსაც ძირითადად მსახიობები და თეატრალური ინსტიტუტის სტუდენტები შეადგენენ, ამ მხრივ განსაკუთრებულ უნარს იჩენენ: ამ პირების თითქმის 100%-ს წარმოდგენის საფუძველზე საკმარისად გარკვეული ფიქსირებული განწყობა უმუშავდება.

1. თუ განვიხილავთ ამგვარად ფიქსირებულ განწყობას სიმტკიცის მხრივ, ვნახავთ, რომ განწყობა, აღმოცენებული ვერბალური ზემოქმედების შედეგად, საერთოდ, სიმტკიცის დაბალი ხარისხით ხასიათდება. განწყობის ამ პირობებში ფიქსაციის 16 შემთხვევიდან 15 შემთხვევაში (93,8%) ფიქსაციის სისუსტე აღინიშნება. მხოლოდ ერთი ცპ-ი ამჟღავნებს ფიქსირებული განწყობის შესამჩნევ სიმტკიცეს.

ერთი სიტყვით, ყოველ ექვს გარეშეა. რომ ამ პირობებში შექმნილი განწყობის სიმტკიცე გაცილებით უფრო დაბალია, ვიდრე იმ შემთხვევაში, როდესაც ფიქსაცია აქტუალური ზემოქმედების საშუალებით ხდება.

2. წარმოდგენის საფუძველზე შექმნილი განწყობის შედარებით ნაკლები სიმტკიცე ან გამძლეობა გავლენას ახდენს განწყობის სხვა მხარეების მდგომარეობაზეც — პირველ რიგში სტაბილობის ხარისხზე და შემდეგ აღგზნებადობაზეც. ამ ცდების შედეგად გამოირკვა, რომ 13 ცპ-იდან წარმოდგენის საფუძველზე შექმნილი განწყობა 5—15 წუთის პაუზის შემდეგ მხოლოდ 5 ცპ-ს შერჩა, ე. ი. 38%-ს; ამასთანავე, ერთი ცპ-ის გამონაკლისით, რომელსაც სტატიკური განწყობა აღმოაჩნდა, ყველამ ფიქსაციის ძალიან დაბალი ხარისხი გამოამჟღავნა. სახელდობრ: ორს ორხელობრივი და ორს — ერთხელობრივი ილუზია ჰქონდა.

ერთი სიტყვით, ამ ცდებში ფიქსირებული განწყობის სტაბილობის საკმარისად დაბალი ხარისხი გამოვლინდა.

ამ მონაცემების მიხედვით, შეიძლება ითქვას, რომ ვერბალურად სტიმულირებული განწყობა საერთოდ გაცილებით ნაკლებ სტაბილურია, ვიდრე განწყობა შექმნილი აქტუალური სიტუაციის უშუალო ზემოქმედების პირობებში.

3. იგივე ითქმის განწყობის აგზნებადობის შესახებაც. იმ 13 ცპ-იდან, რომელსაც წარმოსახვითი ზემოქმედების შედეგად საერთოდ უმუშავდებათ ფიქსირებული განწყობა, მხოლოდ სამს შეექმნა განწყობა პაპტურ სფეროში 5 საგანწყობო ზემოქმედების შემდეგ. ეს რიცხვი რომ სათანადო მაჩვენებელს შევადაროთ განწყობის აქტუალურ სიტუაციაში შექმნის შემთხვევაში, დავრწმუნდებით, თუ რამდენად უმნიშვნელოა ის: ჯერ ერთი, აგზნებადობის უდაბლესი ზღურბლი იქ გაცილებით უფრო დაბალია (უკვე ერთი საგანწყობო ექსპოზიცია იძლევა შესამჩნევ ეფექტს), აქ კი ამისათვის არა ნაკლებ ხუთი საგანწყობო ზემოქმედებისაა საჭირო. მეორე — მაშინ როდესაც ჩვეულებრივ ცდებში აღნიშნული ზღურბლის მქონეთა რიცხვი საკმარისად დიდია, აქ ამ მხრივ ძალიან დაბალი მაჩვენებელი (23%) გვაქვს: და, ბოლოს, წარმოდგენის მინიმალურ ზემოქმედებათა შედეგად შექმნილი განწყობა ძალიან სუსტი გამძლეობის აღმოჩნდა: ერთს ცპ-თან ილუზიაში მან თავი იჩინა სამის, მეორესთან — ორისა, ხოლო მესამესთან — მარტო ერთი კრიტიკული ექსპოზიციის შემთხვევაში.

ჩვენ ვხედავთ, რომ წარმოსახულ სიტუაციაში შექმნილი განწყობა გაცილებით ძნელად აგზნებადია, ვიდრე ჩვეულებრივ ფიქსირებული განწყობა.

4. შეიძლება თუ არა რაიმე თავისებურების აღნიშვნა ამ განწყობის ჩაქრობის პროცესშიც?

იმავე ავტორის მონაცემებში ყურადღებას იქცევს შემდეგი გარემოება:

ა) იმ 36 ცპ-იდან, რომელნიც ამ შემთხვევაში განწყობის ფიქსაციის ეფექტს იძლევიან და ამ მხრივ განსაკუთრებულ ჯგუფს შეადგენენ, 9, ე. ი. 25%, განწყობის სტატისტიკურობით ხასიათდება: ეს პირები უცვლელად, 30 კრიტიკული ექსპოზიციის გასწვრივ სრულ კონტრასტულ ილუზიას იძლევიან. ჩვეულებრივ ცდების დროს, ნორმალურ ცპ-თა შემთხვევაში, ეს იშვიათად ხდება (3—5%). საჭიროა შემდეგ ცდებში, ვერბალურად ფიქსირებული განწყობის ამ თავისებურების საფუძველი გამოიკვეს.

ბ) განსაკუთრებით ხშირია (52%) ტლანქი დინამიკური განწყობის შემთხვევა: აქ კრიტიკული ცდის დასაწყისიდან თავს იჩენს განწყობის კონტრასტული ილუზია, რომელიც თითქმის უცვლელად ძალაში რჩება, სანამ ცპ-ი კრიტიკული ობიექტების ტოლობას საბოლოოდ შეამჩნევდეს.

გ) შემთხვევათა 25 %-ში პლასტიკური განწყობის ტიპი გვაქვს. ეს მაჩვენებელი შედარებით დაბალია: აქტუალური ზემოქმედების გზით განწყობის შექმნის პირობებში ჩვენ გაცილებით უფრო მაღალი პროცენტი გვაქვს.

ვერბალურად განმტკიცებული განწყობის ჩაქრობის პროცესის ყველა ეს თავისებურება ადრინდელს, ამგვარი განწყობის შესაძლებლობის გამოსარკვევად დაყენებულ ცდებში იქნა მიღებული. შემდგომმა მუშაობამ უნდა გვიჩვენოს, თუ რა უნდა დარჩეს ამ შედეგებიდან უცვლელი და რა უნდა შეიცვალოს ამა თუ იმ ნიმართულებით.

2. წარმოდგენის პრობლემა. თუ გადავხედავთ ამ ცდებში მიღებულ შედეგებს, ვნახავთ, რომ განწყობის ფიქსაცია ვერბალური ზემოქმედების საფუძველზე უდავო ფაქტია. ექვი არაა, რომ სიტყვა ჩვენთვის აქტივობის იმ სპეციფიკურ ფორმას წარმოადგენს, რომლის საფუძველზეც ადამიანის განწყობისეულ მდგომარეობათა ახალი ფენა აიგება, ფენა, რომელიც თავის მხრივ მისი ქცევის განმსაზღვრელ პირობას წარმოადგენს.

საკითხი, რომელიც ახლა ჩვენს წინაშე დგას, შეიძლება შემდეგნაირად ჩამოყალიბდეს: როგორ ახერხებს სიტყვა იმ როლის შესრულებას, რომელიც, როგორც წესი, ობიექტური სინამდვილის — ჩვენი ქცევის ამ ჩვეულებრივი ბაზის — წინაშე დგას?

მართლაც, განწყობის აღმოცენების უშუალო ფაქტორს, ამ შემთხვევაში არა ფაქტიურად ჩვენზე მოქმედი სიტუაცია წარმოადგენს, არამედ სინამდვილის ვერბალურად გაშუალებული ფორმა. შეიძლება ითქვას, რომ ობიექტურ ფაქტორს, რომელიც, ამ შემთხვევაში, განსაზღვრავს განწყობის აღმოცენებას, არა აქტუალური, არამედ მხოლოდ ვერბალურად სტიმულირებული სიტუაცია ქმნის. ეს ნიშნავს, რომ ის, თუ რა განწყობა უჩნდება სუბიექტს, დამოკიდებულია ამ შემთხვევაში სინამდვილის არა იმ პირობებზე, რომელშიც მისი ქცევა მიმდინარეობს, არამედ, იმაზე, თუ როგორ სინამდვილეს წარმოსახავს იგი, რისი გამოხატვაცა უნდა მას თავისი სიტყვით.

ამგვარად, თუ განწყობის ჩვეულებრივ ცდებში საქმე აქტუა-

ლური სინამდვილის რომელიმე ინდივიდუალურ მონაკვეთთან, საე-
სებით გარკვეულ სიტუაციასთან გვქონდა, ამ შემთხვევაში განწყო-
ბის ობიექტურ პირობას აზრითი, ან უბრალოდ, იდეური
სიტუაცია წარმოადგენს: სუბიექტს ანგარიშის გაწევა უხდე-
ბა არა რეალურად მოცემულს, არამედ იდეურად წარმოსახულს,
აზრითს სიტუაციასთან.

რასაკვირველია, განწყობის აღმოცენების ობიექტური პირო-
ბები ამ ორ სხვადასხვა შემთხვევაში არსებითად განსხვავდებიან
ერთმანეთისაგან. თუ ჩვეულებრივ შემთხვევაში ლაპარაკი რეალურ-
ად არსებული ობიექტური სიტუაციის შესახებ შეიძლება, აქ საქ-
მე ნამდვილად არსებულ, აქტუალურად მოქმედ სიტუაციასთან
კი არა გვაქვს, არამედ ისეთ სიტუაციასთან, რომელიც ამ შემთხვე-
ვაში მხოლოდ წარმოიდგინება ან იაზრება.

ჩვენი განწყობის აქტივობის ჩვეულებრივი შემთხვევისათვის,
მაშასადამე, მნიშვნელობა აქვს რეალურად მოცემულს,
სინამდვილეს, როგორც სიტუაციას, რომელშიც აღძრული ამოცა-
ნის გადაჭრა უნდა მოხდეს. სულ სხვა მდგომარეობა გვაქვს განწყო-
ბის, იდეური ზემოქმედების შედეგად, აღმოცენების შემთხვე-
ვაში. აქ მნიშვნელობა არა ობიექტურად მოცემულს, არამედ მხო-
ლოდ აზრითს, სიტყვაში გამოთქმულს, წარმოდ-
გენილს სიტუაციას აქვს.

ამგვარად გასაგები ხდება, რომ ამ შემთხვევაში განწყობის
სულ ახალი ფენა ჩნდება, — ფენა, შესაძლებელი და მისაწვდო-
მი მხოლოდ ისეთი სუბიექტებისათვის, რომელთაც, ზოგადად რომ
ვთქვათ, წარმოდგენასთან, აზრთან ან იდეასთან აქვთ საქმე.

რას წარმოადგენს ეს იდეა? შეიძლება იფიქროს კაცმა, რომ
ამ შემთხვევაში საქმე ეხება ჩვეულებრივ წარმოდგენას, ე. ი. „საგ-
ნის რეპროდუცირებულ ხატს, რომელიც ემყარება ჩვენს წარსულ
გამოცდილებას“ (რუბინშტეინი). მაგრამ ზემოთ აღწერილ ცდებში
ჩვენ გვაქვს მონაცემები, რომელნიც საბუთს არ გვაძლევენ ამ მო-
საზრების სასარგებლოდ. საქმე ისაა, რომ ერთი და იმავე საგნის
ან მოვლენის წარმოდგენები, როგორც ცნობილია, ერთმანეთისა-
გან შეიძლება განსხვავდებოდნენ, უპირველეს ყოვლისა, ინტენსი-
ვობის, ან სიმკვეთრის ხარისხის მიხედვით. ამ ცდებში კი გამოირ-
კვა, რომ ინტენსივობის მომენტი ჩვენს საკითხს ვერ წყვეტს: წარ-
მოდგენა შეიძლება მაქსიმალურად ნათელი იყოს, მაგრამ უძლური
იმისათვის, რომ სუბიექტის აქტივობის სტიმულაცია მოახდინოს.

როგორც ჩანს, ამ ცდებში გადაწყვეტ როლს არა წარმოდგე-

ნა, არა საგნის უბრალო ხატი, არამედ სულ სხვა რაღაც ასრულებს.

რომ საქმე ამ შემთხვევაში ინდივიდუალურ წარმოდგენებში არაა, ეს იქედანაც კარგად ჩანს, რომ აქ მეტყველებას განსაკუთრებული როლი ეკისრება. სიტყვა ხომ პირდაპირ რომელიმე კონკრეტ, ინდივიდუალურ ხატს არ გამოხატავს! იგი ყოველთვის განზოგადებას ახდენს, ყოველთვის მეტად ან ნაკლებად ზოგად შინაარსს გულისხმობს. ამიტომ, უნდა ვიფიქროთ, აქ საქმე გვაქვს ისეთ პროცესთან, რომელიც უფრო ზოგადი ბუნებისაა, ვიდრე ინდივიდუალური წარმოდგენა. არის საბუთი ვიგულოთ, რომ აქ ცალკეულად აღქმულის ან წარმოდგენილის კონკრეტ სფეროს ვცილდებით და იმ უფრო მაღალ ფენაში ავლივართ, რომელსაც აზრი თი სფერო შეადგენს.

ეს ნიშნავს, რომ ამ შემთხვევაში ძალაში შედის ადამიანის ის განსაკუთრებული და სპეციფიკური თვისება, რომელიც განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზეა გაფორმებული, სახელდობრ, აზროვნება.

ამგვარად ირკვევა, რომ ადამიანს უჩნდება განწყობის მეორე, უფრო მაღალი ფორმა. განწყობის ამ ფორმას პირველ რიგში ის ვარემოება ახასიათებს, რომ იგი, გარდა რომელიმე მოთხოვნილებისა, რომელიც ქცევის ერთ-ერთ ფაქტორს წარმოადგენს, როგორც მეორე ფაქტორს ისეთი სიტუაციის არსებობას გულისხმობს, რომელიც აზროვნების კატეგორიებით განისაზღვრება — არა აღქმით, როგორც ეს აქტუალურ პლანში მოქმედი განწყობის შემთხვევაში ხდება.

მდგომარეობა ასეთია: ადამიანს უმუშავდება უნარი იმოქმედოს ახალს — მეორედ ასახული სინამდვილის — პლანში და ამგვარად უპასუხოს მოქმედ გაღიზიანებას არა მხოლოდ პირდაპირ, რაც მეტად თუ ნაკლებად ცხოველსაც შეუძლია, არამედ არაპირდაპირაც: მის წინაშე გაშლილი სინამდვილის სურათზე იგი რეაქციების გაშუალებული სახეებსაც იძლევა.

3. წარმოდგენები სიზმარში. იმისათვის, რომ უფრო ნათლად წარმოვიდგინოთ ადამიანის ქცევის საფუძვლად მდებარე სპეციფიკური პროცესების ბუნება, ჩვენ ისეთ შემთხვევათა განხილვაც მოგვიხდება, რომელნიც, პირველი შეხედვით, ჩვენს ანალიზს თითქოს ძირიანად ეწინააღმდეგებიან. მხედველობაში გვაქვს მდგომარეობა, რომელშიც არა მხოლოდ ადამიანი, არამედ ერთგვარად თითქოს ცხოველიც წარმოდგენის, იდეის ან აზრის ანალოგიურ განცდათა მატარებლად გვევლინება.

აქ ჩვენ ვგულისხმობთ სიზმრის ხატს, რომელიც, როგორც ჩანს, არა მარტო განვითარების პრიმიტიული საფეხურის ადამიანსათვის არაა უცხო, არამედ არც ცხოველისათვის, რასაკვირველია, უნდა ვცნოთ, რომ, მართალია, სიზმრის ხატი, არსებითად, აქტუალურად მოქმედი შინაარსის განცდად ვერ ჩაითვლება, მაგრამ, განვითარების პრიმიტიულ საფეხურზე, სადაც ნამდვილი აზროვნების შესახებ ლაპარაკიც არ შეიძლება, მისი არსებობა უდავო ფაქტს წარმოადგენს, აი, ერთი მაგალითიც:

ჩემს წინაშე მონადირე ძალი წევს. მას ძინავს: ყველაფერზე ეტყობა, რომ ის მშვიდად არაა: იგი წკმუტუნებს, ღრო და ღრო ყუფს კიდეც, მართალია ყრუდ, მაგრამ საკმარისად გარკვევით იმისათვის, რომ ამ შემთხვევაში ნადირობის დროს შისთვის დამახასიათებელი ყუფა ვიგულოთ. ერთი სიტყვით, ყველაფერი გვარწმუნებს, რომ ძალი სიზმარში „ხელავს“ ნადირობის სცენას, რომელშიც თვითონ მონაწილეობს.

ბავშვების ლიზმარზე ხომ ლაპარაკიც ზედმეტია! იგი სრულიად არავითარ ექვს არ იწვევს. იგივე ითქმის პრიმიტიული ადამიანის სიზმრის შესახებაც.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ლიზმარი განვითარების პრიმიტიულ საფეხურზედაც იმდენად უდავო ფაქტს წარმოადგენს, რომ მასზე სრული დამშვიდებით შეიძლება დაყრდნობა.

მაგრამ თუ ეს ასეა, თუ ლიზმრის ფაქტი ამ საფეხურზედაც არ იწვევს ექვს, მაშინ ცხადია, რომ აქ, ამ საფეხურზე, წარმოდგენის უნარიც ყოველივე ექვის გარეშე უნდა ვიგულოთ: ცხოველს, ამ შემთხვევაში ძალს, გარკვეული ხატები უნდა ჰქონდეს, რომელნიც მასში სათანადო რეაქციას — ყუფას განსაზღვრვენ. იგივე ითქმის ადამიანის სიზმრის შესახებაც: რომელიმე წარმოდგენის არსებობის ფაქტი აქ თითქოს სრულიად არავითარ ექვს არ უნდა იწვევდეს.

მაგრამ რა უნდა ითქვას ამ წარმოდგენის შესახებ?

უეჭველია, ლიზმარს ერთი საინტერესო და, ამ შემთხვევაში, ძლიერი საგულისხმო თავისებურება აქვს: ხშირად სიზმარში ისეთი გრძნობა გვაქვს ხოლმე, თითქოს ჩვენ არა მხოლოდ აღვიქვამდეთ მოვლენათა რიგს, არამედ ზოგჯერ წარმოვიდგენდეთ კიდეც მას. მაგრამ თუ დაუუკვირდებით წარმოდგენის ამ შემთხვევებს, ვნახავთ, რომ ხშირად აქ ისეთი თავისებურის, ისეთი სპეციფიკური ხასიათის განცდასთან გვაქვს საქმე, რომ მისი ჩათვლა ნამდვილად წარმოდგენად საკმაოდ ძნელი ხდება. საქმე ისაა, რომ ლიზმარში ჩვენი წარმოდგენების ხატები მყის აღქმის ხატებად იქცევიან როგორც კი ყურადღებას მივაქცევთ მათ. ის,

რაც აქამდე ცნობიერებაში როგორც ცალკეული წარმოდგენა იჩენდა თავს, ამ შემთხვევაში მაშინვე ტრანსფორმირდება, მაშინვე აქტუალურ განცდად, ნამდვილ აღქმად იქცევა — ისეთ ფენომენად, რომლის გაშლაც ფაქტიურად ჩვენს თვალწინ ხდება. მაგალითად, აზრი, რომელიც თავში მოგვდის სიზმრის დროს, მაშინვე ხორცშესხმულს, ნამდვილს, აქტუალურ აღქმად განიცდება. ეს ტრანსფორმაცია იმდენად ცხადად ხდება, რომ არავითარ ექვს არ ტოვებს: ჩვენ ვიგონებთ მაგალ., რასმე საზმარში, და უკვე ვხედავთ, რომ ამ მოგონების ხატი დაუყოვნებლივ ჩვენს თვალწინ აღქმის ნამდვილს, ცხად შინაარსად იშლება.

ეს დაკვირვება, ვფიქრობთ, კარგად ახასიათებს ჩვენი ცნობიერების მდგომარეობის თავისებურებას სიზმრის დროს: ს ი ზ მ ა რ შ ი ყ ვ ე ლ ა ფ ე რ ი წ ა რ მ ო დ გ ე ნ ი ლ ი და უ ყ ო ვ ნ ე ბ ლ ი ვ აღ ქ მ ი ს ხ ა ტ ა დ ი ქ ც ე ვ ა .

წარმოდგენის შინაარსთა აღქმის შინაარსად გარდასახვის ეს უდავო ფაქტი განსაკუთრებულ ინტერესს შეიცავს სიზმრის ფსიქოლოგიური ბუნების ნათელსაყოფად. თუ წარმოდგენის შინაარსის აღქმის შინაარსად ასეთი ტრანსფორმაცია მართლა შესაძლებელია, საფუძველი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ სიზმრის ამ ორ შინაარსს შორის არც არის რაიმე განსხვავება. თუ აღქმა კონკრეტი სინამდვილის, განსაზღვრული, ინდივიდუალურად მოცემული შინაარსის ასახვას წარმოადგენს, იგივე უნდა ითქვას სიზმრის წარმოდგენის შესახებაც; წინააღმდეგ შემთხვევაში მისი აღქმად გარდასახვა სრულიად შეუძლებელი იქნებოდა. თუ ერთი და იგივე შინაარსი ერთნაირად შეიძლება შეადგენდეს როგორც წარმოდგენის, ისე აღქმის შინაარსსაც, აღქმა და წარმოდგენა ამ შემთხვევაში ერთმანეთს აგან არ უნდა განსხვავდებოდნენ. მაშასადამე, ერთი და იგივე ინდივიდუალურად კონკრეტი მოცემულობა შეიძლება ერთ შემთხვევაში აღქმისა და მეორეში — წარმოდგენის შინაარსად განიცდებოდეს.

გამოდის, რომ წარმოდგენას სიზმარში ისეთივე კონკრეტი და ინდივიდუალური შინაარსი აქვს, როგორც აღქმას.

აქედან ნათელი ხდება, რომ დებულება, რომლის მიხედვითაც თითქოს წარმოდგენას ყველა შემთხვევაში უთუოდ მეტად ან ნაკლებად განზოგადებული შინაარსი უნდა ჰქონდეს, არ არის საკმარისად დასაბუთებული. მართალია, იმ შემთხვევაში, როდესაც ესა-თუ ის შინაარსი დიფერენტია და გაურკვეველი, ძნელი ხდება მისი აღქმის თუ წარმოდგენის ზუსტად გარკვეული განცდის შინაარსად

ალიარება. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ჩვენი ცნობიერების ფაქტები ამის გამო განზოგადებულ ხასიათს იძენდნენ: რაგინდ ღიფუზური და გაურკვეველიც უნდა იყვნენ, ისინი მაინც ინდივიდუალური შინაარსის განცდებად რჩებიან. ამგვარ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს არა პრინციპულად ზოგად შინაარსთან, მოვლენების ან საგნების რომელიმე ჯგუფის ნიშანთა ერთობლიობასთან, არამედ მხოლოდ ნაკლებად გარკვეულ ღიფუზურ განცდასთან.

ამგვარად დამტკიცებულად უნდა ჩავთვალოთ, რომ ჩვენი წარმოდგენა სიზმრის დროს პრინციპულად არ განსხვავდება აღქმისაგან და იგი არა მხოლოდ ადამიანს შეიძლება ჰქონდეს, არამედ ცხოველსაც.

ცხადია, არ შეიძლება წარმოდგენასთან, ამ სიტყვის ვიწრო მნიშვნელობით, — იმ მნიშვნელობით, რომელიც აქ იგულისხმება, — იმ იდეის გაიგივება, რომელიც საფუძვლად უდევს ვერბალურად სტიმულირებული განწყობის ექსპერიმენტს. წარმოდგენა, როგორც ვიცით, შეიძლება განვითარების შედარებით ადრინდელი საფეხურის ცოცხალ არსებასაც, ცხოველსაც ჰქონდეს. ვერბალურად სტიმულირებული იდეა კი მხოლოდ განვითარების მაღალ საფეხურზე გვხვდება — იგი მხოლოდ მეტყველ არსებას — ადამიანს შეიძლება ჰქონდეს.

ამრიგად, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სიზმარში აღმოცენებული წარმოდგენა თავის სპეციფიკურ სახეს ატარებს. იგი გარკვევით კონკრეტულის, ინდივიდუალური ხასიათის განცდაა, ისეთივე, როგორც რომელიმე ჩვეულებრივი აღქმა. ამიტომაცაა, რომ სიზმრის წარმოდგენა ეგოდენ ადვილად ტრანსფორმირდება აქტუალურ განცდად.

ეს გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ ადამიანს არა მარტო იდეა აქვს, რომელსაც დღემდე აგრეთვე წარმოდგენასაც უწოდებდნენ. არა, მას „წარმოდგენაც“ აქვს, რომლის სპეციფიკური ნიშანი მის ინდივიდუალობაში უნდა ვეძიოთ, განსხვავებით იდეისაგან, რომელსაც გარკვეულ ფარგლებში უქვევლი ზოგადობა ახასიათებს.

რასაკვირველია, წარმოდგენას, როგორც სპეციფიკურს ინდივიდუალურ განცდას, არა მარტო სიზმარში ვხვდებით. ხშირია შემთხვევა, რომ ადამიანი მას ცხადშიც მიმართავს ხოლმე. ე. წ. ოცნება, ფანტაზია სწორედ ასეთ წარმოდგენათა უნარს გულისხმობს: ტყუილა კი არ არის, რომ ოცნებებს ხატების განცდას ზოგჯერ „ცხადში სიზმარს“ უწოდებენ ხოლმე (Wachtraum).

მაშასადამე. სრულიად უდავოდ შეიძლება ჩაითვალოს. რომ ადამიანს ორგვარი წარმოდგენა აქვს: 1) წარმოდგენა ამ სიტყვის ვიწრო მნიშვნელობით (სიზმრის წარმოდგენა) და 2) იდეა ანუ წარმოდგენა, რომელიც, განსაზღვრულ ფარგლებში, ზოგადობით ხასიათდება და, ჩვეულებრივ, ვერბალურ სტიმულაციას ემორჩილება.

შეიძლება ითქვას, დღემდე ამ ორ ფსიქოლოგიურ ფაქტს ურთიერთისაგან არ განასხვავებდნენ: ორთავეს წარმოდგენად გულისხმობდნენ, მაგრამ განწყობის ფსიქოლოგიის ასპექტით, მათ შორის საკმარისად მკვეთრი განსხვავება ჩანს და მათი გაერთიანება არ შეიძლება დააბუთებულად ჩაითვალოს. ყველზე უფრო თვალსაჩინო და ამავე დროს მნიშვნელოვანი განსხვავება არა მარტო მათ ფენომენოლოგიურ თავისებურებაში უნდა ვეძიოთ — კერძოდ, იმაში, რომ წარმოდგენას მკვეთრად ჩამოყალიბებული ინდივიდუალობა, ხოლო იდეას ზოგადობა ახასიათებს, არამედ განსაკუთრებით იმაში, რომ ეს ორი განცდა უფრო არსებითის მხრივ შორდებიან ურთიერთს, სახელდობრ, იმ მხრივ, რომ წარმოდგენა ჩვეულებრივ იმავე პირობებში აღმოცენდება ხოლმე, როგორშიც აღქმა: იგი აქტიუალური განწყობის უშუალო პროდუქტს წარმოადგენს. იდეის შესახებ კი ეს არ ითქმის. თავისი აღმოცენებისათვის იგი ობიექტივაციას გულისხმობს. იმისათვის, რომ სუბიექტს იდეა გაუჩნდეს, წინაწარ ობიექტივაციის აქტია საჭირო, ობიექტივაციის აქტი, რომელიც შესაძლებლობას იძლევა აღმოცენებული ფაქტიური შინაარსის საგნის რეალობის შესახებ დადგეს საკითხი. წარმოდგენის შემთხვევაში ეს საკითხი არ დგას, და ესაა, რაც ობიექტივაციის გარეშე მისი განცდის შესაძლებლობას იძლევა.

მოკლედ, ექვი არ არის, რომ წარმოდგენა და იდეა ორი თვალსაჩინოდ განსხვავებული ფსიქოლოგიური კატეგორიაა. და ადამიანის ფსიქიკის მკვლევარს ეს გარემოება უთუოდ უნდა ჰქონდეს მხედველობაში.

ამრიგად, ადამიანის განვითარების საფეხურზე — ობიექტივაციის ბაზაზე — ახალი განცდები აღმოცენდება. განცდები, რომელთაც ცხოველთან ჩვენ ვერ ვადასტურებთ. ამ განცდათა შორის პირველ რიგში ობიექტივირებული წარმოდგენა ან იდეა უნდა ვიგულისხმოთ.

4. წარმოდგენისა და იდეის აღმოცენების შემთხვევები. ნ. ნათაძის ერთ-ერთ შრომაში გამოვლინებულია ფრიად მნიშვნელოვანი გარემოება, რომელსაც იგი შემდგომ დებულებაში აყალიბებს: „სასცენო გარდასახვის არსს სასცენო სიტუაციის. ე. ი. მსახიობის მიერ წარმოდგენილი (არა რეალური) სიტუაციის შესატყვისი განწყობის აღმოცენება შეადგენს“³.

³ რ. ნათაძე, op. cit.

ეს ნიშნავს, რომ ჩვენი ავტორი იმ დასკვნამდე მიდის, რომ წარმოდგენის საფუძველზე განწყობის ფიქსაცია ნიჭიერ მსახიობებს უფრო ეხერხებათ, ვიდრე სცენის გარეშე მდგომ პირებს, რომელთაც სცენური გარდასახვის უნარი არა აქვთ განვითარებული. განსაკუთრებით დამახასიათებელია, რომ წარმოდგენის საფუძველზე განწყობის ფიქსაციის უნარი უფრო ძლიერ აქვთ წარმოდგენილი სასცენო ნიჭის მქონე სტუდენტებს, ვიდრე ამ ნიჭს მოკლებულთ. თავარი დებულების სამართლიანობას ავტორი სხვადასხვა ცდებისა და მათი კომბინაციების საფუძველზე ამტკიცებს.

რათა ნათელი გახდეს, რა დიდი განსხვავებაა ამ მხრივ სასცენო ნიჭით დაჯილდოებულ და ამ ნიჭს მოკლებულ პირთა შორის, მივმართოთ ამ ავტორის ზოგიერთ მონაცემებს, მაგალთად მე-15 ცხრილს. აქ ჩვენ ვხედავთ, რომ თეატრალური ნიჭის მქონე სტუდენტები მკვეთრად განსხვავდებიან თავისი მაჩვენებლებით სცენის გარეშე მდგომი პირებისაგან.

განსხვავება ამ შემთხვევაში შესამჩნევია: მიუხედავად იმისა, რომ შემთხვევით შერჩეულ არამსახიობ ცკ-თა შორისაც შეიძლება ყოფილიყვნენ ისეთი პირებიც, რომელნიც არ იყვნენ მოკლებული თეატრალური ხელოვნების ნიჭს, მათი მაჩვენებლები (31%) მსახიობთა (87,8%) და თეატრალური ინსტიტუტის სტუდენტთა მონაცემებთან (80%) შედარებით თითქმის სამჯერ უფრო დაბალია.

როგორც ჩანს, უდავოდ უნდა ჩაითვალოს, რომ თეატრალური ხელოვნების ნიჭისა და წარმოდგენით სტიმულირებული განწყობის საფუძველზე აღმოცენებული ილუზიების რაოდენობათა შო-

ცხრილი 15

	კ. რიცხვი	აღკვეთ. პასუხი % -ებში	ილუზიები % -ებში	სუსტი ილუზია % -ებში	საშუალო ილუზია % -ებში	ძლიერი ილუზია % -ებში	დაუსრულებ. ილუზია % -ებში	
1	დამსახურებული მსახიობები	10	10	50	22,2	33,3	33,3	11,1
2	ახალგაზრდა მსახიობები	7	14,3	85,27	33,3	33,3	33,3	—
3	ინსტიტუტის ნიჭიერი სტუდენტები	10	20	80	25	25	37,5	12,5
4	პირები, რომელთაც კავშირი არა აქვთ თეატრთან	25	69,8	30,1	75	8,3	8,3	8,3

რის მაღალის დადებითი კორელაცია არსებობს. ამ ცდებში ცპ-სატიყვიერად წინადადება ეძლევა წარმოიდგინოს მარჯვენა ხელში დიდი, ხოლო მარცხენაში პატარა მოცულობის ბურთი. განსაკუთრებულ ინტერესს შეიცავს ის გარემოება, რომ არსებითად იგივე შედეგი გვაქვს ცდის გართულებულ პირობებში, როდესაც ცპ-ი აქტუალურად აღიქვამს ისეთ გამღიზიანებელს, რომელიც სრულიად ეწინააღმდეგება წარმოდგენილს საგანწყობო ობიექტებს. სახელდობრ: 1) ცპ-ს ხელთ ეძლევა შარპანტიეს ობიექტები. მას უნდა გაუჩნდეს შესატყვისი ილუზია. მაგრამ ამავე დროს ექსპერიმენტატორი მას სთხოვს წარმოიდგინოს, რომ სიმძიმეები განლაგებულია საწინააღმდეგო მიმართულებით: იქ. სადაც მძიმე ბურთია, მან უნდა წარმოიდგინოს მსუბუქი და, პირიქით, სადაც გრძნობს მსუბუქს, იქ უნდა მძიმე წარმოიდგინოს.

მიღებული მონაცემების შედეგად ნათელი ხდება, რომ ცპ-ები ახერხებენ წარმოდგენის გზით შარპანტიეს ილუზიის დაძლევას. ამასთანავე ირკვევა ისიც, რომ ეს ადვილად ეხერხება სასცენო ნიჭის მქონე პირებს (65,2%), და სრულიად არ ეხერხება იმათ, ვისაც თეატრალურ ხელოვნებასთან (მოსამსახურენი საშუალო კვალიფიკაციისაა) არავითარი კავშირი არ აქვთ. ეკვი არაა, მიღებული მაჩვენებლები კარგად ამჟღავნებენ იმ განსხვავებას, რომელიც ცპ-თა ამ ორ კატეგორიას შორის დასტურდება.

ეს ერთხელ კიდევ ამტკიცებს, რომ წარმოდგენის საფუძველზე აღმოცენებული ილუზიების რაოდენობა გარკვეულ კორელაციაში იმყოფება თეატრალურ ნიჭთან.

ამ ცდების მეორე ვარიანტში დადასტურდა, რომ განწყობის ფიქსაცია წარმოდგენის საფუძველზე შესაძლებელია იმ შემთხვევაშიც, როდესაც ეს წარმოდგენა იმავე მოდალობის აღქმასთან გარკვეულ წინააღმდეგობაში იმყოფება: ცპ-ს, მაგალითად, ხელში ეძლევა მოცულობით ტოლი ობიექტები, და ამ პირობებში მას, წარმოდგენის საფუძველზე, უფიქსირდება განწყობა მარჯვნივ დიდსა და მარცხნივ პატარა ობიექტებზე. როგორც ირკვევა, თეატრალური ნიჭის მქონე პირები ამას გაცილებით უფრო ხშირად (77,8%) ახერხებენ, ვიდრე ჩვენი დანარჩენი ცპ-ები (23,8%).

ცდების სხვა ვარიანტების განხილვის გარეშეც დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ განწყობის ფიქსაციის უნარი ობიექტის ისეთი წარმოდგენის საფუძველზე, რომელიც ეწინააღმდეგება აქტუალურ აღქმას, გაცილებით უფრო გავრცელებულია სასცენო ნიჭით დაჯილდოებულ პირებს შორის, ვიდრე თეატრის გარეშე მდგომ

სუბიექტებსა და აგრეთვე სასცენო ნიჭის თვალსაზრისით შეუფერებელ სტუდენტებს შორის.

ამგვარად, განხილული ექსპერიმენტების შედეგების მიხედვით შეიძლება დარწმუნებით ითქვას, რომ ფიქსირებული განწყობა წარმოდგენის საფუძველზე გაცილებით უფრო ხშირად უმუშავდება სამსახიობო ნიჭის მქონე პირებს, ვიდრე იმათ, ვინც მოკლებულია ამ ნიჭს.

რას გვეუბნება ეს გარემოება?

5. ცდები „წარმოდგენათა“ და „იდეათა“ ბაზაზე. ზევით ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ ამ ცდებში, ისევე როგორც სხვა ანალოგიურ ცდებშიც, მნიშვნელობა აქვს არა ნათელი, ცოცხალი წარმოდგენის უნარს, არამედ უფრო ისეთ უნარს, რომელიც საერთოდ იდეის აღმოცენებას უდევს საფუძვლად. მაგრამ ცდების ის შედეგი, რომელიც სასცენო ნიჭით დაჯილდოებულ პირთაგან მივიღეთ, პირველი შეხედვით, თითქოს ეწინააღმდეგება ამ მოსაზრებას: ჩვენ ხომ არავითარი საბუთი არა გვაქვს ვიფიქროთ, რომ აზროვნების უნარი ამ პირებს უფრო განვითარებული აქვთ, ვიდრე დანარჩენ სუბიექტებს: არსებობს სხვა საშუალებებიც ცპ-თა გონებრივი უნარის გამოსარკვევად, და უნდა აღინიშნოს, რომ ამ უკანასკნელთა მონაცემები ყოველთვის არ ემთხვევა ჩვენი ცდების შედეგებს. ეს გარემოება კვლავ სვამს ჩვენს წინაშე საკითხს: — რას იკვლევენ ეს ცდები?

ამ საკითხის გადასაწყვეტად მივმართოთ ზოგიერთ მონაცემებს, მიღებულს იმავე ცდების პროცესში. უპირველეს ყოვლისა, ყურადღებას იქცევს მნიშვნელოვანი განსხვავება ცპ-თა აღნიშნულს ორ კატეგორიას შორის: მაშინ როდესაც არტისტული ნიჭით, დაჯილდოებული სუბიექტი ადვილად წყვეტს ამოცანას, მაგ., წარმოიდგინოს ალქმაში მოცემულის საწინააღმდეგო გალიზიანება, ცპ-ს, რომელსაც არავითარი კავშირი არა აქვს სასცენო ხელოვნებასთან, ეს უძნელდება, და ზოგჯერ იმდენად უძნელდება, რომ იგი იძულებული ხდება უარი თქვას დავალების შესრულებაზე. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მეორე ჯგუფის ცპ-ბი ამ დავალების შესრულების დროს ძლიერ დაძაბულობას განიცდიან, მალე იღლებიან და ზოგჯერ, ცდების დროს, აი რას ამბობენ: „ვიკრებ ძალებს“... „არაჩვეულებრივი დაძაბულობა მაქვს“... „რა საშინელებაა“, „იციო, არაჩვეულებრივად დავიღალე“... „გული დამეღალა“... და სხვა. თუ ასეთი ცპ-ი ბოლოს და ბოლოს ახერხებს დავალების შესრულებას, ეს ხდება ხანგრძლივი ძალისხმევის შედეგად: მხოლოდ 15—26

ექსპოზიციის შემდეგ შესძლებს ხოლმე ამ კატეგორიის ცპ-ი მიღებული დავალების შესრულებას, მაშინ, როდესაც პირველი კატეგორიის ცპ-ი ამას უკვე 3—5 ექსპოზიციის შედეგად ახერხებს⁴.

ერთი სიტყვით, ვიმეორებთ, მაშინ როდესაც სასცენო ნიჭით დაჯილდოებული პირები დავალებას შედარებით ადვილად ასრულებენ, ჩვეულებრივი ცპ-ბი ამაში მეტწილად საგრძნობ უძლურებას იჩენენ.

არსებითი მნიშვნელობა ამ დავალების შესრულების მიმდინარეობისას აქვს — იმ ხერხებს, რომელსაც სცენიური ნიჭით დაჯილდოებული პირები მიმართავენ განსაკუთრებით, როდესაც მათ დავალების შესრულება უძნელდებათ — მაგ. ცპ-ი რომელიმე წარმოდგენის ფიქსაციას ახდენს, მაგრამ უცბად ეს წარმოდგენა გამოვარდება, და ცპ-ი რამდენსამე ხანს, ასე ვთქვათ, ხელცარიელი რჩება, და ეს გრძელდება მანამდე, სანამ საჭირო წარმოდგენის ხელახლად გამოწვევა არ ხერხდება: „ჩსევ ჩაირთო“... „ისევ გამოითიშა“, ამბობს ერთი. „დავიჭირე“, „ისევ გაიპარა“, „არის“, „ისევ ვგრძნობ სიმძიმეს“, ამბობს მეორე. ცდები, მათი პირობების მნიშვნელოვანი გართულების მიუხედავად. ამ კატეგორიის ცპ-თა შემთხვევაში შეუდარებლად უფრო ადვილად მიმდინარეობს, ვიდრე იმ ცპ-თა შემთხვევაში, რომელთაც არავითარი კავშირი არა აქვთ სცენასთან.

აქ განსაკუთრებულ ინტერესს წარმოადგენს განსხვავების არსი, რომელიც თავს იჩენს ცპ-თა ორი სხვადასხვა ჯგუფის ქცევაში. ჩვენ ვხედავთ, რომ ერთი ჯგუფი — სცენიური ნიჭით დაჯილდოებული პირები — დავალების შესასრულებლად საჭირო განწყობას შედარებით ადვილად იმუშავენ. ამ ჯგუფის ცპ-ს სწორედ იმის აქტივაცია ეხერხება, რაც დავალების შესასრულებლად საჭირო — სათანადო წარმოდგენის გამოსაწვევად მისთვის 3—5 ცდაა საკმარისი. მეორეს მხრივ, ასეთი წარმოდგენის გამომუშავების ხერხი ამ შემთხვევაში სპეციფიკურ ხასიათს ატარებს: ხდება ამ წარმოდგენის „ჩართვა“ და „გამოთიშვა“, ცპ-ს ან აქვს ეს წარმოდგენა, ან სულ არა აქვს. შთაბეჭდილება ისეთია, რომ ეს წარმოდგენა ან სულ არ არის, ან თუ არის, — დასრულებული სახითაა მოცემული.

ეს გარემოება საკმარისად კარგად ახასიათებს ასეთი „წარმოდგენის“ ბუნებას. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს წარმოდგენა ისეთი ფსიქიკური აქტია, რომელიც გარკვეულად განსხვავდება იმისაგან, რაც განსაზღვრავს ჩვენი ექსპერიმენტების დროს სცენის გარეშე მდგომი

⁴ რ. ნათაძე, *op. cit.*

ცბ-ბის ქცევას. ცბ-თა ამ უკანასკნელი ჯგუფის ქცევა ძირითადად აზრის აქტებით, ან უკეთ, იღეებით განისაზღვრება, სასცენო ნიჭით დაჯილდოებული პირები კი ასეთ შემთხვევაში, როგორც წესი, არა აზრის აქტს. არამედ ცხოველს, ინდივიდუალურ ხატს მიჰართავენ. — გარკვეულ წარმოდგენას, რომელიც, თუ ჩნდება და მოქმედებს ცნობიერებაში, ყოველთვის დამთავრებულ მთლიანობას წარმოადგენს, ამით განსხვავდება იგი იმ აზრისაგან, იმ იდეისაგან, რომლითაც ამ შემთხვევაში ჩვენი ჩვეულებრივი ცბ-ბი ხელმძღვანელობდნენ.

მოკლედ, ცბ-თა ამ ორი ჯგუფის განსხვავება შემდეგში მდგომარეობს: სცენური ნიჭით დაჯილდოებულ სუბიექტს ჩვენი ცდების პირობებში ინდივიდუალურად განსაზღვრული ხატი ან წარმოდგენა უჩნდება: სხვებს კი, ჩვეულებრივ ცბ-ებს ამის ნაცვლად, იდეა, ან აზრი აღმოუცენდებათ. ეს იმას ნიშნავს, რომ ეს უკანასკნელები ობიექტივაციის აქტებს აწარმოებენ და თავის ქცევის მ-მდინარეობას მის ნიადაგზე აღმოცენებული განწყობის საფუძველზე წარმართავენ.

რასაკვირველია, ყოველივე ექვს გარეშეა, რომ ჩვენი ცბ-ების პირველი ჯგუფი სრულიად არაა მოკლებული აზროვნების უნარს და შესაფერ პირობებში მათ ამ უნარის გამოყენება შეუძლიათ. მაგრამ ჩვენი ცდების სპეციფიკუმი ისეთია, რომ ამ ჯგუფის სუბიექტთა შემთხვევაში ხატოვანი წარმოდგენის სტიმულაცია უფრო ადვილად ხდება, ვიდრე აზროვნების მეტად თუ ნაკლებად განზოგადებული პროცესების აქტივაცია. ის ფაქტი, რომ დანარჩენ ცბ-თა შემთხვევაში თავს იჩენს არა კონკრეტი წარმოდგენის, არამედ მეტად თუ ნაკლებად განყენებული აზრის ან იმის სტიმულაცია, რასაც ჩვენ იდეა ვუწოდებთ, ვფიქრობთ, შეიძლება იმ გარემოებით იქნეს ახსნილი, რომ აქ ხატოვანი წარმოდგენა ისე აქტუალური არ არის, როგორც სცენური ნიჭით დაჯილდოებული სუბიექტების შემთხვევაში.

ამგვარად, ჩვენ ვხედავთ, რომ განწყობის აღმოცენების დროს „წარმოდგენის“ საფუძველზე, სცენური ნიჭით დაჯილდოებულ პირებს ჩვენი ექსპერიმენტის პირობებში ძალა შესწევთ წარმოდგენათა ნამდვილი ინდივიდუალური ხატები გამოიწვიონ, მაშინ როდესაც ჩვეულებრივი ცბ-ები ამას ვერ ახერხებენ და უფრო იდეას მიმართავენ ხოლმე, ვიდრე კონკრეტ ინდივიდუალურ წარმოდგენას.

ჩვენ ვხედავთ, რომ წარმოდგენა არა მარტო ცხოველს აქვს — ის ხშირად გვხვდება ადამიანთანაც. დამახასიათებელი ამ სპეციფიკური ფსიქიკური აქტისათვის, უწინარეს ყოვლისა, ისაა, რომ იგი უშუალოდ, სუბიექტის განცდაში, სრულიად არ უპირდაპირდება აღქმას. აღქმა და წარმოდგენა ორივე მხოლოდ როგორც ობიექტის მოცემულობა განიცდება. ხოლო საკითხი — აქტუალურია ეს მოცემულობა, თუ არა, ამ შემთხვევაში უგულვებელყოფილი რჩება — სწორედ ისე, როგორც ამას სიზმრის შემთხვევაში აქვს ხოლმე ადგილი: წარმოდგენის აღმოცენება, ისე როგორც აღქმისაც, აქ აქტუალური განწყობის ნიადაგზე ხდება.

მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ ადამიანის განვითარების საფეხურზე ხშირია შემთხვევა, რომ იგი რაიმე უშუალო, დაუძლეველი დაბრკოლების წინაშე დგება. ამის გამო მისი ქცევა განვითარების უნარს კარგავს, და ადამიანი იძულებული ხდება შეჩერდეს, ხელი აიღოს ქცევის იმპულსურ გაგრძელებაზე. თუ ცხოველი ასეთ შემთხვევაში მართლა საბოლოოდ წყვეტს თავის ქცევას, რათა სულ სხვა ქცევაზე გადავიდეს, ადამიანზე ეს არ ითქმის: იგი მისთვის კი არ ანებებს მიმდინარე ქცევას თავს, რომ საბოლოოდ უარი თქვას მის შესრულებაზე. არა! შეჩერება, შეწყვეტა მიმდინარე ქცევის აქტებისა მას მხოლოდ მისთვის უნდა, რომ ამით სწორედ მისი წარმატებითი გაგრძელების შესაძლებლობა მოიპოვოს. ქცევის შეჩერება, მისი შეწყვეტა ამ შემთხვევაში მისი აქტივობის აღკვეთას კი არ ნიშნავს. პირიქით, აქ აქტივობის ახალი, თავისებური ფენა ისახება, რომელიც ცხოველს შეჩერებული ქცევის წარმატებითი გაგრძელების შესაძლებლობას ანიჭებს. აქ, ქცევის ამ საფეხურზე აღმოცენებული დაბრკოლების ხელმეორედ განცდა, ამ დაბრკოლების ობიექტივაცია ხდება; აქტუალური ქცევის შეწყვეტა, მისი აღკვეთა, მისი შეჩერება სწორედ ასეთი განმეორებითი განცდისათვისაა საჭირო.

ჩვენ ვხედავთ, რომ ობიექტივაციის აქტი ქცევის ცოცხალ მდინარეებს კლავს და მის ადგილას ქცევის პირობების განმეორებითი განცდის, შემოწმების, შესწავლის შესაძლებლობას ქმნის.

როგორ ხდება ამ შესაძლებლობის რეალიზაცია? როგორ ხდება, რომ ადამიანი ობიექტივირებული ქცევის შესწავლას ახერხებს? რა ძალები გაჩნია მას ამისათვის?

როდესაც ჩვენი ქცევის პროცესში ისეთი ვითარება იჩენს ხოლმე თავს, რომ იძულებული ვხდებით ობიექტივაციის აქტს მივ-

მართოდ, ყოველთვის პირველ რიგში საკითხი გვიჩნდება: „რა არის ეს?“, „რატომ არის ასე?“, „რა იქნებოდა რომ ასე ყოფილიყო?“ ერთი სიტყვით, გვიჩნდება საკითხი, რომელიც აქტუალურად მოითხოვს თავის გადაწყვეტას. სხვანაირად არც შეიძლებოდა ყოფილიყო: ქცევის განვითარების პროცესში ჩემ წინაშე სიძნელე იჩენს თავს, რომლის გადაწყვეტაც უშუალოდ არ ხერხდება, და ეს გარემოება ჩემში მოთხოვნილებას აღძრავს პირველ რიგში ამ სიძნელის ხასიათი და მისი თავიდან აცილების შესაძლებლობა გავარკვიო.

ერთი სიტყვით, აქ, ისე როგორც ჩვეულებრივი, იმპულსური ქცევის განვითარების შემთხვევაშიც, სუბიექტს მოთხოვნილება უჩნდება, რომელიც მონაცემ სიტუაციაში თავის დაკმაყოფილებას ესწრაფვის. ამ მხრივ აქ მდგომარეობა საკვებით ისეთივეა, როგორც ჩვეულებრივი ქცევის ყველა შემთხვევაში: მოთხოვნილება და სიტუაცია ქცევის ორი აუცილებელი პირობაა.

მაგრამ ამავე დროს ამ ორ შემთხვევას შორის უეჭველი განსხვავებაც დასტურდება. საქმე ისაა, რომ ობიექტივაციის ნიადაგზე აღმოცენებული მოთხოვნილება სრულიად გარკვეული ხასიათისაა — იგი საკითხს წარმოადგენს, რომელიც შემეცნებითს პლანში უნდა იქნეს გადაჭრილი — შემეცნებითს, ან უკეთ, თეორიულ პლანში, და არა პრაქტიკულში, როგორც ეს იმპულსური ქცევის შემთხვევაში ხდება ხოლმე. იგი აქტუალური, პრაქტიკული ამოცანის გარეშე, ასე ვთქვათ, მის ზემოთ დგას, და, ცხადია, უშუალოდ მას არ ემსახურება, იგი, შეიძლება ითქვას, პირდაპირ საქმის ვითარების გაშუქებას ესწრაფვის, იგი უფრო თეორიულ საკითხს წარმოადგენს, ვიდრე პრაქტიკულს, რომელიც ჩვეულებრივ პირველ პლანში წყდება ხოლმე.

ამრიგად, ადამიანის ქცევის შემთხვევაში ჩვენს წინაშე ასეთი სურათი იშლება: სუბიექტი თავისი განწყობის ხელმძღვანელობით აქტივობის საკმარის რთულ სურათს იძლევა; მაგრამ თუ მას რაიმე მნიშვნელოვანი დაბრკოლება გადაეღობა წინ, ის იძულებული ხდება ხელი აიღოს აქტივობაზე, შეჩერდეს, და მის ნაცვლად ობიექტივაციის აქტი განახორციელოს. ეს შეჩერების მდგომარეობა, ჩვენ რომ ობიექტივაციას ვუწოდებთ, შესაძლებლობას აძლევს სუბიექტს თავისი ქცევა წმინდა თეორიულ პლანში აწარმოოს: იგი აზროვნების აქტებს მიმართავს, რათა მის წინაშე აღმოცენებული საკითხი გადაჭრას, ე. ი. ობიექტივაციის ნიადაგზე აღძრული შემეცნების მოთხოვნილება დაიკმაყოფილოს.

ასე ჩნდება ადამიანის აზროვნება: იგი ობიექტივაციის ნიადაგზე წარმოებული ფსიქიკური აქტივობაა, რომელიც აღძრული თეორიული მოთხოვნის დაკმაყოფილებას ემსახურება. გარეშე ობიექტივაციისა აზროვნება შეუძლებელია.

ერთი სიტყვით, ქცევის პირველი პლანისათვის, როგორც ეს უკვე ზემოთ, თავის ადგილას იყო აღნიშნული, ობიექტივაცია უცნობა; სამაგიეროდ ქცევის მეორე პლანი მხოლოდ მის ნიადაგზე აღმოცენდება.

აქედან თავისთავად ცხადია, რომ აზროვნება ქცევის პირველ პლანში სრულიად გამორიცხულია — იგი მხოლოდ ობიექტივაციის ნიადაგზეა შესაძლებელი. მაგრამ უეჭველია, ამისათვის მარტო ობიექტივაცია არაა საკმარისი. ისე როგორც აქტუალური ქცევის პლანში, განწყობის მონაწილეობა, რა თქმა უნდა, აქაც აუცილებელია. დგება საკითხი: როგორ უნდა წარმოვიდგინოთ განწყობის მონაწილეობა აზროვნების პროცესში? რა სპეციფიკური თავისებურება იჩენს აქ თავს?

ვთქვათ, რაიმე ყოველდღიურს, ჩვეულებრივ აქტს მივმართავთ — მაგ. ვიღებთ ხელში კალამს და წერას ვიწყებთ; მაგრამ მალე ვამჩნევთ, რომ ზოგჯერ რატომღაც წერა გვიძნელდება ხოლმე — ქალაღს ნაწერი ცუდად ემჩნევა, და იძულებული ვხდებით რამოდენიმეჯერ დავუბრუნდეთ ერთხელ დაწერილს და მკრთალად ნაწერის შევსება ვცადოთ. ბოლოს ვწყვეტთ წერას და ვიწყებთ კალმის შემოწმებას, შემდეგ მელნისას: „რატომღა რომ წერა ვერ ხერხდება?“.

როგორც ვხედავთ, აქტუალური განწყობის ნიადაგზე გარკვეული აქტივობა, სახელდობრ, წერა იჩენს თავს, მაგრამ მალე მისი შეფერხება იწყება, და აქტივობაც ყოვნდება. მაშინ სუბიექტი ობიექტივაციის მიმართავს და მის ნიადაგზე თავისი ქცევის ობიექტივირებული მომენტის გათვალისწინებას, მის განსჯას იწყებს, იმის გარკვევას, თუ რაა აქ ისეთი, რომ წერის — წარმატებით გაგრძელებას ხელს უშლიდეს. ერთი სიტყვით, სუბიექტი ობიექტივაციის ნიადაგზე აზროვნების გაშლას იწყებს, რათა შეძლოს გაარკვიოს, თუ როგორ უნდა შეცვალოს თავისი ქცევა, რათა ის უფრო წარმატებული გახადოს. უდავოა, აზროვნების პროცესი, რომელიც ამ შემთხვევაში იწლება, არ შეიძლება განწყობის გარეშე მიმდინარეობდეს. სუბიექტის თითოეული მსჯელობის აქტი ამ შემთხვევაში უთუოდ რაიმე გარკვეული განწყობიდან მოდის, და ჩვენ

ამოცანა ამჟამად ისაა, რომ გავარკვიოთ, თუ როგორია და საიდანაა ეს განწყობა.

უწინარეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს განწყობასთან, რომელიც არა აქტუალური მოთხოვნილებისა და სიტუაციის ნიადაგზეა აღმოცენებული, არამედ მეორადს, ასე ვთქვათ, წარმოსახული მოთხოვნილებისა და სიტუაციის ნიადაგზე. თითოეულს ცალკე შემთხვევაში სუბიექტს სათანადო საკითხი და მისი გადაჭრის სიტუაციის წარმოდგენა უჩნდება, რაც მასში სრულიად გარკვეული შინაარსის განწყობას აღძრავს. აზროვნების თითოეული დამოუკიდებელი აქტი ამ განწყობის ნიადაგზე აღმოცენდება და, მაშასადამე, მისი რეალიზაცია ცალკე შემთხვევას წარმოადგენს.

ასე ხდება ჩვენს შემთხვევაში ობიექტივირებული შინაარსის საფუძველზე აგებული განწყობის ფსიქიკური რეალიზაცია — ასე აღიძვრის და ხორციელდება ადამიანის ლოლიკური აზროვნება.

ესცადოთ ჩვენი ლოლიკური აზროვნების ძირითადი პირობების ანალიზი.

როგორც ცნობილია, ჩვენი აზროვნება რამოდენსამე განსაკუთრებით დამახასიათებელს აქსიომატურ დებულებას გულისხმობს, რომელთა გარეშეც ნამდვილი აზროვნების აქტი შეუძლებელი იქნებოდა. მე მხედველობაში მაქვს აზროვნების სამი ძირითადი დებულება — დებულება ი გ ი ვ ე ო ბ ი ს ა, წ ი ნ ა ა ლ მ დ ე გ ო ბ ი ს შე უ ძ ლ ე ბ ლ ო ბ ი ს ა და ს ა კ მ ა რ ი ს ი ს ა ბ უ თ ი ა ნ ო ბ ი ს ა. ჩვენთვის აქ საკმარისი იქნება, თუ ერთ-ერთზე, როგორც ყველაზე უფრო ტიპურზე, სახელდობრ, ი გ ი ვ ე ო ბ ი ს დ ე ბ უ ლ ე ბ ა ზ ე შევჩერდებით.

ლოლიკური აზროვნების ძირითადს აქსიომატურ დებულებას წარმოადგენს დებულება, რომ ყველაფერი არის ის, რაც არის, რომ ყველაფერი თავის თავს უდრის ($A=A$).

რას გვეუბნება ეს დებულება? უეჭველია, მხოლოდ ერთს, — სახელდობრ, იმას, რომ, ჩვენ რომ მსოფლიოს მარადიულს, უწყვეტ მდინარებას თავი დავაღწიოთ და რაიმე მოვლენას ერთხელ მაინც მეორეჯერ შევხედოთ, ე. ი. ჩვენ რომ რისამე განმეორებთა შევძლოთ, დავინახავთ, რომ ყველაფერი თურმე თავის თავს უდრის, რომ A ყოფილა A . ცხადია, A რომ A -ს დაუუპირისპიროთ, ე. ი. რაიმე საგანი თუ მოვლენა რომ თავის თავს შევადაროთ, სრულიად აუცილებელია, ამ მოვლენაზე განმეორებით შევჩერდეთ

და ის როგორც იგივე ორჯერ მაინც გავითვალისწინოთ — ერთხელ როგორც სუბიექტი და მეორეხელ როგორც პრედიკატი.

ერთი სიტყვით, ის გარემოება, რომ ლოლიკური აზროვნების უეჭველს, აუცილებელ წინამძღვარს იგივეობის აქსიმატური დებულება წარმოადგენს, სრულიად უდავოდ მიუთითებს, რომ ლოლიკური აზროვნება სინამდვილეს, როგორც ასეთს, ე. ი. განმეორებულ სინამდვილეს ეხება — სინამდვილეს, როგორც ობიექტს, და არა როგორც მარად ცვალებად მდინარეს.

აქედან გასაგები ხდება, რომ ჩვენი ლოლიკური აზროვნების აუცილებელ წინამძღვარს მართლა ობიექტივაცია წარმოადგენს, რომ აზროვნება მხოლოდ განვითარების იმ საფეხურზეა შესაძლებელი, სადაც ობიექტივაციის ფაქტიური არსებობა ეჭვს არ იწვევს, რომ ეს აზროვნება, მაშასადამე, მხოლოდ ადამიანთანაა მოსახერხებელი. მაგრამ ამას, ე. ი. იდენტიფიკაციის აქტს, ერთი რამ კიდევ ემატება, რომლის გარეშეც ნამდვილი აზროვნების პროცესი შეუძლებელი იქნებოდა. მაგრამ, სახელდობრ, რა?

რაკი სინამდვილის ობიექტივირებული მონაკვეთის თავისთავთან იგივეობის იდეა გვიჩნდება, არაფერი გვიშლის ხელს ვიგულისხმოთ, რომ ჩვენ ამ სინამდვილის, რამდენიც გვსურს, იმდენჯერ განმეორებითი ვანცდა შეგვიძლია, რაკი ეს სინამდვილე მთელი იმ დროის მანძილზე თავისი თავის ტოლი რჩება. საზოგადოებრივი ცხოვრების პირობებში, ე. ი. ადამიანის ცხოვრების პირობებში, ეს წარნამძღვარს ქმნის ფსიქოლოგიურად იმისათვის, რომ ობიექტივირებული, მაშასადამე, თავისთავთან გაიგივებული სინამდვილე გარკვეული სახელწოდებით აღვნიშნოთ. მოკლედ, ეს მეტყველებს ჩასახვისა და განვითარების უეჭველ შესაძლებლობას ქმნის.

ამრიგად, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ, რამდენადაც ადამიანი საზოგადოებრივი არსია, მას ობიექტივაციის უნარი უმუშავდება, უნარი, რომელიც მას ლოლიკური აზროვნების შესაძლებლობას აძლევს. მაშასადამე, ცნება, მსჯელობა და დასკვნა — ლოლიკური აზროვნების ეს სამი ძირითადი ფორმა მხოლოდ ადამიანთან შეიძლება გვხვდებოდეს — ცხოველმა მათი არაფერი იცის.

ვ. ნაბალოზა, როგორც ადამიანის ფიზიკური სპეციფიკური ფუნქცია

აზროვნება ობიექტივაციის პირობებში წამოჭრილის, ასე ვთქვათ, თეორიული ამოცანის გადაწყვეტას ემსახურება. მაგრამ ეს ამოცანა საბოლოოდ მაინც პრაქტიკული ინტერესების სამსახურად

არის განკუთვნილი: რაგინდ შორსაც უნდა მიდიოდეს თეორიული პრობლემა, ბოლოს და ბოლოს იგი, უშუალოდ თუ შუალობით, მაინც ადამიანის პრაქტიკას უკავშირდება, მის ამოცანებს ემსახურება. საქმე ისა, რომ ობიექტივაცია ყოველთვის საქმის გართულების, თუ ამოცანის გაძნელების შემთხვევაში იჩენს ხოლმე თავს, და აზროვნების აქტები მის ნიადაგზე მიმდინარეობენ. როგორც კი გადაწყდება საკითხების რიგი, თუ ცალკეული საკითხი, რომელიც ჩვენს აზროვნებას ამოძრავებს, სუბიექტის წინაშე ახალი ამოცანა დგება, ამოცანა ინტელექტუალურად გადაწყვეტილი საკითხის პრაქტიკული განხორციელებისა, მისი მიხედვით პრაქტიკული ქცევის გაშლისა. სხვანაირად: სუბიექტი პრაქტიკული ამოცანის წინაშე დგება — მან ქცევის ისეთ აქტს უნდა მიმართოს, რომელიც თეორიული შედეგის სრულს პრაქტიკულ განხორციელებას მოგვცემდა. საკითხი ეხლა ობიექტივაციის პლანიდან აქტუალობის პლანში გადართვას ეხება. სუბიექტის წინაშე ამოცანა დგება: რაც მიზანშეწონილად სცნო, მისი განხორციელება მოახერხოს — მოკლედ ნ ე ბ ი ს მ ი ე რ ი აქტი შეასრულოს.

როგორ ხერხდება ეს?

ერთადერთი ამოცანა ამ ქცევის შესატყვისია განწყობის გამოწვევაში მდგომარეობს: თუ ასეთი განწყობა გაჩნდა, ქცევის გაშლას მის ნიადაგზე აღარაფერი შეუშლის ხელს.

ჩვენ ვიცით, რომ ამ განწყობას ბოლოს და ბოლოს ობიექტივაციის საფუძველზე აღძრული აზროვნების აქტები აშუალებენ. მაშასადამე, განწყობა, ასე ვთქვათ, იდეურ პლანში, უკვე მონახულია, საქმე ისაა, რომ იგი ობიექტის აქტუალურ განწყობად ჩაირთოს — მის განხორციელებას მაშინ წინ ველარაფერი დაუდგება. ნებელობის უშუალო ამოცანას სწორედ ეს საქმე შეადგენს — მეორე პლანზე დამუშავებული განწყობა აქტუალურ განწყობად გადააქციოს², რათა იგი ნამდვილ ძალად იქნეს განცდილი, — ძალად, რომელიც სუბიექტის ქცევას წარმართავს.

დასკვნა

როდესაც ცხოველი ერთსა და იმავე აქტივობას იმეორებს, ეს არსებითად ნამდვილი განმეორება არაა: ცხოველი ყოველს ცალკე შემთხვევაში ახალ აქტს ახორციელებს — ის არ განიცდის ამას როგორც განმეორებას: განმეორება, როგორც განმეორება, მისთვის არ არსებობს.

² ლ. უზნაძე, ზოგადი ფსიქოლოგია, გვ. 155.

სულ სხვაა ადამიანი! როდესაც მის წინაშე ქცევის შესრულების სიძნელე აღიმართება, იგი წყვეტს მას და მის ერთ-ერთ მომენტზე, როგორც სიძნელის ცენტრზე ჩერდება: იგი ამ მომენტის ობიექტივაციას ახდენს, მასზე ხანგრძლივად და შეგნებულად ყოვნდება; მაშასადამე, მას ქცევის მდინარებიდან გამოჰყოფს, გამოთიშავს და ახალი ქცევის — ინტელექტუალური ქცევის, საგნად აქცევს. მოკლედ: ცხოველიც ჩერდება თავისი აქტივობის რაიმე მომენტზე, მაგრამ ეს ნამდვილი გაჩერება არაა, რამდენადაც ეს მომენტი იგივე მომენტი როდია მისთვის — მას ი გ ი ე ე ო ბ ი ს ც ნ ო ბ ი ე რ ე ბ ა არა აქვს. ადამიანზე ეს, ცხადია, არ ითქმის; ის ობიექტივაციას ახდენს, და ესაა, რომ ი გ ი ე ე ო ბ ა ს მისთვის აქტუალურ განცდად აქცევს.

რას ემყარება ეს რადიკალური განსხვავება ადამიანსა და ცხოველს შორის? რა თქმა უნდა, იმ კარდინალურ ცვლილებას, რომელმაც პირველად ადამიანის ცხოვრებაში იჩინა თავი, — სახელობრ, იმ გარემოებას, რომ ადამიანი არა მარტო თავისთვის, არამედ სხვისთვისაც არსებობს, რომ იგი საზოგადოებრივი არსია, რომლის ყოფიერებაც საკუთარ საზღვრებს შორდება და სხვისთვისაც ფაქტიურ სინამდვილედ იქცევა⁶. უეჭველია, რომ საზოგადოებრივი არსის, ადამიანის ცხოვრებაში, საზოგადოებრიობის ჩამოყალიბების კვლობაზე, ობიექტური არსებობის ცნობიერებაც უნდა გამოკვეთილიყო. ობიექტივაციის უნარი მხოლოდ საზოგადოებრიობის ნიადაგზე შეიძლებოდა შემუშავებულიყო, და ამიტომაც, რომ ადამიანის ფსიქიკის სპეციფიკუმს სწორედ ეს ობიექტივაცია შეადგენს.

რა ცვლილებები უნდა მოყოლოდა ამას ადამიანის ფსიქიკაში? პირველ ყოვლისა, რასაკვირველია, ის, რომ ადამიანის ფსიქიკას ობიექტივაციის ნიადაგზე უნდა დაეწყო მუშაობა. ჩვენ ვხედავთ, რომ ეს მართლაც ასე მოხდა, და ადამიანი მ ო ა ზ რ ო ვ ნ ე არსებად იქცა: მასში ახალი, ინტელექტუალური ფუნქციები განვითარდნენ, რომელნიც ობიექტივაციის ბაზაზე. შეიძლება ითქვას, პირდაპირ სასწაულებრივ წარმატებებს აღწევენ.

⁶ „განსაკუთრებით უნდა ვეროდოთ იმასო, — ამბობს მ ა რ ქ ს ი — რომ საზოგადოება, როგორც „აბსტრაქცია“ კვლავ დავუპირდაპიროთ ინდივიდს. ინდივიდი ს ა ზ ო გ ა დ ო ე ბ რ ი ვ ი ა რ ს ი ა. ამიტომ მისი ცხოვრების გამოვლინება ს ა ზ ო გ ა დ ო ე ბ რ ი ვ ი ც ხ ო ვ რ ე ბ ი ს გამოვლინებაა და განსახიერება“. К. М а р к с. Подготовительные работы для «Святого семейства». К. М а р к с и Э н г е л ь с, Сочинения, т. III, стр. 624.

ამასთან ერთად და ამავე ობიექტივაციის ნიადაგზე ადამიანის აქტივობის არეშიც არსებითი ხასიათის ცვლილება ხდება — ადამიანს ნ ე ბ ე ლ ო ბ ა უმუშავდება — უნარი თავისი ქცევის აზროვნების მიხედვით მართვისა.

ამრიგად, აზროვნება და ნებელობა ორივე ობიექტივაციის ნიადაგზე ყალიბდება. მაგრამ არაა გამორიცხული, რომ აღქმაცა და მენსიერებაც ობიექტივაციას დაეყრდნონ და ამის შედეგად გარკვევით აქტიურ პროცესებად იქცნენ. ოღონდ ამისთვის ერთი რამ უთუოდ აუცილებელია — სახელდობრ, საჭიროა მათ აზროვნების აქტი შეუშლდეს და ამ არსებითად პასიურ პროცესებს მკაფიოდ აქტიური ხასიათი მისცეს. ამ შემთხვევაში პასიური აღქმის ადგილს დაკვირვება იჭერს და პასიური დამახსოვრებისას — დასწავლა და მოგონება.

ასეთია ის ცვლილებები, რომელიც სოციალურ არსად ქცეულს ცოცხალ არსებას — ადამიანს უდასტურდება.

ამისდა მიხედვით, ფსიქიკის ჩვეულებრივი, ტრადიციული ანალიზი, რომელიც ბუღიერ მოვლენათა სამს განსხვავებულ ჯგუფს ადასტურებს — შე მე ც ნ ე ბ ა ს, გ რ ძ ნ ო ბ ა ს ა და ნ ე ბ ე ლ ო ბ ა ს — საქმის ნამდვილ ვითარებას ვერ გვითვალისწინებს. ფსიქიკა განვითარების თვალთ უნდა იქნეს განხილული, და მაშინ ნათელი გახდება, რომ ტრადიციული კლასიფიკაცია — რომელიც ბურჟუაზიულ ფსიქოლოგიაში არსებითად დღემდე ხელუხლებელი რჩება — უდავოდ ყალბ პოზიციებზე დგას.

ჩვენ დავინახეთ, რომ ფსიქიკის მოვლენათა სწორი განლაგება მხოლოდ განვითარების ასპექტშია მოსახერხებელი. ამ თვალსაზრისით, ფსიქიკის მუშაობის ორი დონე ან ორი პლანი უნდა განვასხვაოთ: განწყობის დონე, სადაც ჩვენ, გარდა აფექტურისა ფსიქიკის პერცეპტულსა და რეპროდუქციულ შინაარსებსაც ვხვდებით — რომელნიც, უნდა ითქვას, ჭერ კიდევ ვერ არიან საკმაოდ მკაფიოდ ურთიერთისაგან დიფერენცირებული — და ობიექტივაციის დონე, სადაც ჩვენ ფსიქიკის მკაფიოდ აქტიურ ფორმებთან — აზროვნებასთან და ნებელობასთან გვაქვს საქმე.

განწყობის დონე ჩვეულებრივი, ყოველდღიური ქცევის მიმდინარეობისათვისაა დამახასიათებელი; ობიექტივაციის დონეზე კი მხოლოდ მაშინ გვიხდება ავიდეთ, როცა ჩვენ წინაშე რაიმე მეტად თუ ნაკლებად რთული ახალი ამოცანა დგება, რომელიც შესაბამისად ახალ გადაწყვეტას მოითხოვს. ამ შემთხვევაში ჩვენ იძულებ-

ბული ვხდებით ობიექტივაციასა და აზროვნებას მიმართოთ და ჩვენ ამ გზით მიგნებული განწყობა მოქმედ აქტუალურ განწყობად ვაქციოთ (ნებელობა).

ასეთია ადამიანის ფსიქოლოგიის განსაკუთრებულობა. ესაა რომ მას ეგოდენ მკვეთრად გამოყოფს ცხოველთა სამყაროსაგან.

განწყობის დიფერენციალური ფსიქოლოგია

I. განწყობის ძირითადი დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური ცნებები

განწყობის მოვლენათა ზოგად-ფსიქოლოგიური ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ამ შემთხვევაში საქმე არსებითს მომენტთან გვაქვს — მომენტთან, რომელიც ქცევის სტრუქტურის განსაზღვრისათვის მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, მაგრამ ამასთანავე, ჩვენ შევხვდით ფაქტთა რიგს, რომელიც განსაკუთრებით განწყობის მოვლენათა დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით იპყრობს ყურადღებას. ჩვენ ვნახეთ, რომ განწყობის მოვლენები ერთნაირად ეოველთვის და ყველგან არ მიმდინარეობენ. ზოგიერთ შემთხვევაში განწყობა თავისი მიმდინარეობის ჩვეულებრივ ხასიათს იცვლის, სხვანაირი ხდება, — არა ისეთი, როგორც ყოველთვის. ამ გარემოებასთან დკავშირებით ჩვენს წინაშე ახალი ამოცანა დგება — ამოცანა განწყობის პრობლემის დაწვრილებით განხილვისა დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური პოზიციებიდან. მოსალოდნელია, განწყობა ისეთი ფაქტორი აღმოჩნდეს, რომელსაც დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი როლის შესრულება შეუძლია.

1. განწყობის დიფერენცირებულობა. პირველ რიგში დავაყენოთ საკითხი განწყობის დიფერენციაციის შესახებ, დიფერენციაციისა, რომელიც ადამიანის ქცევის ცალკე აქტებს უდევს საფუძვლად.

ჩვენ ვიცით. ჩვეულებრივ შემთხვევაში სტიმულის განმეორებითი ზემოქმედებაა საკირო, რათა შესაძლებელი გახდეს შესატყვისი განწყობის დიფერენციაცია. ბუნებრივად ისმის საკითხი იმ მნიშვნელობის შესახებ, რომელიც ინდივიდუალურ ფაქტორს აქვს ამ შემთხვევაში, და არაფერი საკვირველი არ იქნება, რომ ინდივიდთა სხვადასხვაობასთან დკავშირებით განწყობის დიფერენციაციის მიმდინარეობაში მკვეთრი სხვადასხვაობა აღმოჩნდეს.

თუ დადასტურდა, რომ ეს მართლაც ასეა, განწყობის დიფერენციაციის პროცესის კვლევას, თითოეულ ცალკე შემთხვევაში, დიფერენციალური ფსიქოლოგიის საკითხთა თვალსაზრისით, არსებითი მნიშვნელობა ექნება.

მართლაც, თუ განწყობა ნამდვილად იმ როლს ასრულებს ქცევის ფსიქოლოგიაში, რომელსაც მას მიეაწერთ, მაშინ გასაგები გახდება, რომ ფსიქოლოგიურად თითოეული ცალკე პირის ქცევის სურათი განწყობის დიფერენციაციის მიმდინარეობაზე, მისი აღმოცენების სისწრაფესა და გარკვეულობის ხარისხზეა დამოკიდებული. ქცევის აბნეულობა, გადაუწყვეტელობა ქცევის შენელებული ტემპი ფსიქოლოგიურად ბუნებრივი შედეგი იქნება იმ განწყობის არასაკმარისი, თავისებური დიფერენციაციისა, რომელიც საფუძვლად უდევს ქცევას.

მთელ რიგ დაკვირვებათა შედეგად ირკვევა, რომ ადამიანთა შორის, ქცევის თავისებურებათა თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანი განსხვავება არსებობს. ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ განწყობის დიფერენციაციის პროცესებიც მათთან მკვეთრად განსხვავებულნი იქნება. მაშასადამე, ექვს გარეშეა, რომ განწყობის დიფერენციაციის გზებისა და ტემპების თავისებურებათა გამოვლინება და გამოკვლევა თითოეულ ცალკე შემთხვევაში, ერთ-ერთს უმნიშვნელოვანეს დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიურ ამოცანას წარმოადგენს, რომელიც კი განწყობის ფსიქოლოგიის წინაშე შეიძლება იდგეს.

მიუხედავად ამისა, სამწუხაროდ, ექსპერიმენტალური გამოკვლევები ამ საკითხზე ჯერ კიდევ მომავლის საქმედ უნდა ჩაითვალოს. უნდა ითქვას ოლონდ, რომ როგორც ზემოთ იქნა აღნიშნული, ცხოველის განწყობა უფრო დიფერენცირებულია, ვიდრე განწყობა ადამიანთა შემთხვევაში.

2. ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობა. ზევით თავის დროზე ამ ცნების შინაარსი და მნიშვნელობა უკვე იყო აღნიშნული. ჩვენ ვიცით, რომ განწყობის ფიქსაციისათვის საფიქსაციო ან საგანწყობო ცდების გარკვეული რიცხვია საჭირო. მაგრამ ჩვენ არაფერი ვეითქვამს იმის შესახებ, რომ ეს რიცხვი არ შეიძლება იმ გარკვეულ რაოდენობად ჩაითვალოს, რომლის გამოყენებაც განწყობის შესწავლის მიზნით ყველა შემთხვევაში ერთნაირად ხელსაყრელი უნდა იყოს. პირიქით მრავალრიცხოვანი ცდების შედეგად გამოირკვა, რომ აქ საქმე დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური კატეგორიის სიდიდესთან გვაქვს. ზოგიერთ შემთხვევაში განწყობა იმთავითვე ფიქსირდება, მაგრამ არიან ისეთი პირებიც, რომელ-

თაც ეს არ ემართებათ, და შთაბეჭდილება ისეთია, თითქოს მათთან განწყობის ფიქსაციის ყოველივე შესაძლებლობა გამორიცხული იყოს. მართალია, ასეთი ორი ურთიერთობის მოპირდაპირე კატეგორია შედარებით იშვიათად გვხვდება, მაგრამ ეს უკიდურესი შემთხვევებია და მათი არსებობა ექვს გარეშაა.

რასაკვირველია, საგანწყობო ექსპოზიციათა საკმარისად დიდი რაოდენობა თავის გავლენას ახდენს, და ბოლოს განწყობის ფიქსაცია შეიძლება მოხერხდეს, მაგრამ უნდა გვახსოვდეს, რომ არის შემთხვევათა მთელი რიგი, როდესაც მიუხედავად საგანწყობო ექსპოზიციათა რაოდენობის გადიდებისა, ფიქსაცია მაინც არ ხერხდება. მართალია, ეს ორი უკიდურესი კატეგორია იშვიათად გვხვდება. მაგრამ ისინი საზღვრულ შემთხვევებს წარმოადგენენ, და მათ არსებობა არავითარ ექვს არ იწვევს. რა თქმა უნდა, ზოგჯერ ფიქსაცია, საგანწყობო ექსპოზიციათა საკმარისი გადიდების შედეგად, ბოლოს და ბოლოს, ამ შემთხვევაშიც ხერხდება, მაგრამ უნდა გვახსოვდეს, რომ შემთხვევათა მთელი რიგი არსებობს, როცა ფიქსაციის მდგომარეობა მთლიანად მიუწვდომელი რჩება.

ამ ორ უკიდურესობას შორის შუამდებარე მდგომარეობათა არსებობაც უნდა აღინიშნოს, რომელნიც საგანწყობო ექსპოზიციათა უმდაბლესსა და უმაღლეს მაჩვენებელთა შუა თავსდებიან.

რაც შეეხება ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობის ინტერმოდალურ სხვადასხვაობას, უნდა თავიდანვე ვიქონიოთ მხედველობაში, რომ აგზნებადობის მონაცემების შერჩევა გარკვეული თვალსაზრისით უნდა ხდებოდეს. უთუოდ მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ თითოეულ შემთხვევაში რამდენი საგანწყობო ცდის შემდეგ შეიძლება ფიქსაციის გარკვეული უდავო ნიშნების დადასტურება.

განწყობის შესწავლის დროს ზოგჯერ უდიდესი მნიშვნელობა აქვს იმასაც, თუ როდის ჩნდება განწყობის ფიქსაციის პირველი ნიშნები. ამ შემთხვევაში, თავისთავად იგულისხმება, საჭიროა განწყობის ფიქსაციის დაკვირვება მისი გამოვლინების პირველივე მომენტიდან.

მაგრამ, რასაკვირველია, განწყობის აგზნებადობის პრობლემა ამით არ ამოიწურება. საკითხი ისმის აგზნებადობის ოპტიმალური საფეხურის შესახებაც, ე. ი. აგზნებადობის იმ ხარისხის შესახებ, რომელიც ამა თუ პირისათვის განსაკუთრებით ხელსაყრელად უნდა ჩაითვალოს. როგორც მოსალოდნელიც იყო, აგზნებადობის ამ ორი ფორმის მაჩვენებლები ერთმანეთს არ ხვდებიან. არის შემთხვევები, როდესაც მინიმალური და ოპტიმალური აგზნებადობის

ზღურბლი ერთმანეთს შესამჩნევად შორდება, მაგრამ არის ესეთი შემთხვევა, როცა ისინი ერთმანეთს უახლოვდებიან.

ამა თუ იმ პირის ფიქსირებული განწყობის სრული დახასიათებისათვის საჭიროა ამ ორი ზღურბლის დადგენა. მათი მაჩვენებლების განსხვავებასთან ხშირად დაკავშირებულია სუბიექტის ქცევის ზოგიერთი თავისებურება, რომელიც მას მსგავსი ქცევის სხვა სუბიექტებისაგან განასხვავებს.

აგზნებადობის ზღურბლის დადგენა უბრალოდ ხერხდება: იგი საგანწყობო ექსპოზიციათა საპირო რაოდენობით გაიზომება: 1) განწყობის ფიქსაციის დაწყებითი საფეხურისა (ქვედა ზღურბლის მაჩვენებელი) და 2) ოპტიმალური საფეხურის მაჩვენებლით.

3. განწყობის აგზნებადობა ბავშვებთან. გარდა ინდივიდუალური ფაქტორისა აქ მნიშვნელობა აქვს ასაკსაც: ბავშვების ფიქსირებული განწყობის კვლევის შედეგად ცნობილია, რომ მისი აგზნებადობა ერთ-ერთ ძირითად თავისებურებას წარმოადგენს, რომელიც ამ ასაკობრივი საფეხურისათვისაა დამახასიათებელი. ეხლა დადგენილად შეიძლება ჩაითვალოს¹, რომ ხშირად ერთი საგანწყობო ექსპოზიციაც საკმარისია, რათა ბავშვს ფიქსირებული განწყობა შეუქმუშავდეს: სკოლის წინარე ასაკის გამოკვლეულ ბავშვთა 80% -ის შემთხვევაში განწყობის ფიქსაცია სწორედ ამ პირობებში — ე. ი. ერთი ცდის პირობებში ხდება (ასიმულიაციური ილუზია — 60%, კონტრასტული — 20%).

ამგვარად, ირკვევა, რომ სკოლის წინარე ასაკისათვის ფიქსირებული განწყობის მაღალი აგზნებადობაა დამახასიათებელი. მაგრამ ისიც ცხადია, რომ აგზნებადობის საწყის საფეხურებზე საქმე ფიქსაციის დაბალ ხარისხთან გვაქვს, რაც ასიმულიაციურ ილუზიათა სიქარბეში გამოიხატება.

საგანწყობო ექსპოზიციათა ოთხამდე გადიდების შემთხვევაში საქმე მნიშვნელოვნად იცვლება: აქ პირველი ადგილი კონტრასტულ ილუზიებს ეთმობა, ხოლო ასიმულიაციურ ილუზიათა მაჩვენებელი 25% აღარ აღემატება. საგანწყობო ექსპოზიციათა რიცხვის გადიდებასთან დაკავშირებით (15 ექსპოზიცია) მნიშვნელოვნად იზრდება კონტრასტულ ილუზიათა რაოდენობა (74—79%).

ამგვარად, შეიძლება დამტკიცებულად ჩაითვალოს, რომ განწყობის აგზნებადობა სკოლის წინარე ასაკში შედარებით მაღალ

¹ ბ. ხ ა ქ ა პ უ რ ი ძ ე. ბავშვის განწყობის ზოგიერთი თავისებურება. სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, XVII. 1941.

დონეზე დგას: მისი ქვედა ზღურბლის მაჩვენებელი ერთს არ აღემატება, ხოლო ოპტიმალური ზღურბლი 4—15 ექსპოზიციის ფარგლებს არ სცილდება.

რაც შეეხება სასკოლო ასაკს, აქ აგზნებადობის კოეფიციენტი თანდათან უფრო და უფრო მაღალი ხდება. მაგრამ, როგორც ჩანს, 11 წლამდე იგი არ იძლევა მკვეთრ გადახრას სკოლის წინარე ასაკის მონაცემებიდან. ყოველ შემთხვევაში ბავშვის ცხოვრების ამ მონაკვეთისათვის — სკოლის წინარე და დაწყებითი სკოლის პერიოდისათვის — განწყობის აგზნებადობის განსაკუთრებით მაღალი დონე უნდა იყოს დამახასიათებელი.

ამ პერიოდის შემდეგ ახალი პერიოდი იწყება — არასრული საშუალო სკოლის პერიოდი (ასაკობრივი საფეხურები — 12, 13, 14 და, ნაწილობრივად, 15 წელი).

აქ უკვე აგზნებადობის მკვეთრი დაქვეითების მაჩვენებლებს ვხვდებით.

ამას მოსდევს 15—16—17 წლის ასაკის პერიოდი, რომელიც გარკვეულად აგზნებადობის მაჩვენებლების მკვეთრი ზრდით ხასიათდება. შესაძლებელია, რომ 17 წლის ასაკის მაჩვენებლები ამ მხრივ საერთო სურათს არღვევდნენ: აქ ჩვენ შედარებით დაბალი მაჩვენებლები გვაქვს, მაგრამ ვინაიდან 17 წლიანებიდან მცირე რაოდენობა იყო გამოკვლეული (სულ 10, მაშინ როდესაც სხვა ასაკობრივ საფეხურზე მათი რიცხვი 58—214-ს უდრიდა) შეიძლება ეს ასაკობრივი პერიოდი უახლოეს ასაკობრივ საფეხურთან გავაერთიანოთ, და მაშინ სასკოლო ასაკში, დაახლოებით 15 წლიდან, განწყობის აგზნებადობის განვითარების გარკვეული სურათი გვექნება.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ განწყობის აგზნებადობა სასკოლო ასაკში ჯერ ძალიან მაღალია, შემდეგ, განსაკუთრებით 11 წლამდე, ცოტათი ქვეითდება, რათა მომდევნო პერიოდში (12—15 წელი) აგზნებადობის მაჩვენებლებმა შესამჩნევად დაიწიონ. ამის შემდეგ — 15 წლიდან 17 წლამდე — ისინი კვლავ მნიშვნელოვანი ზრდით ხასიათდებიან.

განწყობის აგზნებადობის თავისებური სურათი გვაქვს პათოფსიქოლოგიურ შემთხვევებშიც. არის საფუძველი ვიფიქროთ, რომ განწყობის აგზნებადობა ზოგიერთ ასეთ შემთხვევაში განსაკუთრებით თავისებურია: მისი მაჩვენებლები ან ძალიან მაღალია, ან, პირიქით, არაჩვეულებრივ დაბალი. მაგალითისათვის შეიძლება შიზოფრენიის ზოგიერთი შემთხვევა დავასახელოთ, სადაც განწყობის

აგზნებადობა განსაკუთრებით მაღალია, და — მეორე უკიდურესობა — ფსიქასთენია — რომელიც აგზნებადობის დაბალი კოეფიციენტიტ ხასიათდება. ამ მოვლენებს უფრო დაწვრილებით ქვემოთ, პათოფსიქოლოგიურ შემთხვევათა განხილვის დროს შევეხებით.

4. განწყობის სიმტკიცე. შემდეგი საკითხი, რომელიც ჩვენი ექსპერიმენტალური კვლევის საფუძველზე იკრება, განწყობის ფიქსაციის სიმტკიცეს ეხება. საქმე ისა, რომ განწყობის ფიქსაციის სიმტკიცე ინტერინდივიდუალური რხევის მკვეთრად გამოხატულ მრუდეს იძლევა.

მაგრამ, პირველ რიგში, უნდა შევთანხმდეთ განწყობის ამ თვისების ცნების შესახებ.

რას წარმოადგენს განწყობის სიმტკიცე? შეიძლება ეფიქრა კაცს, რომ განწყობის სიმტკიცე მისი აღმოცენების სიადვილეს ემთხვევა და სუბიექტები, რომელთაც ადვილად უმუშავდებათ ფიქსირებული განწყობა, ამ უჯანსკნელის სიმტკიცითაც ხასიათდებიან. მაგრამ ასეთ დამთხვევას ყოველთვის როდი აქვს ადგილი. პირიქით, არის შემთხვევები, როდესაც განწყობა, შემუშავებული საგანწყობო ექსპოზიციათა დიდი რიგის შედეგად, ნაკლებ სიმტკიცეს გვიჩვენებს, ვიდრე ისეთი განწყობა, რომელიც საფიქსაციო ექსპოზიციათა მოკლე რიგის შედეგადაა ფიქსირებული.

ერთი სიტყვით, განწყობის სიმტკიცე და მისი შემუშავების სიადვილე, როგორც ჩანს, ერთმანეთისაგან სრულიად დამოუკიდებელ მოვლენებს წარმოადგენენ. ყოველ შემთხვევაში, აქ საქმე გვაქვს პრობლემასთან, რომელიც ღირსია, საგანგებოდ იქნეს შესწავლილი.

ამრიგად, უნდა ვიფიქროთ, რომ სუბიექტები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან არა მხოლოდ თავისი ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობით, არამედ აგრეთვე მისი სიმტკიცითაც. იზადება კითხვა: რაში ვლინდება ექსპერიმენტალურად ფიქსირებულ განწყობათა სიმტკიცის დონე?

უნდა ვიფიქროთ, რომ ფიქსირებული განწყობის სიმტკიცის მაჩვენებელს იმ გზის სიგრძე წარმოადგენს. რომელსაც გაივლის ხოლმე ცპ-ი სანამ თავისი ფიქსირებული განწყობის სრულ აღკვეთას მიაღწევდეს. ეს გზა კი ორგვარად განისაზღვრება: 1) საგანწყობო ობიექტების საჭირო რიგის ექსპოზიციათა შემდეგ წარმოებს კრიტიკული ტოლი ობიექტების ხანგრძლივი ექსპოზიცია მანამდე, სანამ ცპ-ი არ დაადასტურებს მიწოდებული ობიექტების ტოლობას. ფიქსირებული განწყობის სიმტკიცე გაიზომება ამ შემთხვევაში

დროს იმ მონაკვეთით, რომელიც ცპ-ს ფიქსირებული განწყობის ლიკვიდაციისათვის დასჭირდება. 2) მაგრამ არსებობს განწყობის ამ თვისების გაზომვის სხვა ხერხიც: ამ ხერხს საფუძვლად უდევს შემდეგი მოსაზრება: კრიტიკულ ექსპოზიციათა ხანგრძლივობის როლს ამ შემთხვევაში ადვილად შეასრულებს ამ ექსპოზიციათა განმეორების სიხშირე, რომელიც საჭიროა განწყობის ლიკვიდაციისათვის. ამ მეორე ხერხის შემთხვევაშიც იმავე შედეგს ვღებულობთ: აქაც, ისევე, როგორც პირველ შემთხვევაში, კრიტიკული ცდების დროს ცპ-ი ჯერ შემცდარ პასუხთა რიგს იძლევა, მაგრამ შემდეგ იგი, თანდათან მიწოდებული ობიექტთა სწორი შეფასების შესაძლებლობას უახლოვდება.

აქედან გამომდინარეობს შემდეგი: განწყობის სიმტკიცე კრიტიკულ ობიექტთა ექსპოზიციის ხანგრძლივობითაც გაიზომება და ამ ობიექტთა ხანმოკლე ექსპოზიციის განმეორების რიცხვითაც.

მაგრამ სიმტკიცის გაზომვის ეს ხერხი ანგარიშს არ უწევს ერთ ფრიად მნიშვნელოვან გარემოებას. იგი ყურადღების გარეშე ტოვებს იმ უქველ ფაქტს, რომ განწყობის სიმტკიცე ყოველთვის მის გამძლეობას არ ემთხვევა. საქმე ისაა, რომ არაა გამორიცხული შემთხვევა, რომ გარკვეულად სუსტი განწყობა სტატიკურ ხასიათს ატარებდეს. მსგავს მაგალითებს არა ერთს შევხვდებით პათოლოგიური მასალის განხილვის დროს. ასეთი სუსტი — სტატიკური განწყობა არავითარ შემთხვევაში მტკიცე განწყობას არ წარმოადგენს. მაგრამ როგორც სტატიკური, ეს განწყობა გამძლეობის ერთგვარად მაღალი დონით მაინც ხასიათდება.

ამიტომ განწყობის სიმტკიცის გაზომვის დროს საჭიროა — და ეს პირველ რიგში — ანგარიში გაეწიოს ჩაქრობის პროცესის პირველი ფაზის ხანგრძლივობას — ე. ი. კონტრასტულ ილიუზიათა კოეფიციენტის სიდიდეს. ამგვარად, ასიმბლაციურ ილუზიებში გამოვლინებული განწყობის მოქმედება, მისი ხანგრძლივობის მიუხედავად, როგორც სუსტი კვალიფიცირდება.

მასასადამე, ფიქსირებული განწყობის სიმტკიცეს, მის სიძლიერეს მისი რეგრესული განვითარების პირველი ფაზის კოეფიციენტი გამოხატავს.

თავისთავად ცხადია, ყველაფერი ეს მხოლოდ რაოდენობრივი მიმართულების შემთხვევებს ეხება. სულ სხვა მდგომარეობა გვაქვს. როდესაც საკითხი რომელიმე კატეგორიის შესახებ დგას. აქ განწყობის ჩაქრობის პროცესს კონტრასტის პერიოდი სულ არა აქვს. განწყობის სიმტკიცე ამ შემთხვევაში პირველ რიგში სუფთა

შეუწყვეტელ ასიმილაციურქ ილუზიათა ხანგრძლივობაში ვლინდება, ე. ი. აქ მნიშვნელობა აქვს ასიმილაციური ილიუზიების ისეთ პერიოდს, რომელშიც ადევკატური პასუხების ცალკე შემთხვევებო ჯერ კიდევ არა ჩანს.

ამრიგად, განსხვავებულ სუბიექტთა ფიქსირებული განწყობის ექსპერიმენტალური კვლევის შედეგად ნათელი ხდება, რომ განწყობის სიმტკიცე ისეთ ოდენობას წარმოადგენს, რომელსაც უდავოდ დიდი დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა აქვს.

5. განწყობის დინამიკურობა და სტატიკურობა. როცა ფიქსირებული განწყობა შემუშავებული გვაქვს, შეიძლება საკითხი მისი რეგრესული განვითარების, მისი ჩაქრობის პროცესის შესახებაც დაისვას. ამ საკითხის დაყენება აუცილებელია, ვინაიდან ამ საკითხის — ფიქსირებული განწყობის ლიკვიდაციის ზოგად-ფსიქოლოგიური საკითხის — კვლევის დროს გარკვეულად ამ მოვლენის დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური ბუნება იჩენს თავს. ჩვენ ვნახეთ, რომ ფიქსირებული განწყობის ლიკვიდაციის პროცესს განვითარების ზოგადი გზები აქვს, მაგრამ გარკვეულად მნიშვნელოვან როლს ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიური ფაქტორიც ასრულებს.

რავგარ დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიურ საკითხებთან გვაქვს საქმე ამ პრობლემასთან დაკავშირებით? ზევით უკვე აღვნიშნეთ, რომ აქ ცპ-ის ქცევის ორი შესაძლებლობა არსებობს. ერთი მდგომარეობს იმაში, რომ ცპ-ი თავისი განწყობის ლიკვიდაციას ადრე თუ გვიან, ბოლოსდაბოლოს, მაინც ახერხებს, ხოლო მეორე შესაძლებლობასთან მაშინ გვაქვს საქმე, როდესაც სუბიექტი უძლური აღმოჩნდება თავისი განწყობის ფიქსირებულ მდგომარეობას საბოლოოდ თავი დააღწიოს. აქ უკვე ნათელი ხდება. რომ ამ შემთხვევაში, არსებითად, საქმე ზოგად ფსიქოლოგიურ პრობლემასთან კი არა, უფრო წმინდა დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური ხასიათის პრობლემასთან გვაქვს: რეაქციის ეს ორი შესაძლებლობა ურთიერთს გამორიცხავს.

ზევით უკვე ვნახეთ, რომ არსებობს ადამიანთა ორი ტიპი, რომელიც სწორედ ამ თვალსაზრისით განსხვავდება ურთიერთისგან. იმ სუბიექტებს, რომელნიც მთელ რიგ ეტაპებს გაივლიან და ბოლოს კრიტიკულ ობიექტთა ადევკატურ აღქმას აღწევენ, ჩვენ დინამიკური განწყობის ტიპს ვაკუთვნებთ. ამ ჯგუფში ყველა ის ცპ-ი უნდა ვიგულოთ, რომელიც ჩვენს ცდებში, საერთოდ, წინათ ფიქსირებული განწყობის ლიკვიდაციას ახერხებს და ამის შე-

დევად. საბოლოოდ, კრიტიკულ ობიექტთა სწორ შეფასებას აღწევს.

მაგრამ ჩვენ ვნახეთ, რომ არაა იშვიათი შემთხვევა, როცა ჩვენ სულ სხვა ტიპის პირებთან გვაქვს საქმე. ამ ტიპს ეკუთვნიან სუბიექტები, რომელთაც არა აქვთ უნარი თავი დააღწიონ მათში დომინირებული ფიქსირებული განწყობის მოქმედებას: როგორც ჩანს, დროს წინათ ფიქსირებული განწყობის სრული აღკვეთის ძალა არ შესწევს. როგორც ვიცით, ასეთ შემთხვევაში საქმე სტატისტიკურ განწყობასთან გვაქვს.

განწყობის სტატისტიკური ფორმა, დინამიკურისაგან განსხვავებით, არაა ნორმალურ პირთა შორის გავრცელებული. მის თავისებურებას ის გარემოება შეადგენს, რომ სუბიექტი ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში ფიქსირებული განწყობის გავლენას განიცდის — თვითონ არა ადევკატური, ეს განწყობა მეორის, უფრო ადევკატური განწყობის აღმოცენების შესაძლებლობას არ იძლევა. ექვს გარეშეა, რომ განწყობის სტატისტიკური ფორმის ადამიანები არ წარმოადგენენ ისეთ სუბიექტებს, რომელნიც ადვილად ეგუებიან ცხოვრების პირობებს. აქ ყოველთვის ნორმიდან ერთგვარ გადახრასთან გვაქვს საქმე. ამიტომ არაა საკვირველი, რომ განწყობის სტატისტიკური ტიპი მეტწილად ფსიქოპათოლოგიურ შემთხვევაში გვხვდება. ქვემოთ დავინახავთ, რამდენად მაღალია განწყობის ამ ფორმის მაჩვენებელი ჩვენ მიერ შესწავლილ პათოლოგიურ სუბიექტთა შორის.

მიუხედავად ამისა, არ შეიძლება იმის მტკიცება, რომ განწყობის სტატისტიკურობა ისეთ სპეციფიკურ ნიშანს უნდა წარმოადგენდეს, რომ იგი მხოლოდ ავადმყოფებისათვის იყოს დამახასიათებელი. ჩვენი მასალების მიხედვით, არსებობს ადამიანთა ცალკე ჯგუფები, რომელთათვისაც სპეციფიკურად, ან სხვა ნიშანთა შორის, განწყობის სტატისტიკურობაა დამახასიათებელი. ქვემოთ, ძირითადი ქარაქტეროლოგიური ტიპების ანალიზის დროს, ჩვენ ამაზე საგანგებოდ მოგვიხდება შეჩერება. იქ ჩვენ ვნახეთ, რომ მაგ., ტლანქი-სტატისტიკური განწყობის მქონე ადამიანები, რომელნიც მკაფიოდ გამოხატულ ქარაქტეროლოგიურ ტიპს წარმოადგენენ, არც ისე იშვიათ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს.

ამრიგად, განწყობის დინამიკურობა და სტატისტიკურობა უთუოდ საყურადღებო ნიშნებად უნდა ვიგულოთ, რომელთაც ადამიანთა დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური დახასიათების დროს, აუცილებლად გარკვეული ანგარიში უნდა გაეწიოს.

8. განწყობის პლასტიკურობა და სიტლანქე. ზევით, ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის პროცესის დახასიათების დროს. ჩვენ შევეხეთ განწყობის ამ მხარეებს, მაშინ ჩვენ ვნახეთ, რომ განწყობის ლიკვიდაციის პროცესი გარკვეული გზით მიმდინარეობს, რომ, კერძოდ, საჭიროა მისი პლასტიკური და ტლანქი, ან ინერციული ფორმა ურთიერთისაგან იყოს გარჩეული. ეხლა ხაზს ვუსვამთ, რომ ამ გარემოებას მნიშვნელობა აქვს ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიური თვალსაზრისითაც, და ცალკე პირების შესწავლის დროს შეუძლებელია ამ ასპექტს გვერდი ავუხვიოთ.

მაგრამ რას წარმოადგენს განწყობის ეს მხარე? რას ვგულისხმობთ, როდესაც ვლაპარაკობთ მისი პლასტიკურობისა და სიტლანქის, ან — სხვა გამოთქმა რომ ვიხმაროთ — მისი ინერციულობის შესახებ? ზევით, განწყობის ზოგად-ფსიქოლოგიური პრობლემის კონტექსტში ჩვენ ამას უკვე შევეხეთ. იქ სპეციალურად შევჩერდით ამ ფორმების დიფერენციაციის საკითხზე. აქ კი საჭიროა ერთხელ კიდევ გაესვას ხაზი, თუ განწყობის აქტივობის რა მომენტს ეხება იგი.

თუ განწყობის დინამიკურობა-სტატიკურობის შემთხვევაში, საქმე განწყობის საბოლოო ბედს ეხება, ე. ი. მოხდება მისი ლიკვიდაცია მოცემულ პირობებში, თუ ეს შეუძლებელი აღმოჩნდება, — აქ, განწყობის პლასტიკურობისა და სიტლანქის განხილვის დროს, საქმე სულ სხვა გარემოებასთან გვაქვს: აქ საკითხი მისი ჩაქრობის მიმდინარეობას ეხება, იმ ცვლილებებს, რომელსაც განიცდის განწყობა ამ პროცესში, მისი საბოლოო ბედის მიუხედავად, ე. ი. მიუხედავად იმისა, მოხდება თუ არა მისი აღკვეთა. იმ შემთხვევაში, როდესაც ფიქსირებული განწყობა კრიტიკულ ობიექტთა ზეგავლენის შედეგად მეტ-ნაკლებად იცვლება, როდესაც ის სულ უფრო და უფრო სუსტდება, მიუხედავად იმისა, თუ რა ემართება მას ბოლოსდაბოლოს, საქმე გვაქვს განწყობასთან, რომელიც როგორც პლასტიკური განწყობა უნდა დახასიათდეს; ხოლო მაშინ, როდესაც კრიტიკული ცდების რიგი განწყობის მოქმედების ხასიათზე გავლენას არ ახდენს, და იგი თითქოს ბოლომდე უცვლელი რჩება, მაშინ ჩვენ ტლანქ, ინერციულ განწყობასთან გვაქვს საქმე.

ჩვენი ცდების პროცესში გამოირკვა, რომ განწყობის ამ მხარეებს მკაფიოდ გამოხატული დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა აქვთ. მათ ქარაქტეროლოგიურ ღირებულებაზე ქვევით შევჩერდებით. აქ მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ განწყობის

ეს თვისებები, ისევე როგორც დინამიკურობა და სტატუკურობა ისეთ მომენტებს შეადგენენ, რომ შესაძლოა მათი სხვადასხვაობა ინდივიდუალურაა და აგრეთვე სხვა (ასაკობრივ, სექსუალურ და ა. შ.) პირობებზეც იყოს დამოკიდებული.

ეკრძოდ, ერთგვარი მონაცემები ფიქსირებული განწყობის განვითარების ასაკობრივ თვისებებზეა შესახებ უთუოდ მოიპოვება ჩვენს განკარგულებაში. ისინი გარკვევით ადასტურებენ როგორც განვითარების ფაქტიურ მოცემულობას, ისე თავისი წინასწარ გზების თვისებებებს. რასაკვირველია, მათ ერთგვარი შევსება უთუოდ დასჭირდებათ, მაგრამ მათი გამოყენება ამ კონტექსტში ეხლაც შეიძლება.

ზევით უკვე აღვნიშნეთ, რომ ბავშვებთან საგანწყობო ცდების ოპტიმუმს 15 ექსპოზიცია შეადგენს. ამიტომ მათთვის დამახასიათებლად ის მაჩვენებლები ჩაითვლება, რომელთაც ექსპოზიციათა ამ რაოდენობის შედეგად ვლდებულობთ. თუ ვნახავთ ფაქტიურ მონაცემებს, რომელიც ასაკობრივ საფეხურებს ეხება, შევნიშნავთ, რომ განწყობის აქ განხილული ძირითადი ფორმები შემდეგნაირად ნაწილდებიან: სკოლის წინარე ასაკში გავრცელებულ ფორმად შეიძლება სტატიკური ფიქსირებული განწყობა მივიჩნიოთ; დაწყებითი სკოლის პერიოდში — ისევე სტატიკური, მაგრამ პლასტიკური, და ბოლოს, საშუალის პერიოდში — ისევე სტატიკური, მაგრამ პლასტიკური, და ბოლოს, საშუალო სკოლის პერიოდში, ტლანქი დინამიკური. მართალია, ეს მონაცემები არ შეიძლება საბოლოოდ ჩაითვალოს, მაგრამ განწყობის დინამიკური ფორმების ასაკობრივი განაწილების დაახლოებით სურათი აქ მაინც არის მოცემული.

7. განწყობის ირადიაცია და გენერალიზაცია. ზევით ჩვენ უკვე შევეხეთ განწყობის ირადიაციის პრობლემას. მაგრამ იქ ეს საკითხი მხოლოდ პრინციპული თვალსაზრისით გვანტერესებდა — ჩვენ მას როგორც ზოგად-ფსიქოლოგიურ ფენომენს ვიხილავდით. აქ ჩვენ იძულებული ვართ მივმართოთ, რომ ამ პრობლემას თავისი დიფერენციალ-ფსიქოლოგიური ასპექტიც აქვს.

მართალია, განწყობა ფსიქოლოგიურ ფაქტს წარმოადგენს, რომელიც თავის გამოხატულებას, და შეიძლება ითქვას, ყველაზე უფრო თვალსაჩინო გამოხატულებას იმ გარემოებაში პოულობს, რომ იგი მთელ ორგანიზმზე ვრცელდება; მაგრამ მეორეს მხრივ, არსებობს ფაქტთა რიგი, რომელიც ამტკიცებს, რომ განწყობის ირადიაციის კონსტანტირება ყოველთვის არ ხერხდება, ხოლო იმ შემთხვევაში, როდესაც ირადიაციის ფაქტი ამკარად ჩანს, საკი-

თხი ღებება მისი გავრცელების ხარისხის შესახებ: ერთ შემთხვევაში ირადიაციის ფენომენი მოიცავს ორგანიზმის უფრო ფართოს, მეორე შემთხვევაში უფრო შეზღუდულ არეებს. ამიტომ ექვს გარეშეა, რომ განწყობის ირადიაციის პრობლემა დიფერენციალ-ფსიქოლოგიურ პრობლემათა რიცხვს ეკუთვნის.

განწყობის ირადიაციის პრობლემის ზოგად-ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით განხილვის დროს დიფერენციალ-ფსიქოლოგიური საკითხის სრული უგულებელყოფა, რა თქმა უნდა, არ შეიძლება, და ამჟამად ჩვენ უკვე მოგვეპოვება გარკვეული ცნობები მის შესახებ.

გამოკვლევა განწყობის ირადიაციის საკითხის შესახებ, რომელსაც ჩვენ ზემოთ შევხებით, გარკვეულ დასკვნამდე მივრდა, სახელდობრ, რომ განწყობის ირადიაცია, მიღებული ექსპერიმენტალური შედეგების მიხედვით, საყოველთაო მოვლენას არ წარმოადგენს, რომ ირადიაციის ფაქტი მხოლოდ ზოგიერთ შემთხვევაში დასტურდება და ამრიგად მხოლოდ ზოგიერთი ინდივიდის განწყობისათვის არის დამახასიათებელი. მიუხედავად იმისა, რომ უკვე დიდხანია, რაც ცალკე ინდივიდთა ირადიაციის მდგომარეობის დადგენისას საკითხი ამ მდგომარეობის დიფერენციალ-ფსიქოლოგიური ასპექტის შესახებ ყოველთვის დგებოდა, მარცხი ყოველმხრივი შესწავლა სპეციალური ექსპერიმენტალური გამოკვლევების საფუძველზე ჯერ-ჯერობით მაინც ვერ მოხერხდა. მაგრამ ცალკე აღამიანთა ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიური კვლევის დროს არსებული მონაცემების მიხედვითაც გვეძლევა საშუალება განწყობის ამ ასპექტის ინტერინდივიდუალურ თავისებურებებს შევხებით.

იგივე მდგომარეობა გვაქვს მონათესავე საკითხთან — გენერალიზაციის საკითხთან დაკავშირებით. ზევით ჩვენ დავინახეთ, რომ გენერალიზაციის პრობლემა თავისთავადს პრობლემას წარმოადგენს, რომელსაც საკუთარი საგანი გააჩნია და თავისი სპეციფიკური ამოცანა აქვს. განწყობის ამ ასპექტს გარკვეული მნიშვნელობა აქვს ფსიქოლოგიის ზოგად-თეორიული ინტერესების თვალსაზრისით. ამჟვე დროს ის მცირე მასალაც, რომელიც ამჟამად მოგვეპოვება, ამ საკითხის დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიურ მნიშვნელობაზე მიუთითებს. ამიტომ, ცხადია, განწყობის გენერალიზაციის პრობლემა დიფერენციალური ფსიქოლოგიის თვალსაზრისითაც უნდა იქნეს განხილული.

მასალები კი, რომელიც უკვე ამჟამადაა ჩვენთვის ცნობილი განწყობის გენერალიზაციის საკითხის შესახებ, ნათლად მიუთით-

თებს, რომ ჩვენს წინაშე ისეთი ამოცანაა, რომელიც მთელ რიგ საინტერესო მონაცემებს გვპირდება ცალკე აღამიანთა ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიური თავისებურების შესწავლასთან დაკავშირებით.

ზევით ციტირებულ შრომაში „ბავშვების განწყობის ზოგიერთ თავისებურებათა შესახებ“ ჩვენ ვპოულობთ მთელ რიგ მონაცემებს ბავშვობის ასაკში განწყობის ირადიაციის შესახებ. თუ ამ მონაცემებს განვიხილავთ დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიურ ასპექტში, ვნახავთ ზოგიერთ დებულებას, რომელსაც, აქ დასმული საკითხის თვალთ, უეჭველი მნიშვნელობა აქვს. მაგრამ მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ იმ დროს, როდესაც აღნიშნული შრომა იწერებოდა, გენერალიზაციის ცნება ჩვენ ჯერ კიდევ არ გვქონია ჩამოყალიბებული — ამ ცნების დიფერენციაცია ირადიაციის ცნებასაგან ჯერ კიდევ არ იყო მომხდარი. ამიტომ აღნიშნულ შრომაში ამ ორი სხვადასხვა ასპექტის მონაცემები არ არიან გამოყოფილი ერთმანეთისაგან. მიუხედავად ამისა, იმ შედეგებს, რომელთაც აქ პოვეს ადგილი, დღემდე თავისი მნიშვნელობა არ დაუკარგავთ.

ეს შედეგები ასეთია:

1. სკოლას წინარე ასაკში საგანწყობო ცდები ჰაპტურ სფეროში წარმოებდნენ (საგანწყობო ობიექტების როლს ასრულებდნენ ჩვენი ჩვეულებრივი ბურთები), კრიტიკული ცდები — ოპტიკურ სფეროში (ორი თანატოლი წრე ტაქისტოკოპით). მიღებული შედეგების მიხედვით, ირადიაციის ფაქტის არსებობა თავიდანვე დადასტურდა. როდესაც ჰაპტურ სფეროში „მარჯვნივ დიდა“-ს განწყობის ფიქსაციას ტაქისტოკოპით ტოლი წრეების ექსპოზიცია მისდევდა უშუალოდ, ცპ-ს მეტწილად მარჯვენა წრე უფრო დიდად ეჩვენებოდა, ვიდრე მარცხენა, ე. ი. თავს იჩენდა ასიმეტრიური ილუზია. ზოგიერთ შემთხვევაში, თუმცა შედარებით უფრო იშვიათად, კონტრასტული ილუზიაც დასტურდებოდა. მრავალგზისი და ყოველმხრივ შემოწმებული ცდების შედეგად მიღებულ იქნა შემდეგი მაჩვენებლები: ასიმეტრიური ილუზიები — 42%, კონტრასტული — 15%, ე. ი. ირადიაციის შემთხვევები — სულ 57%.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ ირადიაციის ფენომენი ჰაპტური სფეროდან ოპტიკურ სფეროში უეჭველ ფაქტს წარმოადგენს.

2. დაწყებითი სკოლის ასაკში საგანწყობო ცდები წარმოებდა ისევე, როგორც სკოლის წინარე ასაკშიც, ჰაპტურ სფეროში; კრიტიკულ ცდებში სწრაფი განათების გზით ხდებოდა ტოლი წრეების

ექსპოზიცია ეკრანზე. ისე რომ ცპ-ი ობიექტების მკაფიოდ დანახვასა და მათ შედარებას ახერხებდა.

როგორია ამ ცდების შედეგები?

მთელი რიგი მონაცემებიდან, რომელიც ამ საკითხთან დაკავშირებით მოგვეპოვება, აქ ჩვენ ის მონაცემები მოგვყავს, რომელიც ცპ-თა ყველაზე დიდ რაოდენობაზეა მიღებული. აღმოჩნდა, რომ აქ კონტრასტულ ილუზიათა 53% და ასიმომილაციურ ილუზიათა 21% გვაქვს (ყველა დანარჩენ შემთხვევაში სწორი პასუხები გვეძლევა, ე. ი. ტოლი წრეების სწორი შეფასება ხდება). ამ რიცხვებში ნათლად გამოვლინდა ირადიაციის მაჩვენებლების მკვეთრი ზრდა სასკოლო ასაკში. მართალია, აქ ასიმომილაციის შემთხვევაც საკმარისად ხშირია (21%), მაგრამ, სკოლის წინარე ასაკში მიღებული მონაცემებთან (42%) რომ მოვახდინოთ შედარება, ნათელი გახდება, თუ რამდენად სწრაფად შეცვლილია აქ სურათი. ამ გარემოებას უდავოდ არსებითი მნიშვნელობა აქვს ბავშვის ფსიქოლოგიური განვითარების გაგებისათვის. კონტრასტული ილუზიის მაჩვენებლების ზრდა ირადიაციის შემთხვევაში იმ გარემოებაზე მიუთითებს, რომ დაწყებითი სკოლის პერიოდში ბავშვის ფსიქიკაში მკვეთრი ცვლილება ხდება — ძვრა, რომელიც მას ზრდადამთავრებულის ფსიქიკურ ცხოვრებას უახლოებს.

8. ფიქსირებული განწყობის კონსტანტობა და ვარიაბილობა. ჩვენ ვიცით, რომ ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის პროცესი ყოველთვის ერთნაირად არ მიმდინარეობს და ამასთან დაკავშირებით განწყობა შეიძლება დინამიკური ან სტატიკური, პლასტიკური ან ტლანქი იყოს. მაგრამ ჩვენი ექსპერიმენტალური ძიების შედეგად აღმოჩნდა, რომ არის შემთხვევები, როცა ერთი და იმავე სუბიექტის განწყობის ჩაქრობა სხვადასხვაგვარად მიმდინარეობს. განწყობის ჩაქრობის ტიპი ხშირად იცვლება, არ არის კონსტანტური, ასე რომ ინდივიდის განწყობის რომელიმე გარკვეული ტიპისათვის მიკუთვნება შეუძლებელი ხდება. თავისთავად ცხადია, რომ ამ გარემოებასთან დაკავშირებით ისმება საკითხი ანერთოდ განწყობის ბუნების შესახებ: წარმოადგენს იგი რაღაც შინაგანად პირობადებულს, თუ იგი სავსებით იმ გარეგან პირობებზეა დამოკიდებული, რომელშიც სუბიექტს ცხოვრება უხდება? ამ საკითხს არაერთი, პრინციპიალური მნიშვნელობა აქვს: მას გადაწყვეტაზეა

მრავალს მხრივ დამოკიდებული საკითხი ადამიანური ქცევის მექანიზმების შესახებ.

იმპათერს, რომ პასუხი გაგვეცა ამ საკითხისათვის, ჩატარებულ იქნა განმეორებითი ექსპერიმენტები დროის გარკვეული ინტერვალების შემდეგ (ერთი საათის ინტერვალი, ერთი დღე-ღამის, თვეებისა და ა. შ.), ისე, რომ ცდის პირობებში სხვა არაფერი იცვლებოდა. ცდების შედეგად უნდა გამოვკვეთიყო, იცვლება თუ არა განწყობის ჩაქრობის მიმდინარეობა ამა თუ იმ შემთხვევაში და თუ იცვლება, რამდენად და რა პირობებში ხდება ეს.

მთელი რიგი ცდების შედეგად გამოიჩინა, რომ კონსტანტობა არაა განწყობის აუცილებელი თვისება, რომ არიან სუბიექტები, რომლებთანაც განწყობის ჩაქრობის ხასიათი ხშირად, თითქმის ყოველთვის, იცვლება, თუმცა უმრავლესობისათვის ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის უცვლელი მიმდინარეობაა დამახასიათებელი. მაგრამ, არის შემთხვევა, როდესაც ცვლილება, უმნიშვნელო ან მკვეთრი, განწყობის ჩაქრობის სურათში უცბად, მოულოდნელად იჩენს თავს. შემდეგ ხდება წინანდელი სურათის ხელახალი აღდგენა, და სუბიექტი თავის ჩვეულებრივ ტიპს უბრუნდება. ერთი სიტყვით, არის არა ერთი შემთხვევა, რომ განწყობა გარკვევით ვარიაციული ხდება.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ ფიქსირებული განწყობის კონსტანტობა საყოველთაო მოვლენას არ წარმოადგენს, და არსებობენ ინდივიდები, რომელნიც განწყობის ვარიაციული ტიპს ეკუთვნიან. რომ დავუკვირდეთ ამ შემთხვევებს, უდავო გახდება დასკვნა განწყობის კონსტანტობის შესახებ — აშკარა გახდება, რომ ფიქსირებული განწყობა საეჭებით ნორმალურის, ჯანმრთელი ადამიანის შემთხვევაში ყოველთვის კონსტანტური რჩება.

რაც შეეხება ვარიაბილობის საკითხს, მთელ რიგ გამოკვლევათა საფუძველზე დამტკიცდა, რომ მასთან მხოლოდ ნორმისაგან გადახრის შემთხვევაში გვაქვს საქმე — იქნება ეს გადახრა დროებითი და სწრაფად წარმავალი, თუ შედარებით მუდმივი და სტაბილური. პირველ შემთხვევაში განწყობის ჩაქრობის ტიპის რხევა წარმავალია და სიღრმეს მოკლებული, მეორე შემთხვევაში კი ეს რხევები ღრმა, ქრონიკულ ხასიათს ატარებენ.

ამრიგად, უდავოდ უნდა ჩაითვალოს, რომ ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის პროცესი ნორმალურ სუბიექტთა შემთხვევაში ყოველთვის ერთსა და იმავე ტიპს იძლევა: იგი კონსტანტურ

ზსიათს ატარებს. მაგრამ ეს ნორმალური შემთხვევაც სხვადასხვა მხრივ უნდა იქნეს შესწავლილი, რათა შესაძლებელი იყოს დარწმუნებით იმის თქმა, თუ რაათან გვაქვს საქმე თითოეულ კერძო შემთხვევაში — სავსებით ნორმალურს, თუ მხოლოდ კომპენსირებულ მდგომარეობასთან.

9. ფიქსირებული განწყობის სტაბილობა და ლაბილობა. ზევით საკითხი დაისვა განწყობის კიდევ სხვა ასპექტის შესახებ, ანუ ასპექტისა, რომელსაც ჩვენ სტაბილობა ვუწოდებთ. სტაბილობა ამ შემთხვევაში იმაში მდგომარეობს, რომ განწყობას დროის გარკვეული მონაკვეთის განმავლობაში მოქმედების უნარის შენარჩუნება შეუძლია. ამ უნარის შესამოწმებლად, ჩვეულებრივ, შემდეგ ხერხს მივიმართავთ ხოლმე. საგანწყობო ცდების საკმაო რაოდენობის საშუალებით, განწყობის ფიქსაციის შემდეგ, კრიტიკულ ცდას უშუალოდ მაშინვე კი არ ვაწარმოებთ, არამედ დროის გარკვეული ინტერვალის შემდეგ, დროის ინტერვალისა (საათი, დღეები, კვირები და ა. შ.), რომლის ხანგრძლივობაც ცდების მიზანზეა დამოკიდებული. კონსტანტობის ცდებზეაგან განსხვავებით, აქ საგანწყობო ცდები მხოლოდ ერთხელ, ცდების დასაწყისში ეწყობა. შემდგომ, ამ ცდების გაუმეორებლად, გარკვეული ინტერვალის შემდეგ კრიტიკული ობიექტების ექსპოზიცია ხდება ამრიგად, კრიტიკული ცდების თითოეულ ცალკე შემთხვევაში ნათელი ხდება, თუ რა ბედი ეწვია ჩვენს ფიქსირებულ განწყობას — მოხდა მისი ლიკვიდაცია, თუ მას ჯერ კიდევ შერჩა მოქმედების ძალა.

ზევით ჩვენ დავრწმუნდით, რომ ფიქსირებულ განწყობას, საზოგადოდ, სტაბილობა ახასიათებს, მაგრამ იმავე დროს გამოირკვა ისიც, რომ განწყობის ამ თვისებას დიდი დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა აქვს. განწყობა შეიძლება იყოს მეტად ან ნაკლებად სტაბილური, ან კიდევ, იგი შეიძლება სულ მოკლებული იყოს ამ თვისებას. ე. ი. ღრმად ლაბილური იყოს. ამ თვალსაზრისით სუბიექტები მკვეთრად განსხვავდებიან ურთიერთისაგან. საკითხი, რასაკვირველია, სტაბილობის სიღრმის, მისი ხარისხის შესახებ შეიძლება დაისვას. რაც შეეხება ლაბილობას, არ ვფიქრობთ, რომ მისი დიფერენციაციაც ასევე იყოს შესაძლებელი. ყოველ შემთხვევაში ეს ძნელადაა მოსახერხებელი.

ექსპერიმენტალური მონაცემების საფუძველზე, ჩვენ შეგვიძლია განვასხვავოთ შემდეგი შემთხვევები:

1. პირველ რიგში, რასაკვირველია, განწყობის ლაბილობის კვლევის დროს მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ რა ხანგრძლივობის

შემდეგ აღიკვეთება მისი გავლენა კრიტიკულ ობიექტთა აღქმაზე. ამ თვალსაზრისით, ფიქსირებული განწყობები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან იმისდამხედვით, თუ როდის კარგავენ იგინი თავის აქტუალობას — რამდენიმე წუთის, საათის, დღეების, კვირების, თუ თვეების შემდეგ. ჩვენი ცდების მთელი რიგის მონაცემების შედეგად გამოიკვია, რომ ამ მხრივ ცპ-თა შორის მნიშვნელოვანი განსხვავების დადგენაა შესაძლებელი. მაშინ, როდესაც ზოგიერთი სუბიექტი ძალიან ლაბილურია და დროის მოკლე მონაკვეთის განმავლობაშიც კი ვერ ახერხებს ფიქსირებული განწყობის შენარჩუნებას და მისი საჭიროებისდა მიხედვით გამოყენებას, სხვა სუბიექტთა შემთხვევაში, პირიქით, სტაბილობის სხვადასხვა საფეხური გვაქვს — ზოგიერთი ერთხელ ფიქსირებულ განწყობას დღეებისა, ხოლო ზოგი კვირების, თვეების და — უკიდურეს შემთხვევაში — წლების განმავლობაშიც ინარჩუნებს. ამრიგად, ჩვენ აქ მნიშვნელოვან ინტერინდივიდუალურ სხვადასხვაობასთან გვაქვს საქმე.

2. მაგრამ საჭიროა იმავე პირების შემთხვევაში კონსტანტობის ხარისხის შესწავლა. ჩვენი ცდების შედეგად გამოიკვია, რომ აქ სხვადასხვა ხარისხია შესაძლებელი. არიან ადამიანები, რომელნიც განწყობას ყოველთვის ერთ და იმავე ფორმაში ინარჩუნებენ: ფიქსირებული განწყობის ტიპი მათთან არ იცვლება. ასეთ შემთხვევაში არ არის არავითარი ნიშანი ფიქსირებული განწყობის ძალის თანდათანობით შესუსტებისა: განწყობის ჩაქრობის პროცესი უცვლელად ერთდროულად ფორმით მიმდინარეობს. აქ საქმე გვაქვს ისეთ ფიქსირებულ განწყობასთან, რომელსაც კონსტანტურ-სტაბილური შეიძლება ვუწოდოთ.

3. დასასრულ, გვხვდება შემთხვევები, როდესაც საქმე სულ სხვა მდგომარეობასთან გვაქვს — როდესაც განწყობის კონსტანტობა სრულიად არ იჩენს თავს. პირიქით, ინტერვალების შემდეგ იგი ვარიაბილობის ნიშნებს იძლევა, ე. ი. თვითონ ძალაში რჩება, ოღონდ მისი ტიპი იცვლება. ასეთ შემთხვევაში საქმე განწყობის ვარიაბილურ-სტაბილურ ფორმასთან გვაქვს, ფორმასთან, რომელიც შეიძლება მთელ რიგ საფეხურებზე გამოვლინდეს.

10. ფიქსირებული განწყობის ტიპის ინტერმოდალური ბუნება. ჩვენ განვიხილეთ ფიქსირებული განწყობის ცალკე მხარეები ან ასპექტები და ვნახეთ, რომ თითოეულ ამ ასპექტს თავისი დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა აქვს. მაგრამ ჩვენ არ შევხებივართ ერთ კითხვას, რომელიც განსაკუთრებით საყუ-

რადღებოდ უნდა ჩაითვალოს. საქმე ისაა, რომ ჩვენ ჯერ კიდევ არა გვაქვს საბუთი იმ დებულების სასარგებლოდ, თითქოს ფიქსირებული განწყობის განხილული ცალკე ასპექტები არსებითად არა კერძოს, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელს, ცალკე მოდალობის არეების მდგომარეობას წარმოადგენდნენ, არამედ ისეთს ზოგად თვისებას, რომელიც, როგორც ჩანს, მთელ ორგანიზმზე უნდა ვრცელდებოდეს. თუ ეს მართლა ასეა და აღმოჩნდა, რომ განწყობის ცალკე სპეციფიკური მხარეები, როგორცაა მაგ., მისი აგზნებადობა, დინამიკურობა და პლასტიკურობა, მისი კონსტანტობა და სტაბილობა, ირადიაცია და დიფერენციაცია მუდმივს, აუცილებელ სიდიდეებს წარმოადგენენ, ერთნაირად დამახასიათებელს მოდალობის ყველა არეებისათვის, ჩვენ სრული საფუძველი გვექნება ვთქვათ, რომ აქ, ნამდვილად, სუბიექტის ისეთ თვისებებთან გვაქვს საქმე, რომელნიც მისთვის, როგორც მთელისათვის და არა მისი ცალკე ორგანოებისათვის არის დამახასიათებელი. თუმცა ყველაფერი ის, რაც უკვე ვიცით განწყობის შესახებ, შესაძლებლობას გვაძლევს ეს საკითხი სპეციალური ცდების გარეშეც გადავწყვიტოთ, მაგრამ მიზანშეწონილად ვთვლით მაინც მივმართოთ ასეთ ცდებს, რათა მათ ნიადაგზე ზუსტი და ამომწურავი მასალის დაგროვება შევძლოთ.

ამრიგად, როდესაც სუბიექტის ფიქსირებული განწყობის ყველა ჩვენთვის ცნობილი მხარე, ყველა არსებული გრძნობითი არეების მიხედვით, გამორკვეულა, ბუნებრივად იბადება კითხვა: რა დამოკიდებულება არსებობს განწყობის გამოვლინების ამ ცალკე მხარეებს შორის? თუ გამოვიკვლევთ სუბიექტის განწყობის თავისებურებებს მაგალ. ოპტიკურ სფეროში, და შემდეგ შევეცდებით გამოვარკვიოთ, რა მდგომარეობა გვაქვს ამ მხრივ ჰაპტურსა და კუნთურ სფეროებშიც, რა დამოკიდებულება არსებობს მათ შორის, ხელთ გვექნება მასალა, რომელიც დასმული კითხვის გადაწყვეტას არსებითად გაგვიადვილებს.

კვლევა ამ შემთხვევაში შემდეგი გზით შეიძლება: ცდები წარმოებს სამ გრძნობითს მოდალობაში (მხედველობა, ჰაპტური სფერო და მოტორიკა) ფიქსირებული განწყობის შემდეგი მხარეების — დინამიკურობის, პლასტიკურობის, სიმტკიცისა და აგზნებადობის გამოსაკვლევად. მიღებული მასალების მიხედვით, ირკვევა, რა დამოკიდებულება არსებობს ცალკე მოდალობაში აღმოჩენილ შედეგთა შორის: მეორდება ერთში დადასტურებული შედეგი

სხვა მოდალობაშიც, თუ თითოეულს მათგანს განწყობის სპეციფიკური თავისებურებები ახასიათებს².

ერთი სიტყვით, ჩვენ უნდა დავრწმუნდეთ, წარმოდგენს ფიქსირებული განწყობის ტიპი თითოეული გარკვეული ინდივიდის მტკიცე თავისებურებას. თუ იგი ამ გრძნობადს მოდალობასთან დაკავშირებით იცვლება, რომლის პირობებშიც მისი აღმოცენება ხდება.

ამისათვის, გარდა, ჩვეულებრივი ზომებისა, შემდეგ ხერხსაც შეგვიძლია მივმართოთ: ირადიაციის მოსალოდნელი გავლენის თავიდან ასაცილებლად, სხვადასხვა მოდალობის ცდებს ხანგრძლივი დროითი ინტერვალების შემდეგ ვაწარმოებთ და ამით ერთ მოდალობაში ჩატარებული ცდების გავლენას მეორე მოდალობის ცდებზე გამოვრიცხავთ. აღნიშნული ცდების საფუძველზე მიღებულია ამგვარი შედეგები.

რვა ცპ-იდან, რომელთა ექსპერიმენტალური მონაცემებიც სპეციალურადაა შესწავლილი, ოთხი სუბიექტი ცდების ყველა პუნქტებში სავსებით გარკვეულ სურათს იძლევა: მათი განწყობის შესწავლილი მომენტების ყველა მაჩვენებელი სამივე გამოკვლეულ მოდალობაში ერთმანეთს ემთხვევა — სურათი სამივე მოდალობაში ერთი და იგივეა.

მაგალითისათვის მოვიყვანოთ ცპ № 1-ის მონაცემები! ცპ-ი ეკუთვნის ტლანკი დინამიკური, სუსტი, კონსტანტური განწყობის იმ სუბიექტთა ტიპს, რომელთათვისაც ფიქსირებული განწყობის ლაბილობა და აგზნებადობის ინტერმოდალური ერთფეროვნება არის დამახასიათებელი, ეს იმას ნიშნავს, რომ ჩვენ ცპ-ი უცვლელად ათი დღის განმავლობაში განწყობის ჩაქრობის ერთსა და იმავე ტიპს ააშკარავენ; დასაწყისში იგი კონტრასტულ ილუზიითა უწყვეტ რიგს იძლევა, და შემდეგ, ერთბაშად, გარდამავალი ფორმების გარეშე, მიწოდებულ ობიექტთა ტოლობას ადასტურებს. მაგრამ ასეთი სურათი მხოლოდ ერთს რომელსამე გრძნობათს არეში კი არა გვაქვს, არამედ სამივე მოდალობაში: ცპ-ის № 1-ის ფიქსირებული განწყობა ყველგან ჩაქრობის მიმდინარეობის ერთს გარკვეულ ტიპს ინარჩუნებს, ყოველგვარ მოდალობაში, სადაც კი ხერხდება მისი აღმოცენება.

ასეთივე სურათი გვაქვს განწყობის სხვა ასპექტების შემთხ-

² ა. ავალოშვილი. განწყობის ინტერმოდალური კონსტანტობის საკითხისათვის. თბილისის სახ. უნივ. შრომები, XVII, 1940.

ვევაშიც: მისი აგზნებადობა ერთნაირია სამივე გრძნობითს არე-
ში. იგივე ითქმის სტაბილობის შესახებაც. სამწუხაროდ ჩვენ
არ მოგვეპოვება ცნობები, თუ რამდენად კონსტანტურია ამ სუ-
ბიექტების განწყობის სტაბილობა. მაშასადამე, მოკლებული ვართ
შესაძლებლობას მათი განწყობის სტაბილობის დიფერენციაცია
მოვახდინოთ.

დანარჩენი სამი ცდისპირი იმით განსხვავდება პირველისაგან,
რომ მათი ტლანქი სტატიკური განწყობა გაცილებით უფრო მტკი-
ცეა, ვიდრე ამ უქანასკნელისა. მართალია, ფიქსირებული განწყო-
ბის ჩაქრობა სამივე შემთხვევაში სხვადასხვანაირად მიმდინარე-
ობს, მაგრამ ყველგან აქ ის გარემოებაა საერთო, რომ ფიქსირე-
ბული განწყობა ყველა გამოკვლეულ სენსორულ მოდალობაში
შუცვლელად ერთი და იმავე ფორმით ვლინდება.

დიდ ინტერესს იწვევს დანარჩენ ცპ-თა ჯგუფი. ეს ის პირე-
ბია, რომელნიც მკვეთრად განსხვავდებიან აქ განხილული სუბიექ-
ტებისაგან იმით, რომ მათი ფიქსირებული განწყობა სენსორულ
მოდალობათა მიხედვით თვალსაჩინოდ ვარიაბილობს. ვნახოთ,
რა სურათი გვაქვს ამ შემთხვევაში!

ძირითადი ჯგუფის ცპ-ებისაგან განსაკუთრებით განსხვავდე-
ბა ორი ცპ-ი, რომელიც ფიქსირებული განწყობის ლიკვიდაციის
მართლაც თავისებურ სურათს იძლევა. მაშინ როდესაც ზევით გან-
ხილულ შემთხვევაში განწყობის ჩაქრობის პროცესის სავსებით
გარკვეული მიმართულებით მიმდინარეობის მოწმენი ვიყავით, აქ
უეჭველად ნორმიდან გადახრის ფაქტთან გვაქვს საქმე, და გასა-
გებია, კანონზომიერება არავითარი არ იჩენს თავს, განვიხილოთ
ეს ორი შემთხვევა!

ცპ № 7-ს ოპტიკურ სფეროში სუსტი ტლანქი-დინამიკური
განწყობა უმუშავდება. პაპტურ სფეროში კი იგი სხვა სურათს იძ-
ლევს: მისი ფიქსირებული განწყობა აქ თუმცა ისევ ტლანქი-დი-
ნამიკურია, მაგრამ გარკვევით მტკიცეცაა (თანამიმდევარ კონტ-
რასტულ ილუზიათა რიცხვი აქ 13 აღწევს, ოპტიკურ სფეროში კი
მხოლოდ 5-ს). კუნთურში სურათი კიდევ უფრო განსხვავებულია:
აქ ჩვენი ცპ-ი სულ ვერ ახერხებს ერთხელ ფიქსირებული განწყო-
ბისაგან თავის განთავისუფლებას — ამ არეში განწყობა სტატი-
კურად ფიქსირებული აღმოჩნდა. ჩვეულებრივ პირობებში მისი
ლიკვიდაცია არ ხერხდება, და ცპ-მა ბოლომდე ტოლი სიმძიმე-
ების ტოლად აღქმა ვერ შეძლო.

ასეთივე ინტერმოდალური ვარიაბილობა ახასიათებს ამ ცპ-ის ფიქსირებული განწყობის კონსტანტობასაც: მაშინ როდესაც ორ მოდალობაში — ოპტიკურსა და კუნთურში — ამ სუბიექტის ფიქსირებული განწყობა კონსტანტურია, მესამე სენსორულ არეში — ჰაპტურში — იგი გარკვეულად ვარიაბილურია: განწყობა ჭერ ტლანქ-სტაბილურ ფორმაში ვლინდება, ორიოდ ღლის შემდეგ კი იცვლება და დინამიკური ხდება. ასეთივე გაურკვეველი სურათი გვაქვს ლაბილობის მხრივაც. ოპტიკურ სფეროში ამ ცპ-ის განწყობა სტაბილურ-კონსტანტურია — ე. ი. მუდამ კონტრასტული ილუზიები აქვს. დანარჩენ ორ მოდალობაში სულ სხვა მდგომარეობაა: ოპტიკურ სფეროში განწყობა ორი ღლის შემდეგ აღიკვეთება, ჰაპტურში — ერთი ღლის შემდეგ. ხოლო აგზნებადობის სურათი — ყოველ შემთხვევაში მისი ქვედა ზღურბლი — სამივე მოდალობაში ერთნაირია.

ამრიგად, ამ შემთხვევაში საქმე განწყობის მოქმედების მნიშვნელოვან ცვალებადობასთან გვაქვს, ცვალებადობასთან, რომელიც იმ გრძნობათა მოდალობაზეა დამოკიდებული, სადაც იგი აღმოცენდება. მოკლედ, ამ შემთხვევაში ჩვენ ინტერმოდალურად ვარიაბილურ ფიქსირებულ განწყობასთან გვაქვს საქმე.

სულ სხვა მდგომარეობაა ცპ № 8 შემთხვევაში. სურათი აქ კიდევ უფრო გაურკვეველია: ოპტიკურ სფეროში განწყობა მტკიცეა, პლასტიკური და იმავე დროს სტატიკურიც, ასე რომ ცპ-ი ბოლომდე ვერ ახერხებს კრიტიკული ობიექტის ადეკვატურ აღქმას. დაახლოებით იგივე სურათი გვაქვს კუნთურ სფეროშიც, იმ განსხვავებით, რომ აქ განწყობა შესამჩნევად ნაკლებ მტკიცეა. მაგრამ ჰაპტურ სფეროში სურათი შეცვლილია: თუმცა განწყობა აქ ისევ პლასტიკურია, მაგრამ სტატიკურობის ნაცვლად დინამიკურობა გვაქვს — ცპ-ი ადვილად იცილებს თავიდან ფიქსირებულ განწყობის ზემოქმედებას და ადრე იძლევა ადეკვატურ აღქმას.

ცხადია, ასეთ განწყობას კონსტანტურს ვერ დავარქმევთ, რამდენადაც იგი მუდამ იცვლის თავის სახეს.

რაც შეეხება ამ განწყობის სტაბილობას, ეს მხარეც საკმაოდ ვარიაბილურია: ოპტიკურ სფეროში იგი გარკვეულად სტაბილურ ხასიათს ატარებს, ჰაპტურში მისი ლიკვიდაცია დასტურდება მეორეს, ხოლო კუნთურში — მესამე ღღეს.

მხოლოდ აგზნებადობის მხრივ ამ ცპ-ის განწყობა დაახლოებით ინტერმოდალურად კონსტანტურია: სამივე სენსორულ არე-

შო 3—5 ექსპოზიციის შედეგად ტლანქი დინამიკური განწყობა აღმოცენდება.

ამრიგად, დადგენილად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ, ჩვეულებრივ, თითოეულ ნორმალურ სუბიექტს ფიქსირებული განწყობის თავისი გარკვეული ტიპი აქვს, რომელიც უცვლელად რჩება ყველა სენსორული არისთვის. მაგრამ, როგორც ირკვევა, ყველა არ ეკუთვნის ადამიანთა ამ, ასე ვთქვათ, მთლიან ტიპს. არსებობს სუბიექტთა შედარებით უმნიშვნელო რაოდენობა, რომელიც თავისი განწყობების გამოვლინებაში არ ამჟღავნებს სრულ ერთგვაროვნობასა და შეთანხმებულობას: ორგანიზმის სხვადასხვა არეში ისინი სულ სხვადასხვა სურათს იძლევიან. ასეთ სუბიექტებს არა აქვთ ერთიანი შინაგანი არსი: ისინი შინაგანად მოუწესრიგებელს, მეტწილად შინაგანად კონფლიქტურ პირებს წარმოადგენენ. ყოველ შემთხვევაში შეიძლება ითქვას, რომ ნორმალური წყობის ადამიანთა გვერდით ისეთი სუბიექტებიც არსებობენ, რომელთა განწყობის სტრუქტურაში ნორმისაგან თვალსაჩინო გადახრის ნიშნები იჩენენ თავს. მაგრამ მათზე აქ არ შეეჩერდებით. ამ პირების შესახებ ფსიქოპათოლოგიის საკითხთა განხილვის დროს შეიძლება საგანგებო მსჯელობა.

II. ხასიათის ბიავიის პროგნოზისათვის

უდავოა, რომ განწყობის აქტივობის ზემოაღნიშნული მხარეები შემდგომს, უფრო ზედმიწევნითს გამოკვლევებს მოითხოვენ, რომლებიც არა თუ დააზუსტებენ ჩვენ მიერ უკვე აღნიშნულ დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიურ ცნებებს. არამედ, უეჭველია, მთელ რიგ ახალსაც აღმოაჩენენ: და ეს ცნებები განწყობის შესახებ მოძღვრებაში შეიძლება წინანდელზე არანაკლებ პროდუქციული აღმოჩნდნენ. ამ მიმართულებით შემდგომი კვლევის წარმოება, უეჭველია, ჩვენს გადაუდებელ ამოცანად უნდა იქნეს მიჩნეული.

მაგრამ დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტი განწყობის შესახებ მოძღვრებაში სრულიად არ ამოიწურება მხოლოდ იმის გადმოცემებით, რასაც ჩვენ აქ შევხებით. ჩვენს წინაშე სხვა საკითხების მთელი რიგი დგას, რომელსაც შესაძლებლობა გვაქვს ცოტად თუ ბევრად დღესაც დამაკმაყოფილებელი პასუხი გავცეთ. ამჟამად მხედველობაში მაქვს არა კერძო ხასიათის დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური საკითხები, არამედ პირველ რიგში უფრო ზოგადი შინაარსის პრობლემებიც — პრობლემები განწყობის შესაძლო ქარაქტეროლოგიური ღირებულების შესახებ.

1. განწყობის ცნების შესაძლო ქარაქტეროლოგიური ღირებულება. უწინარეს ყოვლისა, განვიხილოთ საკითხი: ჩვენ მიერ ზემოთ გამომყვანებული განწყობის ცალკეული მხარეები მისი გამოვლენის მხოლოდ შემთხვევითი ვარიაციებია, თუ ისინი ერთიანი სტრუქტურის მომენტებს წარმოადგენენ, რომელნიც თავის გამოხატულებას პიროვნების განწყობის ცალკეულ ასპექტთა სპეციფიკურ შეხამებაში პოულობენ? წლების მანძილზე ამ კატეგორიის მოვლენათა შესწავლის შედეგად დიდძალი მასალა დაგვიგროვდა, რაც ამ საკითხის პასუხის შესახებ არავითარ ეჭვს არ ტოვებს. ჩვენ სრულიად უდავოდ შეგვიძლია მივიჩნიოთ, რომ არაერთი გარკვეული თავისებურება არსებობს, რომელიც ამა თუ იმ სუბიექტის, როგორც ამა თუ იმ ტიპის წარმომადგენლის განწყობას ახასიათებს, და ახლა სწორედ ამის შესწავლაზე უნდა გადავიდეთ!

ექვს გარეშეა, რომ ეს საკითხი ერთ-ერთი უდავოდ არსებული ხასიათის საკითხთაგანია. საქმე ისაა, რომ განწყობა ადამიანის სიცოცხლეში უთუოდ მნიშვნელოვანი მომენტია, რომელზეც ეს ქცევა აიგება; თუ აღმოჩნდა, რომ არსებობს განწყობის გარკვეული ტიპები, რომელნიც ამ აქტივობაში მონაწილე ტიპთა ინდივიდუალურ თავისებურებებში იჩენენ თავს, მაშინ უნდა ვალიაოთ, რომ განწყობას თავისი გამოვლენის ტიპოლოგიურად განსხვავებული ფორმები ჰქონია, და, მაშასადამე, მათი სპეციალური შესწავლის აუცილებლობა ჩნდება.

ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში ადამიანის ქარაქტეროლოგიურ თავისებურებათა დადგენა ხშირად ყოფილა ნაცადი, რის შედეგადაც მთელი რიგი ტიპოლოგიური და ქარაქტეროლოგიური სისტემები მოგვეპოვება. მაგრამ დღემდე არ ვიცნობთ არც ერთს ისეთს ცდას, რომ სხვების წინაშე რაიმე გარკვეული უპირატესობა ჰქონდეს. ყოველი მათგანი ერთგვარად შეესატყვისება თავის ამოცანას -- ყოველი მათგანი ახასიათებს და განასხვავებს ადამიანებს იმ თავისებურებათა თვალსაზრისით, რომელიც მას თავის ამოსავლელ წერტილად აქვს აღებული. მაგრამ ასეთი წერტილები შეიძლება მრავალი იყოს, და, მაშასადამე, ქარაქტეროლოგიური სისტემებიც ამდენივე შეიძლება გვქონდეს. ამიტომ გასაგებია, რომ არცერთს, ბურჟუაზიულ მეცნიერებაში ცნობილ ქარაქტეროლოგიურ მოძღვრებას არ შეიძლება რაიმე ისეთი უპირატესობა ჰქონდეს მეორის წინაშე, რომ მართებულადა და მისაღებად მხოლოდ ის იქნეს ცნობილი.

ადამიანის მთავარი ტიპების დადგენისათვის საჭიროა გაირკვეს, თუ რა წარმოადგენს ადამიანის ცხოვრებისა და მოქმედების ძირითად კონსტიტუტიურ მომენტს. ექვი არაა, რომ, მიუხედავად მათი უდავო მნიშვნელობისა, ასეთად არ შეიძლება არც „სხეულის კონსტიტუცია“ ვიგულოთ და არც ადამიანის „კულტურა“, როგორც ბურჟუაზიულ მეცნიერებაში ამჟამად ფრიად პოპულარული კრეჩმერის და შპრანგერის ტიპოლოგიური სისტემებია აგებული. სულ სხვაა განწყობის ცნება! ჩვენ ვიცით, თუ რა ადგილი უჭირავს განწყობას ცოცხალ არსებასთან საერთოდ და ადამიანთან კერძოდ. რასაკვირველია, ამ მხრივ მასთან შედარებას ვერ გაუძლებს ვერც ორგანიზმის „კონსტიტუცია“, და ვერც ადამიანის „კულტურა“. როგორც ვიცით, განწყობა ყველაზე უფრო ღრმა უცილობელ კატეგორიად შეიძლება ჩაითვალოს, რომელიც არსებითად განსაზღვრავს სუბიექტის ქცევას. ამიტომ, უნდა ვივარაუდოთ, არ არსებობს სხვა თვალსაზრისი, რომელიც ეგოდენ უახლოვდებოდეს ადამიანის ტიპოლოგიის ყველაზე ზოგადისა და ღრმა სისტემის დადგენის ამოცანას, როგორც ეს განწყობის შესახებ შეიძლება ითქვას, თუ რა თქმა უნდა, აქ ობიექტივაციით გაშუალებულ განწყობასაც ვიგულისხმებთ.

მაგრამ ამ ცნების უპირატესობა არა მარტო ამაში უნდა ვიგულოთ. ცნობილია, თუ რაოდენ დიდი როლი ეთმობა ბურჟუაზიულ მეცნიერებაში ხასიათის თანდაყოლილობის იდეას. ქარაქტეროლოგიური თავისებურება იქ, როგორც წესი, თანდაყოლილს, ასე ვთქვათ, ბედისმიერ თავისებურებად ითვლება, რომელიც ხასიათის ნამდვილი განვითარების იდეას იმთავითვე ძირშივე ეწინააღმდეგება. მაგრამ სინამდვილეში, არ შეიძლება რაიმე ექვი გეჭონდეს, რომ ადამიანი არსს წარმოადგენს, რომელსაც განვითარების უმაგალითოდ ფართო შესაძლებლობები აქვს. ეს უდავოა. მაგრამ ცნობილია ისიც, რომ ადამიანის ხასიათი ისეთ რამედ უნდა ვიგულოთ, რაც შედარებით მყარს, არსებითად ძნელად ცვალებად მოვლენას წარმოადგენს. ამიტომ ძალიან მნიშვნელოვანი იქნებოდა, თუ ხასიათის იმგვარ საფუძველს მოვნახავდით, რომელიც შესაძლებლობას მოგვცემდა ეს მისი, ასე ვთქვათ, ურთიერთსაწინააღმდეგოდ მიმართული თავისებურებები გაგვეგო.

ექვი არაა, თუ რომ აღმოჩნდებოდა, რომ ადამიანის ქარაქტეროლოგიური ნიშნები სხვათაშორის მისი ძირითადის თუ ობიექტივაციით გაშუალებული განწყობიდანაც მომდინარეობენ, მაშინ შეგვეძლო დარწმუნებული ვყოფილიყავით, რომ ჩვენ მართლაც

ძლიერ საგულისხმო ფაქტი მოვნახეთ. საქმე ხომ ისაა, რომ განწყობის აღმოცენება ისეთს პირობებს გულისხმობს, რომელთაც თანდაყოლილობის იდეასთან საერთო არაფერი აქვთ — იმისათვის რომ სუბიექტს რაიმე განწყობა გაუჩნდეს, აუცილებელია მას რაიმე მოთხოვნილება აღმოუცენდეს და ამ უკანასკნელის დაკმაყოფილების სიტუაციაც ჰქონდეს. როგორც ვიცით, ეს სრულიად საკმარისი პირობაა ყოველი გარკვეულის, კონკრეტულად გაფორმებული განწყობის აქტუალიზაციისათვის, და აქ არაფერი ჩანს ისეთი, რაც რისამე მესამის — რისამე თანდაყოლილის — დამატებითი მონაწილეობის საჭიროებაზე მიუთითებდეს. რასაკვირველია, არსებითად იგივე ითქმის ობიექტივაციით გაშუალებული განწყობის შესახებაც.

ერთი სიტყვით, უეპველია, რომ განწყობის იდეას არაფერი აქვს საერთო თანდაყოლილობის იდეასთან, და, თუ აღმოჩნდა, რომ განწყობის ცნება არსებითადაა პიროვნების ხასიათისეულ თანხლებურებათა ცნებასთან დაკავშირებული, მაშინ ხასიათის ცვალებადობის პრობლემა უდავოდ გადაწყვეტილად უნდა ჩაითვალოს. ამ შემთხვევაში ხასიათს ისეთ რადმე ველარ ვიგულებთ, რაც უცვლელი სახით, საბედისწეროდ, აქვს ადამიანს თანდაყოლილი, და რისი აღზრდისა და განვითარების შესახებ ლაპარაკიც კი არ შეიძლება. მაშინ ხასიათის აღზრდის პრობლემა ერთ-ერთ ძირითად პრობლემად გადაიქცევა ჩვენი საზოგადოებისათვის, რომელიც ახალი ცხოვრების საფუძვლებს აგებს.

მაგრამ ქარაქტეროლოგიის პრობლემა წინამდებარე გამოკვლევის საგნად ვერ ჩაითვლება. რამდენადაც აქ ჩვენ განწყობის ცნება და მასთან უშუალოდ დაკავშირებული საკითხები გვაინტერესებს, ჩვენ იძულებული ვართ. ეს პრობლემა სხვა დროისთვის გადავდოთ. ამჟამად კი ჩვენს წინაშე მხოლოდ ერთი ამოცანა დგას — ამოცანა გულდასმით შევისწავლოთ საკითხი იმის შესახებ, თუ განწყობის რა და რა ძირითადი ტიპოლოგიური ერთეულები დასტურდება ადამიანთა შორის, და ამნაირად გავაშუქოთ საკითხი არა ქარაქტეროლოგიური ტიპოლოგიის, არამედ კერძოდ განწყობის ტიპოლოგიის შესახებ.

მაშ, განწყობის რა და რა ტიპები არსებობს ადამიანთა შორის?

საკითხის ყურადღებით შესწავლის შედეგად ჩვენ სამი ასეთი ტიპოლოგიური ჯგუფი დავადასტურეთ: 1) დინამიკური განწყობის ადამიანთა ჯგუფი, 2) სტატიკური განწყობის ადა-

მიანთა ჯგუფი და 3) ვარიაციული განწყობის ადამიანთა ჯგუფი.

შეკერდეთ თითოეულ მათგანზე!

ბ) ღინამიკური განწყობის ადამიანი

ჩვენს ცდისპირთა შორის ყველაზე უფრო მრავალრიცხოვანი ერთი ჯგუფი აღმოჩნდა, რომლის ფიქსირებული განწყობაც, როგორც ქვემოთაც ვნახავთ, მკვეთრადაა განსხვავებული სხვა ჯგუფების განწყობისაგან. ეს ის ჯგუფია, რომელიც ადამიანის ყველაზე უფრო ტიპურ წარმომადგენლებს შეიცავს — ნამდვილი, სავსებით შეგუებული ადამიანების ჯგუფი. განწყობის ცდები ამ პირებთან ჩვეულებრივი წესითა და გარკვეული თანამიმდევრობით ჩატარდა³.

თავიდან გამოირკვა ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობის საკითხი, ან, სხვანაირად — საკითხი მისი ფიქსაციის სიადვილისა სამ განსხვავებულ გრძნობადს მოდალობაში: ოპტიკურში, ჰაპტურში და კუნთურში.

აღმოჩნდა, რომ სამივე ამ მოდალობის სფეროში არსებითად, სრულიად ერთნაირ სურათს ვლენულობთ, სახელდობრ: ფიქსაციის ოპტიმალურ აგზნებადობას საგანწყობო ექსპოზიციათა რიცხვის 15-მდე გადიდებით ვალწევთ. ეს იმას ნიშნავს, რომ ცდისპირთა უმრავლესობა ილუზიას მხოლოდ საგანწყობო ცდათა ამ რიცხვის პირობებში განიცდის. ცდათა მეტი ან ნაკლები რიცხვის შემთხვევაში ასეთ პირთა რაოდენობა მცირდება. სხვადასხვა გრძნობად მოდალობებში ეს რიცხვი ირხევა, მაგრამ ეს იმდენად ვიწრო ფარგლებში ხდება, რომ ეს რხევა თამამად შეიძლება უყურადღებოდ დავტოვოთ.

ამრიგად, ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ტიპოლოგიური თავისებურებებით მსგავს ცპ-თა ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობა, ძირითადად, ერთნაირ სურათს იძლევა, ეს აგზნებადობა არც ძალიან მაღალია და არც ძალიან დაბალი.

არიან პირები, რომელნიც ძალიან ახლო დგანან ამ ძირითად ჯგუფთან, მაგრამ ტიპოლოგიურად მისგან მაინც ოდნავ განსხვავდებიან; და ამ პირთა აგზნებადობა, ჩვენი ცპ-ების ძირითადი კატეგორიის განწყობის აგზნებასთან შედარებით, ან მნიშვნელოვ-

³ ა. ნორაკიძე. ადამიანის ხასიათი და ფიქსირებული განწყობა. 1948. (ხელნაწ.).

ნად მაღალია ან და, პირიქით, მნიშვნელოვნად დაბალი. ჩვენ ცკ-თა ძირითად კატეგორიას, ამ მხრივ, საშუალო ადგილი უკავია (მაშინ, როდესაც ამ პირთა აგზნებადობის ოპტიმუმი უდრის 15, სხვებისა — ერთ შემთხვევაში ორს, ხოლო სხვაში — 25—30).

მეორე რიგში შევისწავლეთ საკითხი ამ ჯგუფის ცკ-თა ფიქსირებული განწყობის მიმდინარეობის ტიპების შესახებ. აღმოჩნდა, რომ ამ ცკ-თა ჯგუფში პლასტიკური და დინამიკური განწყობის ტიპი ჰარბობს (საშუალოდ — 83% სამივე შესწავლილ გრძობად მოდალობაში), დანარჩენი ტიპები იმდენად უმნიშვნელო მაჩვენებლებითაა წარმოდგენილი, რომ შეიძლება ყურადღების გარეშე იქნენ დატოვებული.

გადავდივართ საკითხზე ცკ-თა განწყობის სიმეტრიის ანუ სიმყარის შესახებ. ცდების შედეგები გვიჩვენებენ, რომ ყველა ცკ-ისათვის ციფრები, საშუალოდ, შემდეგ ფარგლებში რხევადობს: ოპტიკური სფეროს საშუალო კოეფიციენტი უდრის 13,5; ჰაპტურის — 15,7 და კუნთურის — 11,4. ეს იმას ნიშნავს, რომ ცკ-თა ჯგუფებს შორის ერთგვარი განსხვავების მიუხედავად, საერთოდ საფუძველი გვაქვს ვცნოთ, რომ მათი განწყობა შესამჩნევად მტკიცეა.

რაც შეეხება ჩვენთვის საინტერესო სუბიექტების ფიქსირებული განწყობის კონსტანტობის ხარისხის საკითხს, ის შემდეგ ციფრებში წარმოგვიდგება: ოპტიკურ სფეროში — 87,8%, ჰაპტურში — 78,8% და კუნთურში — 87,8%. ეს მაჩვენებლები საკმაოდ მაღალია იმისათვის, რათა უფლება გვქონდეს დავასკვნათ, რომ ჩვენ მიერ შესწავლილი კატეგორიის პირთა ფიქსირებული განწყობა საკმაოდ კონსტანტურია.

მაგრამ იგი აგრეთვე მეტად სტაბილურიცაა: ოპტიკურ მოდალობაში ცკ-თა 84,8% (სულ 33 პირი იყო) მრავალი დღის განმავლობაში ამჟღავნებს განწყობის სტაბილურ ფორმას (ცდების 5 სერია), ჰაპტურში თითქმის მთელი 100% და, ბოლოს, კუნთურში 87,8%.

შემდგომი მონაცემები განწყობის ირადიაციის მდგომარეობას ეხება:

ა). ირადიაციის ცდებში, მხედველობის სფეროდან ჰაპტურში ირადიაცია ცკ-თა 75% უდასტურდება. მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ამ შემთხვევაში ირადირებული განწყობა მნიშვნელოვნად სუსტია, რაც ასიმბლაციურ ილუზიათა გამოვლენის შედარებით მაღალ კოეფიციენტებში გამოიხატება — ილუზიათა, რომლებსაც

როგორც ვიცით, უპირატესად სუსტი ფიქსაციის შემთხვევებში აქვთ ადგილი.

b) პირუკუ მიმართულებისას ირადიაციის პროცენტი რამდენიმედ დაბალია: ჰაპტურ სფეროში ფიქსირებული განწყობა ირადიაციას ახდენს მხედველობით სფეროზე შემთხვევათა მხოლოდ 67%-ში; ამასთან იგი აქაც სუსტი აღმოჩნდება, თუმცა არა იმდენად, როგორც საწინააღმდეგო მიმართულების ირადიაციის ე. ი. მხედველობის სფეროდან ჰაპტურში ირადიაციის შემთხვევებში.

c) დაახლოებით ასეთივე სიხშირით გვხვდება ირადიაციის შემთხვევები მხედველობის სფეროდან კუნთურში (66,3%).

მაგრამ ეს შემთხვევები ამ ჯგუფის ქვეტიპებში მალალ მაჩვენებლებს აღწევენ (100%-ამდეც კი).

d) დასასრულ, ირადიაცია პირუკუ მიმართულებით, ე. ი. კუნთური მოდალობიდან მხედველობითში, ჩვენ ცპ-თა მხოლოდ 62% ახასიათებს. როგორც მოსალოდნელიც იყო, განსაკუთრებით ადვილად იგი იმ პირთა შორის მიმდინარეობს, რომელნიც მას მაქსიმალურად ამეღვენებენ პირუკუ თანმიმდევრობის ცდებში.

ამრიგად ჩვენ ვხედავთ, რომ განწყობის ირადიაცია ერთი გრძობადი მოდალობიდან მეორეში საკმაოდ მტკიცედ ახასიათებს ამ ტიპის ცპ-ებს; მაგრამ ეს ირადიაცია საერთოდ უფრო ექსტენსიურია, ვიდრე ინტენსიური: უმეტეს შემთხვევაში მისი ინტენსივობა შედარებით დაბალი მაჩვენებლებითაა წარმოდგენილი.

თუ შევეკითხებით ჩვენს თავს, როგორია საერთოდ იმ პირთა ფიქსირებული განწყობა, რომელიც ზემოთ როგორც ჰარმონიულები დავახასიათეთ, ჩვენი შედეგები ამ საკითხის შესახებ შეგვიძლია შემდეგნაირად შევაჯამოთ: ამ პირთა ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობის ოპტიმუმი. 10—15 საგანწყობო ექსპოზიციის ფარგლებში რხევადობს; მათი განწყობის ტიპი პლასტიკურდინამიკურია; ამასთანავე იგი კონსტანტურია, მტკიცეა საშუალო ფარგლებში, ლოკალურია და ინტერმოდალურად სტაბილური.

რაც შეეხება საკითხს ამ ჯგუფის ადამიანთა აქტივობის უნარის შესახებ, გამოკვეთულად შეიძლება ჩათვალოს, რომ ეს უნარი მათგან განსაკუთრებით იოლად მიმდინარეობს.

ბ) სტატიკური ადამიანები

ცდისპირებს შორის გამოიყოფა განსაკუთრებული ჯგუფი, რომელიც არა როგორც დინამიკური, არამედ როგორც სტატიკური ადამიანები შეიძლება დავახასიათოთ.

1. სტატკურ ადამიანთა დახასიათება. მათ ცხოვრებასა და საქმიანობას რომ დაეუკვრიდეთ, თავიდანვე შთაბეჭდილება შეგვექნება, რომ ამ შემთხვევაში ძლიერს, მოქმედს, სრულიად ჰარმონიულ ადამიანებთან გვაქვს საქმე. მათი ცხოვრების ჩვეულებრივი მსჯელობა გარკვევით შთაბეჭდილებას სტოვებს, რომ ესენი საგსებით შეგუებული, აქტიური ნებისყოფის მქონე, თავისი არსებობით საკმაოდ კმაყოფილი და ცხოვრების მოხარული ადამიანებია.

მაგრამ თუ ყურადღებით დავაკვირდებით მათ, აღმოჩნდება, რომ ეს მხოლოდ მოჩვენებითი შთაბეჭდილებაა. არსებითად ისინი სრულ წინააღმდეგობას წარმოადგენენ იმისას, რადაც გარე დამკვირვებელს ეჩვენებიან ნამდვილად, ჰარმონიისა მათში ბევრი არაა. ისინი უფრო შინაგანად გახლეჩილს, თავის ფესვებშივე დისჰარმონიულად აგებულ ადამიანებს წარმოადგენენ, რომელნიც სრულ გატაცებას ვერასოდეს ვერ ახერხებენ. მათი შინაგანი არსიდან გამომდინარე აქტების შესრულების გაორება, დანაწევრება — აი მათი ძირითადი თვისება. ისინი წმინდა შიზოფრენიკებად შეგვეძლო ჩაგვეთვალა, რომ მათ არ ჰქონოდათ განსაკუთრებულად მკვეთრად გამოხატული უნარი თავისი შინაგანი არსის დაფარვისა და, ქცევის ხილული აქტების მიხედვით, სრულიად შეგუებულნი, ნორმალური სუბიექტების როლის შესრულებისა.

მაგრამ რით აღწევენ ისინი ამას? პასუხი ძნელი არ იქნება, თუ მათ ქცევას დაკვირვებით გავაანალიზებთ.

მთელი მათი ქცევა, რომელიც სოციალური ცხოვრების ნორმალურ მოთხოვნილებებს ემსახურება, უწყვეტი შინაგანი თვითკონტროლისა და ნებისყოფის დაუცხრომელი ხელმძღვანელობის ნაყოფს წარმოადგენს, ნებისყოფის ხელმძღვანელობისას, რომელსაც ეს ადამიანები უსიტყვოდ და განუხრელად ემორჩილებიან. მათი ქცევა არა იმპულსური მოქმედების, არამედ მთლიანად ობიექტივაციისა და ამ უკანასკნელით გაპირობებული ნებისითი აქტივობის ბაზაზე იწლება. ჩვენ სხვაგვარადაც შეგვეძლო ამ აზრის გამოთქმა: ამ პირთა მთელი მოქმედება არა მათი პირველადი ბუნებრივი არსიდან გამომდინარე აქტივობაა, არამედ ობიექტივირებული, გაცნობიერების ბაზაზე აგებული ნებელობითი მოქმედება. ამიტომ გასაგებია, ამ ადამიანთა ჩვენს თვალწინ გაშლილ აქტივობას რომ შევხედოთ, მოგვეჩვენება, თითქოს საქმე ჰარმონიულ ადამიანთა დასრულებულ წარმომადგენლებთან გვექონდეს.

მაგრამ საკმარისია ახლოს ჩავაკვირდეთ: მათ შინაგან განც-

დებს, რათა დავინახოთ, რომ აქ რაიმე ჰარმონიაზე ლაპარაკი დაუსაბუთებელი იქნებოდა, საქმე ისაა, რომ ეს პირები, როდესაც რაიმე ქვეყნის აქტს ასრულებენ, შინაგანად თითქოს ყოველთვის აკვირდებიან თავის თავს, თითქოს ეკითხებიან მას: „რა საპირობა ყოველივე ეს? რათ ვაიძულებ თავს ამის გაკეთებას?“. მაგრამ ეს გარემოება სრულიად არ უშლის მათ ხელს მაქსიმალურად დაძაბონ თავისი ნებისყოფის ძალები, რათა დაწყებული საქმე წარმატებით დაამთავრონ. მეორის მხრივ, შეუძლებელია არ აღინიშნოს, რომ ეს შინაგანი გაორება ერთგვარად მაინც ასუსტებს მათი ნებისყოფის ძალას. როდესაც ისინი გადაწყვეტილებას ღებულობენ, ამა თუ იმ შემთხვევაში გარკვეული სახით მოიქცენ, ეს არასოდეს მტკიცე, საბოლოო გადაწყვეტილება არაა. მათ ყოველთვის უხდებათ თავისი გადაწყვეტილების ხელახალი დადასტურება და ამრიგად თავისი ენერჯის განმტკიცება. უბიძგებენ რა მას კიდევ და კიდევ, ისინი სრულიად უკუაგდებენ ბუნებრივი იმპულსების დაყენებას და ნებისყოფის მოთხოვნებს დაქვემდებარებულნი, ამავე დროს სკეპტიკურად უთვალთვალევენ მის მოქმედებას. ასე მიმდინარეობს მათი სოციალური ცხოვრება, რომელიც შეიძლება ჩვეულებრივი დაკვირვების ობიექტადაც იქნეს დასახული.

მაგრამ ეს ადამიანები შინაგანად, თავისთვის, სრულიად სხვა სურათს წარმოადგენენ. აქ კვალიც არაა იმ მიზნებისა, რომელთაც სოციალურად დეტერმინირებული ნებისყოფა ესწრაფვის. აქ ყველაფერი სხვაგვარად გამოიყურება. ჩანს, მათ კრიტიკული გამოცდილების საფუძველზე აღმოცენებული და ერთხელ და სამუდამოდ ფიქსირებული ღრმა ემოციები აქვთ, და ყველაფერი რაც მათ ირგვლივ ხდება, ამ ემოციების თვალსაზრისით იზომება.

არის შემთხვევები, როდესაც ამ ტიპის სუბიექტი სიამოვნების გრძნობებსაც კი განიცდის, მაგრამ ეს ძლიერ იშვიათად ხდება, და მაშინ ამ სუბიექტში რაღაც შინაგანი ხმა ამეტყველებს, რომელსაც ეს მისი განცდები არარაობაზე დაჰყავს, რომელიც ამტკიცებს, რომ ყოველივე ეს ამოებაა და სრულიად არაფრად არ ღირს. ეს შინაგანი ხმა, — უკიდურესად განვითარებული ობიექტივაციის პროდუქტი, — შეუძლებელს ჰყოფს ყოველგვარ უშუალო განცდას, და ამისი შედეგი ისაა, რომ ამ პირთა განცდების გაბატონებულ ფორმად უსიამოვნება იქცევა. იგი განუწყვეტლევ ღრღნის მათს შინაგან არსს, და მოსვენება და კმაყოფილება უტყბოა მათთვის. ისინი რომ თავის განც-

ლებს უშუალოდ ეძლეოდნენ და მათი ცხოვრება ცნობიერებაში სპეციალური ასახვის გარეშე მიმდინარეობდეს, უნდა ვიფიქროთ, ე- ცხოვრება მათთვის არასოდეს ეგოდენ მძიმე არ იქნებოდა. მაგრამ ეს ასე არ ხდება: ცნობიერება თითქოს დაუძინებელ დარაჯად უდგას თავის საკუთარ განცდებს, ის აწარმოებს მათ ობიექტივაციას და, გადასცემს რა სუბიექტს, შესაძლებლობას აძლევს მას თავისი ფიქსირებული ემოციების პრიზმაში აღიქვას ისინი და ამ გზით ყოველთვის ზურგი შეუქციოს მათ. ასე იზრდება ამ ადამიანების მარად უარყოფითი დამოკიდებულება ცხოვრების ყველა შესაძლო შემთხვევისადმი — ასე ისახება და იზრდება მათი ნიჰილიზმი და პესიმიზმი.

ამ პირობებში გასაგები ხდება, რომ ისინი ზოგჯერ განსაკუთრებით მწვავედ განიცდიან დარწმუნებულობის გრძნობის უქონლობას ან მის სისუსტეს: „ჩემი უბედურება ისაა, რომ მე არასოდეს არაფერში არ ვარ დარწმუნებული“—ო, ამბობს ერთერთი ცპ-ი და ამ ტიპის ადამიანთა შინაგან განწყობილებას ამით გამოხატავს... ისინი არ გრძნობენ საჭიროებას დაემორჩილონ გარემოს მოთხოვნებს, გაურბიან მათ და ამ ნიადაგზე ხშირად უკმარობისა და უსიამოვნების გრძნობებს განიცდიან; ან და, როცა გადასწყვეტენ მაინც დაემორჩილონ ამ მოთხოვნებს, ბუნებრივია, რომ დაუკმაყოფილებლობის გრძნობა მათ აქაც სდევს თან. ასე თუ ისე მათი ძირითადი განწყობილება ყველა შემთხვევაში ერთი და იმავე უარყოფით საღებავითაა შეფერადებული: მათი პესიმიზმი და მისი შესატყვისი განწყობილება ყოველივე ამის ბუნებრივ შედეგად გვევლინება.

ჩვენ ვხედავთ, რომ თავისი მოქმედების ჩვეულებრივ აქტებში ამ კატეგორიის პირები თავის შინაგან იმპულსებს უარყოფენ და, მათ ნაცვლად, ნებელობის მითითებებს მიჰყვებიან. მაგრამ ეს სრულიად არ აკმაყოფილებს მათ: იმპულსები ხელუხლებელი რჩება, და ეს გარემოება მათი მარადი დაუკმაყოფილებლობის წყაროდ იქცევა. რა თქმა უნდა, ეს მდგომარეობა არ შეიძლება დიდხანს გაგრძელდეს, და გასაგებია, რომ ამ პირობებში ძალაში შედის ფანტაზია, რომელიც ამ დაუკმაყოფილებელ იმპულსებს მოქმედების თავისუფალ ასპარეზს უხსნის.

აქ, ფანტაზიის სფეროში, სუბიექტს არაფერი უშლის ხელს, თავისი იმპულსების ადეკვატური ფორმები ეძიოს და პოვოს კიდევ. ამიტომ ფანტაზიაში შექმნილი ხატები მისი სურვილების განხორციელების ცალკეულ შემთხვევებს წარმოადგენენ. მარტო

აქ, ფანტაზიის ხატების სფეროში, პოულობენ ჩვენთვის საინტერესო კატეგორიის ადამიანები თავის იმპულსურ მისწრაფებათა ადეკვატურ დაკმაყოფილებას, და უნდა ვიფიქროთ, რომ სინამდვილის მხოლოდ ეს სფერო უზრუნველყოფს მათ ამის შესაძლებლობას.

მაგრამ ეს, რა თქმა უნდა, ნამდვილ დაკმაყოფილებას მაინც ვერ გვრის მათ. ამიტომაც გასაგებია, რომ ცხოვრებით დაუკმაყოფილებლობა, ნიპილისტური და პესიმისტური გრძნობები სტატიკურ სუბიექტთა განცდის გაბატონებულ ფორმებს წარმოადგენენ.

სტატიკური ადამიანის ფიქსირებული განწყობა. საინტერესოა გავითვალისწინოთ, რა ფორმებში მიმდინარეობს ამ პირთა ფიქსირებული განწყობა.

1. რაც შეეხება საკითხს განწყობის ფიქსაციის სისწრაფის ანუ მისი აგზნებადობის შესახებ, აღმოჩნდა, რომ ჩვენთვის საინტერესო კატეგორიის პირთა დიდ უმრავლესობას იგი მნიშვნელოვნად მაღალი აქვს: ცპ-თა 88%-ს განწყობა უფიქსირდება ექსპერიმენტული ობიექტების უკვე ორი ექსპოზიციის შემდეგ. მაგრამ ამ შემთხვევაში განწყობის, მართალია, ტლანქი, მაგრამ ჭერ კიდევ მაინც დინამიკური ფორმა აღმოცენდება. თუ საგანწყობო ექსპოზიციათა რიცხვს 5—10-მდე ავიყვანთ, მაშინ განწყობის დინამიკური ფორმა სტატიკურს უთმობს ადგილს; ახლა ცპ-თა უმრავლესობის მონაცემები გვიჩვენებენ, რომ აქ საქმე გვაქვს საგანწყობო ექსპოზიციათა ოპტიმალურ რიცხვთან. ამრიგად, შეგვიძლია ჩავთვალოთ, რომ ჩვენთვის საინტერესო კატეგორიის პირთა ფიქსირებული განწყობის ოპტიმალური აგზნებადობა 5—10 ექსპოზიციას უდრის.

2. როგორია ამ ცპ-თა განწყობის გაბატონებული ფორმები? ცდების მონაცემები სხვადასხვა გრძნობად მოდალობაში გვიჩვენებენ, რომ მოცემული კატეგორიის პირთა განწყობის დამახასიათებელ ფორმას ტლანქი სტატიკური ფიქსირებული განწყობა შეადგენს. სახელდობრ: აღმოჩნდა, რომ განწყობის ეს ფორმა გამოკვლეულ სუბიექტებს მეტწილად 80—100%-ის ფარგლებში უდასტურდება.

3. რაც შეეხება საკითხს განწყობის კონსტანტობის შესახებ, იგი თითქმის ყველა 100%-ის შემთხვევაშია წარმოდგენილი (90%-დან — 100%-მდე). იგივე ითქმის განწყობის სტაბილობის შესახებაც (100%). ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ თით-

ქმის ყველა ასეთ შემთხვევაში (90%) განწყობა თავის ტლანქ სტატიკურ ხასიათს ინარჩუნებს.

4. აღმოჩნდა აგრეთვე, რომ ცპ-თა ჩვენთვის საინტერესო ჯგუფის ფიქსირებული განწყობის ირადიაცია ფართო მასშტაბით ხდება: იგი ვრცელდება ოპტიკური სფეროდან ჰაპტურსა და კუნთურზე და ამ უკანასკნელიდან პირიქით, — ოპტიკურსა და ჰაპტურზე.

იგივე ითქმის ჰაპტური განწყობის შესახებაც, რომელიც დაუყოვნებლივ გადადის ორ დანარჩენ სენსორულ სფეროზე. თანაც უნდა აღინიშნოს, რომ ირადირებული განწყობა ყველა შემთხვევაში მტკიცე ტლანქ-სტატიკურ ფორმას ინარჩუნებს. დამახასიათებელია, რომ შემთხვევათა დიდ უმრავლესობაში კონსტანტური ილუზიის ფორმა მეღვენდება, რომელიც განწყობის ირადიაციის თითქმის ყველა შემთხვევაში დომინანტური რჩება.

ამრიგად, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სტატიკურ პიროვნებათა ფიქსირებული განწყობა ძლიერ აგზნებადია, ტლანქი სტატიკური, ინტერმოდალური, კონსტანტური და საკმაოდ ფართოდ ირადირებული.

რომ დაგვეყენებია საკითხი ცპ-თა ჩვენთვის საინტერესო ჯგუფის დამახასიათებელ თავისებურებათა და მათი ფიქსირებული განწყობების ურთიერთ-დამოკიდებულების შესახებ, შეიძლება გვეთქვას, რომ გარკვეული კავშირი მათ შორის თითქოს ნამდვილად არსებობს. მართალია, ამ კავშირის გამოვლენის საკითხს ჩვენ სპეციალურად აქ არ ვეხებით, მაგრამ მაინც გვინდა ის დიდი როლი აღვნიშნოთ, რომელსაც ამ კატეგორიის ცპ-თათვის ობიექტივაციის აქტი ასრულებს. აქტივობის ეს ფორმა, რომელიც განვითარების მხოლოდ მაღალ საფეხურებზე ჩნდება, თვალნათლივ ამ კატეგორიის პირთა შორის იჩენს თავს, და შეიძლება პირველ რიგში ეს იყოს, რაც ამ სუბიექტთა სპეციფიკურ არსს ეგორდენ დიდი წარმატებით აკორეგირებს.

ბ) მაჩიაგილურ-სტატიკურ ადამიანთა ჯგუფი

შევუდგეთ ჩვენ მიერ აღნიშნულ ადამიანთა მესამე, უკანასკნელი ჯგუფის ანალიზს. თუ პირველი კატეგორია შეიძლება დახასიათდეს, როგორც დინამიკურ ადამიანთა ჯგუფი, ხოლო მეორე, როგორც სტატიკურთა ჯგუფი, მაშინ ამ უკანასკნელ კატეგორიას ვარიაბილური სუბიექტების ჯგუფი შეიძლება ვუწოდოთ. მხოლოდ მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ,

რომ იგი — ეს ჯგუფი — ორს ურთიერთისაგან საკმაოდ განსხვავებულ ქვეჯგუფს მაინც შეიცავს. ესენია სტაბილური და ლაბილური ადამიანთა ვარიანტები.

მივმართოთ, მოკლედ, ამ ჯგუფის ყველაზე არსებითს თავისებურებათა გარკვევას.

1. ვარიანტილურ-სტაბილური ადამიანი. როგორია ამ კატეგორიის პირთა ფიქსირებული განწყობა?

სპეციალური ცდები გვიჩვენებენ, რომ ეს პირები ფიქსირებული განწყობის თავისებურ ფორმებს ამჟღავნებენ. ჩვენ არ შევხებით მის ყველა მხარეს, აღვნიშნავთ მხოლოდ ყველაზე დამახასიათებელ გარემოებას, სახელდობრ იმას, რომ ეს განწყობა მუდამ ვარიანტილურია, თანაც ყველა გრძნობად მოდალობაში თანასწორად ვარიანტილური, და რომ ამასთან ერთად იგი სტაბილური სტატიკური განწყობის თავისებურებებს ამჟღავნებს.

თუ ვარიანტილურ-სტაბილურ ადამიანთა ხასიათში ყველაზე არსებითს მომენტებს გამოვყოფთ, უნდა შევჩერდეთ შემდეგზე. ესენი პირველ რიგში ძლიერ მისწრაფებათა ადამიანებია — მოქმედი, ცხოვრების ყველა გარემოებაში აქტიუობის გამოვლენის მათი იმპულსი ადამიანები. ის, რასაც ისინი შინაგანი განცდების სახით ატარებენ, გარეთ გამოვლენისაგან ისწრაფვის, და არა მარტო ქცევის ჩვეულებრივი ფორმებისა და ცხოვრების სტილის, არამედ აგრეთვე გარკვეულ მიმოქურსა და პანტომიმიკურ მოძრაობათა სახით იშლება. ამ მისწრაფებათა ნამდვილი რეალიზაციისათვის შესატყვისი სიტუაციაა საჭირო, მაგრამ სწორედ ამგვარი სიტუაციის უზრუნველსაყოფად მათ ძალა არ შესწევთ. ამიტომ სუბიექტში შინაგანი იმპულსი ისახება, განთავისუფლდეს ამ მისწრაფებებისაგან.

ეს ერთდროული ტენდენცია, ერთის მხრივ, რეალიზაციისადმი, და მეორე მხრივ, ამ მისწრაფებათა ჩახშობისადმი იმ შინაგანი კონფლიქტების წყაროდ იქცევა, რომელნიც ამ პირთა ხასიათის ღრმა ფესვებზე იზრდებიან.

მიუხედავად ამისა, იმპულსების განხორციელებისადმი ტენდენცია მათში შეუპოვარი ძალით მოქმედებს; ამ მისწრაფებაში ისინი შეუდრეკელი და დაუცხრომელი არიან და ხშირად თავისი იმპულსების შესანიშნავ ძალასა და სიმტკიცეს ამჟღავნებენ. მაგრამ ასეთ პირთა მთავარი ნაკლი — მათი სუსტი ნებისყოფაა. და ეს გარემოება მათ ამ ტენდენციათა რეალიზაციის შესაძლებლობას უსპობს.

ამ საფუძველზე წარმოშობილი შინაგანი უკმარობა იმით კომპენსირდება, რომ მათი ხასიათის კონფლიქტური სტრუქტურა მაღალ მისწრაფებათა შეუპოვარ იმპულსს ამჟღავნებს. ხშირად მათში მაღალი მორალური ტენდენციები მკლავნდება. მაგრამ ეს უკანასკნელნი პიროვნების თავისებურებაზე როდი არიან დაყრდნობილი: ნებისყოფა მათ უმნიშვნელოდ აქვთ განვითარებული, და იგინი იძულებული ხდებიან იმპულსურ მისწრაფებათა ძალას დაემორჩილონ. ამიტომ საქმის ნამდვილ ვითარებასთან უფრო ახლო ვიქნებოდით, თუ ვიტყოდით, რომ ამ კატეგორიის პირები განირჩევიან არა იმდენად მტკიცე შეხედულებებით, რამდენადაც ურყევი მორალური იმპულსებით.

2. ვარიაბილურ-ლაბილური ადამიანი. შეეჩერდეთ მოკლედ კვ-თა მეორე კატეგორიის დახასიათებაზე — ვარიბილურ-ლაბილურ ადამიანთა დახასიათებაზე.

აქ ყურადღებას იპყრობს, უპირველეს ყოვლისა, მათი მოთხოვნილებების მკვეთრად გამოხატული მერყეობა.

ეს ის ადამიანებია, რომელთაც არა აქვთ მოთხოვნილების დომინანტური ფორმა, არც სოციალურსა და არც ბიოლოგიურ სფეროში. მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ არც ერთი მათი მოთხოვნილება დროის საკმაოდ ხანგრძლივ მონაკვეთზე ქცევის განმსაზღვრელ ფაქტორად არ იქცეოდეს. პირიქით, ჩვეულებრივ, ერთი რომელიმე მოთხოვნილება იწყებს ხოლმე წინ წამოწევას და ერთხანს სუბიექტის ქცევის წარმართველ ძალად იქცევა. მაგრამ საქმარისია გარემოება შეიცვალოს, რომ სუბიექტმა ზურგი შეაქციოს მას და მთლად ახალ მიზნებზე გადაინაცვლოს.

ერთი სიტყვით, ჩვენთვის საინტერესო ლაბილურ ადამიანთა ჯგუფის მოთხოვნილებები, და მათთან დაკავშირებით მიზნებიც, მეტისმეტად მერყევია და მოძრავი.

ამ ადამიანთა ნებისყოფა რომ საკმარისად ძლიერი ყოფილიყო, მაშინ მათ ქცევას უფრო მტკიცე ხასიათი ექნებოდა. მაგრამ ეს ასე არაა, და გაბატონებულ ფაქტორად, რომელიც ამ ადამიანთა ქცევას განსაზღვრავს, ო ბ ი ე ქ ტ უ რ ი ს ი ტ უ ა ც ი ა ხდება, სიტუაცია, სადაც მათ მოქმედება უხდებათ. იცვლება სიტუაცია — იცვლება სუბიექტიც, და მისი საქმიანობა მკვეთრად იცვლის თავის მიმართულებას: სუბექტი, რომელიც ეს ესაა გატაცებული იყო. მაგალითად, ლიტერატურული შემოქმედებით და პოეტურ ნაწარმოებთ აქვეყნებდა, უცბად ასეთ საქმეს ჰკიდებს ხელს, რომელსაც აღარაფერი აქვს საერთო იმასთან, რომ მას წინათ

ეგოდენ ძლიერ იტაცებდა — ცხოვრების ახალი სიტუაცია მთლიანად ცვლის მას.

შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ადამიანებთან, რომელნიც მოკლებული არიან საკუთარ შინაგან იმპულსებს, ნებით გადაწყვეტილებებიდან გამომდინარე სადეტერმინაციო აქტებს — ადამიანებთან, რომელნიც მორჩილად მისდევენ გარე სიტუაციის მოთხოვნილებებს. ამიტომ გასაკვირი არაა, რომ ეს ადამიანები არსებითად შინაგანად ინდიფერენტულნი არიან იმისადმი, რასაც აკეთებენ: უფრო მეტი — იქნა არ უყვართ თავისი საქმე, ისინი ყოველ წუთს მზად არიან ზურგი შეუქციონ მას. მაგრამ ამავე დროს, გარეგნულად ისინი აღფრთოვანებით ასრულებენ დაკისრებულ მოვალეობებს, თუმცა არაა იშვიათი, რომ საქმისადმი მათი ამბივალენტური დამოკიდებულების მეორე ნახევარიც გამოვლინდება ხოლმე.

ამრიგად, გასაკვირი არაა, რომ ამ ადამიანებს შესწევთ ძალა ასე ადვილად და ერთბაშად მოსწყდნენ იმას, რითაც თითქოს ასე მძლავრად იყვნენ გატაცებული, და გადაინაცვლონ ახალ საქმეზე, რომელსაც წინანდელთან საერთო არაფერი აქვს. მოთხოვნილებათა სისუსტე, მტკიცე მიზანდასახულობის უქონლობა, სუსტი ნებისყოფა, გარემოს სიტუაციის პირობებზე დამოკიდებულება, ქცევის იმპულსურობა, — აი თვისებები, რომელნიც ყველაზე უფრო ხშირად გვხვდება ვარიაბილურ-ლაბილური ჯგუფის ადამიანთა შორის.

თუ სპეციალურად შევისწავლით ამ ადამიანთა ფიქსირებულ განწყობას, დავინახავთ, რომ მათ არაფერი აქვთ უფრო სპეციფიკური. ვიდრე მკვეთრად გამოხატული ლაბილობა. სხვა მხრივ ისინი არსებითად ვარიაბილურ ადამიანთა ჯგუფის განწყობის თავისებურებებს იმეორებენ.

III. აღნიშნული ტიპის ჯოგადი დახასიათება

თუ დაეკვირდებით ზემოაღნიშნულ მონაცემებს ყველა ამ სამი ძირითადი ჯგუფის განწყობის შესახებ, ძნელი არ იქნება შევამჩნიოთ, რომ მათ შორის საკმაოდ თვალსაჩინო განსხვავება არსებობს.

A სახელდობრ: ცპ-თა პირველი ჯგუფის — დ ი ნ ა მ ი კ უ რ ადამიანთა ჯგუფის — განწყობას უწინარეს ყოვლისა დინამიკურობა ახასიათებს, ე. ი. ამ ადამიანების ფიქსირებული განწყობა არ უწყევს გადამეტებულ წინააღმდეგობას მასზე მოქმედი სიტუა-

ციის პირობებს, არ ვანაგრძობს მათში უსასრულო ბატონობას. პირიქით, დროის ერთგვარი მონაკვეთის შემდეგ ფიქსაციის ფაქტორი უკუდგება და სიტუაციის პირობებისადმი ადეკვატური განწყობა კვლავ ღებულობს შესაძლებლობას სუბიექტის ქცევის რეგულაცია მოახდინოს. ესაა ნორმალური, ჩვეულებრივი ცხოვრების პირობებისადმი შეგუებული სუბიექტის ერთ-ერთი, ყველაზე უფრო არსებითი თავისებურება. ეს სუბიექტი რომ უცვლელად ფიქსირებული განწყობის ბატონობის ქვეშ რჩებოდეს, მისი გავლენისაგან არ თავისუფლდებოდეს, იგი ვერასოდეს ვერ შესძლებდა გარემოს თანდათან გართულებული პირობებისადმი შეგუების ნორმალური პროცესის უზრუნველყოფას.

მაგრამ ამ ადამიანთა განწყობა გარდა დინამიკურობისა, სხვა თავისებურებათა მთელი რიგითაც ხასიათდება. იგი მტკიცე, სტაბილური და კონსტანტურია. რაც შეეხება ამ განწყობის პიროვნებაზე გავრცელებულობის, ე. ი. მისი ირადიაციის ხარისხს, იგი, როგორც წესი, ნორმის ფარგლებში რჩება და არც ძალიან მაღალი მაჩვენებლებითაა წარმოდგენილი და არც ძალიან დაბალით.

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ დინამიკური სუბიექტი ადვილობიექტივაციის ადამიანია. ყველგან, სადაც საჭიროა, ის მნიშვნელოვანი დაბრკოლების გარეშე ახერხებს შეჩერებას და, ობიექტივაციის ნიადაგზე, თავისი ქცევის შედარებით მიზანშეწონილი გზების მონახვას. საინტერესოა, რომ მას არ უჭირს ამ გზებზე გადასვლა და თავისი აქტივობის შესაფერი წარმართვა.

ეს რასაკვირველია, არ ნიშნავს, რომ იგი ყოველთვის სწორ გზაზე დადგომასა და თავისი ქცევის მარად მიზანშეწონილად მართვას ახერხებს. ამისთვის სხვა თვისებებია საჭირო, მაგალ., აზროვნებისა და ნებელობის უნარი, რომელიც ან მეტად შეიძლება პქონდეს განვითარებული ამ ადამიანს და ან ნაკლებად.

B. შეეჩერდეთ ახლა სტატისტიკურ ან კონფლიქტურ პიროვნებათა ჯგუფზე, რათა ვაჩვენოთ, რომ განწყობა და ობიექტივაციის უნარი, მათი მეტად თუ ნაკლებად შეთანხმებული აქტივობა, აქაც ძირითად როლს ასრულებს ამ ადამიანთა ტიპის ჩამოყალიბების პროცესში.

სტატისტიკური ადამიანის განწყობა—სტატისტიკური და ირადირებული, რომელიც იმავე დროს კონსტანტურია და სტაბილური—ძნელი საფიქრებელია ნორმალური, მოწესრიგებული ქცევის საფუძვლად გამოდგეს. ამიტომაც, რომ ჯანსაღი საზოგადოებრივი

ცხოვრების პირობებში ეს სუბიექტი იძულებული ხდება წინა-აღმდეგობა გაუწიოს თავისი ჩვეულებრივი განწყობის ტენდენციებს, თავი დააღწიოს მათს იძულებას და ისეთ გზას დაადგეს, რომ მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა ნორმალური, ჯანსაღი საზოგადოების მოთხოვნილებათა შესაფერი გამოდგეს.

ერთადერთი გზა, რომელიც პირველ რიგშია ამისთვის აუცილებელი, ეს ობიექტივაციის გზაა. ის შესაძლებლობას უქმნის სუბიექტს თავისი ინტელექტუალური ძალები ამოძრავოს და მათი ხელმძღვანელობით ქცევის მიზანშეწონილი სახეები და გზები აირჩიოს. მისი საკმაოდ განვითარებული ნებისყოფა მთავარი იარაღი ხდება, რომელიც არსებული ქცევის განწყობაზე გადასვლის საქმეს უზრუნველყოფს.

ასე ხდება, რომ ამ ჯგუფის სუბიექტები იძულებული ხდებიან ქცევა მათთვის შეუფერებელის, უცხო განწყობის მიხედვით, გაშალონ,— მაშასადამე, თავისი ბუნებრივი განწყობა შეაფერხონ, შეაკავონ და იგი მათთვის არა ბუნებრივს, უჩვეულო განწყობას დაუმორჩილონ.

გასაგებია, რომ ამ ნიადაგზე სუბიექტში საკმაოდ ღრმა კონფლიქტი ისახება, და ეს კონფლიქტი ამ სუბიექტის მთელს თავისებურებას თავისი სპეციფიკური დალით აღბეჭდავს.

C. დასასრულ, ცპ-თა მესამე. უკანასკნელი კატეგორიის ადამიანებს, ე. წ. ვარიაბილური განწყობის ადამიანების შესახებ იგივე შეიძლება ვთქვათ, სახელდობრ, რომ ამ პირთა თავისებურება საკმაოდ კარგად შეეხება მათი ფიქსირებული განწყობისა და ობიექტივაციის გამოვლენის ფორმებს. რომ ეს ნამდვილად ასეა, ამაში ჩვენ ზემოთაც დავრწმუნდით, და ამიტომ საჭირო აღარაა — ამ საკითხს კვლავ დავუბრუნდეთ.

ამგვარად, უსაფუძვლო არ იქნება ვთქვათ, რომ ადამიანები, სხვა მხარეებს რომ თავი დავანებოთ, ფიქსირებული განწყობის საკმაოდ სპეციფიკური, სრულიად გარკვეული გამოვლინების ფორმებითა და ობიექტივაციის მეტ-ნაკლები უნარიანთა განსხვავდებიან ურთიერთისაგან, ობიექტივაციის უნარით, რომლის ნიადაგზეც ისინი თავისი ქცევის წარმმართველი განწყობის შერჩევასა და მისი მეტი თუ ნაკლები სიძნელით განხორციელებას ახერხებენ.

IV. ადამიანის განწყობის კონსტანტობის პრობლემატიკისათვის

ჩვენ უნდა შევისწავლოთ შემთხვევები, სადაც, მკვეთრად შეცვლილი ცხოვრების პირობების გამო, ადამიანი რადიკალურად

გარდაქმნილა, რათა გამოვარკვეოთ, რა დაემართა ფიქსირებული განწყობის ტიპიურ თავისებურებებს, ხელუხლებელნი დარჩნენ ისინი, თუ მათაც განიცადეს სპეციფიკური ცვლილებები, შესატყვისი ინდივიდში მომხდარი ძვრებისა.

მოიპოვება რიგი დაკვირვებათა, საიდანაც ცნობილია, რომ ასეთი შემთხვევები მართლაც ნამდვილად გვხვდება. შენიშნულია, რომ შესწავლილი ზოგიერთი ცკ-ის ცხოვრების მანძილზე დიდი საზოგადოებრივი მნიშვნელობის ამბებს ჰქონდათ ადგილი, ამბებს, რომელნიც ამავე დროს მკიდროდ იყვნენ მათ პირად ბედ-იღბალთან დაკავშირებული. ამ ამბებმა, როგორც აღმოჩნდა, ამ ადამიანთა ცხოვრებაში უაღრესად მნიშვნელოვანი ფაქტორის როლი შეასრულეს — მათ ამ ადამიანთა პიროვნების სტრუქტურაში არსებითი მნიშვნელობის ძვრები გამოიწვიეს, და ამის შედეგად მაგალ., ვარიაბილური განწყობის პირები დინამიკურ ან სტატიკურ ადამიანებად გადაიქცნენ, ისე, როგორც პირიქითაც, დინამიკური ან სტატიკური ადამიანები უცბად ვარიაბილური განწყობის ტიპიური მატარებელნი გახდნენ⁴.

ამ დაკვირვებათა შემოწმება ძნელი არ იყო, რამდენადაც საქმე გვქონდა ადამიანებთან, რომელნიც პირველად ომამდელ წლებში იყვნენ გამოკვლეული და შემდეგ — ომის შემდგომ წლებში. ზოგიერთი მათგანი პირად მონაწილეობასაც კი ღებულობდა სამამულო ომში.

ამ მასალიდან ჩვენ აქ ერთ შემთხვევას დავასახელებთ, რომელიც, საერთოდ, ტიპიურად შეიძლება ჩაითვალოს⁵.

ერთ-ერთი ცკ-თაგანი — იგი დიდი სამამულო ომის დაწყების წინ იყო ზედმიწევნით შესწავლილი — ძლიერი, დარწმუნებული, სოციალურად და თანაც ალტრუისტულად განწყობილი ადამიანის შთაბეჭდილებას ტოვებს. იგი, ჩვეულებრივ, დიდი ენერგიით ჰკიდებს ხოლმე ხელს საქმე და ამ ენერგიას მტკიცედ ინარჩუნებს. ის არ ემორჩილება თავის გატაცებებს, რა გინდ ძლიერიც უნდა იყვნენ ისინი, და ამასთანავე მუდამ მზადაა დაეხმაროს ყველას, ვისაც ეს ესაჭიროება. ერთი სიტყვით, მისი სახით გარეშე დამკვირვებლას წინ ძლიერი, სოციალურისა და ალტრუისტული ტენდენციების ადამიანი დგას, რომელიც მუდამ მზადაა მტკიცედ და მედგრად იბრძოლოს თავისი მიზნების განხორციელებისათვის.

⁴ ვლ. ნ ო რ ა კ ი ძ ე. ხასიათი და ფიქსირებული განწყობა. 1948.

⁵ Op. cit. გვ. 270—275.

მაგრამ საკმარისია უფრო მეტი ყურადღებით დააკვირდეთ ჩვენს ცპ-ს, რათა დარწმუნდეთ, რომ ამ შემთხვევაში უფრო გარეგან მოჩვენებითობასთან გვაქვს საქმე, რომ სინამდვილეში იგი სრული წინააღმდეგობაა იმისა, რადაც გვეჩვენება: ჩვენ აქ თოთქმის დასრულებული ფაქტი გვაქვს ადამიანში საქმესა და შინაგან განცდათა შორის სრული განხეთქილებისა.

მართლაც, უწინარეს ყოვლისა, ყურადღებას იქცევს ჩვენი ცპ-ის გარეგნობა: მისი სახე რაღაც ფარულის, შიგნით ჩალრმავებული სევდის, შინაგანი ბრძოლისა და გამოუთქმელი პესიმიზმის დაღს ატარებს. დაკვირვებული ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ყოველივე ამას ზუსტად შეესატყვისება ჩვენი ცპ-ის შინაგან განცდათა ხასიათი. უწინარეს ყოვლისა, ყურადღებას იპყრობს მისი შინაგანი ნიჰილიზმი, რომელიც მისი ცხოვრების ყოველ ცოტად თუ ბევრად მნიშვნელოვან ნაბიჯზე იგრძნობა. იგი გადაქრით ემხრობა და თავდავიწყებით ეძლევა თავისი საქმიანობის მნიშვნელოვან აქტებს, მაგრამ ამასთან ერთად მიდრეკილებასაც ამკლავნებს, მაინც გაანალიზოს ისინი და მუდამ მკაცრი სარკაზმითა და ენერგიული დაყინებით მათი ამაოება და უძლურობა აღნიშნოს. მოყვასის გაჭირვებისადმი იგი მარად გულისხმიერია — მარად მზად არის შეძლებისდაგვარად დახმარება აღმოუჩინოს მას. იგი ზუსტად იცავს ჩვენი მორალის მოთხოვნილებებს; მაგრამ თავისი შინაგანი განცდებით ყველაფრის ამის სრულ წინააღმდეგობას წარმოადგენს. ერთი სიტყვით, ჩვენი ცპ-ის მთელი შინაგანი არსი მის საქმიანობასა და გრძნობებს შორის შეურიგებელი ბრძოლისა და დაუცხრომელი კონფლიქტის ფართო ასპარეზს წარმოადგენს.

მისი ფიქსირებული განწყობის გამოკვლევამ გვიჩვენა, რომ იგი ტლანჭი სტატიკურია, ირადირებული, კონსტანტური და ინტერმოდალურად სტაბილური.

მაგრამ აი, 7—8 წლის შემდეგ ჩვენ კვლავ ვხვდებით ამავე სუბიექტს. ამ წლების განმავლობაში მის ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ცვლილება მოხდა: ქმარი ფრონტზე გაიგზავნა, და მთელი ოჯახი ჩვენი ცპ-ის ამარა დარჩა. ამ ამბების გამო ის მოულოდნელად თავის ბავშვებზე, მათ აღზრდასა და ჭანმრთელობაზე ზრუნვაში ჩაება. ამავე დროს ქმრის შინ დაბრუნების აზრიც არ შორდებოდა. მისმა ინდივიდუალისტურმა და ეგოისტურმა ზრახვებმა უკან დახევა იწყეს, და მასში მძლავრი ალტრუისტულად და სოციალურად განწყობილი ინდივიდი გაიზარდა, მთლიანად გან-

თავისუფლებული თავისი წინანდელი გაორებისაგან. შინაგანი განხეთქილება, როგორც ჩანს, უკვალოდ გაქრა, და ჩვენს წინაშე პარმონიული პიროვნება დადგა, რომელიც თავის წინანდელ შინაგან წამებასთან საერთოს სრულიად აღარაფერს გრძნობდა. ყოველივე ამის მიხედვით, როგორც ჩანს, ცპ-ში რადიკალური გარდატეხა მოხდა, და ოდესღაც გარკვეულად კონფლიქტური სუბიექტი პარმონიულ ადამიანად იქცა.

საინტერესოა ვნახოთ, რა დაემართა მის განწყობას: ისეთივე დარჩა იგი, როგორიც იყო, თუ მასშიც რაიმე მნიშვნელოვანი ცვლილება მოხდა? ცდები გვიჩვენებენ, რომ ჩვენი ცპ-ის განწყობამ მკვეთრი ცვლილებები განიცადა. ტლანქი-სტატიკური სუბიექტის ნაცვლად, იგი პლასტიკურ-დინამიკურად განწყობილ სუბიექტად იქცა, ამ მხრივ იგი სრულიად სხვა ადამიანი შეიქმნა. — რაც შეეხება განწყობის სხვა მომენტებს, ისინი თითქმის უცვლელი დარჩნენ: მისი ფიქსირებული განწყობა სტაბილურია, ირადირებული და ინტერმოდალურად კონსტანტური, თუმცა ვარიაციულობის კვალს, მართალია უმნიშვნელოს, მაგრამ მაინც ვპოულობთ მასში.

ამრიგად, ამ მაგალითზე ჩვენ ვხედავთ, რომ ადამიანის განწყობისეული სტრუქტურა არაფერს საბედისწეროსა და უცვლელს არ წარმოადგენს, რომ, პირიქით, შეიძლება მან არსებითი ცვლილებები განიცადოს. მაგრამ ამისათვის ადამიანის გარემო პირობებში მკვეთრი გარდატეხები, ძირითადი ძვრები უნდა მოხდეს, — ცვლილებები, რომელიც ცხოვრების ჩვეული მსვლელობის ჩარჩოებს სცილდება.

ასეთი მაგალითები ბევრია. საჭიროა შემდგომი გამოკვლევები, რამაც უფრო ახლოს უნდა გვიჩვენოს, რა პირობებშია ეს ცვლილებები შესაძლებელი და რა მიმართულებით მიმდინარეობენ ისინი. ხოლო ფაქტი ადამიანის განწყობის ტიპის შეცვლის შესაძლებლობისა ერთხელ და სამუდამოდ დამტკიცებულად უნდა ჩაითვალოს.

განწყობის ფსიქოპათოლოგია

I. ფსიქიკურ დაავადებათა საფუძვლის მთლიანობითი ხასიათი

1. საკითხის დაყენება. დღეს დადგენილად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ფსიქოზურ და ფსიქონევროზულ მდგომარეობებს საფუძვლად უდევს არა რომელიმე გარკვეული კერძო ხასიათის ანომალია. არა დაავადება რომელიმე ცალკე ფსიქიკური ფუნქციის სფეროში, არამედ ისეთი პროცესი, რომელიც მთლიანი პიროვნების დეფექტს ეხება. შეიძლება ითქვას, რომ ავადმყოფური სიმპტომების ძებნა ცალკე ფსიქიკური ფუნქციის თვალსაზრისით არასოდეს არ იძლევა დადებითს შედეგებს. საქმე ისაა, რომ ყოველი ეს ფუნქცია თავის საფუძველში ხელუხლებელი რჩება და გარკვეული აზრით, თავის ჩვეულ ფუნქციობას განაგრძობს: სენსორული ფუნქცია იმავე სენსორულ ფუნქციად და მოტორული მოტორულად რჩება. იგივე ითქმის ყველა სხვა ფსიქიკური ფუნქციის შესახებაც.

ერთი სიტყვით, დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ფსიქიკური დაავადებების დროს თვით ფსიქიკური ფუნქციები, როგორც ასეთნი, ხელუხლებელი რჩებიან და ისევე ფუნქციობენ, როგორც ნორმალურ მდგომარეობაში. როგორც ეტყობა, პათოლოგია ამ შემთხვევაში არა რომელიმე ცალკე ფუნქციას ეხება, არამედ რაღაც ისეთს, რაც უფრო ძირითადი, უფრო მთლიანობითი და პიროვნებითი მნიშვნელობის უნდა იყოს. უნდა ვიფიქროთ, რომ ავადმყოფობა არა რომელიმე ცალკე ფუნქციას აზიანებს, არამედ უფრო თვითონ პიროვნებას, რომელიც ამ ფუნქციას იყენებს.

ამიტომ არაა საკვირველი, რომ ცალკე ფსიქიკური ფუნქციების — სენსორულის, მოტორულის და, შესაძლებელია, აგრეთვე ანტელექტუალური ფუნქციების დაავადების, ან, უბრალოდ, დაქვეითების შემთხვევაში პიროვნება არ სცილდებოდეს იმ ნორმის

ფარგლებს, რომელთაც ფსიქიკურ დაავადებათა მდგომარეობასთან საერთო არაფერი აქვთ.

ამიტომ ფსიქოზის გამოვლინების ყველაზე უფრო მკვეთრი ფორმები არა ცალკე ფსიქიკურს და სხვა რომელსამე კერძოულ ფუნქციაში უნდა ვეძიოთ, არამედ ავადმყოფის პიროვნების უფრო მაღლიანობით სტრუქტურაში.

იმის საფუძველზე, რაც უკვე ვიცით ადამიანის განწყობის შესახებ, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ფსიქიკური დაავადება ძირითადად ამ მთლიანობითი სტრუქტურული არსის ცვლილებებში ვლინდება.

ეს მოსაზრება სვამს ჩვენს წინაშე ამოცანას ადამიანის განწყობის მდგომარეობის შესწავლა სხვადასხვა ფსიქოტურ დაავადებათა შემთხვევაში ცალ-ცალკე ვცადოთ.

2. ავადმყოფის განწყობის შესწავლის მეთოდისათვის. განწყობის კვლევის მეთოდი, რომელიც ჩვენს განკარგულებაშია, ძირითადად მაინც, მის ფიქსირებულ ფორმებს ეხება. ამიტომ ამ შემთხვევაშიც იძულებული ვართ დავრჩეთ ფიქსირებული განწყობის კვლევის ფარგლებში. მაგრამ ეს მეთოდი ისე, როგორც ყოველი ექსპერიმენტული მეთოდი, საზოგადოდ, არსებითად გულისხმობს ცდისპირის მზაობას ექსპერიმენტატორის მითითებები შეასრულოს. ნორმალური ცდისპირის შემთხვევაში აქ არ ჩნდება პრინციპული ხასიათის რაიმე დაბრკოლება: ასეთი ცპ ადვილად გეზულობს ამოცანას და მზად არის შეასრულოს ცდის ხელმძღვანელის მოთხოვნები. სულ სხვა მდგომარეობა გვაქვს, როდესაც ცდა სულიერ ავადმყოფთან ტარდება. ასეთი ავადმყოფი ყოველთვის კი არ უწევს ანგარიშს ექსპერიმენტატორის სურვილს. ამიტომ ცდების სტრუქტურა, რომელიც გულისხმობს ცდისპირის მზაობას მიიღოს მონაწილეობა ექსპერიმენტში, ასეთ შემთხვევაში ყოველთვის როდია გამოსადეგი. იბადება კითხვა: როგორ ავიცილოთ თავიდან ეს სიძნელე?

ცხოველებთან ჩატარებულ ცდებში — ცხოველები, რასაკვირველია, ანგარიშს არ უწევენ ექსპერიმენტატორის სურვილებს — ჩვენ ვსარგებლობთ შემდეგი ხერხით: ვაწვდით მათ საკვებს, რომელიც საკმარისად ენერგიულად იწვევს მათ აქტივობას. შესაძლებელია, იმავე მიმართულებით უნდა მოხდეს ცდების დაყენება ფსიქიკურად დაავადებული ადამიანების შემთხვევაშიც. მაგრამ საქმე ისაა, რომ ავადმყოფობის შეტევის დროს დადებითი შედეგი არც ამ ექსპერიმენტალურ პირობებშია მოსალოდნელი.

ამიტომ, სანამ სხვა შესაძლებლობა არა გვაქვს, უნდა დავ-
კმაყოფილდეთ ჯერჯერობით მხოლოდ იმ მონაცემებით, რომე-
ლიც ავადმყოფობის შედარებით დამწვიდებული მდგომარეობის
შემთხვევაში გვაქვს მიღებული. აქ, რასაკვირველია, არსებითი
ცვლილებების შეტანა ჩვენი ჩვეულებრივი ცდების სტრუქტუ-
რაში საჭირო აღარაა, და განწყობის ცდები თავისი ჩვეულებრი-
ვი სახით შეიძლება მიმდინარეობდნენ.

II. შიზოფრენია

შექჩერდეთ პირველ რიგში შიზოფრენიაზე! ამ დაავადებას
წინათაც ვიკვლევდით, მაგრამ ამ გამოკვლევებს მაშინ შემთხვე-
ვითი ხასიათი ჰქონდა, და სისტემატური შესწავლის საგნად ეს და-
ავადება ჩვენთან მხოლოდ უკანასკნელ დროს გახდა. ამჟამად ჩვე-
ნი ინსტიტუტის პათოფსიქოლოგიური განყოფილების თითქმის
მთელი შემადგენლობა ამ დაავადების საკითხებზე მუშაობს. აქ
ჩვენ ამ მუშაობის შედეგად მიღებულ ზოგიერთ მონაცემებზე შევ-
ჩერდებით და მათ საფუძველზე შევეცდებით გადავწყვიტოთ ში-
ზოფრენიის ფიქსირებული განწყობის პრობლემა — გამოვარკვი-
ოთ, რა თავისებურება ახასიათებს შიზოფრენიის განწყობას და
რა როლს ასრულებს ეს უკანასკნელი ამ დაავადებაში.

1. განწყობის ცდები შიზოფრენიაზე. ჩემი თანამშრომლის,
ი. ბ. ჯ. ალ ა ვ ა ს შრომაში მოიპოვება მასალა, რომელიც საშუალე-
ბას გვაძლევს გადავწყვიტოთ საკითხი იმ ავადმყოფთა მდგომარე-
ობის შესახებ, რომელნიც ამჟამად ჩვენი ინტერესის საგანს
წარმოადგენენ¹.

ჩვენი ავტორის მიერ სულ იყო შესწავლილი 195 შიზოფრენი-
ეკი. მათ შორის 32, ე. ი. 14,5% ისეთ მდგომარეობაში იმყოფე-
ბოდა, რომ მათთან ცდების ჩატარება არ აღმოჩნდა შესაძლებელი.
შიზოფრენიის კლინიკაში სხვადასხვა, ცნობილი მიზეზის გა-
მო (მწვავე ფსიქოტური მდგომარეობა, დეგრადაცია და სხვა) ამ
ავადმყოფებთან ცდის ხელმძღვანელის მითითებათა შესასრულებ-
ლად საჭირო სურვილის აქტუალიზაცია, ე. ი. ცდის პირობებში
ამოცანის დანახვისა და სათანადო რეაქციის „მოთხოვნილების“
გამოწვევა ვერ მოხერხდა. ამიტომ ეს 32 ავადმყოფი ცხ-თა საერთო
რიცხვში ვერ შევიდა.

მეორე ჯგუფს შეადგენს ის ავადმყოფები, რომელნიც მხო-

¹ ი. ბ. ჯ. ალ ა ვ ა. შიზოფრენიით დაავადებულთა ფიქსირებული განწყობა
(ხელნაწერი).

ლოდ დროებით თანხმდებიან ექსპერიმენტატორის მითითებების შესრულებაზე და ამრიგად ისეთ მონაცემებს იძლევიან, რომ მათი აზრი ყოველთვის საეჭვო რჩება. ამიტომ არც ეს მონაცემები (30 ცპ-ისა, ე. ი. 13,1%) მოხვდა დასამუშავებელ მასალაში.

პრაქტიკულად ეს ორი ჯგუფი შეიძლება გავაერთიანოთ, ვინაიდან აქ საქმე გვაქვს ავადმყოფებთან, რომელნიც ანგარიშს არ უწევენ ცდის პირობებს და, ამრიგად, ისეთ მონაცემებს იძლევიან, რომ მათ სრულღირებულად ვერ ჩავთვლით. თუ ცპ-თა საერთო რაოდენობიდან (195) ამ ორი ჯგუფის წარმომადგენლებს, ე. ი. 62 პირს გამოვრიცხავთ, დარჩება ავადმყოფთა რიცხვი (133), საკმარისად მაღალი იმისათვის, რომ მათი მონაცემების საფუძველზე შიზოფრენიკის განწყობის ტიპური ფორმების შესახებ შესაძლებელი იქნეს დასკვნების გამოტანა.

და აი, ამ ცდების შედეგებიდან პირველ რიგში ყურადღებას იწვევს შიზოფრენიკის ფიქსირებული განწყობის, ასე ვთქვათ; გახლეჩის ფაქტი, მონაწილე რეცეპტორთა მიხედვით. ჩვენ ვიცით, რომ ნორმაში ფიქსირებული განწყობა მოქმედებს ერთნაირად, დამოუკიდებელი იმისა, თუ რა ორგანოა გამოყენებული სუბიექტზე მოქმედი გამლიზიანებლების სარეცეპციოდ. ცპ-თა საერთო მასაში მნიშვნელობა არა აქვს, რა გრძნობად სფეროში — ჰაპტურში თუ ოპტიურში — ხდება ფიქსირებული განწყობის სტიმულაცია, ორივე შემთხვევაში პრაქტიკულად საქმე გვაქვს ილუზიათა ერთსა და იმავე რიცხვთან. მართალია, ოპტიურ სფეროში ილუზიათა რიცხვი ნაკლებია, ვიდრე ჰაპტურში, მაგრამ ნორმაში ეს განსხვავება არც იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ საჭირო იყოს ამ გარემოებაზე სპეციალურად შეჩერება.

სამაგიეროდ აქ, ჩვენი ცდის პირების ერთ-ერთ ჯგუფთან, ეს განსხვავება იმდენად საგრძნობი ჩანს, რომ იგი ძალაუვნებურად ჩვენს ყურადღებას იწვევს. ასე, ავადმყოფთა ჯგუფი, რიცხვით 37, ე. ი. გამოკვლეულ შემთხვევების 16,4%, რეცეპტორულ ორგანოთა მიხედვით, განწყობის ისეთ აშკარა დისოციაციას იძლევა, რომ არ შეიძლება მასზე საგანგებოდ არ შევჩერდეთ. სახელდობრ, ჰაპტურ სფეროში განწყობა უფიქსირდება ამ ცპ-თა 100%-ს (37 ავადმყოფს), ოპტიურ სფეროში კი — მხოლოდ 43,3%-ს ე. ი. სულ 16 კაცს.

მაშასადამე, დისოციაციის ფაქტი ამ ორი რეცეპტორის არეში აქ ყოველ ეჭვს გარეშეა. აღსანიშნავია ისიც, რომ მხედველობითს სფეროში განწყობის ფიქსაცია უფრო ნაკლებ ხერხდება,

ვიდრე ჰაპტურში. ამ გარემოებას ჩვენ საგანგებოდ ვუსვამთ ხაზს, და შემდეგში, ეპილევსიის განხილვისას ამაზე სპეციალურად შევჩერდებით. ცპ-თა საერთო მასიდან რომ გამოვყოთ ეს 37 პირი, რომელიც ჰაპტურსა და ოპტიკურ სფეროებში განწყობის დისოციაციით ხასიათდება, და განვიხილოთ განწყობის მოქმედების ყველა ჩვენთვის ცნობილი მხარეები, ცალ-ცალკე ამ ორი სფეროს მიხედვით, მივიღებთ მონაცემების მკვეთრ განსხვავებას (ცხრილი 16).

სახელდობრ, ჩვენ ვნახავთ, რომ ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობის მაჩვენებლები ჰაპტურ სფეროში გაცილებით უფრო მაღალია (75%), ვიდრე ოპტიკურში (37,5%). განსხვავება ამ ორ სფეროს შორის თავს იჩენს დინამიკურობის მხირვაც: მაშინ როდესაც ოპტიკურ არეში ფართოდაა გავრცელებული განწყობის დინამიკური ფორმა (75,6%). ჰაპტური არისათვის გარკვეულად განწყობის სტატიკურობაა დამახასიათებელი (86,5%), დინამიკურობის მაჩვენებელი აქ მხოლოდ 13,5%-ს შეადგენს.

დაბოლოს, მკვეთრი განსხვავებაა ამ ორ სფეროს შორის კონსტატობის მხრივაც: ჰაპტურ სფეროში განწყობის ეს მხარე წარმოდგენილია 65%-ით, ოპტიკურ სფეროში კი მხოლოდ 25% გვაქვს. სხვა მხრივ, როგორც ეს ამავე ცხრილიდანაც ჩანს, ფიქსირებული განწყობის მაჩვენებელთა შორის შესამჩნევი განსხვავება არ აღინიშნება.

ც ხ რ ი ლ ი 16

	განწყობა ჰაპტურ სფეროში		განწყობა ოპტიკურ სფერ.	
	აბსოლუტ. რაოდენ.	%	აბსოლუტ. რაოდენ.	%
აგზნებადობა	28	75,6	5	37,5
სტატიკურობა	32	86,5	4	25,0
კონსტანტობა	24	65,0	4	25,0
ლოკალობა	34	91,9	11	68,8
სიმტკიცე	32	86,5	8	50,0
სიტლანქე	28	75,6	15	93,7
სტაბილობა	10	27,1	7	43,7

თუ შევეცდებით ამ ჯგუფის ავადმყოფთა ფიქსირებული განწყობის დახასიათებას მისი იმ ფორმების მიხედვით, რომელნიც ორივე მოდალობაში გარკვეულად მაღალი მაჩვენებლებითაა წარმოდგენილი, ვნახავთ, რომ აქ განწყობის სიტლანქე, სიმტკიცე, ლა-

ბილობა და ლოკალობაა წარმოდგენილი. რაც შეეხება განწყობის დანარჩენ თვისებებს — მის აგზნებადობას, სტატიკურობასა და კონსტანტობას — მათი მაჩვენებლები მაღალია ჰაპტურ სფეროში, მაგრამ ოპტიკურში გარკვეულად განვითარების დაბალ საფეხურზე იმყოფებიან.

ამრიგად, ამ ჯგუფის შიზოფრენიკები შეიძლება დავახასიათოთ უმთავრესად როგორც ტლანქი, ლაბილური, ლოკალური და საკმარისად მტკიცე განწყობის ადამიანები. ამას რომ დავმატოს განწყობის ის თვისებებიც, რომელნიც მხოლოდ ერთს — ჰაპტურ — სფეროში არიან გავრცელებული, საჭირო განდება ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობის, კონსტანტობისა და, განსაკუთრებით, სტატიკურობის აღნიშვნაც.

ბოლოს რჩება შიზოფრენიით დაავადებულთა უკანასკნელი და ყველაზე უფრო მრავალრიცხოვანი ჯგუფი (96 ავადმყოფი), ე. ი. შემთხვევათა 42,6%, რომელიც მკვეთრად განსხვავდება ზემოხსენებული ჯგუფისაგან და ამიტომ საგანგებოდ უნდა იქნეს განხილული.

განსხვავება, პირველ რიგში, მდგომარეობს იმაში, რომ აქ, შესწავლილი ჯგუფის საწინააღმდეგოდ, დისოციაცია ფიქსირებული განწყობის მდგომარეობათა შორის იმავე ორ სენსორულ მოდალობაში როდი აღინიშნება: ჰაპტურ სფეროში მიღებული მონაცემები განწყობის შესახებ ძირითადად და არსებითად ემთხვევა ოპტიკურ სფეროში მიღებულ მონაცემებს. მაგრამ ეს დებულება სწორია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ორივე სფეროში განწყობის ფიქსაციის ოპტიმალური ხარისხია მიღწეული. ამისათვის საკმარისია 15 საგანწყობო ექსპოზიცია, და აღსანიშნავია, რომ ამ მხრივათაც არ არის მკვეთრი სხვადასხვაობა ამ ორი მოდალობის ფიქსირებული განწყობის მონაცემთა შორის. თუ ჰაპტურ სფეროში ფიქსაციის ეფექტი ექსპოზიციათა ამ რაოდენობის შედეგად 100%-ს აღწევს, ეს ეფექტი ოპტიკურ არეშიც საკმარისად მაღალია, სახელდობრ, აქ 81,2% გვაქვს. ეს ორი მაჩვენებელი გარკვეულად უახლოვდება ერთმანეთს და, ამრიგად, სრული უფლება გვაქვს ვთქვათ, რომ ოპტიმალური ფიქსაციის პირობებში განწყობა ორივე სენსორულ არეში ერთნაირ მაჩვენებლებს იძლევა.

განსხვავება თავს იჩენს მხოლოდ აგზნებადობის შემთხვევაში. ამ მხრივ მაჩვენებლები ოპტიკურ სფეროში მნიშვნელოვნად უფრო დაბალია, ვიდრე ჰაპტურში: ორი ექსპოზიციის შედეგად ჰაპტურ არეში განწყობა უფიქსირდება შემთხვევათა 58,3%-ს,

ოპტიკურში კი მხოლოდ 36,4% -ს. მაგრამ ამ გარემოებას არა აქვს იმდენად არსებითი მნიშვნელობა, რომ საგანგებოდ ღირდეს მის განხილვაზე შეჩერება.

განვიხილოთ უფრო დაწვრილებით ამ ორი სხვადასხვა მოდალობის განწყობა. ცხრილი 17 შეიცავს ყველა იმ ცდის მონაცემებს, რომელიც ჰპეციალურად ამ მიზნით იყო ჩატარებული. რას გვეუბნება ეს ცხრილი?

ცხრილი 17

	ჰაპტური განწყობა		ოპტიკური განწყობა	
	აბსოლუტ.	% %	აბსოლუტ.	% %
სტატიკური	94	58,0	72	75
დინამიკური	2	2,0	6	6,2
ტლანქი	82	85,9	69	72,0
პლასტიკური	17	14,1	9	9,3
კონსტანტური	73	76,0	53	55,2
ვარიაციული	23	24,0	25	26,0
სტაბილური	70	72,9	50	52,0
ლაბილური	26	27,1	28	30,0
ირადიოებული	99	100	96	100
ლოკალური	—	—	—	—
მეტყე	94	58	69	72,0

ყურადღებას, პირველ რიგში, ის გარემოება იპყრობს, რომ განწყობის პლასტიკურობისა და დინამიკურობის მაჩვენებლები აქ უკიდურესად დაბალია. შეიძლება ითქვას, რომ ამ ჯგუფის შიზოფრენიკის განწყობა სტატიკურია (98% და 72%). და ტლანქი (85% და 75%). ამასთანავე, მას ახასიათებს სიმტკიცე (98% და 72%) და განსაკუთრებით ირადიაცია (100% და 100%). ნაკლებად მაღალი მაჩვენებლები გვაქვს ფიქსირებული განწყობის კონსტანტობისა (76% და 52,2%) და სტაბილობის (72,9% და 52%) შემთხვევაში.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ შიზოფრენიკებს ამ ჯგუფის ფიქსირებული განწყობა შეიძლება იქნეს დახასიათებული როგორც ტლანქი, მტყიე, სტატიკური, ირადიოებული და, მეტწილად აგრეთვე როგორც კონსტანტური და სტაბილური განწყობა.

მაშასადამე, გამოკვლეულ ავადმყოფთა მთელი რაოდენობა ორ მნიშვნელოვნად განსხვავებულსა და ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ ჯგუფად იყოფა.

თუ შევადარებთ ერთმანეთს ამ ორი ჯგუფის მონაცემებს, ვნახავთ, რომ მათ შორის მკვეთრი განსხვავება არსებობს, რომელიც განსაკუთრებით თვალსაჩინო პაპტური სფეროს მაჩვენებლების შემთხვევაშია (ცხრ. 18). ცხრილი გვეუბნება, რომ ამ ორი ჯგუფის მსგავსების გვერდით არსებობს მნიშვნელოვანი განსხვავებაც, რომელიც უმთავრესად განწყობის ირადიაციის მაჩვენებლებს ეხება: მაშინ, როდესაც პირველი ჯგუფი იძლევა ირადიაციის შესამჩნევად დაბალ მაჩვენებლებს (8,1%), მეორე ჯგუფში ირადიაცია თავს იჩენს შემთხვევათა 100%-ში. ამაშია ყველაზე არსებითი განსხვავება ჩვენი ცდების მიხედვით ამ ორი ჯგუფის წარმომადგენელთა შორის.

გარდა ამისა, გარკვეული განსხვავება აღინიშნება განწყობის სტაბილობის მხრივაც: პირველ ჯგუფში შესამჩნევად გავრცელებულია განწყობის ლაბილობა (72,9%), მეორე ჯგუფში კი, პირიქით, სტაბილობის მაღალი მაჩვენებლები გვაქვს. სხვა მხრივ ცხრათა ამ ორი ჯგუფის განწყობა დაახლოებით ერთნაირი მაჩვენებლებით ხასიათდება. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ შედარებით მნიშვნელოვან განსხვავებას მათ შორის პლასტიკურობისა და დინამიკურობის მხრივ: მეორე ჯგუფში განწყობის ეს ორი თვისება წარმოდგენილია ძალიან დაბალი პროცენტით (14,1% და 2%), პირველ ჯგუფში კი შედარებით უფრო მაღალი მაჩვენებლები (24,4% და 13,5%) გვაქვს.

ცხრილი 18

	I ჯგუფი % - ში	II ჯგუფი % - ში
დინამიკური	13,5	2,0
სტატიკური	86,5	98,0
პლასტიკური	24,4	14,1
ტლანჯი	75,6	85,0
კონსტრასტული	65,0	76,0
ვარიაციული	35,0	2,40
ირადიაციული	8,1	100
ლოკალური	91,9	—
მტკიცე	86,5	98,0
სტაბილური	27,1	72,9
ლაბილური	72,9	27,1

რა შეიძლება ითქვას შიზოფრენიკების ამ ორი ჯგუფის შესახებ? ეკვს გარეშეა, რომ განწყობის ირადიაციის მაჩვენებელთა

მნიშვნელოვანი გასხვავების გამო ეს ორი ჯგუფი ერთმანეთისაგან მკვეთრადაა გამოიჯნული. მართალია, სხვა მხრივ მათ შორის საგრძნობი სხვადასხვაობა არ აღინიშნება. მაგრამ განსხვავება ირადიაციის სახით იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ შეუძლებელია მისი ყურადღების გარეშე დატოვება. თუ მეორე ჯგუფის ცპ-ებთან ყურადღებას იპყრობს ირადიაციის მთელი 100%ით გავრცელება, პირველი ჯგუფის ცპ-თა მთელ რაოდენობას (სამი შემთხვევის გამონაკლისით), ლოკალური განწყობა ახასიათებს. რასაკვირველია, განწყობის ლოკალობის პირველ ჯგუფში, ისევე როგორც განწყობის ირადიაციის მეორე ჯგუფში, ასეთი მასიური გავრცელება არ შეიძლება ნორმალურ მოვლენად ჩაითვალოს. თუ მხედველობაში მავილებთ, რომ შიზოფრენიკების დიდი უმრავლესობისათვის განწყობის ირადიაცია დამახასიათებელსა და, როგორც ჩანს, არსებითად მნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენს, უნდა დავუშვათ, რომ პირველი ჯგუფის ავადმყოფები არ ეკუთვნიან ამ დაავადების ტიპიურ წარმომადგენელთა რიცხვს. უნდა ვიფიქროთ, რომ მეორე კატეგორიის შემთხვევაში საქმე შიზოფრენიის ტიპიურ წარმომადგენლებთან გვაქვს და, ამიტომ, ჩვენი ყურადღება სწორედ მათზე უნდა გამახვილდეს. ამრიგად, მეორე ჯგუფის შიზოფრენიკთა ფიქსირებული განწყობის დინამიკის სურათი უნდა ჩაითვალოს შიზოფრენიისათვის ტიპიურ სურათად. გამოკვლევულ შიზოფრენიკთა მთელი რაოდენობიდან (133) ამ ძირითად, ე. ი. ნამდვილ შიზოფრენიკთა ჯგუფს 73% (96 ავადმყოფი) ეკუთვნის, პირველ ჯგუფს კი — ამ დაავადების შესწავლილ წარმომადგენელთა შედარებით უმნიშვნელო რაოდენობა — 27% (37 ავადმყოფი).

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ გამოკვლევულ პირთა უმრავლესობა (73%) კონსტანტურად იძლევა მტკიცე, ტლანქ, სტატიკურ, სტაბილურ ირადირებულ განწყობას, და გვაქვს საფუძველი ვიფიქროთ, რომ შიზოფრენიისათვის დამახასიათებელია განწყობის სწორედ ეს ფორმები.

ამიტომ არის შესაძლებლობა დავუშვათ, რომ შიზოფრენიულ დაავადებას საფუძვლად უდევს ავადმყოფის ფიქსირებული განწყობის შეცვლა სიტლანქის, სტატიკურობისა და ირადიაციის მიმართულებით.

ეს მოსაზრება თითქოს სრულიად უდავოა, მაგრამ, მეორე მხრივ, ჩვენ ვიცით, რომ განწყობის იგივე ფორმები თავს იჩენენ ისეთი სუბიექტების წრეშიც, რომელთაც ვერავითარ შემთხვევაში ნამდვილ შიზოფრენიკთა რიცხვს ვერ მივყავთ. ზევით

ნორმალურ ცპ-თა მონაცემების ანალიზის დროს ჩვენ ვნახეთ, რომ არსებობს ადამიანთა ჯგუფი, რომლის განწყობაც გარკვეულად სიტლანქით, სტატიკურობითა და ირადიაციით ხასიათდება, ე. ი. სწორედ იმ თვისებებით, რომელნიც ჩვენი შიზოფრენიკების ძირითადი მასის თავისებურებად მიგვაჩნია. მიუხედავად ამისა, ასეთი პირები ჯანმრთელ ადამიანთა რაგში რჩებიან, სრულიად ნორმალურად ცხოვრობენ და მოღვაწეობენ. ეს არის სტატიკურ სუბიექტთა ჯგუფი.

მაშასადამე, გამოდის, რომ სრულიად შეუძლებელია შიზოფრენიკებთან გამოვლენილი განწყობის მოქმედების ფორმები მათი ფსიქიკური დავადების სპეციფიკურ საფუძვლად დავსახოთ, და ამჟამად ჩვენს წინაშე ამოცანა დგას მივმართოთ ავადმყოფის სპეციფიკური, წმინდა ადამიანური უნარის შესწავლას, ე. ი. — იმის შესწავლას, რასაც ზემოთ ობიექტივაცია ვუწოდებთ.

რა ვიციტ ჩვენ ობიექტივაციის შესახებ შიზოფრენიის შემთხვევაში?

2. ობიექტივაცია შიზოფრენიის შემთხვევებში. არ შეიძლება ითქვას, რომ ეს უნარი შიზოფრენიკებთან უკვე საკმარისად საფუძვლიანად გვექონდეს გამოკვლეული, მაგრამ მისი შესწავლის რამდენიმე ცდა უკვე ამჟამადაც მოგვეპოვება, და ეს საშუალებას გვაძლევს ამ გამოკვლევების შედეგებით ვისარგებლოთ და, ამ გზით, დასმული საკითხის გამორკვევა ეხლავე ვცადოთ.

შიზოფრენიკის ობიექტივაციის ექსპერიმენტალური კვლევის მეთოდად გამოყენებული იქნა შემდეგი: ცპ-ს ეძლევა ცალკე სიტყვათა რიგი (სულ 8 სიტყვა) მისთვის ცნობილ ენაზე. ეს იმისათვის, რომ მოხდეს ამ ენაზე კითხვის განწყობის ფიქსაცია. მეორე სიტყვა, დაწერილი იმავე შრიფტით, მაგრამ აღებულ სხვა ენის ლექსიკონიდან, ცპ-ს კრიტიკულ ცდაში ეძლევა. შემდეგ ისევ მეორდება საგანწყობო სიტყვათა რიგები (სამ-სამი რიგში), რომლებსაც თითოეულ ცდაში კრიტიკული სიტყვა მისდევს. სიტყვების ექსპოზიცია ჩვეულებრივი მნემომეტრის საშუალებით ხდება².

თავისთავად ცხადია, ცპ-მა უნდა შესძლოს ექსპერიმენტატორის მითითებების შესრულება, მას უნდა ჰქონდეს მზაობა ზუსტად შეასრულოს დავალება, რომელიც მას შემდეგი სახით ეძლევა:

² ბ. კ ვ ი ნ ი კ ა ძ ე, ობიექტივაცია შიზოფრენიის შემთხვევაში, 1948. (ხელნაწერი).

„უყურეთ ამ ფანჯარაში! აქ გამოჩნდება სიტყვები! წაიკითხეთ ხმა-
შალა!“ რვა საგანწყობო სიტყვა საკმარისი აღმოჩნდა იმისათვის,
რომ ცპ-ს საგანწყობო სიტყვათა ენაზე კითხვის ფიქსირებული გან-
წყობა გასჩენოდა. მაგრამ შემდეგი — კრიტიკული სიტყვა — უკვე
ახალია — ის სხვა ენას ეკუთვნის, და ცპ-ის წინაშე აქ ორი შე-
საძლებლობა ჩნდება: ან მან იმთავითვე განწყობისეულად და მას
შეუფერხებლად უნდა წაიკითხოს ეს სიტყვა — მისი მნიშვნელო-
ბის გაცნობიერების გარეშე, ან და წაკითხვისთანავე უნდა შეფერ-
ხდეს, შეჩერდეს მასზე — სიტყვა უნდა გამოვარდეს საგანწყობო
სიტყვათა მანამდე მწყობრი რიგიდან და გადაიქცეს სპეციალური
დაკვირვების საგნად, ე. ი. ცპ-მა უნდა მოახდინოს ამ სიტყვის ობი-
ექტივაცია, რათა გამოარკვიოს, რას წარმოადგენს იგი.

მოკლედ, ცდის პირობები ისეთია, რომ შესაძლებელი ხდება
ცპ-ში ობიექტივაციის აქტის გამოწვევა. ეს აქტი მას საშუალებას
აძლევს მოცემული სიტყვის ბუნება გაიზაროს. მაგრამ, როგორც
აღვნიშნეთ, არსებობს სხვა შესაძლებლობაც: ცპ-მა შეიძლება გა-
მოტოვოს კრიტიკული სიტყვა — იგი შეიძლება არ შეჩერდეს მას-
ზე, არ მოახდინოს მისი ობიექტივაცია. თავისთავად ცხადია, ნორ-
მალურად ამ ცდებში პირობების შესრულებისათვის ობიექტივა-
ციის აქტი აუცილებელია, და გამოკვლეული ნორმალური სუბი-
ექტები, ანალოგიურ პირობებში, ყოველთვის ობიექტივაციის აქტს
მიმართავენ.

რაც შეეხება ჩვენ შიზოფრენიკებს, ცდების შედეგად გამო-
ირკვა, რომ ეს ცდები მათთვის სავსებით მისაწვდომია, რომ შეიძ-
ლება ამ ექსპერიმენტების გამოყენება იმის გამოსაკვლევად, თუ
რამდენად აქვს შიზოფრენიკს უნარი საჭიროებისდა მიხედვით ობი-
ექტივაციის აქტებს მიმართოს და შემდეგ, მათ საფუძველზე, აზ-
როვნების აქტებიც აწარმოოს.

ცდები ჩატარდა იმ შიზოფრენიკებზე, რომელნიც ექსპერი-
მენტთან დაკავშირებული ყველა დავალების შესრულებას თანხმ-
დებოდნენ. ქვევით მოყვანილია 52 ავადმყოფზე ჩატარებული
ცდების შედეგები. ამ ავადმყოფთა შორის არის შიზოფრენიის კა-
ტატონიური და პარანოიდური ფორმების, simplex-ის, გებეფრე-
ნიისა და პარაფრენიის შემთხვევები. როგორია ამ ცდების სა-
ფუძველზე მიღებული შედეგები?

მათი ზოგადი დახასიათება შეიძლება შემდეგი სახით იყოს
ფორმულირებული: სრული ობიექტივაციის უნარი აღინიშნება
მხოლოდ 9 ცპ-თან (ცპ-თა მთელი რაოდენობის 17%), დანარჩენ

შემთხვევებში კი ჩვენი ავადმყოფები მიღებულ დავალებაზე იძლევიან რეაქციების სხვანაირ სახეობას. შეეჩერდეთ მიღებულ მონაცემებზე, რათა მათი აზრი ნათელი შეიქმნეს ჩვენთვის!

პირველ რიგში უნდა ითქვას, რომ ის 9 ავადმყოფი, რომელსაც ობიექტივაციის უნარი აღმოაჩნდა, ჩვენი ცდების პროცესში ნორმალური ადამიანების შთაბეჭდილებას სტოვებდნენ. კრიტიკულ სიტყვათა, მაგ. ქართულ სიტყვათა რიგში რომელიმე რუსული სიტყვის წაკითხვისას ასეთი ცპ ოდნავ შეჩერდება ხოლმე, ორჯერ-სამჯერ გაიმეორებს და ბოლოს წარმოსთქვამს მას რუსული გამოთქმით. ექვს გარეშეა, რომ აქ ცპ კრიტიკული სიტყვის ობიექტივაციას ახდენს. ასეთ ავადმყოფთა ქცევა ამ შემთხვევაში ნორმალურ ცპ-თა ქცევისაგან არსებითად არ განსხვავდება; ხოლო თუ განსხვავდება, მართო იმ გარემოებით, რომ ობიექტივაციის პროცესი აქ ერთბაშად კი არ ხდება, არამედ მეტად ან ნაკლებად შესამჩნევი შეფერხებების შედეგად.

ამ ცპ-თა რიცხვისათვის შეიძლებოდა დამატებით კიდევ ორი სუბიექტი მიგვეკუთვნებოდა, რომ მათ ობიექტივირებულ შინაარსზე შეჩერება მოეხერხებიათ. მაგრამ ეს მათ არ ეხერხებათ: ობიექტივირებული შინაარსი მაშინვე მხედველობიდან ეკარგებათ, დაწყებული ობიექტივაციის აქტი ისე წყდება, რომ მის საფუძველზე სათანადო აზროვნებითი პროცესის გაშლა ვეღარ ხერხდება.

იმავე ჯგუფისათვის შეიძლებოდა კიდევ იმ შეილი ცპ-ის მიკუთვნება, რომელთაც ობიექტივაციის აქტი გარკვეულად, მაგრამ მხოლოდ ზოგჯერ, დროგამოშვებით, ეხერხებათ: მათ ხან შეუძლიათ ამ აქტის შესრულება, ხან არა. ყოველ შემთხვევაში საფუძველი არა გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ისინი ამ უნარს მთლიანად მოკლებულნი არიან: მათ აქვთ ამის უნარი, მაგრამ ყოველთვის, საჭიროებისდა მიხედვით, მისი გამოყენება არ შეუძლიათ.

რაც შეეხება სხვა კატეგორიის ცპ-ებს, ე. ი. იმ სუბიექტებს, რომელნიც სრულიად არ ახდენენ მათზე მოქმედ გამლიზიანებელთა ობიექტივაციას, უნდა აღინიშნოს, რომ აქ რამდენიმე ურთიერთისაგან მკვეთრად განსხვავებული ჯგუფი შეიძლება გავარჩიოთ.

1. პირველ რიგში ყურადღებას იპყრობს ცპ-თა ის ჯგუფი (სულ, ცხრა კაცი), რომელიც მიღებულ დავალებას ყოველთვის შეუმცდარად და შეუფერხებლად ასრულებს: აქ ცხადად განიცდე-

ბა ენობრივი სხვადასხვაობა საგანწყობო და კრიტიკულ სიტყვათა შორის, და ცპ-მა იცის, რომ ზოგი სიტყვა რუსულია, ზოგი კი ქართული. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ შემთხვევაში საქმე ისეთ სუბიექტებთან გვაქვს, რომელთაც ჩვენი ცდების პირობებში განწყობა არ უფიქსირდებათ, და ამის გამოა, რომ ისინი იმ შეცდომებს არ უშვებენ, რომელნიც განწყობის ფიქსაციის პირობებში ადვილად ჩნდება.

2. ცპ-თა მეორე ჯგუფი შეუფერხებლად კითხულობს მიწოდებულ სიტყვათა რიგებს, მაგრამ მაშინვე ირკვევა, რომ ამ ჯგუფის სუბიექტებს წაკითხულ სიტყვათა მნიშვნელობა გაცნობიერებული არა აქვთ: ცპ-ბი კითხულობენ სიტყვებს, მაგრამ მათ მნიშვნელობას ვერ წვდებიან. როდესაც ეს პირობები ამა თუ იმ სიტყვას შეცდომით ან დამახინჯებულად კითხულობენ, ისინი ამას ვერ ამჩნევენ და შეუფერხებლად განაგრძობენ კითხვას. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ისეთ პირებთან, რომელთა ცნობიერებაც თითქოს გამორთულია კითხვის პროცესიდან, რამდენადაც ეს უკანასკნელი აზრის აქტიურ მუშაობას წარმოადგენს. რომელიც გრაფიკულ გამოხატულებასთან დაკავშირებული მნიშვნელობის გაგებას უზრუნველყოფს.

3. ცპ-თა მესამე ჯგუფს (12 პირი): საგანწყობო ცდების შედეგად, მტკიცედ ფიქსირებული განწყობა უმუშავდება, რომელიც გარკვეულად სტატიკურ ფორმას ღებულობს. კრიტიკული სიტყვები იკითხება როგორც საგანწყობო რიგების ლექსიკონიდან აღებული სიტყვები: მაგ. კრიტიკული სიტყვა „Гора“ აღიქმება როგორც ქართული „გორა“. ამ ჯგუფის სუბიექტებს მარად აქტუალური განწყობა ფლობს, და მათ ძალა არ შესწევთ, სადაც საჭიროა, ობიექტივაციის აქტებს მიმართონ.

ამრიგად, ნამდვილად ცპ-თა მხოლოდ 17% ამქლავნებს ჩვენი ცდების პირობებში ობიექტივაციის უნარს. გამოკვლეულ ავადმყოფთა დანარჩენი რაოდენობა, ამა თუ იმ მიზეზის გამო, მიუხედავად საჭიროებისა, ობიექტივაციის აქტებს და მათ საფუძველზე აზროვნებითი პროცესების გაშლას სრულიად ვერ ახერხებს.

მაგრამ აქ შეიძლება დაიბადოს კითხვა: ხომ არ არის ასეთი შედეგი მხოლოდ ჩვენი ცდების პირობებისათვის სპეციფიკური? ენაიდან ამ ცდებში საქმე შედარებით რთულ აქტს — სიტყვათა კითხვის აქტს — ეხება და ამასთანავე — ერთი ენის კი არა, ორი სხვადასხვა ენის ლექსიკონიდან აღებული სიტყვათა კითხვის აქტს,

მოზანშეწონილი იქნებოდა ამავე ცდების უფრო მისაწვდომ პირობებში შემოწმება.

იმავე შრომაში ჩვენ ვხედავთ, რომ ჩვენი ავადმყოფები სხვაგვარს, შედარებით უფრო ხელსაყრელ პირობებშიც იყვნენ გამოკვლეული³. მათ ეძლეოდათ 17 ცალკე ნაწილიდან შედგენილი მოზაიკური ნაგებობა და ევალეობოდათ გამოერკვით, თუ რას წარმოადგენდა იგი, იმ შემთხვევაში, როდესაც ეს ცპ-ს ეძნელებოდა, ექსპერიმენტატორი მას, საჭიროებისადა მიხედვით, დახმარებას უწევდა. თუ ცპ დამაკმაყოფილებელ პასუხს იძლეოდა. მას ეუბნებოდნენ: „ამ შენობას ეხლა დავანგრევ, თქვენ კი უნდა აღადგინოთ იგი“. ნაგებობის დარღვევის შემდეგ, მისი შემადგენელი ნაწილების გროვას ცპ-სათვის შეუმჩნევლად სამი-ოთხი ერთეული ემატებოდა, რომელიც თითქმის არ განირჩევიდა გროვის დანარჩენი ეგზემპლარებისაგან. ცპ-ი ცდილობდა, ამ პირობებში, დანგრეული ნაგებობა აღედგინა.

უპასუხებენ თუ არა ეს პირობები იმ მოთხოვნებებს, რომელთა დაკმაყოფილებაც შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ცპ-ს ობიექტივაციის უნარი გააჩნია? როდესაც ცპ-ს ეძლევა დავალება აღადგინოს იგივე ნაგებობა, მას ამის შესრულების მზაობა უჩნდება. მაგრამ ამოცანის გადასაწყვეტად განურჩევლად რომელიმე ნაწილის აღება და მის რაგინდარა აღგილას მოთავსება როდი კმარა. ამოცანის გადასაწყვეტად რაღაც მეტია საჭირო — საჭიროა, ცპ სპეციალურად დააკვირდეს საშენი მასალის თითოეულ ერთეულს — გასინჯოს არა მხოლოდ მისი ფორმა, არამედ მისი სიდიდეც და ამ გზით მას სათანადო ადგილი მოუნახოს. ამრიგად, დავალების სწორი შესრულებისათვის ცპ-ს მოზაიკის ცალკე ერთეულთა ობიექტივაციის საჭიროება უჩნდება: ცდის პირობები გარკვევით ობიექტივაციის უნარს გულისხმობენ. და ცპ-მა, მის წინაშე მდგომი ამოცანის გადაჭრის მიზნით, უდავოდ ამ უნარს უნდა მიმართოს.

ვინაიდან ამ შემთხვევაში ცპ-ს არ მოეთხოვება რაიმე სპეციალური ცოდნა, უნდა ვაღიაროთ, რომ ეს ცდები კითხვის ზევით აღწერილი ექსპერიმენტებისაგან განსხვავდებიან და, ამრიგად, ფსიქიკურად დაავადებული სუბიექტების შესწავლის მიზნებისათვის უფრო ხელსაყრელ ხერხს წარმოადგენენ. მიუხედავად ამისა, ერთგვარი ნაკლი ცდების ამ პირობებსაც გააჩნია. საქმე ისაა, რომ

³ ბ. კვინიკაძე. Op. cit.

აქ ობიექტივაციის საჭიროების სტიმულირება მეტისმეტად მკვეთრად ხდება: ცდების პირობები თავიდანვე აიძულებენ ცპ-ს მოზაიკის მთლიანი ყურადღებით გასინჯვასა და ყოველი ცალკე ერთეულისათვის სათანადო ადგილის მონახვას.

რა მონაცემებს გვაძლევენ ჩვენი ავადმყოფები ამ ცდების შედეგად? როგორც მოსალოდნელიც იყო, ობიექტივაციის აქტის სტიმულაცია აქ ძალიან ძლიერი აღმოჩნდა. ცპ-თა უმრავლესობა (სულ 42 ავადმყოფი) თავიდანვე იძულებული ხდება თითოეული მოცემული ფიგურის თვისებები იმ ადგილის მიხედვით გაიაზროს, რომელიც მას მოზაიკის მთლიანში უჭირავს.

აღმოჩნდა, რომ იმ ავადმყოფთა რიცხვი, რომელნიც სრულიად არ ახდენენ მათ წინაშე მდებარე ფიგურების ობიექტივაციას, შედარებით მცირეა: ასეთი ცპ-ი რომელიმე ფიგურას იღებს ხელში და ათავსებს მას, სადაც მოხვდება. ექვს გარეშეა, აქ ობიექტივაციის შესახებ ლაპარაკი სრულიად ზედმეტი იქნებოდა — იგი აქ სრულიად არ იჩენს თავს. ასეთი შემთხვევა სამი გვაქვს. დაბოლოს, ექვს ცპ-თან მათი ნეგატივისტური ქცევის მიზეზით გამოცდა სრულიად არ ჩატარებულა.

ცპ-თა ქცევის ანალიზი გეიჩვენებს, რომ ობიექტივაციის უნარი ამ ავადმყოფებთან სხვადასხვა ხარისხითაა, წარმოდგენილი და უზრავლესობას ამ აქტივობის მეტად ან ნაკლებად მნიშვნელოვანი დეფექტი ეტყობა. შეიძლება ითქვას, რომ ობიექტივაციის უნარი სრული სახით მხოლოდ 15-ი გამოკვლეული ავადმყოფის შემთხვევაში გვხვდება. დამახასიათებელია, რომ ამ ჯგუფში ავადმყოფთა საკმარისად დიდი რაოდენობა ცდების დროს თვალსაჩინო და უზრუნველობას იჩენს საკუთარი ძალების მიმართ: მათ გონიათ, რომ ვერ შესძლებენ მიღებული დავალების შესრულებას; ერთი სიტყვით, ხაზი უნდა გავუსვათ იმ გარემოებას, რომ ეს ჯგუფიც განსხვავდება სავესებით ნორმალური სუბიექტებისაგან: იგი არ იჩენს სრულ ნდობას საკუთარი ძალების მიმართ.

ნორმისაგან კიდევ უფრო შესამჩნევ გადახრას შემდეგი ჯგუფების წარმომადგენლები იძლევიან. ჩვენ შევნიშნეთ ხუთი ასეთი ჯგუფი, რომელნიც მათ წინაშე დასმული ექსპერიმენტალური ამოცანების გადაწყვეტაში ერთგვარ თავისებურებას ამჟღავნებენ: ზოგი მათგანი მეტად, ზოგი ნაკლებად უახლოვდება მოცემულ ამოცანათა გადაჭრის შესაძლებლობას. მაგრამ ყველასათვის მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებას, რომ ცპ-ს უძნელდება, ან არ ეხერხება მიღებული დავალების შესრულება, და ეს — ექსპერიმენტა-

ტორის დახმარების მიუხედავადაც კი. ერთადერთი, რასაც ყველანი უჩივიან, ეს ისაა, რომ მათ არ შეუძლიათ ამოცანის გადაწყვეტა... რომ ისინი არ არიან შეჩვეული ამგვარი დაკალების შესრულებას: „ეს ჩვენ კი არა, ინჟინერს ეხება“. „ეს ინჟინერის საქმეა“-ო, იძახიან ჩვენი ცპ-ბი.

შეიძლება იფიქროს კაცმა, რომ ასეთი განცხადება არაა მოკლებული საფუძველს, რომ ამ შემთხვევაში მართლაც სპეციალური კონსტრუქტული უნარის, და არა უბრალოდ ობიექტივაციის უნარის, კვლევასთან გვაქვს საქმე. მაგრამ ყურადღებითი ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ექსპერიმენტატორის ინტერესი, ამ შემთხვევაში, სრულიად არაა მიმართული იმ კონსტრუქციების სისწორისადმი, რომლებსაც ავადმყოფი აგებს: კონსტრუქცია შეიძლება არც იყოს სავსებით სწორი. საყურადღებო იქ ისაა, თუ რამდენად ამკლავებს ცპ ობიექტივაციის აქტებს უნარს, რათა ამ აქტების საფუძველზე შესაძლებელი შეიქნეს განზრახული კონსტრუქციების აგება.

მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ ცპ-თა შორის ზოგჯერ მოიპოვება ისეთი პირებიც, რომლებსაც სრულიად ადვილად ეხერხებათ ამ ექსპერიმენტალური ამოცანის შესრულება: ისინი სწრაფად და შეუფერხებლად აგებენ საჭირო კონსტრუქციას. მაგრამ ეს ის პირებია, რომელთაც ასეთი რამ ობიექტივაციის აქტის გარეშეც ემარჯვებათ. ისინი ამ ამოცანას იმპულსურად წყვეტენ. ეს სპეციალური ნიჭით დაჯილდოებული ადამიანებია, რომელნიც გარკვეულ პირობებში შეიძლება სათანადო საქმის ოსტატებიც კი გამოსულიყვნენ. ჩვენ შემთხვევაში საკითხი ასეთ ხალხს როდი ეხება. აქ ჩვენ მხოლოდ ისეთები გვყავს მხედველობაში, რომელნიც ექსპერიმენტალური დავალების შესრულებას მარტო იმ შემთხვევაში ახერხებენ, თუ მათ უნარი აქვთ მოახდინონ კონსტრუქციის იმ მხარეთა ობიექტივაცია, რომელნიც მათ პირდაპირ და უშუალოდ როდი ეძლევათ. ამ შემთხვევაში გამოსარკვევია ცპ-თა კონსტრუქციის უნარი კი არა, არამედ ის, თუ რამდენად ეხერხება მათ კონსტრუქციის ზოგიერთი მხარეების საგანგებო დაკვირვების საგნად გადაქცევა, ამის საფუძველზე აზროვნებითი პროცესების გაშლა და ამ გზით ამოცანის შესრულებისათვის რაც შეიძლება უფრო გამოსადეგი ხერხის მონახვა.

არაა საჭირო, შევჩერდეთ აქ დავალების შესრულების ყველა იმ ცდის განხილვაზე, რომელსაც ჩვენი ცპ-ები მიმართავენ. აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ ყველაზე ხშირია შემთხვევა, როდესაც

ავადმყოფი დავალების შესრულებას იწყებს, ზოგჯერ ჩერდება რომელიმე ნაკლებად მიზანშეწონილ ხერხზე, მაგრამ „დეტერმინაციის ტენდენცია“, რომელიც მას ამ შემთხვევაში უჩნდება, მეტისმეტად სუსტი აქვს: იგი ქრება მანამდე, სანამ ამოცანის გადაწყვეტას უზრუნველყოფდეს, და ამრიგად ქცევის უშუალო, იმპულსურ აქტებს უთმობს ადგილს. საერთოდ შთაბეჭდილება ჩნდება, თითქოს ჩვენი ცდისპირები ვერ ახერხებდნენ ობიექტივაციის საფეხურზე იმდენად ხანგრძლივად შეჩერებას, რომ ამ აქტის საფუძველზე აზროვნებითი უნარის გამოყენება და ამ გზით ამოცანის დამაკმაყოფილებელი გადაჭრა იყოს შესაძლებელი. ჩვენი ავადმყოფები თავს ვერ იმაგრებენ ამ მდგომარეობაში, ვერ ჩერდებიან ობიექტივაციის მიღწეულ საფეხურზე, ამოცანას ვერ წყვეტენ, და ბოლოს, მოქანცულნი, დავალების შესრულებაზე უარს აცხადებენ.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ ჩვენი ავადმყოფები არც ამ ცდებში იძლევიან არსებითად ახალს იმასთან შედარებით, რაც ზემოთ აღწერილს კითხვის ცდებში იქნა მიღებული.

რას გვეუბნებიან საერთოდ ამ ექსპერიმენტების შედეგად მიღებული მონაცემები? როგორც პირველს, ისე მეორე შემთხვევაშიც ცპ-თა უმნიშვნელო რაოდენობას თითქოს ეხერხება ამოცანის სწორი და შედარებით ადვილი გადაჭრა. მაგრამ, რომ დავუკვირდეთ ამ შემთხვევებს, ვნახავთ, რომ აქ ყველგან ისეთ მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე, სადაც ჩვენი ავადმყოფები, მართალია, სიტუაციის მეტად ან ნაკლებად ადეკვატურ ქცევას იძლევიან, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მათი მსჯელობის ზერელობა მაინც არ ტოვებს ეჭვს, რომ აქ სავსებით ნორმალურ სუბიექტებთან არ უნდა გვქონდეს საქმე.

ეს მდგომარეობა კიდევ უფრო თვალსაჩინოდაა გამოვლინებული დანარჩენ ავადმყოფთა შემთხვევაში. აქ ცპ-ებს სულ არ ეხერხებათ მიღებული ამოცანის გადაჭრა, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი მეტად ან ნაკლებად ყოველთვის იჩენენ დავალების შესრულების მზაობას. როგორც ვნახეთ, ასეთი ცპ-ები, მართალია, ექსპერიმენტატორის წინადადებას ლებულობენ და მისი შესრულების სურვილს ამჟღავნებენ, მაგრამ ამ სურვილის განხორციელება არ შეუძლიათ, და ეს უმთავრესად იმ მიზეზით, რომ მათ წინაშე დასმულ ამოცანაზე ყურადღების კონცენტრაცია უძნელდებათ. ერთი სიტყვით, ყველგან, ასეთ შემთხვევაში, ობიექტივაციის საკმარისად ნათლად გამოვლენილი უკმარობა იჩენს თავს.

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ შიზოფრენიის შემთხვევაში ობიექტივაციის უნარის მეტად ან ნაკლებად მკვეთრად გამოხატულ დეფექტთან გვაქვს საქმე და, საფიქრებელია, რომ შიზოფრენიკთა ქცევის თავისებური დაქვეითების ერთ-ერთი მიზეზი სწორედ აქ ემარხოს.

ზევით, ობიექტივაციის მდგომარეობის აღწერის დროს, ჩვენ დავრწმუნდით, რომ ობიექტივაცია ადამიანის ფსიქოლოგიის ერთ-ერთს არსებითს თავისებურებას წარმოადგენს. შიზოფრენიკის ქცევის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ პათოლოგია ამ უნარსაც ეხება: შიზოფრენიკის ობიექტივაცია გარკვეულად დეფექტურია. მაგრამ, თუ ეს ასეა, ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ შემთხვევაში ავადმყოფის ფსიქიკურ ცხოვრებაში ღრმა ცვლილებები იჩენენ თავს, რომ აქ იმ დონის თვალსაჩინო დაქვეითებასთან გვაქვს საქმე, რომელზეც, ჩვეულებრივ, ნორმალური ადამიანის ფსიქიკა მუშაობს.

ზევით ჩვენ, საერთოდ, ფსიქიკური ცხოვრების მუშაობის პლანის საკითხი განვიხილეთ და ვნახეთ, რომ ადამიანს, სწორედ ობიექტივაციის უნართან დაკავშირებით, რამდენიმე ასეთი პლანი აქვს. აქედან ნათელი ხდება, რომ ადამიანის ფსიქიკური ცხოვრების მთელი სისტემა სულ სხვანაირი გახდებოდა, თუ მას ობიექტივაციის უნარი აღარ ექნებოდა. შიზოფრენიის შემთხვევაში ამ უნარის დაზიანების ფაქტი, როგორც ვნახეთ, თითქოს ყოველივე ექვს გარეშეა. ეს, რასაკვირველია, არ ნიშნავს, რომ ეს დეფექტი ერთადერთია და ადგილი არ აქვს სხვა დაზიანებასაც.

მაგრამ, განა ნიშნავს ეს იმას, რომ შიზოფრენიკი ობიექტივაციის უნარის დარღვევასთან ერთად, იმასთან დაკავშირებით, რომ მას აღარა აქვს შესაძლებლობა განავითაროს თავისი აქტივობა მაღალ საფეხურზე, ცხოველის ნორმალური ცხოვრების დონემდე დაქვეითებული? საკმარისია დავსვათ ეს კითხვა, რომ მაშინვე უარყოფითი პასუხი გაცდეთ მას: შიზოფრენიკი, რასაკვირველია, ადამიანად რჩება, მაგრამ ადამიანად, რომელიც მოკლებულია იმას, რაც სალი ადამიანის ფსიქიკის სპეციფიკურ თავისებურებას წარმოადგენს: იგი ადამიანად რჩება, მაგრამ ავადმყოფ, არანორმალურ ადამიანად.

უნდა გვახსოვდეს, რომ დაავადებას წინ უსწრებს ნორმალური განვითარების საკმარისად ხანგრძლივი პერიოდი. მაშასადამე, ზედ ხდება ყოველთვის მეტად თუ ნაკლებად ჩამოყალიბებული; ნორმალური ადამიანი, ობიექტივაციის უკვე გაფორმებული უნარის ბაზაზე ვითარდება მისი ინტელექტი — ლოდიკური მსჯელობა

ზისა და მასთან ერთად, აგრეთვე, მოწესრიგებული, წმინდა ადამიანური ქცევის — ნებელობითი ქცევის უნარი. ობიექტივაციის უნარის დაშლასთან ერთად — უნარისა, რომელიც საფუძვლად უდევს ნებელობასა და ინტელექტს — აღიკვეთება ამ სისტემათა ნორმალური მუშაობაც: როგორც ინტელექტი ისე ნებელობაც ისეთი ფსიქიკური აქტივობის ფორმად იქცევა, რომელიც მოკლებულია თავის ჩვეულებრივ ნორმალურ საფუძველს. მის გარეშე კი როგორც აზროვნება, ისე ნებელობაც ქცევის პათოლოგიურ ფორმებში გამოვლინებას იწყებს, და ეს შიზოფრენიის გამოსავალ მდგომარეობამდე გრძელდება, მდგომარეობამდე, რომელშიც მათი თანდათანობითი მოხსნა ხდება. ავადმყოფი სულ უფრო და უფრო ემსგავსება ცხოველს, ოღონდ უნდა აღინიშნოს, რომ სრული გაიგივება მასთან საზოგადოდ მაინც არასდროს არ ხდება.

შემდგომი გამოკვლევების ამოცანას შეადგენს გამორკვევა იმისა, თუ რამდენად, რა მიმართულებითა და რა ფორმებში პოულობს ეს ძერა შიზოფრენიკის ფსიქიკაში თავის გამოხატულებას.

3. შიზოფრენიის ტიპოლოგიური საფუძველები. როდესაც ჩვენს წინაშე დადგა საკითხი ადამიანთა განწყობის ტიპების კლასიფიკაციის შესახებ ცხოვრების ნორმალურ პირობებში, ჩვენ შეეჩერდით აზრზე, რომლის მიხედვითაც ეს კლასიფიკაცია სამს ძირითად ჯგუფად უნდა ხდებოდეს — დინამიკურ ადამიანთა, სტატიკურთა და ვარიანტილურ ადამიანთა ჯგუფად. არსებითად, ნამდვილად ნორმალურად მხოლოდ დინამიკურ ადამიანთა ჯგუფი შეიძლება ჩაითვალოს. რაც შეეხება დანარჩენთ, ჩვეულებრივი ნორმისაგან მათ ყოველთვის მეტი თუ ნაკლები გადახრა ახასიათებს.

სტატიკურისა და ვარიანტილური ჯგუფის ადამიანთა ქცევის გულდასმითი ანალიზი ამტკიცებს, რომ მათ ცხოვრების მიმდინარეობა ნორმალურ კალაპოტს არ შორდება. მეტიც — რომ არაა გამორიცხული შესაძლებლობა, მათ წრეში ადამიანები შეგვხვდნენ, რომელნიც თავისი გამოჩენილი ნიჭით, ტალანტის მაღალი ხარისხით დინამიკურ ადამიანთა საშუალო დონეს თვალსაჩინოდ აჭარბებდნენ. ამიტომ არაა საფუძველი გამოვრიცხოთ ეს ადამიანები ნორმალურ ინდივიდთა, ადამიანური ცხოვრების ჩვეულებრივ მშენებელთა რიგებიდან.

მაგრამ ეს გარემოება არ სწყვეტს საკითხს იმ დამოკიდებულების შესახებ, რომელიც შეიძლება ნორმალური ადამიანის განწყობის ამა თუ იმ ტიპსა და რომელსამე ფსიქიკურ დაავადებას

შორის არსებობდეს. სწორედ ამგვარი საკითხი დგება ჩვენს წინაშე ამჟამად, შიზოფრენიის საკითხთან დაკავშირებით: ხომ არ ვხედებით ჯანმრთელი სტატიკურისა და ვარიაბილური ტიპების ჯგუფში ისეთ სუბიექტებსაც, რომელნიც, თავისი ხასიათის სტრუქტურის მიხედვით, განსაკუთრებით შიზოფრენიას უახლოვდებიან და რომელთაც, დაავადების შემთხვევაში, შიზოფრენიკთა რიგები უნდა შეავსონ?

ზევით, განსხვავებულ ადამიანთა ტიპების შესწავლისას, ჩვენ მსჯელობა გვქონდა სუბიექტთა იმ ჯგუფის შესახებ, რომელსაც მოკლედ სტატიკური განწყობის ადამიანთა ჯგუფი შეიძლება ვუწოდოთ. ამ პირთა ფიქსირებული განწყობის შესწავლის შედეგად გამოირკვა, რომ ამ ჯგუფის ყველა წარმომადგენელს მტკიცე კონსტანტური, ტლანქი სტატიკური, სტაბილური და ირადირებული განწყობა ახასიათებს.

ეს იმას ნიშნავს, რომ ნორმალურ ცბ-თა ერთ-ერთი ჯგუფი სტატიკური განწყობით ხასიათდება — ისეთი ფიქსირებული განწყობით, როგორც შიზოფრენიით დაავადებულთა ძირითადი ჯგუფისათვისაა ტიპური. ისე, როგორც სტატიკურთა განწყობა, შიზოფრენიულთა განწყობაც მტკიცეა, კონსტანტური, ტლანქი, სტატიკური, სტაბილური და ირადირებული.

მაგრამ თავისთავად ცხადია, ამათ შორის არსებითი განსხვავებაც არსებობს. სტატიკური განწყობის სუბიექტთა განხილვის დროს ჩვენ ყურადღება მივაქციეთ იმ გარემოებას, რომ მათ საკმარისად მკვეთრად გამოხატული ობიექტივაციის უნარი ახასიათებს — უნარი, რომლის ბაზაზეც სპეციფიკურად ადამიანური აქტივობა — ინტელექტი და ნებელობა აღმოცენდება — და ობიექტივაციის ბაზაზე წამოჭრილი აქტივობის ამ მძლავრ სახეობათა ჩარევის შედეგად, სუბიექტის წინაშე შესაძლებლობა იშლება თავისი ცხოვრების მსვლელობას ნორმალური ხელმძღვანელობა გაუწიოს.

მაგრამ წარმოედგინოთ, რომ ობიექტივაციის უნარი დაირღვა. მაშინ, ცხადია, ამასთან ერთად ინტელექტისა და ნებელობის მოხსნის ფაქტიც უნდა დავეუშვათ. ამისი შედეგი ის იქნება, რომ სუბიექტი ფიქსირებული განწყობის ზემოთ აღნიშნული ფორმების ამარა დარჩება. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ქცევა, ძირითადად, ამ ფიქსირებული განწყობის ბაზაზე გაიშლება, ე. ი. სწორედ ისე, როგორც ეს შიზოფრენიით დაავადებულთა შემთხვევაში ხდება.

ამრიგად, გასაგები ხდება, რომ ძირითად ფონდს, საიდანაც შიზოფრენიკთა რიგები ივსება, სწორედ სტატიკური განწყობის კონფლიქტური ადამიანები შეადგენენ.

III. ეპილეფსია

შიზოფრენიის ანალიზის შედეგები და მათთან დაკავშირებით, მიღებული დასკვნები აყენებენ ჩვენს წინაშე საკითხს: ხომ არ უნდა ვეძიოთ იმავე მიმართულებით სხვა ფსიქიკურ დაავადებათა საფუძვლებიც? ეს საკითხი პირველ რიგში, კერძოდ, ეპილეფსიასთან დაკავშირებით ისმება. გილიაროვსკი თავის წიგნში ნაკვეთს ამ დაავადების შესახებ შემდეგი კითხვით ამთავრებს: „რა დამოკიდებულებაში იმყოფება ეპილეპტიკის ხასიათის თავისებურება მისი დაავადების არსთან? რომ კლინიკური სურათის ამ მხარეთა შორის გარკვეული კავშირი არსებობს, ეს არავითარ ეჭვს არ იწვევს. საფიქრებელია, რომ ხასიათი, როგორც, საერთოდ, ფსიქიკური თვისებები, წარმოადგენს რაღაც ძირითადს, ფონს, რომელზეც კრუნჩხვითი რეაქციებისადმი მიდრეკილება ვითარდება“⁴.

ჩვენ არ შევვხებით აქ ხასიათის არსის პრობლემას, მაგრამ ყველა საბუთი გვაქვს მხარი დავუქიროთ საკითხის ასეთ დაყენებას და ვიკითხოთ: ხომ არ უნდა ვეძიოთ ეპილეფსიის საფუძველიც იმავე მიმართულებით, რომლითაც შიზოფრენიის საკითხის გარკვევას ვცდილობდით? სხვანაირად, ხომ არ შეიძლება ეპილეპტიკის განწყობაშიც ისეთი სპეციფიკური ცვლილებების დადასტურება, რომელთაც მისი დაავადების არსთან აქვთ დამოკიდებულება?

1. ეპილეფსიის ფიქსირებული განწყობა. დასმული საკითხი გვაიძულებს დავაყენოთ ფიქსირებული განწყობის ცდები ეპილეფსიით დაავადებულ პირებზეც. ეს საქმე რამდენიმე წლის წინათ ჩვენი თანამშრომლის, ი. ბეალავას მიერ იყო გაკეთებული, რომელმაც მიღებული შედეგები თავის სადისერტაციო შრომაში⁵ შეაჯამა. აქ ჩვენ ამ ცდების მხოლოდ იმ შედეგებს შევვხებით, რომლებსაც აქ დასმულ საკითხთან აქვთ უშუალო კავშირი.

ამ გამოკვლევაში 100 გენუინური ან ესენციალური ეპილეფ-

⁴ В. А. Г и л я р о в с к и й. Психиатрия, 3 изд. 1938.

⁵ ი. ბეალავა. ეპილეფსიის ფსიქოპათოლოგიისათვის (კლინიკურ-ფსიქოლოგიური გამოკვლევა). 1944.

სიის შემთხვევა იქნა შესწავლილი, და შედეგები სხვადასხვანაირი აღმოჩნდა. ცხადად გამოირკვა, რომ გამოკვლეულ ავადმყოფთა ზორის სამი ჯგუფი არსებობს, რომელთაგანაც თითოეული, ძირითადადში, ფიქსირებული განწყობის მიმდინარეობის თავისებურ სურათს იძლევა. გამოირკვა ისიც, რომ ეს ჯგუფები გამოკვლეულ ავადმყოფთა მასაში რაოდენობრივად არათანაბრადაა წარმოდგენილი. მაშინ, როდესაც პირველ ჯგუფს ცპ-თა მთელი რაოდენობის 72%-ი შეადგენს, მეორე — 20%-ითა და მესამე — 8%-ით განისაზღვრება.

როგორია ფიქსირებული განწყობის მიმდინარეობის სურათი ცპ-თა პირველ ჯგუფში? სხვანაირად: განწყობის როგორი სურათი გვაქვს ეპილეპტიკების დიდი უმრავლესობის შემთხვევაში?

რომ განვიხილოთ მიღებული შედეგები განწყობის ცალკე მხარეების მიხედვით, მივიღებთ შემდეგ სურათს:

1. ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობა ჩვენ ავადმყოფთა შემთხვევაში ერთნაირი არ აღმოჩნდა. პირველი, ძირითადი ჯგუფი — სულ 72 ცპ-ი, ე. ი. 72% — ორი-სამი საგანწყობო ექსპოზიციის შედეგად სტატიკურ განწყობას იძლევა. მაგრამ ეს განწყობა შემთხვევათა 45%-ში პლასტიკურია. ე. ი. იცვლის თავის ფორმას და ხან კონტრასტულსა და ხან ასიმირაციურ ილუზიებში ვლინდება. საგანწყობო ექსპოზიციათა ეს რაოდენობა ამ ჯგუფის ავადმყოფებისათვის აგზნებადობის ქვედა ზღურბლის მაჩვენებელს წარმოადგენს. საგანწყობო ექსპოზიციათა ხუთამდე გაღილების შემდეგ ტლანქი სტატიკური განწყობა უკვე შემთხვევათა ყველა 100%-ში გვაქვს. ამასთანავე აღმოჩნდა, რომ საგანწყობო ექსპოზიციათა კიდევ მეტი გაზრდა — თხუთმეტამდე — სრულიად არ ცვლის სურათს — განწყობა ტლანქი სტატიკური რჩება. ეს გარემოება გვაძლევს საფუძველს ჩავთვალოთ, რომ ამ ჯგუფის სუბიექტთა განწყობის ოპტიმალურ აგზნებულობას 5 საგანწყობო ექსპოზიციით ვიწვევთ.

მეორე ჯგუფში, რომელსაც ცპ-თა 20% შეადგენს, ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ აქ აგზნებადობის ქვედა ზღურბლი თითქმის სავსებით ემთხვევა მის ზედა ზღურბლს: ამ ჯგუფის ავადმყოფებთან განწყობის ფიქსაცია ხერხდება 2—3 საგანწყობო ექსპოზიციის შედეგად, და ეს განწყობის ოპტიმალური ფიქსაციისათვისაც საკმარისი აღმოჩნდა.

ამგვარად, ოპტიმალური აგზნებადობის ზღურბლი აქ უფრო დაბალია, ვიდრე პირველი ჯგუფის ცპ-თან.

დაბოლოს, მესამე ჯგუფის 8 ცპ-ი ამ მხრივ თავისებურ სურათს იძლევა: 37%-ის, ე. ი. 3 ცპ-ის შემთხვევაში ტიპური განწყობის შემუშავება 2—3 საგანწყობო ექსპოზიციის შედეგად ხდება. ამ ჯგუფის დანარჩენ 5 ავადმყოფთან ფიქსაციის პირველი ნიშნები მხოლოდ 5 საგანწყობო ექსპოზიციის შემდეგ იჩენს თავს; ზედა ზღურბლის მისაღწევად კი საჭიროა არა ნაკლებ 10 ექსპოზიციისა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ცპ-თა ამ ჯგუფს განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს — მასში შედიან სუბიექტები, რომელნიც განწყობის აგზნებადობის სხვადასხვა ხარისხით ხასიათდებიან: ზოგჯერ ეს უკანასკნელი არ აღემატება 2—3 საგანწყობო ექსპოზიციას, მაგრამ სხვა ცპ-თა შემთხვევაში იგი 10 ექსპოზიციასაც აღწევს.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ ეპილეპტიკების ძირითადი მასა (72%) თავისი ფიქსირებული განწყობის ტიპურ ფორმას უკვე ზუთი საგანწყობო ექსპოზიციის შედეგად იძლევა. ორი დანარჩენი უმნიშვნელო ჯგუფის შემთხვევაში კი სხვა მაჩვენებლები გვაქვს — 2—3 და 10 საგანწყობო ექსპოზიცია.

2. ფიქსირებული განწყობის ლიკვიდაცია. განწყობის ლიკვიდაციის როგორც კრიტიკულ ობიექტთა განმეორებითი მოქმედების შედეგად დამოუკიდებელ საკითხს წარმოადგენს. როგორც უოველთვის, ამ შემთხვევაშიც განწყობის ლიკვიდაცია კრიტიკულ ობიექტთა მიწოდების იმ რაოდენობით გაიზომება. რომელიც ფიქსირებული განწყობის ლიკვიდაციისათვის და მოქმედ გამლიზიანებელთა ადეკვატური აღქმის მისაღწევად საჭიროა. ჩვენ ცდებში გამოიჩინა, რომ განწყობის აღკვეთის საკითხი ყველა ეპილეპტიკის შემთხვევაში ერთნაირად არ წყდება. ცპ-ბის სამი ჯგუფიდან პირველი ორი მთლიანად ერთნაირ მაჩვენებლებს იძლევა: რომ მივცეთ ამ ჯგუფთა ცპ-ებს საგანწყობო ექსპოზიციათა ოპტიმალური რაოდენობა (ჩვეულებრივ. დაახლოებით 15), უთუოდ სტატიკურ განწყობას მივიღებთ. ეს იმას ნიშნავს, რომ ვერცერთი ჩვენი ცპ-ი ვერ ახერხებს კრიტიკულ ობიექტთა ტოლობის დადგენას, ე. ი. არც ერთს არ შეუძლია აიცილინოს თავიდან ფიქსირებული განწყობის მოქმედება და მასზე მოქმედ გამლიზიანებელთა ადეკვატური აღქმა მოახერხოს. მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ ისიც, რომ ეს მდგომარეობა ძალაში რჩება კრიტიკულ ექსპოზიციათა რაოდენობის 50—100 -მდე გადილების პირობებშიც კი.

სულ სხვა სურათი გვაქვს მესამე ჯგუფის შემთხვევაში. აქ გამლიზიანებელთა სწორი შეფასება საკმარისად ადვილად ხერხდება. სტატიკური განწყობის ნაცვლად ამ ცკ-ებს დინამიკური განწყობა აქვთ, და სწორედ ეს გარემოება აძლევს მათ კრიტიკულ ობიექტთა სწორი შეფასების შესაძლებლობას.

მაგრამ ამ ჯგუფში შემავალ პირთა რაოდენობა მეტისმეტად ღმნიშვნელოა — სულ 8 ავადმყოფი, ე. ი. გამოკვლეულ ეპილეპტიკთა 8%. ცკ-თა დანარჩენი, ძირითადი მასა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ისეთ მონაცემებს იძლევა, რომ ესენი ფიქსირებული განწყობის აშკარად სტატიკურ ხასიათს გამოხატავენ.

თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ ნორმალური ცკ-ბი ჩვეულებრივად დინამიკური განწყობის მაჩვენებლებს იძლევიან, ნათელი გახდება ის გარემოება, რომ ეპილეფსიის შემთხვევაში საქმე განწყობის მკვეთრად გამოვლინებულ დეფექტთან გვაქვს.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ ფიქსირებული განწყობის აღკვეთის საკითხი ეპილეპტიკების შემთხვევაში უარყოფითად წყდება: ამ ავადმყოფებს ფიქსირებული განწყობის სტატიკური ფორმა ახასიათებს.

8. ფიქსირებული განწყობის ფაზები. როგორც ვიცით, ნორმალური ცკ-ის შემთხვევაში კრიტიკულ ექსპოზიციათა მიმდინარეობაში განწყობის ცვალებადობის საფეხურები იჩენენ თავს: ფიქსირებული განწყობა ამ ცვალებადობის რამდენიმე ფაზას განელებს და მონაცემები სიტუაციის ადეკვატურ განწყობას მხოლოდ ამის შემდეგ უთმობს ადგილს.

სხვა მდგომარეობა გვაქვს ეპილეფსიის შემთხვევაში. ჩატარებული ცდების საფუძველზე ირკვევა, რომ ეპილეპტიკი ამ მხრივაც მნიშვნელოვნად განსხვავდება ჯანმრთელი ცკ-საგან. სახელდობრ, გამოირკვა შემდეგი: როგორც წესი, ეპილეპტიკს თავიდანვე ილუზიის კონტრასტული ფორმა უჩნდება. ეს იმას ნიშნავს, რომ განწყობა მას დიდი სიმტკიცით უფიქსირდება მაშინაც კი, როდესაც საგანწყობო ექსპოზიციათა რაოდენობა ხუთსაც არ აღემატება. დამახასიათებელია, რომ, საგანწყობო ექსპოზიციათა მცირე რიცხვის მიუხედავადაც, ამ ილუზიითა ფაზა არაჩვეულებრივ ხანგრძლივი აღმოჩნდა: ის არ განიცდის რაიმე მნიშვნელოვან ცვლილებას და ისე განაგრძობს ბატონობას ცკ-ებთან, არ უთმობს ადგილს რომელიმე სხვას, მისგან რომელმან ან ხარისხით განსხვავებულ განწყობას.

ამრიგად, ეპილეპტიკის ფიქსირებული განწყობა ხასიათდება სიტლანქით — იგი ყოველთვის კონტრასტის მიმართულებით მოქმედებს — და, მაშასადამე, დიდი სიძლიერითაც: იგი არ იძლევა ასიმპლაციური ილუზიების აღმოცენების შესაძლებლობას.

აღსანიშნავია, რომ ასეთი მდგომარეობა ძალაში რჩება არა მხოლოდ რომელიმე ცალკეული ჯგუფის, არამედ გამოკვლეულ ავადმყოფთა მთელი მასის, ე. ი. სამივე ჯგუფის მიმართ.

ამგვარად, სიტლანქე ეპილეპტიკის განწყობის ყველაზე უფრო გავრცელებულ თვისებას წარმოადგენს.

იმ მონაცემთა საფუძველზე, რომელნიც საერთოდ ეპილეპტიკის განწყობის შესწავლის შედეგად მივიღეთ, ეს ავადმყოფი შეიძლება, როგორც ადვილად აგზნებადი, ტლანქი სტატიკური განწყობის ადამიანი დახასიათდეს.

4. განწყობის ირადიაცია. განწყობის ირადიაციის საკითხის შესწავლა, როგორც ვიცით, შემდეგი გზითა შესაძლებელი: საგანწყობო ობიექტთა ექსპოზიცია მიმდინარეობს ერთს გრძნობადს მოდალობაში, მაგ. ჰაპტურში, კრიტიკული კი — მეორეში, მაგ., ოპტიკურში. მიღებული შედეგების მიხედვით, ჩვენ დავასკვნით განწყობის ერთი მოდალობიდან მეორე მოდალობაში ირადიაციის ხარისხის შესახებ. ამ ცდების ჩატარების შედეგად ეპილეპტიკებთან მიღებული მონაცემები ასეთია:

პირველი ჯგუფის ცპ-ებთან ჰაპტური სფეროდან ოპტიკურში ირადიაციის შემთხვევები თითქმის სრულიად არ აღინიშნება (ასეთი ირადიაცია სულ 4%-ის შემთხვევაში გვაქვს). უმნიშვნელოდ მეტია ირადიაციის შემთხვევათა რიცხვი საწინააღმდეგო მიმართულებით: ოპტიკური ჯრიდან ჰაპტურში განწყობა გადადის შემთხვევათა 18%-ში.

ამ მონაცემების საფუძველზე პირველი ჯგუფის ეპილეპტიკის განწყობა ხასიათდება, როგორც **ლოკალური**, თითქმის სრულიად მოკლებული ირადიაციის თვისებას.

მეორე ჯგუფის ცპ-ბი ამ მხრივ სრულიად საწინააღმდეგო სურათს იძლევიან: მათთან განწყობის ირადირებული ფორმა ბატონობს, რომელიც წარმოდგენილია მაქსიმალურად მაღალი მაჩვენებლებით — 100%-ით. ეს რიცხვი რომ შევადაროთ მესამე ჯგუფის მონაცემებს, ნათელი გახდება რამდენად უახლოვდება ეს ორი ჯგუფი ამ მხრივ ერთმანეთს: ირადიაცია ჰაპტური სფეროდან ოპტიკურში შემთხვევათა 62,5%-ში აღინიშნება, ხოლო ოპტიკურიდან ჰაპტურში — 50%.

ამრიგად, ირადიაციის ცდებში ჩვენ პირველად ვღებულობთ შედეგს. რომლის თანახმადაც მეორე და მესამე ჯგუფი, მკვეთრად განსხვავებული ურთიერთისაგან, შედარებით ახლოს არიან ერთმანეთთან. საზოგადოდ, ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ ეს ორი ჯგუფი განწყობის ირადიაციის შედარებით უფრო დიდ უნარს იჩენს, ვიდრე ეპილეპტიკთა პირველი, ე. ი. ძირითადი ჯგუფი. რომელიც მათგან რადიკალურად განსხვავდება ფიქსირებული განწყობის მკვეთრად გამოვლენილი ლოკალობით. შეიძლება ითქვას, რომ ეპილეპტიკთა ამ ჯგუფს (გამოკვლეულ ავადმყოფთა 72%-ს) სრულიად განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს, და ეს იმდენად, რამდენადაც განწყობის ირადიაციის მეტად ან ნაკლებად მაღალი ხარისხის საერთო მოვლენას წარმოადგენს ცპ-თა ყველა სხვა, ჩვენთვის ცნობილ, კატეგორიათა შემთხვევაში.

ბუნებრივად იბადება კითხვა: რამდენად შორს მიდის ეპილეპტიკის ეს თავისებურება? ჩვენ საშუალება გვაქვს გავზომოთ განწყობის ლოკალობა უფრო ვიწრო ფარგლებში — ჩვენ შეგვიძლია შევამოწმოთ, ხომ არ გადადის ფიქსირებული განწყობა რომელიმე წყვილულ ორგანოს ერთი წვერიდან იმავე წყვილის მეორე წვერზე, მაგ., ერთი ხელიდან მეორე ხელზე, ან ერთი თვალიდან მეორეზე.

ასეთი ცდები შემდეგნაირად მიმდინარეობენ: ცპ-ი ადარებს ურთიერთს ერთნაირი სიმძიმისა და განსხვავებული მოცულობის ორ ბურთს, მაგრამ შედარებას იგი ერთი და იმავე ხელით აწარმოებს: საგანწყობო ცდებში მას შესადარებლად მარცხენა ხელში ეძლევა ჭერ პატარა, მერე დიდი ბურთი (15 ასეთი ექსპოზიცია). შემდეგ, კრიტიკულ ცდებში, ცპ-ი, ღებულობს ერთი მეორის შემდეგ ტოლ ბურთებს, დავალებით — სუქცესიურად შეადაროს ისინი ერთმანეთს. ანალოგიურად მიმდინარეობენ ექსპერიმენტები ოპტიკურ სფეროშიც: ცპ-ს ტაქისტოსკოპურად ეძლევა ზედიზედ ორი განსხვავებული სიდიდის წრე, რომელსაც იგი აღიქვამს ცალი თვალით (მეორე კი ამ დროს დახუჭული აქვს). ასეთი საგანწყობო ცდის მრავალგზისი განმეორების შემდეგ კრიტიკულ ცდაში ცპ-ს ისევ ტაქისტოსკოპურად, ეძლევა შესადარებლად ტოლი წრეები, რომელსაც იგი ეხლა უკვე მეორე თვალით ადარებს ერთმანეთს. ასეთივე ცდების დაყენება შესაძლებელია სხვა გარკნობად მოდალობებშიც.

ამ ექსპერიმენტების საფუძველზე მიღებული შედეგი საყვარელით ანალოგიური აღმოჩნდა ზემოთ აღწერილ მონაცემებთან.

1. პირველი, ყველაზე მრავალრიცხოვანი ჯგუფის ცპ-თან განწყობა არ გადადის ერთი ხელიდან მეორეზე, არც ერთი თვალღიანი მეორე თვალზე. იგი შეზღუდულია თავისი პირვანდელი აღმოცენების ფარგლებით — იმ თვალის, ან იმ ხელის ფარგლებით, რომელიც საგანწყობო ცდაში იღებდა უშუალო მონაწილეობას.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ ეპილეპტიკთა დიდი უმრავლესობის შემთხვევაში, განწყობის ირადიაცია არ ხდება — განწყობა აქ ლოკალურად შეზღუდულ მდგომარეობად რჩება.

სულ სხვა სურათს წარმოადგენენ მეორე ჯგუფის ცპ-თა მონაცემები. აქ აღმოჩნდა, რომ განწყობის ირადიაცია იშვიათი გამონაკლისის სახითაა დამახასიათებელი ამ ჯგუფის ყველა ცპ-სათვის.

მესამე ჯგუფს — ყველაზე მცირერიცხოვანს (8%) — ამ მხრივ განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. ჯერ ერთი, აღმოჩნდა, რომ ამ ჯგუფის ცპ-ბი ირადიაციის ცდებში განსხვავებულ შედეგებს გვაწოდებენ. არ არის არცერთი ცპ-ი, რომელიც ცდების ყველა ვარიანტში ერთსა და იმავე შედეგს იძლეოდეს. ასე, მაგალითად, თუ ცდა კორესპონდირებულ ორგანოებს ეხება და ირადიაცია აქ აქტიუალურია, მაშინ განწყობა, შექმნილი ამ წყვილის ერთ წევრზე. წყვილის მეორე წევრზეც გადადის, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ იგივე მდგომარეობა კორესპონდირებულ ორგანოთა სხვა წყვილის, ან სხვადასხვა სენსორულ სფეროების, მაგ., ჰაპტურისა და ოპტიკურის შემთხვევაშიც გვექნება. გარდა ამისა, რომ შევაჯამოთ ცდების ყველა ვარიანტების დროს ამ ჯგუფში მიღებული ირადიაციის შემთხვევები, აღმოჩნდება, რომ ეს საერთო რაოდენობა 50%-ს აღწევს. ყველაფერი ეს ამტკიცებს, რომ უკეთესი იქნებოდა, თუ ეპილეპტიკთა მთელი მასის დახასიათების დროს, ამ, რაოდენობრივად უმნიშვნელო ჯგუფის მონაცემებს სრულიად ყურადღების გარეშე დავტოვებდით.

5. ეპილეპტიკის ფიქსირებული განწყობის სტაბილობის საკითხი. ეპილეპტიკის დამახასიათებელი თვისებრიობა — მკვეთრად გამოხატული უმოძრაობა და მოუქნელობა — მისი ფიქსირებული განწყობის მოქმედების ყოველ გამოვლინებაში იგრძნობა. პირველ რიგში ეს მისი განწყობის ხანგრძლივობასთან — სტაბილობასთან — დაკავშირებით აღინიშნება. სათანადო ცდების შედეგად გამოირკვა, რომ განწყობის ეს თვისება აქ მნიშვნელოვნად მაღალი ხარისხითაა წარმოდგენილი. ჩვენთვის, პირველ რიგში, ეპილეპტიკთა ძირითადი ჯგუფის მონაცემებს აქვს მნიშვნელობა. აქ ეს მონა-

ცემები ისეთ დამახასიათებელ თავისებურებებს ამჟღავნებენ, რომ ესენი ამ ჯგუფის ყველა წარმომადგენლის შემთხვევაში იჩენენ თავს. აღმოჩნდა, რომ ამ ჯგუფის ფიქსირებული განწყობა სტაბილობის მაღალი ხარისხით ხასიათდება. თუ შევამოწმებთ ეპილეპტიკის ფიქსირებულ განწყობას ერთი დღის შემდეგ, ორი დღის შემდეგ, ან უფრო გვიანაც. გამოირკვევა, რომ იგი ამ ხნის განმავლობაში ძალაში რჩება უცვლელი სახით. ასეთივე სურათი გვაქვს მაშინაც, როდესაც ინტერვალის საგანწყობოსა და კრიტიკულ ცდებს შორის რამდენიმე კვირას, ან, თუნდაც, თვეებსაც აღწევს.

ამრიგად, ეპილეპტიკის ფიქსირებული განწყობა სტაბილურს, თვეების გასწვრივ უცვლელად დაცულ ფენომენს წარმოადგენს.

ყველაფერი ეს ძალაშია ჩვენ ცპ-თა ძირითადი ჯგუფის მიმართ. იბადება კითხვა: ითქმის თუ არა იგივე ორი დანარჩენი ჯგუფის შესახებაც?

რაც შეეხება მეორე ჯგუფს, გამოირკვეა, რომ მისი ექსპერიმენტალური მონაცემები სრულიად არ განსხვავდებიან ძირითადი ჯგუფის წარმომადგენელთა განხილული შედეგებისაგან: მეორე ჯგუფის ცპ-ბიც შემთხვევათა 100%-ში იძლევიან განწყობის ერთნაირად მაღალი სტაბილობის მაჩვენებლებს.

სხვა მდგომარეობა გვაქვს მესამე ჯგუფის შემთხვევაში. აქ განწყობა ცპ-თა 62,5%-თან აღმოჩნდა სტაბილური. დანარჩენი 37,5% კი განწყობის მეტად ან ნაკლებად გამოხატული ლაბილობით ხასიათდება.

ამგვარად, ჩვენ ვხედავთ, რომ გამოკვლეული 100 ცპ-დან 92%-ს მკვეთრად სტაბილური, თვეების განმავლობაში მოქმედი ფიქსირებული განწყობა ახასიათებს.

6. განწყობის კონსტანტობა. ეპილეპტიკის ფიქსირებული განწყობის მონაცემები სტაბილობის შესახებ მის კონსტანტობასაც საკმარისად თვალსაჩინოდ ამტკიცებენ. მაგრამ არ იქნება ზედმეტი, თუ ამ საკითხს მაინც სპეციალური შესწავლის საგნად დავსახავთ. ჩვენ ვიცით, რომ კონსტანტობის ხარისხი გარკვეული ინტერვალების (ჩვეულებრივად 24 საათის) შემდეგ განმეორებული ცდების რაოდენობით გაიზომება — განწყობის უცვლელი სახით მოქმედების პირობებში. ამ შემთხვევაში ცდები, თითოეული 24-48 საათის შემდეგ 15 საგანწყობო ექსპოზიციით მეორდება. მიღებული შედეგი შეჯამებულია 19 ცხრილში.

ჩვენ ვხედავთ, რომ პირველის, ე. ი. ჩვენი ძირითადი, ჯგუფის ცპ-ების შემთხვევაში, განწყობა 5 დღე-ღამის განმავლობაში

ჯგუფები	1 დღე-ღამე	2 დღე-ღამე	3 დღე-ღამე	4 დღე-ღამე	5 დღე-ღამე
I	100	100	100	100	100
II	100	100	100	100	100
III	100	62,5	75,0	62,5	62,5

ერთი და იმავე სახით იჩენს თავს, და ეს ყოველივე გამონაკლისის გარეშე ხდება. იგივე მდგომარეობა გვაქვს მეორე ჯგუფშიც: ეს ჯგუფი ძირითადი ჯგუფისაგან არ განსხვავდება. სულ სხვაა ჩვენი მესამე ჯგუფი, რომელსაც ამ შემთხვევაშიც განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. მაშინ, როდესაც ერთი დღე-ღამის შემდეგ ფიქსირებული განწყობა უცვლელი სახით იჩენს თავს ამ ცპ-თა 100%-თან, ორი დღე-ღამის შემდეგ, იმავე ფორმის ფიქსირებული განწყობა მხოლოდ 62,5%-ს აქვს. ასეთი მდგომარეობა უმნიშვნელო ცვლილებებით (75,5% 62,5%-ის მაგივრად მესამე დღეს) ცდების ბოლომდე გრძელდება.

7. განწყობის სიმტკიცე. როგორია ფიქსირებული განწყობის სიმტკიცე ეპილეფსიის შემთხვევაში? ამ კითხვაზე მეტად ან ნაკლებად ზუსტი პასუხის გაცემა შესაძლებელია ეპილეპტიკის განწყობის სხვა თვისებათა შესწავლის შედეგადაც. მაგრამ ჩვენ ხელთ გვაქვს ამ საკითხის სპეციალური დამუშავების შედეგებიც. მივმართოთ ჩატარებული ცდების მონაცემებს⁶.

სამივე ჯგუფის ცპ-ებისათვის კრიტიკულ ექსპოზიციასა და რაოდენობა გადიდებული იქნა 100-მდე. პირველს, ძირითად ჯგუფში მივიღეთ ჩვეულებრივი რეაქციების — კონტრასტის ილუზიების — დაუბოლოვებელი რიგები. არ აღმოჩნდა სხვა რეაქციის — ტოლობის, ან ასიმეტრიული ილუზიის — ერთი შემთხვევაც კი. ეს იმას ნიშნავს, რომ ფიქსირებული განწყობის სიმტკიცე ეპილეფსიის შემთხვევაში ყოველივე ექვს გარეშეა — ამ მხრივ განსაკუთრებით მაღალი მაჩვენებლები გვაქვს.

იმავე სურათს იძლევა მეორე ჯგუფიც. რაც შეეხება მესამე ჯგუფს, აქ, ამ შემთხვევაშიც, სულ სხვა მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე: კრიტიკულ ექსპოზიციასა და მაქსიმალურად გადიდების მიუხედავად, რვა ცპ-იდან ხუთს არ აღმოუჩნდა ცვლილებები რეაქციაში — მათი განწყობა ტლანქი-დინამიკური დარჩა. მაგრამ და-

⁶ ი. ბეალავა. Op. cit.

ნარჩენი სამი ცპ-ის შემთხვევაში სურათი შეიცვალა: საგანწყობო ექსპოზიციათა 30-მდე გადიდების შედეგად, დასაწყისში, ერთ ხანს კონტრასტის ილუზიათა უწყვეტი რიგი იჩენს თავს, რომელიც 30—50 კრიტიკული ექსპოზიციის შემდეგ ისევ ამ ჭგუფისათვის ჩვეულებრივი რეაქციის ტიპს უთმობს ადგილს.

ამრიგად, ცპ-ბის ამ ჭგუფს აქაც განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს, სამაგიეროდ, ავადმყოფთა ძირითად მასას (92%) განსაკუთრებით მტკიცე ფიქსირებული განწყობის მქონე სუბიექტები წარმოადგენენ.

8. ეპილეპტიკის ფიქსირებული განწყობის სპეციფიკა. იმისათვის, რომ შევაჯამოთ მიღებული შედეგები და ეპილეპტიკის ფიქსირებული განწყობის საერთო დახასიათება წარმოვიდგინოთ, საჭიროა გამოვარკვიოთ საკითხი იმის შესახებ, თუ რა მნიშვნელობა აქვს ჩვენი მიზნებისათვის სამივე განხილული ჭგუფის მონაცემებს. ვინაიდან მესამე ჭგუფის შედეგები თითქმის ყოველმსრივ განსხვავებულ სურათს იძლევიან იმასთან შედარებით, რაც ცპ-თა ძირითად მასაში გვაქვს, ეპილეპტიკის დახასიათების დროს ეს მასალები მხედველობაში არაა მისაღები, და ეს მით უმეტეს, რომ მესამე ჭგუფი ცპ-თა სულ უმნიშვნელო რიცხვს (8%) შეიცავს. რაც შეეხება მეორე ჭგუფს, მის შესახებ შემდეგი უნდა ითქვას: პირველ ძირითად ჭგუფთან საერთო დამახასიათებელ თვისებათა რიგის მიუხედავად, მეორე ჭგუფი მკვეთრად განსხვავდება მისგან ერთი არსებითი გარემოებით. საქმე ისაა, რომ აქ ფიქსირებული განწყობა ირადირებული აღმოჩნდა, მაშინ, როდესაც პირველი ჭგუფის ცპ-თა შემთხვევაში იგი სრულიად მოკლებულია ამ თვისებას და წმინდა ლოკალურ მოვლენას წარმოადგენს. ეს არსებითი მნიშვნელობის მკვეთრად გამოვლინებული სხვადასხვაობა გვაიძულებს, ეპილეპტიკის განწყობის დახასიათებისას მეორე ჭგუფის ცპ-თა (20%) მონაცემებიც ყურადღების გარეშე დავტოვოთ.

ამრიგად რჩება პირველი, ძირითადი ჭგუფი (გამოკვლევულ ეპილეპტიკთა 72%), რომელიც ფიქსირებული განწყობის საოცრად ერთფეროვან, შეთანხმებულ სურათს იძლევა. გვაქვს საფუძველი ვიფიქროთ, რომ ეპილეპტიკის განწყობის ტიპური სურათი სწორედ ესაა.

საერთოდ, ეპილეპტიკის ფიქსირებული განწყობა უნდა იქნეს დახასიათებული, როგორც შედარებით ადვილად აგზნებადი, ტლანქი, სტატიკური, ლოკალური, სტაბი-

ლური, მტკიცე მდგომარეობა. იმდენად, რამდენადაც ეპი-
ლეპტიკის ფიქსირებული განწყობის ყველაზე დამახასიათებელ
თავისებურებას მისი ტლანქი სტატიკურობა და ლოკალობა წარ-
მოადგენს, შეიძლება ითქვას, რომ ეპილეპტიკს ტლანქისტა-
ტიკური, ლოკალური ფიქსირებული განწყობა ახასიათებს.

9. ეპილეფსიის ტიპოლოგიური საფუძვლები. იბადება კი-
თხვა: ხომ არ მოიპოვება ნორმალურ ადამიანთა შორისაც ისეთი
პირები, რომელთაც ეპილეფსიისათვის დამახასიათებელი, ტლანქი,
სტატიკური, ლოკალური განწყობა აქვთ?

თუ მივმართავთ საერთოდ ცნობილ მასალებს ადამიანის ხასი-
ათის შესახებ, ვნახავთ, რომ იმ კონფლიქტურ ადამიანთა მონაცემე-
ბი, რომელთაც სტატიკური ფიქსირებული განწყობა აქვთ, ეპილეპ-
ტიკთა ფიქსირებული განწყობის მაჩვენებლებს უახლოვდება. ესაა
სტატიკური განწყობის კონფლიქტური ადამიანების ერთ-ერთი ჯგუ-
ფის — ე. წ. ეპილეპტიკიდების მონაცემები. ამ სუბიექტთა ფიქსი-
რებული განწყობა ისეთივე აღმოჩნდა, როგორც ეპილეპტიკებისა,
სახელობრ — ტლანქი, სტატიკური, ლოკალური, შედარებით აღ-
ეილად აგზნებადი, კონსტანტური და სტაბილური. მაშასადამე, გა-
მოდის, რომ არსებითად არავითარი განსხვავება არ არსებობს ამ
ჯანმრთელ პირთა და ავადმყოფ ეპილეპტიკთა ფიქსირებულ გან-
წყობას შორის.

მაგრამ, რასაკვირველია, ეპილეპტიკიდის შემთხვევაში ნამ-
დვილ ეპილეპტიკთან ჩვენ მაინც არა გვაქვს საქმე. ჭერ
ერთი, მათ ეპილეპტიკური გულურები, ეპილეფსიისათვის დამახა-
სიათებელი კრუნჩხვითი მოვლენები, არა აქვთ. გარდა ამისა, ეს პი-
რები საზოგადოების ნორმალური წევრებია, სასარგებლო მოღვა-
წეები, რომელნიც ზოგჯერ სოციალური მდგომარეობისა და მნიშვნე-
ლობის უმაღლეს საფეხურებსაც კი აღწევენ, და შემოქმედ,
წარჩინებულ მოღვაწეთა ან ისტორიულ პიროვნებათა შორის ადა-
მიანთა ამ კატეგორიის არა ერთი წარმომადგენელი შეიძლება და-
ვსახელოთ.

ამრიგად, შეიძლებაოდა გვეფიქრა, რომ ეპილეპტიკური და-
ავადების საფუძველს გულურებთან დაკავშირებით უნდა ვეძიოთ
მაგრამ გულურები ჩვენ ისტერიის, ე. ი. ისეთი დაავადების შემთხ-
ვევაშიც გვხვდება, რომელიც ეპილეფსიისაგან მნიშვნელოვნად
განსხვავდება. როგორც ჩანს, გულურების ფაქტი პათოლოგიურ
მოვლენას წარმოადგენს, რომელიც არ არის ეპილეფსიისათვის

სპეციფიკური და მის მიხედვით ეპილეფსიის სპეციფიკუმზე ვერ ვილაპარაკებთ.

ჩვენ არ შეგვხვებით ამ დაავადების ნამდვილი არსიის საკითხს, აქ მხოლოდ ზოგიერთს, ეპილეპტოიდისათვის და ეპილეფსიისათვის დამახასიათებელს, ფსიქოლოგიურ თავისებურებაზე შევჩერდებით. ამ მხრივ, პირველ რიგში ჩვენ გვინტერესებს საკითხი უმაღლეს, წმინდა ადამიანურ ფსიქიკურ ფუნქციათა — ინტელექტისა და ნებელობის ფუნქციათა შესახებ. ამ ფსიქიკური აქტების საკმაოდ მაღალი დონის ფაქტები ჩვეულებრივ ეპილეპტოიდთა წრეში სპეციალური ექსპერიმენტალური ანალიზის გარეშეც ექვს არ იწვევს: ეპილეპტოიდთა შორის ცნობილია სუბიექტები, რომლებთანაც ინტელექტი და ნებელობა საკმაოდ მაღალი ხარისხითაა წარმოდგენილი. ექვს გარეშეა, რომ ამ მხრივ საქმე სავსებით კონვენსირებულ ადამიანებთან გვაქვს, რომელნიც ამ ფსიქიკურ ძალთა საშუალებით ადამიანური საქმიანობის მაღალ საფეხურებს აღწევენ: ისტორიულ მოღვაწეთა შორის ცნობილია პირები, რომელნიც, როგორც ჩანს, ეპილეპტოიდთა ტიპს ეკუთვნიან. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ობიექტივაცია მათთან განვითარების მაღალ საფეხურს აღწევს, ვინაიდან უექველია რომ მხოლოდ განვითარებული ობიექტივაციის ბაზაზეა შესაძლებელი მათი ნებელობითი და ინტელექტუალური ძალების ეგოდენი წარმატებით განვითარება.

სულ სხვა მდგომარეობაა, როდესაც საქმე ნამდვილ ეპილეპტიკებს ეხება. მათი ინტელექტუალური და ნებელობითი უნარის ანალიზი, პირიქით, ამტკიცებს, რომ ამ მხრივ საქმე აქ მნიშვნელოვნად დაბალ საფეხურთან გვაქვს. ი. ბეალავას სადისერტაციო შრომაში არა ერთი მონაცემი მოიპოვება, რომელიც ამ მოსაზრების სასარგებლოდ ლაპარაკობს⁷. ეპილეპტიკების ცნებითი აზროვნების ექსპერიმენტალური ანალიზის საფუძველზე აღმოჩნდა, რომ ეს მნიშვნელოვანი ფუნქცია ამ შემთხვევაში შესამჩნევადაა დაქვეითებული. არც ნებელობის აქტის ანალიზი იძლევა, როგორც მოსალოდნელი იყო, უკეთეს შედეგს. აქ არ შეგვხვებით ეპილეპტიკის ნებელობის კონკრეტ სურათს და მხოლოდ მისი სუსტი განვითარების ფაქტს აღვნიშნავთ. სამაგიეროდ, ეპილეპტიკი ცნობილია, როგორც არა ჩვეულებრივი ჭიუტი, სტენიურ-აგრესიული აფექტების ადამიანი, ადამიანი, რომელიც უარს არ იტყვის ისეთ ნაბიჯზედაც კი, რომე-

⁷ ი. ბეალავა. Op. cit.

ლიც მისი სიცოცხლისათვისაც კი შეიძლება სახიფათო აღმოჩნდეს. მაგრამ, განა ეს მისი ნებელობის სიმტკიცის საბუთს წარმოადგენს? უეჭველია, არა. უფრო სწორი იქნებოდა, თუ აღვნიშნავდით, რომ, პირიქით, ნებელობის სიმტკიცეზე ლაპარაკი აქ სრულიად უადგილოა, რომ ეპილეპტიკი ამ შემთხვევაში უფრო უშუალო იმპულსებით ხელმძღვანელობს, რომ მისი ქცევა გონიერ ნებელობას არ ემორჩილება, ნებელობას, რომლის არსიც, სხვათა შორის, იმპულსების მართვის, მათი შეზღუდვისა და ალაგმვის უნარს გულისხმობს.

მოკლედ, ეპილეპტიკის ინტელექტი და ნებელობა აშკარა დეგრადაციის ნიშნებს ატარებს. რა არის ამის მიზეზი? ნუთუ თვითონ ინტელექტისა და ნებელობის, როგორც ასეთების, უშუალო დეფექტი!

უეჭველია, არა. ეს რომ ასე ყოფილიყო, მაშინ შეუძლებელი იქნებოდა ინტელექტისა და ნებელობის მძლავრი გამოვლენის ზოგიერთი შემთხვევა, რომელიც ზოგჯერ, ავადმყოფობის გაუმჯობესების დროს იჩენს ხოლმე თავს — რემისიის შემთხვევაში ზოგი ეპილეპტიკი საკმაოდ მაღალი ინტელექტისა და ნებისყოფის ნიშნებს იძლევა.

მოკლედ, თითქოს უდავოდ შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ეპილეფსიის შემთხვევაში ინტელექტისა და ნებელობის დეფექტური მუშაობის საფუძვლად მათი ორგანული დაზიანება როდი უნდა ჩაითვალოს, არამედ რაღაც სხვა, რაზედაც მკვეთრადაა ჩვენი ინტელექტუალური და ნებელობითი ოპერაციები დამოკიდებული.

რა არის ეს? რა აძლევს ასეთ საფუძვლებს ჩვენს ინტელექტსა და ნებელობას? პასუხი ჩვენთვის ნათელია. ეს ის სპეციფიკური უნარია, რომელიც ადამიანისთვისაა დამახასიათებელი და სპეციფიკურს ადამიანურ თვისებებს განსაზღვრავს — ეს ობიექტივაციის უნარია, რომელიც ჩვენ მხოლოდ ადამიანთან გვხვდება. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეპილეპტიკს სწორედ ეს ობიექტივაციის უნარი აქვს დაზიანებული — ობიექტივაციის უნარი, რომელიც ამ მაღალ ძალთა გამოყენების წარწამდვარსა და ბაზისს წარმოადგენს.

თუ ეს ასეა, ინტელექტუალურისა და ნებითი აქტივობის უქონლობის ან დეგრადაციის მიზეზი, ეპილეპტიკის შემთხვევაში, მისი ობიექტივაციის უნარის დარღვევაში უნდა ვეძიოთ. რაღაც პროცესების ძალით, რომელთაც აქ არ შევეხებით, ობიექტივაციის უნარის დაქვეითება ხდება, და ამას შედეგად სუბიექტის გონებ-

რივის და ნებითი ძალების დაზიანება სდევს თან. ამიტომ მისი ქცევა ამ მაღალ ძალთა ხელმძღვანელობას მოკლებული რჩება. ამიერიდან ქცევა შეუფერხებლად ვითარდება, ეპილეპტიკის განწყობათა უშუალო ხელმძღვანელობის ქვეშ. სახელდობრ, ეპილეფსიის შემთხვევაში ქცევა ტლანქი სტატიკური, ლოკალური ფიქსირებული განწყობის საფუძველზე მიმდინარეობს, და ავადმყოფს შესაძლებლობა ეკარგება თავისი ქცევის კორექცია ინტელექტის ხელმძღვანელობით მოახდინოს.

ჩვენ ვნახეთ, რომ შიზოფრენიის შემთხვევაშიც ასე ხდება. ობიექტივაციის ნორმალური აქტივობისა და მასზე დამყარებული ინტელექტისა და ნებლობის დარღვევასთან დაკავშირებით, ფიქსირებული განწყობის უშუალო აქტივობა შედის ძალაში, რომელაც აქ ამ ავადმყოფობის შემთხვევაში უკვე სხვა ნიშნებით — სიტლანქით, სტატიკურობითა და ირადიაციით — ხასიათდება.

IV. მოსაზღვრე მდგომარეობები

ე. წ. მოსაზღვრე მდგომარეობიდან ჩვენ შევჩერდებით ფსიქასთენიაზე — თანდაყოლილ ავადმყოფურ მდგომარეობათა ტიპზე — და ისტერიაზე — ისეთს რეაქციულ ცვლილებათა ტიპზე, რომელიც ფსიქიკურ განცდებთანაა დაკავშირებული. როგორც ცნობილია, ეს მდგომარეობები „მოვლენათა განსაკუთრებული ინტენსივობის პირობებშიც არ წარმოადგენენ ავადმყოფობათ, ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით“ (გილიაროვსკი). მეორე მხრივ, კიდევ უფრო ნაკლებადაა შესაძლებელი მათი ნორმალურ, ჯანმრთელ მდგომარეობათა მოვლენებად ჩათვლა.

განვიხილოთ, როგორია ამ მდგომარეობათა შემთხვევაში დაავადებულთა ფიქსირებული განწყობა!

1. ფსიქასთენია

1. ფსიქასთენიის ფიქსირებული განწყობა. როგორია ფიქსირებული განწყობა ფსიქასთენიის შემთხვევაში? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად მივმართოთ ექსპერიმენტალურ ანალიზს. ფსიქასთენიის შემთხვევაში ექსპერიმენტალური კვლევის საფუძველზე მიღებულ იქნა, მოკლედ, შემდეგი მონაცემები⁸.

⁸ ქ. მ დ ი ა ნ ი. ფსიქასთენიის ფსიქოლოგიური ბუნებისათვის. საკანდიდატო დისერტაცია. 1946.

1) ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობა აღმოჩნდა, რომ ფსიქასთენიკთა შორის მოიპოვება ძალიან უმნიშვნელო რაოდენობა (12%-მდე) ისეთი პირებისა, რომლებთანაც, ჩვეულებრივ, საგანწყობო ობიექტთა 2—3 ექსპოზიციის შედეგად განწყობის ფიქსაციაა შესაძლებელი. ამ ავადმყოფთა დიდი უმრავლესობა (88%) ექსპოზიციათა ამ რაოდენობის პირობებში არ განიცდის გამღიზიანებლების ზეგავლენას, ფიქსირებული განწყობის შექმნის მიმართულებით. ეს გარემოება საფუძველს გვაძლევს ვაღიაროთ, რომ ფსიქასთენიკის განწყობა შედარებით ძნელად ფიქსირდება: ორი ექსპოზიცია ამისათვის საკმარისი არაა.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ ფსიქასთენიკის ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობა ძალიან დაბალია, და, მისი ოპტიმუმის მისაღწევად საგანწყობო ექსპოზიციათა რიცხვის მნიშვნელოვანი გადიდებაა საჭირო.

2) ფსიქასთენიკის ფიქსირებული განწყობის სიმტკიცე. ფიქსირებული განწყობის ეს მხარე აქ ძალიან დაბალი მაჩვენებლებით ხასიათდება. საქმე იმაშია, რომ, ფსიქასთენიკის შემთხვევაში, პირველი ფაზა, ე. ი. კონტრასტული ილუზიების ფაზა, თითქმის სრულებით არ იჩენს თავს, ხოლო თუ იჩენს, ძალიან ხანმოკლედ: იგი მაშინვე ადგილს უთმობს შემდგომ ფაზას, რომელშიც გარკვეულად ასიმბილატიურ ილუზიათა რიცხვი ქარბობს.

3) განწყობის სიტლანქე. უკვე ამ დაკვირვებიდანაც ჩანს, რომ ფსიქასთენიკის ფიქსირებული განწყობა ნაკლებად პლასტიკურია. იგი თანდათანობით ჩაქრობის საფეხურებს კი არ გაივლის ხოლმე, არამედ თავიდანვე ერთ რომელიმე ფაზაზე ჩერდება.

მოკლედ: ფსიქასთენიკის ფიქსირებული განწყობა ტლანქ, არა პლასტიკურ განწყობად უნდა იქნეს აღიარებული.

4) დინამიკურობა. ფსიქასთენიკის ფიქსირებული განწყობის შემდგომ თვისებას მისი დინამიკურობა წარმოადგენს. ძნელად ფიქსირებული, ეს განწყობა ერთ ხანს თავის პირვანდელ ფორმაში იმყოფება, მაგრამ სწრაფად უთმობს ადგილს არაფიქსირებულ, ადექვატურ განწყობას.

5) ირადიაცია. თავისთავად ცხადია, რომ ძნელად აგზნებად, ნაკლებად მტკიცე ფიქსირებულ განწყობას ირადიაციის მაღალი ხარისხი არ უნდა ახასიათებდეს. ცდების საფუძველზე დამტკიცდა, რომ, მართლაც, ფსიქასთენიკის ფიქსირებული განწყობა

ბის ირადიაცია ძალიან უმნიშვნელოა: ირადიაციის ფაქტი ცპ-თა მხოლოდ 8%-თან დასტურდება, ფსიქასთენიკთა დიდ უმრავლესობასთან კი მისი გამოვლინება ექსპერიმენტის გზით სრულიად არ ხერხდება.

შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენი ცდების პირობებში ფსიქასთენიკის ფიქსირებული განწყობა გარკვეულად ლოკალურ ხასიათს ატარებს.

6) კონსტანტობა. ფსიქასთენიკის ფიქსირებული განწყობა მნიშვნელოვნად კონსტანტური აღმოჩნდა: მთელი რიგი დღეების განმავლობაში იგი როგორც ძნელად აგზნებადი, სუსტი, ტლანქი-დინამიკური და ლოკალური ფიქსირებული განწყობა ვლინდება. ფსიქასთენიკის განწყობის ეს თვისება განსაკუთრებით საყურადღებოა, ვინაიდან აქ, პირველ რიგში, ის სპეციფიკური თავისებურება იჩენს თავს, რომლითაც ფსიქასთენიკი სხვა მოსაზღვრე მდგომარეობათა წარმომადგენლისაგან, მაგალითად, ისტერიული სუბიექტისაგან განსხვავდება.

7) ფიქსირებული განწყობის ლაბილობა. ცდების საფუძველზე ირკვევა, აგრეთვე, ფსიქასთენიკის ფიქსირებული განწყობის ლაბილობაც: გამოკვლეულ ავადმყოფთა 80%-ის განწყობა არ აღმოჩნდა სტაბილური — დროის განმავლობაში იგი სწრაფად ქრება ისე, რომ მის ნაცვლად, ჩვეულებრივ ადექვატური განწყობა იჩენს თავს.

ამრიგად, ფსიქასთენიკის ფიქსირებული განწყობა უნდა იქნეს დახასიათებული, როგორც ძნელად აგზნებადი, სუსტი, ტლანქი, დინამიკური, ლოკალური, კონსტანტური და ლაბილური მდგომარეობა.

როგორც კი ჩაუვკვირდებით ფსიქასთენიკის ფიქსირებული განწყობის მთლიან სურათს, ჩვენს წინაშე მამინევე შემდეგი კითხვა დადგება: ფიქსირებული განწყობის აღწერილი თვისებები ფსიქასთენიკის განწყობის სპეციფიკურ თავისებურებად უნდა აღვიაროთ, თუ ის, ნაწილობრივ მაინც, განწყობის ფიქსაციის მკვეთრად გამოვლინებული სიმძნელის შედეგად უნდა ჩავთვალოთ?

ზევით ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ განწყობის ფიქსაციის პროცესს, ჩვეულებრივ, მისი დიფერენციაციის მეტად თუ ნაკლებად ხანგრძლივი პროცესი უსწრებს წინ: დასაწყისში მეტად თუ ნაკლებად დიფუზიური განწყობა შემდეგში უნდა გადიფერენცირდეს — უნდა გამოირკვეს, როგორც სუბიექტის ინდივიდუალურად გამოხა-

ტული, კონკრეტული მდგომარეობა და, მხოლოდ ამის შემდეგ, როგორც ასეთი, გაფიქსირდეს. საკითხი, მაშ, ასე დგას: როგორი მდგომარეობა გვაქვს ფსიქასთენიკის განწყობის შემთხვევაში — არის იგი თავიდანვე საკმარისად დიფერენცირებული, ისე, რომ საგანწყობო ცდებში ჩვენ საქმე სწორედ მის ფიქსაციასთან გვაქვს, თუ აქ საკითხი უმთავრესად მისი დიფერენციაციის პროცესს ეხება?

დაკვირვების საფუძველზე ირკვევა, რომ ფსიქასთენიკის განწყობის ფიქსაციისათვის საგანწყობო ექსპოზიციათა შედარებით დიდი რიცხვია საჭირო. თუ გავუწევთ ანგარიშს იმ გარემოებას, რომ პირველი, ე. ი. კონტრასტის ილუზიების ფაზა ჩვენს ავადმყოფებთან, ჩვეულებრივ, არ გვხვდება, მათი განწყობის ფიქსაციის დაბალი ხარისხი ნათელი და უდავო გახდება ჩვენთვის. იგივე ფაქტი დასტურდება სხვა უკვე აღნიშნულ მონაცემთა საფუძველზეც.

ერთი სიტყვით, როგორც ჩანს, ყოველივე ექვს გარეშეა, რომ ფსიქასთენიკის ფიქსირებული განწყობა სუსტად ფიქსირებულ განწყობისეულ მდგომარეობას წარმოადგენს.

თუ ეს ასეა, უნდა ვცნოთ, რომ აქ, საგანწყობო ექსპოზიციათა განმეორების პროცესში, განმეორებათა მნიშვნელოვანი რაოდენობა, პირველ რიგში, დიფერენცირებული განწყობის დიფერენციაციის საქმეს ემსახურება და ამიტომაც, რომ მისი ფიქსაცია საკმარის სიმტკიცეს ვერ აღწევს.

ამრიგად, ფსიქასთენიკი შეიძლება დახასიათებული იქნეს, როგორც ადამიანი, სუსტად დიფერენცირებულითა და სწორედ ამ მიზეზით, ძნელად აგზნებადი, სუსტი, ლოკალური და ლაბილური განწყობით.

2. ობიექტივაცია ფსიქასთენიკის შემთხვევაში. იმისათვის, რომ ფსიქასთენიკა რიგიანად გავიგოთ, საჭიროა ამ დაავადების შემთხვევაში ობიექტივაციის აქტი გავაანალიზოთ. როგორაა ეს უნარი წარმოდგენილი ფსიქასთენიკთან?

მისი ქცევის დაკვირვებიდან ჩანს, რომ ფსიქასთენიკი, ჩვეულებრივ, რომელიმე თავისი იდეითაა შეპყრობილი — იდეით; რომელიც მას პირველ რიგში და ყველაზე უფრო მეტად აწუხებს. შეიძლება ითქვას, რომ აკვიატებულ წარმოდგენათა ბატონობა ფსიქასთენიკის ერთ-ერთს განსაკუთრებით დამახასიათებელ თვისებას წარმოადგენს. ავადმყოფი მუდმივი ექვების მდგომარეობაში იმყოფება. იგი არასოდეს არაა დარწმუნებული თავისი საქციე-

ლის სისწორეში, ყოველთვის შეპყრობილია თვითშემოწმების მოთხოვნილებით. შთაბეჭდილება იქმნება, რომ ფსიქასთენიკს არ გააჩნია ისეთი გარკვეული, მკაფიოდ გამოხატული განწყობა, რომლის საფუძველზეც ნებისმიერი ქცევის გამლა იქნებოდა შესაძლებელი. მისი განწყობის დაბალი დიფერენციაცია წარმოადგენს დაბრკოლებას, რომელიც არ აძლევს მას საშუალებას, თავისი ნებითი აქტივობა გადაჭრით გაშალოს. უნდა ვიფიქროთ, რომ მისი ძირითადი თვისება — ნებითი აქტების სუსტი განვითარება — მის განწყობათა სუსტი დიფერენციაციის საფუძველზე აღმოცენდება. ობიექტივაციის მაღალი განვითარების მიუხედავად, ფსიქასთენიკს ძნელად ეხერხება თავისი ქცევის მწყობრი სქემის აგება, და ეს იმიტომ, რომ თვით მონაცემები — ბუნდოვანი და დიფუზური — ნებითი აქტივობის საძირკვლად გამოსადეგი არაა. ფსიქასთენიკს არა აქვს ქცევის რომელიმე აქტის სისწორეში დარწმუნებულობა. რომელიც ეგოდენ აუცილებელია ამ აქტების განსახორციელებლად.

არ შეიძლება ითქვას, რომ ასეთია ფსიქასთენიკის ინტელექტის ბედიც. პირიქით, ის გარემოება, რომ ამ ავადმყოფს ობიექტივაციის უნარი აქვს, უზრუნველყოფს მისი ინტელექტის აქტივობას — ინტელექტისა, რომელიც ხშირად — შეიძლება, უფრო ხშირად, ვიდრე საჭიროა — ჩერდება კითხვაზე იმის შესახებ, თუ რომელი ქცევა უფრო მიზანშეწონილია ამ შემთხვევაში. დასმული კითხვის დამაკმაყოფილებელი გადაწყვეტის მთელ რიგ შემთხვევათა მიუხედავად, ფსიქასთენიკს არ ძალუძს რომელიმე მათგანზე შეჩერება; ამის გამო ის იძულებული ხდება განაგრძოს გადაწყვეტილების ახალი გზების ძებნა, ან, უკანასკნელ მომენტში, გადასდოს გადაწყვეტილების შესრულება. ყველაფერი ეს იმიტომ ხდება, რომ მას არა აქვს დარწმუნებულობა, რომელიც, ჩვეულებრივ, შესატყვის განწყობათა გარკვეულობით არის ხოლმე პირობადებული.

ფსიქასთენიკის ნებელობის უკმარობა ხშირად გავლენას ახდენს მის მაღალ ინტელექტუალურ ძალთა ნაყოფიერებაზედაც. იგი იწვევს სიმტკიცის ნაკლებობას, რომელიც ამ ძალთა გამოყენებისათვისაა საჭირო. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამას საფუძველად დარწმუნებულობის სისუსტე უდევს, რომელიც განწყობის დიფერენციაციის უკმარობით არის განსაზღვრული.

ამრიგად, ძირითადი ფენომენი, რომელიც ჩვენ ავადმყოფთა ფსიქიკის სისუსტეს განსაზღვრავს, უნდა ვეძიოთ იმ განწყობისე-

ულ მდგომარეობათა ნაკლებ დიფერენციაში, იმ მკაფიოდ გამოსატულ დიკუზიურობაში, რომლის ბაზაზეც ფსიქასტენიკის დაწესებულობის სისუსტე, მისი ნებითი აქტების განუვითარებლობა და ინტელექტუალურ გადაწყვეტილებათა მერყეობა აღმოცენდება.

2. ისტერია

1. ფიქსირებული განწყობა ისტერიის შემთხვევებში. განვიხილოთ ეხლა ისტერიის პრობლემა — ისტერიისა, რომელიც უკვე დიდი ხანია მრავალი თვალსაზრისით შესწავლის საგანს წარმოადგენს. ჩვენ აქ ამ დაავადებას განწყობის ცნების პოზიციებიდან უნდა შევეხოთ — უნდა გამოვარკვიოთ, თუ რა მდგომარეობაში იმყოფება ისტერიულთა განწყობა, როგორია მისი გამოვლინებები, რა თავისებურებებით ხასიათდება იგი.

ამ საკითხის სპეციალური გამოკვლევის საფუძველზე⁹ გამოირკვეა, რომ ისტერია სხვა დაავადებებისაგან საკმარისად მკვეთრად განსხვავდება: აქ, პირველ რიგში, მნიშვნელობა აქვს ისტერიულთა ფიქსირებული განწყობის ფართოდ ივარცხლებულ ვარიაციულობას. არ მოინახება ფიქსირებული განწყობის არცერთი ფორმა, რომელიც ყოველთვის იყოს ისტერიულთან მოსალოდნელი. ისტერიით დაავადებულისათვის განსაკუთრებით ისაა დამახასიათებელი, რომ მისი განწყობის ფორმები მარად მერყევს, მარად ცვალებად მდგომარეობაში იმყოფებიან.

მაგრამ მაინც არსებობს გარკვეული ამპლიტუდა, რომელიც ამ რყევას ახასიათებს, და ჩვენს ამოცანას, პირველ რიგში, მისი საზღვრების გამორკვევა შეადგენს.

ისტერიულთა ფიქსირებული განწყობა მკურნალობის პერიოდში ერთი არსებითი თვისებით ხასიათდება: ეს თვისება, როგორც უკვე იყო აღნიშნული, მისი — ამ განწყობის — გამოვლინებათა მნიშვნელოვან ცვალებადობაში მდგომარეობს. იმისათვის, რომ ამის შესახებ ნათელი წარმოდგენა მივიღოთ, მივმართოთ ერთი ასეთი ავადმყოფის მონაცემებს.

ივანოვი დ. ლ. 23 წ. განათლება საშუალო. უჩივის შეტევებს. შემოწმების შედეგად (19/XII—35) აღმოაჩნდა ტანჭი სტატიკური, კონტრასტული (ჰაპტურ სფეროში) და ძლიერად ირადირებული 15 კონტრასტული ილუზია, ოპტიკურ არეში ჰაპტურ არედან ფიქსირებული განწყობა.

⁹ ქ. მ დ ი ვ ა ნ ი. განწყობის ილუზია ისტერიით დაავადებულთა შემთხვევაში. ფუნქც. ნერვ. დაავადებათა ინსტიტუტის შრომები; I. 1936.

22/VII—35 წ. თავს უკეთ გრძნობს. შემოწმების შედეგად გამოირკვა, რომ ავადმყოფს ჰაპტურ სფეროში ტლანქი სტატიკური განწყობა აქვს, მაგრამ ოპტიკურ არეში ირადიაციის ფაქტი არ აღინიშნება: ავადმყოფი მაშინვე ადასტურებს მხედველობის არეში ექსპონირებულ კრიტიკულ ობიექტთა ტოლობას.

25/XII—35 წ. თავს უკეთ გრძნობს. შეტევები აქვს. მაგრამ უფრო იშვიათად, ვიდრე წინათ. ფიქსირებული განწყობა პლასტიკურ-დინამიკური აღმოაჩნდა.

27/XII—35 წ. თავს უკეთ გრძნობს. ცდების შედეგები იგივეა, რაც ორი დღის წინათ.

29/XII—35 წ. ორი დღეა, რაც შეტევები აღარ აქვს. თავს კარგად გრძნობს. ცდების შედეგები დაახლოებით ისეთივეა, რაც ორი უკანასკნელი შემოწმების დროს.

1/I—36 წ. წინააღმდეგ თავს ცუდად გრძნობდა, მაგრამ შეტევა არ ჰქონდა. ცდების დროს გამოირკვა, რომ განწყობის ფიქსაცია არ ხერხდება: კრიტიკულ ობიექტებს ტოლად აღიქვამს.

7/I—36 წ. წინააღმდეგ ჰქონდა ხანგრძლივი შეტევა (დაახლოებით 2 1/2 საათის განმავლობაში). შეტევის დროს ესმოდა ხმამაღალი ლაპარაკი, რომლითაც მას მიმართავდნენ, მაგრამ კარგად ვერ არჩევდა, რას ეუბნებოდნენ. განწყობა—ტლანქი სტატიკური, ხანმოკლე ირადიაციით ოპტიკურ სფეროში.

14/I, 16/I, 20/I და 25/I გამოკითხვებიდან გამოირკვა, რომ ამ ხნის განმავლობაში შეტევები არ ჰქონია და თავს კარგად გრძნობდა].

ამ დღეებში ჩატარებული ცდების შედეგად აღმოჩნდა პლასტიკურ-დინამიკური განწყობა, რომელიც კარგად ირადირდება ჰაპტურიდან ოპტიკურ სფეროში. სხვა დროს — იმ პერიოდში, როცა ავადმყოფს შეტევები ჰქონდა და თავს ცუდად გრძნობდა — ფიქსირებული განწყობა სულ სხვა მონაცემებს იძლეოდა.

დაკვირვების მთლიანი პერიოდის საერთო სურათი შემდეგია:

1. წინა დღის მთელი რიგი შეტევების შემდეგ ავადმყოფთან დეპრესიული მდგომარეობის სიმპტომები აღინიშნება, თავის ტიპიკურობით. ამ მდგომარეობაში პაციენტი იძლევა კონტრასტულ ილუზიათა დაუბოლოებელ რიგს კარგი ირადიაციით ჰაპტურიდან ოპტიკურ სფეროში, ე. ი. ტლანქ სტატიკურ ირადირებულ განწყობას. ამ მდგომარეობაში სტატიკური განწყობის კონფლიქტურ ადამიანებს უახლოვდება. მაგრამ ეს მხოლოდ მაშინაა, როდესაც ავადმყოფი, წინა დღის მთელ რიგ შეტევების შემდეგ, მდგომარეობის გაუმჯობესების გზას ადგია. დამახასიათებელია, რომ ასეთ შემთხვევაში განწყობის ფიქსაცია ზოგჯერ სულ არ ხერხდება.

2. იმავე მდგომარეობის უფრო მსუბუქი ფორმისა და, შემდეგ, თვითგრძნობის შესამჩნევი გაუმჯობესების შემთხვევაში განწყობის სურათი იცვლება: იგი ტლანქი სტატიკური რჩება, მაგრამ

ირადიაცია ჰაპტური სფეროდან ოპტიკურში არ აღინიშნება და მას ლოკალური ხასიათი ეძლევა. შთაბეჭდილება ისეთია, თითქოს ამ შემთხვევაში ეპილეპტიკის ფიქსირებული განწყობა იჩენდეს თავს.

3. რამდენიმე დღის ისეთი პერიოდის შემდეგ, როდესაც ავადმყოფი თავისუფალი იყო შეტევისაგან, იგი თავს გაცილებით უკეთ გრძნობდა, შედარებით უკეთესს გუნებაზე იყო და ნორმალური, დინამიკური ადამიანის ფიქსირებულ განწყობას ააშკარავებდა — პლასტიკურ დინამიკურ განწყობას, რომელიც ჰაპტურიდან ოპტიკურ სფეროში ადვილად იძლეოდა ირადიაციას.

ასეთია ერთი პაციენტის მონაცემები, რომელნიც სხვა გამოკვლეულ ავადმყოფთა მონაცემებიდან არსებითად არ განსხვავდებიან.

ამრიგად, შეიძლება გავიმეოროთ, რომ ისტერიულთა დამახასიათებელ თავისებურებას ფიქსირებული განწყობის მკვეთრად გამოვლინებული ვარიაბილობა წარმოადგენს: ავადმყოფის მდგომარეობასთან დაკავშირებით მისი ფიქსირებული განწყობა ზოგჯერ სულ არ განიჩქევა ნორმალური ჰარმონიული ადამიანის განწყობისაგან, მაგრამ ზოგჯერ ტლანქი სტატიკური და ლაბილური, ე. ი. ეპილეფსიისათვის დამახასიათებელი, განწყობის ფორმებში ვლინდება, ანდა სტატიკური ადამიანის ირადირებულ განწყობას უახლოვდება.

ასეთია ისტერიულთა განწყობის სურათი. ჩვენ ვხედავთ, რომ ისტერია სხვა განხილულ პათოლოგიურ მდგომარეობისაგან ფიქსირებული განწყობის მკვეთრად გამოხატული ვარიაბილობით განსხვავდება, — იმით რომ ამ განწყობას კონსტანტობა არა აქვს, რომელიც განხილულ პათოლოგიურ მდგომარეობათა სხვა შემთხვევებში ჩვეულებრივ დასტურდება.

უნდა ვიფიქროთ, რომ ფიქსირებული განწყობის ეს თავისებურება, რომელიც საკმარისად კარგად ახასიათებს სწორედ ისტერიულის ქცევის ვარიაბილობას, ამ ავადმყოფის ყველაზე უფრო დამახასიათებელ თვისებას წარმოადგენს.

მაგრამ ისტერიულებს აქვთ სხვა თავისებურებებიც, რომელთა შესწავლა საჭიროა, რათა ამ დაავადების არსის შესახებ უფრო გარკვეული წარმოდგენა ვიქონიოთ.

2. განწყობის სტაბილობა წარმოდგენის შემთხვევაში. პირველ რიგში უნდა გამოვარკვიოთ, შეუძლიათ თუ არა ისტერიით დაავადებულთ განწყობის სტიმულირება წარმოდგენის ბაზაზე.

ამ საკითხთან დაკავშირებით ჩატარებულ იქნა სპეციალური ექსპერიმენტები¹⁰. აღმოჩნდა, რომ ისტერიას ამ მხრივ სპეციფიკური მაჩვენებლები აქვს, რომელნიც მკვეთრად განსხვავდებიან იმისაგან, რასაც ჩვენი ნორმალური ცვალები იძლევიან, და იმისაგანაც, რაც სხვა პათოლოგიურ მდგომარეობათა შესახებ არის ცნობილი.

თუ შევადარებთ ნორმალურ ცვალებას მიღებულ მონაცემებს წარმოდგენის საფუძველზე სტიმულირებული განწყობის შესახებ იმას, რაც მიღებული გვაქვს, ამ მხრივ, ისტერიულების შემთხვევაში, ამ უკანასკნელთ მნიშვნელოვანი უპირატესობა აღმოაჩნდება: ასე, მაგალითად, ისტერიით დაავადებულს განწყობა წარმოდგენის საფუძველზე გაცილებით უფრო ადვილად და უფრო ხშირად უჩნდება, ვიდრე ჩვეულებრივ ცდისპირებს. აღსანიშნავია და განსაკუთრებით საინტერესო, რომ ეს განწყობა ისტერიულთან გაცილებით უფრო მტკიცეა და გამძლე, ვიდრე ჯანმრთელ პირთა შემთხვევაში.

რამდენად დიდი შეიძლება იყოს განსხვავება ამ მხრივ მათ შორის, ეს შემდეგიდანაც ჩანს: მაშინ როდესაც წარმოდგენით სტიმულირებული განწყობის ძლიერი ილუზია ჩვენი ისტერიულობის 60%-ს პატურ სფეროში და 46%-ს ოპტიკურში უჩნდება, ამგვარი ილუზია ჯანმრთელთა შემთხვევაში მხოლოდ ერთ ცვალებას (17%) აღინიშნება.

ექვს გარეშეა, რომ წარმოდგენის ბაზაზე აღმოცენებულ განწყობა ისტერიულთან შეუდარებლად უფრო ძლიერია, ვიდრე ჯანმრთელ ადამიანთან. შეიძლება ითქვას, რომ მას ისეთივე ძალა აქვს, როგორც აქტუალური სიტუაციით სტიმულირებულ განწყობას: განსხვავება მაჩვენებელთა შორის აქ 10%-ს არ აღემატება. ე. ი. რაოდენობას, რომელიც თავისუფლად შეიძლება უგულებელ იქნეს.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ წარმოდგენის საფუძველზე აღმოცენებული განწყობა ისტერიულთან ისეთივე სიმტკიცით ხასიათდება, როგორითაც სიტუაციის აქტუალური ზემოქმედების შედეგად სტიმულირებული განწყობა.

თუ დავეუკვირდებით ფიქსირებული განწყობის სხვა ფაქტებს, ვნახავთ, რომ მისი განვითარების მთელი ხაზის გასწვრივ იმავე

¹⁰ ე. ვ ა ჩ ნ ა ძ ე, წარმოდგენის საფუძველზე სტიმულირებული განწყობის საკითხისათვის ისტორიის შემთხვევაში. 1947 წ. (ხელნაწერი).

შედგებთან გვაქვს საქმე. ამრიგად, სრული საფუძველი გვაქვს ვი-
ფიქროთ, რომ წარმოდგენით სტიმულირებული ფიქსირებული
ჯანწყობა საერთოდ არაფრით არ ჩამორჩება აქტუალური სიტუ-
აციის ზემოქმედებით გამოწვეულ ჯანწყობას. ყველაფერი ეს ლა-
პარაკობს იმ დიდი როლის შესახებ, რომელსაც წარმოდგენათა
სამყარო ასრულებს ისტერიულ სუბიექტებთან.

ბუნებრივად იბადება კითხვა როგორია, ამ შემთხვევაში, ის-
ტერიულის წარმოდგენის ბუნება?

ზევით აღვნიშნეთ, რომ არსებობს ამ მოვლენის ორი არსები-
თად სხვადასხვა ფსიქიკური ასპექტი: ჯერ ერთი, „წარმოდგენები“,
რომელიც მიმდინარეობენ ჩვენი ცნობიერების არადიფერენცი-
რებულ, ან ნაკლებად დიფერენცირებულ პლანში. ეს ის წარმოდ-
გენებია, რომელნიც სრულიად არ არიან, ან ნაკლებად არიან ცნო-
ბიერების აქტივობის სხვა ასპექტებისაგან დიფერენცირებული,
პირველ რიგში იმისაგან, რასაც, ჩვეულებრივ „აღქმას“ ვუწო-
დებთ. ამგვარ „წარმოდგენებთან“ საქმე გვაქვს; მაგ., სიზმრის
მდგომარეობის დროს. მაგრამ, მეორე მხრივ, წარმოდგენად ისეთ
სპეციფიკურ განცდებსაც ვთვლით, რომელნიც „აღქმისაგან“ დი-
ფერენცირებულია და აქტუალურად მოქმედი გამლიზიანებლისა-
გან დამოუკიდებლად მიმდინარეობენ.

ჩვენ დავრწმუნდით, რომ „წარმოდგენის“ ეს დიფერენცია-
ცია ობიექტივაციის პროცესის საფუძველზე ხდება — პროცესის
საფუძველზე, რომელიც მხოლოდ ადამიანისათვისაა დამახასიათებე-
ლი.

თუ მხედველობაში ვიქონიებთ წარმოდგენის ცნების ამ ორ
მნიშვნელობას და ისტერიულის „წარმოდგენას“ ამ თვალსაზრი-
სით შევხედავთ, ნათელი გახდება, რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ საქ-
მე გვაქვს ისტერიულის განცდებთან, რომელნიც ჩვენი ცნობიერ-
ების პირველს, ნაკლებად დიფერენცირებულ პლანზე მიმდინარე-
ობენ. ამიტომ გასაგებია, რომ ისტერიულის „წარმოდგენის“ სა-
ფუძველზე აღმოცენებული ჯანწყობა არაფრით განსხვავდება გან-
წყობისაგან, რომელიც აქტუალური აღქმებითაა სტიმულირებუ-
ლი: აქი ისტერიულის „წარმოდგენა“ ჯერ კიდევ არაა აღქმისაგან
დიფერენცირებული!

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ ისტერიულის „წარმოდგენე-
ბი“ სიზმრის წარმოდგენებისდაგვარ განცდებს შეადგენენ, და
ამიტომაც ნათელია, რომ „წარმოდგენების“ ფაქტის აღიარება ის-
ტერიულთან ჯერ კიდევ არ ნიშნავს მასთან ობიექტივაციის უნა-

რის აღიარებასაც — ისტერიულის „წარმოდგენა“ ცნობიერების ობიექტივირებულ შინაარსად ვერ ჩაითვლება. ავადმყოფობის გამწვავების პერიოდში ისტერიულის ცნობიერება ისეთ მდგომარეობაში იძირება, რომელიც ჩვენი ღიზმრის ცნობიერების მდგომარეობას მოგვაგონებს.

ბუნებრივად იბადება კითხვა: რა მიმართებაშია ისტერიულის წარმოდგენით სტიმულირებული ფიქსირებული განწყობა მის აქტუალურ სიტუაციაში ფიქსირებულ განწყობასთან? ჩვენ ვნახეთ, რომ ეს უკანასკნელი თავისი გამოვლინების მკვეთრი ვარიაბილობით ხასიათდება. იჩენს თუ არა თავს ეს თვისება წარმოდგენის საფუძველზე ფიქსირებული განწყობის შემთხვევაშიც? თუ დავუკვირდებით განწყობის ამ ფორმის მონაცემებს, ვნახავთ, რომ აქ, ამ მხრივ, სწორედ ისეთივე სურათი გვაქვს, რაც აქტუალურ პირობებში ფიქსირებული განწყობის შემთხვევაში, ე. ი. ვარიაბილობა წარმოდგენით სტიმულირებული განწყობის შემთხვევაშიც ისტერიულის დამახასიათებელ თვისებას შეადგენს.

ზემო ნათქვამიდან უნდა დავასკვნათ, რომ ისტერიულები წარმოდგენენ ადამიანებს, რომელთაც როგორც აღქმით, ისე მისგან ნაკლებად დიფერენცირებული წარმოდგენით სტიმულირებული განწყობის მნიშვნელოვანი ვარიაბილობა და აგზნებადობა ახასიათებს.

იბადება საკითხი იმ პრემორბიდული მდგომარეობის შესახებ, რომლის ნიადაგზეც, ჩვეულებრივ, ეს დაავადება აღმოცენდება. ზევივ, განწყობის ტიპოლოგიურ ერთეულთა შესწავლისას, ჩვენ, სხვათა შორის, ე. წ. ვარიაბილურ-ლაბილური ტიპის ანალიზზეც შევჩერდით. მაშინ ჩვენ ვნახეთ რომ ამ ტიპის ადამიანთა ყველაზე უფრო დამახასიათებელ თავისებურებას ფიქსირებული განწყობის ვარიაბილობა და ლაბილობა შეადგენს, ისევე როგორც იმ შემთხვევათა სიხშირეც, როცა განწყობის ფიქსაცია სულ არ ხერხდება. როგორც ისტერიულის, ისე ამ სუბიექტთა ფიქსირებული განწყობაც მოკლებულია კონსტანტობას: იგი შემთხვევიდან შემთხვევაზე ვარიაბილობს, ე. ი. გამოვლინების ფორმებს იცვლის და, ამასთანავე, ან გარკვეულად სწრაფი ჩაქრობის ტენდენციას ამჟღავნებს, ან და სრულიად არ ფიქსირდება.

ამრიგად, თუ ვარიაბილურ-ლაბილურ ადამიანთა და ისტერიულთა განწყობის თვისებებს ერთმანეთს შევადარებთ, მათი სიახლოვე ჩვენთვის ყოველივე ექვის გარეშე დარჩება. მეტიც — შთა-

ბეჭდილება იქმნება, რომ ამ მხრივ არც არის რაიმე განსხვავება მათ შორის.

მაგრამ, თუ მხედველობაში ვიჭონებთ მწვავე შემთხვევებს, ვნახავთ, რომ ისტერიულსა და ვარიაბილურ-ლაბილურ ტიპს შორის არსებითი მნიშვნელობის განსხვავება არსებობს: მაშინ, როდესაც ვარიაბილურ-ლაბილური ადამიანი ჩვეულებრივს ჯანმრთელ სუბიექტს წარმოადგენს, რომელიც ნორმალურსა და, ზოგჯერ, საკმარისად პროდუქტიულ ცხოვრებას ატარებს, ისტერიული გარკვეულად ავადმყოფი ადამიანია, რომელიც გამწვავების პერიოდებში, ნორმალურ მუშაკთა რიგებიდან გამოითიშება და მთლიანად სპეციალური ზედამხედველობის ქვეშ დგება.

ბუნებრივად ჩნდება საკითხი, რაში უნდა ვეძიოთ ვარიაბილურ-ლაბილური სუბიექტის ამ არსებითი ცვლილებების საფუძველი. მე შეეჩერდები მხოლოდ ერთ მომენტზე, დანარჩენს კი, შესაძლებელია მნიშვნელოვანს, აქ არ შევეხები. საქმე ისაა, რომ ვარიაბილურ-ლაბილური სუბიექტები, ისევე, როგორც კონფლიქტური ტიპის სხვა პირებიც, ცხოვრების ნორმალურ წარმომადგენელთა დონეზე რჩებიან: საჭიროების მიხედვით ასეთ ადამიანს შეუძლია საკუთარი ქცევის მოწესრიგება ობიექტივაციის პოზიციებიდან — პოზიციებიდან, რომელნიც მას მეტად ან ნაკლებად მაინც შერჩენია: ცხოვრების გადამწყვეტ მომენტებში ასეთი სუბიექტი ობიექტივაციისათვისაც საჭირო ძალთა მობილიზაციას და ამ ობიექტივაციის საფუძველზე სათანადო ქცევის გაშლას ახერხებს. შეტევის მდგომარეობაში კი ის მოკლებულია ამ უნარს, და მისი ქცევა ბუნებრივ, არაგაშუალებულ განწყობათა საფუძველზე მიმდინარეობს.

შრომები განწყობის შესახებ

- ე. ა ბ ა შ ი ძ ე. ექსპერიმენტულად ფიქსირებული განწყობის ლაქვიდაცია და სტაბილურობა, 1944. (ხელნაწერი).
ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობას კვლევას მეთოდისათვის, 1946 წ. (ხელნაწ.).
მოკარბების წვლილი ექსპერიმენტულად ფიქსირებული განწყობის ილიუზი-ებში, 1947. წაკითხულია მოხსენებად ინ-ტის VII სამეც. სესიაზე (6. IV—48).

6. ა დ ა მ ა შ ვ ი ლ ი. ილუზიური აღქმის განმაწყობელი მოქმედება (ხელნაწერი, 1937 წ.).
 განწყობის ილუზიის ინტერმოდალური ტრანსპოზიცია, სტალინის სახ. თბილ. სახ. უნივერს. შრომები, XVII, 1941 წ.
 განწყობის სიმტკიცე და ირადიაცია. უნივერს. შრომები, XVII, 1941 წ.
 დაბალი მაიმუნების ფიქსირებული განწყობა. ფსიქოლოგია, V, 1948 წ.
- ა. ა ე ა ლ ი შ ვ ი ლ ი. განწყობის ინტერმოდალური კონსტანტობის საკითხისათვის. უნივერს. შრომები. XVII ტომი. 1941 წ.
- ბ. ბ ე ა ლ ა ვ ა. ფიქსირებული განწყობის თავისებურებანი გენურული ეპილეფსიის შემთხვევაში (საკანდიდ. დისერტაცია), 1940. ეპილეფსიის ფსიქოლოგიისათვის (სადოქტორო დისერტაცია), 1944.
 ფიქსირებული განწყობა სიმულაციის შემთხვევებში. მეცნ. აკად. საზოგად. მეცნიერ. განყოფილების მოხსენებათა თეზისები, 1942.
 ტრავმატული ნერვოზი. ფუნქ. ნერვ. დაავადებათა ინსტიტუტის შრომები, II, 1945.
 ნებელობის ფსიქოპათოლოგიისათვის. მეცნ. აკად. საზოგ. მეცნიერებათა განყოფ. მოხსენებათა თეზისები, 1944.
 ფიქსირებული განწყობის დიაგნოსტიკური მნიშვნელობა ისტერიისა და ეპილეფსიის შემთხვევებში. ფსიქოლოგია, II, 1945.
 შიზოფრენიკთა ფიქსირებული განწყობა. 1947 (ხელნაწ.).
 მანიაკალურთა ფიქსირებული განწყობა. 1940 (ხელნაწ.).
 ფიქსირ. განწყობის პათოლოგიისათვის ნევროზებისა და ფსიქოზების შემთხვევებში. ამ.-აკვკ. ევაკოპოსპიტალთა კონფერენციის მოხსენებათა თეზისები. 1944.
 პოსტოპოციურ რეაქციათა ტიპოლოგიისათვის. ფსიქოლოგია, II, 1943.
- ა. ლ უ რ ი ა. Фиксированная установка при локальных поражениях коры головного мозга. 1949
 ტვინის „მეტყველების ზონები“ და ფიქსირებული განწყობა. ფსიქოლოგია. IV. 1948.
 ტვინის ქერქის შუბლის წილების ფსიქოპათოლოგიისათვის. სამედიცინო ინსტიტუტის შრომები, 1948.
- კრიტიკულ ექსპოზიციათა განმაწყობელი როლის საკითხისათვის. 1942 წ. ფსიქოლოგია 1.
- ბ. ბ ო კ ო რ ი შ ვ ი ლ ი. სიმძიმის ილუზიის ანალოგი წოლის არეში. უნივერსიტეტის მოამბე, 1927.
- ნ. ე ლ ი ა ვ ა. განყენებულ მიმართებაზე შექმნილი განწყობის ჩაქრობის პროცესი, უნივერს. შრომები, XVII, 1941 წ.
 განწყობის გადანაცვლება და ობიექტივაციის აქტი. ფსიქოლოგია, IV [ტომი, 1947 წ.
 განწყობის გადანაცვლების ფორმები. მოხსენებელია საქ. მეცნ. აკადემიის ფსიქოლ. ინსტიტუტის სამეცნ. საბჭ. სხდომაზე. 1944 წ.
 გადანაცვლების პროცესი და მისი მიმდინარეობა. საკანდიდატო დისერტაცია, 1946 წ.
 განწყობის გადანაცვლება შიზოფრენიის შემთხვევაში. მოხს. ფსიქ. ინ-ტის სამეცნ. სხდომაზე, 1947 წ.

- რომელობით აზრიან მასალაზე შექმნილი განწყობის საკითხისათვის. მოხსენებულია იქვე, 1948 წ.
- ე. ვ ა ჩ ნ ა ძ ე. წარმოსახვის ნიადაგზე განწყობის თავისებურებანი ისტერიულთან (ხელნაწ.), 1946.
- შიზოფრენიკის ფიქსირებული განწყობა წარმოსახვის საფუძველზე (ხელნაწ.) 1948.
- ე. კ ე ქ ე რ ა ძ ე. აზრიანი მასალა და განმეორება. ფსიქოლოგია, V, 1942. ყურადღების განვითარება სკოლის წინარე ასაკში, ფსიქოლოგია, IV, 1947. ობექტივაციის როლი დამახსოვრებაში, 1946. მეხსიერების განვითარება სკოლის წინარე ასაკში, 1947.
- ე. კ ვ ი ნ ი კ ა ძ ე. ობექტივაცია შიზოფრენიის შემთხვევაში, 1947 (ხელნაწ.).
- ე. ლ უ რ ი ა და ბ ე ლ ა ვ ა. Фиксированная установка при поражении коры головного мозга.
- ქ. მ დ ი ვ ა ნ ი. განწყობის ილუზიის თავისებურება ისტერიის შემთხვევაში. 1931წ. განწყობის ილუზიის თავისებურება შიზოფრენიის შემთხვევაში. ხელნაწერი. ფიქსირებული განწყობა ფსიქასთენიის შემთხვევაში (თეზისები. 1941 წ.). განწყობის ილუზიის დასუსტება ხანგრძლივ პირობებში. უნივერსიტ. შრომები, XVII.
- განწყობის ილუზიის დასუსტება კრიტიკულ ცდებში, 1942 (ხელნაწერი).
- ა. მ ო ს ი ა ვ ა. წერა-კითხვის სწავლასთან დაკავშირებით ობექტივაციის პრობლემისათვის, ფსიქოლოგია, V, 1948.
- განწყობის ნებისმიერი შეცვლის და ყურადღების ურთიერთობის საკითხისათვის, ფსიქოლოგია, IV, 1948.
- შვიდი წლის ბავშვთა ობექტივაციის უნარი. 1946 (ხელნაწ.).
- რ. ნ ა თ ა ძ ე. ტოლობის განწყობის შემუშავებისათვის. სახელმწ. უ-ტის შრომები, ტ. VII, 1940 წ.
- წარმოდგენით გამოწვეული ფიქსირებული განწყობის საკითხისათვის. ფსიქოლოგია, ტ. 1, 1945 წ.
- სასცენო გარდასახვის ფსიქოლოგიური ბუნება. პუშკინ. სახელობის პედაგ. ინსტ. შრომები, ტ. III, 1946 წ.
- წარმოდგენის თვალსაჩინობა, როგორც განმაწყობელი ფაქტორი. ფსიქოლოგია, ტ. V, 1948 წ.
- წარმოდგენის საგნის ინტენცია, როგორც განმაწყობელი ფაქტორი. ფსიქოლოგია, ტ. VII (იბეჭდება).
- ვ. ნ ო რ ა კ ი ძ ე. კონფლიქტების მატარებელ სუბიექტების განწყობა. საკანდიდატო დისერტაცია, 1937 წ., შემოკლებით დაიბეჭდა ბათუმის პედ. ინსტ. შრომების კრებულში, 1941 წ.
- კონფლიქტურ-ინტრავერტული პიროვნება (ტლანქი ირადირებული განწყობის პიროვნება). ხელნაწერი. წაკითხულია მეცნ. აკადემ. ფსიქ. სექტორის სამეცნ. საბჭოს სხდომაზე, 1941 წ.
- პრემორბიდული პიროვნება ომის ფსიქონევროზებში. ფსიქოლოგია ტ. II, მეცნ. აკადემიის გამოცემა, 1943 წ.
- ფიქსირებული დინამიკური განწყობის პიროვნება. საზოგ. მეცნ. განყოფ. II სამეცნ. სესიის თეზისები, 1943 წ.
- ფიქსირებული ტლანქი დინამიკური განწყობის პიროვნება. ფსიქოლოგია, ტ. III, მეცნ. აკად. გამოცემა, 1945 წ.

ფიქსირებული ვარიაციულ-ლაბილური განწყობის პიროვნება. ფსიქოლოგია, ტ. IV, საქ. მეცნ. აკად. გამოშვ., 1946 წ.

ფიქსირებული ვარიაციულ-სტაბილური განწყობის პიროვნება. მოხსენებულა საქ. მეცნ. აკად. ფსიქოლოგიის ინსტ. სამეცნ. საბჭ. სხდომაზე 1944 წლის სიტუაციით გამოწვეული ცვლილებები ხასიათში. მოხსენებულა მეცნ. აკად. ფსიქ. ინ-ტის სამეცნ. საბჭოს სხდომაზე. 1945 წ.

დეფექტის კომპენსაციის პრობლემა. პედაგოგიურ მეცნ. ინ-ტის II სამეცნ. სესიის თეზისები, 1945 წ.

ხასიათის ცვლილებების პრობლემა. ბათუმის პედ. ინ-ტის III სამეცნ. სესიის თეზისები, 1947 წ.

პიროვნების ხასიათი და ფიქსირებული განწყობა. მონოგრაფია. 730 გვ. 1947 წ. ხელნაწერი.

შიზოფრენიით დაავადებულთა პრემორბიდული პიროვნება. საქ. მეცნ. აკად. ფსიქ. ინსტ. III სესიის თეზისები, 1948.

პიროვნების ხასიათი და ფიქსირებული განწყობა. 315 გვ. 1948 წ. (ხელნაწ.) პრემორბიდული პიროვნება და ისტერიული რეაქციები, ფსიქოლოგია, ტ. V, 1948 წ.

მანიაკალური ავზნებით დაავადებულთა პრემორბიდული პროვნება. 1948 წ. მოხსენებულა საქ. მეცნ. აკად. ფსიქოლოგიის ინსტ. სამეცნ. საბჭოს სხდომაზე.

ხასიათის აღზრდის ფსიქოლოგიური საფუძვლები. 1948 წ. (ხელნაწ.).

ა. ფ რ ა ნ გ ი შ ვ ი ლ ი. დარწმუნებულობის პრობლემა ობიექტუალის შექმნა. 1948.

დ. რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი. სინესთეზიის ფაქტორი ლიტერატურულ-ესთეტიკურ აღქმაში. 1944 წ. (ხელნაწ.).

სიტყვიერი ხატის ფსიქოლოგიური ბუნებისათვის, 1948 წ.

დ. უ შ ნ ა ძ ე. Jmpersonalia, ჩენი მეცნიერება. № 1.

ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის საფუძვლები, I თავი, ქვეფსიკურის შესახებ, 1925.

აღქმა და წარმოდგენა. უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. 6 1926.

К вопросу об основном законе смены установок. «Психология», 1930, вып. 9.

Einstellungsumschlag als Grundage der Kontrasttäuschungen. Ninth international Congress of Psychology, 1929.

Über die Gewichtstauschung und ihre Analoga. Psych. Forschung, 1931, B. XIV.

ძილი და სიზმარი. თბილისი, 1936.

პოსტპიანოზური შთაგონების თეორიისათვის. ფუნქ. ნერვულ დაავადებათა ინსტიტუტის შრომები, I, 1936.

განწყობის ფსიქოლოგიისათვის. ფსიქოლოგიური საზოგადოების შრომები, I, 1938.

Untersuchungen zur Psychologie der Einstellung. Acta psychologica, B IV 1939.

ზოგადი ფსიქოლოგია, თბილისი, 1940, გვ. 53—94.

განწყობის ცნების ადგილი ფსიქოლოგიაში. თბილ. სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო სესია (თეზისები), 1940.

განწყობის თეორიის ძირითადი დებულებები. თბილისის უნივერსიტეტის შრომები. 1941. ტ. 19.

განწყობა როგორც კონკრეტული ფსიქოლოგიის ძირითადი ცნება. საქ. მეცნიერებათა აკადემიის საზოგად. განყოფილების I სესია (თეზისები) 1941. განწყობის ცნება თანამედროვე ექსპერიმენტულ ფსიქოლოგიაში. საქ. მეცნიერებათა აკადემიის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის სამეცნიერო სესია (თეზისები), 1944.

К проблеме объективации. თბილ. ფუნქციონალურ ნერვულ დაავადებათა ინსტიტუტის შრომები. ტ. II, 1946.

ყურადღების არსის პრობლემისათვის. ფსიქოლოგია. ტ. IV, 1947.

ენის შინაფორმა, იქვე.

ფსიქიკური ცხოვრების ორი დონე. ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის VII სესიის თეზისები, 1948.

განვითარების პრობლემა ფსიქოლოგიაში. ფსიქოლ. ინსტიტუტის VIII სესიის თეზისები, 1949.

ობიექტივაციის პრობლემა. თბილ. სახ. უნივერსიტეტის შრომები, 1949.

ბ. ხ ა კ ა პ უ რ ი ძ ე. განწყობათა ურთიერთშეცვლის ფაზური ხასიათი. მასალები განწყობის ფსიქოლოგიისათვის, 1938.

ხელოვნურად შექმნილ განწყობის ხანგრძლივობის საკითხისათვის. იქვე.

სიტუაციის როლი განწყობის სტრუქტურისათვის, იქვე.

განწყობის ფაზური მოქმედების თეორიისათვის. თბილ. უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. XII, 1940.

განწყობათა ცვლის პროცესის ბუნებისათვის, საკანდიდატო დისერტაცია. 1938.

ბავშვთა განწყობის ზოგიერთი თავისებურებანი. თბილ. უნივერსიტეტის შრომები, ტ. XVII, 1941.

სიდიდეთა აღქმის ხელმარჯვეობის ფაქტორები. თბილ. უნივერს. სამეცნ. სესიის მოხსენებათა თეზისები. 1941.

ასიმეტრია სიმულტანურ შედარებათა ცვლებში. ფსიქოლოგია I, 1942.

ბავშვის ფიქსირებული განწყობა სტაბილობის თვალსაზრისით. იქვე.

სენსორული ასიმეტრია და ფიქსირებული განწყობა. საქ. მეცნიერ. აკადემიის საზოგად. მეცნ. განყოფილების სესიის მოხსენებათა თეზისები. 1943.

სენსორული ასიმეტრიის ონტოგენეტური განვითარება. ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის I სესიის მოხსენებათა თეზისები, 1944.

ალკოჰოლის გავლენის საკითხისათვის ფიქსირებული განწყობის მოქმედებაზე. ფსიქოლოგია, III, 1944.

სკოლამდელი ბავშვის ფიქსირ. განწყობა კონსტანტობის თვალსაზრისით. 1942.

ფიქსირებული განწყობის ეფექტის გაზომვის პრობლემისათვის (პიაჟეს კრიტიკა), თბილ. სახელმწ. უნივერსიტეტის სამეცნიერო სესიის მოხსენებათა თეზისები, 1947. განწყობის შექმნისა და გამოვლენის ზოგიერთი პირობა. თეზისები. 1934.

ზ. ხ ო ჯ ა ე ა. განწყობის მოქმედება მასალის აბსტრაქციის პირობებში. თ. ს. უ. შრომები, XVII, 1941 წ.

ფიგურის როლი განწყობის მოქმედებაში. თ. ს. უ. შრომები. ტ. IX, 1939 წ.

ფსიქოლოგიური სისწორე ი. გოგებაშვილის მოთხრობაში „იანანამ რა ჰქნა“ .
ი. გოგებაშვილი. საიუბილეო კრებული. თ. ს. უ. გამოცემა, 1940 წ.

განსხვავებული ფიგურების როლი განწყობის მოქმედებაში. დაბეჭდილია
თეზისების სახით სახ. უნივერსიტეტის 1940 წ. სამეცნ. სესიის კალენდარულ
გეგმაში. წაკითხულია მოხსენების სახით ამავე სესიაზე.

გამოცდილების გავლენა აღქმაზე. ბათუმის სამასწ. ინსტიტუტის სამეცნ.
შრომების კრებული. 1941 წ.

განწყობა და ვარჯიში. ფსიქოლოგია, ტ. I. 1942 წ. საქ. მეცნ. აკად. გამო-
ცემა.

ასობის ექსპოზიციით შექმნილი განწყობის როლი კითხვის ჩვევის მოქმე-
დებაში, საქ. მეცნ. აკად-ის მოამბე, ტ. III, № 6, 1942 წ.

მეომრის საბრძოლო მოქმედების ფსიქოლოგიური საფუძვლები. ფსიქოლოგია,
II. 1943 წ. საქ. მეცნ. აკად. გამოცემა.

განწყობა და შეფერხება კითხვის ჩვევაში დაბეჭდილია თეზისების სახით საქ.
მეცნ. აკად. სახ. მეცნ. განყოფილების XIII სესიის კალენდარულ გეგმაში.
წაკითხულია მოხსენების სახით ამავე სესიაზე 1943 წ.

განწყობის სიმტკიცე ჩვევის მოქმედებაში. ფსიქოლოგია, ტ. III. მიძღვნილი
აკად. დ. უზნაძის სამეცნ. მოღვაწეობის 35 წლისთავისადმი. 1945 წ.

რანშბურგისეული შეფერხების ახსნის ახალი ცდა. თეზისების სახით დაბეჭ-
დილია მეცნ. აკად. ფსიქ. ინ-ტის I სამეცნ. სესიის კალენდარულ გეგმაში.
წაკითხულია მოხსენების სახით ამავე სესიაზე. 1944 წ.

სწავლა და ვარჯიში განწყობის ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით, იბეჭდება.

ფ. ხ ე ნ დ ა ძ ე. ესთეტიკური განცდის ტიპები და განწყობა სკოლამდელ ასაკში.
ფსიქოლოგია, ტ. III, 1945 წ.

ასოციაციების როლი სკოლამდელი და პირველი სასკოლო ასაკის ბავშვთა ეს-
თეტიკურ განცდაში. ხელნაწერი. 1948 წ.

შ. ჩ ხ ა რ ტ ი შ ვ ი ლ ი. განწყობის თეორიის ფსიქოლოგიური საფუძვლები. სა-
კანდ. დისერტაცია.

განწყობის ილუზიის ზოგიერთი საკითხი (ხელნაწერი).

განწყობის ილუზიის რომელიღობითი ხასიათი (იბეჭდება ფსიქოლოგიის VII
ტომში).

ნ. კ რ ე ლ ა შ ვ ი ლ ი. განწყობის ილუზიები ქათმებთან. ფსიქოლოგია, ტ. IV,
1947 წ.

მასალები ფიქსირებული განწყობის მოქმედების შესწავლისათვის ძუძუმწოვ-
რებთან (ალბინოს ვირთაგვები), ხელნაწერი. 1946 წ.

სტატისტიკურ-კინესთეტიკურ სფეროში შექმნილი ფიქსირებული განწყობის
მოქმედება ძუძუმწოვრებთან (ალბინოს ვირთაგვები). ხელნაწერი. 1948 წ

შინაარსი

წინასიტყვაობა	5
შესავალი	6
განეითარების საკითხი ფსიქოლოგიაში	6
თ ა ვ ი	
ზოგადი მოძღვრება განწყობის შესახებ	13
I. განწყობის პრობლემის დაყენება	13
1. წონის ილუზია და მისი ტრადიციული ახსნის ცდის უკმარობა	13
2. ცდები წოლის აღქმის სფეროში	15
3. სმენის ილუზიები	16
4. ილუზიები სინათლის აღქმის სფეროში	17
5. რიცხობრივი მეტ-ნაკლებობის ილუზიები	18
6. მოცულობის ილუზია	18
7. „გატრუებული მოლოდინის“ თეორია	20
8. განწყობა, როგორც საფუძველი ყველა ამ ილუზიისა	21
9. ფიგურათა მიმართების ცდები	25
10. კონტრასტის ილუზიის პრობლემა	27
II. განწყობის ზოგადი ხასიათი	32
1. ორგანიზმის, როგორც მთელის, აქტივობის შესწავლის შესაძლებლობის შესახებ	32
2. განწყობის ირადიაციის პრობლემა	33
3. განწყობის გენერალიზაცია	40
4. განწყობა არ არის ცნობიერების ფენომენი	41
5. არაცნობიერის ცნება ზედმეტი ცნებაა	43
III. ბურჟუაზიული ფსიქოლოგიის დოგმატიკური წინამძღვრები)	46
1. უშუალობის პოსტულატი	46
2. ემპირისტული პოსტულატი	52
IV. აქტივობის ძირითადი პირობები	54
1. მოთხოვნილება	54
2. სიტუაცია	58
V. აქტივობის დამატებითი ძირითადი პირობები	61
1. ფიქსაციის ფაქტორი	61
2. სენსორული რომელობის საკითხი	63
VI. განწყობის მდგომარეობის სახესხვაობანი	65
1. ფიქსირებული განწყობა	65
2. ლიფუზური განწყობა	66
VII. განწყობის აგზნებადობა	69
1. ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობა	69

2. დიფუზური განწყობის აგნებადობის საკითხა	70
VIII. ფიქსირებული განწყობის ექსპერიმენტული ჩაქრობის პროცესი	71
1. ექსპერიმენტული მეთოდოლოგია	71
ა) კონტრასტული ილუზიების ფაზა	72
ბ) ასიმეტრიული ილუზიების გამოვლენის ფაზა	72
გ) ტოლობის ჩვენების ფაზა	73
2. სტატისტიკური განწყობა: ტლანჭი და პლასტიკური	74
3. დინამიკური განწყობა: პლასტიკური და ტლანჭი	75
4. ფიქსაციის უნარს მოკლებულობა	76
IX. ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობა ხანგრძლივი ექსპოზიციების შედეგად	77
1. კრიტიკული ობიექტების ხანიერი ექსპოზიციის ცდები	77
2. „გარდასვლის განცდები“ ამ ცდებში	79
X. ფიქსირებული განწყობის ბუნებრივი ჩაქრობის პროცესი	81
1. ფიქსირებული განწყობის სტაბილობისათვის	81
2. ფიქსირებული განწყობის ბუნებრივი ლიკვიდაციის პროცესი	83
XI. კრიტიკული ექსპოზიციის მოქმედების საკითხისათვის	84
1. კრიტიკულ ცდათა ფიქსაციული ზეგავლენა	84
2. ასიმეტრიის პრობლემისათვის	89
XII. განწყობა რომელობით განსხვავებული მასალის მიმართ	93
1. ტოლობის განწყობის ცდები	93
2. ცდები რომელობით განსხვავებულობაზე	98
3. რომელობით მასალაზე შექმნილი განწყობის თავისებურებები	103

თ ა ვ ი II

I. განწყობა ცხოველთან	110
I. ცხოველთა განწყობის პრობლემისათვის	110
II. ფრინველზე ჩატარებული ცდები	111
1. საკითხის დაყენება	111
2. მეთოდოლოგია	112
3. განწყობის საკითხი ფრინველთან	112
III. ცდები თეთრ ვირთაგვებთან	115
1. ცდების დაყენება	115
2. ცდების შედეგები	116
IV. ცდები მაიმუნებთან	118
1. ცდების დაყენება	118
2. ფიქსირებული განწყობის არსებობის შესახებ მაიმუნთან	119
3. ფიქსირებული განწყობა მაიმუნთან	122
4. ცხოველის ფიქსირებული განწყობის ზოგადი დახასიათება	126

თ ა ვ ი III

გ ა ნ წ ყ ო ბ ა ა დ ა მ ი ა ნ თ ა ნ .	129
I. ობიექტივაციის პრობლემა	129
1. ორი სფერო სინამდვილის ზემოქმედებისა ადამიანზე	129
2. ყურადღების პრობლემა	130
3. ფსიქიკის მუშაობის ორი პლანი	133
4. იმპულსური ქცევის პლანი	134
5. ობიექტივაციის პლანი	137

II. ფსიქიკური ცხოვრების ორი დონე	140
1. განწყობის დონე	141
2. ობიექტივაციის დონე	142
III. წარმოდგენა და იდეა	143
1. სიტყვა, როგორც განწყობის ობიექტური ფაქტორი	143
2. წარმოდგენის პრობლემა	147
3. წარმოდგენები სიზმარში	149
4. წარმოდგენისა და იდეის აღმოცენების შემთხვევები	153
5. ცდები „წარმოდგენათა“ და „იდეათა“ ბაზაზე	156
IV. ბზროვნება, როგორც სპეციფიკური ადამიანური ფუნქცია	159
V. ნებელობა, როგორც ადამიანის მეორე სპეციფიკური ფუნქცია	163
დასკვნა	164

თავი IV

გ ა ნ წ ყ ო ბ ი ს დ ი ფ ე რ ე ნ ც ი ა ლ უ რ ი ფ ს ი ქ ო ლ ო გ ი ა	168
I. განწყობის ძირითადი დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური ცნებები	168
1. განწყობის დიფერენცირებულობა	168
2. ფიქსირებული განწყობის აგზნებადობა	169
3. განწყობის აგზნებადობა ბავშვთან	171
4. განწყობის სიმტკიცე	173
5. განწყობის დინამიკურობა და სტატიკურობა	175
6. განწყობის პლასტიკურობა და სიტლანქე	177
7. განწყობის ირადიაცია და გენერალიზაცია	178
8. ფიქსირებული განწყობის კონსტანტობა და ვარიაბილობა	181
9. ფიქსირებული განწყობის სტაბილობა და ლაბილობა	183
10. ფიქსირებული განწყობის ტიპის ინტერმოდალური ბუნება	184
II. ხასიათის ტიპების პრობლემისათვის	189
1. განწყობის ცნების შესაძლო ქა-აქტუროლოგიური ღირებულება.	190
ა) დინამიკური განწყობის ადამიანები	193
ბ) სტატიკური ადამიანები	195
2. სტატიკურ ადამიანთა დახასიათება	196
გ) ვარიაბილურ-სტატიკურ ადამიანთა ჩგუფი	200
1. ვარიაბილურ-სტატიკური ადამიანი	201
2. ვარიაბილურ-ლაბილური ადამიანი	202
III. აღნიშნული ტიპების ზოგადი დახასიათება	203
IV. ადამიანის განწყობის კონსტანტობის პრობლემებისათვის	205

თავი V

გ ა ნ წ ყ ო ბ ი ს ფ ს ი ქ ო პ ა თ ო ლ ო გ ი ა	209
I. ფსიქიკურ დაავადებათა საფუძვლის მთლიანობითი ხასიათი	209
1. საკითხის დაყენება	209
2. ავადმყოფობის განწყობის შესწავლის მეთოდისათვის	210
II. შიზოფრენია	211
1. განწყობის ცდები შიზოფრენიაზე	211
2. ობიექტივაცია შიზოფრენიის შემთხვევებში	218
3. შიზოფრენიის ტიპოლოგიური საფუძვლები	227

III. ეპილეფსია	229
1. ეპილეპტიკის ფიქსირებული განწყობა	229
2. ფიქსირებული განწყობის ლიკვიდაცია	231
3. ფიქსირებული განწყობის ფაზები	232
4. განწყობის ირადიაცია	233
5. ეპილეპტიკის ფიქსირებული განწყობის სტაბილობის საკითხი	235
6. განწყობის კონსტანტობა	236
7. განწყობის სიმტკიცე	237
8. ეპილეპტიკის ფიქსირებული განწყობის სპეციფიკა	238
9. ეპილეფსიის ტიპოლოგიური საფუძვლები	239
IV. მოსაზღვრე მდგომარეობები	242
1. ფსიქასთენია	242
1. ფსიქასთენიკის ფიქსირებული განწყობა	242
2. ობიექტივაცია ფსიქასთენიის შემთხვევებში	245
2. ისტერია	247
1. ფიქსირებული განწყობა ისტერიის შემთხვევაში	247
2. განწყობის სტაბილობა წარმოდგენის შემთხვევებში	249

ბანუშობის თეორიის ძირითადი დებულებები

I. ზოგადი მოქმედება ბანუშობის შესახებ

1. ფსიქიკის შინაარსი თანამედროვე ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით და ამ მეცნიერების კრიზისი. ფსიქოლოგია, როგორც მეცნიერება სულის შესახებ, პირველად არისტოტელეს მიერ იქნა ჩამოყალიბებული და შეიძლება ითქვას, არსებითად იგი დღემდე ინარჩუნებს იმ საფუძვლებს, რომელზედაც ამ მეცნიერებას არისტოტელე აგებდა. იგი დღესაც კმაყოფილდება ფსიქიკური ცხოვრების ტრადიციული ფორმების — შემეცნების, გრძნობისა და ნებულობის შესწავლით. მიუხედავად იმისა, რომ ამ პროცესების არსის შესახებ აზრთა საკმარისი სხვადასხვაობა არსებობს, სადავოდ არ ითვლება, რომ ჩვენი მეცნიერების არსებით შინაარსს სწორედ ეს პროცესები წარმოადგენს. მიღებულია, რომ ფსიქოლოგიას საქმე აქვს „ცნობიერების“ პრობლემასთან და რომ „ცნობიერება“ მხოლოდ და მხოლოდ შემეცნების, გრძნობისა და ნებულობის ფაქტებში ვლინდება.

ასეთი თვალსაზრისი საეჭვოდ არ მიაჩნიათ ისეთ მკვლევარებსაც კი, რომელნიც თვლიან, რომ ფსიქიკა თავის თავში მოიცავს არა მარტო ცნობიერი, არამედ არაცნობიერი ცხოვრების მოვლენებსაც, მკვლევარებს, რომელნიც შესაძლებლად მიიჩნევენ ფსიქოლოგიაში „არაცნობიერის“ პრობლემის არსებობას, მაგ.; ე. წ. „ფსიქოანალიზის“ წარმომადგენლებს (ფროიდი და სხვ.), საქმე ისაა, რომ ფროიდის არაცნობიერის ცნება არ შეიცავს რაიმე დადებით შინაარსს. იგი გამოხატავს მხოლოდ ცნობიერი მდგომარეობის უარყოფას, მხოლოდ იმ აზრს, რომ არის შემთხვევები, როცა ჩვენ მართალია, ვერ ვადასტურებთ ჩვენში რაიმე ცნობიერ ფსიქიკურ აქტს ან შინაარსს, მაგრამ მიუხედავად ამისა, დარწმუნებული ვართ, რომ ჩვენში უდავოდ არის რაღაც ფსიქიკური შინაარსი. ასეთი სახის შინაარსები, როგორც წესი, „არაცნობიერ“ შინაარსებადაა წოდებული. მაგრამ წარმოდგენენ თუ არა ისინი —

ეს განცდები — რაიმე განსაკუთრებულს, რაღაც ისეთ შინაარსს, რომელიც არ თანხვედება ჩვენს ცნობიერ ფსიქიკურ გაცდებს?

ეს საკითხი არავითარ სიძნელეს არ იწვევს, თუ მოვიგონებთ, რომ არაცნობიერმა მდგომარეობამ შეიძლება დატოვოს არაცნობიერის ფარგლები და ასეთ შემთხვევაში იგი სავსებით ჩვეულებრივი ცნობიერი ფსიქიკური განცდის სახით წარმოგვიდგება.

ერთი სიტყვით, არაცნობიერის ფსიქოლოგიის თვალაზრისითაც არსებობს მხოლოდ გარკვეული ფსიქიკური შინაარსები — შეშინება, გრძნობა, ნებელობა. რომელიც შეიძლება იყოს ან ცნობიერ ან არაცნობიერ მდგომარეობაში. ფსიქიკის რაიმე სხვა შინაარსებს დღემდე არსებული ფსიქოლოგია არ იცნობს და, ბუნებრივია, იგი მათი შესწავლით შემოიფარგლება. არისტოტელედან დაწყებული ფსიქოლოგია ყოველთვის აღნიშნულ მდგომარეობათა კვლევის გზით აწარმოებს ძიებას და თავისი განვითარების უკანასკნელ საფეხურებზეც კი, ფსიქიკური პროცესების ექსპერიმენტული დაუფლების საფეხურზეც კი, ვერ ბედავს ფსიქიკური ცხოვრების კვლევის ამ ჩვეული საზღვრების გადალახვას.

მაგრამ როგორია შემეცნების, გრძნობისა და ნებელობის მოვლენათა ამ მრავალსაუკუნოვანი კვლევის შედეგები? მიმდინარე საუკუნის დამდეგიდან, შეიძლება ითქვას, ყოველი მხრიდან გაჩნდნის ხმა ჩვენი მეცნიერების კრიზისის შესახებ. დგება პრობლემები ჰეშმარიტად მეცნიერული ფსიქოლოგიის შესაძლებლობის შესახებ, დგება ამოცანა ფსიქოლოგიის გადახალისებისა ან ძველი პოზიციების — ფსიქოლოგიის, როგორც ცნობიერების შესახებ მეცნიერების (გეშტალტ-ფსიქოლოგია) პოზიციების ჩარჩოებში, ან და სრულიად ახალ საფუძვლებზე ფსიქიკის შესწავლის უარყოფისა და მთელი მეცნიერული ძიების ქცევის აქტების პრობლემათა შესწავლისაკენ წარმართვის (ბიპევიორიზმი) საფუძველზე. მიუხედავად ზოგიერთი წარმატებისა, რომელიც აღინიშნება როგორც აღნიშნული, ისე ბევრი სხვა ნაკლებ რადიკალური მიმართულებით, საკითხი ჩვენი მეცნიერების კრიზისის შესახებ დღესაც ძალაში რჩება. უდავოა, რომ ბურჟუაზიული ფსიქოლოგია იმყოფება ჩიხში, რომლიდანაც მას გამოსავალი ვერ უპოვნია.

2. ფსიქოლოგიის ამოხავალი პუნქტი არის არა ფსიქიკური მოვლენები, არამედ თვით ცოცხალი ინდივიდი, რომელსაც ეს ფსიქიკური მოვლენები გააჩნია. რითია გაპირობებული აღნიშნული ვითარება? ბურჟუაზიული ფსიქოლოგიის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ იგი საფუძველშივე მანკიერია და რეფორმები, რომე-

ლიც მხოლოდ მის ზედაპირულ საკითხებს ეხება, ვერ მოგვეცემენ ჩვენი მეცნიერების პრობლემის დამაკმაყოფილებელ გადაჭრას. საქმე ისაა, რომ ფსიქოლოგია იმთავითვე მიისწრაფვის ფსიქიკური ცხოვრების პროცესების — შემეცნების, გრძნობის, ნებელობის პროცესების შესწავლისაკენ. თანაც თვლის, რომ ყველა ეს პროცესი უშუალოდ და იმთავითვეა მოცემული და ამიტომ, მათი შესწავლა შეიძლება რაიმე პრინციპული სიძნელეების გარეშე განზორციელდეს; ფსიქიკური პროცესების დეტალური ანალიზის საშუალებით შეიძლება უშუალოდ დავადგინოთ ადამიანის ფსიქიკური ცხოვრების კანონზომიერებანი, უშუალოდ გავიგოთ ჩვენი ქცევის თავისებურებანი.

რა თქმა უნდა, ბურჟუაზიულ ფსიქოლოგიას არ შეუძლია გვერდი აუაროს პიროვნების გადამწყვეტი მნიშვნელობის ფაქტს, არ შეუძლია სრულიად არ მიიღოს მხედველობაში ის გარემოება, რომ სასიცოცხლო ურთიერთობათა პროცესში აქტიურად მოქმედებს არა ადამიანის რომელიმე ფუნქცია უშუალოდ, არამედ თვითონ ადამიანი, როგორც აქტიურად მოქმედი სუბიექტი, მაგრამ როცა საკითხი იმის შესახებ დგება, თუ რას წარმოადგენს იგი ფაქტიურად, რა არის ადამიანის პიროვნება, ტრადიციული ფსიქოლოგია მიმართავს ფსიქიკური პროცესების ამოსავალ ცნებებს და პიროვნების იდეის აგებას ამ უკანასკნელთა საფუძველზე ცდილობს.

ამგვარად, პიროვნება იქცევა ნაწარმოებ ცნებად, იგი გამოიყვანება ადამიანის ფსიქიკური აქტივობის ცალკეული კერძო ცნებებიდან და, მიუხედავად ამისა, მისი ფსიქიკური ცხოვრების საწყისად და საფუძვლადაა გამოცხადებული როგორც ჩანს, ამით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ფსიქოლოგიის კურსებში პიროვნების ცნებას ან სრულიად არ ეხებიან, ანდა ჩხილავენ მხოლოდ კურსის უკანასკნელ ნაწილში, მას შემდეგ რაც ფსიქიკური ცხოვრების მოვლენათა საკითხი უკვე ამოწურულია და იქმნება შესაძლებლობა იმისა, რომ პიროვნების ცნების აღნიშნულ მოვლენებზე დაყვანას შევეცადოთ.

მაგრამ სადავო არაა, რომ სინამდვილესთან აქტიურ ურთიერთობას ამყარებს უშუალოდ თვითონ სუბიექტი და არა მისი ფსიქიკური მოქმედების ცალკეული აქტები და თუ ამ უეჭველ ფაქტს ამოსავალ დებულებად მივიღებთ, მაშინ უდავოა, რომ ფსიქოლოგიის, როგორც მეცნიერების, ამოსავალ ცნებას უნდა წარმოადგენდეს არა ცალკეული ფსიქიკური პროცესები, არამედ

თვით სუბიექტი, როგორც მთელი, რომელიც სინამდვილესთან ურთიერთობის პროცესში იძულებული ხდება მიმართოს თავის ცალკეულ ფსიქიკურ პროცესებს. რა თქმა უნდა, ამ შემთხვევაში პირველადი თვით სუბიექტია, ხოლო მისი ფსიქიკური აქტივობა რაღაც წარმოებულა. ამ ძირითად გარემოებას ჯერ კიდევ შარქსმა მიაქცია ყურადღება და თავისი აზრი შემდეგი სახით გამოხატა: „განხილვის პირველი წესის დროს (ე. ი. ბურჟუაზიულ ფსიქოლოგიაში — დ. უ.) გამოდიან ცნობიერებიდან, როგორც ცოცხალი ინდივიდიდან, მეორე წესით განხილვისას კი, რომელიც ნამდვილ ცხოვრებას შეეფერება, გამოდიან თვით ნამდვილი ცოცხალი ინდივიდებიდან და განიხილვენ ცნობიერებას მხოლოდ როგორც მათს ცნობიერებას“ (კ. მარქსი და ფ. ენგელსი „გერმანული იდეოლოგიიდან“, გვ. 25, თბ., 1948. სახელგამი).

ამ დებულებით მარქსმა საფუძველი მისცა ჭეშმარიტად კონკრეტული ფსიქოლოგიური მეცნიერების შექმნის შესაძლებლობის იდეას. მაგრამ მას პირადად არ ჰქონდა შესაძლებლობა შეჩერებულიყო ამ მეცნიერების დამუშავებაზე და ეს საქმე მომავალს მიანდო.

მარქსის დებულება სავსებით გარკვევით მიუთითებს იმ გარემოებას, რომ ფსიქოლოგიური მეცნიერება თავისი კვლევის საგნის გარკვევისას ამოდის ფსიქიკურ მდგომარეობათა ცნებებიდან, რომელიც კონკრეტული ფსიქიკური აქტივობის მოვლენებს კი არ წარმოადგენს, არამედ რაღაც უდავოდ აბსტრაქტულს. ადამიანის მოქმედების ცოცხალი სინამდვილისაგან სრულიად განყენებულს. ფსიქოლოგიის ამოცანა კი პირველ რიგში სწორედ ამ მოქმედების შესწავლაა, მოქმედებისა, რომლის საფუძველზეც აღიზარდება შემდეგ მთელი ჩვენი ფსიქიკური შინაარსები — ჩვენი შემეცნება, ჩვენი გრძნობა, ჩვენი ნებელობა. ამ აუცილებელი პოზიციის მიღებისას ფსიქოლოგიამ პირველ რიგში უნდა დააყენოს საკითხი იმის შესახებ, თუ რას წარმოადგენს ეს მოქმედება, როგორია მისი კონკრეტული შინაარსი, რომლის დანახვაცა და კვლევაც ჩვეულებრივი მეცნიერული მეთოდებით უნდა იყოს შესაძლებელი. ეს იმას ნიშნავს, რომ ჩვენი მეცნიერება მოწოდებულია დააყენოს საკითხი ადამიანის მოქმედების კანონზომიერებათა ფსიქოლოგიური ანალიზისა და შესწავლის შესახებ, რამდენადაც ეს მოქმედება წანამძღვარია ფსიქიკური ცხოვრებისა, რომელიც მის საფუძველზე აიგება და ვითარდება. ადამიანის ფსიქიკური აქტივობის ამგვარი გაგება, რომლის თანახმადაც ფსიქიკური აქტივობა

თავის თავში შეიცავს სუბიექტის, როგორც მთელის, აქტივობას, გულისხმობს, რომ ფსიქოლოგიამ თავის ძიება პირველ რიგში სუბიექტის, პიროვნების, როგორც მთელის, და არა მისი ფსიქიკური მოქმედების ცალკეული აქტების კვლევით უნდა დაიწყო. სინამდვილის ამ სფეროს შემდგომი შესწავლა გვაჩვენებს, რომ ადამიანის ფსიქიკური მოქმედებაც — მისი ცნობიერების მოვლენები, რომელთაც დღემდე შეისწავლიდნენ, როგორც გარკვეული აზრით დამოუკიდებელ არსს, — მხოლოდ და მხოლოდ სუბიექტის შემდგომ სპეციფიკაციას, სუბიექტის განსაზღვრას, ამ პიროვნული მთელის განსაზღვრას წარმოადგენს. ასეთ შემთხვევაში ფსიქოლოგია წარმოგვიდგება, როგორც მეცნიერება სუბიექტის კონკრეტული სულიერი ცხოვრების შესახებ და არა როგორც მეცნიერება აბსტრაქტული, ე. წ. სულიერი მოვლენების შესახებ, როგორც ეს თანამედროვე ფსიქოლოგიაში — ბურჟუაზიული ქვეყნების ფსიქოლოგიაშია წარმოდგენილი.

3. ადამიანის ცხოველმოქმედების პირველადი ფორმების შესწავლის შესაძლებლობისა და მნიშვნელობის საკითხისათვის. თუ ადამიანის ფსიქიკას განვითარების თვალსაზრისით შევხედავთ, უნდა დაუშვათ, რომ ჩვენი ფსიქიკური პროცესები — შემეცნების, გრძნობების, ნებელობის აქტები — წარმოადგენს მხოლოდ და მხოლოდ განვითარების სრულიად გარკვეულ პროდუქტს, რომ ისინი, როგორც ასეთნი, შეიძლება გაჩენილიყვნენ, ან შემუშავებულიყვნენ მხოლოდ საკმარისად ხანგრძლივი ევოლუციური გზის გავლის შედეგად, მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ განვითარების პროცესი სრულიადაც არ წარმოადგენს განვითარებადი მოვლენის მხოლოდ რაოდენობრივი ზრდის პროცესს; ჩვენ ვიცით, რომ მასში ჩართულია თვისობრივი ცვლილებების საფეხურები. მაშასადამე, როდესაც საკითხს ფსიქიკის განვითარების შესახებ ვაყენებთ, ჩვენ არა გვაქვს საფუძველი ჩავთვალოთ, რომ მისი თანამედროვე ფორმები წარმოადგენს მის მარადიულ ფორმებს, რომლებიც არ ექვემდებარება რაიმე თვისობრივ ცვლილებებს. უნდა დაუშვათ, რომ ადამიანის ფსიქიკამ, ვიდრე იგი თავისი შემეცნების, გრძნობისა და ნებელობის თანამედროვე ფორმებში ჩამოყალიბდებოდა, ცვლილებათა გრძელი გზა გაიარა, რომ მას აქვს თავისი აღმოცენების საწყისი ფორმები, რომელიც წინ უსწრებდა მის თანამედროვე ფორმებს.

ჩვენი ამოცანაა შევისწავლოთ ფსიქიკის ეს ფორმები და ამასთან ერთად დავაყენოთ საკითხი აღნიშნულ ფორმათა მონაწილეო-

ბისა და როლის შესახებ თანამედროვე ადამიანის სულიერ ცხოვრებაში.

მაგრამ როგორ განვახორციელოთ ეს? ყველაზე უფრო ბუნებრივი იქნებოდა შეგვესწავლა ცხოველთა სამყაროს განვითარების ფილოგენეტიურად დაბალი საფეხურის წარმომადგენლები და გვენახა რა მდგომარეობაა აქ, რას წარმოადგენს მათი ცხოველმოქმედება, ხომ არა აქვთ მათ ქცევის ისეთი ფორმები, რომელთა მართვა ადამიანთა ცნობილი ფსიქიკური აქტების — შემეცნებითი, ემოციონალური და ნებელობითი პროცესების — გარეშე ხორციელდება. მაგრამ ასეთი გზა ამ შემთხვევაში ნაკლებ მიზანშეწონილი იქნებოდა. რაკი ჩვენ წარმოდგენა არა გვაქვს ფსიქიკური ცხოვრების პრიმიტიული ფორმების შესახებ — ცხოველმოქმედების საფუძვლად მდებარე საწყისი ფაქტორების შესახებ — ცხოველთან ჩვენ ვერაფრის დანახვას ვერ მოვახერხებთ — იმდენად უცხოდ და ნაკლებ მისაწვდომად წარმოგვიდგება იგი განვითარების ჩვენს საფეხურზე.

ამიტომ უფრო მიზანშეწონილი იქნებოდა დავეკვირვებოდით ჩვენ თავს, დავეკვირვებოდით ქცევას ადამიანის საფეხურზე. მასალები აქ უფრო ფართოა, და, რაც მთავარია, უფრო გასაგები, ვიდრე ეს ცხოველთა დაკვირვების შემთხვევაში იქნებოდა: ამიტომ ახალი, აქამდე სრულიად შეუმჩნეველი მოვლენების პოვნა ან შემჩნევა აქ უფრო მისაწვდომია, ვიდრე ცხოველთან, რომლის გაგება ჩვენ გვიჭირს, ან სრულიად არ შეგვიძლია. აქ უფრო ადვილად შევძლებდით დაგვენახა ჩვენი ფსიქიკური ცხოვრების ეს ახალი მომენტები და არა მარტო დაგვენახა, არამედ გაგვენახა ისინი დაკვირვების სპეციალურ საგნად მრავალმხრივი თვალსაზრისით, იმისდა მიხედვით, თუ როგორ წარმოგვიდგებოდა ისინი ყოველ მოცემულ შემთხვევაში. ერთი სიტყვით, უდავოა, რომ ამ მოვლენათა შესწავლა ადამიანის საფეხურზე უფრო მისაწვდომი ჩანს, ვიდრე ცხოველის განვითარების საფეხურზე, რომელიც ესოდენ შორსაა ჩვენგან.

მაგრამ აქ იბადება კითხვა — ექნებოდა თუ არა ჩვენთვის საინტერესო მნიშვნელობა ცხოველმოქმედების განვითარების დაბალი საფეხურების შესწავლას ისეთ მაღალ საფეხურზე, როგორიც ადამიანი უკავია? თუ გავითვალისწინებთ, რომ განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე ადრეული, მათი წინამორბედი ფორმები კი არ ისპობა და შეინაცვლება ახალი ფორმებით, არამედ, მართალია მოხსნილი სახით, მაინც შემონახულია, ნათელი გახდება,

რომ ჩვენი საკითხი შეიძლება დამაკმაყოფილებლად გადაწყდეს. ამ ადრეული საფეხურების შესწავლა ადამიანთან გვაძლევს, თუმცა პირველდაწყებით, მაგრამ მაინც ყველაზე უფრო ნათელ წარმოდგენას ყველაფერზე, რისი მიღებაც არ შეგვეძლო სხვა გზით¹, და ეს საკმარისი იქნება იმისათვის, რომ შემდგომში იგი სპეციალური დაკვირვების საგნად გავხადოთ არა ადამიანთან, არამედ უკვე თვით ცხოველთან. ამიტომ, უეჭველია, რომ მეცნიერების ძირითადი ამოცანა, უპირველეს ყოვლისა, ცხოველმოქმედების იმ პირველადი ფორმების შინაარსის გარკვევაა, რომელიც თანამედროვე ადამიანთანაა წარმოდგენილი.

4. განწყობა, როგორც მთლიან-პიროვნული ფაქტორი და მისი აღმოცენების პირობები. მაგრამ რას წარმოადგენენ ქცევის ეს ადრეული ფორმები ადამიანებთან? უდავოა, რომ ცხოველმოქმედება, თავისი ყველაზე უფრო ზოგადი სახით, წარმოადგენს აქტივობას, რომელიც სუბიექტის სიცოცხლის შენარჩუნებისა და განვითარებისკენაა მიმართული. ამიტომ, უეჭველია, რომ ქცევას შესწავლისას, მისი განვითარების ყველა საფეხურზე, ძირითად როლს მოთხოვნილებების ცნება თამაშობს. მოთხოვნილებისა, რომლის გარეშეც სიცოცხლე საერთოდ შეუძლებელია.

მაგრამ იმისათვის, რომ ეს ცხოველმოქმედება განხორციელდეს, გარკვეული პირობებია აუცილებელი: პირველ რიგში აუცილებელია სათანადო საკვები, რომელსაც ირგვლივ არსებული ბუნება იძლევა. ცხოველმა აქტიური ურთიერთობა უნდა დაამყაროს ამ ბუნებასთან იმისათვის, რომ მიიღოს, მოიპოვოს მისგან საკვები. მაგრამ ეს შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ორგანიზმს ნამდვილად ესაჭიროება ეს საკვები, თუ მას შესატყვისი მოთხოვნილება აქვს.

მაშასადამე, ცოცხალ ორგანიზმსა და გარემოს შორის მხოლოდ იმ შემთხვევაში აღმოცენდება და განვითარდება აქტიური ხასიათის ურთიერთმოქმედება, თუ ორგანიზმს რაიმე გარკვეული მოთხოვნილება უჩნდება, ხოლო გარემოში კი ამ მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებელი საშუალება არსებობს. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ცოცხალი არსების ყოველგვარი ქცევა განვითარების რომელ საფეხურზეც არ უნდა იდგეს იგი, უდავოდ გულისხმობს ამ ორი პირობის არსებობას: მოთხოვნილებისა და მისი დამაკმაყოფილებელი სიტუაციის არსებობას.

¹ იხ. რედაქ. შენიშვნა, 3.

თვალი რომ გავადევნოთ ცოცხალი ორგანიზმის განვითარების მთელ რთულ ერთობლიობას ადამიანის, მისი რთული ფსიქიკური ცხოვრების ჩათვლით, ვნახავთ, რომ ქცევა ყოველთვის ამ ორ ძირითად ფაქტორს ემყარება. მოთხოვნილებებისა და მისი დამაკმაყოფილებელი პირობების გარეშე, სუბიექტური და ობიექტური ფაქტორების გარეშე, რა თქმა უნდა, ვერავითარი ქცევა ვერ განხორციელდება. სრულიად უდავოა, რომ სიცოცხლის განვითარებასთან ერთად მოთხოვნილებები მნიშვნელოვნად იცვლება, ჩნდება სრულიად ახალი მოთხოვნილებები, ხოლო ძველი ზოგჯერ იმდენად რთულდება, რომ მათი ცნობა თითქმის შეუძლებელი ხდება, მაგრამ მათი არსი — სწორედ ის, რომ ისინი მოთხოვნილებას წარმოადგენენ — იგივე რჩება. თავისთავად ცხადია, რომ იგივე უნდას ითქვას მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებელი საშუალებების შესახებაც: მოთხოვნილებათა შეცვლასთან ერთად, რა თქმა უნდა, ეს საშუალებებიც იცვლება, მაგრამ ამის გამო ისინი არ კარგავენ მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებელი საშუალებების სახეს. ერთი სიტყვით, მოთხოვნილებისა და მისი დამაკმაყოფილებელი სიტუაციის ცნებები წარმოადგენს აუცილებელ ცნებებს, რომელთა გარეშე ადამიანისა, ან ცოცხალი არსების ქცევა საერთოდ წარმოუდგენელია.

მაგრამ აქ ჩვენ გვაინტერესებს საკითხი მოთხოვნილებისა და სიტუაციის ურთიერთობის ფსიქოლოგიური შინაარსის შესახებ, რომლის საფუძველზე აღმოცენდება ცოცხალი არსების, და კერძოდ ადამიანის გარკვეული ხასიათის ქცევაც. აქ ჩვენ შეგვიძლია დავემყაროთ ჩვენი დაკვირვებების ზუსტ მონაცემებს. ავიღოთ მაგალითისათვის რომელიმე გარკვეულად გამოხატული მოთხოვნილების შემთხვევა: ვთქვათ, ძლიერ წყურვილს განვიცდი და ასეთ მდგომარეობაში გავიარე იმ ადგილას, სადაც გამაგრილებელი წყლები იყიდება და სადაც, სხვათა შორის, ყოველდღე რამდენჯერმე მიხდება ჩავლა. ამჯერად ვგრძნობ, რომ გამაგრილებელი სასმელი მიზიდავს, თითქოს თავისკენ მეწევა. მე ვემორჩილები ამ სწრაფვას, ვჩერდები, ვთხოულობ წყალს, რომელიც ახლა განსაკუთრებით მიმზიდველად მეჩვენება. როგორც კი დავიკმაყოფილებ წყურვილს, წყალი ჩემთვის მიზიდულობის ყოველგვარ ძალას კარგავს და, თუ მე ახლა, ამ მდგომარეობაში გავივლი რმავე ადგილას, იგი ჩემი ინტერესის გარეთ რჩება, ან და ზოგჯერ მე სრულიად ვერ ვამჩნევ მას.

ამ მოვლენისათვის წინათაც მიუქცევიათ ყურადღება (ლევინის Aufforderungscharakter), მაგრამ იგი არ ყოფილა სათანადოდ გაგებული და გამოყენებული მეცნიერებაში. ანალიზი ამ მოვლენისა, რომელიც, შეიძლება ითქვას, ყველასათვისაა ცნობილი და რომელსაც ყოველ წამს ვხვდებით, გვიჩვენებს, რომ ჩვენ საქმე გვაქვს უაღრესად დიდი პრინციპული მნიშვნელობის მოვლენასთან, რომელიც სათანადოდ უნდა იქნეს გამოყენებული უპირველეს ყოვლისა ფსიქოლოგიაში.

ამგვარად, როცა მე რაიმე მოთხოვნილება მიჩნდება, საგანი, რომელსაც მისი დაკმაყოფილება შეუძლია, მიზიდავს და მაიძულებს განვახორციელო აქტი, რომელსაც ამ მოთხოვნილების დაკმაყოფილება შეუძლია. სხვანაირად რომ ვთქვათ, მოთხოვნილები-სა და მისი დამაკმაყოფილებელი სიტუაციის არსებობისას სუბიექტში აღმოცენდება სპეციფიკური მდგომარეობა, რომელიც შეიძლება დავახასიათოთ, როგორც მიდრეკილება, როგორც მიმართულება, როგორც მზაობა ისეთი აქტის განხორციელებისაკენ, რომელსაც ამ მოთხოვნილების დაკმაყოფილება შეუძლია. მართალია, ეს მიდრეკილება ყოველთვის არ განიცდება და ისიც მხოლოდ ისეთ შემთხვევებში, როცა მოთხოვნილების დაკმაყოფილება არ ფერხდება დროის გაურკვეველი. მაგრამ ისეთი შუალედი, რომელიც საქმარისია იმისათვის, რომ სუბიექტში ძალების ერთგვარი დაძაბულობა გამოიწვიოს. ჩვეულებრივ საქმე იქამდის არ მიდის, რომ აღნიშნულმა მდგომარეობამ სუბიექტის ემოციებში თავისი ასახვა პოვოს. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ სხვა შემთხვევაში მისი ასახვა სუბიექტში სრულიად არ ხდებოდეს. ჩვენ უნდა მივიღოთ, რომ რაიმე მოთხოვნილებისა და მისი დამაკმაყოფილებელი სიტუაციის არსებობისას სუბიექტში აღმოცენდება სპეციფიკური მდგომარეობა, რომელიც უნდა დავახასიათოთ, როგორც მისი მზაობა, როგორც მისი განწყობა გარკვეული მოქმედების შესრულებისაკენ. რომელიც მისი აქტუალური მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისკენაა მიმართული.

ამგვარად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ყოველი ცოცხალი არსების, მათ შორის ადამიანის მოქმედება შეიძლება აქტივირებულ იქნეს მისი ცალკეული შემეცნებითი, ემოციონალური და ნებელობითი აქტების გარეშე, იგი შეიძლება აქტივირებული იქნეს მისი განწყობის საფუძველზე, რომელიც გამოხატავს არა რომელიმე ცალკეულ ფსიქიკურ ფუნქციას, არამედ მთელი სუბიექტის, როგორც ასეთის, მდგომარეობას.

თუ მხედველობაში გვექნება, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს სწორედ მთლიანი სუბიექტის, როგორც მთელის აქტიუობასთან. მაშინ გასაგები იქნება, რომ ამგვარი აქტიუობის არსებობა შეიძლება დაფუძვით განვითარების იმ საფეხურებზე, სადაც საქმე ჯერ კიდევ არ მისულა სპეციალიზირებული ცნობიერი ფსიქიკური ფუნქციების, — შემეცნების, გრძნობისა და ნებელობის მსგავსი ფუნქციების აღმოცენებამდე. ასეთ შემთხვევაში სავსებით დააბუთებული იქნება იმის მტკიცება, რომ ქცევა ჩვენში ცნობიერი ფუნქციების გაჩენამდე ბევრად უფრო ადრე აღმოცენდება, რომ ქცევის ფსიქიკური საფუძვლები დადასტურებულ უნდა იქნეს და შეიძლება კიდევ დადასტურდეს ყველგან, სადაც საქმე გვაქვს ცოცხალ ორგანიზმთან მისი განვითარების ყველა საფეხურზე. მაშასადამე, სავსებით ბუნებრივად დგება საკითხი ქცევის ფსიქოლოგიური საფუძვლების შესახებ, მისი სულ უფრო წინ და სულ უფრო ზევით სვლის თანმიმდევრულად ცვლადი საფეხურების შესახებ — ფსიქოლოგიის წინაშე განწყობის საკითხი დგება.

უპირველეს ყოვლისა, გასარკვევია გვაქვს თუ არა განწყობის შემთხვევაში რაიმე განსაკუთრებული იმ ჩვეულებრივ განცდებთან შედარებით, რომელნიც დღემდე შეისწავლება ფსიქოლოგიაში. ხომ არ წარმოადგენს განწყობა რაიმე კერძო ფაქტს — შემეცნებითს, ემოციონალურს, ან ნებელობითს. ფსიქოლოგებს არა ერთხელ მიუქცევიათ ყურადღება ისეთი მოვლენებისათვის, რომელიც პირველად მათ მიერ იყო აღმოჩენილი და მანამდე არავის მიერ არ ყოფილა აღწერილი; მაგრამ შემდეგ ყოველთვის ირკვეოდა, რომ ეს მოვლენა წარმოადგენს ერთ-ერთ კერძო შემთხვევას ცნობიერი ფსიქიკური ცხოვრების ძირითადი კატეგორიების სფეროდან — შემეცნების, გრძნობის და ნებელობის სფეროდან — და ჯერჯერობით არავის ჰქონია სერიოზული ცდა გაერღვია ფსიქიკის ჩვეული საზღვრები და დაედასტურებინა რაღაც პრინციპულად განსხვავებული ყოველივე იმისაგან, რაც ტრადიციულად იყო დადგენილი მასში. და ეს არ ეხება მხოლოდ ფსიქიკური აქტიუობის შინაარსებს, სავსებით იგივე უნდა ითქვას პიროვნების, თვით ამ აქტიუობის სუბიექტის შესახებაც, — რამდენადაც ძირითად, ე. ი. პირველად მოცემულობად ფსიქიკური ცხოვრების ჩვეულებრივ კლასებს მიიჩნევდნენ — პიროვნების საკითხის შემთხვევაშიც ძალაუნებურად იგივე ფაქტებით უნდა დაკმაყოფილებულიყვნენ.

ამგვარად, ტრადიციული ფსიქოლოგია თვით მისმა ამოსავალ-მა გეზმა, რწმენამ, რომ არსებობს მხოლოდ ფსიქიკური აქტივობის ცნობიერი ფორმები, რომ შემეცნების, გრძნობისა და ნებელობის გარეთ არ არის არაერთი ფსიქიკა, მიიყვანა იქამდე, რომ მან ფაქტიურად უარყო ფსიქიკური ცხოვრების მთლიანი აქტიური სუბიექტის არსებობა და პიროვნების ცნება მისი ფსიქიკური განცდების ერთობლიობაზე დაიყვანა.

5. **განწყობის პრობლემა, როგორც ფსიქოლოგიის ძირითადი პრობლემა.** როგორც ზემოთ ვნახეთ, არსებობს საკმარისი საფუძვლები, რომელიც არა მარტო ამართლებს, არამედ აუცილებელსაც კი ხდის ფსიქიკური ცხოვრების ანალიზისას, ამოსავალი ცნების სახით სწორედ მთლიანი სუბიექტის ცნების — პიროვნების ცნების შემოტანას... ცოცხალი, მთლიანი ადამიანის, თვით ადამიანისა და არა მისი აქტივობის ცალკეული ფაქტების, შესწავლა გვიჩვენებს, რომ სუბიექტის რაიმე მოთხოვნილებისა და მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებელი სიტუაციის არსებობის ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში მასში ჩნდება მზაობა, ტენდენცია ან უფრო უკეთ — **გ ა ნ წ ყ ო ბ ა** გარკვეული აქტივობისაკენ, რომელსაც მისი დაკმაყოფილება შეუძლია. განწყობა წარმოადგენს სუბიექტის მოღუსს მისი მოქმედების ყოველ მოცემულ მომენტში, სუბიექტის მთლიან მდგომარეობას, რომელიც პრინციპულად განსხვავდება მისი ყველა დიფერენცირებული ფსიქიკური ძალებისა და უნარებისაგან.

როცა განწყობის მეცნიერულ შესწავლას ვიწყებთ, პირველ რიგში ყოველგვარი ქცევის ანალიზისას ხაზი უნდა გავუსვათ იმ ფაქტს, რომ ყველა ასეთ შემთხვევაში აუცილებლად არსებობს მოქმედი სუბიექტის განწყობისეული მდგომარეობის რაიმე რომელობით თავისებური, სპეციფიკური ცვლილება; მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ ამოცანის გადაწყვეტის ყოველ სიტუაციაში, პირველ რიგში მოქმედებს სუბიექტი, როგორც ასეთი, სუბიექტი, როგორც მთელი და არა როგორც მატარებელი ცალკეული ფსიქოფიზიკური ძალებისა, რომელიც მის წინაშე არსებული ამოცანის გადაჭრის საშუალებას, იარაღს წარმოადგენს.

ამიტომ უეჭველია, რომ ფსიქიკური მოქმედების ანალიზი, უპირველეს ყოვლისა, აქტიური სუბიექტის, როგორც მთელის, მოდიფიკაციის შესწავლით უნდა დაიწყოთ.

ჩვენი ამოსავალი თეზისი არსებითად განსხვავდება ყოველივე იმისაგან, რასაც დღემდე ემყარებოდა ფსიქოლოგია. ჩვენი თე-

ზინების მიხედვით, ფსიქიკურ ფუნქციებსა და სინამდვილეს შორის უშუალო კავშირის პოსტულატი, რომელიც საფუძვლად უდევს მთელი ბურჟუაზიული მეცნიერების ფსიქოლოგიურ აზრს, ყალბ თეზისად უნდა ჩაითვალოს. მკიდრო ურთიერთკავშირი და ურთიერთქმედება არსებობს არა გარე სიტუაციას, ან გარემოსა და სუბიექტის ფსიქიკურ უნარებსა და ძალებს შორის, როგორც ამას ზემოხსენებული თეზისი გვეკარნახებს, არამედ უპირველეს ყოვლისა, თვით სუბიექტსა და იმ სიტუაციას შორის, რომელშიც იგი თავის ამოცანას წყვეტს. ამიტომ ბუნებრივია, რომ სუბიექტის, პიროვნების ცნება კი არ უნდა ავხსნათ მისი ცალკეული ფსიქიკური ძალებისა და უნარების მეშვეობით, არამედ პირიქით, აღნიშნული ფსიქიკური ძალები და უნარები, სუბიექტის ცალკეული ფსიქიკური ფუნქციები სუბიექტის ცნების საფუძველზე უნდა ავხსნათ და გავიგოთ. თუ სუბიექტის ძირითადი ფსიქოლოგიური არსი აქტივობის ყოველ მოცემულ მომენტში მისი განწყობის გარკვეულ მოდიფიკაციაში გვეძლევა, ეს იმას ნიშნავს, რომ სუბიექტის ფსიქოლოგიის ძირითად, განმსაზღვრელ პრობლემად განწყობის პრობლემა უნდა ჩაითვალოს.

6. „აღქმა“, როგორც განწყობის ფაქტორი: ამ ტერმინის ორი მნიშვნელობა. ჩვენ ვნახეთ, რომ რაიმე მოთხოვნილებისა და მისი დაკმაყოფილებელი სიტუაციის არსებობისას ცხოველში აღმოცენდება სპეციფიკური, მთლიანობითი მდგომარეობა — განწყობა — გარკვეული მოქმედებისაკენ, რომელმაც არსებული მოთხოვნის დაკმაყოფილება უნდა შესძლოს. მაგრამ შესაძლებელია, იუ არა ეს აქტუალური სიტუაციის წინასწარი აღქმის გარეშე? იმისათვის, რომ სუბიექტმა გარკვეულ სიტუაციას მიმართოს, რათა ეს უკანასკნელი ამჟამად არსებული მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისათვის გამოიყენოს, საჭიროა, რომ მან შეამჩნიოს ეს სიტუაცია, საჭიროა, რომ მან აღიქვას ობიექტი, რომელსაც მისი დაკმაყოფილება შეუძლია. მაშასადამე, უნდა ვიფიქროთ, რომ მოთხოვნილებისა და ობიექტის, როგორც მისი დაკმაყოფილების პირობის, არსებობისას სუბიექტს შეუძლია მიმართოს შესატყვის აქტივობას მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მან შეამჩნია ამ ობიექტის არსებობა, თუ იგი თავისი აღქმის საგნად აქცია. წინააღმდეგ შემთხვევაში (თუ აქ ძიების რთულ პრობლემას არ შევხვებით) იგი უმოქმედოდ დარჩება.

მაშასადამე, როგორც ჩანს, უნდა ვაღიაროთ, რომ აქტუალური მოთხოვნილებისა და ობიექტის, როგორც მისი დაკმაყოფილე-

ზის პირობის, არსებობის შემთხვევაში სუბიექტმა პირველ რიგში უნდა შენიშნოს, „აღქმას“ ეს ობიექტი, რათა შემდეგ, მიღებული განწყობის საფუძველზე მიმართოს მოქმედების სათანადო აქტებს, რომელიც მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისათვის იქნება გამიზნული. ერთი სიტყვით, გამოდის, რომ ქცევასთან დაკავშირებული ობიექტების „აღქმა“ უფრო ადრე აღმოცენდება, ვიდრე თვით განწყობა ამ ქცევისადმი².

მაგრამ მეორე მხრივ, ჩვენ ვიცით, რომ თავისთავად რისამე აღქმა არ წარმოადგენს უფრო ნაკლებ სრულსა და დამოუკიდებელ აქტივობას, ვიდრე ყოველგვარი სხვა ქცევა განსხვავება შეიძლება ეხებოდეს მხოლოდ ჩვენს მიერ ქცევად წოდებული აქტივობის შედგენილობის მეტ ან ნაკლებ სირთულეს. ასეთ შემთხვევაში კი ბუნებრივია, აღქმის ფაქტი არ შეიძლება წინ უსწრებდეს მის განწყობას. იგი შეიძლება მხოლოდ თან სდევდეს მას. იმისათვის, რომ სუბიექტმა რომელიმე გარკვეული მიზანმიმართული აქტი, კერძოდ მაგ. აღქმის აქტი განახორციელოს, მასში, როგორც ამ ქცევის სუბიექტში, უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღმოცენდეს ერთგვარი მთლიანი მდგომარეობა, რომელიც შესძლებს განსაზღვროს ეს მისი აქტივობა — სუბიექტში ამ აღქმის განწყობა უნდა აღმოცენდეს.

ამგვარად, როგორც ვხედავთ, აღქმა უნდა გვესმოდეს ერთი მხრივ, როგორც მდგომარეობა, რომელიც წინ უსწრებს განწყობის აქტს, ხოლო მეორე მხრივ — როგორც განცდა, რომელიც თან სდევს მას; მაგრამ შესაძლებელია თუ არა ეს?

ყურადღებითი ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ჩვენი აღქმის უნარის აქტივობის ორ სხვადასხვა საფეხურთან. განვიხილოთ ჭერ პირველი საფეხური.

თუ დავუშვებთ, რომ ჩვენს გრძნობის ორგანოზე გამლიზიანებელი უშუალოდ მოქმედებს, ჩვენი პირვანდელი ინტერესებისა და განზრახვის მონაწილეობის გარეშე, თუ ეს გამლიზიანებელი არ უბიძგებს თვითონ პიროვნებას სათანადო მოქმედებისაკენ და მხოლოდ მის ორგანოს ეხება. მაშინ ასეთ შემთხვევაში, ბუნებრივია ვიფიქროთ, რომ ამ გამლიზიანებელზე რეაქციას იძლევა არა სუბიექტი, არა პიროვნება, არამედ მხოლოდ ორგანო, რომელიც ღიზიანდება. სავსებით გასაგებია, რომ აქ სუბიექტის განწყობა ხელუხლებელია, იგი გამლიზიანებლის გავლენის მიღმა რჩება, რადგან ეს უკანასკნელი ეხება არა თვით სუბიექტს, არამედ მისი სხეულის ორ-

² იხ. რედაქ. შენიშვნა, 4.

მელიმე ორგანოს. ასეთი რამ ყველაზე ადვილად ისეთ შემთხვევაში მოხდება, როცა სუბიექტს არავითარი ინტერესი არა აქვს გარემო სინამდვილის მიმართ, როცა იგი, როგორც სუბიექტი, როგორც პიროვნება, სრულიად გამოთიშულია მის ირგვლივ მიმდინარე მოვლენათა ჯაჭვიდან. ამას შეიძლება ადგილი ჰქონდეს მაგ., მაშინ, როცა გვძინავს. ცნობილია, რომ ძილის დროს პრაქტიკული კავშირი ცოცხალ ორგანიზმსა და მის გარემოს შორის სავსებით შეწყვეტილია: ძილი — ეს არის უარის თქმა ჩვენს ირგვლივ არსებულ სინამდვილესთან რაიმე აქტიურ კავშირზე.

მაგრამ როცა ჩვენ ვიღვიძებთ, მაგ. რაიმე გარე შთაბეჭდილების, ვთქვათ, ძლიერი სმენითი გამლიზიანებლის ზემოქმედებით, ხდება ხოლმე, რომ დასაწყისში, როცა ჯერ კიდევ არა ვართ საბოლოოდ გამოფხიზლებული, ჩვენ არ განვიცდით ამ შთაბეჭდილებას. როგორც რაღაც ისეთს, რაც გარედან მოქმედებს ჩვენზე: ჩვენ მას განვიცდით უფრო, როგორც ჩვენი სმენითი ორგანოს მდგომარეობას, როგორც ხმაურს ყურში, და არა, როგორც ბგერას, რომელიც ჩვენს ირგვლივ არსებული სამყაროდან მოდის, როგორც, ვთქვათ, აბობქრებული ზღვის ხმაური.

უნდა ვიფიქროთ, რომ ასეთ მდგომარეობას მხოლოდ ძილიდან გამოსვლის მომენტში როდი აქვს ადგილი, იგი საერთოდაა დანახასიათებელი ცოცხალი ორგანიზმისა და, კერძოდ, ადამიანისათვის და მისი ყოველი აღქმა სწორედ ამ მდგომარეობით იწყება. მართალია, ჩვეულებრივ ჩვენ მას ვერ ვამჩნევთ, მაგრამ ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ სუბიექტი სწრაფად ჩაირთვის პრაქტიკულ ურთიერთობაში გარემოსთან, სწრაფად ამყარებს კავშირს მასთან და კერძოდ, ყველა შთაბეჭდილებასთან, რომელიც მოქმედებს მასზე გარე სამყაროდან.

ამგვარად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ განწყობის, როგორც სუბიექტის ან პიროვნების მდგომარეობის, საფეხურს წინ უსწრებს მის რომელიმე გრძნობის ორგანოზე გამლიზიანებლის ზემოქმედების ერთგვარი პირველადი ეფექტი, რომელიც ჯერ კიდევ არ შეიძლება ჩაითვალოს გარკვეული, გარე სამყაროში ლოკალიზებული ობიექტური გამლიზიანებლის ნამდვილ, დასრულებულ აღქმად, იმიტომ ყველაზე ბუნებრივი იქნება, თუ ამ საფეხურს დავახასიათებთ, როგორც გარემოდან მოქმედი გამლიზიანებლის შემეჩნევის, ან — უფრო ზუსტად — შემეგრძნების საფეხურს.

ნამდვილი აღქმის განსახორციელებლად აუცილებელია სუ-

ბიქტის ჩარევა, აუცილებელია გარკვეულად განწყობილი პიროვნების მონაწილეობა. თუ დავუშვებთ, რომ არსებობს მოთხოვნილება, მისი დამაკმაყოფილებელი სიტუაცია და ამ სიტუაციაში მოქმედი გამლიზიანებლების შეგრძნება, მაშინ ხელს არაფერი გვიშლის ჩავთვალოთ, რომ ასეთ პირობებში აქტივობაში უნდა ჩაირთოს სუბიექტი, როგორც მთლიანი ცოცხალი ორგანიზმი და რომ მაშასადამე, ამისათვის მას პირველ რიგში, უნდა შეექმნას ამ აქტივობის შესატყვისი განწყობა— უნდა შეუშუშავდეს მისთვის საინტერესო აღქმის განწყობა.

ასეთ საფუძველზე მიღებული აღქმა — ნამდვილი დასრულებული აღქმა, უნდა განვიხილოთ, როგორც ცოცხალი ორგანიზმის პერცეფციის უნარის განვითარების მომდევნო საფეხური. ესაა განვითარების მეორე საფეხური, აღქმის საფეხური, რომელიც შემდგომ, ადამიანთან, იცვლება მესამე საფეხურით, ობიექტივაციის საფეხურით, რომლის განხილვასაც ჩვენ მხოლოდ უფრო ქვემოთ შევძლებთ, განწყობის სპეციფიკური თავისებურებების განხილვისას.

იმისათვის, რომ დავასრულოთ განწყობის აღმოცენების პირობების ანალიზი, საჭიროა, რამდენადმე სხვა თვალსაზრისით, შევეჩქოთ ამ წინასწარი „შემჩნევის“ თუ „შეგრძნების“ ცნებას, რომელიც წინ უსწრებს განწყობის აღმოცენებას. როგორ უნდა გვესმოდა: იგი?

როგორც ცნობილია, ფსიქიკა არ წარმოადგენს ახალს, მატერიალსაგან დამოუკიდებელ არსს. პირიქით, იგი უნდა იაზრებოდეს, როგორც თვისება, რომელიც მატერიის განვითარების გარკვეულ საფეხურზე ჩნდება. მართალია „ნათლად გამოხატული ფორმით“ ფსიქიკა შეგრძნების სახით მატერიის მხოლოდ უმაღლეს ფორმებთანაა დაკავშირებული, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ არ არსებობს მისი უფრო ადრეული ფორმები. რომელიც წინ უსწრებდა შეგრძნებას, როგორც მისი განვითარების „ნათლად გამოხატულ ფორმას“. ლენინი მიუთითებს, რომ „თვით მატერიის შენობის საძირკველში შეიძლება მხოლოდ ვიგულისხმოთ უნარის არსებობა, რომელიც შეგრძნებას ჰგავს“ (ლენინი, მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი, ტ. 14, გვ. 43). მაშასადამე, უეჭველია, რომ ფსიქიკას (ამ შემთხვევაში შეგრძნებას) თავისი ისტორია აქვს, რომ მისი უკიდურესად პრიმიტიული ფორმების არსებობა სავარაუდებელია თითქმის „თვით მატერიის შენობის საძირკველში“ და რომ განვითარებულ ფსიქიკურ პროცესებს (მაგ. შეგრძნებას) განვითარების

სხვადასხვა საფეხურებზე წინ უსწრებს „შეგრძნებების“ (ფსიქიკურის) განვითარების შესატყვისი საფეხურები.

მაგრამ თუ ასეა, თუ ფსიქიკური თვისებები, საერთოდ მატერიის განვითარების პროცესში და მისი განვითარების კვალდაკვალ გამოვლინდება, მაშინ, რაღა თქმა უნდა, უეჭველია, რომ შეგრძნება და მით უფრო, აღქმა განვითარების რიგ საფეხურს გაივლის — უეჭველია, რომ არ არსებობს ერთიანი აღქმა, რომელიც მისი განვითარების ყველა შესაძლებელ ფორმას წარმოგვიდგენს; პირიქით, უფრო სწორი იქნება მივიღოთ, რომ არსებობს განვითარების სხვადასხვა საფეხურის აღქმა და რომ მათი განსხვავება აუცილებელია.

ამგვარად, შეიძლება დადგენილად მივიჩნიოთ, რომ არსებობს, კერძოდ განვითარების სრულიად სხვადასხვა საფეხურების აღქმა. მიუხედავად იმისა, რომ არ ვაპირებთ ამ საფეხურების განვითარების საკითხის კვლევას, მაინც შეგვიძლია ჩავთვალოთ, რომ განვითარების ერთ-ერთი ხაზი ამ ფუნქციის დამოუკიდებლობის ზრდის მიმართულებით უნდა წასულიყო. აღქმა შედარებით დამოუკიდებელ მნიშვნელობას იძენდა შემეცნებით პროცესებში და განვითარების მაღალ საფეხურებზე სრულიად დამოუკიდებელ ფსიქიკურ აქტად ყალიბდებოდა. ცნობილია შემთხვევებიც, როცა ადამიანის წინაშე, საცხებით დამოუკიდებელი ამოცანის სახით, რომელიმე კონკრეტულ ფაქტზე მთელი რიგი დაკვირვებების წარმოების აუცილებლობა ჩნდება იმისათვის, რომ ამის შემდეგ მოიძებნოს აღნიშნული ფაქტის ადგილი ანალოგიურ მოვლენათა სისტემაში,

საჭიროა აქვე შევნიშნოთ, რომ ადრეული, უკვე განვლილი საფეხურები არ ისპობა განვითარების ახალი, უფრო მაღალი საფეხურების გაჩენასთან ერთად. ისინი მართალია, მოხსნილი სახით, მაგრამ მაინც განაგრძობენ არსებობას მათ გვერდით.

ამგვარად, ქცევის შესახებ მოძღვრების ძირითადი დებულება შემდეგნაირად ჩამოყალიბდება: იმისათვის, რომ ქცევის რომელიმე ფაქტი აღმოცენდეს, აუცილებელია დავუშვათ, რომ პრიმიტიული აღქმის უნარის მქონე ცოცხალი ორგანიზმი, რომელსაც აქვს რაიმე აქტივირებული მოთხოვნილება, რომლის დაკმაყოფილებაც ვარემოს მოცემულ პირობებშია შესაძლებელი, ამ უკანასკნელთან ურთიერთობას ამყარებს მასში აღმოცენებული განწყობის მთლიანი ენდგომარეობის საფუძველზე, რასაც იგი მოქმედების მიზანშეწონილი აქტების განხორციელებისაკენ მიჰყავს.

7. დიფუზური, დიფერენცირებული და ფიქსირებული განწყობა. დაეუბრუნდეთ ადამიანის აქტივობის პროცესის მიმდინარეობის საკითხს. ზემოთ ჩვენ დაერწმუნდით, რომ აქტივობის დაწყებას უშუალოდ უსწრებს წინ მოქმედი პიროვნების განწყობა, როგორც მისი მთლიანი მდგომარეობა და პიროვნების მთელი აქტივობა შემდეგში ამ განწყობის წარმმართველი გავლენის ნიშნით მიმდინარეობს. პიროვნების აქტივობა, მისი მოქმედება მოცემული ამოცანის გადაჭრისათვის, არსებითად, მხოლოდ და მხოლოდ განწყობის რეალიზაციის პროცესს წარმოადგენს. ვნახოთ როგორ მიმდინარეობს ეს პროცესი. დაეუშვათ, რომ ჩვენს წინაშე არის სუბიექტი, რომელსაც პირველად აღეძრა მოთხოვნილება მისი დამაკმაყოფილებელი სიტუაციის პირობებში. ჩვენ ვიცით, რომ მოცემულ სიტუაციაში მას უნდა გაუჩნდეს განწყობა გარკვეული აქტივობისაკენ, რომელმაც მისი დამაკმაყოფილება უნდა შესძლოს. დაეუშვათ, რომ ამ შემთხვევაში სუბიექტის გამოცდილება არავითარ როლს არ ასრულებს და რომ მას თავის ცხოვრებაში პირველად უხდება მის წინაშე არსებული ამოცანების გადაწყვეტა. რა უნდა მოხდეს ამ შემთხვევაში? ადვილი წარმოსადგენია, რომ ასეთ პირობებში სუბიექტი თავისი აქტივობის სიტუაციას საკმარისად სპეციფიკურად ვერ გაითვალისწინებს, ე. ი. ვერ მოახერხებს განავითაროს საჭირო აქტივობა სინამდვილის ყველა იმ პირობის შესატყვისად, რომელიც აუცილებელია მის წინაშე არსებული ამოცანის წარმატებით გადაჭრისათვის. ასეთ შემთხვევაში აღმოცენებული განწყობა ვერ იქცევა სუბიექტის ისეთ მდგომარეობად, რომელიც საკვებით უზრუნველყოფს მისი მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებას. იგი უფრო რამდენადმე გაურკვეველი, თავისებურად დიფუზური ხასიათისა იქნება და იმისათვის რომ სუბიექტის საკვებით გარკვეულ მდგომარეობად იქცეს და ამ სიტუაციის შესატყვისი აქტივობა განაპირობებს, იგი ამოცანის გადაწყვეტის პირობების თავისებურებათა შემდგომ ზემოქმედებას საჭიროებს.

ამგვარად, მხედველობაში უნდა გვქონდეს, რომ განწყობა, სუბიექტზე სიტუაციის საწყისი ზემოქმედებისას ჩვეულებრივ, როგორც წესი, დიფუზური ხასიათისაა.

ეს აყენებს განწყობის შემდგომი დიფერენციალისათვის გარკვეული ზომების მიღების საკითხს და ერთადერთი საშუალება, რომელიც ჩვენ ამ შემთხვევაში გვაქვს სუბიექტზე მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებელი მოცემული პირობების განმეორებითი ზემოქმედების ორგანიზაციაა.

უნდა ველოდეთ, რომ სიტუაციის ასეთი განმეორებითი ზემოქმედების შედეგად, სუბიექტს შეუშუშავდება, ჩამოუყალიბდება შესატყვისი განწყობა და როგორც ასეთი, გაუფიქსირდება კიდევამგვარად, გარკვეული ხარისხით დიფერენცირებულსა და ამ მდგომარეობაში გაფიქსირებულ განწყობას მივიღებთ.

8. ფიქსირებული განწყობის ცდები. უეკველია, რომ ცხოვრების ჩვეულებრივ პირობებში განწყობის ყველაზე დამახასიათებელი ფორმა სწორედ დიფერენცირებული განწყობაა, რომელიც ამავე დროს, როგორც წესი, მისი ფიქსირებულ ფორმასაც წარმოადგენს. ეს გარემოება განწყობის აქტივობის ფაქტების ექსპერიმენტული ანალიზის ფართო შესაძლებლობას გვიქმნის და ამდენად საშუალებას გვაძლევს უფრო დეტალურად და მრავალმხრივად შევისწავლოთ იგი. ჩვენ შეგვიძლია ვთხოვოთ სუბიექტს, რომელსაც წინასწარ ვუქმნით მიწოდებული ექსპერიმენტული ამოცანის გადაწყვეტის მოთხოვნა, გვიჩვენოს, მაგ. მიწოდებული ობიექტებიდან რომელია მოცულობით უფრო დიდი (ჩვეულებრივ, ჩვენს ცდაში ცდისპირს აწოდებენ ორ, მოცულობით მნიშვნელოვნად განსხვავებულ ბურთს). ამ ობიექტების ექსპოზიცია მეორდება რამდენჯერმე (10—15) იმისათვის, რომ ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში აღმოცენებული განწყობის („უფრო დიდის“ და „უფრო პატარას“ შეფასების განწყობის) საკმარისი ფიქსაცია მოხდეს. იგულისხმება რომ ამის შემდეგ სუბიექტს აქვს ფიქსირებული განწყობა — ორი განსხვავებული სიდიდის ობიექტის მოცულობის შეფასება (ამ შემთხვევაში მაგ. ხის ბურთებისა), ამიტომ მომდევნო (ოქვათ მე-11, მე-16) ექსპოზიციისას ჩვენ ვცვლით ჩვეულებრივ ბურთებს, რომლითაც მასთან განწყობის ფიქსაციას ვახდენდით, ორი თანაბარი სიდიდის, ერთნაირი მოცულობის ბურთით და ვთხოვთ სუბიექტს გვითხრას როგორია ისინი (ამ ცდამ უნდა გამოავლინოს ფიქსირებული განწყობა ჩვენს ცდისპირთან და ამიტომ მას კრიტიკული ცდა ეწოდება). თუ სუბიექტს ნამდვილად გაუჩნდა განწყობა და თუ იგი გაფიქსირდა მასთან განმეორებითი ექსპოზიციების პროცესში, მაშინ, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მიწოდებული ტოლი მოცულობის ბურთები მან უტოლოდ უნდა აღიქვას: იმ განწყობის შედეგად, რომლის ფიქსაციაც მოხდა წინამორბედ ექსპოზიციაში, რომელთაც საგანწყობო ექსპოზიციებს ვუწოდებთ.

9. ცდები განწყობის მთლიან-პიროვნული ბუნების შესახებ. ეს ცდები საშუალებას გვაძლევს ექსპერიმენტულად შევისწავლოთ

განწყობა — ყოველ შემთხვევაში მისი ფიქსირებული ფორმა — და აქ ჩვენ მათ გამოვიყენებთ პირველ რიგში განწყობის მთლიან-პიროვნული ხასიათის კარდინალური საკითხის გასარკვევად.

შევჩერდეთ, უპირველეს ყოვლისა, იმ საკითხზე, რომ განწყობა, ადამიანთან წინ უსწრებს ცნობიერ ფსიქიკურ პროცესებს, რომ იგი ადამიანის აქტივობის ისეთი სფეროს ფაქტს წარმოადგენს, რომელსაც დღემდე არაცნობიერი ფსიქიკის სფეროს უწოდებენ.

ჩავატაროთ ჩვენს ცდისპირებთან საგანწყობო ცდები, მაგრამ სპეციფიკურ მდგომარეობაში, ჰიპნოზური ძილის მდგომარეობაში! ეს ნიშნავს, რომ ჰიპნოზური შთაგონების ზეგავლენით დაძინების შემდეგ ცდისპირს თანმიმდევრულად აწვდიან 10—15-ჯერ განსხვავებული მოცულობის ბურთებს. შემდეგ უბრძანებენ დაივიწყოს ყველაფერი ამ ცდების შესახებ; იგი გაჰყავთ მეორე ოთახში და გამოჰყავთ ჰიპნოზური მდგომარეობიდან. ცდისპირს ეკითხებიან რა ხდებოდა მისი ძილის დროს და მას შემდეგ რაც დარწმუნდებიან, რომ მას არაფერი ახსოვს დაყენებული ცდების შესახებ, აწვდიან ორი ტოლი მოცულობის ბურთს (კრიტიკული ობიექტები) და თხოვენ შეადაროს ისინი ერთმანეთს.

ეს ცდები, რომელიც რამდენიმე სხვადასხვა პირთან იქნა ჩატარებული, როგორც წესი, ერთსა და იგივე შედეგს იძლევა. კრიტიკულ ცდაში ბურთები გარკვეულად უტოლოდაა შეფასებული: ერთი ბურთი მნიშვნელოვნად უფრო დიდად განიცდება და სწორედ იმავე სახით, რა სახითაც განიცდება უტოლობა არა ჰიპნოზური, არამედ ჩვეულებრივ საგანწყობო ცდებში.

რას გვეუბნება ჩვენი ჰიპნოზური ცდების შედეგები? უეჭველია, რომ კრიტიკულ ექსპოზიციებში ცდისპირი ტოლ ბურთებს უტოლოდ განიცდის იმიტომ, რომ მასთან ჩატარებულია საგანწყობო ცდები. მაშასადამე, ამ ცდების ეფექტი ცდისპირებთან სავსებით შენარჩუნებულია, ე. ი. საგანწყობო ცდებში ცდისპირს უმუშავდება განწყობა, რომელიც ცნობიერებაში არავითარ კვალს არ ტოვებს — ცდისპირებს სრულიად არაფერი ახსოვდათ ამ ცდების შესახებ. მიუხედავად ამისა, განწყობა ცნობიერების გარეშეა შენარჩუნებული და კრიტიკულ ცდაში შესატყვის გავლენას ახდენს ტოლი ბურთების აღქმაზე — ისინი ცდისპირს აშკარად უტოლო ეჩვენება საგანწყობო ცდების გარკვეული გავლენის გამო, ამ ცდების შედეგების შესახებ კი, ვიმეორებთ, ცდისპირებს არაფერი ახსოვთ.

მაშასადამე, ამ ცდების თანახმად უნდა დავასკვნათ, რომ ცდისპირს ექმნება განწყობა და რამდენადაც ცდისპირმა ამ განწყობის არსებობის შესახებ არაფერი იცის, იგი არ შეიძლება მისი ცნობიერების შინაარსს წარმოადგენდეს. ანდა რაც იგივეა, არ შეიძლება ჩაითვალოს კერძო ფსიქიკურ ფაქტად. იგი — ეს განწყობა — უდავოდ უნდა გვესმოდეს, როგორც თვით სუბიექტის, როგორც მთელის მდგომარეობა. ასეთია პოსტპიპნოზური შთაგონების ფაქტების შედეგი.

მაშასადამე. განწყობა წარმოადგენს პიროვნების მდგომარეობას, მის მოდუსს ყოველ მოცემულ მომენტში და არა რომელიმე მის კერძო ფსიქიკურ ფუნქციას, რომელსაც ადგილობრივი გავრცელება და ამის შესატყვისი მნიშვნელობა აქვს.

ვცადოთ ექსპერიმენტის საშუალებით ვაჩვენოთ, რომ განწყობა წარმოადგენს არა ლოკალური წარმოშობის ფაქტს, არამედ ფუნქციას. რომელიც მთლიან პიროვნებას მოიცავს და ამის შესატყვისი მნიშვნელობას ატარებს.

ცდისპირს, მაგ., მარჯვენა ხელში თანმიმდევრობით აწოდებენ ორ ბურთს — ჯერ მოცულობით დიდს, შემდეგ კი უფრო პატარას. ეს მეორდება 10—15 — ჯერ (საგანწყობო ცდები). ამას შოსდეგს კრიტიკული ცდები: ცდისპირი ღებულობს მეორე ხელში (ამ შემთხვევაში — მარცხენაში) ორი ტოლი მოცულობის ბურთს. როგორც წესი, ერთი ამ ბურთთაგანი (პირველი ბურთი) მას უფრო დიდი ეჩვენება, ვიდრე მეორე. მაშასადამე, მოცულობის ილუზიას ვღებულობთ იმ ხელშიც, რომელსაც საგანწყობო ცდებში არავითარი მონაწილეობა არ მიუღია. და თუ ამ ცდების შედეგად, „პირველი ბურთი უფრო დიდია“-ს განწყობა შემუშავდა, იგი, რა თქმა უნდა. იმ ხელში უნდა შემუშავებულიყო, რომელიც საგანწყობო ცდებში მონაწილეობდა. მაგრამ ეს ხომ მარჯვენა ხელი იყო და არა მარცხენა. მიუხედავად ამისა, ილუზია სწორედ ამ ხელში მივიღეთ. რას ნიშნავს ეს? ერთადერთი, რაც ამ შემთხვევაში უნდა დავუშვათ ისაა, რომ მარჯვენა ხელზე ჩატარებული საგანწყობო ცდები საკმარისი აღმოჩნდა იმისათვის, რომ განწყობა შექმნილიყო არა მხოლოდ ამ, არამედ მარცხენა ხელშიც, ე. ი. კორესპონდულ ორგანოში.

მაშასადამე, ერთ ხელში ჩატარებული საგანწყობო ცდები განწყობას ქმნიან არა მარტო ამ ხელში, არამედ მეორე ხელშიც, რომელსაც საგანწყობო ცდები უშუალოდ არ ეხება. ცხადია, ერთი

ხელის სფეროში ფიქსირებული განწყობა თავისთავად ვრცელდება მეორე ხელზეც.

გავიმეოროთ იგივე ცდები მხედველობის სფეროში საგანწყობო ან უფრო სწორედ საფიქსაციო ცდები ჩავატაროთ ერთ-ერთ თვალზე (ვთქვათ, მარჯვენაზე), კრიტიკული კი — მეორეზე. ვლდებულობთ წინამორბედი ცდების ანალოგიურ შედეგებს, ე. ი. მარჯვნივ მიწოდებულ ტოლ ობიექტებს უტოლოდ აღვიქვამთ: პირველი უფრო დიდი გვეჩვენება, ვიდრე მეორე — აქაც განწყობის ჩვეულებრივ ილუზიასთან გვაქვს საქმე. მარჯვენა თვალის შონაწილეობით აღმოცენებული განწყობა ავტომატურად ვრცელდება მარცხენა თვალზეც.

შემდეგ დავაყენოთ საგანწყობო ცდები ხელში, ხოლო კრიტიკული — მხედველობით სფეროში. ე. ი. მარჯვენა ხელში მივაწოდოთ დიდი, ხოლო მარცხენაში — უფრო მცირე მოცულობის ბურთი. კრიტიკული ცდები დავაყენოთ მხედველობის სფეროში, ე. ი. ვაჩვენოთ ცდისპირს შესადარებლად ორი განსხვავებული ბურთი, და ვკითხოთ როგორია მათი მოცულობა.

შედეგები ამ შემთხვევაშიც ადასტურებს. რომ ჰაპტურად შემუშავებული განწყობა ოპტიკურ სფეროშიც მოქმედებს. შესატყვისი ცდები გვიჩვენებს, რომ იგივე გარემოება ძალაში რჩება საგანწყობო და კრიტიკული ცდების შებრუნებული თანრიგით დაყენებისას: ოპტიკურ სფეროში შემუშავებული განწყობა ჰაპტურ სფეროშიც მოქმედებს.

მაშასადამე, მოკლედ რომ ვთქვათ, გრძნობის ერთ მოდალობაში ფიქსირებული განწყობა ერთდროულად ყველა დანარჩენ გრძნობის მოდალობაში ფიქსირდება.

რას მიუთითებს ყველა ეს მონაცემი? აქ უდავოდ მხოლოდ ერთი პასუხია შესაძლებელი. განწყობა, როგორც ჩანს, არ წარმოადგენს კერძო ხასიათის მოვლენას, იგი არ შეიძლება გავიგოთ, როგორც ჩვენი რომელიმე ორგანოს მდგომარეობა; იგი ლოკალური ბუნებისა კი არაა, არამედ, პირიქით, ჩვენი აღქმის ყველა ორგანოზე ვრცელდება, იგი წარმოადგენს მთელი ორგანიზმის, როგორც მთელის, მთელი სუბიექტის, როგორც ასეთის, მდგომარეობას.

შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ განწყობა არის არა კერძო ფსიქიკური ფენომენი სხვა ასეთივე ფენომენტო შორის, არამედ რა-

ლაც მთლიანობითი, სუბიექტის, ასე ვთქვათ, პიროვნული მდგომარეობის დამახასიათებელი.

ამგვარად, ყველა ეს ცდა გვიჩვენებს, რომ განწყობა არ მიეკუთვნება სულიერი ცხოვრების ჩვეულებრივ კატეგორიებს — შემეცნების, გრძნობის, ნებელობის კატეგორიებს: პირიქით მას არა აქვს კერძო ან ლოკალური ხასიათი და ამდენად იგი განწილული უნდა იყოს, როგორც მთლიან-პიროვნული რიგის კატეგორია.

10. „არაცნობიერის პრობლემისათვის“. ფილოსოფიურმა აზრმა დიდხანია ყურადღება მიაქცია ადამიანის ფსიქიკაში ისეთი მოვლენების არსებობას, რომელთაც იგი არაცნობიერს უწოდებდა. განსაკუთრებით თვალსაჩინო როლს თამაშობს ეს ცნება ფსიქოანალიზის შესახებ მოძღვრებაში. ფროიდი თვლის, რომ ადამიანის ფსიქიკური ცხოვრება მნიშვნელოვნად ემყარება არაცნობიერის სფეროში მიმდინარე პროცესებს. როგორც ცნობილია, მან აზრთა მთელი სისტემა შექმნა არაცნობიერი ფსიქიკის პრობლემათა შესახებ. მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, არაცნობიერის ცნება ფროიდთან არაფერს შეიცავს ახალს სულიერი ცხოვრების ცნობიერ მოვლენებთან შედარებით. არაცნობიერად წოდებულია განცდა, რომელიც ოდესღაც გაცნობიერებული იყო ჩვენს მერ როგორც გარკვეული სულიერი მოვლენა, როგორც გარკვეული სურვილი, ან აზრი და რომელიც მომავალშიც შეიძლება წარმოგვიდგეს სულიერი ცხოვრების იგივე გარკვეული ფაქტების სახით და ფსიქოანალიზის პრაქტიკული ამოცანა, ფროიდის აზრით, მდგომარეობს სწორედ იმაში, რომ იგი ეხმარება სუბიექტს ჩამოსხნას დარდა არაცნობიერ განცდებს და დაინახოს ისინი თავისი ნამდვილი სახით, ე. ი. გადააქციოს ისინი ჩვეულებრივ ცნობიერ ფსიქიკურ შინაარსებად.

უქვევლია, რომ ფროიდის შეხედულება არაცნობიერის ბუნების შესახებ სრულიად მცდარია. თავისი სისტემის აღნიშნული ცნების საფუძველზე აგებისას ფროიდი იძულებულია არაცნობიერის დახასიათებისათვის, ძირითადად, შემოიფარგლოს უარყოფითი ცნების გამოყენებით, რომელიც მხოლოდ იმას მიუთითებს, რომ არსებობს ფაქტები, რომელთაც ცნობიერების ნიშანი აქვთ და რომ ისინი მოკლებულნი არიან ამ ნიშანს და ამიტომ არაცნობიერის სახელს ატარებენ. რაც შეეხება პოზიტიურ დახასიათებას, ისინი ამ უკანასკნელს სრულიად არ ექვემდებარებიან (ფროიდთან) და ამიტომ ავტორი იძულებულია მათ არაცნობიერი უწოდოს. და საოცარია არაცნობიერის ასეთი, მხოლოდ უარყოფითი

გაგებისას ფროიდი ფსიქოზების მკურნალობისას არა ერთხელ აღწევდა პრაქტიკულად დადებით შედეგს. ამგვარი შედეგებას უარყოფა ფროიდთან არ იქნებოდა სერიოზული — ისინი, უდავოდ, არსებობენ. მაგრამ, მეორე მხრით, უდავოა ისიც, რომ არაცნობიერი სულიერი ცხოვრების თეორია, იმ სახით, როგორც ის ფროიდს ესმის, მეცნიერებას პოზიტიურს არაფერს აძლევს. ამიტომ შეუძლებელია, რომ მან — ამ თეორიამ — ავადმყოფთან წარმატებითი მკურნალობის ფაქტების ნამდვილი არსებობა განაპირობოს. უნდა ვიფიქროთ, რომ ფროიდი მკურნალობის პროცესში ხშირად მართლაც ახერხებდა შეხებოდა იმას, რაც მნიშვნელოვნად აპირობებდა დაავადების პროცესს — იმას, რაც მას მხოლოდ ნეგატიურად შეეძლო განესაზღვრა როგორც არაცნობიერი. მაგრამ ამ ცნების პოზიტიურ შინაარს იგი ვერ ხედავდა და მისი მოძღვრების ყველა უკიდურესობა პირველ რიგში, სწორედ ამ გარემოებითაა გაპირობებული.

ზემოთ ვნახეთ, რომ გარდა ჩვეულებრივი ფსიქიკური ფაქტებისა, გარდა ცალკეული ცნობიერი ფსიქიკური განცდებისა, უთუოდ უნდა დავუშვათ, ამ განცდათა სუბიექტის მდგომარეობის ასეთი თუ ისეთი მოდუსის არსებობაც, მისი, როგორც პიროვნების ასეთი თუ ისეთი განწყობის არსებობაც. თავისთავად ცხადია, რომ მთლიან-პიროვნული მდგომარეობა არ აისახება სუბიექტის ცნობიერებაში მისი ცალკეული დამოუკიდებელი განცდების სახით — მას თავის როლი აქვს: იგი განაპირობებს სუბიექტის მუშაობას იმ აქტივობის მიმართულებით, რომელსაც სუბიექტი მისი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებამდე მიჰყავს. სუბიექტის, როგორც მთელის, ეს მდგომარეობა არ შეიძლება განიცდებოდეს მის მიერ რიგი ცალკეული შინაარსების სახით, რომელნიც იმ სიტუაციას ახასიათებენ, სადაც სუბიექტის აქტივობა მიმდინარეობს.

განწყობა შეუძლებელია წარმოადგენდეს სუბიექტის ცნობიერების ცალკეულ აქტს, იგი მხოლოდ მოდუსია მისი, როგორც მთელის, მდგომარეობისა. ამიტომ სავსებით ბუნებრივია ჩავთვალოთ, რომ თუ ჩვენში მართლაც მიმდინარეობს რაიმე არაცნობიერად, ეს, პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, ჩვენი განწყობა უნდა იყოს.

ამგვარად, ჩვენ ვხედავთ, რომ არაცნობიერი ჩვენში ნამდვილად არსებობს, მაგრამ ეს არაცნობიერი სხვა არაფერია, თუ არა სუბიექტის განწყობა.

მაშასადამე, არაცნობიერის ცნება ამიერიდან აღარაა მხოლოდ ნეგატიური ცნება, იგი იძენს სავსებით დადებით მნიშვნელობას და მისი დამუშავება კვლევის ჩვეულებრივი მეთოდების საფუძველზე უნდა ხორციელდებოდეს.

11. განწყობის შემდგომი დახასიათება. განწყობის სპეციალურმა კვლევამ გვიჩვენა, რომ ამ ცნებას ზოგადი ხასიათი აქვს. — იგი ეხება როგორც რაოდენობრივ მიმართებათა, ისე თვისობრივ განსხვავებათა მოვლენებს და ყოველივე ამის შესასწავლად არსებობს მეთოდები, რომლებიც მათი ექსპერიმენტული ანალიზის შესაძლებლობას გვაძლევს.

მაგრამ ამ საკითხს, ისევე როგორც განწყობის ზოგადი პრობლემატიკის მთელ რიგ სხვა საკითხებს აქ სპეციალურად არ შევხებით. აღვნიშნავთ მხოლოდ განწყობის საკითხების კვლევის საფუძველზე მიღებულ ზოგიერთ დასკვნას, რომელსაც ზოგადი ხასიათი აქვს³.

ამჟამად ჩვენ შესაძლებლობა გვაქვს მეტ-ნაკლებად დეტალურად დავახასიათოთ განწყობა შემდეგი საკითხების მიმართულებით: 1) განწყობის ნაირსახეობანი, 2) მისი აგზნებადობა, 3) მისი ჩაქრობის პროცესი, 4) მისი ჩაქრობა ხანგრძლივი ექსპოზიციის პირობებში და მისი მიმდინარეობის ბუნებრივ პირობებში.

ჩვენი ექსპერიმენტული მონაცემების საფუძველზე ამჟამად შესაძლებლობა გვაქვს განვასხვავოთ დიფუზური, არადიფერენცირებული და ფიქსირებული განწყობა, შემდეგ — ადვილად აგზნებადი განწყობა, რომელიც საგანწყობო ცდების უმნიშვნელო რიცხვის საფუძველზე ფიქსირდება და ძნელად ან სრულიად არაა აგზნებადი (არაფიქსირებადი განწყობა) განწყობა: შემდგომ — განწყობის ჩაქრობის ექსპერიმენტებში ცდების მოცემულ სერიაში განწყობის საბოლოო ჩამოყალიბებამდე მისი რამდენიმე სახესხვაობა ვლინდება: 1) დინამიკური განწყობა, რომელიც რამდენიმე განმეორებითი კრიტიკული ცდის შემდეგ ქრება და სტატისტიკური განწყობა, რომელიც ცდების მოცემულ სერიაში საერთოდ არ ქრება; 2) პლასტიკური განწყობა, რომელიც თანდათან სუსტდება და მხოლოდ მთელი რიგი საფეხურების გავლის შემდეგ უთმობს ადგილს ახალს, ცდების მოცემული სიტუაციის შესატყვის განწყობას,

³ დ. ნ. უზნაძე, განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტ. საფუძველები, „ფსიქოლოგია“, ტ. VI, 1949.

და ტლანქი განწყობა, რომელიც ერთბაშად ქრება, მისი ჩაქრობის საფეხურების თანდათანობითი გავლის გარეშე.

შემდეგ, საჭიროა აღვნიშნოთ, რომ განწყობა გაივლის თავისი ჩაქრობის ჩვეულებრივ საფეხურებს, განურჩევლად იმისა, თუ როგორ ხდება კრიტიკული ცდების მიწოდება: ჩვეულებრივი, ე. ი. კრიტიკული ობიექტების თანმიმდევარი ექსპოზიციების სახით, თუ ცდისპირზე მათი ხანგრძლივი ზემოქმედების სახით, რომელიც გრძელდება მანამ, სანამ ფიქსირებული განწყობის საფუძველზე აღმოცენებული ილუზიები საბოლოოდ არ აღიკვეთება. ორივე შემთხვევაში შედეგი ერთნაირია: ჯერ თავს იჩენს კონტრასტული ილუზია, შემდეგ — ასიმულაციური და ბოლოს, კრიტიკული ობიექტების ტოლობაც დასტურდება.

და ბოლოს, თუ კრიტიკულ ცდებს დავაყენებთ არა უშუალოდ საგანწყობო ცდების კვალდაკვალ, არამედ ამ უკანასკნელთა ჩატარებიდან დროის სხვადასხვა შუალედების შემდეგ (სათების, დღეების, თვეების), ვნახავთ, რომ არსებობს ფიქსირებული განწყობის მეტად ან ნაკლებად ლაბილური (განწყობა ადრე ქრება) და მეტად ან ნაკლებად სტაბილური (იგი მეტნაკლებად ხანგრძლივი დროით ინარჩუნებს თავის აქტივობას) ფორმები.

განწყობის შესახებ ზოგად მოძღვრებაში განიხილება მთელი რიგი სხვა საკითხებიც, როგორც მაგ., საკითხი ტოლობის განწყობის შესახებ და სხვა... მაგრამ ამ ზოგადი მოძღვრებიდან აქ მოკლედ შევეხებით მხოლოდ იმას, რაც უთუოდ აუცილებელია ჩვენი შემდგომი მსჯელობის გასაგებად.

ახლა ჩვენს წინაშე დგება ამოცანა თვალი გავადევნოთ განწყობის პრობლემას მისი ფილოგენეტიური განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე — ცხოველის და ადამიანის განწყობას.

II. განწყობის პრობლემა ცხოველთან

1. განწყობის საკითხი ცხოველთან და მისი კვლევის მეთოდოლოგია. როგორც ზემოთ ვნახეთ, განწყობის აღმოცენებისათვის იმდენად ელემენტარული პირობებია აუცილებელი, რომ მისი არსებობა ცხოველური სამყაროს განვითარების უმდაბლეს საფეხურებზეც კი არაა საეჭვო. მართლაც, როგორი ელემენტარულიც არ უნდა იყოს ცოცხალი ორგანიზმის სტრუქტურა, მას აქვს გარკვეული მოთხოვნილებები. რომელთა დაკმაყოფილებაც გარემოს შესატყვისი პირობებში ხდება. განწყობის აქტივობის ამ ორი

ძირითადი წანამძღვარის მსგავსად, ელემენტარულია, აგრეთვე, მისი მესამე წანამძღვარიც: აღქმის პრიმიტიული საფეხური, რომელიც აუცილებლად უნდა ვიგულისხმოთ ყოველგვარი განწყობის აღმოცენებისას. ამრიგად, ცხოველთან განწყობის აღმოცენებისათვის აუცილებელი სამივე პირობაა წარმოდგენილი.

იმისათვის, რომ დავრწმუნდეთ, რომ ცხოველს მართლაც აქვს განწყობა, უმჯობესია მივმართოთ ამ შესაძლებლობის ექსპერიმენტულ დასაბუთებას.

ამ შემთხვევაში შესაძლო ყველა ექსპერიმენტიდან ჩვენ შევიჩრდებით ექსპერიმენტებზე, რომლებიც ძირითადად ისეთივე ცდებს წარმოადგენს, როგორც ადამიანთან დაყენებული ზემოთ მოტანილი ცდები. რა თქმა უნდა, ეს ცდები სათანადო გამარტივებას მოითხოვს, რათა ცხოველისათვისაც მისაწვდომი გახდეს.

სანიმუშოდ მოვიტანოთ ცხოველთან განწყობის კვლევის ერთ-ერთი ექსპერიმენტული მეთოდის მოკლე აღწერა. ძირითადი მოთხოვნა, რომელსაც ასეთი მეთოდის უნდა აკმაყოფილებდეს, შემდეგში მდგომარეობს: მან უნდა მოახდინოს ცხოველთა ისეთი მოთხოვნების აქტივაცია, რომელიც საფუძვლად დაედება ამოცანის გადაწყვეტისაკენ წარმართულ აქტივობას. ადამიანის შემთხვევაში ამას მასზე დაკისრებული დავალების სიტყვიერი რეაქციით ვაღწევთ. ცხოველთან ეს შეუძლებელია და ამიტომ აქ ცდა იმგვარად უნდა ავაგოთ, რომ ცდის პირობებმა უშუალოდ გამოიწვიოს მასში მოთხოვნილება, რომელიც აიძულებს მას ფაქტიურად მიმართოს ამ მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისაკენ წარმართულ ქცევას. სხვა მხრით მეთოდის სპეციფიკურს არაფერს შეიცავს, გარდა, რა თქმა უნდა, ცდების საერთო პირობებისა, რომელიც უნდა ითვალისწინებდეს ცდის ობიექტის ქცევის თავისებურებას ყოველი ცალკეული ცხოველის შემთხვევაში. მაგ. ქათამს აწვდიან მარცვლებით მოფენილ ორ ველს. თანაც ერთ-ერთი მათგანიდან სახელდობრ შავიდან მარცვლის აკენკვა თავისუფლად შეიძლება, მეორეზე კი, უფრო ღია ფერისაზე ამის გაკეთება შეუძლებელია, იმიტომ რომ მარცვლები აქ დაწეპებულია ველის ზედაპირზე. საგანწყობო ცდებში ქათამი ეჩვევა კენკვას შედარებით მუქ ველზე, ხოლო ღია ფერის ველიდან იგი ბოლოს და ბოლოს, სულ აღარ ეკენკვას. ასე უფიქსირდება მას, საფიქსაციო ცდების საკმარისი რიცხვის მეშვეობით, უფრო მუქი ფონიდან კენკვის განწყობა. კრიტიკულ ცდაში ქათამს აწვდიან ორ ველს, რომელთაგან ერთი, შეფარდებულია ღია ფერის ფიქსირებული ფონის ტონში, რო-

მელზედაც იგი საფიქსაციო ცდებში უკვე აღარ იძლევა რეაქციას, ხოლო მეორე კიდევ უფრო ღია ფერისაა. როგორც ეს მოსალოდნელი იყო, ქათამი — კენკავს ღია ფონიდან, მიუხედავად იმისა, რომ საგანწყობო ცდებში მას სრულიადაც არ უხდებოდა რეაქციის მიცემა ასეთი შეფერილობის ფონზე.

ასეთია ქათმის ჩვეულებრივი რეაქციები და ეს უფლებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ამ ცდების პირობებში, რომელიც კელერის ცნობილი ცდების ანალოგიურია, ქათამთან უფრო მუქი ფონიდან კენკვის განწყობის ფიქსირება ხდება. ვფიქრობთ, რომ ქათმის რეაქციების ასე გაგება ამ ცდებში ბევრად უფრო ადვილია, ვიდრე მათი სხვაგვარი ახსნა.

ცხოველის განწყობის მიმართულებით ჩატარებული რიგი სხვა ცდებისა აშკარად ადასტურებს, რომ განწყობის აქტივაცია ცხოველთანაც ხდება და რომ მისი მოქმედება სწორედ ამ განწყობითაა განსაზღვრული!

ამჟამად, სხვა ცხოველებზეც (თეთრ ვირთაგვებზე, მაიმუნებზე. ძალზე) ჩატარებული მთელი რიგი ცდების შედეგად სრულიად უდავოდ უნდა ჩათვალოს, რომ, ცხოველის აქტივობასაც ნამდვილად განწყობა უდევს საფუძვლად და რომ იგი ისევე ადვილად ექვემდებარება ექსპერიმენტულ ანალიზს, როგორც ადამიანთან ჩატარებულ ცდებში დადასტურებული განწყობა.

2. განწყობის თავისებურებანი ცხოველთან. რისი თქმა შეიძლება სახელდობრ ცხოველის განწყობის შესახებ?

უპირველეს ყოვლისა, გამოირკვა არა მარტო ის, რომ მისი აღმოცენება აქ სავსებით შეესატყვისება იმას, რაც ჩვენ მიერ ზემოთ იყო აღნიშნული განწყობის აღმოცენების შესახებ საერთოდ, არამედ ისიც, რომ განწყობა ცხოველთან, ძირითადად, იმავე სახით მიმდინარეობს, როგორც ადამიანთან. იგი გაივლის ჩაქრობის იჯივე სტადიებს, ე. ი. კონტრასტის, შემდეგ ასიმბილაციისა და ბოლოს, ტოლობის სტადიებს, და ავლენს იმავე ტიპებს (დინამიკური და სტატიკური განწყობა, პლასტიკური და ტლანქი), იმავე სახეებს (დიფუზური და დიფერენცირებული განწყობა), აგზნებადობის იმავე ხარისხებსა და სხვა.

მაგრამ ყველაფერი ეს ცხოველებთან, მათი განვითარების შედარებით დაბალი საფეხურის შესაბამისად, მეტად თავისებურად ვლინდება. უპირველეს ყოვლისა, ზშირად ყურადღებას იპყრობს ცხოველის განწყობის მნიშვნელოვანი დიფუზურობა, იქ, სადაც ადამიანთან, როგორც წესი, განწყობა გარკვეული ფიქსი-

რებული დიფერენცირებული სახით ვლინდება, ცხოველთან მოკლებულია ამ გარკვეულობას და მნიშვნელოვნად უფრო ხშირად ატარებს დიფუზურ ხასიათს, ვიდრე ადამიანთან.

შემდეგ, — ცხოველის განწყობა, როგორც წესი, შეუდარებლად უფრო ვარაიბილურია, ვიდრე ადამიანისა. მაშინ როცა ადამიანთან იგი კონსტანტურ ხასიათს ატარებს, ე. ი. თავისი ყოველი აქტივიზაციისას მიმდინარეობის ერთსა და იგივე ტიპს ავლენს, ცხოველთან, პირიქით, იგი იცვლის თავის ტიპს და ამგვარად, ვარიაბილობით გამოირჩევა.

გარდა ამისა, — ცხოველის განწყობა, რომელიც ადამიანის განწყობასთან შედარებით უფრო დიფუზურია, თავის მიმდინარეობის პროცესში ერთგვარი სპეციფიკურობით ხასიათდება. ადამიანთან ფიქსირებული განწყობა თავიდან კონტრასტული სახით ვლინდება და ასიმბალაციური ფორმას მხოლოდ უფრო გვიან, თავისი შესუსტების კვალობაზე ღებულობს, ცხოველთან საქმის ვითარება რამდენადმე სხვაგვარია: ხშირად, თითქმის ყოველთვის, ფიქსირებული განწყობა იმთავითვე ასიმბალაციური ილუზიების ფორმით წარმოგვიდგება და კონტრასტული ილუზიები მხოლოდ ამის შემდეგ იჩენს თავს. რამდენადაც ილუზიათა შეცვლის ეს თანმიმდევრობა ცხოველთან გაცილებით უფრო ხშირია, ვიდრე ადამიანთან, ჩვენ იგი შეგვიძლია ცხოველის განწყობის დამახასიათებელ თავისებურებად მივიჩნიოთ.

ამასთანაა დაკავშირებული ცხოველთან განწყობის აგზნებადობისა ან ფიქსაციის გაძნელების ფაქტიც. ჩვენ ვიცით, რომ განწყობის აგზნებადობის ხარისხი ცდისპირისათვის მიწოდებული საგანწყობო ან საფიქსაციო ცდების რიცხვით განისაზღვრება. ცხოველზე ჩატარებული ცდების შედეგად ირკვევა, რომ აქ განწყობის ფიქსაციისათვის საგანწყობო ცდების მნიშვნელოვნად უფრო დიდი რიცხვია საჭირო, ვიდრე ადამიანთან და თანაც მისი საკმარისი ხარისხით ფიქსაცია არც თუ ყოველთვის ხერხდება.

ყურადღებას იპყრობს ცხოველის განწყობის კიდევ ერთი თავისებურება. ადამიანზე ჩატარებული ცდებიდან ვიცით, რომ განწყობა მასთან სტაბილობის მეტი ან ნაკლები ხარისხით გამოირჩევა. ე. ი. ფიქსაციის შემდეგ იგი მეტად ან ნაკლებად ხანგრძლივი დროით აგრძელებს თავის აქტივობას; თანაც, შემჩნეულია, რომ ამ, ჯერ კიდევ შენარჩუნებულ ფიქსირებულ მდგომარეობაში, იგი ხშირად იცვლის თავის ტიპს — თანდათან სუსტდება და ბოლოს, როგორც წესი, სავსებით აღიკვეთება, რამდენადმე სხვაგვარად.

რია განწყობის სტაბილობა ცხოველთან: იგი ხშირად ან სულ არ არის, ან და თუ არის, დიდხანს რჩება ძალაში და მუდმივად ინარჩუნებს თავის პირვანდელ ტიპს: ცხოველი შედარებით უფრო ხანგრძლივად და მონებელი ამ განწყობას.

3. ფსიქიკური პროცესების, კერძოდ აზროვნების პრობლემისათვის ცხოველთან. ჩვენ არ შევხებით ცხოველთან განწყობის გამოვლენის სხვა თავისებურებებს და მხოლოდ ერთ-ერთი მათგანის ანალიზზე შევჩერდებით. იგი, ჩვენი აზრით, განწყობის ყველაზე უფრო დამახასიათებელ, შეიძლება ითქვას, სპეციფიკურ თავისებურებას უნდა წარმოადგენდეს — და მისი ანალიზი საშუალებას გვაძლევს გავიგოთ არა მარტო ცხოველი, არამედ ძირითადად, ადამიანიც.

ჩვენ ვნახეთ, რომ რაიმე მოთხოვნილების არსებობისას მისი დაკმაყოფილების პირობებში ცხოველი ღებულობს განწყობას შესატყვისი აქტივობისაკენ, რომლის განხორციელებისაკენაც მიისწრაფვის იგი, როგორც წესი, წყურვილის განცდისას, ე. ი. წყლის დაღვეის მოთხოვნილებისას, ცხოველი წყლის არსებობის შემთხვევაში გარბის მისკენ ამ თავისი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად. ანალოგიურად იქცევა იგი სხვა მოთხოვნილებების აქტუალობის შემთხვევებშიც. მაშასადამე, მოცემული მოთხოვნილებისაკენ წარმართული აქტივობის რომელიმე გარკვეული ფორმა რომ აღმოცენდეს, ამ მოთხოვნილების დაკმაყოფილების საშუალება აუცილებლად სახეზე უნდა იყოს. სანამ ცხოველი ამ საშუალებას არ დაინახავს, მას არ შეიძლება ჰქონდეს ინდივიდუალურად გარკვეული აქტივობის რაიმე განწყობა. ასეთი განწყობა ცხოველს მხოლოდ იმ შემთხვევაში გაუჩნდება, როცა არსებობს არა მარტო მოთხოვნილება, არამედ მისი დაკმაყოფილების გარკვეული საშუალებაც. კონკრეტული აქტივობის განწყობა, როგორც ცოცხალი ძალა, მას მხოლოდ იმ შემთხვევაში გაუჩნდება, როცა სახეზეა მოცემული ინდივიდუალურად კონკრეტული პირობებიც. მაშასადამე, შეგვიძლია უფრო ზუსტად გავიმეოროთ, რომ გარკვეული ქცევისაკენ განწყობა ცხოველთან მაშინ ჩნდება, როცა აქტუალურად არსებობს არა მარტო მოთხოვნილება, არამედ მისი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისათვის აუცილებელი გარემო პირობებიც. თუ გავადევნებთ თვალს ცხოველის აქტივობის ნებისმიერ შემთხვევას, დავრწმუნდებით, რომ იგი ყოველთვის მხოლოდ ამ ორი პირობის საფუძველზე აღმოცენდება და ვითარდება.

საკითხავია, მაშ რაღა ვთქვათ ქცევის მთელი რიგი სხვა ფსიქოლოგიური პირობების შესახებ, რომელიც ამ შემთხვევაში სრულიად არაა გათვალისწინებული. თუ დავიჯერებთ, რომ ცხოველისთვის ქცევის აქტის გასახორციელებლად საკმარისია მხოლოდ მისი შესატყვისი განწყობის შემუშავება და რეალიზაცია, მაშინ უნდა მივიღოთ, რომ მისთვის საკმარისია მხოლოდ ის ფსიქიკური პროცესები, რომელიც მასთან განწყობის აღმოცენებისათვის აუცილებელი პირობების როლს ასრულებს. ჩვენ ვნახეთ, რომ ასეთ როლს თამაშობს მხოლოდ ფსიქიკური პროცესები, რომელთაგან შემდგომ, განვითარების უფრო მაღალ საფეხურებზე გამომუშავდება ცალკეული აქტები, რომელიც ადამიანთან აღქმის სახელითაა ცნობილი. ზემოთ ნაჩვენები იყო, რომ ეს ფსიქიკური პროცესები უნდა გვესმოდეს, როგორც შეგრძნებები, რომელთა ორგანოები ცხოველური სამყაროს განვითარების უფრო დაბალ საფეხურებზეცაა წარმოდგენილი. რაც შეეხება სხვა, უფრო რთულ ფსიქიკურ პროცესებს, ყურადღებითი ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ცხოველების ჩვეულებრივ პირობებში მოქმედებისათვის ცხოველს ისინი არ სჭირდება. იგი მათ არ მიმართავს, შეიძლება ითქვას, რომ ისინი მას საერთოდ არა აქვს.

ამ შემთხვევაში, პირველ რიგში, უნდა მივმართოთ აზროვნების პრობლემას ცხოველთან. როგორც ცნობილია, ჩვენს დროში ამ პრობლემას განსაკუთრებით ხშირად ეხებიან. ცდილობენ აჩვენონ, რომ აზროვნება ძირითადად სრულიადაც არაა უცხო ცხოველისათვის, შეისწავლიან ცხოველთან მისი აქტივობის ფორმების გამოვლენის შემთხვევებს ფილოგენეტიური განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე.

დაკვირვებები გვიჩვენებს, რომ ექსპერიმენტულ პირობებში ცხოველთა კვლევა მართლაც გვიდასტურებს ისეთ ფაქტებს, რომელიც შეიძლებოდა მისი აზროვნებითი უნარის აქტივობის ფაქტებად ჩაგვეთვალა. მაგრამ ყველა ეს ფაქტი დასტურდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ცხოველი იძულებულია მკვლევარის მიერ შექმნილ სპეციალურ ექსპერიმენტულ პირობებში იმოქმედოს, ე. ი. პირობებში, რომელიც ისეა აგებული, რომ ცხოველის წარმატებას მხოლოდ იმ შემთხვევაში უზრუნველყოფს, თუ ეს უკანასკნელი ამ პირობებით გათვალისწინებულ აქტივობას მიმართავს. მაგრამ ცხოველის ცხოვრების ბუნებრივი პირობები, რომელშიც მას ამოცანის დაყენება და გადაჭრა უხდება, არსებითად განსხვავდება იმ ექსპერიმენტული პირობებისაგან, სადაც იგი

იძულებით მოქმედებს. ამიტომ გასაგებია, რომ ჩვენი, ვთქვათ, რომელიმე ექსპერიმენტული ცხოველი, რომელიც ექსპერიმენტში აზროვნების საკმარის უნარს ავლენს, თავის ცხოვრების ჩვეულ პირობებში, მაგ. მაიმუნი ტყეში, არასოდეს არ მიმართავს მას. უეჭველია, რომ ცხოველის ცხოვრების პირობები არ წარმოადგენს რაღაც აბსტრაქტულს, რაღაც ისეთს, რაც შეიძლება ჩამოვაშოროთ მისი აქტივობის შინაგან შესაძლებლობებს და ნებისმიერო სხვა პირობებით შევცვალოთ: არა, ცხოვრების შინაგანი და გარეგანი პირობები ბუნებრივად დაკავშირებული ერთმანეთთან და იმისათვის რომ ნამდვილად გავიგოთ ესა თუ ის ცხოველი, აუცილებელია შევისწავლოთ იგი მისი ცხოვრების ბუნებრივ პირობებში. ასეთ პირობებში კი, ჩვენ არ ვიცით ისეთი ფაქტები, რომელიც გვაიძულებდა დაგვეშვა ცხოველთან ისეთი პროცესების არსებობა, აღამიანთან აზროვნების პროცესების სახელით რომაა ცნობილი.

ამგვარად, ცხოველს მისი არსებობის ბუნებრივ პირობებში აზროვნება არა აქვს. ქვემოთ ჩვენ ვნახავთ, რომ აზროვნება მხოლოდ აღამიანთან შეიძლება იყოს ცხოვრების მარეგულირებელი ფაქტორი და რომ მოაზროვნე არსებას სწორედ მხოლოდ აღამიანი წარმოადგენს. მაგრამ თუ უნდა ვაღიაროთ, რომ ცხოველს, როგორც ასეთს, თავისი ცხოვრების ბუნებრივ პირობებში აზროვნება არ ესაჭიროება, და მაშასადამე, არც აქვს, მაშინ თავისთავად ნათელი გახდება, რომ მას არ შეიძლება ჰქონდეს არც სხვა ფსიქიკური ფუნქციები, რომელთა ჩვეულებრივი აქტივობა აზროვნების მოქმედებასთანაა დაკავშირებული, ასე, მაგ. აღქმის ფუნქცია, თავისი ნამდვილი მნიშვნელობით, გულისხმობს არა მარტო ფუნქციის, არამედ მისი საგნის შესახებ აზრის არსებობაც. იგივე უნდა ითქვას, როგორც ამას ქვემოთ სპეციალურად ვნახავთ. ყურადღების შესახებაც, ისევე როგორც მეხსიერების შესახებ, რომელიც თავის თავში შეიცავს აზრს იმის შესახებ, რაც გვამახსოვრდება. მით უფრო უნდა ითქვას ეს ნებელობის შესახებ, ცნობიერი მიზნის რეალიზაციის უნარის შესახებ, რომელიც მხოლოდ აზროვნების საფუძველზეა შესაძლებელი.

ამგვარად, ცხოველს არ შეიძლება ჰქონდეს ჩვენთვის ცნობილი ფსიქიკური პროცესები, როგორც ისეთი აქტები, რომლებიც თავის საგანს გულისხმობს და მაშასადამე, მკიდროდ არის

დაკავშირებული აზროვნებასთან, რომელიც ცხოველს ფაქტიურად არა აქვს.

4. ცხოველის ფსიქიკის სპეციფიკა: იგივეობის იდეის უქონლობა. ეს გვიჩვენებს ცხოველის ფსიქიკის სპეციფიკას, რომელსაც უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მთელი მისი ქცევის გაგებისათვის, ქცევისა, რომელიც ესოდენ განსხვავდება ყველაფრისაგან, რაც კი ადამიანისათვის სპეციფიკური მოქმედების აქტების შესახებაა ცნობილი.

როგორც ცნობილია, ყოველგვარი აზროვნების ძირითად წინამძღვარს იგივეობის ცნობიერების უნარი წარმოადგენს. რადაკის შესახებ რომ ვიზროვნოთ, რადაკის პრედიცირება რომ მოვახდინოთ, საჭიროა დაეუშვათ, რომ იგი — რადაკ — მოცემული გვაქვს. აზროვნება სწორედ პრედიკაციის უნარია, ან რაც იგივეა, მსჯელობის უნარია. ერთი სიტყვით, აზროვნების აქტების უნარი იგივეობის იდეის წინასწარ მოცულობას გულისხმობს, იდენტიფიკაციის უნარს გულისხმობს.

მაგრამ რას ნიშნავს ეს? ეს იმას ნიშნავს, რომ იქ, სადაც არ არსებობს აზროვნება, არც რისამე იგივეობის იდეა შეიძლება არსებობდეს, იქ არ შეიძლება არსებობდეს რისამე თავის თავთან გაიგივების აზრი, და სრულიად არ შეიძლება არსებობდეს გამეორების იდეაც, რადგან ეს უკანასკნელი გვექნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ უნარი გვაქვს შევამჩნიოთ და დავადასტუროთ, რომ ამჟამად მოცემული მოვლენა არის ის მოვლენა, რომელსაც წინათ ჰქონდა ადგილი.

ამგვარად, ცხოველთა სამყაროში არ არსებობს მოვლენათა იდენტიფიკაციის უნარი, მათი გამეორებითი დანახვისა და ცნობიერების უნარი.

მაგრამ თუ ასეა, თუ ცხოველი მოკლებულია განმეორების განცდისა და შემჩნევის უნარს, ეს იმას ნიშნავს, რომ მის მიერ მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად გამოყენებული ყოველი სიტუაცია და ამ სიტუაციის ყოველი მოვლენა მისთვის უნდა წარმოადგენდეს რადაკ ახალს, ან უფრო სწორად, უნდა განიცდებოდეს ერთნაირად ძველისა და ახალის ატრიბუტების გამოყენების გარეშე. იგი ყოველ სიტუაციას უნდა განიცდიდეს მისი გამეორების თვალსაზრისით დახასიათების შესაძლებლობის გარეშე.

მაგრამ ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ ცხოველის ქცევაში ახალსა და ძველს შორის არაერთგვაროვანი განსხვავება არ არის, რომ ორივე მათგანი, როგორც ქცევის აქტი, სავსებით ერთნაირად მიმ-

დინარეობს, განურჩევლად იმისა პირველად ხორციელდება იგი, თუ განმეორებით?

უეჭველია, რომ გამეორება მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ცხოველის ცხოვრებაში. მაგ. როცა ცხოველი ვერ აღწევს საკვებს პირდაპირი გზით, იგი ხელმეორედ ცდილობს იგივე გზით, ან უკიდურეს შემთხვევაში რაიმე ახალი გზით მოიპოვოს იგი, ე. ი. იგივე საკვები. უდავოა, იმისათვის რომ სიცოცხლის შესაძლებლობა ჰქონდეს, ცხოველს ხშირად უხდება თავისი ქცევის აქტების გამეორება. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ მას შეუძლია საგნებისა და მოვლენების იდენტიფიკაცია, მათი იგივეობის დანახვა. მაშასადამე, თითქოს ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ ჩვენი დასკვნა იმის შესახებ, რომ ცხოველი მოკლებულია იდენტიფიკაციის უნარს, რომ მისთვის უცხოა იგივეობის ლოგიკური კანონი, არ უნდა იყოს დასაბუთებული.

ამ უნარის არსებობა ცხოველთან განსაკუთრებით უდავოა, ალბათ, იმ ექსპერიმენტებში გვეჩვენება, რომელიც პირობითი რეფლექსის საკითხს იკვლევს. ცნობილია, რომ პირობითი რეფლექსების გამომუშავება და განმტკიცება სათანადო გამღიზიანებლების განმეორებითი მიწოდების გზით ხორციელდება. თუ ერთსა და იგივე გამღიზიანებელს განმეორებათა საკმარისი რიცხვით განვამტკიცებთ, მაშინ ამ გამღიზიანებლის მიმართ გამომუშავდება ცხოველის გარკვეული მოძრაობა, გამომუშავდება გარკვეული პირობითი რეფლექსი. მაგრამ ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ ცხოველისთვის გამეორება ნამდვილად მისაწვდომია, რომ, მაშასადამე, მას შეუძლია შეიცნოს საგნები, როგორც იგივენი, შეამჩნიოს მათი იგივეობა?

რა თქმა უნდა, არა! სწორედ პირობითი რეფლექსების შესახებ მოძღვრება გვიჩვენებს, რომ ისინი — ეს რეფლექსები — გარკვეული გამღიზიანებლის განმეორებითი მიწოდებისას სავსებით ობიექტურად შემუშავდება, სუბიექტური განცდების გავლენის გარეშე. განმეორება სრულიად გარკვეულ ობიექტურ ეფექტს გვაძლევს, ამ შემთხვევაში — ნერწყვის გამოყოფას, რომელიც ხორციელდება არა როგორც შეგნებულად რეგულირებული, არამედ როგორც წმინდა ფიზიოლოგიურად გაპირობებული ფაქტი. სავსებით ნათელია, რომ ამ შემთხვევაში ობიექტურ ეფექტს გვაძლევს არა განმეორების ცნობიერება, არამედ მხოლოდ მისი ფაქტური არსებობა. ამიტომ ყველაზე უფრო სწორი იქნებოდა, თუ აქ საერთოდ არ ვილაპარაკებდით გამეორებაზე, რადგან გამორ-

კვევა იმისა, რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ ნამდვილად გამეორების ფაქტთან გვაქვს საქმე, შეუძლია მხოლოდ იმას, ვისაც შესწევს უნარი ზემოქმედი შთაბეჭდილებების უშუალო პრაქტიკულ მნიშვნელობას მოსწყდეს და მხოლოდ მათი ურთიერთმიმართების საკითხს მიმართოს. ეს არ შეუძლია, ყოველ შემთხვევაში, ცხოველს.

ამგვარად, უქვევლია, რომ ცხოველზე გამლიზიანებლის განმეორებითი ზემოქმედების საშუალებით შეიძლება გამოვიწვიოთ საპასუხო მოძრაობითი აქტების რიგი. მაგრამ ცხადია, რომ ისინი აიხსნებიან წმინდა ფიზიოლოგიური პროცესებით, რომელიც ორგანიზმში ცნობიერების აუცილებელი მონაწილეობის გარეშე მიმდინარეობს. ასე რომ, შეიძლება უდავოდ ჩავთვალოთ, რომ ცხოველი განმეორებას, როგორც რაღაც ცნობიერს, მოკლებულია და რომ, მაშასადამე, მის წინაშე მიმდინარე მოვლენათა იგივეობის ცნობიერების შესახებ ლაპარაკი აქ უსაფუძვლოა.

ამგვარად, აშკარაა, რომ ცხოველის სამყაროსთვის სრულიად უცხოა ის, რაც შეიძლება დახასიათდეს, როგორც რაღაც თავის თავის სწორი, თავის თავთან იდენტური. აქ ყველაფერი მიედინება, ყველაფერი იცვლება, აქ შეუძლებელია გამეორება. ცხოველის ცხოვრების ასეთი გაგება არავითარ ექვს აღარ იწვევს იმაში. რომ მის ფსიქიკაში არ შეიძლება არსებობდეს არაფერი ისეთი, რისი არსებობაც არ იქნებოდა გამართლებული ამ მარად სრულიად განუმეორებად სამყაროში ცხოვრების პირობებით: იქ არ არის აზროვნების პროცესები და ნებელობის აქტები; ჩვენი ფსიქიკიდან იქ არაფერი არაა ისეთი, რასაც შეეძლო მეტი ან ნაკლები ხარისხით განეპირობებინა ამ ორი, ადამიანისათვის სპეციფიკური ფსიქოლოგიური ფაქტის არსებობა.

5. ინსტინქტის პრობლემისათვის. მაგრამ თუ ყოველივე ეს უდავოა, მაშინ დგება საკითხი ცხოველის ისეთი ქცევების ნამდვილი შესაძლებლობის შესახებ, რომელთა არსებობა ძნელად იქნებოდა გამართლებული იმ მუდმივად მიმდინარე, განუმეორებადი სამყაროს პირობებში, რომელშიც ცხოველი ცხოვრობს და მოქმედებს, მაგ. ინსტინქტის შესაძლებლობის საკითხი. შევჩერდეთ ერთხანს ამ პრობლემაზე და მოკლედ შემოვხაზოთ მხოლოდ ის მიმართულება, რომელიც ინსტინქტის პრობლემის დამაკმაყოფილებელ გადაჭრამდე მიგვიყვანდა.

საქმე ისაა, რომ ინსტინქტური მოქმედება ატარებს ისეთი რთული აქტივობის სახესხვაობის ხასიათს, რომლის აღმოცენებისა და მიმდინარეობისათვის, ჩვეულებრივ, ცნობიერების შესამჩნე-

ვი მონაწილეობაა საქირო. მაგრამ ინსტინქტების შემთხვევაში ეს არ ხდება: ისინი უდავოდ ცნობიერების მონაწილეობის გარეშე აღმოცენდება და მიმდინარეობს და როცა საკითხი იმის შესახებ დგება, თუ რა აწესრიგებს აქტივობის ამ რთულ სახეს — რაკი ცნობიერი რეგულაციის მონაწილეობის შესახებ ლაპარაკი აქ უსაფუძვლოა — დაასკენიან, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვექონია. თავისებურ არაცნობიერ აქტივობასთან, რომელსაც არაცნობიერი აქტივობის სხვა სახეებისაგან განსხვავებით ინსტინქტურს უწოდებენ. მაგრამ პრობლემის ამგვარი გადაწყვეტა აშკარად მეტიმეტად თვითნებურ ხასიათს ატარებს და ამიტომ, რომ ინსტინქტის თეორია ვერასოდეს ვერ იქცა საკმარისად დამაკმაყოფილებელ თეორიად. იგი ყოველთვის აღძრავდა ახალ ექვებს, რომელიც ახალ თეორიულ ძიებას მოითხოვდა.

რა თქმა უნდა, ინსტინქტის საკითხი უშუალოდაა დაკავშირებული ცხოველის ქცევის გაგების ზოგად საკითხთან საერთოდ. ცხოველის ფსიქოლოგია ცხოველის აქტივობის გაგებისას პრინციპულად ადამიანური აქტივობის პოზიციებზე რჩებოდა და იძულებული იყო მიეღო ინსტინქტის ჩვეულებრივი, ზემოხსენებული თეორია. აღნიშნული პოზიციების დათმობის შემთხვევაში კი, იგი იძულებული ხდებოდა უარი ეთქვა ინსტინქტური მოქმედების აქტების თავისებურებაზე და მათ რეფლექსებთან გაიგივებასა და რთული „ჩაქვური“ რეფლექსების სახით გაგებას ცდილობდა.

მაგრამ თუ განწყობის ცნების თვალსაზრისზე დავდგებით, ცხოველის მთელი აქტივობა სრულიად ახალი სახით წარმოგვიდგება. ჩვენ ვხედავთ, რომ მოთხოვნილება და მისი დაკმაყოფილების პირობები სრულიადაც არ წარმოადგენს ერთი მეორის მიმართ შემთხვევით მოვლენებს. აქტივობის განწყობა, რომელიც ამ აქტივობის აღმოცენებას უდევს საფუძვლად, გვიჩვენებს, რომ აქტივობას შინაგანი კავშირი აქვს მოთხოვნილებასთან, რომლის დაკმაყოფილებაც მან უნდა შესძლოს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ცხოველის ყოველ მოქმედებას, რომელიც ასეთი თუ ისეთი განწყობის საფუძველზე მიმდინარეობს, არსებითად მიზანშეწონილი ხასიათი აქვს. ამ თვალსაზრისით ცხოველის ქცევის აქტები არ განსხვავდება ერთმანეთისაგან — ისინი ყველა შინაგანად დეტერმინირებულ, მიზანმიმართულ აქტებს წარმოადგენს.

ეს შეიძლება ცხოველის მთელი ქცევის შესახებ ითქვას. მაშასადამე, ძნელად თუ შეიძლება იმის მტკიცება, რომ ე. წ. ინსტინქტური მოქმედება რითიმე არსებითით განსხვავდება მოქმე-

დების სხვა აქტებისაგან. ყველა ისინი, მოქმედების ეს აქტები, მიზანშეწონილია და წარმოადგენს მოქმედების მეტ-ნაკლებად რთულ თანმიმდევრობას, გარკვეულ სისტემას, რომელიც ცხოველის აქტუალური მიზნების დაკმაყოფილებისკენაა მიმართული. ამ სისტემაში შემავალი ცალკეული მოქმედებები არ წარმოადგენს ცნობიერი შერჩევის შედეგს: ყველა ისინი განისაზღვრება იმ განწყობის ბუნებით, რომლის რეალიზაციასაც ისინი ემსახურება და მნიშვნელოვანი განსხვავება მათ შორის არ არის. ასეთი ინსტინქტური ქცევები არსებითად არაფრით არ განსხვავდება სხვა კონკრეტული შემთხვევებისაგან, რომელსაც ცხოველი მის წინაშე არსებული ამოცანების გადასაწყვეტად მიმართავს. ინსტინქტის პრობლემა შეიძლება და უნდა გადაწყდეს კიდევ მხოლოდ ამ ასპექტში, როგორც სწორედ ცხოველის მიზანშეწონილი აქტივობა, რომელიც მისი მოქმედების კონკრეტულ პირობებში აღმოცენებული ამოცანების გადაჭრისკენაა მიმართული.

ამგვარად, ჩვენ ვხედავთ, რომ სპეციალური პრობლემა ინსტინქტისა არ არსებობს. ცხოველის მთელი მოქმედება, განურჩევლად მისი შედეგნილობის სირთულისა, ძირითადად რეგულირდება მისი განწყობით, რომელშიც გამოხატულია სიტუაციის ობიექტურად მოცემული პირობების მიმართება იმ მოთხოვნილებასთან, რომელიც ამ პირობებმა უნდა დააკმაყოფილოს.

III. განწყობა ადამიანთან

1. განწყობის პირობების სპეციფიკა ადამიანთან. განწყობა არის სუბიექტის მდგომარეობა, რომელიც იცვლება იმ ამოცანების შესატყვისად, რომელსაც სუბიექტი თავის თავს უყენებს და იმ პირობების შესაბამისად, რომელშიც იგი წყვეტს ამ ამოცანებს. ამ სუბიექტს შეიძლება ცხოველი წარმოადგენდეს, მაგრამ იგი შეიძლება ადამიანიც იყოს, რამდენადაც როგორც ერთის, ისე მეორის ცხოვრება, ძირითადად იმ პრობლემების გადაჭრაზე დაიყვანება, რომელსაც მათ ცხოვრება უყენებს.

მაგრამ ადამიანის ცხოვრება არსებითად განსხვავდება ცხოველის ცხოვრებისაგან. მაშინ როცა ამ უკანასკნელის ცხოვრება მხოლოდ ბიოლოგიური ფაქტია, ადამიანის ცხოვრება, ძირითადად, წარმოადგენს რაღაც უფრო რთულს — იგი სოციალურად დეტერმინირებული პროცესია. ამიტომ საკვებით ბუნებრივია, რომ მათი ცხოვრების კანონზომიერებანი არ არის ოდენტური —

სოციალური განპირობებულობის ფაქტი გადამწყვეტ გავლენას ახდენს ადამიანის ცხოვრების მიმდინარეობის სპეციფიკაზე, მისი გართულებული შინაარსის შესაბამის კანონზომიერებებზე.

მაშ რაში მდგომარეობს ადამიანის ქცევის სპეციფიკა, რომელიც ძირითადად მის ბუნებაში არსებული ამ მოვლენებით განისაზღვრება? ჩვენ ვხედავთ, რომ ცხოველთან მოთხოვნილებისა და მისი დამაკმაყოფილებელი სიტუაციის საფუძველზე აღმოცენდება მისი ცხოველმოქმედების ძირითადი ფაქტი — ძირითადი ფაქტი, რომელიც ფსიქოლოგიურად მთელ მის აქტივობას წარმართავს. რამდენადაც ადამიანიც, უპირველეს ყოვლისა, ცოცხალ არსებას წარმოადგენს, მისი ბიოლოგიური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების აუცილებლობა, რა თქმა უნდა, არავითარ ეჭვს არ იწვევს. მოთხოვნილება და მისი დაკმაყოფილების სიტუაცია აქაც იმავე როლს ასრულებს, რასაც ცხოველთან და მათ საფუძველზე აღმოცენებული განწყობა აქაც. ის განსაკუთრებული თავისებურებაა, რომელიც უშუალოდ განაპირობებს და წარმართავს ადამიანის მოქმედებას.

მაგრამ, ამ შემთხვევაში მაინც ძალიან ბევრი რამ იცვლება. უპირველეს ყოვლისა იცვლება თვით მოთხოვნილებები: ჩნდება ახალი მოთხოვნილებანი, რომელიც მნიშვნელოვნად განსხვავდება ძველისაგან და „და ეს წარმოშობა ახალი მოთხოვნილებებისა პირველი ისტორიული აქტია“ ადამიანისა⁴, რომელიც შემდგომ განუწყვეტლივ გრძელდება, მანამ, სანამ ადამიანი ისტორიულ არსებად რჩება. ამასთან დაკავშირებით, რა თქმა უნდა, იცვლება სიტუაციებიც, რომელშიც ამ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება ჩდება, იცვლება მათი დაკმაყოფილების პირობები. თავისთავად იგულისხმება, რომ არც ამ მოთხოვნილების სუბიექტი — ისტორიულ არსებად ქცეული ადამიანი, დარჩება უცვლელად იგივე: იგი ზრდისა და განვითარების უწყვეტ პროცესში იმყოფება და თვითონაც მნიშვნელოვნად იცვლება.

სრულიად აშკარაა, რომ ასეთ პირობებში ცოცხალი არსების აქტივობის ძირითად კანონზომიერებას მეტ-ნაკლებად უნდა აესახა ყველა ეს ცვლილება და ადამიანის განწყობა ველარ იქნებოდა ზუსტად ისეთივე, როგორც ცხოველისა: იგი რამდენადმე უნდა შეეცვლილიყო.

განვიხილოთ ჯერ ადამიანის განწყობის აქტივობის პროცე-

⁴ კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, „ჩვეული ნაწერები“, ტ. I, გვ. 25.

სის ყველაზე რადიკალური ცვლილება, რომელსაც, შეიძლება ითქვას, თვისობრივი ხასიათი აქვს, რათა შემდეგ, უფრო ქვემოთ ამ ცვლილებათა ნაკლებ არსებით მხარეებს შევეხოთ.

2. ცნობიერების ფაქტი ადამიანთან. ცხოველი აქტივობას მიზართავს იმიტომ, რომ იგი იძულებულია ეძებოს თავისი უშუალოდ არსებული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების შესაძლებლობანი. ამ შემთხვევაში აღმოცენებული განწყობა წარმოდგენს აქტუალურად მოქმედი მოთხოვნილების დაკმაყოფილების განწყობას, რადგან სხვა მოთხოვნილებები ცხოველს ახლა სრულიად არა აქვს. ეს გასაგებიცაა, რამდენადაც ამ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს არსებასთან, რომლის ცხოვრება შემოზღუდულია განუწყვეტლივ ცვალებადი, შეუჩერებლად მიმდინარე აწმყოს ფარგლებით. სხვა საქმეა ადამიანი! ადამიანი ხედავს, რომ ამ სინამდვილის აქტიური მოქმედია. იგი უპირისპირდება ამ სინამდვილეს, როგორც რაღაც ისეთს, რაც მის გარეთ არსებობს და რაც მას გარკვეული სახითა აქვს წარმოდგენილი. იგი არა მარტო ფაქტიური და უშუალოდ აქტიური ქმედითი საწყისია; იგი ამავე დროს არის, ის, ვისაც მის გარეშე არსებული სინამდვილე წარმოდგენილი აქვს. ცხოველი ცხოვრობს და მოქმედებს ამ სამყაროში, მაგრამ მან ამასთან ერთად არ იცის, რომ არსებობს ისიც და ეს სამყაროც მის გარეთ. ადამიანი ცნობიერი არსებაა, რაც არ ითქმის ცხოველის შესახებ. თუ ადამიანს მისი ფსიქიკის თავისებურების თვალსაზრისით შევხედავთ, ვნახავთ, რომ ძირითადი განსხვავება ცხოველისა და ადამიანის ფსიქიკას შორის სწორედ ესაა: ცხოველი მხოლოდ ცხოველია, იგი ცხოვრობს და მოქმედებს და სხვა არაფერი, მაშინ როცა ადამიანი არა მხოლოდ ცხოვრობს და მოქმედებს, მან იცის კიდევ, რომ სწორედ ისაა, რომ ცხოვრობს და მოქმედებს, ამ მის გარეთ არსებულ სამყაროში.

ასეთია ფაქტიური განსხვავება ადამიანსა და ცხოველს შორის. ჩვენს წინაშე დგება სპეციალური ფსიქოლოგიური ამოცანა — ვაჩვენოთ როგორია ადამიანის ფსიქიკის ეს ცვლილებები, რომელთაც ესოდენ არსებითი სხვაობა განუპირობებია მასსა და ცხოველს შორის. ჩვენ უნდა ვაჩვენოთ იმ ფსიქოლოგიური მექანიზმის სტრუქტურა, რომელიც ადამიანს საშუალებას აძლევს არა მარტო მოქმედებდეს ამ სამყაროში, არამედ ხედავდეს, რომ არსებობენ ორივე: ეს სამყაროც და თვითონ იგიც ამ სამყაროში.

8. შეფერხება, შეჩერება, როგორც სპეციფიკური ადამიანური აქტი. იმისათვის, რომ ეს გავიგოთ, საჭიროა დავაკვირდეთ ჩვე-

ნი ცხოვრების ზოგიერთ სპეციფიკურ შემთხვევებს. უმჯობესი იქნება თუ ავიღებთ ისეთ შემთხვევებს, როცა ჩვენ ერთგვარ გარდამავალ მდგომარეობაში ვიმყოფებით. ამ დაკვირვების წარმოება ყველაზე ადვილად გამოვდივებით მომენტში შეიძლება ე. ი. ძილიდან სიფხიზლის მდგომარეობაში გადასვლის მომენტში. ვთქვათ, ჩვენ გვესმის რეკვა კედლის საათისა, რომელიც იქვეა, სადაც მე მძინავს. საათის რეკვა მალე მივხვდებით და მე ის შესმის. მაგრამ აი, მე გავიღვიძე და მაშინვე ვგრძნობ სურვილს გავიგო — მაინც რომელი საათია ახლა. და ვხედავ, რომ ჩემს ცნობიერებაში თითქოს ხელახლა, განმეორებით ისმის ის ბგერები, რომელიც ფაქტიურად დარეკილია. თითქოს ისინი ხელმეორედ მესმის იმდენად მკაფიოდ, რომ მათი დათვლაც შემიძლია — და ამგვარად, მე ვარკვევ რომელი საათია. ასეთი დაკვირვება საკმარისია იმის შესამჩნევად, რომ საათის რეკვა ამ შემთხვევაში თითქოს ნამდვილად გაორებულია — იგი თითქოს მეორდება.

ეს შემთხვევა და მთელი რიგი სხვა მსგავსი შემთხვევებისა, უფლებას გვაძლევს გამოვიტანოთ დასკვნა ჩვენი ფხიზელი ფსიქიკური ცხოვრების მიმდინარეობის პროცესის სპეციფიკის შესახებ. ჩვენ ვხედავთ, რომ ფაქტიურად ჩვენი ფსიქიკური პროცესები — ამ შემთხვევაში საათის რეკვის ფსიქიკაში ასახვის აქტები — დროში თანმიმდევრულად მიმდინარეობს, ერთი მეორეს მოსდევს. მაგრამ თუ ჩვენ მოვახერხებთ მათზე შეჩერება, მაშინ ჩვენ გვეჩვენება, რომ საათი თითქოს განმეორებით რეკს და ჩვენ შეგვიძლია მოვიხაზინოთ ეს რეკვა და ანგარიში მოვიკეთ მის შესახებ.

როგორია ჩვენი ფსიქიკური ცხოვრების მიმდინარეობა ჩვეულებრივ პირობებში, როცა სუბიექტის წინაშე არ არის ისეთი ამოცანა, რომელიც სინამდვილისადმი ერთგვარ ფხიზელ დამოკიდებულებას მოითხოვს, როდესაც სუბიექტი არ გრძნობს არა მარტო განცდის, არამედ არც განცდილის შესახებ ანგარიშების აუცილებლობას. ეხლახან აღწერილი დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ ასეთ შემთხვევებში სავსებით საკმარისია მხოლოდ ცხოველმოქმედების პროცესის მიმდინარეობა — მოხდება ფსიქიკის ერთგვარი აქტივობა და ყველაფერი მხოლოდ ამით შემოიფარგლება. მაგრამ თუ დავუშვებთ სრულიად სხვა მდგომარეობას, სახელდობრ, რომ ჩვენი განცდა რატომღაც თვითონ წარმოადგენს ჩვენთვის დამოუკიდებელ ინტერესს, მაშინ საქმის ვითარება სრულიად იცვლება; ამ შემთხვევაში მე, ასე ვთქვათ, ერთხანს უნდა შევაჩერო ჩემი განცდა, შევაჩერო მისი მიმდინარეობა და იგი ჩემი დაკვირვების საგ-

ნად ვაქციო. ერთი სიტყვით, როგორმე ისე უნდა მოვიქცე, რომ ჩემი განცდა მეორედბოდეს და ამგვარად, საშუალება მეძლეოდეს შევხედო მას და მის შესახებ რაიმე ვთქვა.

რას წარმოადგენს ეს უკანასკნელი შემთხვევა? ეს საკითხი, უდავოდ, ძალიან საინტერესოა. ჩვენ ვხედავთ, რომ ცხოველის ცხოვრება წარმოადგენს პროცესს, რომლისთვის სრულიად უცხოა ამგვარი ამოცანები. სხვა საქმეა ადამიანი! შეიძლება ითქვას, რომ ადამიანის მთელი ცხოვრება, როგორც სპეციფიკურ-ადამიანური, სავსეა ამგვარი შეფერხების, შეჩერების, განმეორების შემთხვევებით, რაც საშუალებას გვაძლევს შევხედოთ და გავარკვიოთ თუ რა არის ბოლოს და ბოლოს ის, რაც ფერხდება, შეჩერდება, ის, რაც მეორდება. ეს ადამიანის და ცხოველის ცხოვრების განსხვავებულობის უაღრესად არსებითი პუნქტია. ჩაუუკვირდეთ ამ პროცესის სპეციფიკას და ვცადოთ მისი სათანადო გაანალიზება.

ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ ჰაჭიროების შემთხვევაში ადამიანი თითქოს თავისი აქტივობის შეჩერებას ახდენს. და ნაცვლად იმისა, რომ გააგრძელოს ეს აქტივობა, იგი დაყოვნდება მისთვის საინტერესო მომენტზე, თავისი დაკვირვების საგნად აქცევს მას. ტრადიციული მეცნიერება და ყოველდღიური დაკვირვებაც კი, დიდხანია ხაზს უსვამს ამ ფაქტს და განიხილავს მას, როგორც ჩვენი ყურადღების აქტივობის ისეთ შემთხვევას, რომელიც თავის თავად იგულისხმება. მაგრამ მეცნიერებაში ამ შემთხვევის სათანადო ანალიზი დღემდე არა გვაქვს. სრულიად უეჭველია, ამგვარ შემთხვევებში საქმე გვაქვს ქცევის ორ სრულიად განსხვავებულ აქტთან და ისინი აუცილებლად ერთიმეორისაგან დამოუკიდებლად უნდა დავახასიათოთ. სახელდობრ, ესაა, ჯერ ერთი, რაიმეზე შეჩერების ან დაყოვნების მომენტი და, მეორე — სრულიად განსაკუთრებული, სავსებით დამოუკიდებელი მომენტი — შეჩერების შედეგად მიღებულ ფაქტზე ფსიქიკური აქტივობის შიშართვის მომენტი. რა თქმა უნდა, არავითარი საფუძველი არა გვაქვს ავრიოთ ეს მომენტები ერთიმეორეში და არ გამოვყოთ ისინი ერთმანეთისაგან. სინამდვილეში ეს სრულიად დამოუკიდებელი აქტებია, რომელიც განსხვავდება ერთმანეთისაგან, როგორც თავისი სტრუქტურით, ისე თავისი ფუნქციებით.

4. **ობიექტივაციის ცნება.** შეჩერდეთ ჯერ პირველ მათგანზე. მეორეს კი სულ ბოლოს შევეხებით! არსებითად იგი — ეს პირველი მომენტი — ჩვენს მიერ აქ შემოტანილი ახალი ფსიქოლოგიური

ცნების ნამდვილ შინაარსად უნდა ჩაითვალოს. მაგრამ რა არის ეს?

ცხოვრების შეუწელებელ ნაკადში, რომელიც წარმოადგენს ცოცხალი არსების განუწყვეტელ გადასვლას ერთი განწყობის რეალიზაციიდან, მეორეზე, ზოგიერთ შემთხვევაში ადგილი აქვს შეჩერების აქტს. ნაცვლად იმისა, რომ მოცემული განწყობის რეალიზაცია სცადოს, სუბიექტი ჩერდება, შეჩერდება ამ განწყობაზე და ამგვარად, შეწყვეტს მისი რეალიზაციის ცდას. ერთი სიტყვით, იმის მაგივრად, რომ გააგრძელოს აქტივობა, იგი უცებ, ერთხანს, ასე ვთქვათ, უმოძრაო, უმოქმედო ხდება. შეიძლებოდა გვეთქვა, რომ ნაცვლად იმისა, რომ თავისი განწყობის მიმართულებით იმოქმედოს, სუბიექტი ამჯობინებს შეაჩეროს ეს მოქმედება, ამჯობინებს ერთხანს უმოძრაოდ დარჩეს.

მაგრამ გვაქვს აქ ფაქტიურად სუბიექტის აქტივობის ნამდვილი შეწყვეტა, მისი, ასე ვთქვათ, სრული ჩაკვდომა, თუ, პირიქით, ასეთი რამ სინამდვილეში არ ხდება და სუბიექტი, ამ შემთხვევაშიც, განაგრძობს ერთგვარად თავის მოქმედებას?

რა თქმა უნდა, ფსიქიკის მუშაობის სრული შეჩერება აქ არა გვაქვს! პირიქით, დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ ჩვენი ფსიქიკის აქტივობა განსაკუთრებით მკვეთრად სწორედ ამ შემთხვევებში იგრძნობა. ნაცვლად იმისა, რომ გააგრძელოს თავისი უწყვეტი მოძრაობა წინ, იგი ადგილზე ჩერდება. მაგრამ არა იმისათვის, რომ სრულიად შეწყვიტოს თავისი მოქმედება, არამედ იმისათვის, რომ თავს ძალა დაატანოს და ხელახლა განიცადოს ისევ ის, რაზედაც იგი შეჩერდება. აი, ეს განმეორებითი განცდა ისევ იმისა, ეს შეჩერება ისევ იმასზე, არა იმისათვის, რომ სრულიად არაფერს განიცდიდეს, სრულიად არ მოქმედებდეს, არამედ იმისათვის, რომ ხელახლა განიცადოს ისევ ის, რაც ეხლახან იყო შენი განცდის საგანი, აი ეს თავისებური, განმეორებითი განცდა ისევ იმისა წარმოადგენს, ჩვენს შემთხვევაში, სუბიექტის სპეციფიკურ მდგომარეობას. როცა ზემოთ იგივეს განმეორებითი განცდის მდგომარეობაზე ვლაპარაკობდით, ჩვენ სწორედ ეს გარემოება გვქონდა მხედველობაში. ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ რაიმეზე აქტიური გაერთიანებული ანების შემთხვევაში სუბიექტი ახორციელებს სწორედ ამგვარ შეჩერებას იმაზე, რაც ეხლახან განიცადა. აქ ჩვენ თითქოს განვიცდით რაღაც მოცემულს, განვიცდით სინამდვილეს, როგორც რაღაც ჩვენს გარეთ არსებულს, როგორც რაღაც ობიექტურს. მოკლედ, რომ ვთქვათ, ჩვენ ვახორციელებთ ო ბ ი ე ქ ტ ი ვ ა -

ციის აქტს, რომელიც საშუალებას გვაძლევს განვიცადოთ რაღაც, როგორც მოცემული, როგორც რაღაც ობიექტი.

ეს ადამიანის აქტიუობის მეტად არსებითი მომენტია. ჩვენ არა მარტო მოქმედებით განვიცდით, არამედ განვიცდით განმეორებით და ხანგრძლივად.

5. იგივეობის ან იდენტიფიკაციის იდეა. მაგრამ აი, მეორე მომენტი, რომელიც აუცილებლად დაკავშირებული ამ განცდასთან და ყოველთვის თან სდევს მას! სახელდობრ: ჩვენში იბადება კითხვა იმის შესახებ, თუ რა არის ეს — რა არის ის, რის ობიექტივაციასაც ჩვენ ვახდენთ, რასაც, როგორც მოცემულს განვიცდით. პირველი, რაც ყველაზე ადრე აღმოცენდება ამ კითხვის პასუხად ესაა ცნობიერება იმისა, რომ ეს იგივეა, რასაც ჩვენ განვიცდით; ჩვენში ჩვენი განცდის საგნის იგივეობის ან იდენტურობის ცნობიერება ჩნდება. ასე წარმოიშვება იდეა, რომლისგანაც ვითარდება შემდგომ იგივეობის აქსიომატური კანონი, რომელსაც, როგორც ცნობილია, მთელი ჩვენი ლოგიკური აზროვნება ემყარება.

მაგრამ აუცილებელია გავითვალისწინოთ, რომ იგივეობის იდეა სრულიად არ თანხვდება იმას, რაც მხედველობაში გვაქვს მაშინ, როცა ობიექტივაციის შესახებ ვლაპარაკობთ. უეჭველია, რა თქმა უნდა, რომ ობიექტივაცია რომ არ გვექონოდა, ეს იდეა საერთოდ არ გაჩნდებოდა. მაგრამ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ არც ობიექტივაცია იქნებოდა შესაძლებელი იგივეობის იდეა რომ არ გვექონოდა. ხომ სრულიად უდავოა, რომ იგი გულისხმობს საგნის ერთგვარ პერმანენტულ მოცემულობას, ე. ი. მის ერთგვარ იგივეობას თავის თავთან. მაგრამ თუ აღვნიშნავთ, რომ რისამე ობიექტივაცია მხოლოდ იმას ნიშნავს, რომ ჩვენ იგი დავიპირისპირეთ, მაშინ არ შეიძლება ერთდროულად არ აღმოცენდეს იდეაც იმის შესახებ, რომ იგი გარკვეულად თავის თავის იდენტურია. იმისათვის, რომ ეს შესაძლებელი გახდეს, აუცილებელია წინასწარ გვექონდეს იდეა იმისა რაც შემდგომ შეგვიძლია დავიპირისპიროთ, და ამგვარად, მისი თავის თავთან იდენტურობის იდეა მივიღოთ. და ამ იდეას სწორედ ჩვენს მიერ ხაზგასმული ობიექტივაციის აქტი გვაძლევს. ჯერ უნდა მოვახდინოთ რაღაცის ობიექტივაცია, რათა შემდეგ ფაქტიურად შევძლოთ გაცნობიერება იმისა, რომ ჩვენს მიერ ობიექტივირებული თავის თავის იდენტურია. ასეთია ამ აქტების თანმიმდევრობის ფსიქოლოგიური პროცესი.

ერთი სიტყვით, უდავოდ არსებობს განსაკუთრებული, ფსიქოლოგიური დამოუკიდებელი აქტივობა, რომელიც უნდა დაეზახასათოთ, როგორც ობიექტივაცია. იგი შესაძლებელს ხდის დამატებითი, მაგრამ არსებითი აქტის აღმოცენებას, რომლის გარეშეც შემდგომი განვითარების ფაქტი შეუძლებელი იქნებოდა: ესაა იდენტიფიკაციის, ან იგივეობის ლოგიკური კანონის აქტი — აქტი, რომელსაც, ემყარება, როგორც ცნობილია, ჩვენი ლოგიკური აზროვნების დანარჩენი ორი ძირითადი აქტიც.

6. მეტყველება. შემდგომი მსჯელობისას საჭიროა ხაზგასმით აღვნიშნოთ, რომ ადამიანს მეტისმეტად გაუძნელდებოდა იგივეობის ცნობიერების ფაქტის გამოყენება, რომ არ ყოფილიყო სიტყვა, რომელმაც აზრის ამ გადამწყვეტი მონაპოვრის ფიქსირებით, ადამიანს საშუალება მისცა აღადგინოს იგი ყოველ მოცემულ მომენტში. სიტყვა ჩვენ პრაქტიკულად შესაძლებლობას გვაძლევს ვისარგებლოთ იგივეობით საჭიროებისა და სურვილის მიხედვით.

ჩვენ აღარ შევეხებით იმ უდიდეს უპირატესობას, რომელიც ჰქონდა და აქვს სიტყვას ყველა სხვა ნიშნის წინაშე, რომელთა გამოყენებაც შეეძლო ადამიანს თავისი აზრების შინაარსის იგივეობის ფაქტის აღსანიშნავად და ამ პრობლემის მხოლოდ ყველაზე არსებით მომენტებზე შევჩერდებით.

როცა ადამიანის ცნობიერებაში რომელიმე შესაძლებელი შინაარსთაგანი აღმოცენდება, იგი მასთან სიტყვის ფორმას იღებს და კავშირი სიტყვასა და მის შინაარსს შორის იმდენად მჭიდროა, რომ მათი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად გააზრების შესაძლებლობა, შეიძლება ითქვას, სრულიად გამორიცხულია: ადამიანის ცნობიერებაში ისინი მჭიდრო განუყრელი კავშირით არიან წარმოდგენილი. რა თქმა უნდა, სიტყვა, რომელიც მოცემულ აზრს გამოხატავს, შეიძლება, მეტ-ნაკლები წარმატებით, სხვა სიტყვივითაც შეიცვალოს. მაგრამ აზრების არსებობა და მათი განმეორებითი გამოყენება ყოველგვარი სიტყვიერი საშუალების გარეშე სრულიად შეუძლებელია. ეს კავშირი იმდენად მჭიდრო და არსებითია, რომ მეცნიერებაში ცნობილია უკიდურესი მიმართულებანი, (მაგ. ბიპევიორიზმი), რომელსაც სწორად მიაჩნია აზრის სიტყვასთან იდენტიფიკაციაც კი. ერთი სიტყვით, აზროვნება, რომელიც აუცილებლობით ემყარება იგივეობის პრინციპს, რა თქმა უნდა, სიტყვასთან სავსებით იდენტური არ არის, მაგრამ მასთან განუყრელ ერთიანობაში მიმდინარეობს და მარქსის ფორმულა ზედმიწევნით ზუსტად გამოხატავს საქმის ობიექტურ ვითარებას.

რას გვეუბნება ეს გარემოება? თუ ჩვენ, ჯანმრთელ, ნორმალურ ადამიანებს ფაქტიურად არა გვაქვს დამოუკიდებელი, სიტყვისაგან სრულიად თავისუფალი აზრები, თუ ჩვენში არ შეიძლება მიმდინარეობდეს მეტყველებისაგან სრულიად მოწყვეტილი აზროვნების პროცესი, ეს იმას ნიშნავს, რომ აზრს ძირითადად მეტყველებისათვის დამახასიათებელი სტრუქტურა უნდა ჰქონდეს, რომ აზრი, რომელიც არაა მეტყველების იდენტური, მეტყველების თანახმად უნდა ყალიბდებოდეს. ჩვენ არა გვაქვს წმინდა, სიტყვისაგან სრულიად დაცლილი აზრები და ამიტომ შეუძლებელია იმის თქმა, რომ მათ კავშირს სიტყვასთან შემთხვევითი, არა-აუცილებელი ხასიათი აქვს. აზროვნება არა მარტო ფაქტიურად, არამედ აუცილებლობითაა დაკავშირებული მეტყველებასთან. ტყუილად კი არ იყო, რომ ბერძნები, როგორც ერთს ისე მეორეს ერთი და იგივე სიტყვით აღნიშნავდნენ.

7. ადამიანი, როგორც სოციალური არსება. რას ნიშნავს ეს? მეტყველება უდავოდ სოციალური ბუნების მოვლენაა. იგი მოლაპარაკესა და მსმენელს გულისხმობს და მათ გარეშე წარმოუდგენელია. მაშასადამე, აზროვნებაც პირველ რიგში სოციალური კატეგორიის ფაქტად უნდა ჩავთვალოთ. უეჭველია, რომ ადამიანმა როგორც აზროვნება, ისე მეტყველებაც მაშინ დაიწყო, როცა იგი საზოგადოების წევრად იქცა, რადგან საზოგადოებაში ერთად ცხოვრება და ერთად მოქმედება აუცილებლობით მოითხოვს როგორც ერთს, ისე მეორეს. მართალია, აზრი ყოველთვის მხოლოდ ენობრივ ფორმაში გვეძლევა და ამ ფორმის გარეშე აზროვნება, როგორც ასეთი, ჩვენ არ ვიცით, მაგრამ მეორე მხრივ უდავოა ისიც, რომ აზრი და სიტყვა არ წარმოადგენს იდენტურ მოვლენებს და ისინი ორ სრულიად განსხვავებულ კატეგორიას უნდა მივაკუთვნოთ. უეჭველია, რომ სიტყვის ფაქტს, ისევე როგორც აზრის ფაქტს წინ უსწრებს მათი სუბიექტი, ადამიანის პიროვნება, რომელიც მიისწრაფვის სიტყვებში გამოხატოს ის, რისი თქმაც სურს. გამოთქმული აზრი ადამიანის აქტივობის პროდუქტია, ადამიანისა, რომელიც მიისწრაფვის გამოთქვას რაღაც, რათა გარკვეულ მიზანს მიაღწიოს, მიისწრაფვის მისცეს იმას, რაც მას აინტერესებდა, საზოგადოების სხვა წევრებისათვის მისაწვდომი აზრის სიტყვიერი ფორმა. ასე იქმნება შესაძლებლობა იმისა, რომ ადამიანი, როგორც ინდივიდი ამავე დროს ფსიქოლოგიურად საზოგადოებრივი ცხოვრების აქტიური მონაწილე ხდება და მისი

ინდივიდუალური ფსიქიკის მექანიზმი ერთდროულად მისი სოციალურად წარმართული აქტივობის ორგანოდაც იქცევა.

ამგვარად, აუცილებლობა სიტყვისა, რომელიც ადამიანთან ობიექტივაციის აქტის შედეგად და შემდეგ — იდენტიფიკაციის საფუძველზე აღმოცენდება, საშუალებას გვაძლევს გავიგოთ როგორ უნდა გადაქცეულიყო ინდივიდუალური ადამიანის პერსონა სოციალურ ადამიანურ პიროვნებად. ეს იმას ნიშნავს, რომ ობიექტივაციის ძირითადი ფსიქოლოგიური ფაქტი, რომლის არსთანაც პირველად დაკავშირებული როგორც იდენტიფიკაციის, ისე ნომინაციის ფაქტი, არსებითად იმ ფუნდამენტალური გადატრიალების შედეგია, რომელმაც სიცოცხლე სოციალურად დეტერმინირებული ადამიანური ფორმების განვითარებამდე მიიყვანა. ობიექტივაცია, არსებითად, სოციალური მექანიზმია და არა ქცევის ინდივიდუალურ-ცხოველური ფორმების მექანიზმი. ობიექტივაცია არის ქცევის აქტი, რომელიც სოციალურად წარმართული მიზნების საფუძველზე აღმოცენდება.

როგორ უნდა გავიგოთ ეს?

ადამიანის სოციალური ცხოვრების სპეციფიკური თავისებურება, მისი გამოვლენის ყველაზე პრიმიტიულ ფორმებშიც კი, შემდეგში მდგომარეობს: როცა ადამიანი თავისი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისაგან წარმართულ მოქმედებას ანვითარებს, ირკვევა, რომ იგი მხოლოდ თავისი პირადი საჭიროების მკაცრ შემოსაზღვრულ სფეროში კი არ რჩება, იგი ხშირად სცილდება პირადი მოთხოვნილებების ფარგლებსა და გარკვეული ხარისხით თავის ორბიტაში მოაქცევს მასთან მეტნაკლებად ახლო მყოფი ინდივიდების ინტერესების მომსახურებასაც. სოციალური არსება სწორედ იმით განსხვავდება არასოციალურისაგან, რომ იგი პირადი ხასიათის მოთხოვნილებათა სფეროში ჩააბამს მთელ რიგ ისეთ მოთხოვნილებებსაც, რომლებიც აშკარად მოკლებულია ამ პირად ხასიათს და ადამიანთა რომელიმე მეტ-ნაკლებად ფართო წრის საჭიროებისა და მოთხოვნილებისკენაა მიმართული. ცხოვრების განვითარებასთან ერთად სოციალური საზრუნავი თანდათან იზრდება, ადამიანის ინტერესების დომინირებულ ფორმად იქცევა და გადამწყვეტ გავლენას ახდენს მთელს მის მოქმედებაზე. სოციალური მიმართულების პროცესის გაძლიერება პირდაპირ კავშირშია სპეციფიკურ-ადამიანური თავისებურებების განვითარებასთან, რომელიც მას ამ მიმართულების დაკმაყოფილებას უადვილებს. მხედველობაში მავს ო ბ ი ე ქ ტ ი ვ ა ც ი ა ი ს უნარი, რომელიც უვითარ-

დება ადამიანს და მისი აქტივობის ყველა სპეციფიკურ ფორმას განსაზღვრავს. როგორც ვნახეთ, ობიექტივაცია, ძირითადად, ადამიანზე მოქმედ შთაბეჭდილებათა დაკავშირების, მათი შეჩერების განცდაზე დაიყვანება. ეს გარემოება პირობებს გვიქმნის იმისათვის, რომ ჩვენზე მოქმედი შთაბეჭდილება განვიცადოთ, როგორც რალაც ობიექტური. ე. ი. არა მარტო ჩემთვის, არამედ ერთდროულად ყოველი სხვა ადამიანისთვის არსებულიც. სავსებით ბუნებრივია, რომ როცა მოქმედებას ჩემს მიერ ობიექტივირებულ საგნებსა და მოვლენებზე წარემართავ, მე შესაძლებლობა მეძლევა ამ საგნებით მანიპულაციისას ვიხელმძღვანელო არა მათი რომელიმე იმ ნიშანთაგანით, რომელსაც ჩემთვის პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს, არამედ მათი ობიექტურად მოცემული თვისებების რიგით — განურჩევლად მათი დამოკიდებულებისა ჩემს მიზნებთან. ეს საშუალებას მაძლევს შევარჩიო ჩემი აქტივობის მიმართულება ჩემი მიზნისა და განზრახვის შესაბამისად. თუ მე მხედველობაში მაქვს სხვისი ინტერესები, და არა ჩემი პირადი ვიწრო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, მაშინ ობიექტივაციის აქტი მე შესაძლებლობას მაძლევს დავინახო რას წარმოადგენს ჩემს მიერ ობიექტივირებული მასალა და შემდეგ, არის თუ არა მასში ისეთი რამ, რაც ჩემი ინტერესების შესატყვისი იქნებოდა. ობიექტივაცია მაძლევს მასალას, რომლითაც შემიძლია ვისარგებლოთ არა აუცილებლად ჩემი აქტუალურად მოქმედი მოთხოვნილების მიხედვით, არამედ ამა თუ იმ ისეთ მოთხოვნილებებთან დაკავშირებითაც, რომლებიც სხვებს აქვს, ანდა როდისმე მომავალში შეიძლება მე თვითონაც გამიჩნდეს. იგი ადამიანს აძლევს ძალას განთავისუფლდეს პირადი, უსათუოდ მოცემულ მომენტში მოქმედი მოთხოვნილების ბატონობისაგან და იზრუნოს სხვა ადამიანის, ისევე როგორც თავის საკუთარ მომავალ და შესაძლო მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების შესაძლებლობაზე. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ადამიანი, ადამიანად, ჭეშმარიტი მნიშვნელობით მხოლოდ მას შემდეგ იქცა, რაც მან ობიექტივაციის უნარზე დამყარებით და ობიექტურის წვდომით საშუალება მიიღო განთავისუფლებულიყო აწმყოსა და პირადის აუცილებელი ბატონობისაგან და თავისი აქტივობა პირადისა და აქტუალურის გარეთ არსებული მოთხოვნებისა და მოთხოვნილებებისათვის დაემორჩილებინა, ე. ი. იგი ადამიანად, ამ სიტყვის ჭეშმარიტი მნიშვნელობით, მხოლოდ მას შემდეგ იქცა, რაც მან შრომის უნარი შეიძინა.

ამგვარად, ჩვენ ვხედავთ, რომ ადამიანის ძირითადი უნარე-

ბი ობიექტივაცია, იდენტიფიკაცია და ნომინაცია — რომელიც სოციალური ცხოვრების პირობებში აღმოცენდება, თავის მხრით, სოციალური ცხოვრების შემდგომი წინსვლის ფსიქოლოგიურ პირობად იქცევა.

8. გამეორება, როგორც ადამიანის სამყაროს სპეციფიკა. ცხოველთან განწყობის საკითხის შესწავლისას ვნახეთ, რომ მისი ფსიქიკური ცხოვრების თავისებურებას წარმოადგენს განუწყვეტელი, განუმეორებადი, შეუწლებელი მოძრაობა წინ მაგრამ ეს მხოლოდ ცხოველთან! სრულიად სხვა სურათი გვაქვს ადამიანთან. აქ ჩვენ ვხვდებით კარდინალური მნიშვნელობის ფაქტს, რომელიც თავისებურ ელფერს და აზრს აძლევს ადამიანის ცხოვრების მთელ პროცესს, მის მთელ მოქმედებას; სახელდობრ: აქ, ადამიანთან, პირიქით, შეუჩერებელი მოძრაობის ნაცვლად. მისი სამყაროს ცალკეულ მომენტებზე დაყოვნების, შეჩერების ფაქტთან გვაქვს საქმე. ჩვენ ვხედავთ, რომ ადამიანმა, რომელიც სოციალურ არსებად იქცა, ამავე დროს თავის ინდივიდუალურ ცხოვრებაში რადიკალური გარდატეხის განხორციელების უნარი მოიპოვა, მისი იდეური შეჩერების, მისი ხელმეორედ განცდის უნარი. შეუჩერებელი დინების ნაცვლად მას შესაძლებლობა ეძლევა დააკვირდეს სინამდვილეს, როგორც რაღაც მოცემულსა და გამეორებადს, ამ გზით, ადამიანი მიდის იქამდე, რომ იგი სამყაროს სკვრეტს, განიცდის მას სიმშვიდისა და უმოძრაობის ასპექტში, როგორც რაღაც თავის თავის იდენტურს, განმეორებით აღქმისა და შემოქმედებისათვის მისაწვდომს. მოკლედ, ობიექტივაციის საფუძველმდებელი ფაქტის წყალობით ადამიანს არა მარტო ობიექტურ სინამდვილეში ცხოვრების, არამედ ამ სინამდვილის როგორც ობიექტურად მოცემულის კვრეტის შესაძლებლობაც ეძლევა. ეს მას არა მარტო პრაქტიკული, არამედ თეორიული მოქმედების საშუალებასაც აძლევს. ცხოველის მიმართ კი ამის თქმა არ შეიძლება: იგი მოკლებულია კვრეტის უნარს, მისთვის უცხოა თეორია, რადგან, ფსიქოლოგიურად რომ ვთქვათ, მას არა აქვს ობიექტივაცია.

ამგვარად, ჩვენ ვხედავთ, რომ თუ ცხოველის სამყარო წარმოგვიდგება, როგორც რაღაც შეუჩერებლად მოძრავი, როგორც რაღაც განუწყვეტელი ცვლილებების პროცესში მყოფი, ადამიანის სამყაროს შესახებ ამის თქმა არ შეიძლება: ჩვენ ადამიანის სამყაროს კვრეტა შეგვიძლია და ფაქტიურად ვკვრეტთ კიდეც მას, როგორც რაღაც მოცემულს, თავის თავის იდენტურს და როგორც რაღაც ისეთს, რაც შეიძლება გამეორდეს, იმდენჯერ, რამდენჯერ-

რაც გნებავთ. მოკლედ რომ ვთქვათ, იგი იგივეობის ლოგიკური პრინციპის მიხედვით განიხილება. ეს გარემოება შესაძლებელს ხდის იმას, რომ ადამიანს სამყაროსადმი სპეციფიკური დამოკიდებულება უმუშავდება — იგი მის შემეცნებას იწყებს. რას ნიშნავს ეს?

9. დაკვირვება. გარკვეული პირობების არსებობისას ადამიანს გარკვეული აქტივობის განწყობა უჩნდება. მაგრამ იგი, როგორც წესი, უშუალოდ კი არ ახდენს ამ განწყობის რეალიზაციას, არამედ ამჯობინებს წინასწარ შეჩერდეს, ამ აქტივობის პირობების ობიექტივაცია მოახდინოს და მხოლოდ ამის შემდეგ მიმართოს მისი რეალიზაციის ცდას. როცა მას გარკვეული განწყობა უჩნდება, იგი ჩვეულებრივ მის რეალიზაციას შესატყვის აქტივობაში ახორციელებს. მაგრამ შეიძლება ისე მოხდეს, რომ რეალიზაციის ცდა შეჩერდეს ან იმის გამო, რომ იგი ცუდად, ან სულ ვერ ხორციელდება, ან იმიტომ, რომ იგი არ აკმაყოფილებს იმ მოთხოვნილებას, რომელიც მოცემულ შემთხვევაში სუბიექტის მიერ ამა თუ იმ მიზეზის გამო უფრო არსებითადაა მიჩნეული. ერთი სიტყვით, შეიძლება მოხდეს, რომ მოცემული განწყობის რეალიზაცია — რა მიზეზის ან რა საფუძველის გამო, სულ ერთია, — არ აკმაყოფილებს სუბიექტს. ამ შემთხვევაში განწყობის რეალიზაციის აქტი დაყოვნდება, ე. ი. ძალაში შედის მდგომარეობა, რომელსაც ჩვენ ობიექტივაციას ვუწოდებთ და რომელსაც უშუალოდ მოსდევს კითხვა, რატომაა რომ ამ შემთხვევაში სასურველი რეალიზაცია არ ხდება და როგორი უნდა იყოს ის. და აი, ამ კითხვის საპასუხოდ, იწყება სუბიექტის ინტელექტუალური აქტივობა, იწყება მისი აზროვნება. აზროვნებამ სუბიექტს პასუხი უნდა გასცეს დაყენებულ კითხვაზე და ამით მიუთითოს რა მიმართულებით უნდა გაიშალოს მოქმედება, რათა მას დაკმაყოფილება მოუტანოს. საჭიროა შევჩერდეთ ამ პროცესის დახასიათებაზე!

უპირველეს ყოვლისა, ყურადღება უნდა მივაქციოთ იმას, თუ რა სახის პროცესები იწყებს მოქმედებას აზროვნებისას, სხვათაგან, რომ ვთქვათ, საჭიროა გავარკვიოთ რა ხდება ფსიქიკაში აქტივობის ამ პლანზე, ობიექტივაციის პლანზე.

იმისათვის, რომ ამ კითხვას ვუპასუხოთ ავიღოთ ჩვენ ცხოვრების რომელიმე კონკრეტული, მაგრამ მარტივი შემთხვევათაგანი. ვთქვათ, მონადირე, რომელმაც ფრინველი დაინახა, უმიზნებს და ესვრის მას. უეჭველია, რომ ამ შემთხვევაში ადამიანი, რომელიც მონადირის გარკვეულ კონკრეტულ სიტუაციაში ფრინველს

ესვრის; მოცემული კონკრეტული სიტუაციით განსაზღვრული განწყობის რეალიზაციას ახდენს. იგი ხელში იღებს მოკლულ ფრინველს და ხედავს, რომ ეს სრულიადაც არაა ის, რაც მას ეგონა, რომ ეს; შესაძლოა, სრულიად უვარგისი იყოს მისი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისათვის. ყოველ შემთხვევაში, მის წინაშე დგება კითხვა — რა ფრინველია ეს და თუ, მაგალითად, მისთვის საინტერესო საკითხის გარკვევამდე მან ისევ დანახა ასეთივე ფრინველი, იგი უნდა ვიფიქროთ, თავს შეიკავებს და არ ესვრის მას. იმისათვის, რომ დააკმაყოფილოს კითხვა (რა ფრინველია ეს?) იგი, პირველ რიგში მოკლული ფრინველის ყურადღებით დათვალიერებას იწყებს; ეს იმას ნიშნავს, რომ იგი აკვირდება მის ცალკეულ თვისებებს: შესაძლოა მის მთლიან გარეგნობას, როგორ გამოიყურება ფრინველი, მისი ბუმბულის ფერს, ფორმას და მთელ რიგ სხვა თვისებებს. ერთი სიტყვით, ის, რაც მან ფრინველის დანახვისას და დამიზნებისას, არსებითად, შეგრძნებათა გარკვეული კომპლექსის სახით შეამჩნია და განიცადა, ახლა ხელახლა განიცადა მის მიერ, მაგრამ ამჯერად უკვე როგორც მისი დაკვირვების დამოუკიდებელი საგანი, როგორც ესა თუ ის თვისება, რომელსაც იგი ხელმეორედ ყურადღებითა და თანმიმდევრობით ათვალიერებს. შეიძლებოდა გვეთქვა, რომ ამ შემთხვევაში სუბიექტი მოკლულ ფრინველზე დაკვირვებას იწყებს, ხელმეორედ აღიქვამს ცალკეულ ნიშნებს, როგორც მის მიერ მოკლული ფრინველის თვისებებს, რათა ბოლოს და ბოლოს აღიქვას ისინი, როგორც რომელიმე გარკვეული გარეული ფრინველის თვისებები. ამ შემთხვევაში უნდა დავუშვათ, რომ ცალკეული ნიშნები, რომელსაც იგი შეიგრძნობს, როგორც გარკვეულ გრძნობად თვისებებს, მისთვის ახლა უკვე ნაცნობი ფრინველის თვისებებად იქცევა.

ჩვენ ვხედავთ, რომ მონადირის ცნობიერებაში შემდეგი რამ ხდება: ცალკეული რომელიმე ნიშანი, რომელიც მის მიერ სხვადასხვაგვარი შეგრძნებების სახით განიცდებოდა, ახლა აღიქმება, როგორც სრულიად გარკვეული ფრინველის — მოცემულ შემთხვევაში მისთვის ნაცნობი ფრინველის — თვისებები. ეს ხორციელდება იგივე თვისებების ხელმეორედ აღქმისა და სიტყვის საშუალებით მათი პრედიციების შედეგად, — საბოლოო ანგარიშით, აღქმისა და ლოგიკური (ვერბალური) აზროვნების გაერთიანებული მუშაობის შედეგად, ე. ი. იმის შედეგად, რასაც ჩვეულებრივ „დაკვირვებას“ ვუწოდებთ.

თუ ჩვენს მაგალითს დავუბრუნდებით, ობიექტივაციის უნარი მონადირეს მოკლული ფრინველის იდენტიფიკაციისა და მისი ჯიხვების ხელმეორედ აღქმის საშუალებას აძლევს, ე. ი. მის ცალკეულ თვისებებზე „დაკვირვების“ შესაძლებლობას აძლევს. და აი, ეს პროცესი წარმოადგენს ჩვენი აზროვნების მუშაობის პირველ გამოვლენას — უფრო ზუსტად — იგი წარმოადგენს რთულ პროცესს, რომელიც ერთ მთელში აერთიანებს ჩვენი შეგრძნებისა და ჩვენი ვერბალური აზროვნების მუშაობას.

10. წარმოდგენა. დაკვირვებასთან ერთად ჩვენს ფსიქიკაში განსაკუთრებით თვალსაჩინო როლს ჩვენი წარმოდგენის უნარი ასრულებს. აქტივობის მთელი ის პროცესი, რომელსაც დაკვირვების შემთხვევაში აქვს ადგილი, თავისებური ფორმით შეიძლება წარმოდგენის ყველა შემთხვევაშიც დავადასტუროთ. მაგრამ წარმოდგენის სპეციფიკურ, ყველაზე უფრო დამახასიათებელ ფორმას ჩვენი მეხსიერების პროდუქტები წარმოადგენს და აქ ჩვენ მათზე შევჩერდებით.

თუ ცხოველს მივმართავთ, მასთან მეხსიერების წარმოდგენაზე ლაპარაკი უსაფუძვლო იქნებოდა. რა თქმა უნდა, სადავო არაა, რომ წარსული ცხოველთან სრულიად უკვალოდ არ მიმდინარეობს — იგი გარკვეული ხარისხით მის აწმყოშიც განაგრძობს არსებობას. მაგრამ როდესაც მეხსიერებაზე ვლაპარაკობთ, როცა ვამბობთ, რომ ჩვენ რაღაც გვახსოვს, ეს ნიშნავს, რომ ამჟამად გვაქვს არა მხოლოდ რაიმე შინაარსი ჩვენი ფსიქიკის წარსულიდან, არამედ ერთდროულად იმის ცნობიერებაც, რომ მას, ამ შინაარსს ნამდვილად ჰქონდა ადგილი წარსულში და, როგორც წესი, სწორედ გარკვეულ წარსულში. ცხოველს ამის გაცნობიერება არა აქვს და არც შეიძლება ჰქონდეს, მან ხომ არ იცის გამეორება, მას ხომ არა აქვს იგივეობის ცნობიერება. მაშასადამე, მას არ შეიძლება ჰქონდეს ნამდვილი მნემური წარმოდგენები.

სხვა საქმეა ადამიანი! მეხსიერება მისი ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი უნართაგანია, იგი ადამიანის კულტურის ჩასახვისა და განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი ფსიქოლოგიური პირობაა.

მაგრამ რას ემყარება იგი?

ჩვენი მეხსიერების ფაქტების ძირითად თავისებურებას ის გარემოება წარმოადგენს, რომ ისინი განიცდებიან არა როგორც ჩვენი ფსიქიკის ორიგინალური შინაარსები, არამედ, როგორც რაღაც ისეთი, რასაც ერთხელ უკვე ჰქონდა ადგილი და რაც ახლა

მხოლოდ მეორდება. ეს — ძირითადი ნიშანია, ურომლისოდაც მეხსიერების წარმოდგენები საერთოდ არ არსებობს. მაშასადამე, სრულიად უდავოა, რომ ჩვენი მეხსიერების შინაარსების ძირითად წყაროს ობიექტივაცია წარმოადგენს. იგი გვაძლევს იგივეობის შემეცნებისა და, მაშასადამე, ცნობიერი გამეორების შესაძლებლობასაც, რომელიც ესოდენ დიდ როლს ასრულებს ჩვენი მეხსიერების მუშაობაში. მეცნიერებაში დიდიხნის წინ დადგენილი დავიკრება, რომლის მიხედვითაც დამახსოვრების პროცესში მნიშვნელოვანია არა გარკვეული მასალის გამეორების უბრალო ფაქტი, არამედ ცნობიერი გამეორება, გასაგები სწორედ და მხოლოდ მეხსიერების მუშაობის იმგვარი გაგების საფუძველზე გახდება, რომელიც ჩვენს მიერაა აქ მოცემული.

ამგვარად, შეხსიერება, ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით, მხოლოდ ობიექტივაციის საფუძველზე აღმოცენდება და ამიტომ გასაგებია, რომ იგი ადამიანის ერთ-ერთ სპეციფიკურ უნარს წარმოადგენს.

ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს იმას, რომ ჩვენი მეხსიერების სახესხვაობანი განვითარების ერთი და იგივე საფეხურის ფუნქციად უნდა მივიჩნიოთ. მეხსიერების მუშაობის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ადამიანის მნემორი უნარი თავის თავში შეიცავს განვითარების მთელ რიგ განსხვავებულ, ობიექტივაციის საფუძველზე დამყარებულ საფეხურებს. ამიტომ ადამიანის მეხსიერება უნდა განიხილებოდეს არა როგორც ერთიანი, თავის ყველა სახესხვაობაში რომელობით ერთგვაროვანი ფუნქცია, არამედ როგორც უნარი, რომელიც ერთდროულად წარმოადგენს განვითარების მთელ რიგ განსხვავებულ საფეხურებს, რომლებიც ადამიანის განსხვავებულ მიზნებს ემსახურება. ასეთია მეხსიერების მუშაობის შემდეგი სახესხვაობანი: 1) პასიური ფორმები: ცნობა, უშუალო მეხსიერება, ასოციაციური მეხსიერება, და 2) აქტიური ფორმები: დასწავლა და მოგონება. მაგრამ როგორც მუშაობს თითოეული ამ ფუნქციათაგანი — ეს მეხსიერების ფსიქოლოგიის სპეციალური საკითხია და აქ მასზე არ შევჩერდებით.

11. ყურადღება. ცნობილია თუ რაოდენ დიდი როლი მიეკუთვნება მეცნიერებაში სპეციფიკურ ფუნქციას, რომელიც ყურადღების სახელითაა ცნობილი. ამ ფუნქციის მუშაობის ფაქტების ანალიზი გვიჩვენებს უადრესად დიდ როლს, რომელსაც იგი ადამიანის ცხოვრებაში ასრულებს. მაგრამ, როგორც ჩვეულებრივ ფიქრობენ, ყურადღების დახმარების გარეშე ვერც ცხოველი დარ-

ჩება. ამიტომ მიაჩნიათ, რომ აღნიშნული ფუნქციის საფუძველში ადამიანისათვის სპეციფიკური არაფერია საძიებელი.

მაგრამ დაკვირვებითი ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ფაქტიურად ეს ასე არაა. შეიძლება ვთქვათ, რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ სწორედ ადამიანისათვის სპეციფიკურ ფუნქციასთან გვაქვს საქმე და არავითარი საფუძველი არა გვაქვს ცხოველთან ამ ფუნქციის არსებობაზე ვილაპარაკოთ. საქმე ისაა, რომ ყურადღების მუშაობის ცნობიერი ხასიათის ექვის ქვეშ დაყენება შეუძლებელია; არ არსებობს შემთხვევა, რომ რაიმე ჩვენი ყურადღების საგანს წარმოადგენდეს და ამავე დროს რაღაც არაცნობიერის მდგომარეობაში რჩებოდეს. ყურადღების არსი სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ იგი წარმოადგენს უნარს, რომელიც ცნობიერად გადააქცევს იმას, რაც მის გარეშე მუდამ ცნობიერების გარეთ დარჩებოდა. არაცნობიერი ყურადღება არ არსებობს.

მაგრამ როგორღა უნდა გავიგოთ ის მოვლენები, რომელიც როგორც ჩანს, სრულიად აშკარად მიუთითებენ ცხოველთან ყურადღების არსებობის ფაქტს. თუ კი ცხოველთან ცნობიერი ფსიქიკური განცდების ფაქტების დაშვება გადაულახავ სიძნელებს აწყდება, მაშინ ეს იმას ნიშნავს, რომ მასთან ყურადღების აქტების არსებობაზე ლაპარაკი არ შეიძლება დასაბუთებულად ჩავთვალოთ. ამიტომ ცხოველის რეაქციებს, რომელიც ჩვეულებრივ, ყურადღების რეაქციად მიაჩნიათ, ცხოველის უმაღლესი ნერვული მოქმედების შესახებ მეცნიერება (პავლოვი) განიხილავს როგორც სოროინტაციო ხასიათის მოვლენას. მათ სწორედ ასე, სოროინტაციო მოძრაობებს უწოდებენ: ცხოველი, რომელზეც რაიმე ძლიერი გამღიზიანებელი მოქმედებს, ისე მომართავს თავის ორგანიზმს, რომ მას სიტუაციაში მაქსიმალურად კარგი ორიენტაციის საშუალება ეძლევა.

მაგრამ თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ ეს რეაქცია არ წარმოადგენს წმინდა რეფლექტორული ბუნების მოვლენას, რომ იგი გარკვეულ ინდივიდუალურ ხასიათს ატარებს, არა მარტო ინდივიდის, არამედ იმ პირობების მიხედვითაც, რომელშიც იგი ხორციელდება, უფრო მარტივი და უფრო სწორი იქნებოდა ასეთი რეაქციები ჩაგვეთვალა არა რეფლექსებად ჩვეულებრივი მნიშვნელობით, არამედ რეაქციებად, რომლებიც ცხოველის განწყობის საფუძველზე აღმოცენდება. ასეთ შემთხვევაში ჩვენ შესაძლებლობა გვექნებოდა ცხოველი წმინდა რეფლექტორულ არსებად არ ჩავეთვალა და, მიუხედავად ამისა, გვეთქვა, რომ ყურადღება

მას არა აქვს. მაშინ ყურადღების აქტის უნარი შეიძლებოდა ადამიანის ერთ-ერთ სპეციფიკურ თავისებურებად მიგვეჩნია.

როგორც ზემოთ დავინახეთ, ობიექტივაციის ცნების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ იგი მეტად მკიდრო კავშირშია ყურადღების ცნებასთან. შეიძლება ისიც კი ითქვას, რომ აღნიშნული კავშირი იმდენად მკიდროა, რომ გარკვეული თვალსაზრისით ამ ცნებებს შორის განსხვავება შეიძლება არც კი დაგვენახა⁵. მაგრამ გულმოდგინე ანალიზი გვიჩვენებს, რომ სინამდვილეში განსხვავება მათ შორის უექველია. ობიექტივაცია უნდა განვასხვავოთ ყურადღებისაგან, თუმცა ადამიანის არც ერთი სხვა ფუნქცია არაა ისე მკიდროდ დაკავშირებული მასთან, როგორც ყურადღება. ამიტომ ობიექტივაციის მოქმედებას ვერსად ისე მკაფიოდ ვერ ვხედავთ, როგორც ჩვენი ყურადღების მოქმედების ფაქტებზე დაკვირვებისას. მაგრამ მათი ერთმანეთისაგან განსხვავება მაინც საჭიროა; ობიექტივაცია არის მხოლოდ შეჩერება ჩვენს რომელიმე განწყობით მდგომარეობაზე, ჩვენს რომელიმე განცდაზე, ესაა განმეორებითი განცდა რიდაცისა, რაც შეიძლება ჩვენი ყურადღების საგანი იყოს. ობიექტივაცია გვაძლევს მასალას, რომელზედაც ჩვენ შეგვიძლია კონცენტრირება მეტი ან ნაკლები ხარისხით; ხოლო თუ ჩვენი განცდის სინათლეს გამოვყოფთ, როგორც ამ მდგომარეობის განსაკუთრებულ მომენტს, მაშინ უექველია, რომ სანამ ამა თუ იმ განცდის სინათლის ხარისხის საკითხი დადგებოდეს, ჩვენ უკვე უნდა გვქონდეს წარმოდგენა თვით ამ განცდაზე, ე. ი. უნდა გვქონდეს რაღაცის, როგორც გარკვეული სახით მოცემულის, როგორც თავის თავთან იდენტურის ცნება. მაშასადამე, იმისათვის, რომ შესაძლებელი იყოს ლაპარაკი რომელიმე განცდის სინათლის ხარისხის შესახებ, საჭიროა უკვე წინასწარ გვქონდეს წარმოდგენა თვით ამ განცდაზე. როგორც მოცემულზე, როგორც თავის თავთან იდენტურზე, ე. ი. იმისათვის რომ ყურადღების მუშაობა შესაძლებელი გახდეს, აუცილებელია ობიექტივაციის აქტის წინასწარი არსებობა დაეშვათ, მაშასადამე, ყურადღების მუშაობა ობიექტივაციის წინასწარი აქტივობის გარეშე შეუძლებელია.

ამგვარად, ჩვენ ვხედავთ, რომ ყურადღების პროცესებიც შეიძლება ჰქონდეს მხოლოდ ადამიანს, როგორც ობიექტივაციის უნარის მქონე არსებას.

⁵ შეად. დ. უზნაძე, ყურადღების არსისათვის, ფსიქოლოგია, IV, 1946.

12. აზროვნება. მაგრამ დაეუბრუნდეთ აზროვნების პრობლემას! ჩვენ ვიცით, რომ ამა თუ იმ მიზეზის გამო — ან იმის გამო, რომ მიმდინარე აქტივობა ვერ ხორციელდება, ან იმიტომ, რომ იგი რატომღაც არასასურველი აღმოჩნდება — ადამიანი წყვეტს მოქმედებას და თავის ერთ-ერთი სპეციფიკური უნარის აქტიუზაციას ახდენს, უნარისა, რომელსაც ჩვენ ობიექტივაციას ვუწოდებთ. ამ შემთხვევაში მის წინაშე დგას არა მასთან ამჟამად არსებული განწყობის რეალიზაციის ამოცანა, არა პრაქტიკული საკითხი, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, შემეცნებითი, ასე ვთქვათ თეორიული ხასიათის საკითხი. მან უნდა გაარკვიოს რატომ გახდა შეუძლებელი, ან რატომ აღმოჩნდა მისთვის არასასურველი მოცემული განწყობის საფუძველზე დამყარებული მოქმედება და როგორი უნდა იყოს იგი. ასე, ადამიანის ცხოვრების გართულებულ სიტუაციებში აუცილებლობით იქმნება პირობები თეორიულ პლანში მიმდინარე აქტივობის ჩასახვისა და განვითარებისათვის. სუბიექტი აჩერებს მოცემულ პირობებში არსებული განწყობებით მიმდინარე ქცევას იმისათვის, რომ აქტიურად განსაზღვროს ახალი, მისი მიზნების შესატყვისი განწყობა და მიიღოს ზომები ამ უკანასკნელის რეალიზაციისათვის. ამგვარი განწყობის სპეციფიკურ თავისებურებად ის გარემოება უნდა ჩაითვალოს, რომ იგი წარმოადგენს სწორედ სუბიექტის აქტიური მოქმედების, გარკვეული მიმართულებით წარმოებულ ძიებათა პროდუქტს.

მაგრამ საკითხავია რა ასრულებს როლს ამ ძიების პროცესში? ზემოთ ვნახეთ, რომ ამას ახორციელებს ადამიანის სპეციფიკური უნარი, რომელიც აზროვნების სახელითაა ცნობილი. ობიექტივაციის პირობებში სუბიექტი თავის ამ აქტივობას მიმართავს და ეს უკანასკნელი წამოჭრილი თეორიული ამოცანის გადაწყვეტისათვის იწყებს მუშაობას.

აზროვნება, რომელსაც ხელთ აქვს ფსიქიკური აქტივობის ყველა საშუალება — ყურადღება, დაკვირვება, წარმოდგენა — აღწევს იმას, რომ მთელი რიგი ძიებების შედეგად საბოლოოდ ჩერდება სუბიექტის წინაშე არსებული ამოცანის გადაწყვეტაზე. დამაშინ სუბიექტისთვის თავისი აქტივობის გადასაწყვეტი ამოცანის მნიშვნელობისადმი შესატყვისი განწყობის გზით წარმართვის საკითხი დგება.

მაგრამ იბადება კითხვა: რაღა აზრი აქვს ჩვენი აზროვნების მუშაობასა და, მამასადამე, ჩვენი ობიექტივაციის უნარს, თუ კი ამ მუშაობის შემდეგი წმინდა სუბიექტური, პირობითი ხასიათი-

სა — ისეთივე ხასიათისა, როგორც იმ განწყობის შედეგი, რომელიც უშუალოდ ჩვენი მოთხოვნებისა და მისი დაკმაყოფილების სიტუაციის საფუძველზე აღმოცენდება? უეჭველია, რომ არც ობიექტივაციისა და არც მის საფუძველზე აღმოცენებული აზროვნების საპირობება არ დადგებოდა, თუ კი ისინი არსებითად ახალს არაფერს მოგვცემდნენ იმასთან შედარებით, რისი მოცემაც შეუძლია უშუალო განწყობას, რომელიც ცხოველისთვისაცაა დამახასიათებელი. ობიექტივაცია და აზროვნება სწორედ იმიტომ აღმოცენდება ადამიანის სოციალური ცხოვრების პირობებში, რომ ისინი მას ამოცანის ობიექტურად სწორი გადაწყვეტისა და მის ირგვლივ არსებული სინამდვილის მოთხოვნებთან შეუცდომელი შეგუების შესაძლებლობას აძლევენ. შეიძლება გვეთქვა, რომ ობიექტივაცია, როგორც ადამიანის არსებობის სოციალური პირობების პროდუქტი, მას არა ინდივიდუალური, არამედ სოციალურად წარმართული აქტივობის საშუალებას აძლევს. იგი მას შესაძლებლობას აძლევს წარმართოს თავისი აქტივობა ობიექტურად დასაბუთებული, სწორი დებულებების საფუძველზე: ობიექტივაცია მისთვის კეშმარტების შემცენების შესაძლებლობას უზრუნველყოფს. ამიტომ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ადამიანი მხოლოდ მას შემდეგ იქცა შემოქმედ სუბიექტად, რომელსაც შეუძლია თავისი ამოცანების შესატყვისად გარდაქმნას სამყარო და შექმნას კულტურა, რაც იგი ობიექტივაციის საფუძველზე მოაზროვნე და — შემდეგ — ნებისყოფისმქონე არსება გახდა.

ამგვარად, ობიექტივაციის ფაქტი, რომელიც ადამიანს იდენტიფიკაციის, ნომინაციისა და ფართო ლოგიკური აზროვნების შესაძლებლობას უქმნის, ამავე დროს აძლევს მას საშუალებას განახორციელოს სწორი, ობიექტურად დასაბუთებული მოქმედება, რომელიც გარდაქმნის და აშენებს ამ სამყაროს კულტურისა და პროგრესის ინტერესების მიმართულებით.

13. არასწორი აზროვნების პრობლემა. მაგრამ ნიშნავს, თუ არა ეს იმას, რომ აზროვნება ყოველთვის ობიექტურად დასაბუთებულია, რომ არასწორი აზროვნების შემთხვევები საერთოდ არ არსებობს? რატომ უნდა, ამის თქმა შეუძლებელია. მცდარი აზროვნების ბევრი ფაქტი არსებობს, იქნება არანაკლები, ვიდრე სწორი აზროვნებისა. და აი დგება საკითხი: შესაძლებელია თუ არა ასეთი აზროვნების არსებობა საერთოდ.

თუ არსებობს აზროვნების წინამძღვრები და, უპირველეს ყოვლისა, ობიექტივაცია, მაშინ მცდარი აზრების შემთხვევათა არსებობის დასაბუთება შეუძლებელი უნდა იყოს: სწორად აგებუ-

ლი აზროვნება არ შეიძლება მცდარი იყოს. როგორც ჩანს, ლოგიკური აზროვნება მცდარად უნდა ჩაითვალოს იმ შემთხვევებში, როცა მისი განხორციელებისას არა გვაქვს მისთვის აუცილებელი ყველა წინამძღვარი და, უპირველეს ყოვლისა, როცა არა გვაქვს მისი ძირითადი პირობა — როცა ნამდვილი, სრულყოფილი ობიექტივაცია, არსებითად, არ ხდება.

მაგრამ შესაძლებელია თუ არა ამგვარი შემთხვევები და რაში გამოიხატება ისინი? შესაძლებელია თუ არა, რომ ობიექტივაციის განზრახვა გვექონდეს, მაგრამ ფაქტიურად იგი არასაკმარისი აღმოჩნდეს — არ იძლეოდეს ნამდვილად სრულ ობიექტივაციას.

საკმარისია ეს კითხვა დავაყენოთ, რომ მასზე დადებითი პასუხი გავცეთ. უპირველეს ყოვლისა, არსებობს ადამიანის, როგორც ონტო, ისე ფილოგენეტიური განვითარების ფაქტები, რომლებიც აზროვნების იმდენად დაუსაბუთებელი პროცესების არსებობას მიუთითებს, რომ განვითარების დღევანდელ საფეხურზე ისინი თითქმის შეუძლებელიც გვეჩვენება. მაგრამ არაიშვიათია შემთხვევები, როცა მეცნიერებაშიც გვხვდება ასეთივე ნაკლებ დასაბუთებული დებულებები. ყურადღებითი ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ამ შემთხვევებში აზროვნების მსვლელობა, ფორმალურ-ლოგიკური თვალსაზრისით, ხშირად საეცებით გამართულია, და მიუხედავად ამისა, მისი შედეგები მეტ-ნაკლებად აშკარა წინააღმდეგობაშია სინამდვილესთან. უეჭველია, რომ შეცდომის წყარო ამ შემთხვევებში უნდა ვეძებოთ არა თვით აზროვნების პროცესში, არამედ იმ წინამძღვრებში, რომელსაც იგი — ეს აზროვნება — ემყარება, — შეცდომის წყარო ობიექტივაციის აქტივობაშია საძიებელი.

მაგრამ საკითხავია: რა აზრით შეიძლება იქცეს ობიექტივაცია საერთოდ შეცდომის წყაროდ? როგორც ასეთი იგი ხომ არაფერს შეიცავს თავის თავში ისეთს, რაც რაიმე შეცდომის აღმოცენების გაპირობებას შესძლებდა თვითონ ობიექტივაცია, როგორც ვნახეთ, არც არაფერს ამტკიცებს და არც არაფერს უარყოფს: იგი წარმოადგენს მხოლოდ დაყოვნების ფაქტს, სუბიექტის მოქმედების მოცემულ პირობებში შექმნილი განწყობის შეჩერების ფაქტს და სხვას არაფერს. მაშასადამე, ამ შემთხვევაში ჩვენ არა გვაქვს საფუძველი ჩავთვალოთ, რომ საქმე ნამდვილად სრულ, უზადო ობიექტივაციასთან გვაქვს. ამიტომ დგება ამოცანა მიემართოთ ფსიქოლოგიურ ფაქტს, რომელიც მოცემულ შემთხვევაში ობიექტივაციად ჩავთვალეთ და ვნახეთ რამდენად სა-

ფუძვლიანია მისი ნამდვილად იმად მიჩნევა, რადაც იგი წარმოგვიდგება: ნამდვილად ობიექტივაციის უდავო ფაქტთან გვაქვს საქმე ამ შემთხვევაში, თუ, იქნებ, მხოლოდ შეცდომასთან, სუბიექტის ერთგვარ თავის მოტყუებასთან.

14. „აზროვნება“ ფსიქიკური ანომალიების შემთხვევაში. იმი-სათვის, რომ ამ კითხვას ვუპასუხოთ, მივმართოთ ფსიქოპათოლოგიურად დატვირთული სუბიექტების ქცევას. აი ჩვენთვის საინტერესო სახის მრავალრიცხოვანი შემთხვევების ერთი ნიმუში.

დევნის იდეით შეპყრობილი ავადმყოფი ყურადღებით ათვალთვრებს კედელს თავის საწოლთან და ამბობს, რომ იგი გარკვევით ხედავს მასზე საექვო ხაზებს. იგი იწყებს კედლის შესწავლას, აწარმოებს მთელ რიგ დაკვირვებებს კედლის ზედაპირზე და ამჩნევს ხაზების უმნიშვნელო ნაკეცებს, რომელიც შემთხვევითაა დარჩენილი კედელზე. თავისი დაკვირვების ამ მონაცემების საფუძველზე იგი დაასკვნის, რომ მის ლოგინთან მდევრებმა კედელში დაატანეს საშინელი მანქანა, იმისათვის, რომ ააფეთქონ ავადმყოფი, როცა იგი დაიძინებს.

ეს მასალა გვიჩვენებს, რომ ავადმყოფი აწარმოებს მთელ რიგ ყურადღებით დაკვირვებებს, ისევე როგორც აზრობრივ ოპერაციებს, იმისათვის, რომ გამოიტანოს გარკვეული დასკვნა თავისი მტრების ბოროტი განზრახვის შესახებ. მაშასადამე, უნდა ვთქვათ, რომ მან წინასწარ მოახდინა ობიექტივაციის აქტის რეალიზაცია, რომლის გარეშეც აზროვნების ოპერაციების წარმოება მისთვის შეუძლებელი იქნებოდა.

მაგრამ მაინც რა თავისებურება აქვს ჩვენი ავადმყოფის „ობიექტივაციას“!

მისი ქცევის ანალიზისას ჩვენ ვხედავთ, რომ იგი კედელს უკვე ერთგვარი წინასწარაღებული აზრით უახლოვდება — აზრით იმის შესახებ, რომ მის მიმართ წარმოებული დევნა უშუალოდ ფაქტია და რომ ამ დევნის კვალი შეიძლება აღმოჩნდეს სწორედ ამ ადგილას, რომელიც ბოროტი განზრახვის განხორციელების თვალსაზრისით სწორედ ხელსაყრელი ადგილია. ჩვენ ვხედავთ, რომ ამ შემთხვევაში იმ აზრობრივი ოპერაციების წინამძღვარს, რომელთა შედეგადაც ავადმყოფისთვის ნათელი გახდა მის წინააღმდეგ მიმართული ბოროტი განზრახვის არსებობა, მის საწოლთან არსებული კედლის „ობიექტივაცია“ წარმოადგენს. მაგრამ ჩვენ იმასაც ვხედავთ, რომ ნამდვილი ობიექტივაცია ამ შემთხვევაში არ ხდება, პირიქით ავადმყოფის ცნობიერებაში გაბატონებულია გარკვე-

ული იდეა — იდეა მისი დევნის შესახებ, რომლისგანაც განთავისუფლება მას არ შეუძლია და აი სწორედ ეს იდეა თავის ელფერს აძლევს ავადმყოფის აზრობრივი ოპერაციების საფუძვლად მდებარე ობიექტივაციის პროცესს.

უდავოდ დიდი ფსიქოლოგიური შეცდომა იქნებოდა, გვეფიქრა, რომ ჩვენს ავადმყოფს წინასწარ ჰქონდა ცნობიერებაში რაიმე გარკვეული იდეა, ზუსტი წარმოდგენა მისი დევნის შესაძლებელი საშუალებების შესახებ. არა, ჩვენ უნდა ვალიაროთ, რომ მას ჰქონდა მხოლოდ დევნის განწყობა. და აი, როცა იგი კედელს მიუახლოვდა, მას ამ განწყობის გავლენით მის წინააღმდეგ მიმართული შეთქმულების კონკრეტული წარმოდგენა გაუჩნდა: მან დაინახა კედელზე ხაზები, რომელიც აქ ჩატანებულ საშინელი მანქანის კვალს ნიშნავდა.

ამგვარად, შეიძლება ვთქვათ, რომ ავადმყოფი ამ შემთხვევაში მთლიანად ფიქსირებული განწყობის ტყვეობაში იმყოფება: მას დროებითაც კი არ შეუძლია აირიდოს იგი, რათა ნამდვილი, სრული ობიექტივაციის შესაძლებლობა მიიღოს. ამიტომ მისი აზრობრივი ოპერაციების წინამორბედი მდგომარეობა წარმოადგენს არა ნამდვილ, არამედ მხოლოდ ისეთ ობიექტივაციას, რომელიც, მართალია, კონკრეტულ ფსიქიკურ შინაარსებს არ შეიცავს, მაგრამ სრულიადაც არაა თავისუფალი არსებული ფიქსირებული განწყობისაგან. ნაცვლად იმისა, რომ შეაჩეროს მოქმედება, დროებით გამორიცხოს თავისი განწყობა, ავადმყოფი მთლიანად მის ტყვეობაში რჩება და, ამგვარად, მოკლებულია ნამდვილი ობიექტივაციის რეალიზირების უნარს.

15. იდეოლოგია. თუ ახლა ნორმალური, არაპათოლოგიური სუბიექტების ცხოვრების ჩეულებრივ მოვლენებს მივმართავთ, ვნახავთ, რომ ანალოგიური ხასიათის ფაქტები ამ შემთხვევებშიც ხშირია. ჩვენ ვნახავთ, რომ ხშირად ამ ადამიანების აზროვნება ისეთი არასრულყოფილი, დეფექტური „ობიექტივაციის“ საფუძველზე აიგება, როგორც ზემოთ ჩვენს პათოლოგიურ სუბიექტთან დავადასტურეთ. ამ მხრით განსაკუთრებით ყურადსაღებია იდეოლოგიის პრობლემა კლასობრივ საზოგადოებაში. შევჩერდეთ ამ პრობლემაზე რამდენადმე უფრო დაწვრილებით.

ენგელსი იდეოლოგიის საკითხის შესახებ აღნიშნავს, რომ ეს ისეთი პროცესია, რომელსაც ეგრეთწოდებული მოაზროვნე ასრულებს, თუმცა ცნობიერებით, მაგრამ ყალბი ცნობიერებით. ნამდვილი მამოძრავებელი ძალები, რომელნიც მას ამოძრავებენ,

მისტვის უცნობი რჩებიან, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის არც იქნებოდა იდეოლოგიური პროცესი. ამრიგად, მას წარმოდგენილი აქვს ყალბი ანუ მოჩვენებითი მამოძრავებელი ძალები“ (ენგელსი, წერილი მერინგს, კ. მარქსი, ენგელსი, რჩეული წერილები. 1949, გვ. 509—510).

მაშასადამე, არაა იშვიათი ისეთი შემთხვევები, როცა ადამიანს წარმოდგენა არა აქვს თავისი მოქმედების ნამდვილი მიზეზების შესახებ, — ისინი მისტვის დაფარულია. მაგრამ ხშირად ხდება, რომ მას სჭირდება მათი გარკვევა. ასეთ შემთხვევაში მას აზროვნება ეხმარება, რადგან ეს მხოლოდ აზროვნებას შეუძლია.

მაგრამ იმისათვის, რომ აზროვნება დაიწყოს, სუბიექტმა უნდა შეაჩეროს, უნდა აირიდოს თავისი მოცემული განწყობის აქტივობა და ამგვარად შესაძლებელი გახადოს ობიექტივაციის აქტი, რომლის გარეშეც, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ნამდვილი აზროვნება არ არსებობს.

ამ კითხვას რომ ვუპასუხოთ, საჭიროა მოვიგონოთ, რომ ადამიანი ჩვეულებრივ ზრდისა და განვითარების გრძელ გზას გაივლის და თავისთავად ცხადია, ამ დროის მანძილზე მას გამოუმუშავდება მთელი რიგი სრულიად სხვადასხვაგვარი განწყობებისა, რომლებიც მეტად ან ნაკლებად ფიქსირდება კიდევ მასთან. ამ განწყობებს სხვადასხვა წყარო აქვთ, მაგრამ მათ შორის განსაკუთრებით არსებითია გარემოს ზემოქმედება, უპირველეს ყოვლისა, იმ კლასობრივი გარემოსი, რომელშიც ცხოვრობს და იზრდება ადამიანი. ასე, მთელი ცხოვრების პროცესში და, განსაკუთრებით, ბავშვობის პერიოდში, — როცა საფუძველი ეყრება ადამიანის მსოფლმხედველობას — მას მიღებული აღზრდისა და განათლების საფუძველზე უმუშავდება და უგროვდება რიგი განწყობებისა, რომელიც თან სდევს მას, ერთ შემთხვევაში მთელი სიცოცხლის მანძილზე, სხვა შემთხვევაში მეტ-ნაკლებად ხანგრძლივი დროით. ჩვეულებრივ. ეს განწყობები ადამიანს არა აქვს გაცნობიერებული, მაგრამ ეს მათ არ უშლის ხელს დარჩენენ აქტიურ ძალად, რომელიც წარმართავს მოქმედებას ამა თუ იმ მიმართულებით.

ამგვარად, კლასობრივი საზოგადოების პირობებში ადამიანს უმუშავდება განწყობათა წრე, რომელიც მის მოქმედებას მისი ცნობიერების გარეშე წარმართავს. თუმცა მას ხშირად თავისი მოქმედების აქტების ახსნის მოთხოვნილება უჩნდება და ამისთვის. იგი, ცხადია, იძულებული ხდება თავის აზროვნებას მიმარ-

თოს, მაგრამ ყოველთვის არ შესწევს ძალა განახორციელოს სა-
ამისოდ აუცილებელი ობიექტივაციის აქტები — იგი არ აიცი-
ლებს, არ აჩერებს თავის გაუცნობიერებელ, უპირველეს ყოვლისა,
თავის კლასობრივ განწყობებს და ასეთ შემთხვევაში მისი აზროვ-
ნების აქტები ამ განწყობათა გადამწყვეტი გავლენის ქვეშ რჩე-
ბა.

თავისთავად ცხადია, რომ ამგვარი აზროვნების შედეგი არ
იქნება ობიექტურად დასაბუთებული — იგი უფრო სუბიექტის
კლასობრივი, როგორც წესი, მის მიერ ხშირად გაუცნობიერებელი
განწყობის პროდუქტია და არა ობიექტურად მიმართული, წინამ-
ძღვრებისაგან თავისუფალი კრიტიკულად შემოწმებული აზროვ-
ნების შედეგი.

ნაცვლად იმისა, რომ სუბიექტის მოქმედების განწყობა გან-
საზღვროს, აზროვნება თვითონ განისაზღვრება მისი აქტუალური
განწყობით და ნაცვლად იმისა, რომ ობიექტივაციის საფუძველზე
აღმოცენებული აქტივობის შედეგს წარმოადგენდეს, იგი იმთა-
ვითვე მოცემული, შეუკავებელი უშუალოდ მოქმედი განწყობის
აქტივობის გამოვლენად იქცევა, მოქმედება ობიექტივაციის სა-
ფუძველზე გაშლილ, შეუმოწმებელი წინამძღვრებისაგან თავისუ-
ფალი აზროვნების პროცესის პროდუქტს კი არ წარმოადგენს,
არამედ სუბიექტის გაუცნობიერებელი აქტუალური განწყობების
აქტივობის შედეგს.

10. ნებელობა. იქ სადაც საქმე სრულყოფილი ობიექტივაცი-
ის ფაქტებთან გვაქვს, სუბიექტი მათი განხორციელებისათვის თა-
ვის ნებელობას მიმართავს — ახალ უნარს, რომელიც ნამდვილად
მხოლოდ ადამიანის განვითარების საფეხურზე აღმოცენდება და
მოქმედებს. ცხოველისათვის უცხოა ნებელობითი აქტივობა, იგი
მხოლოდ ადამიანისათვისაა დამახასიათებელი. ის რაც აზრის აქ-
ტებითაა მიგნებული უნდა განხორციელდეს, სინამდვილის ფაქ-
ტად იქცეს და, ბუნებრივია, რომ ამისათვის აუცილებელია შესატ-
ყვისი ძალა — აზროვნების შედეგის ცხოვრებაში განხორციელე-
ბის უნარი — აუცილებელია ნებელობის უნარი. ამგვარად, ჩვენ
გხედავთ, რომ ადამიანის განვითარების საფეხურზე აქტიურ წარმ-
მართველ ძალად მისი ნებელობა იქცევა.

მაგრამ ნიშნავს ეს იმას, რომ ეს ძალები — აზროვნება და ნე-
ბელობა — უწყვეტსა და აუცილებელ კავშირში არიან ერთმანეთ-
თან? დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ ამის თქმა არ შეიძლება. არის
შემთხვევები, როცა ადამიანს ყოველთვის არ შესწევს ძალა გა-

აკეთოს ის, რაც მას მიზანშეწონილად მიაჩნია. ზოგი ახერხებს თავის მოქმედებაში გონების კარნახს მისდიოს, ზოგს კი ეს არ შეუძლია. ამ შემთხვევაში ნებისყოფის ძალაზე ლაპარაკობენ და დაასკვნიან, რომ არსებობს მისი განვითარების განსხვავებული საფეხურები.

რას აკეთებს ნებელობა და რა თავისებურება აქვს მას? ჩვენ ვნახეთ, რომ იგი სუბიექტის ძალას წარმოადგენს, მის უნარს განახორციელოს სინამდვილეში ის, რაც ინტელექტს მიზანშეწონილად მიაჩნია. ცხოველთან საქმის ვითარება უფრო მარტივია: მისი მოთხოვნების დამაკმაყოფილებელი პირობების არსებობისას მას უჩნდება შესატყვისი მოქმედების განწყობა, რომელიც, როგორც წესი, მაშინვე რეალიზირდება. ამ შემთხვევებში ჩვენ, რა თქმა უნდა, აქტუალურად მოცემული განწყობის რეალიზაციის ფაქტებთან გვაქვს საქმე. მაგრამ ადამიანის აზროვნების მუშაობის პირობებში აქტუალური განწყობა არა გვაქვს და მის ნაცვლად იგულისხმება ისეთი აქტივობის შესატყვისი განწყობა, რომელიც მიზანშეწონილად ითვლება. მაშასადამე, სუბიექტმა ეს ნაგულისხმევი განწყობა აქტუალურ განწყობად უნდა გადააქციოს და უშუალოდ მისი რეალიზაცია უნდა მოახდინოს და არა იმ განწყობისა, რომელიც მან მოქმედი ობიექტივაციის აქტში შეაჩერა. თვითონ აზროვნება აქ უძლურია, იგი მხოლოდ იმას განსაზღვრავს, თუ რა უნდა გაკეთდეს, მაგრამ როგორ განხორციელდეს, როგორ გადაიქცეს რეალურად ის, რაც ჯერჯერობით მხოლოდ წარმოსახვით სფეროშია მოცემული, ეს აზროვნების საქმე აღარაა. სამაგიეროდ მოქმედებას იწყებს ადამიანის ახალი უნარი — ნებელობის უნარი. სწორედ მას შეუძლია წარმოსახული მოქმედების განწყობა აქტუალურ განწყობად გადააქციოს, რადგან ამგვარი გადანაცვლისათვის აუცილებელია ძალისხმევა. რომელიც აღზრდისა და განვითარების ჰპეციფიკურ პირობებს მოითხოვს, ეს პირობები არ ემთხვევა ადამიანის აზროვნების უნარის განვითარების პირობებს. ნებელობა ადამიანს შესაძლებლობას აძლევს გადაინაცვლოს განწყობაზე განურჩევლად იმისა, თუ რისი მოტანა შეუძლია ადამიანისათვის ამ განწყობას მოცემულ მომენტში. ნებელობას აქვს ძალა განწყობის ადამიანი ისეთი მოქმედებისაკენ, რომელსაც მისთვის არა უშუალო, არამედ შორეული, და გაშუალებული მნიშვნელობა აქვს. ასეთია ნებელობა!

17. განწყობა ადამიანთან. შევეხოთ ახლა ადამიანის განწყობის პრობლემას! უეჭველია, იგი როგორც პიროვნული ფაქტორი,

როგორც პიროვნების კონკრეტული განსაზღვრა ყოველ მოცემულ მომენტში, ადამიანთან ისეთივე გადამწყვეტ როლს ასრულებს, როგორსაც განვითარების წინამორბედ საფეხურებზე.

ისევე, როგორც სხვა ცოცხალ არსებასთან, ადამიანთანაც შეიძლება შეიქმნას განწყობა, გაფიქსირდეს და გააგრძელოს თავისი აქტივობა. მაგრამ ეს მხოლოდ ისეთ შემთხვევებში ხდება, როცა სუბიექტს განსაკუთრებით პრიმიტიულ პირობებში უხდება მოქმედება. ასეთ შემთხვევაში ადამიანისა და სხვა ცოცხალი არსების განწყობას შორის მნიშვნელოვანი განსხვავება, როგორც ჩანს, არ არის.

სხვა სურათია ადამიანის ცხოვრებისა და მოქმედებისათვის სპეციფიკურ პირობებში! აქ საქმის ვითარება იცვლება და ჩვენ ისეთი განწყობის ჩასახვისა და განვითარების მოწმენი ვხდებით, რომელთა არსებობა მხოლოდ ადამიანის აქტივობის თავისებურ პირობებშია შესაძლებელი. ჩვენ ვიცით, რომ ამ პირობებში ამოქმედდება ობიექტივაციის უნარი, და მის საფუძველზე აღმოცენდება აზროვნება, რომელსაც ადამიანი აქტივობის გარკვეული სახეების აუცილებლობის აღიარებამდე მიჰყავს. ნებელობის წყალობით იგი ბოლოს და ბოლოს ახერხებს ისეთი განწყობის აქტუალიზირებასა და ამოქმედებას, რომელიც მიზანშეწონილად მიჩნეული. მაგრამ ადამიანი თავისი სიცოცხლის მანძილზე არა ერთხელ აღმოჩნდება ხოლმე განმეორებით ცხოვრების ანალოგიურ პირობებში და მაშინ ამოცანის გადასაწყვეტად მან იმავე განწყობას უნდა მიმართოს. ამ შემთხვევაში მისთვის უკვე აღარაა აუცილებელი ობიექტივაციის ამოქმედება, მის საფუძველზე აზროვნების აქტების გაშლა და მისთვის საჭირო განწყობის ამგვარი გზით მოძებნა. მას შეუძლია პირდაპირ, აზროვნების აქტების შუამავლობის გარეშე, მიმართოს განწყობის შესატყვის სახეებს და საჭიროებისამებრ მოახდინოს მათი რეალიზაცია.

ასე, გამოცდილების სფეროს გაფართოებასთან ერთად იზრდება და ფართოვდება ადამიანის განწყობისეულ მდგომარეობათა მოცულობა, იგი შეიცავს არა მარტო უშუალოდ აღმოცენებულ განწყობებს, არამედ ისეთ განწყობებსაც, რომელიც როდესაც სუბიექტის ცხოვრების მიმდინარეობაში გაშუალებული იყო ობიექტივაციის აქტებით და განხორციელებული ნებისყოფის დამაბვით.

მაგრამ ადამიანის განწყობათა წრე სრულიადაც არ შემოი-

ფარგლება მხოლოდ ამით. ამ წრეს უნდა მიეკუთვნოთ არა მარტო ისეთი განწყობები, რომელიც პირველად აზროვნების საკუთარი აქტების საფუძველზე იყო გაშუალებული, არამედ ისეთიც, რომელიც ოდესღაც შემოქმედი, განსაკუთრებით მაღალნიჰიერი პირების ობიექტივაციის შემთხვევებზე იყო აგებული, ხოლო შემდეგ გადაეცა სხვა ადამიანებს უკვე მზა ფორმულების სახით, რომელიც აღარ მოითხოვს ობიექტივაციის პროცესებით უშუალო მონაწილეობას. ასეთი ფორმულების შექმნის წყაროს წარმოადგენს აღზრდა და სწავლა, რომელიც აუცილებელია ადამიანის საზოგადოების განვითარების ყოველ საფეხურზე. მას, როგორც წესი, განეკუთვნება, სპეციალური პერიოდი, რომელიც თანდათან ადამიანის ცხოვრების სულ უფრო მნიშვნელოვან მონაკვეთებს მოიცავს.

ამგვარი განწყობის შექმნა მხოლოდ ამ პერიოდით არ შემოიფარგლება — იგი შემდეგაც გრძელდება: ადამიანის გამოცდილება და ცოდნა სათანადო უნარებთან ერთად განუწყვეტლივ იზრდება და ფართოვდება.

ამგვარად, ადამიანის განწყობათა სფეროს გაფართოება, არსებითად, განუსაზღვრელია. იგი მოიცავს არა მარტო აქტუალური მოთხოვნილებისა და მისი დამაკმაყოფილებელი სიტუაციის საფუძველზე შექმნილ განწყობებს, არამედ ისეთ განწყობებსაც, რომელიც როდესღაც წარსულში საკუთარი ან სხვა ადამიანების ობიექტივაციის საფუძველზე აღმოცენდა, ანდა გაშუალებული იყო განათლების დახმარებით — მეცნიერებისა და ტექნიკის მონაცემების შესწავლით.

თუ ყოველივე ამას გავითვალისწინებთ, ნათელი გახდება თუ რაოდენ შორს დგას ერთიმეორისაგან ადამიანისა და ცხოველის განწყობის სფეროები. ხომ ცხადია, რომ ცხოველს წარმოდგენა არა აქვს ობიექტივაციაზე — იგი მხოლოდ ადამიანისათვისაა დამახასიათებელი. მაშასადამე ცხოველს არ შეიძლება გაშუალებული განწყობები ჰქონდეს. ამიტომ მას არც განათლება აქვს და მაშასადამე, არა აქვს სხვების მიერ ამა თუ იმ გზით შექმნილი განწყობების დაუფლების შესაძლებლობა. ცხოველი მხოლოდ მის ცხოვრებაში ფიქსირებული განწყობების სფეროთი შემოიფარგლება, თანაც განწყობები, მასთან მნიშვნელოვნად დიფერენციალურად განსხვავებულია, რომელიც მის განვითარებასთან ერთად სულ უფრო მეტად და უფრო ნატიფად დიფერენცირდება.

ამიტომ უეჭველია, მიუხედავად იმისა, რომ განწყობა ცხოველთანაც იქმნება და მისი აქტივობა მის საფუძველზე აიგება, ეს სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ ცხოველი გაიგივებულია ადამიანთან, რომ იგი განსხვავდება მისგან ძალებისა და შესაძლებლობების მხოლოდ რაოდენობრივი შეფარდებით. არა, სოციალურ ხელშეწყობით აღმოცენებული სპეციფიკური უნარი, რომელიც ჩვენს მიერ დახასიათებულია, როგორც ობიექტივაცია, მკვეთრად ცვლის მისი განწყობების შემადგენლობასა და ხასიათს. იგი ადამიანს განვითარების შედარებით უფრო მაღალ საფეხურებზე აიყვანს და მისი აქტუალური განწყობების შემდგომ გართულებას, დაზუსტებასა და დიფერენციაციას უწყობს ხელს.

მაშასადამე, განსხვავება ადამიანისა და ცხოველს შორის განწყობის სფეროშიც მეტად არსებითად უნდა ჩაითვალოს, თუმცა, მეორე მხრით, უეჭველია, რომ იგი — ეს განსხვავება — წარმოადგენს არა პირველად, არამედ ნაწარმოები ხასიათის ფენომენს, რაც ადამიანისათვის სპეციფიკური უნარის — ობიექტივაციის თავისებურებებითაა გაპირობებული.

ამგვარად, ჩვენ ვხედავთ, რომ ადამიანის ქცევას განსაზღვრავს არა მისი ცალკეული ძალები და უნარები, არამედ პიროვნების მდგომარეობა. ადამიანის მოქმედების სპეციფიკურ პირობებში, უპირველეს ყოვლისა, სოციალური ხასიათის მოქმედების პირობებში თავს იჩენს მისი ფუნდამენტალური უნარი — შეჩერების უნარი, მოქმედების შეწყვეტის, დაყოვნების უნარი და — შემდეგ მისი გამეორების უნარი. თავს იჩენს ობიექტივაციის უნარი და მის საფუძველზე — იგივეობის დადგენისა და შემდგომ მეტყველების უნარიც. ამ ცვლილებათა საფუძველზე ვითარდება შემდეგ ადამიანის აზროვნება, რომელიც ობიექტივაციის ნიადაგზე შესაბამისად მოდიფიცირებული ყურადღების, დაკვირვებისა და წარმოდგენის გამოყენებით განსაზღვრავს განწყობას, რომლის საფუძველზეც — სუბიექტი თავის ნებისყოფის მეშვეობით ახორციელებს საჭირო, მის მიერ მიზანშეწონილად მიჩნეულ მოქმედებას.

მაშასადამე, ჩვენ ვხედავთ, რომ ადამიანის ფსიქოლოგია, მისი როგორც მთელის პრინციპზე — მისი განწყობის პრინციპზე აიგება. ადამიანის ე. წ. ფსიქიკური „ფუნქციები“ — მისი დაკვირვება, წარმოდგენა, ყურადღება, ისევე როგორც აზროვნება და ნებელობა, წარმოადგენს მხოლოდ დიფერენცირებულ ფსიქიკურ თვისებებს, რომელიც მის განწყობას ემსხურება.

ასეთია ადამიანის ფსიქოლოგიის ძირითადი ხაზები.

რედაქტორის შენიშვნები

შენიშვნა I. „შესავალის“ ერთ-ერთ ვარიანტში აღნიშნულია შემდეგი:

„როგორ გავიგოთ ეს „შეგრძნებათა მსგავსი უნარი“? რა აქვს მხედველობაში ვ. ი. ლენინს, როცა ლაპარაკობს „უნარზე, რომელიც შეგრძნებას ჰგავს“. შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ ვ. ი. ლენინს, ამ შემთხვევაში მხედველობაში აქვს შეგრძნებათა ცნება ზუსტად იმ მნიშვნელობით, რომლითაც იგი თანამედროვე ფსიქოლოგიაში იხმარება. მაგრამ მცირეოდენი დაკვირვებაც საკმარისია. რათა დავინახოთ რომ ეს ასე არაა. უნდა ვიფიქროთ, რომ ლენინს ამ შემთხვევაში მხედველობაში აქვს შეგრძნება არა მისი სპეციფიკური მნიშვნელობით, არა როგორც მარტივი, ელემენტარული შემეცნებითი პროცესი, არამედ როგორც ზოგადი ხასიათის მოვლენა: „მატერიალიზმში პირველად მოცემულად მატერიას სთვლის, მიაჩნია რა მეორადად ცნობიერება, აზროვნება, შეგრძნება“ — ამბობს ვ. ი. ლენინი. უეჭველია, რომ ამ შემთხვევაში „შეგრძნება“ იხმარება ფართო მნიშვნელობით — იმავე მნიშვნელობით, რაც „ცნობიერება“ და „აზროვნება“. მაშასადამე, როცა აქ ვ. ი. ლენინი რაღაც „შეგრძნების მსგავსზე“ ლაპარაკობს, ეს იმას ნიშნავს, რომ მას მხედველობაში აქვს რაღაც „ცნობიერებისა“ და „აზროვნების“ მსგავსიც, მაგრამ ისეთი, რაც რა თქმა უნდა, არც ერთის იდენტური არ არის. მას მხედველობაში აქვს პროცესი, რომელიც ერთდროულად სხვადასხვაგვარი ფსიქიკური პროცესების მსგავსია, მაგრამ, სწორედ ამ გარემოების გამო, არ არის არც ერთი ამ პროცესის იდენტური.

ამგვარად, უდავო ხდება, რომ ვ. ი. ლენინის თვალსაზრისით, ფსიქიკა თავის თავში მოიცავს არა მარტო ცნობიერ პროცესებს („ცნობიერებას, აზროვნებას, შეგრძნებას“), არამედ მათ წინამორბედ განვითარების საფეხურსაც — „უნარს, რომელიც შეგრძნებას ჰგავს“.

შენიშვნა 2. იმ შრომათა უმრავლესობა, რომელიც ლი-

ტრაქტურის ამ სიაში მოთითებულია, როგორც „მოსხენებები“, „თეზისები“ და სხვ. შემდგომში გამოქვეყნდა ცალკე გამოკვლევების სახით.

შენიშვნა 3. არსებობს ტექსტის შემდეგი ვარიანტი: „მაგრამ საკმარისია ამ დებულებას ჩაუვყვირდეთ, რომ დავინახოთ თუ რაოდენ უსაფუძვლოა იგი. საქმე ისაა, რომ რისამე აღქმა არ წარმოადგენს უფრო ნაკლებ სრულსა და დამოუკიდებელ აქტივობას, ვიდრე ყოველგვარი სხვა ქცევა. განსხვავება შეიძლება ეხებოდეს მხოლოდ ჩვენ მიერ ქცევად წოდებული აქტივობის შემადგენლობის მეტ ან ნაკლებ სირთულეს. ვთქვათ; სუბიექტს ამა თუ იმ მიზეზის გამო რისამე აღქმის მოთხოვნილება უჩნდება. ბუნებრივია, რომ ამ შემთხვევაში უნდა განვასხვავოთ ერთის მხრით მოთხოვნილება, მეორე მხრით — ობიექტი, რომელიც უნდა აღიქვას. გასაგებია, რომ თვით აღქმის ფაქტის აღმოცენებამდე, სუბიექტს პირველ რიგში მოცემული ობიექტის აღქმის განწყობა უნდა გაუჩნდეს, სხვანაირად ეს აღქმა ამ სუბიექტთან არ განხორციელდება.

მაშასადამე, უეჭველია, რომ აღქმის ფაქტი არ შეიძლება წინ უსწრებდეს მის განწყობას, იგი შეიძლება მხოლოდ მოსდევდეს მას. იმისათვის, რომ სუბიექტმა რომელიმე გარკვეული მიზანმიმართული აქტი, ამ სიტყვის ფართო მნიშვნელობით, განახორციელოს — მასში როგორც ამ ქცევის სუბიექტში, უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღმოცენდეს ერთგვარი მთლიანობითი მდგომარეობა, რომელსაც მისი ამ აქტივობის განსაზღვრა შეუძლია. ეს მთლიანობითი მდგომარეობა, რომელიც ყოველ შემთხვევაში ლოგიკურად მაინც წინ უსწრებს ამგვარი სახის აქტივობას, კერძოდ აღქმას, სწორედ ის არის, რასაც ჩვენ განწყობას ვუწოდებთ.

დავუბრუნდეთ დებულებას, რომლის განხილვაზეც შევჩერდით — დებულებას იმის შესახებ, რომ იმისათვის, რომ მოცემული სიტუაცია თავისი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად გამოიყენოს — სუბიექტმა ეს სიტუაცია უნდა აღიქვას მანამ სანამ მას გარკვეული, მოცემულ შემთხვევაში აუცილებელი აქტივობის განწყობა შეუძენია. მაგრამ ჩვენ ვნახეთ, რომ აღქმა საერთოდ, როგორც ქცევის დამოუკიდებელი აქტი, შეუძლებელია წინ უსწრებდეს განწყობას და პირიქით, იგი მის წინასწარ მოცემულობას უნდა გულისხმობდეს. მაშასადამე ამ შემთხვევაშიც: სანამ სიტუაციას, როგორც ასეთს აღიქვამდეს, იმისათვის, რომ იგი თავისი მოთხოვნილების დაკმაყოფილების მიზნით გამოიყენოს, სუ-

ბიექტს უკვე უნდა ჰქონდეს შესატყვისი განწყობა; მაშასადამე, შეუძლებელია სიტუაციის „აღქმა“ აქ სრულ, დასრულებულ აღქმას წარმოადგენდეს, აღქმას, რომელიც „აღქმის“ დამოუკიდებელი, განხორციელებული ამოცანის შედეგადაა აღმოცენებული. „აღქმა“ ამ შემთხვევაში ასრულებს მხოლოდ დაქვემდებარებულ, სპეციალურად გაუცნობიერებელ როლს მის გარეთ არსებული, ძირითადი მიზნის მიღწევაში. სწორედ ამიტომაც, რომ ამ შემთხვევაში უფრო სწორი იქნებოდა გველაპარაკა შემჩნევის და არა სუბიექტის აღქმის შესახებ.

ამგვარად, როდესაც კერძოდ აღქმაზე ვლაპარაკობთ, უნდა გვახსოვდეს, რომ ეს ტერმინი, არსებითად, ორ გარკვეულ შინაარსს გამოხატავს: ჯერ ერთი ქცევის სავსებით დამოუკიდებელ, დასრულებულ აქტს, და მეორე — არადამოუკიდებელ აქტს, რომელიც სხვა ქცევაშია ჩართული და უშუალოდ ექვემდებარება ამ უკანასკნელის მიზანს.

რა თქმა უნდა, უფრო სწორი იქნებოდა მეორე შემთხვევაში სრულიადაც არ გველაპარაკა აღქმის არსებობაზე და ეს ტერმინი პირველ შემთხვევაში ნაგულისხმევი ფსიქიკური შინაარსების აღსანიშნავად შემოგვენახა. საქმე ისაა, რომ ნამდვილი აღქმის შემთხვევაში საქმე ეხება აღმქმელი სუბიექტის ცნობიერებაში ობიექტის რაც შიძლება სრული ასახვის საკითხს. აღქმა აქ სუბიექტის წინაშე არსებულ სრულიად დამოუკიდებელ ამოცანას წარმოადგენს. სხვა მდგომარეობაა მეორე სახის „აღქმის“ დროს. ამ შემთხვევაში საკმარისია მხოლოდ შევამჩნიოთ ჩვენთვის საინტერესო ობიექტი, რათა მაშინვე, უშუალოდ ქცევის შესატყვისი აქტების განხორციელებაზე გადავიდეთ. სხვანაირად შეუძლებელიცაა, რადგან ამ შემთხვევაში სუბიექტს აღქმის ობიექტი დამოუკიდებლად კი არ აინტერესებს. არამედ როგორც მხოლოდ მომენტი გარკვეული მოქმედების პროცესში — ჩვენს მიზანს წარმოადგენს არა თვითონ აღქმა, არამედ გარკვეული მოქმედება, რომლისთვისაც ეს აღქმა ხორციელდება.

თუ ჩაუვყვირდებით ჩვენი ქცევის თავისებურებას, ძნელი შესამნევი არ იქნება, რომ აქ საქმე ეხება სწორედ საკითხს იმის შესახებ, თუ რა სახის აქტივობა უნდა განვითარდეს ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში მოცემული მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად. ობიექტის აღქმა ასეთ შემთხვევაში შეიძლება ასრულებდეს მხოლოდ დაქვემდებარებული ქცევის დამხმარე როლს და

ამდენად იგი დამოუკიდებელ განწყობას არ საკიროებს. მაშასადამე. შეგვიძლია დავუშვათ, რომ მოქმედ სუბიქტს ამა თუ იმ მოთხოვნილებასთან ერთად იმთავითვე მოცემული აქვს წინასწარი შემჩნევის ერთგვარი უნარიც, ან მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებელი სიტუაციის თავისებური „აღქმის“ უნარიც.

დ. უზნაძის მონოგრაფია „განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული საფუძვლები“ ქართულ ენაზე თავდაპირველად გამოქვეყნდა პერიოდულ გამოცემაში „ფსიქოლოგია“ ტ. VI, 1949 წ. მონოგრაფიასთან ერთად იბეჭდება დ. უზნაძის შრომა „განწყობის თეორიის ძირითადი დებულებანი“, რომელიც დღემდე ქართულ ენაზე არ გამოქვეყნებულა. ავტორს არ დასცალდა ამ შრომის საბოლოო დამუშავება და გამოქვეყნება. ორივე ტექსტი სარედაქციო ცვლილებების გარეშე ქვეყნდება.

1. დ. უზნაძე, განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული საფუძველები 1—262
2. დ. უზნაძე, განწყობის თეორიის ძირითადი დებულებები 263—326
3. რედაქტორის შენიშვნები 327—330

მ. თუმანიშვილი, მ. ჩახევა

თუმანიშვილი, ე. მანჯგალაძე

მ. თუმანიშვილი, ნ. კრიმოვა, ს. თაყაიშვილი, ე. მანჯგალაძე

მიხეილ თუმანიშვილი კინოსსახიობთა თეატრის მსახიობებთან ერთად

მიხეილ თუმანიშვილი კინომსახიობთა თეატრის მსახიობებთან ერთად

მ. თუქანიშვილი, ვ. ანჯაფარძე

მ. თუქანიშვილი, ს. თაყაიშვილი

ცეცხლიძე, მ. თუმანიშვილი

მ. თუმანიშვილი, რ. სტურუა, თ. ჩხეიძე

მიხეილ თუმანიშვილი რეპერტიკაზე

პირთა საძიებელი

- ა
აბაშიძე დ. 27
აბულაძე თ. 241
აინშტაინი 175, 184
ალექსიძე დ. 77 196, 207, 209, 211, 212, 218
ამირანაშვილი ა. 88, 203
ანატოლი ე. 201
ანდრეევი ლ. 136
ანდლულაძე ნ. 213
ანუი ყ. 256, 282
ანჯაფარიძე ვ. 173, 200
არაბული მ. 21, 42
არისტოტელე 154, 178
ასლამაზიშვილი მ. 223
აფხაიძე ე. 208
აღსაბაძე შ. 230
ასელვდიანი ე. 29, 206
ასმეტელი ს. 11, 35, 77, 137, 150, 184, 227, 229, 240
- ბ
ბაგრატიონ-გრუზინსკი ნ. 21, 42
ბალანჩინი ჯ. 94
ბარათაშვილი ნ. 208
ბარათაშვილი პ. 22, 43
ბარო ყ.ლ. 128
ბახი ი. ს. 230
ბახტინი, მ. 10, 77, 124
ბეთოკვენი 269, 273, 278, 279
ბერიძე ე. 196, 245
ბოლქვაძე რ. 203
ბომარშე პ. 260
ბოტიჩელი ს 184
ბრეიგელი პ. 141
ბრეხტი ბ. 125, 137, 150, 159, 197, 202, 208
- ბრუკი პ. 19, 30, 187, 239, 299, 300, 326
ბრუნო ჯ. 141
ბუაჩიძე კ. 70, 184
ბურდული ნ. 203
- გ
გაბილაია გ. 223
გაბრიაძე რ. 227
გამრეკელი ი. 11, 208
გეგეჭკორი გ. 173, 196, 208
გელიკე ა. 301
გიაცინტოვა ს. 217
გიგოშვილი, ი. 211
გოეთე ი. ვ. 128, 260
გოია 242
გონჩაროვა ნ. 132
გორკი მ. 229
გოძიაშვილი ე. 200
გუგუშვილი ე. 217
გულაშვილი ლ. 206
გუნია ე. 118, 199, 200
- დ
დადიანი შ. 26
დავითაშვილი გ. 326
ღალი ს. 242
დეგა ე. 309
დემეტრაშვილი, ნ. 220
დვალი პ. 190
დვალისშვილი კ. 29
დოლიძე ე. 208
დოლიძე ქ. 28, 187
ღუმბაძე ნ. 70, 227
- ე
ევაძე ო. 93
ევრიჰიდე 76

ვიზუალური ს. 129, 199
ინტუიცი ალ. 240
ეკზიუტივი ა. 145
გრეკო ელ. 143, 169
ენგელსი ფ. 101
ესქილე 75
ეფროსი ა. 86, 239

ვ

აველი ე. 173
ვასაძე ა. 34, 139, 196, 222
ვასილევსკი ა. 216
ვასტანგოვი ა. 25, 138, 227
ვერდი ჯ. 266
ვეროკო ა. 222, 223
ვერტონსკაია ა. 201
ვირსალაძე ს. 187
ვოლტერი 240

ზ

ზაქარაძე, ს. 51, 84, 138, 150, 200,
208, 239

თ

თაბუკაშვილი ლ. 28, 254
თავაძე დ. 214
თაიროვი ა. 137
თაქთაქიშვილი ო. 208
თაყაიშვილი ს. 51, 200
თუმანიშვილი მ. 135, 242

ი

იანტბელიძე ვ. 21, 241
იასვილი გ. 242
იასონტოვი ვ. 68
იბსენი პ. 128, 260
იოსელიანი ლ. 196
იონესკო ე. 228

კ

კაკაბაძე ბ. 21
კაცსაძე გ. 196
კაკაბაძე დ. 206
კაკაბაძე პ. 110
კამიუ ა. 173
კარნე მ. 246
კახიანი მ. 203
კახიძე ჯ. 164
კეროლი ლ. 40, 177, 259
კვასცაძე ნ. 55
კვაჭაძე გ. 214
კვერნეზილაძე ზ. 29, 173, 196, 208,
218
კიკნაძე გ. 196
კლდიაშვილი დ. 74, 76, 110, 183, 236,
239, 257, 295
კნეზელი მ. 216, 204, 231
კობახიძე ბ. 208
კოკტო ფ. 201, 288
კოროლენკო ვ. 59
კოტეტიშვილი ვ. 254
კოპოლტი პ. 130, 243
კრევი გ. 183, 262
კრაევიშვილი კ. 212, 215
კუჭუბიძე მ. 19
კუჭუხიძე მ. 231

ლ

ლაპიაშვილი ფ. 208
ლექიშვილი ნ. 29
ლენინი ვ. 80
ლორკა გ. 94
ლოპე დე ვეგა 157
ლორთქიფანიძე გ. 196, 231
ლორთქიფანიძე ნ. 73, 110

მ

მანჯგალაძე ე. 23, 51, 173, 196, 203,
208, 211

მარმონტელი პ. 67
მარსო მ. 144
მარშაკი ს. 84
მარჯანიშვილი კ. 31, 77, 137, 184,
197, 199, 200, 203, 227, 229, 240,
241
მაქსიმოვა ა. 234
მალალაშვილი ე. 218
მალალაშვილი ქ. 206
მახარაძე კ. 28, 208, 211, 234
მღვიანი გ. 216
მეიერჰოლდი ე. 25, 65, 77, 137, 143,
150, 197, 217, 227, 251, 319
მენაბდე მ. 21
მერიმე ე. 75
მესხიშვილი ლ. 237, 293
მელვინეთუხუცესი ო. 196
მილერი ა. 277
მილტინესი 263
მირცხულავა ლ. 231
მიქელანჯელო ს. 146
მიქელაძე ს. 231
მიჰოელსი ს. 166
მოლიერი ე. ბ. 59, 220, 227, 230,
239, 242, 244, 248
მოცარტი ა. 220, 261
მჟავია ლ. 11
მრეკლიშვილი მ. 50, 196
მრეკლიშვილი ს. 227

ნ

ნათაძე რ.გ. 84
ნაკაშიძე ც. 21, 28, 42
ნაპოლეონი 89
ნახუცრიშვილი გ. 239
ნებულიშვილი მ. 21
ნეკოშოუსი ე. 135
ნემბროვიჩ-დანჩენკო, ვლ. 129
ნიკოლაიშვილი ბ. 217
ნიკოლაძე ე. 45

ნიუტონი 91, 184, 249
ნიცშე ფ. 121

ო

ომიაძე ა. 207
ოხლოპკოვი ნ. 142, 216, 217
ო' პენრი 12

პ

პავლოვა ი. პ. 134
პავლოვი ი. 61
პატარაია ე. 215
პატარიძე ქ. 11
პერინი მ. 288
პეტიპა მ. 222
პეტრუშევსკაია ლ. 235
პინტერი პ. 228
პლატონი 250
პოპოვი ა. 65, 231

ჟ

ჟემიე ფ. 65
ჟერი ა. 20
ჟორდანა გ. 196, 231
ჟღენტი ი. 28, 223

რ

რაბლე ფ. 61, 124, 131
რაიკინი ა. 123, 144
რეინჰარდტი ი. 138, 294
რენუარი 175, 310
რეხვიაშვილი ლ. 42
რიკობინი ს. 67
რიხტერი ს.ვ. 134
რობაქიძე გრ. 230
როდენი ო. 175
როზოვი ე. 216

ს

საკანდელიძე კ. 173

საღვინი ტ. 117
სარქისოვი ვ. 224
საღარაძე გ. 69, 196, 207
სერვანტესი 157
სიხარულიძე გ. 218
სოკრატე 314
სოფოკლე 282, 283, 317
სტალინი ი. 80
სტანისლავსკი, კ. 77, 92, 118, 150,
197, 202, 244
სტრელერი ჯ. 19, 150
სტურუა რ. 7, 20, 77, 196, 204, 229,
321
სუმბათაშვილი, ი. 28, 86

ტ
ტაბლიაშვილი ვ. 172
ტალი მ. 163
ტოვსტონოგოვი გ. 140, 150, 164
ტროცკი ლ. 190
ტურგენევი ი. 141
ტურიაშვილი მ. 249

უ
უაილდერი ო. 253
უილიამსი ტ. 254
ულანოვა გ. 234

ფ
ფეიხტენგერი ლ. 309
ფელინი ფ. 91, 192
ფიროსმანი ნ. 144
ფოკინი მ. 222
ფრეინდლიხი ა. 201

ქ
ქავთარაძე გ. 19, 204, 220, 229, 231
ქანთარია ა. 218, 231
ქიანელი, ლ. 162
ქობულაძე ს. 206

ყ
ყანჭელი, გ. 70
ყანჭელი ს. 207
ყიფიანი კ. 199
ყიფშიძე ზ. 203
ყიფშიძე კ. 199
ყუშიტაშვილი ვ. 231

შ
შავგულიძე გ. 52, 172, 200
შალამბერიძე ვ. 232
შამანაძე შ. 227
შამპოლიონი, ე.ფ. 61
შახაზიზოვი კ. 217
შერმაზანოვი ე. 214
შექსპირი 5, 28, 57, 76, 151, 256, 261,
285, 289, 292
შილერი ფ. 258
შოპენი ფ. 151, 305, 309, 322
შოუ ბ. 102

ჩ
ჩაპეკი კ. 173
ჩაპლინი ჩ. 44, 175, 240
ჩარკვიანი თ. 239
ჩახავა მ. 208, 243
ჩეხოვი ა 86, 159, 254, 256, 296, 308,
309, 312, 317, 321, 327
ჩიქინიძე ნ. 21, 43, 203
ჩიქოვანი ს. 238
ჩიხლაძე ლ. 80
ჩუგუაშვილი გ. 203
ჩხაიძე ა. 70
ჩხაიძე ალ. 24, 70
ჩხეიძე თ. 19, 77, 196, 204, 220, 230,
231
ჩხეიძე ნ. 26, 208
ჩხეიძე რ. 29
ჩხიკვაძე რ. 24, 173, 196, 214, 243
ჩხიკვიშვილი რ. 203

ც

ცაგარელი ა. 46, 256
ცვეტაევა მ. 132, 155
ცინცაძე ს. 23, 208, 216

ძ

ძნელაძე გ. 34

ჭ

ჭაბუკიანი ვ. 183, 234
ჭავეჭავეძე თ. 34
ჭავეჭავეძე ი. 107, 111
ჭანკვეტაზე ნ. 201, 203

ხ

ხაჩიძე დ. 203
ხორავა ა. 7, 84, 172, 196, 203, 212,
217, 230
ხრუშჩოვი ნ. 191

ჯ

ჯაგაზიშვილი, ვ. 5
ჯანაშია მ. 21, 50, 122, 203
ჯაფარიძე მ. 23, 135, 239
ჯინორია მ. 173
ჯოჯუა დ. 21

კ

კაინე პ. 69
კეგელი ფ. 172
კიუსტონი ჯ. 227
კოლი პ. 159